IN TITVM

LIVIVM ANNO-
TA[illegible]ES

PER

[illegible]

[illegible]

[illegible]

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GRYPHIVM
LVGDVNI,
1555.

GENEROSO EQVITI DOMINO FRANCISCO DILPHO S[illegible]GIS- MV[illegible]

S. D.

I[illegible] emēdationem [illegible] quidem eum præ[illegible]ac functione tanto potiores fu[illegible]to ipſe omnibus ingenij dotibus antecellit : quanquam uererer ne uel hoc arrogantiæ ſpeciem habeat,cum BEATO RHENANO homine iuuandis literis nato, quocunque modo conferri aut coniungi, ni parata eſſet excuſatio , quòd is ipſe in conſortium huius prouinciæ me ultrò aſciuerit : ſed quandoquidem is, conſcientia nimirum meritæ quum in caſtigando pro parte ſua,tum in annotādo laudis ſecurior, nihil amplius patrocinandum huic negotio obſtinate animum induxit,mihi tamen ſi uellem id permittens:equidem meam certè unius uicem ſolicitus,aliud patrocinium à Beato deſtitutus circunſpectare cœpi. Et quamuis bonam cauſam me habere confiderem,malui tamen non ſolum iudicandi perito,ſed etiam beneuolo atque amico alicui eam credere.Qua in reputatione nemo te prior occurrebat doctiſſime Dilphe. Nam & pro mutua beneuolentia non detrectaturum patrocinium ſperabam: & quatenus patrocinari oporteat,facile diſpecturum pro inſigni eruditione,qua non apud exteras ſolum,ſed etiam longinquas gentes præclaram exiſtimationem acquiſiſti:tametſi tu non hac una laude cenſendus es,ſed multis præterea magniſq; dotibus : imaginum claritate,corporis ſpecie, ingenij uigore,

uigore, multarum gentium linguarum ac morum cognitione, quæ non exigua prudentiæ pars eſt: principum amicitia, in negotijs dexteritate, comitate in colloquijs, in conuictu ciuilitate, humanitate in officijs. Sed deſino plura de te, præſertim apud te. Præſtat fortaſſe indicare paucis, quibus præſidijs hoc negotium abſolutum ſit. Primum uir acerrimi iudicij Rhenanus*, diligenti habita per collegia ſimul & cœnobia conquiſitione, geminum exemplar omnium qui extant* Liuij *librorum, excepta dimidia* Decade *tertia, ſibi comparauit: eo conſilio, ut prælucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras diſcuteret. quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter ſe conſentiunt, quàm à uulgatis editionibus diſſonant, multo quum expeditius, tum certius ſinceram lectionem reſtitui poſſe? atq; ita bonæ partis* Liuiani *operis collationem ac caſtigationem quàm accuratiſſimè peregit.* Reliquum *pari cura, ne dicam religione, atq; eorundem exemplarium ope, ipſe confeci: factumq; operæpretium haudquaquam pœnitendum, abunde declarabunt* Annotationes *ſubiunctæ. Viſum eſt enim rationem ſingulorum reddere, niſi ſicubi euidentior ea eſt, quàm ut probatione opus ſit.* Ne *quis igitur mihi hic protinus reclamet, tolli receptam lectionem: ſed prius conſideret, quid ſublatum, quid'ue repoſitum.* Equidem *eam lectionem iuſtius pro recepta hebendam cenſeo, quæ ante annos plus mille recepta eſt, quàm quæ proximis annis per typographorum oſcitantiam primum irrepſit, mox numeroſa uoluminũ propagine latius in dies inualuit, doctis interim uel diſſimulantibus uel aliud agentibus.* Neque *negauerim quoſdam & ante nos quandoq; uetera inſpexiſſe exemplaria: uerum plurimum intereſt, quo pacto quis illis utatur.* Id *ſi cui dubium eſt, unum afferetur exemplum: non quòd libeat alienæ induſtriæ obtrectare, ſed quia animaduerto eſſe qui non*

 ita

ita magni negotij putent antiqua uolumina legere. Aetate noſtra adiectus eſt reliquo operi tertius, quartæ Decadis liber, tum recens repertus in exemplari, quod nos quoq; in hac editione ſequuti ſumus. Et tamen non pauca loca in eo caſtigatorem fefellerunt, ob imperitiam legendi & ſcripturæ difficultatem: quemadmodum ex Annotationibus euidenter apparebit. Hanc igitur noſtram opellam ſi tuo calculo comprobaueris, ſpes eſt cæteros doctos libenter tuo iudicio acceſſuros: quæ ſi non fallet, Plinij quoque Naturalis Hiſtoriæ caſtigationem, æquè ex gemini exemplaris utriuſque emendatiſsimi collatione iam paratam in gratiam ſtudioſorum breui emiſſuri ſumus.

Vale, & me inter tuos habere perge.

*

ANNOTATIO-NES [redacted]

IN T. LIVII PRIMAE DECADIS LIBRVM I.

EXEMPLAR primæ Decadis manu ſcriptum ſanè quàm eleganter, quod uobis communicauit non gente ſolum, ſed & literis clarus ille Vormacienſis eccleſiæ decanus, dominus Reinhardus à Rietpur, deſumptũ illic ex bibliotheca publica, primis duobus ternionibus carebat, quos nebulo quiſpiam deſecuerat, dum liber alicubi incuſtoditus iacet. Idem ſcelus & in fine uoluminis commiſſum. Quare coacti ſumus hîc aliquot paginas tranſilire.

Inſigniq́ eum ueſtæ. Sic exemplaria quędam excuſa habent quum ſit ſcribendum, ueſte, abſque diphthongo, non enim de dea Veſta, ſed de ueſtimento loquitur.

Cætera quæque omnia pub. Vetus lectio: Cætera quoque omnia. & ſic legi debet.

Propulſo legum ac pœnarum metu. Archetypũ Vormacienſe habet, Proximo legum ac pœnarum metu.

Is ducit exercitum, quàm proxime. Nõ dubito quin Liuius ſcripſerit quemadmodum eſt in uolumine Vormacienſi, Ea res ab ſtatiuis exciuit Metiũ, ducit quàm proxime ad hoſtẽ poteſt. Abſolute enim uerbũ duco, ſubinde Liuius uſurpat, & autores cęteri.

Facis'ne me tu reg. n. populiq́ Romani Quiritium? Scribendum, Pop. Romani Quiritium: abſque particula, que.

Patrem patratum Sp. Fuſium. Adiice pronomen, is. Is patrem patratum Sp. Fuſium fecit. Sic enim in manuſcripto libro legitur.

Vt illa palàm prima poſtremaq́. Habet exemplar uetus, Vt illa palàm prima poſtrema ex illis tab. Nihil autem ambigo particulam Que, poſtea additam.

Si prior defecerit. Legendũ, Si prior defexit. nam ſic cõtinet ſcriptura uetus. Dixerunt autem antiqui Defexit, pro Defecerit.

Tu illo die Iupiter P.R. Hic multũ laboris mihi exhibuit & diu me diſtraxit, quũ deprauata tum uariata lectio libri manu-

ſcripti:in quo legitur, Tum ille dies Iupiter. & quidam ſupra adiecerat, uel Dieſpiter. In margine notatum erat, Dieſiupiter. Deprehēdi uerò tandem ſcribendum eſſe, Tum dic Iupiter. Nam priſci, dium, deum dixerũt, ut dium Fidium, item dium. Scribā ueterem decepit, Dic, ſic fortaſsis ſcriptum, dic, ut poſſet facile uerti in, ille. diuerſa uidelicet lectione, quæ ſæpe notata ſeorſim à parum attentis ſcribis, dum nihil omittere uolunt, in contextum recipitur. Et Dic, quod ipſe eſſe putabat à uocabulo Dies diei: mutatum eſt in Dies: ut quadraret oratio, ille dies. Habebunt mihi docti, ſat ſcio, magnam gratiam pro hoc loco reſtituto. Porrò Tum aduerbium ſatis ſignificantiæ tēporalis in ſe habet, ut nihil addere fuerit opus illo die.

Animo intenduntur. Vetus lectio, Animo incenduntur. Et mox: Publicum imperium ſeruitiumq́ue obuerſatur animo. ſine coniunctione Sed, qui ſermo miram elegantiam habet. Item inferius paulò: Ad quorum caſum quum conclamaſſet gaudio Albanus ex.

Ex inſperato pauentium ſolet. Magnum hic mendum exemplaria Liuiana occupauit. Nam pro Pauentium, ſcribendum eſt Fauentium. Vehemens autem de proſpero rei propè deſperatæ ſucceſſu, gaudium.

Et ut pugnatum eſt. Non erat opus hic particulas iſtas tranſponere. Rectè enim exemplar ſcriptum habet, Sed diſtantia locis, ut & pugnatum eſt. Idem habet paulopòſt: Quæ deſponſa uni. non deſponſata. Et ibidem: Obuia ante portam Capenam fuit. non obuiam.

Cũ immaturato amore. Tu ſcribe, Cũ immaturo. Et mox: Quæcunque Romana lugebit hoſtem. Sic enim in archetypo Vormacienſi legitur.

Aut ſecundum iudicium ſupplicii. Antiqua lectio, Ad ſecundum iudicium ſup. Scribendum, Ac ſecundum iudicium ſupplicii autor eſſet.

I, caput obnube liberatoris huius urbis. Imperatiuum I, recentior manus aſcripſerat in codice Vormacienſi: in quo non caret elegantia, quod ſcriptum eſt, Vrbis huius. Quemadmodum & quod ſequitur: Admiratione magis uirtutis quàm iure cauſæ. Item rurſum quod paulopòſt legitur: Id hodie quoque publicè ſemper refectum manet. Hic miror quid libuerit quibuſdam dictiones tranſponere, contra fidem exemplaris ſcripti.

Suo iuſſu circunduci Albanorũ exercitum, ut Fide-

natium

natium nuda terga inuadat: idem imperat, ut haſtas equites erigere iubeat. In volumine Vormacienſi legitur, Albanum exercitum. Quę ſequuntur concordant cum uulgatis editionibus. At ego ſic arbitror ſcripſiſſe Liuium hoc modo diſtinguenda oratione: Suo iuſſu circunduci Albanum exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat idem (ſubaudi Albanus exercitus) imperat: haſtas equites erigere iubet. porrò mirũ Tulli regis conſilium fuit, etiam deſciſcentes Albanos in ſpeciem adhortantis, quo Fidenates hoſtes terreret.

In Veientẽ alieno pauore perculſum ferociter redit. Legendum eſt, Ferocior redit.

Exempli parum memoris legum humanarum fuit. Cogitandum num ſcribi poſsit, Legum Romanarum fuit. Nam ſequitur, In aliis gloriari licet: & cætera.

Eandem ſedem Tullus regiæ capit, ibiq́ habitauit. Autoritatem ſequuti ſcripti codicis ſic legemus, Eam ſedem Tullus regiæ capit, ibiq́; deinde habitauit.

Legiones etiã ueteres. Vetus & ſincerior lectio, Legiones, & ueteres eodem ſuplemento expleuit, & nouas ſcripſit.

Et quia proximum regnum cęteris egregium. Repone, Cætera egregium. Sic enim Liuius loqui ſolet, & autores alii. Ita habes infrà: Ergo uirum cætera egregium ſequuta.

Pontificem maximum in album relata. In libro ſcripto tantum eſt: Pontificem in album. Sicut ſuprà: Pontificem deinde Numa Martium M. F. ex partibus legit.

Repetentibus res Romanis ſuperbè reſponſum reddiderunt. Magis placet antiqua lectio, Reddunt.

Illasq́ res dedier nuntio ppl'i Romani mihi expoſco. Suſpicor tres iſtas dictiones, Nuntio populi Romani, poſtea additas ab exponente datiuum Mihi. In exemplari Vormacienſi recentiore manu ſupraſcriptum erat inter Res & Dedier Populo Rom.

Tum patriæ compotem me nunquam ſinas eſſe. Lectio uetus: Siris eſſe. Scribo, ſieris eſſe.

Hominibusq́ priſcis Latinis. Ex ueteri uolumine ſic apparet legendum eſſe: Patri patrato priſcorum Latinorum, hominibusq́;. ſubaudi, Priſcorum Latinorũ, priſcis'ue Latinis. Et paulopòſt: Homines'ue priſci Latini. non Hominesq́;.

Et quum circa palatium ſedem ueteres Romani. Recte habet antiqua lectio: Sedem ueterem Romanorum. ut intel-

ligas, Sabinos Capitolium atque arcem impleſſe circa palatium, quæ ſedes erat ueterum Romanorum.

Inde ingenti præda potitus Romam redit. Exemplar ſcriptum habet, Potens. opinor legendum Potiens.

Quiritium quoq; foſſa, haud paruum munimentum à planioribus additum locis. Qui hunc locum caſtigare niſus eſt, quum rectè haberent uerba, deprauauit. nam Aditu, ſupinum, uertit in Additū, participium: ſed perperam. Significat enim Liuius foſſam Quiritium non paruum munimentum fuiſſe ab ea parte qua erant loca planiora ac faciliora aditu.

Et in ora Tyberis Hoſtia urbs condita. Legendum eſt: Et in ore Tyberis Hoſtia urbs condita. hoc eſt in exitu ubi in mare effunditur. Alioqui Roma quoque in ora Tyberis ſita. Sic in ora Elli fluuii, quem & Alſam uocant, Argentuaria ac Elcebus ſiue Sletſtadium iacent, in ore eiuſdem, hoc eſt apud confluentes, Argentoratum.

Ea quum illi nupſiſſet. Hic priſcum uerbum fœde deprauauit temeraria caſtigatoris manus: nam pro Innupſiſſet, ſcripſit Illi nupſiſſet. Sic autem habet lectio uetus: Ea quum innupſiſſet. Porrò mulier innubit propriè, quum in mariti domū tranſit: unde factum ut Innubere, ueteres pro Tranſire uſurparint: teſte Nonio, qui Lucilium citat, ita hoc uſum uerbo. Senſus igitur eſt: Ea quū innupſiſſet, hoc eſt iam ad domū mariti tranſiſſet. Nam nupſiſſe dicitur puella etiamnū apud parentes domi manens. Innupſiſſe, niſi quæ cum uiro iam habitare cœpit, non dicitur.

Facile uiro perſuadet. Viro, datiuum, quiſpiam addidit inter enarrandum. Non reperimus in codice Vormacienſi, nec eſt neceſſarius: præceſsit autem, Forti ac ſtrenuo uiro.

Commigrant Romam. Exemplar antiquum habet: Amigrant Romam. ſubaudi, Tarquiniis. Nō aliter dictū eſt infrà: Auolant Romam. Porrò quid uetat dici, Amigro, pro Abmigro: ſiue Ammigro, pro Admigro: ſicut dicimus Immigro, & Demigro?

Iam & Romanis conſpicuum. In uolumine ſcripto tantum legitur: Aedidere nomen Romanis conſpicuū. Adiecit fortaſſis aliquis duas illas particulas cōnectere uolens orationem, quæ ſibi hiare uidebatur: mihi non uidentur neceſſariæ.

Notitiaq; eum breui apud regem. Hunc locum ſciolus aliquis adulterauit. Legendum uerò, quemadmodum archetypum Vormacienſe continet: Notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeundo officia in familiaris amicitiæ adduxerat iura.

Vt intelligas ipſum Lucumonem adduxiſſe eam notitiam in iura amicitiæ familiaris.

Vt mille & trecenti equites. Antiqua lectio: Vt mille & D C C C. equites. Hoc pacto in ſingulis centuriis fuerunt ſexcenti equites.

Et quicquid circa Collatiam agri erat. Mihi magis probatur ut ſcribamus ad fidem ueteſti codicis: & quicquid citra Collatiam agri erat.

Et ego recipio. At ego recipio, ſcriptum eſt in archetypo. Deinde triumphans Romam redit. Præterea: Omne nomen Latinum. Item: Pax deinde eſt facta.

Vrbem, quam nondum munierat. Tu caſtiga, Vrbem quâ nondum munierat. Eſt Quâ, aduerbium loci: hoc eſt, qua parte.

Hunc lumen quondam. Interpretatio flammæ, qua uiſum eſt pueri caput ardere. Nec cuiquam ſecus uidetur legendum. Cæterum quando conſidero quæ poſtea ſequuntur, ubi uulnerato Tarquinio omne auxilium regiæ ſeruandæ in Seruio ſitum fuit, uideo melius legi poſſe contra receptam iſtam & Vormacienſis codicis & uulgatarum editionum lectionem: Hunc columen quondam rebus noſtris dubiis futurum. Sic autem Seruium columen dubiis rebus & regiæ afflictæ dicit futurum, quemadmodum Terentius in Phormione ſeruum antiquum Getam columen familiæ uocat: hoc eſt columnam. ita Donatus interpretatur. Vnde inter ueteră ſeruitia Columellarum nomen. Porrò quum ſubdit, Præſidiumq; regiæ afflictæ: uelut exponit quod præmiſit, Columē rebus noſtris dubiis. Iam indicant ſequentia, Seruium non oſtendiſſe quid foret agendum, ut lumen appellari poſſet. At dubias Tarquinii res & afflictam regiam fortiter fulciſſe ſuſtinuiſſeq;. Non eſt diſsimilis huic locus qui libro ſecundo huius Decadis legitur: ubi inquit, Trecentos ſex periſſe, ſatis conuenit: unum prope puberem ætate relictum, ſtirpem genti Fabiæ, dubiisq; rebus populi Romani ſæpe domi belliq; uel maximum futurum auxilium. Item libro tertio: Sibi, inquit, eam in dubiis ſuis rebus ueniſſe ſubſidio. Rurſum libro octauo: Nunc, inquit, miſericordia ueſtra conciliati, auxilioq; in dubiis rebus defenſi, beneficium quoque acceptum colamus. Poſſet tamen ſententia ſic etiam legi, poſteriori accuſatiuo Hunc, expuncto: Videſ'ne tu puerum hunc? inquit, quem tam humili cultu educamus, ſcire licet columen quondam rebus noſtris dubiis futurum, præſidiumq; regiæ afflictæ. Nec hîc dubito quin doctiſsimus quiſque mecum ſit

ſenſurus. Vocabulum columen uſurpat alibi quoque Liuius noſter, ut libro ſexto: Conſulatum, inquit, ſupereſſe plebeis: eam eſſe arcem libertatis, id columen.

Et inter mulieres familiaritate auctam. Non me latet Latinè dici, Familiaritate aucta, pro locupletata: quemadmodum Cicero dixit, Auctus pecunia, & auctus filiolo. Verùm magis hîc quadrat uetuſti codicis lectio, Et inter mulieres familiaritatem auctam. ut intelligas, inter mulieres, hoc eſt inter uxorem Seruii Tullii & inter reginam, familiaritatem, quæ primum tenuis & modica fuerat, ut inter duorum principum uxores, poſtea quàm eſt cognita illa inter captiuas, deinde auctam & maiorem factam, ubi in domum recepta puerum eſt enixa.

Et puerum in domo à paruo. Deeſt hîc in uulgatis exemplaribus omnibus, Vt, particula. Sic enim ſcribe: Et puerum ut in domo à paruo eductum. Porrò non erat opus, Eductum, quod in antiquo libro legitur, in Educatum, mutare: quando Terentius uſurpat Educere, pro Educare. Eduxi, inquit, à paruulo.

Id ſerua natus. Volumen manu ſcriptum habet, Id Seruius ſerua natus. Et ſic eſt legendum. nam præcedit, Romulus deo prognatus: ad quod reſpondet, Seruius ſerua natus. Et eſt hic figura quam προσωνομασίαν, ſiue agnominationem uocant, in Seruius & ſerua

Qui conſueti erant. Scribendum eſt quemadmodum continet exemplar Vormacienſe, Quibus conſueti erant uterq; agreſtibus ferramentis. Nam oratio pendet adhuc uſq; ad uerbum Conuertunt. quod non animaduertit, qui locum adulterauit.

Euocati ad regem pergunt. primo uterq; uociferari. Debet eſſe, Vocati ad regem. Aliud enim eſt uocatus, aliud euocatus. Quod uerò ſequitur, Et iuſſi inuicem dicere: melius eſt ut legatur, In uicem: ſeparatis dictionibus: hoc eſt, per uices.

Dextram tenent, orat. Caſtiga, Dextram tenens orat.

Habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem. Hîc addidit ſciolus aliquis accuſatiuum Aedem, qui non eſt in uolumine Vormacienſi. ἐκλιπτικῶς autem loquuntur autores: Ad Iouis Statoris: pro, ad Iouis Statoris ædem.

Interim Seruii Tulli iubere populum dicto audientem eſſe. Liuius ſcripſit, Interim Seruio Tullo iubere populum dicto audientem eſſe. Sic libro quinto: Nec plebs, inquit, nobis dicto audiens atque obediens ſit. Imperitus quiſpiam non uerſatus in autorum lectione, & proinde non intelligens quid ſibi uellet, dicto audien

audientem eſſe, pro Seruio Tullo, ſcripſit, Seruii Tullii: ut quadrarent uerba, Dicto Seruii Tullii, hoc eſt præcepto. At dicto obedientem eſſe, idem eſt quod obedire. Porrò uetus liber mox habet: Obiturumq; alia regis munia eſſe.

Tunc demum palàm facta ex cõpl. Indicat manu ſcriptum exemplar eſſe legendum, Tum demum palàm factum: ſubaudi, regem eſſe extinctum. Tum demum, hoc eſt, ubi ſuas opes firmaſſet. Cæterum quia mox uetus codex habet, Et comploratione in regia orta: arbitror ſic ſcriptum reliquiſſe Liuium, Tum demum palàm factum. Et comploratio in regia orta. ſubauditur, Eſt.

Nec iam publicis magis conſiliis. Sic & in archetypo Vormacienſi legitur. At aulim iurare ego, ſcripſiſſe Liuium, Nec iam publicis magis auxiliis Seruius, quàm priuatis, munire opes. Siquidem quod antè dixit, Seruius præſidio firmo munitus, illud ipſum eſt quod hîc publica auxilia uocat. Et aliquanto pòſt ſequitur, Conſilio augere imperium conatus eſt. Porrò facilimus ſcribæ lapſus fuit, ut pro Auxiliis, ſcriberet Conſiliis, literarum ſimilitudine deceptus.

Galea, clypeus, ocreæ. Codex uetuſtus habet, Galea, clypeum, ocreæ. Quid autẽ opus erat hîc ſcribere Clypeus, quũ utrunq; doctis ſit in uſu, clypeus & clypeum? Vergilius nono Aeneidos: Et clypeum ſuperintonat ingens. autor Seruius.

Tertiæ claſsis in quinquaginta millium cenſum eſſe uoluit: totidem centuriæ, & eæ. Antiqua lectio: Tertia claſſis in quinquaginta millium cenſum eſſe uoluit: totidem centuriæ, & hæ. Suſpicor ſcriptum fuiſſe, In tertia claſſe L. millium cenſum eſſe uoluit, aut Tertiæ claſsis millium L. cenſum eſſe uoluit.

Hinc minor cenſus. Scribe iuxta fidem uetuſti uoluminis, Hoc minor cenſus. Eſt autem Hoc, ablatiui caſus. Id quod non animaduertit, qui Hinc, aduerbium ſuppoſuit.

Sue, oue, tauriſq; tribus luſtrauit. Antiqua lectio: Sue, oue, taurilibus luſtrauit. Sic Cornelius Tacitus Annalium libro quinto: Sacrificantibus, quum hic more Romano ſuouetaurilia daret. Cogitandum autem quid ſibi uelit, Idq; conditum luſtrum appellatum, quia in cenſendo finis factus eſt.

Aggere & foſsis & muro urbem circundat, item pomerium, profert. Dii boni quantũ ſibi permiſerunt quidam in hoc autore interpolando. Scribendum eſt ad archetypi fidem: Aggere & foſsis & muro circundat urbem, ita pomœrium profert.

fert. Senſus eſt, Aggere & foſsis & muro circundando urbem, pomœrium profert. Quid igitur illi in mentem uenit, qui pro Ita, ſcripſit Item? nouam uidelicet ſententiam facturus. Liuius in hoc libro paulopòſt: Ita ſic armatus in Tyberim deſiluit.

Pomœrium uerbi uim ſolam intuẽtes poſtmœnium interpretantur eſſe: eſt autem magis circa murũ locus. In primis conſtare nobis debet, etymologiam pomœrii Liuium nõ à mœnibus, ſed à muro deductam oſtendere: quãdoquidem pomœrium dicimus, non pomœnium. Nam ſequitur paulopòſt: Hoc ſpatium quod neq; habitari neque arari fas erat, non magis quòd poſt murũ eſſet, quàm quòd murus poſt id, pomœriũ Romani appellarunt. Proinde, quemadmodum indicat uolumen Vormacienſe, eius exemplum quod olim à Dextero Flauiano Nicomacho & Victoriano v v. c c. emendatum eſt, non poſtmœnium hîc ſcribi debet, ſed poſtmœrium. Et mox: circãmœrium, non circa murum. Nec obiiciat hîc aliquis eas uoces nihil ſignificare. Sic enim & mulieris etymologiam afferentes, mulierem dictam interpretamur quaſi mollierem, à mollicie uidelicet. Sic autem diſtingue uerba: Pomœrium, uerbi uim ſolam intuentes, poſtmœrium interpretantur eſſe: eſt autem magis circamœrium: locus quem in cond. urb. appoſitiue. In Fragmentis Feſti Pompeii legitur, Proſimurium eſſe pontificale pomœrium, dictum quaſi proximurium, id eſt proximum muro. Ita nanq; caſtigandum arbitror.

Quæ nunc uulgo etiam coniunguntur. Antiqua lectio: Quæ nunc uulgo etiam coniungunt. Subauditur, Quidam. Elegans ſermõ eſt.

Cuius ciuitatis eam ciues Dianæ immolaſſent. Vetuſtum exemplar habet: Ciuis Dianæ immolaſſent. Opinor legendum: Cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolaſſet. Sequitur enim de antiſtite Romano, & illo patrefamiliæ Sabino.

Sabinus, ut primum apta dies ſacr. Scribendum: Sabinusq;, ut primum apta dies ſac. Nec uacat particula Que, non ſolum connectens ſententiam, uerumetiam ad uehementiam eiuſdem faciens.

Infima ualle perfluit Tyberis. Lege: Infima ualle præfluit Tyberis.

Tulit enim Romana regia ſceleris tragici exemplũ. Adde particulam Et. Tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum.

Filius nepos'ue fuerit. Vetus ſinceraq; lectio: Filius nepos'ne fuerit.

fuerit. Subauditur, an.

Aut elangueſcendum aliena ignauia eſſe. Hanc ſententiam fœde deprauauit ſcioli cuiuſpiam imperitia. Legendum: Aut ut elangueſcendum aliena ignauia eſſet. Et pendent hæc uerba à ſuperioribus.

Non ſibi defuiſſe cui nupta diceretur. Perſuadet mihi uetuſtus codex legendum hîc eſſe: Cui innupta diceretur. Tametſi recentior manus, In, particulam ſuprà ſcripſerat: ſed proculdubio ſinceriores alicuius codicis admonitu. Porrò quum ſe dicit innuptam, indicat ſe iam in ædes uiri tranſiſſe, nam hoc ſignificat innubere, quemadmodum antè docuimus.

Muliebri dolo regnum occupaſſe. Scribendum eſt: Muliebri dono regnum occupaſſe. Nam reſpicit quod ſuprà dictum eſt, & quod mox præceſsit: Quum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuiſſet animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero dediſſet. Ibi dicit Liuius Tanaquilem genero dediſſe regnum, quare hic ſubdit: Muliebri dono.

Tum Tarquinius neceſsitate iam ipſa cogente. Inſerenda hic etiam, particula. Neceſsitate iam etiam ipſa cogente.

Ipſe prope exanguis cũ ſemianimis regio comitatu. Vetus uolumen habet: Semianimes. Neutra lectio gneſia eſt ac germana. Tu locum ſic reſtitue: Ipſe prope exanguis, quum ſemianime regio comitatu domum ſe reciperet. Sabauditur in illis uerbis, Semianime regio comitatu: participium, Exiſtente.

In collem Eſquiliarum. Antiqua lectio: In collem Eſquiliarum.

Quem Sceleratum uicum uocant. Quem, pronomen, aſinus aliquis adſuit: quum ſimpliciter Liuius ſcripſerit: Monumentoq; locus eſt, Sceleratum uicum uocant. O caſtigatorem infelicem.

Primores patrum quos Seruii rebus fauiſſe cred. Scribendum eſt: Primoresq; patrum quos. Pendet enim adhuc ſententia. Et altera ratio eſt cur Superbus fuerit appellatus. Aliquanto pòſt in ſcripto codice legitur: Præcipue ita patrum numero imminuto. Nõ, ita præcipue patrum num. im.

Haud mirum eſſe, Superbo inditum Romæ cognomen. Vetus lectio: Haud mirũ eſſe Superbo ei inditum cognomen.

Cui enim non appareret. Adhuc pendet ſententia per uerba infinita. Præceſsit, Superbius eſſe, Non adeſſe, Tentari. Itaq; ſcribendum hic Apparere: Cui enim non apparere.

Seruum Turni auro corrupit, ut in diuerſorium eius.

Vt,

Vt,particulam,adiecit aliquis, quæ non eſt in libro ſcripto, nec eſt neceſſaria. Elegantius enim dicitur: Seruum Turni auro corrupit, in diuerſorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm ſineret. Vbi ſubauditur,ut.

Id uerum nec'ne ſit,extemplo ſciri poſſet. Liuius indubie ſcripſit quemadmodum eſt in archetypo Borbetomagenſi. Id uanum nec'ne ſit, extemplo ſciri poſſe. Et quanquam idem ſenſus redundat,quid tamen opus fuit Liuiana uerba mutare?O' præpoſteram diligentiam.

Ac ſentire cum rege uidebantur. Exemplar manu ſcriptum habet,Videbant.ſubauditur,Latini.

Et liberorum quoq; eum frequentiæ tædere. Antiqua lectio continet,Frequentia.Septimus caſus eſt, hoc eſt, Ob frequentiam.Et uerbum Tædere,accipiendum abſolutè.

Quum,ſi nihil mouerentur. Aliter legitur in uetuſto codice.Quum,ſi nihil morarentur. Certe quarto libro huius Decadis rurſum hunc loquendi modum uſurpat, ubi Hortenſius tribunus plebis,C.inquit, Sempronium nihil moror. Id eſt, C.Sempronium dimitto.Verba uidentur fuiſſe quæ iudex ex more proferebat, quoties reum abſolueret. Proinde expone hîc: Si nihil morarentur: id eſt,dimitterent.

Quandoquidem ut omnia unus Gabiis poſſet. Liber manu ſcriptus habet: Quandoquidem ut omnia unus præ Gabiis poſſet.Tu ſcribe:Quandoquidem ut omnia unus ipſe Gabiis poſſet. Nec eſt ea uox hîc ſuperuacanea,emphaſim enim habet.

Et ut libera à cæteris religionibus arx ea eſſet tota Iouis,templiq; eius,quod in ea ædificaretur:exaugurare fana,ſacellaq; ſtatuit:quia aliqua uota ibi à Tatio rege primum in ipſo diſcrimine aduerſus Romulum pugnæ conſecrata inaugurataq; poſtea fuerant. In hac periodo mendæ ſunt aliquot ingentes. Primum quando non de arce extruenda, ſed de templo Ioui condendo hic agitur, non ſcribendũ eſt,Arx ea eſſet tota Iouis:uerùm, Area eſſet tota Iouis. Non habet hic locum prorſus arcis Tarpeiæ mentio. Deinde ſcribendum eſt, Quod inædificaretur:non, Quod in ea ædificaretur. Eſt autem elegans uerbum Inædificare. Mox pro iſtis dictionibus, Quia aliqua uota ibi:ſubſtitui debet,Quæ aliquot ibi.poſtremo uocabulum Vota,transferendum eſt,ut ante Conſecrata ponatur: hoc modo: Et ut libera à cæteris religionibus area eſſet tota Iouis templiq; eius,quod inædificaretur: exaugurare fana ſacellaq; ſtatuit, quæ aliquod ibi à Tatio

Tatio rege primum in ipſo diſcrimine aduerſus Romulum pugnæ uota,conſecrata,inaugurataq́; poſtea fuerant. Vide mi lector quàm neceſſaria res ſit autores ad exemplaria antiqua conferre. Hæc non ſunt imputanda Laurentio Vallæ,ſed Pogio,Auriſpæ,Alerienſi,Victorino, & Petrarchæ, qui doctiſsimi quidem fuere,uerùm non uſquequaque Latine callebant.

Id omen auguriumq́;. Non erat hîc eradéda particula Que: Idq́; omen auguriumq́;.

Vnumq́; Deorum. Nec hîc diſpungendus erat accuſatiuus Eum:Vnumq́; eum Deorum.

Sacratis ibi finibus. Scribe,Sacratis ſibi finibus.

Itaq; Pontinæ manubiæ. Tametſi uetuſtum uolumen continet Pomptinæ:cenſeo tamen legẽdum,Pometinæ manubiæ. Nam exemplaria antiqua abhinc annos mille ferè maiuſculis fuere literis perſcripta.modo E maiuſculum, non eſt ita diſsimile P. Facile ergo POMETINAE uerſum eſt in POMPTINAE. Præcedit autem, quòd Tarquinius Sueſſam Pometiam ui ceperit,ubi XL. millium pondo argenti auriq́; fit mentio: quod hic repetitur. Quare miror hoc non emendatum in editione Aſulanica:quãdo iam olim ante nos ſic legendum eſſe monuit M.Antonius Sabellicus.

Eo magis Fabio Pictori. Quiſpiam adiecit,Pictori:non eſt in codice ſcripto. Mouit hoc hominem, quod antè ſemel dixerit, Scriptorum antiquiſsimus Fabius Pictor.

Quam ſummam pecuniæ. Si quis hoc pacto legere uelit, multa ſubintelligenda erunt.Ex fide uetuſti codicis ſic ſcribe, Quia ſummam pecuniæ,& repete uerbum Scribit,quod ſubauditur.

Minus tamen plebs grauabatur ſe templa deum ædificare manibus ſuis. Antiqua lectio: Minus tamen plebs grauabatur ſe templa deûm exædificare manibus ſuis.

Aperiretur tempore ſuo. Scribendum:Opperiretur tempora ſua.hoc eſt,expectaret opportunitatem temporis.

Per ambages tegens effigiem ingenii ſui. Qui participium Tegens, inſulſit, putabat orationem alioqui mutilam eſſe: non intelligens appoſitiue dictum:Aureum baculum donum Apollini, per ambages effigiem ingenii ſui.Id eſt,qui baculus erat effigies ingenii ipſius.

Quod ſe in fabrorum miniſteriis. Legendum: Miniſterio.nec opus eſt hîc numero multitudinis.

Tentata res eſt primum, ſi primo impetu. Vacat aduerbium hic, Primum. Sic ſcribe: Tentata res eſt, ſi primo impetu capi

capi Ardea poſſet.

In ſtatiuis(ut fit) longo magis quàm acri bello. Deeſt pronomen, His. In his ſtatiuis (ut fit) longo magis quàm acri bel.

Citatis equis aduolant Romam. Vetus lectio, Auolant Romam. Vtrunq; tolerabile eſt. Similis error accidere ſolet in Abducere, & Adducere.

Quum poſt cœnam in hoſpitale cubiculum ductus eſſet. Scribendum: Deductus eſſet.

Poſtquam ſatis tuta omnia circa, ſopitiq;. Omnia, non eſt in libro ſcripto. Fortaſsis etiam legi poſſet: Poſtquàm ſatis tuta cuncta, ſop. Mox ſequitur: Pauida ex ſomno mulier. Et infrà: Lucretiam ſedentem mœſtam in cubiculo inueniunt. Item: Sex. eſt Tarquinius. non: Sex. Tarquinius eſt.

Ferro, igni, quacunq; dehinc ui poſsim, exequuturum. Non aliter in ueteri legitur. Sed quid ſi ſcribas, Exacturum.

Et inuecta corpori patris. Lectio uetus: Corpore patris, hoc eſt, in corpore patris, ſiue, per corpus patris.

IN LIBRVM SECVNDVM primæ Decadis Annotationes per Beatum Rhenanum.

PArtium cœptæ urbis. Codex Vormacienſis habet: Partium certæ urbis. Lego: Partium certè urbis. ut ſit Certè, pro Quidem. Deinde fuit in eodem libro mox, Ab ſe auctæ multitudinis. tametſi literam S, quidam eraſerat, At placet mihi ea lectio. Recte enim habebit ſententia hoc modo: ut haud immerito omnes deinceps conditores partium certè urbis, quas nouas ipſi ſedes ab ſe auctæ multitudinis addiderunt, numerentur. Refertur autem genitiuus Multitudinis, ad accuſatiuum Sedes. Et hæc clauſula, Quas nouas ipſi ſedes: explicat quod dixit, Partium certe urbis. quaſi dicat, Non totius urbs, ſed partium quidem urbis.

Primoribus equeſtris gradus electis. Scribendum eſt: Lectis. ut mox: Appellabant lectos.

Necubi regum deſyderium eſſet. Indicat archetypum Vormacienſe ſcripſiſſe Liuium: Necubi ibi regum deſiderium eſſet. Ibi, hoc eſt quantum ad ſacra attinet. Tametſi illic mêdoſe ſcriptum fuerat, Necubi ubi.

Solicitatamq; ſuſpicione plebem. Legendum: Solicitamq; ſuſpicione plebem.

Nobil

Nobilium adoleſcentium animos pertentabant. Habet uolumen Vormacienſe: pertentant. Nec fuit cauſa cur in Pertentabant, uerteretur.

Aceruos conſediſſe illitos limo, Antiqua lectio: Aceruos ſediſſe illitus limo,

Quicquid hominum deorumq́. Exemplar ſcriptum: Quicquid deorum hominumq́;.

Poſt illum ſeruatum, ut qui, Scribendum: poſt illum obſeruatum.

Ne ſe ortum eiuſdem ſanguinis extorrem. Suſpicor legendum: Ne ſe ortu eiuſdem ſanguinis, extorrem e. Vt ut conſentiat codex manu ſcriptus cum uulgatis editionibus.

Fuſi fugatiq́ ſunt. Verbum Sunt, poſtea adiectum eſt maiore elegantia omittitur. Paulopoſt in ſcripto codice legitur, Vno plus Tuſcorum.

Vbi audire iuſsi. Antiqua lectio: Ibi audire iuſsi.

Ad Aquilios Vitelliosq́ recidiſſe. Deeſt pronomen Se. Ad Aquilios ſe Vitelliosq́; recidiſſe.

Metui me credere poſſem à ciuibus meis? Reſtitue ſententiam hoc modo: Metui me crederem poſſe à ciuibus meis?

Et ubi nunc uicus publicus eſt. Lectio uetus: Et ubi nunc uicæ pocæ eſt. Neſcio an recte emendarint qui ſcripſerunt, Vicus publicus. Fortaſsis melius ſcriberetur, nam ad coniecturas hic confugere neceſſe eſt: Et ubi nunc Viriplacæ eſt. ut ſubaudiatur ædes uel templum. Siquidem reperio Deæ Viriplacæ ſacellum ad Veliam fuiſſe. Sic autem diſtingui uerba debent; Delata confeſtim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus eſt, Siue, Et ubi nunc Viriplacæ eſt: domus in infimo cliuo ædificata.

Credo, quòd nulla geſta res inſig. In codice Borbetomagenſi legitur; Credo, quia nulla geſta res. Nec erat opus pro Quia, Quod ſcribere.

An tantum roboris animo fuerit. Hic rurſum tranſpoſitæ ſunt dictiones, quaſi non melius ſonet quod in ueteri uolumine habetur: An tantum animo roboris fuerit.

Sed ſuoſmetipſos ciues. Antiqua lectio: Sed ſuoſmetipſi ciues. Cur hoc uoluit quiſquam mutare? Porrò quòd hic habes de Suiſmet, infrà leges de Semet: Niſi, inquit, inter ſemetipſi ſeditionibus ſæuiant. Et infrà, Eos, inquit, per ſe ipſi Latini adſumptis Hernicis ſine Romano aut duce aut auxilio, caſtris exuerunt.

Itaq́ monere, prædicare. In ſcripto uolumine legitur: Itaq́; monere,

monere, prædicere. Hoc poſterius uerbum doctus quiſpiam uidens huc non ſatis quadrare, uertit in Prædicare. Tu tamen meum ſequutus conſilium, ſcribe præcipere. Itaque monere, præcipere. Primum monuit, deinde præcepit, quod plus eſt. Creſcere enim debet oratio.

Sp. Largium. Vetus lectio, Sp. Larcium. Quod uerò ſequitur Circunferens inde minaciter truces oculos, non erat mutanda Liuiana compoſitio tanquam inepta: Circumferens inde truces minaciter oculos. ſi modo ſtudio factum eſt. Sicut mox: Iam impetu conabantur detrudere uirum. Et rurſum: Tyberine pater, inquit, te ſanctè precor.

Multisq́ deſuper inſidentibus telis. Scribendum eſt: Multisq́; ſuperincidentibus telis. Eſt autem una dictio ſuperincidentibus à uerbo ſuperincido. Quod non intellexit is qui deſuper incidentibus ſcripſit.

Gabina uia. Antiquum exemplar habet: Gabinia uia. Item: Inde ſe obiicere. Inde, id eſt, ex eo loco. Sic enim exponi poteſt. Item, P. Lucretius. Rurſum: Tam effuſe euagandi.

Eumq́ milites uulgo adirent. Particula que, non eſt in exemplari uetuſto. Sic autem ſæpe Liuius loquitur connectentibus uocculis omiſsis. Paulopoſt, quàm fuit ad cædem.

Quas inſidiarum minas per ambages iaceret. In uulgatis editionibus omiſſum eſt hoc loco pronomen ſibi: Quas inſidiarum ſibi minas per amb. iaceret.

Qui magnam gloriam petunt. Archetypon Vormacienſe habet: Qui magnam gloriam uident. Et adiectum eſt recentiore manu in margine, petunt. Forte ſcriptum fuit: Qui magnā gloriam propoſitam uident.

Cęteri, utcunq; ceciderit: primum, quoad te opportunum fortuna dederit. Fœde hallucinatus eſt qui ſentētiam hanc tam miſerè deprauauit. Sic autem ſcribi debet: Mea prima ſors fuit. Cæteri, utcunque ceciderit primi (Subauditur ſors. nam primi genitiuus eſt) quo te opportunum fortuna dederit ſuo quiſq; tempore aderunt.

Cognomentum inditū. Lectio uetus: cognomen inditum.

Clœlia uirgo, una ex obſidibus. Omiſſa eſt hic & particula, quæ tamen mirè ad ſenſum facit. Auget enim rem, & comparationem ſubindicat. Legēdum: Et Clœlia uirgo, una ex obſidibus, & quæ ſequuntur, inter tela hoſtium Tyberim tranauit. Senſus eſt: Non ſolum Cocles, ſuperincidentibus telis, incolumis ad ſuos tranauit

nauit,ſed & idem fecit Clœlia uirgo.

Sic deditam,intactam inuiolatamq́ ad ſuos remiſſurum. Accuſatiuus intactam poſtea additus eſt à quopiam, qui participium Deditam ordinabat cum aduerbio ſic,coniungendum cum altero participio futuri temporis Remiſſurum. Et uidebatur ſententia mutila. Tu uerò ſic ordinato uerba uolens orationem exponere: Sic remiſſurum ad ſuos,deditam inuiolatamq́ue. Præcedit: Quemadmodum ſi non dedatur obſes, pro rupto fœdus ſe habiturum. Paulò pòſt ſcriptum eſt in ueteri codice, elegiſſe impubes dicitur.

Bonis uendendis bona Porſenæ regis uendẽdi. Hæc duo uocabula,Bonis uendendis non ſunt in archetypo Borbetomagenſi. Vidétur inſerta ab eo qui uoluerit uſum moris indicare. quũ tamen Liuius contentus ſit dicere,inter cætera ſolennia.

Arte aduerſus uim uſæ. Antiqua lectio tametſi mendoſa: Arte aduerſųs uim ſæ, docet legi quoque poſſe, Arte aduerſus uim niſæ. A' nitor,niteris.

Multos Romæ hoſtium,urbisq́ charitas tenuit. Legendum,hoſpitum.hoc eſt,eorũ qui illos hoſpitio acceperãt. Mox eſt in ueteri,mendoſe tamen,purius Publius Lucretius inde & P. Valerius Publicola COS.facti deeſt aduerbium tertium.

Ne in tantis mutuis beneficiis. Scribendum, neu in tantis beneficiis,hoc eſt,ne'ue in t.b.

Eam eſſe uoluntatem omnium. In manu ſcripto codice legitur:Hoſtibus potius quàm portas regibus patefacere eã, ea eſſe uota,eſſe uoluntatem omniũ. Lego: Hoſtibus potius quàm portas regibus patefacere. Ea eſſe uota,eam eſſe uoluntatem omnium.

Conſules deinde Marcus Valerius,Publius Poſthumius. In uolumine ueteri tantum eſt: COSS. M. Valerius, P. Poſthumius.

Namq́ Ap.Clauſus,cui poſtea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen. Exemplar ſcriptum ſic habet: Namq̀ue Appius Clauſus,cui poſtea Appio Claudio fuit Romæ nomen.

Ne quibus factis conſulibus. Antiqua lectio,Nec quibus facti conſulibus.Neutra ſyncera eſt.Originem erroris accipe. Quia ſtatim ſequitur ex factione, ſcriba nõ ſatis attentus,quibus factione ſcribere eſt orſus,nec deleuit poſtea priores duas ſyllabas iam inceptæ perperam dictionis. Itaque fragmentum id facti, doctus quiſpiam mutauit in factis,ut quadraret cum utrinque poſitis ablatiuis. Tu uerò me autore ſic caſtiga:Sed nec quo anno,nec quibus conſu-

 libus

libus quia ex factione Tarquinia (ita habet archetypon, nec eſt opus altero denominatiuo Tarquiniana) eſſent, id quoque enim traditur, parum creditum ſit, nec quis primum dictator creatus ſit, ſatis conſtat.

M. Valerium Fuſium Valeſii nepotem. Aliam lectionem è uetere eruemus, quæ ſic habet. M. Valerium Marci Fuſium Voleſi nepotẽ. Scribo M. Valeriũ Marci F. M. Voleſi nepotem. Notum eſt F. filiũ ſignificare. Sic rurſum libro tertio proxime ſequenti: Cum Marco Valerio, inquit, Valerii filio, Voleſi nepote, quæſtor erat T. Quintius Capitolinus. Porrò quæ de Furiis & Fuſiis, Valeriis & Valeſiis ex autoritate Fabii Quintiliani ſolent adferri, non puto hic habere locum.

M. Valerium ſpectatæ uirtutis conſularem uirum. Deeſt hic Et particula, quæ inſerenda eſt hoc modo, potius M. Valerium ſpectatæ uirtutis & conſularem uirum legiſſent.

Præſtare Sabini (id enim poſtulatum erat) in animum induxiſſent. Antiqua lectio, Præſtare Sabinium id enim poſt. Forte legendum: Præſtare Sabini tum (id enim poſtulatũ erat) in animum induxiſſent.

Et C. Vetuſius. In Vormacienſi libro legitur: Et C. Vetuſius, Veturius, Vetrius. Vide diligentiam ſcribæ qui diuerſam lectionẽ proculdubio ſeorſum adnotatam, in contextum meliore fide quàm iudicio retulit. Et infrà, Valerium temere inuectum.

Quam delecta manu. Reponendum: Cohorti ſuæ quam de electa manu præſidii cauſa circa ſe habebat.

Equitibus admoti equi, ut perſequi hoſtem poſſent. Liuius ſcripſit: Equiti admoti equi, ut perſequi hoſtem poſſet. Nam ſingularis numerus pro pluratiuo uſurpatur. Quia tamen præcedit: Ad equites dictator aduolat, deſiliunt ex equis, auſus eſt quiſpiam hunc locum mutare.

Volſcos conſilii pœnam metuentes. In editionibus uulgatis hic particula non eſt omiſſa, quam repone. Volſcos cõſilii pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. Cæterũ ita dictum eſt hic Nec opinata res, quemadmodũ in fine primi libri de Lucretia, Nec opinato uiri aduentu. Sic & Cicero loquitur.

Ad hoc prolixa barba. O factum flagris dignũ. Quum Liuius ſcripſerit: Ad hoc promiſſa barba, ueluti indicat Vormacienſe exemplar, amuſus aliquis eraſa dictione promiſſa, ſuppoſuit, prolixa. Sic libro quinto: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam ſuam, ut tum omnibus promiſſa erat, permulcenti, ſcipione eburneo

in caput incuſſo, iram mouiſſe. Significat autem promiſſus longum ſiue prolixum, quaſi procul miſſum. in hunc enim ſenſum etiã promittere uerbum uſurpatur. Liuius noſter libro v i. Satis conſtat magnam partem plebis ueſtem mutaſſe, multos mortales capillum ac barbam promiſiſſe.

Poſtulare minaciter magis quàm ſuppliciter. Deeſt hic aduerbium multo. Poſtulare multo minaciter magis quàm ſupplicirer.

Contracti ad conſules. Mendoſa uerba ſunt. Scribe, Contracti ab conſulibus.

Iamq; ab omni parte munimenta uallabantur. Ingẽs hic erratum occupauit codices Liuianos. Legendum pro uallabantur, uellebãtur. Significat enim Volſcos munimenta Romanorum ab omni parte euulſiſſe.

Nocte in urbe nunciatum eſt. Scribendum, Nocte in urbem nunciatum eſt.

In magna iam ſpe undiq; paratæ pacis. Repone, partæ pacis.

Adeo in alteram cauſam non collega ſolum præceperat. Non aliter in codice manu deſcripto legitur. Niſi quod in margine minutiore ſcriptura adnotatum erat, præceps erat. Quam lectionem probauit M. Antonius Sabellicus, monens etiam præceps ierat legi poſſe. Sed tamen ſi quis me audiat, potius leget: Adeo ui alteram cauſam non collega ſolum præceperat, ſed omnis factio nobilium. Hæc lectio ſincera eſt ac germana. Antè dixit Appium uehementis ingenii uirum fuiſſe, quem paulò pòſt immitem natura uocat. Porrò nihil addubito ſi ſupereſſet adhuc Sabellicus, quin mihi ſubſcriberet. Nam candorem hominis edita ſcripta ſatis teſtantur. Et ego meliorum admonenti, non ſolum in his Liuianis, ſed & in Plinianis ac aliorum autorum caſtigationibus libenter cedam. Quin gratias inſuper ſum habiturus. Nam cupio ſubueniri rei literariæ. Hoc fortaſsis non abs re fuerit monere, propter craſsiores, accipiendum hic præcipere pro antè capere ſiue præſumere, quemadmodum & libro tertio uſurpat ita ſcribens: Nec ex quo caſtris caſtra conlata ſunt, inquit, ceſſatum à leuibus præliis eſt, facile patiente dictatore, conferendo uires, ſpem uniuerſæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminum ſuos præcipere. Et apud Cæſarem in Commentariis: Hæc uſu uentura Cæſar opinione præceperat. Præcepit autem Appius ui cauſam alteram, quum prius propoſita ſententia, nobiles omnes habuit aſtipulatores.

latores. Quemadmodum ex his quæ antè dicta ſunt liquere poteſt.

Neque cum decreuiſſet, quiſquam obtemperabat. In antiquo uolumine legitur: neque cum decreſſet. Quod uerbum κατὰ συγκοπὴν uidetur foro fuiſſe ſolenne. Sic rurſum libro tertio, Lictor decreſſe ait.

Verterant. Sic dixit hic, metuſq; omnis & periculũ libertatis in creditores à debitoribus uerterant, ut ſuprà, Libertatem aliorum in ſuam uertiſſe ſeruitutem inter ſe conquerebantur. Et paulò inferius, Ea in caput uertit. De mulcta loquens. Item libro decimo tertiæ Decadis. Et induratus præter ſpem reſiſtendo timor hoſtium, ac ne uertat in audaciam periculum eſt. Sic enim nos illic legendum docebimus, quanquam editiones uulgatæ contineant, Ac ne uertatur. Habet autem in allegatis exemplis uerto paſsiuam ſignificationem.

Non eſſe tamen deſertam omnino rempublicã. Antiqua lectio: Non eſſe tamen deſeratam. Vt etiam legi poſsit: Non eſſe tamen deſperatam omnino rempublicam. Porrò deſerta erat id temporis reſpublica magis quàm deſperata.

Ad patres referunt. Codex manuſcriptus habet: Ad patres deferunt. Quod uerò mox ſequitur, ſed delatam conſulere, rectè dictum eſt. Sic enim Plautus: Ibo, & conſulam hanc rem amicos, quid faciendum cenſeant.

Tu uero ad ſellas conſulum propere conualuere minus quiſque natu patrum. Adulteratus locus eſt. Legendum: Tum uero ad ſellas conſulum propè conuolare minimus quiſque natu patrum. Senſus eſt, Quum patres in curia conueniſſent, iuniores inter hos quibus calebat ſanguis, non contenti in ſuis ſubſelliis dixiſſe quæ ſentiebant, immemores maieſtatis conſularis, ad ipſas propemodum conſulum ſellas conuolabant. Erroris cauſam fuiſſe uideo, quòd aduerbium propè bonus ille uir, quiſquis fuit, cum uerbo cõuolare conſtruxerit, quod retro erat referendum. Notat autem immodeſtiæ Liuius iuniores patres.

Senatus tumultuoſe uocatus. Sic diſtingue, Senatus tumultuoſe uocatus, ſubauditur, eſt. Tumultuoſius conſulitur. Dictum eſt, conſulitur, imperſonaliter.

Cuius maieſtatem uiolauit. Suſpicor legendum, uiolabit. Nam uulgus ueterum librariorũ ſolitum fuit ſubinde u pro b & uiciſsim b pro u ponere. Quæ res mire uitiauit omnes autores.

Rurſus Virginii Largiiq; exemplo. haud ſalubrem utique

utique Largii putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret. Obſcurus locus eſt, quia deprauatus. Demiror quomodo ſe hinc explicent profeſſores, qui in publicis auditoriis Liuium enarrant. Et uix eſt autor in ſcholis tritior. Quid hic afferebat ille profeſſorum Achilles Philippus Beroaldus, qui toties priuatim & publicè Liuianas Decades Bononiæ prælegit? Reſtitue & diſtingue ſententiam hoc modo: Rurſus Virginii Largiiq;, exemplo haud ſalubres. Vtique Largii putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret. Expone uero ſic: Rurſus Virginii Largiiq;, ſubaudi ſententiæ, exemplo haud ſalubres, ſubaudi, uidebantur. hoc eſt, propter exemplum. Vtique Largii putabant ſententiam. Subaudi, eam eſſe, uel talem eſſe, quæ totam fidem tolleret. Quid nunc apertius Liuianis uerbis? Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appii ſententia. Rurſus Virginii Largiique, exemplo haud ſalubres. Vtique Largii putabant ſententiam, quæ totam fidem tolleret. Medium maximè & moderatum utroque conſilium Virginii habebatur.

Vt imperium ſuo uehemens manſueto permitteretur ingenio. Hic nodus eſt ſuperiore intricatior. Mirum eſt cur huiuſmodi loca non notentur aſteriſcis. Nam uerba iſta nullo ſenſu dicuntur. Et neſcio an ſeculo noſtro quiſquam hanc Liuianam ſententiam intellexerit. O' ſecuritatem lectorum, ô nimiam ſecuritatem enarrantium. Immo nonnihil dubito an Clementianus & Flauianus Nicomachus Dexter, ac Victorianus V V. C C. qui ante nos primam iſtam Decadem emendarunt, locum hunc ſatis perceperint. Id quod ideo potiſſimum dico, ut lectores excitem. Habet antiqua lectio: Imperio ſuo. In cæteris conuenit: niſi quod eſt illic, Permitterentur. in quo uerbo omnis ſita eſt difficultas: pro eo deprehendi tandem ſcribendum, Remitteretur. ut ſic legamus: Sed curæ fuit conſulibus ac ſenioribus patrum, ut imperio ſuo uehemens, manſueto remitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem, M. Voleſi filium creant. Sic enim in ſcripto codice eſt, non Valeſi. Senſus eſt: Curauerunt conſules, ut talis eligeretur ac conſtitueretur Dictator, qui ob dictaturam quidem uehemens & nimium potens, manſueto tamen remitteretur ac mitigaretur ingenio: itaq; M. Valerium, dictatorem creant.

Plebes etſi aduerſus ſe creatum dictatorem. An in excuſis exemplaribus omnibus, certe in Aſulanico, quod nunc ſolum eſt ad manum, hic Videbat uerbum deeſt, Creatum dictatorem uidebat. Tu repone.

Itaque effuſe & contemptim pugnam iniere. Habet Vormacienſe uolumen, Inire. ſubauditur, Cœperunt. infinitiuus pro præterito imperfecto, more hiſtoricorum.

Vbi ad manum ueniſſet hoſtis, tum cohortes tota uí gladiis rem gerere. Ingens erratum hic inuaſit Liuianos codices. Scribendum, Tum coortos: pro Cohortes. participium eſt, à coorior. Paulopòſt eſt in ueteri libro: inſidias incidiſſent. non In inſid. incid.

Fundit fugátq;, exuitq; caſtris. Antiqua lectio: Fundit fugatq;, exuit caſtris.

Equitatu miſſo mediam turb. hoſt. aciem. Scribe: Equitatu immiſſo.

Dictator triumphans Romam inuehitur. Repone, Vrbem inuehitur. Hic expoſitio dictionem expoſitam de ſua poſſeſsione deiecit.

Id male cõmiſſum ignauia hoſtium in bonũ uertit. Elegans oratio eſt, ut Vertit, accipiatur abſolute, quemadmodum ſuprà quoque admonuimus. Et Ignauia hoſtium: ſeptimo caſu dictum eſt. Vertit, expone Verſum eſt.

Apparuit cauſa plebis ſuam uicem indignantem magiſtratu abiiſſe. Hîc quoſdam nihil offenderet, Scio Verum hoc caſum dicere ſi ita ſcripſit Liuius, non rectè uſum pronomine Suam. Dicendum enim fuiſſet, Ipſius uicem, nõ Suam uicem. Hæc craſſos lectores nõ mouent. Caſtigandus eſt locus, & hoc modo legendus: Apparuit cauſa plebi. hoc eſt, Plebes cauſam intellexit. Suam uicem indignantem magiſtratu abiiſſe.

Tamen quia in conſulum uerba iuraſſent. Exemplar ſcriptum habet: Tamen quoniam. Cur hoc mutatum ſine cauſa?

Trans Anienem amnem tria ab urbe mil. paſ. Eſt uerbum hic omiſſum. rurſus inſere. Trans Anienem eſt. ſubauditur, mons ſacer, tria ab urbe millia paſſuum.

Placuit igitur oratorem ad plebem mitti. Scribendum eſt quemadmodum habet codex Borbetomagenſis: ſic placuit igitur orat. ad pleb. mitti. Sic: hoc eſt, ad reconciliandam concordiam ciuitati. itaq; non eſt ſuperuacaneum.

Omnia in unum conſentiebant. In uetuſto uolumine legitur, Coſentiant. Et mox: Suus ſermo fuerit. arbitror ſcribendum: Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unũ conſentirent, ſed ſingulis membris ſuum cuique cõſilium, ſuus ſermo fuerit. Porrò conuenient modi, ſi ad narrantis Liuii uerba retuleris.

Mature

Mature confecto cibo ſanguinem. O' nugatorem qui hic pro maturum confectó cibo ſanguiné: ſcripſit, Mature confecto cibo ſanguinem. intelligens à uentre mature confici cibum. Paulopóſt in ueteri codice eſt: Spurius Caſsius & Poſthumius Com.

Cædeq́ꝫ in proximo urbis facta. Legendum: Cædeq; in proxima urbis facta. hoc eſt, in proximas partes urbis. Intelligit ædes uicinas portæ per quam irruperat.

Ignem temere arreptum. Scribe: Ignem temere abreptum. Loquitur de igne quem forte è foco abripuerat.

Primo ortus. Antiqua lectio: Primo ortu. hoc eſt, in principio ſtatim.

Sed quæſitum in Sicilia quoque. Repone: Sed quæſitum in Siciliam quoq;. Expone, dimiſsis non in Hetruriam modo, ſed in Siciliam quoq;: quæſitum: hoc eſt, ad quærendum.

Frumentum cum Cumis coëmptum eſſet. Lectio uetus: Frumentum Cumis cum coëmptum eſſet.

Ex Hetruſcis frumentum Tyberi uenit. Liuius ſcripſit: Ex Tuſcis. ſic enim in archetypo manu ſcripto legitur. Antè uerò dixit, In Hetruriam: nunc ſubdit, Ex Tuſcis. ne eodem ſtatim uocabulo bis utatur. De qua re ſuprà quoq; admonuimus.

Eo ſuſtentata eſt plebs. Antiqua lectio: Eo ſuſtenta eſt plebs. A' ſuſtinendo, non à ſuſtentando. Sic infrà: Vnus ille uir ipſe conſul Remp. ſuſtinuit. Infrà tamen dicit: Diu ſuſtentatū id malum.

Incommodo bello in tam arctis commeatibus uerſati forent. Ingens hic erratum eſt: nam pro Verſati forent, ſcribi debet Vexati forent.

Agitatumq́ꝫ in ſenatu, quantum plebi daretur. Pudendum & hic erratum. legendum autem: Quanti plebi daretur. Siquidem agitatum fuiſſe de pretio quó frumentum plebi uenderetur, ſequentia ſatis indicant. Et illud in primis quum dicit, Conditionibus laxandi annonam, patres, omnia inuitis iura impoſita potuiſſe demere ſibi. Itaque qui iſtam ſcripti codicis lectionem amplectatur, exponet quod ſequitur, Si annonam ueterem uolent, &, Vtantur annona quum furore ſuo fecere, de pretio ueteri, & annonæ caritate.

Cur Sicinium pollentem uideo. Lege: Potentem uideo.

Vtantur annona quam f. ſ. f. In editionibus peruulgatis hic uerbum Fruantur, deeſt: inſerendum hoc modo: Rapiant frumenta ex agris noſtris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, utantur annona quam furore ſuo fecere. Fruantur, ſubaudi raptis. nam ad

priorem ſententiam eſt referendum:& eſt ironcia.

Abſterrendo ſingulos à concionibus conciliiſq́. Non contemnendum erratum hic irrepſit in exemplaria Liuiana: ſcribendum: A' coitionibus conciliiſq́;. A' uerbo Coire, quod congregari ſignificat. Sic libro tertio: Quum, inquit, & per coitiones potentiorum iniuria fieret.

Inſtaurandis hæc cauſa fuerat ludis. Archetypon docet hic legendum eſſe: Inſtaurandi hæc cauſa fuerat. ſubauditur ludos. Deinde quod ſequitur ita diſtinguendum, Ludis mane ſeruum quidam paterfamiliæ: & cætera. Ludis, hoc eſt, die ludorum magnorum.

T. Latino. Vetus lectio: Tito Latinio.

Sibi ludi præſultorem diſplicuiſſe. In exemplari ſcripto legitur: Sibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe. expone, ludis, hoc eſt, die ludorum magnorum. Et aptius uocat miſerum illum ſeruum, qui cæſus uirgis per medium circum ſaltitauerat ex uehementi dolore, præſultatorem, quàm præſultorem. Porrò ſequitur: quanquam haud ſanè liber erat religione animus Ibi in Vormacienſi codice è margine mehercle elegantem annotatiunculam, quæ Clementianum, ſiue huius filium Flauianum Nicomachum Dextrum, ſiue Victorianum, certe ueterem aliquem autorem arguit, in medium contextum retulit ſcriba. Eam libuit hic ſubiungere in gratiam ſtudioſorum. Habet autem ſic: Ludi ex inſtauratione, quos diſplicuiſſe Ioui Latinius ab eo per ſomnium monitus ut nuntiaret, debereque repeti, dum non uult magiſtratibus nuntiare, taciturnitas orbitate punita eſt.

Quippe qui n.n.m. ſed u.p. incolumes ſumus. Legendum: Incolumes ſimus.

Primum dicenda uobis conſules ratus ſum. Caſtiga: Prius dicenda uobis.

Ne cuius facti dictiq́ contagione præſens uioler. Pro Dictiq́;, repone Dicti'ue.

Si hæc profectio & non fuga eſt. Scribendum: Si hoc, profectio, & non fuga eſt.

Satricum, Longulam. Nuſquam fere maior exemplarium uetuſtorum diuerſitas, quàm in nominibus propriis uel hominum uel locorum. In Vormacienſi codice ſemper eſt Longuia. Si autem hic habet: Sattricum, Longuiam, Poluſcam, Coriolos, Nouellam, hæc Romanis oppida ademit: inde Lauinium (fortè Labinium) recipit: tunc deinceps Corbionem, Veteliam, Trebium, Labicos,

Pedum cepit: poſtremum ad urbem à Pedo ducit, & ad foſſas Cluuilias.

Et quam armis uiri defendere. Non eſt abſurda lectio.ſed tamen in ſcripto uolumine legitur: Et quoniam armis.

Coriolanus propere ut amens. Adulteratum uerbum eſt Propere.tu repone Propè.Coriolanus propè ut amens.

Munus uulgatum à ciuibus iſſe in ſocios. In uetuſto codice quidam ſcripſerat Eſſe.Paulopòſt illic eſt: Quid ita enim. Item:Partem tertiam.

Certatim plebi indulgere. Antiqua lectio: Vt certatim, indulg.

Idq; propius fidei eſt. Emenda locum: Idq; propius fidem eſt. Apparet quàm fuerit uerſatus in lectione bonorum autorum, qui non putabat Latinè dici,Propius fidem.

S. Cornelio, Q. Fabio conſulibus. In ueteri uolumine eſt:Seruio Cornelio.

Seditio domeſtica bellum externum exciuit. Corrupta ſententia eſt.ſcribendum:Eo infeſtior facta plebes,ſeditione domeſtica bellum externum exciuit. Senſus eſt:Seditionem domeſticam externo bello dediſſe occaſionẽ.Neq; enim rebellaſſent Volſci & Aequi,niſi diſcordibus Romanis.

Patres ſatis ſuperq; gratuiti furoris in multitudine credentes eſſe. Reſtitue ſententiam hoc modo: Patres ſatis ſuperq; gratuiti fauoris in multitudinem credentes eſſe.

Artonam Latinam urbem. In libro ſcripto legitur:Ortonam Latinam urbem.Nec eſt mox, Minitabantur,ſed Minabantur. Infrà ſic diſtingue:Ducendus Fabio in Veientes, in Aeq.f.datur.

Iniuſsi ſigna referunt. Mendoſum uocabulum eſt Iniuſsi. tu caſtiga,iniuſſu ſigna referunt. Sic enim paulopòſt iterum loquitur:Iniuſſu,inquit,in caſtra reditum.

T. Pontificius fuit. Antiqua ſcriptura ſic habet: TIB.Pontificius.hoc eſt Tiberius Pontificius.Sic diſtingue:Et hic annus Tr. a.l.a. habuit,Tib.Pontificius fuit is,eandem uiam uel.

Præceptis Appii moniti patres uniuerſi. Hic Et, particula magno ſententiæ detrimento deeſt. Tu ſic ſcribe :Præceptis Appii moniti patres, & uniuerſi comiter ac benigne tribunos appellare,& conſulares.Et quæ ſequuntur.

Nouemq; tribunorum. Quid nobis hic Liuius narrat de auxilio nouem tribunorum? non'ne antè dixit, duos tantum creatos tribunos, qui treis ſibi collegas aſciuerint? Num igitur memoria

ria lapſus eſt, qui decem tribunos hic aſtruat, qui longe pôſt ſunt inſtituti, ceu tertius liber indicabit? Inſpiciamus ueterem codicem, conſentiunt uerba. Ergo tuebimur lectionem? Minime. Scribemus: Nouumq; tribunorum aduerſus unum moratorem publici commodi auxilio, delectum conſules habent. Porrò nouum delectum habitum dicit Liuius: id quod ideo factum eſt ne proditor ille exercitus qui Fabium aduerſus Veientes pugnantem penè deſtituit, magno reipublicæ damno rurſum educeretur. Nouus igitur militum delectus habitus auxilio cæterorum quatuor tribunorum. Iam errori cauſam præbuit, quod ſciolus aliquis neſciens adiectiuum, Nouumq;, eſſe referendum ad ſubſtantiuum Delectum, quod paulopôſt ſequitur, quum non quadrarent hæc duo uerba Nouumq; tribunorum, ſcripſit Nouemq; tribunorum. Id mendum è manu ſcriptis exẽplaribus in excuſos typis codices poſtea transfuſum eſt: nec quiſquam obſeruauit. Debent hanc mihi gratiam ſtudioſi, qui meo Marte poſt longam inquiſitionem germanum hic uocabulum depoſtliminio reſtitui.

Ea ſpes Hetruſcos armauerat. Scribendum: Hæ ſpes Hetruſcos armauerant.

Memoriaq; peſsimi pr. bel. exempli terrebant. Lege: Memoria peſsimi proximo bello exempli terrebantur. Sine Que, particula annexa. nam hoc ſermonis genus aſſeuerantius eſt. Quidam in Vormacienſi codice caſtigarat, Terrebat: ut Memoria caſu nominatiuo legeretur.

Tergiuerſatur tamen Fabius. Sic ſcribe, diſtingue, adeoq; expone: Tergiuerſantur tamen: ſubaudi Conſules. Nam mox præceſsit: Ad conſules curritur. Fabius deinde ad creſcentem tumultum iam metu ſeditionis collega concedente, quum ſilentium claſsico feciſſet.

Niſi uictores ſe redituros ex hac pugna iurent. Non erat hic opus mutare lectionem ſcripti uoluminis, quæ habet, Iurãt. Præcedit enim aliud uerbum, Itaque certum & decretum eſt.

Alioſq; iuratus inuocat deos. Adulteratus locus eſt temeritate ſcioli cuiuſpiam. Neque enim ſimpliciter hic inuocat deos. nam ſequitur: Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque iurat. Proinde caſtigandæ ſunt hic uulgatæ editiones ad codicem manu ſcriptum, qui ſic habet: Si fallat, Iouem patrem, Gradiuumq; Martem, alioſq; iratos inuocat deos. Senſus eſt: Iram deorum Iouis & Martis ſibi ipſi imprecatur, ſi fallat. Nunc apte cohærebit ſequens ſentẽtia. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſq; iurat.

ſurat. Paulopoſt ubi uulgo legitur, Nunc armatis ſibi: in antiquo uolumine eſt, Nunc armati. ubi ſubaudiri poterit uerbum Iubent.

Pugna iam ad manus. Vetus lectio: Pugna iam in manus, iam ad gladios, u.m.e.a. uenerat. Paulo inferius ubi uulgo legitur: Conſuli tum Cæſo Fabius. in ſcripto codice eſt: Gaius Fabius. Iterum paulopóſt: G. Fabius cum Tito Virginio c o s. factus.

Cn. Manlius. Exemplar uetuſtum ter habet, Manlius: ſemel, Manilius. Item infrà: Et ſua ſponte ipſi prælium renouant.

Funera deinde duo, collegæ fratrísq; ducit. Ex his uerbis poſſet aliquis putare funera iſtà duo ſimul à conſule & æquali honore ducta. Proinde non erat eradendum hic aduerbium Deinceps: quod unum poſt alterum ductum fuiſſe declarat. Ad ordinem enim Deinceps refertur, ſignificans aliquid gradatim fieri. Itaque ſic eſt reſtituendus locus ex archetypo Borbetomagenſi: Funera deinde duo, deinceps collegæ fratriſq; ducit. Senſus eſt: Prius ductum funus collegæ tanquam conſulis, poſterius fratris funus. Quæ res & Fabii modeſtiam commendat. Sic libro quinto: Sed antecedente fama nuntiiſq; Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hoſtium tulit. Rurſus eodem libro: Intuemini enim horum deinceps annorum uel ſecundas res uel aduerſas. Iterum libro ſexto: Interroges deinceps. M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus: hic demũ. Deinceps, id eſt, quod uulgo dicunt, alius poſt alium, & ſucceſsiue.

Quàm recens dolor proximæ cladis tranſiſſet. Antiqua lectio, Tranſiret. Nec erat opus mutare.

Ex fauore & admiratione ſtupens. Præpoſitionem Ex, inter prælegendum aliquis adiecit, quæ poſtea recepta eſt in contextum. Tu rurſum deme. Sequitur infrà, Id primo acerbum indignumq́; Veientibus eſt uiſum. Exemplar antiquum.

Hæc ſpes adeo prouexit. Lectio uetus, Hæc ſpes prouehit.

Quæ res paucitatem eorum inſignem. Inſere hic particulam, &, Quæ res & paucitatem eorum inſignem, & multitudinem Hetruſcorum &c. Sic Liuius loqui ſolet.

Eò nixi corporibus. A nitor nixus dicimus & niſus. Sed uideo magis Liuio placuiſſe niſus. Vt hic, Eò niſi corporibus. Et inferius paulò: Quum & patres minus quàm pro Coriolano adniſi eſſent. Rurſum infrà: Patres quoque non temere pro ullo æque adniſi ſunt. Vt taceam de aliis locis.

Vt primo pugnatum ſit ad Spei. Conſentit exemplar Borbetomagẽſe. Sic autem dictum eſt hic, Ad Spei, quemadmodum antè,

antè, Ad Iouis Statoris.

Quod inopia frumenti, quamuis præcipitia, dum ce=leriora, eſſent, agebant conſilia. Hic locus non ſolum in editionibus peruulgatis omnibus eſt adulteratus, ſed & in manu ſcripto codice, qui ut rectè habet, in præcipitia, ſic perperam contimet, agebant. Tu ſic caſtiga, Quod inopia frumẽti, quamuis in præcipitia dum celeriora eſſent, agebat conſilia. Siquidem inopia nominandi caſu dictum eſt.

Aegritudinesq; inde morbo abſumptum eſſe. Scribendum eſt, Negant tuliſſe ignominiam ęgritudinemq;. Inde morbo aſſumptũ eſſe. Aegritudo refertur ad animũ, Morbus ad corpus.

Vt dum diſperſi alii, alii manipulatim excurrunt. Lectio uetus, Vt dum diſperſi, alii alia manipulatim excurrunt. Alia, ſubaudi porta. Nam mox ſequitur, ea porta caperetur. O' pulchre tractatum Liuium.

Cui ſignum primum intulerat. Repone, Cui ſigna primum intulerat. Sic infrà, Nec antè reſtitit, quàm ſigna inferentem Volſcum munimentis uidit.

Duæq; potentiſsimæ, & maxime finitimæ gentes ſuperatæ ſunt. Legendum ad uolumen ſcriptum, duæ potentiſſimæ & maximæ, finitimæ gentes ſuperatæ ſunt.

Nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. Archetypon ſcriptum habet, Nec tamen perpeti potuere, ut acie dimicarent. Suſpicor ſcripſiſſe Liuium, Hæc tamen perpeti potuere, quàm ut acie dimicarent. Subauditur potius, aut facilius, aut ſimile comparatiuum, more Græco. Quod orationis genus etiam alibi indicabimus in libris ſequentibus.

Adeoq; neminem noxæ pœnitebat. In exemplari ſcripto legitur, noxiæ. Dicitur autem noxia ſubſtantiuè non minus quàm noxa. Hoc admonendum duxi propter eum qui hic pro noxiæ ſcripſit, noxæ, uelut emendans locum.

Palamq; ferrent. Legendum, Palamq; ferretur. Imperſonaliter. Inferius paulo uetus codex habet, Cum in ſenatum uocari iuſſiſſent. Magis placet uulgata lectio.

Qui cum uexandis prioris anni conſulibus admini=ſtraturum tribunatum credebant. Vetus lectio, Permiſſurum adminiſtraturum tribunatum credebant. Opinor legendum, Qui cum uexandis prioris anni conſulibus permiſſum adminiſtraturum tribunatum credebant. Nam illi plebs tribunatum planè permiſerat. Paulopoſt eſt in ueteri, Cùm recentior, tum acrior.

In

In accuſationem Appii. Deeſt hic pronomen Ipſe,in editionibus peruulgaris Ipſe in accuſationem Ap. Sequitur paulopoſt iuxta antiquam lectionem, Ego hic aut in cõſpectu ueſtro moriar.

Dum tribuni conſulesq;. Antiqua lectio. Dum tribuniq; conſules ad ſe:Coniicio ſcribendum, Dum tribuniq; conſulesq; ad ſe quiſq; omnia trahant.Paulopóſt,lege, Vt ſiqua ſeceſsio plebis fieret,ad ſe receptum haberet. Non,haberent.

Quæ domi eſſe,eo liberior. Caſtiga, Quæ domi, eſſe liberior.

Se unico conſule obiecto cõtra Trib.pot. Scribe,electo.

Nequaquam tanta patrum ſpe,priores impedierant conſules. Lectio manu ſcripti codicis,Nequaquam tanta patrum ſuperiores impedierunt conſules.Lege, Nequaquam tanto patrum, Subaudi conatu,ſuperiores impedierint cõſules. Iam totus ambitus ſic legi poterit,. Eadem in militia ſæuitia quæ domi, eſſe liberior, quód ſine tribunitiis uinculis erat.Odiſſe plebem pluſquam paterno odio.Se uictum ab ea.ſe unico conſule electo aduerſus tribunitiam poteſtatem,perlatam legem eſſe,quam maiore conatu, nequaquam tanto patrum,ſuperiores impedierint conſules.

Vt inuictus ille od.pl.a.interdum mouetur. Scribe,moueretur.Mox pro tribus infinitis, agere, dicere,uocare,repone,ageret,diceret,uocaret.Itẽ tribunos plebis potius quàm Trib. plebeios. Nam in libro ſcripto legitur,tribunos plebei. Iuxta quintam inflectionem, quemadmodum & Plinius auunculus uſurpauit. Porrò ſubinde legitur in exemplari archetypo:Tribuni plebei,non plebis, à nominatiuo plebes,non à denominatiuo plebeius.

Duplicarioſq;. Quidam in uetuſto uolumine ſcripſerat Dupliciarioſq;.

Omnis militi data eſt. Antiqua lectio:Ea oĩs militi data eſt.

Tum duci,tum p.d.p.q.p.exercitus rediit. Melius in archetypo Vormacienſi legitur: Quum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redit.

Aut ſupplex prehenſaret homines. Volumen uetuſtum non hic modo,prenſaret habet,ſed & aliis innumeris locis. Item, prendi,quod uulgò legitur prehendi. De qua re ſemel admonuiſſe ſufficiat.

Antè tamen quàm prædicta dies ueniret. In antiquo codice legitur,Prodicta dies, Tu ſcribe Producta dies.

Cuius collaudationem cum tribuni plebis impedire conarentur. Quid hic facit collaudatio:Emacula locũ ad fidem

exemplaris uetuſti. Cuius laudationem quum Tr. pl. impedire conarentur. Sequitur autem mox: Et laudationem tam æquis auribus mortui audiuit. Rurſum lib. v. Matronis, inquit, gratiæ actę honosq; additus, ut earum ſicut uirorum poſt mortem ſolennis laudatio eſſet. Hoc uocabulo pro oratione funebri Cicero quoq; uſus eſt in Catone Maiore: Eſt in manibus, inquit, uiri laudatio. Quintilianus lib. iij. Nam & funebres laudationes, inquit, pendent frequenter ex publico aliquo officio.

Omnis ira belli ad populationem agri uertitur. O' hominem doctum, qui hic pro uertit ſuppoſuit uertitur. Tu repone, uertit. De quo genere ſermonis ſuprà admonuimus.

Cum pro uicto relinqueret hoſtem. Corrige, Cur pro uicto relinqueret hoſtem.

P. Quintius. Antiqua lectio. T. P. Quintius. Sic pauló ſuperius ſcriptum fuit: L. P. Valerio T. Aemylio COSS. Vbi uulgò tantum legitur, L. Valerio.

Impetu facto dum ſe putant uinci, uincere. Non intellexit Liuii ſenſum, qui hunc locum adulterauit. Nam dicit autor ſalubri mendacio de fuga hoſtium, concitatam aciem fuiſſe ceſſuram alioqui. Itaque quum putarent ſe uincere, qui tamen ſuccumbebant, animo reſumpto, uicere. Vide quid potuerit opinio duntaxat uictoriæ. Germana lectio ſic habet: Impetu facto, dum ſe putant uincere, uicere.

Cornicines tibicines. Scribendum Tubicinesq;.

Ferocius agunt equites circunfuſi ducibus. Vetus lectio: Circunfuſi duci.

Saxa adiacentia pedibus ingerit in ſubeuntes. Reponendum: Saxa obiacentia pedibus ingerit in ſubeuntes.

IN LIBRVM TERTIVM primæ Decadis Annotationes per Beatum Rhenanum.

TRibunitiis ſe iactari actionibus. Scribendum: Tribunitiis ſe iactare actionibus.

Elargiendo de alieno. Vitiatus locus eſt. Corrige: Et largiendo de alieno. Totam uerò ſententiam ſic diſtingue: Poſſeſſores & magna pars patrum tribunitiis ſe iactare actionibus, principē ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri quærentes.

Conſilio neutri partium acerbo, Repone, Neutri parti.

Antium propinquum. Lectio uetus: Antium, propinquam, opportunam & maritimam urbem. Sic infrà: Coloniam fidam, prop

propinquam, infamem fieri.

Triumuiros agro dando creant. In archetypo Vormacienſi legitur: Triumuiros agro dando creat. Subaudi Fabius C O S.

Ab his proximi audita. Codex manu ſcriptus habet: Ab iis proxime audita. Quam lectionem ſi quis ſequi uolet, cogetur mox legere, ferri. Mox illic eſt, uocato dein ſenatu.

Funeſtam ei populationem fecit. Ei datiuus non eſt in exemplari Borbetomagenſi. Nec eſt hic neceſſarius.

Cenſa ciuium capita centum quatuor & xx. millia, CCXIIII. Antiqua lectio: Cēſa ciuiū capita CIIII. ACCXIIII. Fortaſſe ſcribendū: Quatercentena millia, ducenta quatuordecim.

Adeo ciuitates hæ perpetuo. In archetypo legitur: Adeo ciuitates ex perpetuo.

Quidnam rei eſſet. Vetus lectio: Quid rei eſſet. Abſque parelco nam.

Se in caſtra recepit. Scribe: Se intra caſtra recepit.

In incautum hoſtem. In uolumine Borbetomagenſi legitur: In cautum hoſtem. Nec diſplicet lectio. Præcedit enim: Tanta ui caſtra circunſeſſa atque oppugnata fuiſſe, ut ne nuncius quidem Romam mitti potuerit. Non itaque Furius hoſtes eſt adortus tanquam parum cautos, ſed quia copiæ illorum propter obſidionem diuiſæ erant, ſuæ uerò collectæ.

V. Mil. ac CCC. Manu ſcriptum exemplar tantum habet: V, ACCC. Hoc eſt, quinquies mille trecentos.

Inde Romam reditum eſt. Locus uitiatus: Tu corrige, Vt Romam reditum eſt. Mox præceſsit Inde, quod uerbi hic repetiit ſcriba parum attentus.

Et auxere uim morbi terrores populationis. O' homines bliteos imbecilleſq;, quibus terrores populationis auditi ſolum auxerunt uim morbi. Quid futurum erat de iſtis, ſi ipſi hoſtes in conſpectum ueniſſent. expiraturi erant præ metu. Hoc'ne conuenit Romanis? Deprauauit ſenſum unica dictio perperam mutata. Sic ſcribe: Et auxere uim morbi, terrore populationis pecoribus agreſtibusque in urbem acceptis. Expone: auxere uim m. Subaudi, Romani. pecoribus agreſtibusque in urbem acceptis, terrore populationis, id eſt, ob terrorem populationis hoſtilis. Mox eſt in ueteri: Inde exercitu ingenti.

Per Lauicanos agros. Suprà fuit ſcriptum: Labycum. Hic habes Lauicanos agros. Mos fuit ueterum ſcribarum u pro b ponere, & uiciſsim b pro u. quod etiam alibi indicauimus.

Late euagata eſt uis morbi. Verbum Euagata non habet hic locum. Tu caſtiga: Latè uagata eſt.

Corpora ſalubriora eſſe cœpere. Legendum ad fidem libri ueteris: Corpora ſalubriora eſſe incepere. Id eſt, incipiebāt, qui ſermo familiaris eſt hiſtoricis.

Cum exitus haud in facili eſſet. Scribe: Quū exitus haud in facili eſſent. Numero multitudinis. Mox eſt in ueteri codice: Vbi etſi adiectum aliquid numero ſit.

Inter alia prodigia & carnem pluiſſe: quā in urbem ingens numerus auium intra uolitādo rapuiſſe fertur. Hæc prodigia acciderunt Romæ dubio procul. Et tamen hic narratur, aues carnem illam pluuialem, in urbem rapuiſſe. Quædam periodi iſtius uerba prodigioſe ſunt corrupta. Nam pro, quam in urbem, ſcribendum eſt, quem imbrem. & pro duobus uocabulis, intra uolitando, reponendum unum uerbum, interuolitando. Dicimus enim interuolito, ſicut interuolo. Præterea non carnem pluiſſe, ſed carne pluiſſe legendum. Vt hæc ſit germana lectio, Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuiſſe fertur. O negligentiam noſtram ingentem, qui non dignamur ueteres codices inſpicere. Hoc prodigium Valerius Maximus lib. primo, cap. de ominibus & auſpiciis, his uerbis deſcribit: Carnesq́ue in modum nimbi, inquit, ceciderunt: quarū maiorem numerum præpetes diripuerunt aues. Reliquum humi per aliquot dies, neque odore tetro, neque deformi aſpectu proſtratum iacuit. Vocat nimbum Valerius, quod imbrem Liuius dixit.

Nequi in loca ſumma urbis impetus, cædesq́ue inde fierent. Arbitror eſſe, nequi pro nequis. de quo loquendi uſu ueterum etiam alibi dicturi ſumus.

Etſi abſciſſæ res ſint. Archetypon Borbetomagenſe habet: Etſi abſciſſæ res ſint. Vtraque mēdoſa lectio. Tu meā autoritatē ſecutus ſcribe: Etſi acciſæ res ſint, hoc eſt, amputatæ, exhauſtæ, debilitatæ. Sic libro ſexto: Poſt acciſas, inquit, à Camillo Volſcorum res. Et paulo pōſt: Quanquam, inquit, nuper Camilli ductu atque auſpicio acciſæ res erant. Metaphora deducta uidetur ab auibus, quibus alæ amputantur.

Eiicere Antiates colonos. Hic locus fuerat aſteriſco notandus. Sed profeſſoribus omnia plana ſunt. In uerbo eiicere non mendum eſt, ſed portentum planè errati. Siquidem legendum: Ecetræ Antiates colonos. Et ita diſtinguenda ſententia: Antii ſummā rei poſitam. Ecetræ Antiates colonos palàm concilia facere. Id caput

put,eas uires belli eſſe. Fuit Ecetra Volſcorum oppidum. Porrò faciunt ad hunc locum intelligendum quæ ſuprà ſunt dicta. libet ea repetere: Itaque Aequi,inquit,ab Ecetranis Volſcis præſidium petiere:quo cupide oblato (adeo ciuitates ex perpetuo in Romanos odio certauere) bellum ſumma ui parabatur. Sentiunt Hernici & prædicunt Romanis Ecetranum ad Aequos deſciſſe. Suſpecta & colonia Antium fuit,quòd magna uis hominum inde, quum oppidũ captum eſſet,confugiſſet ad Aequos. Isq; miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit. Compulſis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapſa quum Antium rediſſet, ſua ſponte iam infidos colonos Romanis alienauit. Hactenus Liuius. Quæ propterea duxi renarranda,ut manifeſtum euaderet, quur Antii ſummam rei poſitam fuiſſe dicat, & Ecetræ potius quàm alibi palàm concilia facta.

Sed uirium ſpe,ſed manu obtinendum erat. Antiqua lectio:Sed uirium ſpe,& manu obtinendum.

Sibi qui non dicto,qui non facto. Alterum Qui ſuperabundare docet exemplar uetuſtum,in quo legitur tantum:Sibi qui non dicto,non facto quenquam offendiſſet.

In iuuentutem graſſantem in Suburra incidiſſe. Antiquus codex tantum habet:Iuuentutem g.i.S.incidiſſe.

Semianimem inter manus domum allatam, Scribe: Semianimem inter manus domum ablatum.

Cui reo capitalis dies dicta ſit. Violauit hic ſciolus quiſpiam uerba Liuiana.Tu corrige:Cui rei capitalis dies dicta ſit. Neque enim dicimus diem capitalem, ſed rem capitalem, id eſt, quæ uitam hominis in diſcrimen adducat.

Veluti relegatus agello quodam in tugurio uiueret. Et hic locus infeliciter inſtauratus eſt.Antiqua lectio habet:Veluti relegatus deuo quodam tugurio uiueret. Ex qua germanam ſic reſtitue:Veluti relegatus,deuio quodam tugurio uiueret.

Ad quatuor millia hominum. Vetus lectio:Ad M M. hominum.Id eſt.Ad duo millia hominum.

Ad opportuna omnia urbis loca. In ſcripto codice legitur:Ad opportuna omnis urbis loca.

Auocato populo ab armis. Scribe:Aduocato populo ab armis.Aduocato,ſubaudi ad concilium. Sic infrà:Propoſitis decem tabulis,populum ad concionem aduocauerunt.

Ad multitudinem oratione conuerſa. Exemplar uetuſtum tantum habet,Verſa.

Siquis impediat. Lege:Siqui impediat.Nam dictum eſt Siqui pro ſiquis,quod & Ciceroni ſolenne eſt.

L.Manilius. Antiqua lectio:L.Mamilius.

Si ſe doceri ſiuiſſent. In codice Vormacienſi legitur, Si ſe doceri ſenſiſſent.Non dubito quin ſcriptum fuerit,Si edoceri ſe ſiſſent. Siſſent pro ſiiſſent. Sic enim aliquanto pôſt ſequitur,Duum, inquit, menſiũ ſpatium conſulibus datũ eſt ad inſpiciendã legem, ut cum edocuiſſent populũ, quid fraudis occultæ ferretur,ſinerent deinde ſuffragium inire.Infrà eſt:Pace parta,non,Parta pace.

Cuius ordinis langore perpetuo iam tribuni plebis. Vitiata ſunt uerba.Corrige : Cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis.Perpetuos dicit,quòd iidem ſubinde reficerentur. Id quod ex præcedentibus magis liquet. Et ex eo quod mox ſequitur: Loquaces,ſeditioſos , ſemina diſcordiarum iterũ ac tertium tribunos,peſsimis artibus ac regia licentia uiuere. Vbi obſeruandũ in archetypo noſtro ſcriptum eſſe:iterum ac tertium tribunos, non tertio tribunos.Huc facit quod infrà dicit:Plebes,inquit,uicit ut quintum eoſdem tribunos crearent. Et ibi mox:Id,inquit, modo excepere,ne poſtea eoſdem tribunos uiderent.

Et uos(cum C.Claudii pace,& P.Valerii mortui loquar. Expunge præpoſitionem,cum.Et ſcribe:Et uos (C. Claudii pace,& P.Valerii m.loquar.)

Atenim diuinis humanis'que abruptis legibus , legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? Fœde eſt deprauatus hic locus. Nam pro abruptis legibus, ſcribendum eſt, obruti ſceleribus.hoc modo:Atenim diuinis humanisq; obruti ſceleribus, legem uos hoc anno perlaturos dictitatis ? Porrò uocat diuina ſcelera, quæ in deos ſunt commiſſa,dum non à ſacrilegis oppugnantur.quod uocabulum hic aliquem offendit. Sic uocat diuinas & humanas res libro quinto,Atque his diuinis, inquit, humanisq; rebus geſtis Dictatura ſe abdicauit.Item humanas opes eodem libro pauloantè:Quum iam,inquit, humanæ opes egeſtæ à Veiis eſſent. Et infrà:Saluo etiamtum,inquit, diſcrimine diuinarum humanarumq; rerum.Mox eſt in ueteri libro,malè geſta Reſpublica eſt.

Neſcio quo fato magis bellantes, quàm pacati propitios habeamus deos. Repone habemus. Nec cenſebit paruum hoc erratum doctus lector,ut contemni debeat.

Peragendi conſularis officii partẽ ad ſe uendicabat. Codex Borbetómagenſis docet legendum: In peragendis conſularis officii, partem ad ſe uindicabat. Paulopòſt in eodem eſt : Ad

recipiundum Capitolium.

Et tribunos, ſi eò aduenìant. Lectio uetus: Si eò ueniant.

Senatus conſulta fiunt: ut neque tribuni l. In exemplari manu ſcripto, non eſt particula, ut, quæ planè abeſſe debet, ut ſua forma ſenatuſconſultis conſtet, quorum primum ita incipit: Neque tribuni leg.

Non permiſtim unam ſociorum ciuiúmque. Scribe: Non permixtam uel permiſtam. Sic enim in antiquo uolumine legitur, & placet lectio. Subauditur, aciem.

Vt diſtinerent hoſtium copias. Mendoſum uerbum eſt diſtinerent. Tu caſtiga, diſtenderent, id eſt, diſtraherent, ſepararent. Sic libro nono: Diſtendit ea res, inquit, Samnitium animos. Paulopòſt eſt in ueteri, Poſtquam mœnib. iam Romanis pulſo hoſte.

Ita eſſe multi priuatim ferebant Volſcio iudices. Repone: Niſi ita eſſet, multi priuatim ferebant Volſcio iudicẽ. Quum ad iudicium ire non auderet, omneis eas res in unum congruenteis, haud magis dubiam damnationem Volſcii, quàm Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebant. Eſt autem ferre iudicem, uelut offerre iudicẽ. Sic infrà: Proinde ut ille iterum ac ſæpius prouocet, ſic ſe iterum ac ſæpius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in ſeruitutem dederit. Verba ſunt L. Verginii aduerſus Appium Claudium. Hoc ſermonis genere & M. Tullius utitur.

Romam rediere legati. Vetus lectio: Romam ut redire legati. Scribo: Romam ut rediere legati, ſenatus iuſsit alt.

Quod ubi ſenſerunt hoſtes. Melius in antiquo codice legitur: Quod ubi ſenſerant hoſtes.

Nihil tam nec inopinatum, nec inſperatum accidere potuit. Volumen manu ſcriptum habet: Nihil tam nec inopinatum, nec tam inſperatum accidere potuit. Lego: Nihil tam nec opinatum, nec tam inſperatum accidere potuit. Porrò, Nec opinatum ſubinde Liuius uſurpat pro inopinato, quemadmodum & alibi admonuimus.

Niſi effuſe affluant opes. Hic omiſſum eſt aduerbiũ ubi, in editionibus uulgatis. Tu repone: Niſi ubi effuſe affluant opes.

Bipalio innixus. Archetypi ſcripti lectio, Palo innixus. Senſus eſt: L. Quintium inclinaſſe in palum, qui forte illic erat terræ infixus. Nihil igitur opus fuit bipalio ſcribere, quod inſtrumentum eſt ruſticum.

Admiratus rogitãs'que, ſatis'ne ſalua eſſent omnia? In exemplari illo Borbetomagenſi legitur: Admiratus rogitanſq;

ſat iam ſatis'ne ſalua eſſent omnia? Scribo: Admiratus, rogitanſq; etiam ſatis'ne ſalua eſſent omnia? Aut, Admiratus, rogitánſq; ſatin' ſalua eſſent omnia. Sic libro ſexto: Percontatus ſatin' ſaluæ. Proinde librarius uidetur mihi pro ſatin' ſcripſiſſe ſat iam, & gloſſam eius aduerbii, id eſt, ſatis'ne, retuliſſe in contextum.

Sed qui tum ſtipēdia pedibus propter paupertatem feciſſet. Hic locus turpiter eſt uiolatus, ob unicam literam malè mutatam. Legendum eſt: Sed qui cum ſtipendia pedib. p. p. feciſſet.

Legionibus dictatoris clamore ſignificantibus. Vitiatus locus eſt. Scribe: A' legionibus dictatoris clamore ſignificant, ab ea quoq; parte rem in diſcrimine eſſe. A' legionibus dictatoris, id eſt, à parte legionum. Significant, ſubaudi milites.

Iam ſe ad prohibenda circundati opera Aequi parabant. In editione Aſulanica legitur ita. Tu caſtiga: Iam ſe ad prohibenda circumdari opera Aequi parabant. Infrà legitur in libro manu ſcripto, coronam auream dictatori libram pondo decreuerit. Appoſitiuè.

Confeſtimq; ſe dictator magiſtratu abdicaſſet. Scribe: Confeſtim ſe dictator m. abd. diſpuncta particula que. Quod uerò mox ſequitur: Lanuuium exulatum abiit, & eſt in exemplari ueruſto: Lanuuium exilium abiit: poterit etiam legi: Lanuuium in exilium abiit.

Noua de delectu contentio exorta. In uolumine Vormacienſi tantum eſt orta, non exorta.

Parumq; id plebi præſidium foret. Sic in editione Aſulanica legitur, quæ nunc ſola eſt ad manum. Tu repone, Paruumq; id plebi præſidium foret.

Inuidiæ tamen ad exercitum fuit. Hic omiſſum eſt uocabulum, res. Reſtitue locum: Inuidiæ tamen res ad exercitum fuit.

Cum de legibus conueniret, de latore tantum diſcreparent. Scribendum: De latore tantum diſcreparet. Quemadmodum enim conuenit uſurpatur, ſic & diſcrepat. Ita quoq; Suetonius uſus eſt. Mox eſt in ueteri: Dein duo ſimul mala, non deinde.

P. Sextilius Capitolinus. In manu ſcripto codice legitur: P. Sextius Capitolinus. Et mox: Sexto alteri conſulum prioris anni.

Et unica concordia inter ipſos, qui conſenſus in priuatis interdum inutilis eſſet. Hunc locum ſciolus quiſpiam pro libidine ſua tractauit. Germana lectio ſic habet: Et in unica concordia inter ipſos, qui cōſenſus priuatis interdum inutilis eſſet, ſumma

ma aduerſus alios æquitas erat. Mox in noſtro exemplari non eſt P. Sextium,ſed loco prænominis dimiſſa lacunula.

Eas leges habiturum populum Romanum, quas cōſenſus omnium non iuſsiſſe latas magis quàm tuliſſe uideri poſſet. Delerunt hic quidam uerbum, quod in primis ad ſenſum facit. Nam in Vormacienſi uolumine legitur, inuaſiſſe non iuſsiſſe latas. Proinde ſic reſtitue ſententiam: Eas leges habiturum populum Romanum,quas conſenſus omnium inuaſiſſe, nec iuſsiſſe latas magis quàm tuliſſe uideri poſſet.

In trinundinum indicta ſunt. Antiqua lectio: In trinum nundinium indicta ſunt. Trinum nundinum etiam appellat Quintilianus,quum inquit:Siue non trino forte nundino promulgata.

Per illos ſe plebi uendicare. Pudendum erratum eſt. Scribe: Per illos ſe plebi uenditare.

Obſecundando mollire impetum aggrediuntur. In manu ſcripto uolumine legitur,tametſi mendoſe,obſequēdo,ſe cum dando. Quorum prius libenter dicerem poſterioris fuiſſe gloſſulam expoſitricem, niſi ſcirem obſecundare plus eſſe quàm obſequi. Vt intelligamus collegas non ſolum obſecutos in iis quæ cupiebat Ap.Claudius,uerumetiam obſecundaſſe, & ultro hominis ambitionem adiuuiſſe.

Ars ea hæc erat. Pronomen ea neſcio quis aſſuit aliunde. Non eſt in archetypo Borbetomagenſi. Nec hic neceſſarium, Melius leges: Ars hæc erat.

Pro hac occaſione arripuit. Et hic ablatiuum Hac quiſpiam infulſit,quum non ſit in libro ueteri. Tu diſpunge & lege,Impedimentum pro occaſione arripuit.

Interceſsionem quoq; conſenſus ſuſtulerant. Ingens erratum hic eſt. Corrige: Conſenſu ſuſtulerant.

Pronuntiabantur in foro. Placet antiqua lectio: Iudicia domi conflabant, pronuntiabant in foro. Infrà debet eſſe: Si ea quoque leges.

Tribunitiam pot. munimētum libertatis rem intermiſſam repararent. Scribe, munimentum libertati, id eſt, tribunitiam pot. quæ eſt munimentum ipſi libertati. Seu futuram munim. libertati.

Hi ferè agere plebem plebiſq; res. Inſigne erratum huius loci, quum ſit tam manifeſtum, mirum eſt quomodo doctos tam diu potuerit fallere. Vide quàm egregie ſe ulciſcantur ueteres libri non inſpecti.Corrige:Hi ferre agere plebem plebiſq; res.id eſt,

expilabant plebem diripiebantq́;. Quo loquendi genere ſæpe Liuius utitur. Sic alibi: Tum demum fracta pertinacia eſt, ut ferri agiq́; res ſuas uiderunt. Item: Quum ante oculos propè ſuos, ſociorum res ferri agiq́; uideret. Hoc Grçci dicũt φέρεσθαι, καὶ ἄγεσθαι, & φέρειν καὶ ἄγειν. A' quibus noſtri uſurparunt.

Potentiores eſſet etiam, ne tergo quidem abſtinebatur, uirgis cædi alii, alii ſecuri ſubiici. Malim ſic diſtinguere: Et iam ne tergo quidẽ abſtinebatur. uirgis cædi, alii ſecuri ſubiici Nam in ſcripto codice tantum ſemel eſt, alii. Infrà eſt, Quid opus facto ſit. Item: Poſtquam audita uox in foro eſt præconis.

Hæc fremebat plebes. Antiqua lectio: Hæc fremunt plebes. Sic antè habuimus: Quod haud ſecus factum improbant boni, quàm nemo facere auſurum crediderat. Vbi uulgo legitur improbabant.

Senatúmq; in diem poſterum edicunt. In uolumine archetypo legitur tantum: Senatumq́; in diem poſterum dicunt. Scribo, indicunt.

Nec nominis homines tum pertæſum eſſe. Liuius indubie ſcripſit, quemadmodum atteſtatur liber manu ſcriptus: Nec nomen homines tum pertæſum eſſe. Sic autem & Suetonius in Cæſare: Et quaſi pertæſus ignauiam ſuam. Item, Pertæſus, ut ſcribit morum peruerſitatem eius. Quid igitur opus fuit hic ſcribere nominis. Licet non negem & id Latinè dici. Non ſolum enim accuſatiuum id uerbum poſt ſe recipit, ſed & genitiuum.

Experirentur, quanto ferocior dolor in libertate ſua uindicanda, quã cupiditas in iniuſta dominatione eſſet. In exemplari ueteri pro ferocior ſcriptum eſt fortior. Nec eſt, in libertate ſua, aut in iniuſta dominatione: ſed tantum, libertate ſua, & iniuſta dominatione. Nam elegantius in ſubauditur utrobiq;. Quare crediderim ſic ſcripſiſſe Liuium: Experirentur, quanto fortior dolor libertate ſua uindicanda, quàm cupiditas iniuſta dominatione eſſet. Paulopòſt eſt in ueteri: Qui anno iam prope.

Oratio fuit precibus quàm iurgio ſimilior. Antiqua lectio: Oratio fuit precibus quàm iurgio ſimilis. Subauditur, aduerbium magis uel potius.

Cæterum neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex ſe præiudicium rei tantæ afferre. Auſim iurare hunc Liuii locum uitiatum eſſe, tametſi utcunq; ſtat ſenſus ut errorem nemo ſentiat. Habet exemplar Vormacienſe: Cæterum neminem maiore cura occupatis animis uerum eſſe præiudicium rei tantæ auferri

tæ auferri. Lego: Cæterum nemini non,maiore cura occupatis animis,uerum eſſe,præiudicium rei tantæ auferri.Senſus eſt:Verum eſſe nec poſſe negari, nemini non auferri præiudicium rei tantæ, ideo quòd animi maiore cura ſint occupati. Porrò præiudiciũ rei tantæ eleganter uocat, opinionem & ſententiam quam ſenator prius in animo ſuo conceptam habet, planè dignam tanta re.Mox eſt in ueteri codice: De eo quo Valerius Horatiusq;. Non,de eo quod.

Senatu diſcrepante agi. O' fœdum erratum, quod prorſus ſenſum perdit. Scribendum: Senatu diſceptante agi. Senſus eſt,bellis perfectis, & Repub.in tranquillum redacta, tum uacabit ut ſenatus diſceptet, id eſt, ambigat contendatq;,ut in iudicio fieri ſolet.Nam hæc ſignificat diſceptare. Mox eſt in ſcripto uolumine: An donec leges quæ deeſſent perferrentur.

Delectum quoque primo tempore haberi & decemuiros. Repone: Delectum primo quoque tempore haberi. Decemuiros quo cuique eorum uideatur, ex. ducere. Abſque particula connectrice,&.

Non (quod ſimulabat) conſulendo diremit certamen. Legendum: Non cui ſimulabat conſulendo diremit certamen.

Quàm gnauum in malitia ingenium eſſe. Melius in ueteri codice legitur: Quam nauum in malitia ingenium eſſe. Nauo enim opponitur ignauum. Strenuum id ſignificat. Velleius: Naua uiriliq; opera. Mox habet ſcriptum exemplar: Et L. Sergio. Item, alia omnis penes milites noxia erat. Porrò non minus Latinè dicitur noxia ſubſtantiuè,quàm noxa.

Peſsima decemuirorum in uulg.f.eſt. Ex codice manu ſcripto legendum apparet: Sepultus ingenti militum mœſtitia, in peſsima decemuirorum in uulgus fama eſt.

Honeſtum ordinem in Algido ducebat. Cogitandum num legi poſsit,Pedes tum ordinem in Algido ducebat. Nam plebeius fuit.Cerre peditem Romam ueniſſe,& mox in caſtra rediiſſe, ſequentia teſtantur.

Appius amore ardens pretio ac ſpe. Vetus lectio, ſed corrupta: Appius amore ardens mens pretio. Fortaſſe ſcribendum: Appius amore ardente amens pretio ac ſpe perlicere adortus. Nam ſequitur infrà: Tanta uis amentiæ uerius quàm amoris mentem turbauerat. Aut, Appius amore ardens immenſo pretio ac ſpe perlicere adortus. Aut, Ap.amore ardens ſenſim pretio ac ſpe perlicere adortus.

Ibi namque in tabernis literarum ludi erant. Volumen manu ſcriptum habet: Ibi namque in tabernaculis literarum ludi erant. Opinor Liuium ſcripſiſſe: Ibi namque uernaculi literarum ludi erant. Neque enim crediderim pueros & puellas in humilibus tabernis quæ muri affigi ſolent, quales fuerunt laniorum, quarum mox meminit, & ſutorum ac aliorum opificum, ſeſſitaſſe in propatulo. Necdum uero temporibus illis opera Grammaticæ dabatur, quæ nulla adhuc erat. Nam ſub ſecundum & tertium Punicum bellum, ut autor eſt Suetonius in libello de claris Grammaticis & Rhetoribus, huius demum ſtudium Romæ uigere cœpit. Ante id tempus erant ludi literarum Romæ, ſed uernaculi tantum, nondum uidelicet loquendi ſcribendiq; regulis natis. Qualem & illum apud Falerios in Faliſcis ludum fuiſſe dubiuum non eſt, cuius magiſter diſcipulos Camillo prodidit. de quo Liuius libro quinto faciet mentionem. Mores ille docebat, ut uerisimile eſt, magis quàm literas, & exercitiis corpora firmabat. Vernaculi ludi duo ſeorſum Seleſtadii fuerunt multis annis, Ludouico, Cratone, Hieronymo & Sapido, hic Latinè profitentibus. in altero pueri inſtituebantur, in altero puellæ. Neque enim maioribus noſtris promiſcui ludi placuerunt, quales uidemus Baſileæ, & aliis in locis. Inſtitutionis ſumma erat, peritia legendi ſcribendiq; & numerandi. At poſtquam fatalibus iſtis tumultibus corrigendæ religionis cauſa, Germania turbari cœpta eſt, huc res deuenit, ut uix ludi Latini quarta pars hodie ſuſtineri poſsit (priores illos nanque profeſſores ferè quadringentis ſcholaſticis frequente ſchola docuiſſe conſtat) etiam uernaculo ludo puerorum duntaxat, in illum cõtracto. Adeo contemni paſsim cœperunt literæ, magno Germaniæ incommodo, quod poſteri noſtri ſunt ſenſuri. Præcipue uerò dolendum hoc eo tempore accidiſſe, quo meliores literę paulo familiarius noſtratibus innotuerãt. Porrò pro Vernaculi ſcriba ſuppoſuit bernaculi recepto illo more. Id bernaculi quum nihil ſignificaret, uertit alius in tabernaculis. At quia tabernacula militum ſunt tentoria, doctus aliquis pro tabernaculis ſubſtituit, tabernis.

P. Numitorius puellæ auunculus. In ueteri uolumine legitur, auus. Subaudi, maternus.

Dum præriperent iter nuntii miſsi in caſtra. Repone: Dum præciperent iter, hoc eſt, antè caperent. De qua uerbi huius ſignificatione ſuprà admonuimus caſtigantes libro ſecundo locum illum, Adeo ui alteram cauſam non collega ſolum præceperat. Sic libro proxime ſequenti: Nec ex quo caſtris, inquit, caſtra conlata ſunt

ceſſatum

ceſſatum à leuibus prœliis eſt, facile patiente dictatore conferendo uires, ſpem uniuerſæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminum ſuos præcipere.

Nemo eum adibat. Pronomen eum inter prælegendum adiecit aliquis. Non eſt in exemplari Borbetomagenſi. ſubauditur autem tribunal, uel ſimile quippiam.

In forum adducit. Scribendum, In forum deducit.

Quod ius ſibi pridie per ambitionem dictum non eſſet. Vocabulum ius non eſt in libro ueteri, ut putem abſolute uſurpari à Liuio dicendi uerbum. Proinde libet credere non prorſus abſurdam eſſe paulo ſuperius manu ſcripti codicis lectionem, ubi ſcriptum eſt, Iuſto die ſe non dicturum, pro eo quod in uulgatis editionibus legitur, ius eo die ſe non dicturum. Nam forte iuſtum diem uocat, quo poſſet iure dicere, ſubaudi ſententiam uel ius. Cæterum, per ambitionem dictum non eſſet, intellige per gratiam. Vnde ambitioſa decreta iureconſultis, per gratiam facta, quæ reſcindi iubet Vlpianus.

Ad comprehendendam uirginem. Vitiatus locus eſt. Emenda: Ad prehendendam uirginē. Non enim M. Claudius comprehendere uirginē iubetur, quod lictoris officium eſt, ſed tanquam aſſertor & dominus prehendere. Sic mox Appius: I lictor, inquit, ſubmoue turbam, & da uiam domino ad prehendendum mancipiū. Illic uerò comprehēdendi uerbum aptum locum habet, ubi aliquanto pòſt ſequitur: Clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius comprehendi Virginium iubet.

Decemuir alienato ad libidinem animo. Non erat hic opus mutare ueterem lectionem, quæ habet X uir alienatus ad libidinem animo.

Negat, heſterno tantum conuitio. Repone, Negat, ex heſterno tantum conuitio. Mox eſt in ueteri, Populum Rom.

Filia in libertatem uindico. Volumen ſcriptum habet, Filiam in libertatem uindico. Nec eſt abſurda lectio. Niſi quis malit legere, filia mi in lib. uind.

Cæteraq; quæ in tali re. Non dubito quin Liuius ſcripſerit quemadmodum eſt in libro uetuſto: Eam'ne liberorum procreandorum conditionem, ea pudicitiæ præmia eſſe. Cætera, pro & cætera, ſubaudi clamitant, quæ in tali re muliebris Dolor. Et quæ ſequuntur.

Si iure agerent. Scribe: Si iure ageret, ſubaudi Appius. Mox dele pronomē ſe, ibi quoq; ſe. Nam pręcedit, Vindicare ſe à priuato.

Vbi

Vbi Virginius maiorem quàm liquerat in urbe, motum exciuit. Scribendum, quàm reliquerat.

Flens diu uocem non emiſit. Hic poſtremum uerbum perperam mutatum eſt. Debet enim eſſe, uocem non miſit, quemadmodum antiquum continet exemplar. Porrò ſæpe mitto pro emitto Liuius uſurpat ſimplex pro compoſito. Sicut & miſſa participium pro emiſſa.

Si libere ac pudice uiuere licitum fuiſſet. Lectio uetus: Si libere ac pudicam uiuere. Forte ſcribendum, Si libere ac pudicam uiuere licitum fuiſſet. Et ſequitur paulopòſt: Quia non ultrà pudica uictura fuerit.

Illis quoq; enim filias, ſorores coniuges eſſe. Liber antiquus habet, coniugesq; eſſe.

Siccii cædis memoria reuocata. Scribendum eſt, renouata. Porrò quod hic eſt renouata, paulopòſt dixit redintegrata. Redintegrata, inquit, extemplo eſt omnibus memoria fœdiſsimæ poteſtatis.

Quàm qui noua fama de Verginia. Docet legendum codex uetuſtus, Quàm quem noua fama de uirgine adeo fœde ad libidinem petita accenderat.

Imminens'q; etiam poteſtati. Antiqua lectio, Imminensq; & poteſtati. Opinor legendum, Imminensq; ei poteſtati. Nam ipſe poſtea tribunus plebis electus eſt, & eam poteſtatem reſtitui populo ſummis uiribus urgebat. Sic libro ſequente Liuius noſter, interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam, imminentes ſpei maioris honoris. Ita enim legendum docebimus ad fidem uetuſti codicis.

Affirmante Duellio. In exemplari Borbetomagenſi legitur: Affirmante C. Duellio.

Scituros, quod ſine reſtituta poteſtate. Codex uetuſtus habet, ſciturosq;. Malim legere, Scituros quàm ſine reſt. pot. Aut, ſciturosq; quàm ſ. r. p. redigi in concordiam res nequeant.

Vbi parum ſeceſsione moueamur. Manu ſcriptus codex habet, Vbi parum ſeceſsione moueatur. Porrò Liuius moueatur imperſonaliter dixit. Paulopòſt legitur, Tum Valerius Horatiusq;. Item In caſtra accipiuntur, non, accipiuntur in caſtra.

Quippe liberatores haud dubie & motus initio & exitu rei. In uolumine ueteri legitur: Quip. lib. haud dubiæ & motus, initio exitu rei. Neſcio an Liuius ſcripſerit: Quippe liberatores haud dubie motus, initio exitu rei. Abſque copula &, nam hanc

hanc ſæpe ſolet omittere. Infrà legitur: Ad impugnandos alios, non impugnandum.

Conuellunt inde ſigna. Hoc uerbum obuium ſubinde eſt apud Liuium. Sed hoc loco placet mihi lectio uetus quæ habet, Conuertunt inde ſigna. Eſt autem conuertere ſigna redeuntium. Sic libro octauo, Et quum iam portis prima ſigna & pars agminis eſſet egreſſa, nuntio allato de clade Latinorum, quum conuerſis ſignis retro in urbem rediretur. Porrò offendit iam olim quoſdam hoc uerbum. Vnde & in Vormacienſi codice aſcriptum eſt in margine, conuellunt. Quæ lectio deinde in uulgatas iſtas editiones eſt recepta.

Tum C. Sicinium progeniem eius, quem pri. Scriptura uetus habet, progenies eius. Suſpicor Liuium ſcripſiſſe: Tum C. Sicinium, progenie eius, hoc eſt, ex progenie eius.

Vt quod tribuni plebis iuſsiſſent, populus teneret. Adulteratus fœdè locus eſt ſic reſtituendus, Vt quod tributim plebes (ſiue plebs) iuſsiſſet, populum teneret. Codex Borbetomagenſis habet plebis pro plebes, quæ uox caſtigatori impoſuit. Et eſt Populum teneret, pro populum aſtringeret.

Venum irent. Scribendum uenum iret, ut referatur ad nominatiuum familia.

Sed eum qui deorum cuiquam nocuerit, id ad ſacrũ ſanciri. Deprauata uerba ſunt, nec magnopere ſuccurrit nobis exemplar ſcriptum, quod ſic habet: Sed eum qui deorum cuiquam nocuerit, id ſacrum ſanciri. In hoc tamen iuuat quòd præpoſitionem ad, poſtea uides adiectam fuiſſe. Ergo meam ſecutus autoritatem, non eam modò præpoſitionem expunge, ſed & pronomen id, ſic legens: Sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, ſacrum ſanciri. Vnde uero pronomen id huc irrepſerit, audi. Librarius aliquis extremam ſyllabam uerbi nocuerit, bis ſcripſit, hoc modo, nocuerit, it. Alius caſtigare uolens, poſterius it, in pronomen id mutauit.

Noceri enim ei, cum hac lege non liceat. Et hic locus deprauatus eſt. Nam pro cum ſcribendum cui, hoc modo, Noceri enim ei, cui hac lege non liceat, ſubaudi noceri.

Quæ antea arbitrio conſulum ſupprimebantur nuntiabanturq́. In poſtremo uerbo tam craſſum mendum eſt, ut admodum demirer à nemine hactenus animaduerſum. Debet autem eſſe, Supprimebantur uitiabanturq́; hoc eſt, corrumpebantur, deprauabantur.

Qui plebem ſine tribunis reliquiſſent,q.m.ſ.p.creaſſent,t.ac.c.punirentur. Verba pluratiui numeri hic commutanda ſunt in ſingularem,hoc modo, Qui plebem ſine tribunis reliquiſſet,quiq́; magiſtratum ſine prouocatione creaſſet, tergo ac capite puniretur.Sic & prior lex ſonuit,Qui tribunis plebis,ædilib.iudicib.Decemuiris nocuiſſet.

Vnius tantum criminis niſi te uindices. Admonet nos liber uetuſtus ſcripſiſſe Liuium,Vnius tantum criminis niſi iudicem uindices te,ab libertate,&c.Nec uacat uocabulum iudicem,nam arguit rem pro tribunali geſtam.

In quam conſpiraſſe decemuiros criminati ſunt. Scribendum,criminati ſint.

Clienti dono uindiciis dederit. Ablatiuus Vindiciis ſuperuacaneus eſt in editione Aſulanica,quæ nunc ſola eſt ad manum.

Auunculum'q́;. Miror cur hoc loco legatur Auumq́; in uolumine ſcripto.

Cum tanti uiri ſupplicio ſua & plebi iam nimia libertas uideretur. Corrige,Suamet plebi iam n.lib.uideretur.

Sed neceſſariorum Virginii, & trium tribunorum preces audirent. Caſtiga, Sed neceſſariorum Verginiæ trium tribunorum preces audirent. Nam ipſe pater erat, L.Icilius ſponſus, Auunculus P.Numitorius.Infrà eſt, Proximus inuidiæ. Et iterum, In ſe ſæuiret.

Vultus'q́; iam iidem tribunorum. Lectio uetus,Vultusq́; iam inde,tribunorum erant qui Xuirorum fuerant.

Cum & noua expiata ſint decemuirorum ſuppliciis. In archetypo Borbetomagenſi legitur,Et cum noua. Ego ſuſpicor uerbi placet ultimam ſyllabam per incuriam librariis bis ſcriptam fuiſſe.quare &, monoſyllabum eradendum puto , ut legas & diſtinguas, Nam neque uetera peccata repeti iam obliterata placet, cum noua expiata ſint decemuirorum ſuppliciis. Et nihil admiſſum iri. Et quæ ſequuntur.

Valerius aduerſus coniunctos. Ex uolumine manu ſcripto legendum apparet,M.Valerius.Sicut & infrà,Sed conſule M.Valerio.Suprà tamen lectum fuit,L.Valerius.Item,Quod ibi ſenſit conſul.Non,conſul ſenſit.

Præter equitantes,qui abſterrent peditum acies. Sic lege,Præterequitantesq́; abſterrent peditum acies,&c.

Id conſilii animi'q́; habiurus ſum, quod uos milites mihi effeceritis. Neſcio quis hunc locum auſus ſit interpolare, quum,

quum in antiquo libro ſimpliciter legatur, Id conſilii animiq; habiturus ſum, quod uos milites geritis.

Agite eum clamorem. Scribe, Agite dum clamorem qualem in acie ſublaturi eſtis, tollite hic. Sic infrà, Agite dum ubi hic curiam circunſederetis. Item libro quinto, Recordamini agitedum quoties ſacra inſtaurarentur, quia aliquid ex patrio ritu, negligentia caſu'ue prætermiſſum eſt.

Et locum ex quo exceſſerunt. Corrige, Ex quo ceſſerant. Infrà eſt, Vndiq; omnes conſcii. Suſpicor legendum conniſi, quod in editionibus uulgatis eſt connixi.

Circum iam tum Apollinarem appellabant. Accuſatiuus Circum non eſt in codice manu ſcripto. Infrà tantum eſt, Multa & cæteris ſeniorib. p. c. eſſent dicta. Item inferius aliquanto, Iura plebis labefacta eſſent. Nam labefacere & labefieri dicimus, non minus quàm labefactare.

Nec deinde comitiorum cauſam habuit. Emenda, Nec deinde comitiorum cauſa habuit. ſubaudi concilium.

Siqui uos minus hodie. Video legi poſſe, Siquominus hodie decem tribunos plebis fecerint, tum ut ii quos ſibi collegas cooptaſsint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint. Certe exemplar Vormacienſe habet, ii tum uti quos, non utique. Quare legendum aut, ii tum quos, aut, ut ii quos. Porrò cooptaſsint eſſe ſcribendum pro cooptaſſent, facile admittet doctiſsimus quiſq;, & mihi pro hoc loco reſtituto gratiam habebit. Vſurpauit autem antiquitas cooptaſsint pro cooptarint. Cuius generis multa uerba adnotat Feſtus, quemadmodum & nos indicauimus in caſtigationibus noſtris, in libellum Ciceronis de Senectute, emendantes Ennianum carmen, quo ſuum opus exorſus eſt Tullius, quod uulgo mendoſe legitur, O' Tite ſi quid ego adiuto curam'ue leuabo, quum ex uetuſtis codicibus ſcribendum ſit: O' Tite ſi quid ego adiuuro curam'ue leuaſſo.

Deinde ne ipſi quidem. Ex uolumine ueteri colligo ſcriptum fuiſſe, In primis parum proderat, dein ne ipſi quidem in erant. Infrà eſt, uaſtationem agrorum per contumeliam urbi oſtentantes.

Ergo ſi arma illa uiros habuiſſent. Syncera lectio, Ergo ſi uiri arma illa habuiſſent.

Quo in ſtatu ſunt. Vetuſtus codex habet, quo ſtatu ſunt. Item re fortuna domum auctior rediit. Arbitror uerò poſterius ſcilicet fortuna, prioris uocis expoſitionem fuiſſe. Nam res hic fortunam

ſignifi

ſignificat,ſiue fortunas,id eſt,diuitias.Infrà eſt,Arma & bellum ſpe-ctabat.Item,Cum conſules in concione pronuntiaſſent.

Annum ſe tertium & octogeſimum agere. In quibuſdam exemplaribus legi,nonageſimum, ſatis indicat marginaria adnotatiũcula in codice Borbetomagẽſi.Mox ſequitur pro parte uiri,

IN LIBRVM QVARTVM
primæ Decadis Annotationes per
Beatum Rhenanum.

NAm anni principio. Vetus lectio,Anni nam principio, Lego,Anni nanq; principio.

Et quemadmodum plebs gloriari poſſet. In manu ſcripto uolumine legitur, Vt quemadmodum pl.g.p. Legi poſſet etiam,Tum quemadmodum.p.g.p

Colluuione gentium. Antiquus codex habet,conluuionem gentium.

Sinere non fieri poſſe. Craſsiſsimum erratum eſt in editione Aſulanica.ſcribendum, Finem non fieri poſſe. Vt pauloante,Finem ergo non fieri,nec futuram. Infrà eſt, arceſsierint,quod idem eſt cum accerſierint.

L.deinde Tarquinium non modo Romanæ. Vetus liber duntaxat ob tranſpoſitionem aduerbii modò à uulgatis editionibus euariat, L. deinde Tarquinium non Romanæ modo, ſed ne Italicæ quidem gentis. Animaduertendum autem ſic Liuium loqui ſolitum,unica tantum adhibita negatione, ut & libro primo primæ Decadis, Regnare Romæ aduenam,inquit, non modo uicinæ, ſed ne Italicæ quidem ſtirpis. Quem locum quidam addita negatione, caſtigare ſunt auſi. docent hoc uulgatæ editiones. Aliquando duabus utitur negationibus, qui ſermo frequentior eſt apud autores, ut infrà:Tantum metum,inquit, uaſtitatis in urbe agriſq; fecit,ut non modo prædandi cauſa quiſquam ex agro Romano non exiret, belli'ue inferendi memoria patribus aut plebi eſſet : ſed ultro Fidenates qui ſe primo aut oppido aut montibus aut muris tenuerant, populabundi deſcenderent in agrum Romanum. Mox eſt , ingenio, uirtute,abſq; copula.

Quis enim dubitat. Exemplar uetus non habet, enim, ſed tantum,quis dubitat. Item,in æternum urbe condita, in immenſum creſcente.Abſque copula,&c.

Peſsimo exemplo,cum ſumma iniuria plebis. Omiſſus eſt ablatiuus publico in uulgatis editionibus , Peſsimo exemplo publico,cum ſumma iniuria plebis.

Aut

Aut inſignior contumelia. Lege, aut inſignitior cōtumelia. Nam inſignitus dicimus ab inſigniendi uerbo.

Cauent ne ſocietur ſanguis. Neſcio quid ſibi uelit caueāt, quod eſt ſcriptum in exemplari Borbetomagenſi. Quid ſi hoc modo legas & diſtinguas, Ne adfinitatibus, ne propinquitatibus immiſceamur cauent, an'ne ſocietur ſanguis? Vt reſpiciat id quod ſequitur: Id uos ſub legis ſuperbiſsimæ uincula coniicitis, qua dirimatis ſocietatem ciuilem.

Neque ueſtras filias ſororéſque etiam ei nubere ſinendo è patribus. Non aliter in ſcripto codice legitur, niſi quòd illic tantum eſt, & nubere: non, etiam ei nubere. Quas uoces doctus aliquis admiſcuit. Lege: Neque ueſtras filias ſororeſque enubere ſinendo è patribus.

Quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur, conſenſere. Verbum conceſſere in contextum relatum poſt conſenſere, ſatis indicat, ueterem fortaſsis lectionem fuiſſe, patres ut de connubio ferretur conceſſere.

Vt mox ope eorum. Scribendum: Vt mox opes eorum qui præeſſent, ipſi honori ius maieſtatemq́; adiicerent.

Aduerſus quos eo infeſtior. In uolumine ſcripto tantum legitur: Aduerſus quos infeſtior.

Præcipitiq; iam die. Præcipitem diem uocat extremum diei. Sic Curtius præcipitem ſenectutem dixit.

Alia undiq; abſciſa. Hic abſciſam dicit, quod ſuprà eſt inciſa, Itaque ſpe inciſa priuſquam prædicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem conſciuit.

Romanus conſul Ardeæ turbatas ſ. Conſul non eſt in codice manu ſcripto. Pauloantè uero dixit Romanus ſimpliciter, ubi ſubauditur conſul. Et ſequitur mox: Conſul triumphans in urbē redit. Non gaudet autem eiuſdem repetitione uerbi Liuius.

Proculo Gegano Macrino. Non hic ſolum, ſed & alibi ſæpe liber ſcriptus habet, Macerino.

Haud immeritam gratiā & gloriam tulit, Scribe, Haud immeritam & gratiam & gloriam tulit.

Confiteri cogendo frumentum. O' aſinum qui hic confiteri inſulſit, quum ſit legendum, profiteri.

Id unum dignum tanto apparatu conſiliorū & certaminum, quod ingens exudādum eſſet, præmiū fore. Si ſic legamus oportebit, quod ingens referre ad præmium. Secus eſt ſi quis, certamine legat.

Cum apparitor iuſſu magiſtri equitū eum duceret. Accuſatiuus eum non eſt in ſcripto uolumine. Subauditur.

Splendore familiarum ſuſtuliſſe animos: quod nefas fuerit. Scribe, quo nefas fuerit. Aduerbium eſt loci.

Bilibre farris. In uolumine ueteri legitur, bilibr libris farris. Diu locum expendenti uenit in mentem, optime legi poſſe, uilibus farris libris. Nam arbitror ſcriptum primo fuiſſe uilib. Et u litera mutata in b more librariorum, factum eſt bilib. Alius deinde adiecit ris, inducta dictione farris. Eſt autem non incommoda ſententia, Spurium Melium cui tribunatus plebis magis optandus quàm ſperandus fuerit, frumentarium diuitem, uilibus libris farris ſperaſſe libertatem ſe ciuium ſuorum emiſſe.

Bonaq́ contacta pretiis regni mercandi publicarentur. Libro primo huius Decadis, Vt contacta regia præda ſpem in perpetuum cum his pacis amitteret. Mox eſt: Id æquimelium appellatum eſt.

Haud dubii quin ſex lectis. Antiqua lectio: Haud dubii quin ſex locis.

A' bello credo quod deinde geſsit, appellatus. In archetypo Vormacienſi legitur: A' bello credo quod deinde geſsit, appellatum. Subauditur, eum eſſe. Infrà eſt, quod ſimul ubi conſpexit.

Confeſtim & ipſa haſta innixus ſe in pedes excipit. Scribe: Confeſtim & ipſe haſta innixus ſe in pedes excepit. A ſ.arg. Mox eſt, Dictator legionibus fugatis. Paulopòſt prænominis literã reperi Fabio aſcriptam, ſed calamo recentiore.

Intentos deinde hoſtes in uallum, egreſſus dextra principali cum triariis repente inuadit. Habet exemplar Borbetomagenſe, principia. Verùm extremæ duæ literæ in craſæ ſcripturæ locum ſuppoſitæ uidentur. Suprà ſcriptum eſt, aliàs principali. Si libet legere principia, intellige dictum appoſitiue intentos hoſtes in uallum dextra principia, cum triariis repente inuadit. Significat autem ualidiorem hoſtium partem aggreſſum. nam hi principiorum nomine intelliguntur, ut exponit apud Terentium Donatus, quo loco Thraſo dicit, Hic ego ero poſt principia. Liuius noſter libro octauo huius Decadis docens, quo ordine ſolitus fuerit componi Romanus exercitus, Robuſtior inde ætas, inquit, totidem manipulorum quibus principibus eſt nomen. Quòd ſi mauis uulgatam lectionem ſequi, notum eſt, autore Feſto, principalem caſtrorum portam nominatam, quòd in eo loco ſit, in quo principes ordines tendunt. Sed an duæ fuerint, dextra & ſiniſtra, neſcio quare

non

non diſplicet ut legamus principia. Mox eſt,quæ prima opima appellata. Item dux duci detraxit,non detraxerit. Infrà ſequitur,Ita expugnandi.

Congratulatione ac fauore. Malim quemadmodum habet archetypum uolumen, cum gratulatione ac fauore ingenti populi eſt reductus.

Nullum fuit. Antiqua lectio : Victoriæ præmium quod petebatur ut plebeius crearetur, nullus fuit. omnes patritii creati ſunt. Expone,nullus fuit.ſ.creatus. Appoſitiue, Victoriæ præmium,nullus fuit.

Iamdiu nequicquã imminente ſpe maioris honoris. Scribe iamdiu nequicquam imminentes ſpei maioris honoris. Sic priore libro dixit de L.Icilio:Imminenſq; ei poteſtati. Ita nanque nos caſtigauimus.

Ne cui album ueſtimentum addere petitionis cauſa liceret. Exemplar ſcriptum habet: Ne cui album inueſtimentum addere petitionis liceret cauſa. Sicut autem à ueſtiendo ueſtimentum deducitur,ita ab inueſtiendo, inueſtimentum, quod ſupra aliã ueſtem induitur. Hinc candidatorum nomenclatura à candida ueſte,quod hic uocat latiniſsime albũ inueſtimentũ. Inueſtiendi uerbo iureconſulti utuntur. Qui & inueſtituram uſurpant.

Vtrinque obnixe obeditũ dictatori eſt. Legendum: Vtrinque enixe obeditum d.eſt:Conſul nec animo defecit, nec concilio. Item,firmat. Et paulopôſt, Q. Sulpitium legatum præficit. Item,Neutiquam uulgatæ laudis. Inſuper: Et Fabius cum equitatu impetum dederat.

Circumagẽti ſe ad diſſonos clamores ac ſubitos tumultus, hoſti undiq; obiecerat uictorem peditẽ equitemq;. Antiqua lectio : Agentes ad diſſonos clamores ac ſubitos circum tumultus. Aſcripſerat aliquis in margine legendum aliâs, circũagentes. Poſſet igitur etiam legi,ſatagenti ad diſſonos clamores ac ſubitos circũ tumultus hoſti. Aut, cogenti ſe ad diſſ. cl. ac ſub. circum tumultus hoſti. Nam ſequitur,iam orbem uoluentes ſuos.

Hic perituri, inquit, uos telis hoſtium eſtis. Repone: Hic præbituri,inquit,uos telis hoſtium eſtis ind. inulti?

Hac qua me progreſſum uideritis. Emenda, prægreſſum.

Ibi Poſthumius ictus ſaxo. Scribe: Vnus Poſthumius ictus ſaxo,perfracto capite acie exceſsit. Sic de Publio Sextio hoc ipſo libro;Saxo ictus,inquit,turba excedit. Infrà eſt, tum abiici paſſum arma.

Et argumento eſt quòd imperia Manliana non Poſthumiana appellata ſint: quoniam qui prior. Codex Borbetomagenſis habet: Et arg. eſt quod imp. Maul. non Poſthumiana appellata ſint. quem qui prior. Lego, quom qui, pro quem qui prior autor tam ſæui exempli foret, occupaturus inſignem titulum crudelitatis fuerit. Mox eſt illic, Manlio cog. ind.

Documentoq́ fuere quàm plurium imperium bello inutile eſſet. Malim ſcribere: Documentoq́; fuere, complurium imperium bello inutile eſſe. Nam arbitror ueterē olim ſcripturam quamplurium habuiſſe pro cōplurium, quod deinde uerſum eſt in quamplurimū, notius equidem uocabulum Iam ad infinitiuum eſſe prima litera uerbi ſequentis acceſsit, & factum eſt eſſet.

Romæ terror ingens erat, accito ex. Ex uolumine Borbetomagenſi hic mihi potius uerborū ordo placeret. Romæ terror ingens erát hoſtibus poſitis ad Fidenas accito exercitu à Veiis.

Eoq́ ipſo ob rem male geſtam. Emenda: Eoq́; ipſo ab re male geſta. Solet autem ſæpe in hunc modum loqui Liuius, & à præpoſitionem uel ab ſic uſurpare. Nam hoc ipſo libro paulopòſt: Mœſtæ ciuitati, inquit, ab re male geſta & iratæ ducibus, M. Poſthumius reus abiectus. Sic & ab ſecundis rebus uſurpat, ut libro quinto huius Decadis: Nunc, inquit. ab ſecundis rebus magis etiam inſolito incauti. Libro quinto rurſum: Ibi eum incompoſito agmine negligentius ab re bene geſta euntem, adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos. Mox ſequitur, cum trepidam ciuitatem. Et poteſt ſtare, ſi quis ſententiam continuet. Subinde uero ſic Liuius loquitur. Vt libro proxime ſequenti: Iamq́; Romani deſperata ope humana, fata & deos ſpectabant, quum legati ab Delphis uenerunt ſortem oraculi adferentes. Item, ex tam leuibus momentis fortunæ. Et infrà, noua erumpit acies.

Et equitem paſsim liberi frænis diſpuliſſent equi. Melior uetus lectio, liberis frænis. Subauditur exiſtentibus.

Eodem & Romanos ſequentes impetus rapit. Repone: Eadem & R o. ſeq. imp. rapit. Eadem, id eſt, per eandem uiam, uidelicet per caſtra. Aduerbium eſt loci, quo ſæpe Liuius utitur. Sic inferius paulo, Interclusi equites. nec perrumpere eâdem, quâ tranſierant, poſſe. R urſum lib. v. Ibiq́; omnibus ſolenniter peractis, eâdem reuertens ſimiliter conſtanti uultu graduq́;. Et illic mox infrà, Eadem digreſſus nuntius Veios contendit.

Et cum eo digreſſos modo de montibus. Caſtiga, degreſſos. A' degrediendi uerbo, quod crebro reperias apud Liuium.

Mox

Mox eſt in ueteri, ſignum ex muro tollunt.

Claſsibus quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam annales retulere. Repone: Claſsi quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidã in annales retulere. Scriptum autem eſt claſsi pro claſſe.

Spectaculum comitate etiam hoſpitũ, ad quod publico conſenſu conuenerant: aduenis gratius fuit. Hic exemplar uetus multis lituris eſt notatum, & hoſpitium quidem habet, ſed ſupraſcripſit aliquis, aliâs hoſpitum. Ego tamen ſciens quo pacto hoſpitii uocabulo Liuius alibi utatur, ut quum libro proxime ſequenti dicit, Notos ignotosq́ue paſsim aduenas in hoſpitium ductos ferunt. & lib. v. Cum Ceretibus publice hoſpitium fieret, auſim iurare ſic hic legendum, Spectaculum comitate etiam hoſpitii, in quam conſilio publico conſenſerant, aduenis gratius fuit. Intellige humanitatem illam aduenis iuſſu magiſtratuum exhibitam.

Fortem ac ſtrenuum aliquẽ exiſtere ortũ ex plebe. Deeſt accuſatiuus uirum. Fortem ac ſtrenuum uirum aliquem exiſtere ortũ ex plebe. Infrà eſt, & iam inde ab incunabulis. Item, creati conſules ſunt: Et mox, ab duce eorum Capye.

Grauatos ſomno. Opinor legendum, graueis ſomno epuliſq;. Nam in uolumine ſcripto, graui ſomno legitur.

Idibus Decembris. Scribe: Idibus Decembribus. Mox eſt, retulerant. Item, arma bellumq́ue obliuioni danda. Mox eſt, forti euenit.

Tanquam conſtantiſsimæ rei fortuna fretus. Hanc orationem etiam in manu ſcripto uolumine quidam auſus eſt interpolare, quum recte habeat, nempe ſic: Tanquam conſtantiſsimæ rei fortunæ fretus. Iungit autem participium fretus interdum datiuo. Sic libro ſexto: Multitudo hoſtium, inquit, nulli rei præterquam numero freta. Rurſum infrà: Diſcordiæ hoſtium fretus. Mox in ſcripto codice non legitur exercitum. Quare ſuſpicor duxiſſet, mutandum in dux eſſet.

Quò res inclinatura eſſet. Scribe, quâ res inclinatura. Nam hoc aduerbium uſurpat Liuius ſicut &, eâdem. Mox eſt, ſegnius ſæpe iteratus.

Iam in omnibus locis ceditur. Emenda, Iam omnibus locis ceditur.

Interclusi equites cum nec prorumpere eadem qua tranſierant poſſent. Vitiatus eſt. Tu expunge cum aduerbium, & loco uerbi prorumpere, perrumpere, propoſſent, ſcribe poſſe, ut

 legas

legas quemadmodum eſt in archetypo Vormacienſi, nimirum hoc modo: Interclusi equites,nec perrumpere eâdem quâ tranſierant, poſſe. Expone, Quod ubi eſt factum, intercluſi equites, ſubaudi, ſunt. nec perrumpere eâdem quâ tranſierant, poſſe, id eſt poterant. Hic uides duo loci aduerbia, eâdem & quâ eleganter coniuncta. Infrà ſequitur, Vltra mediam noctem eſt.

Stationes ante portas agebat. Lectio uetus, ſtationem ante portas agebat.Item mox,atque animo uix præ gaudio compote effuſæ.Et infrà,in caſtra ueſtra uirtute perruperitis.

Aduerſus hæc Tempanii oratio incompoſita fuiſſe dicitur. Ingens mendum eſt.Scribe, incôpta fuiſſe dicitur. Paulopôſt recentiore calamo ſuperaddidit quidam particulam,atq;.Pugnantem,atq; adhortantem.

Et euerſuri tribunitiam poteſtatem. Antiqua lectio.Et euerſuri tribunitiam poteſtatem pl. Itaq; ſcribe, an erepturi ius populo & euerſuri tribunitiam poteſtatem plebi.

C.Sempronium nihil moror. Solennia uidétur fuiſſe uerba abſoluentis reum iudicis,& dimittentis.

Id æque in quæſtoribus liberum eſſet arbitrium. Pro duabus uocibus, id æque,repone unum aduerbium, adæquè. Infrà quidam caſtigauit,Veientium induciis.Infrà eſt,nec ſuffragatio hominum ualuit.

Aut perſeuerātem ſub iudicii tempus plebem offenſurum. Legendum:Aut perſeuerante.Subauditur cauſa.Nam præceſſit,depoſita cauſa.Quæ duo opponuntur.

C.Seruilium Q.Seruilii Priſci filium. Habet uetuſtum exemplar tantum, C.Seruilium Priſci filium.Infrà eſt, Per auerſam portam fuga turpi deferuntur.Subaudi caſtra.

A' quo ipſo tribuno militum dictator erat dictus. Scribe,à quo ipſe tribuno militum d.erat dictus.Infrà debet eſſe,Largitione peſsimi exempli concirent.

Tanquam priuatam inopem confugere. Antiqua lectio:Tanquam priuatum inopem confugere. Subintellige, ciuem. Paulopôſt ubi in uulgatis editionibus legitur: Duo bella inſequens annus habuiſſet,uideo quoſdam in manu ſcripto uolumine legiſſe: Ardua bella inſeq.an.h.

Iacere tandiu irritas ſanctiones. Scribe,Iacere tandiu irritas actiones. Mox illic eſt, De ſanguine ac ſupplicio ſuo. Item, aptiſsimum tempus fuerat.

Peſtilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut plerunque fit) accepit. Repone, excepit. Infrà eſt, Quum apud patres in M. fuit, tum. Item, damnum aliamq; coërtionem. Et, arcem recipit.

Multarum magnarumq; rerum molem. Caſtiga, Hi multarum magnar. q. rerum molem auidiſsi. adeo populo oſtentantes. Item, Quæſturamq; eam non honoris ipſius finem æſtim. Et infrà, Ea aduerſa ciuitatis res.

Conſules an ambo. Lectio uetus, Conſules ambo profecti ſint ad arcem Caruentanam, an alter.

Et conſulis quoque ab ea poteſtate uim. Codex Vormacienſis habet abbreuiatam lectionem, Et coſſ. ut legi poſsit. Et conſulum.

Quàm in tribunis. Repone, quàm tribunis. nam mox præceſsit in, Tarditatis cauſa in ſenatu magis fuit. Statim ſequitur illic, ſumma ui reſtare nuntiabantur.

Parum cogitauerunt: nulla non uirtute ſuperari humanarum uirium modum. Hinc non erat opus inſulcire negationem, quæ non eſt in exemplari Vormacienſi. Nam ſic ſcripſit indubie Liuius, Parum cogitauerunt, nulla uirtute ſuperari humanarum uirium modum. Expone: Quantumlibet egregia uirtus adſit, eſſe tamen ſuum modum humanis uiribus, ultra quem nemo eniti poſsit.

Qui legatis repetentibus res, ni faceſſerent propere urbe finibusq;, daturos pœnas, quas Larti Tolumnio dediſſent, reſponderi iuſsit. Locus hic miſere eſt interpollatus. Nam accuſatiuus poeuas ſuperadditus eſt, & pro Lars Tolumnius, Larti Tolumnio, pro dediſſet, dediſſent, ſcriptum. Reſtituemus tamen ex ueteri codice germanam lectionem, qui ſic habet, daturos quos Lars Tolumnius dediſſet, reſponderi iuſsit. Lego daturos quod Lars Tolumnius dediſſet. hoc eſt, mortem. Nam Fidenates, C. Fulginium, Clœlium Tnllum, Sp. Antium, L. Roſcium legatos Romanos, cauſam defectionis ad Veientes exquirentes, iuſſu Tolumnii interfecerunt, ut antè dixit Liuius hoc ipſo libro. Porrò daturos refertur ad participium, repentibus. Siquidem qui repetit, petit aliquid ſibi dari. Vides igitur totam ſententiæ elegantiam fuiſſe corruptam.

Occidione occiſa cum periculo retineri. Scribe, Modo duo præſidia occidione occiſa, & cum periculo retineri.

Quid ſupereſſe ſanguinis. Liber uetuſtus tantum habet,

 quid

quid ſuper ſanguinis,intelligendum uel ſuperare,uel ſupereſſe.

Vt diſtinerent Volſcos. Non diſplicet hoc uerbum, non minus elegans,quàm hoc loco conueniens. Sic libro ſequente,Duæ ſenatum,inquit,diſtinebant ſententiæ.Sed quia Borbetomagenſe uolumen habet in ipſo contextu deſternerent, in margine deſtinerent, cogitandum an Liuius ſcripſerit, ut externarent Volſcos, id eſt, percellerent Volſcos,mentem & conſilium adimentes. Quod uerbi repoſuimus etiam apud Ciceronem in libello,De ſenectute.

Abditum deinde omnium maxime tempeſtiue præcipuum in multitudinem munus. Reponenda antiqua lectio quæ habet: Additum deinde omnium maxime tempeſtiuo principum in multitudine munere. Scribe tamen in multitudinem. Expone,additum deinde omnium maxime tempeſtiuo, id eſt, ſumme tēpeſtiuo munere,id eſt, per munus, principum, hoc eſt,iſtorum ducum ſiue imperatorum,in multitudinem. Q. D. Nullum unquam munus ab ullis principibus magis tempeſtiue collatum eſt multitudini. Nam populo ſæpe ſunt exhibita munera. Mox eſt in ueteri libro,plebis tribunorumq́;. Item,patribus uniuerſis.

Ad fanum Vulturnæ. Codex antiquus habet: Ad fanum Voltumnæ. Sic libro ſexto: Hinc, inquit, Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam,mercatores afferebant. Item,Parte tribunorum exercitusq́; ad Volſcum auocata bellum.Non,aduocata.

IN LIBRVM QVINTVM PRIMAE Decadis Annotationes per Beatum Rhenanum.

NOn noui ſermonis autorem habebat. Scribe: Non uani ſermonis autorem habebat.

Tum quod ſecundis potiſsimum his ueſtris rebus. Ablatiuus his,à quopiā additus eſt.Nec enim in Borbetomagēſi codice habetur. Mox, Siquæ forte aliquando fuerunt.Video diuerſam etiam lectionē quibuſdā placuiſſe,ſiquæ fortè aliquando inciderunt.

Quàm diſſoluendæ maximè tribunitiæ poteſtatis rentur eſſe. Non dubito quin ſcripſerit Liuius: Quam diſſoluendæ max. tribunitiæ poteſtati rentur eſſe. Vt ſit loquendi modus crebro obuius apud hunc autorem. Sic & libro proxime ſuperiori: Experiundam rem denique in uno aut altero eſſe, ſit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori. Item infrà hoc libro: Etſi prodendæ patriæ diſſoluendæq́; Reipublicæ eſt.

Hoc

Hoc hercule tanquam artifices improbi. Scribe: Sic hercule tanquam artif. improbi.

Et quemadmodum ſeruis ſuis uetant domini. Inſere quum aduerbium, quod omiſſum eſt, Et quemadmodum quum ſeruis ſuis uetant domini.

Sic uos interdicitis patribus commercio plebis. Iſtam lectionem in margine annotatam reperio. Verum antiquior habet: Sic uos interdicto patribus commercio plebis. Subaudi, facitis. Quæ ſententia neutiquam eſt huic ſimilitudinis accommodationi inconueniens.

Poſtea ediſſeram. Malim, diſſeram, quod eſt in uolumine Vormacienſi.

Eis laboris etiam nouum proportione iniungi. Lege: Eis laborem etiam nouum pro portione iniungi.

Solidum te ſtipendium annuum accipere? Expunge dictionem annuum, quam neſcio quis hic inſulſit, quum ea nil ſit opus.

At nos tanquam cum ciuibus agere uolumus. At quoque particula præter autoritatem manu ſcripti codicis eſt ſuperaddita.

Autores fuere contra ius gentium. Genitiuus gentium, non eſt in archetypo Vormacienſi. Et abeſſe poteſt, quandoquidem ſubauditur. Gloſſæ nomine in contextum irrepſit.

Quis dubitet illos non cupiditate ſolum ulciſcendi. Vetus lectio: Quis dubitet illos non à cupiditate ſolum ulciſcendi. Vbi à particula non eſt ſuperuacanea. nam cauſam ſignificat, non inſtrumentum.

Per tantum ſpatium duxerunt. Repone, per tantum ſpatii duxerunt.

Et talium oppugnandarum urbium apparatum. Senſus expoſcit, ut pro talium ſcribatur alium. hoc modo, Quid uineas teſtudinesq́; & alium oppugnandarum urbium apparatum loquar?

Vtrum tantum finitimi populum Romanum eſſe putent. In ſcripto codice ſuperadditus eſt accuſatiuus eum, populum Romanum eum eſſe putent. Tu adde.

Aſſueſcitis audire. Scribe, aſſueſtis. Sed quia in exemplari uetuſto ſcriptum fuit, qui audire, cogitandum an legi debeat, Aſſueſtis æqui audire.

Neglectum Anxuri præſidiũ uagationibus militum.

 Non

Non contemnendum erratum hic eſt. Legendum, uacationibus militum, hoc eſt, immunitatibus. Obtinuerant enim à duce ſuo, dato uidelicet commeatu, ut abeſſe poſſent. Hoc uerbo etiam aliâs Liuius utitur, ut lib. VII. Et quum quod per magnos tumultus fieri ſolitū erat, iuſticio indicto delectus ſine uacationibus habitus eſſet. Infrà eſt, Capenatium atq; Faliſcorum.

Arcere iam uim. Particula iam non eſt in ueteri codice. Infrà eſt, à Kal. Octobribus.

Et Romæ ſimul de delectu ſimul de tributo cōferendo laboratum eſt. Antiqua lectio: Et Romæ ſimul delectu, ſimul tributo conferendo laboratum eſt.

Quanto autem augebatur militum numerus. Scribe: Quantum autem augebatur militum num.

Hæc per ſe grauia, indigniora'q; ut uiderentur. Emenda: Hæc per ſe grauia, indigniora ut uiderentur.

Quæ nunc etiam uectigalis. Quidam eraſis hic aliquot literis in ueteri libro ſcripſit, quinetiam uectigalis ad ultimum facta ſit.

Is quot petiſſent. q. p. i. r. t. t. m. expugnaſſe. Ad hanc priorem ſententiam, ultima clauſula refertur per longum hyperbaton ſequens, id fraude patr. ſ. ac p. c. pactum arguere. Sciendum tamen, non legendum iuxta fidem uetuſti uoluminis: Et eo deuolui rem, ſed reuolui rem. Vt intelligas futurum quod & antea factum eſt.

Vt nullo uerbo ueniretur ad exitum ſpei. Vetus lectio ad exitum rei. Nullo bello, hoc eſt, abſq; bello.

M. Furio in Faliſcis & Cn. Cor. Scribe: à M. Furio in Faliſcis & Cn. Cor. in C. a. h. r. e. m. inuenti.

At collatum obedienter. Particula At præter autoritatem exemplaris Borbetomagenſis addita eſt. Paulopòſt non refert an legas ex patriciis candidatis, an ex patriciis candidatus locum tenuit. Infrà eſt, Quibus eam opem dii tuliſſent, uinciri.

M. Furium Camillum tertium. Antiqua lectio habet, iterum. Mox eſt in ſcripto libro: Prodigia interim multa nuntiauere, Fortè legendum, nuntiata fuere.

Virum haud intacti religione animi. Volumen uetus monet legendum: Vir haud int. r. a. cauſatus &c. ut intelligas eum religione motum ſenem ſeductum apprehendiſſe.

Si operæ illi eſſet, conſulere uelle. Sic ſæpe loquitur Liuius, ut libro proxime ſuperiore: neq; conſulibus, inquit, cum tot populorum

pulorum bella imminerent operæ erat id negotium agere.

Ad fanum Vulturnæ. Et hic,quemadmodum ſuprà,& infrà libro ſexto,habet Vonnacienſe uolumen:Ad fanum Voltumnæ. Infrà eſt,uoluntate ad id bellum eant.

Rei maxime in hoc tempus utilis. Magis placet ut legatur quemadmodum eſt in archetypo noſtro : Rei max.in hoc tẽpus utili. Vt concordiæ dictum ſit dandi caſu.

Vires corporis effœtæ. Vide quale flagitium commiſerit, qui effœtæ hic auſus eſt ſcribere, cum legendum ſit : Vires corporis affectæ. Sic infrà. Modo quæ res,inquit,poſt prodigium Albani lacus niſi inſtauratio ſacrorum,auſpiciorumq; renouatio adfectæ Veienti bello Reipub.remedio fuit? Affectam uocat debilitatam. Iterum lib. VI. Quorum legati opem rebus adfectis orantes,quum ſenatum adiſſent. Et lib. IX. In corpore tamen,inquit,adfecto uigebat uis animi conſiliiq;. Ibidem mox : Iam animum quoque patris, inquit,conſenuiſſe in affecto corpore rebatur.

Vt ſegnior ſit prædator, ut quiſq; laboris periculiq; præcipuam petere partem ſoleat. Exemplar uetus tantum habet:Vt ſegnior ſit prædator,quiſque laboris periculiq; p.p.p. folet. Opinor ſcripſiſſe Liuium : Quum ita ferme eueniat, ut ſegnior ſit prædator, fortiſsimus quiſque laboris periculiq; præcipuam petere partem ſoleat. Et eſt inſignis ſententia.

Nemo ſe à ſtationibus Romanis mouiſſet. Antiqua lectio:Nemo ſe à ſtationibus Romanus mouiſſet.Infrà ſequitur,operæpretium eſt.Item,quod poſt paucos accidit annos,cladem.

Cum iam humanæ opes aſportatæ, egeſtæq; à Veiis eſſent. Subolet mihi participium aſportatæ addititium eſſe. Nam in uolumine manu ſcripto duntaxat habetur: Cum iam humanæ opes egeſtæ à Veiis eſſent. Mox eſt, Dein quum quidam ſeu ſpiritu d. Item, Cum ſibimetipſe prædam æſtimaſſet. Quod uerò ſequitur: Cæterùm partem plebis partem ſenatus deſtinabant habitandos Veios. Quid ſi legas: Cæterum parte plebis, parte ſenatus deſtinabant habitandos Veios. aut, Cæterum partim plebi partim ſenatui deſt.h. Veios?

Eius partem decimam Apollini ſacratam eſſe. Scribe, ſacram eſſe.

Sed rogationi tribunitiæ aduerſarius quærebatur. Repone:Sed largitioni tribunitiæ ad.q.

Prima luce aliquanto ſuperioribus ſe oſtendit. Omiſſus in Aſulanica editione eſt ablatiuus locis, aliquanto ſuperioribus

locis

locis ſe oſtendit.

Ni fortuna imp. r. ſ.& cog. r. b. u. ſpecimen maturam uictoriam dediſſet. Legendum, ſimul & cognitæ rebus bellicis uirtutis ſpecimen,& maturam uict. dediſſet.

Ea in conſpectu erant poſita in plano. Antiqua lectio: Et in conſpectu erant. Suſpicor ſimpliciter ſcribendum, in conſpectu erant.

Quod interceſsione ſublata tribunitiam poteſtatem euertiſſent. In exemplari Vormacienſi non eſt quod. Coniicio ſimpliciter legendum ſuſtuliſſe. interceſsione ſublata tribunitiam poteſtatem euertiſſet.

Et uictricem patriam uicta mutari. Vetus uolumen habet: Et uictrice patria uictam mutari. Idem uidetur ſenſus. Infrà: Caius Iulius cenſor deceſsit. Caius non eſt in ueteri libro.

Aduentante fatali urbi clade. Malim fatali urbis clade. Et habet antiquum exemplar is literam ſuperadditam.

Et inuexiſſe in Galliam uinum illiciendæ gentis cauſa Aruntem Cluſinum. Hoc loco perperam diſtincta eſt editio Aſulanica. Ego ſanè malim: At inuexiſſe in Galliam uinum. Certe quod in ſcripto codice pro &, ut legitur, particulam At ſuprà ſcriptam habet. Tum ſic diſtingue: At inuexiſſe in Galliam uinum illiciendæ gentis cauſa, Aruntem Cluſinum. Et quæ ſequuntur.

Cui tutor is fuerat: ipſo præpotente iuuene. Sequenda uetuſti libri lectio, ſicq; diſtinguenda ſententia: Cui tutor is fuerat ipſe, præpotente iuuene. Mox eſt in codice ueteri: Ante Romanum imperium, Non, Romanorum. Item, Et in utrunque mare uergentes. Inſuper, Fortunaq; cum ſua, tum publica.

Is quod eis ex populis abundabat. Scribere: Is quod eius ex populis abundabat. Quod eius, id eſt, partem quæ abundabat ex populis. eius, hoc eſt, Ambigati regis auunculis.

Ab Salluuiorum gente oppugnari. Antiqua lectio: Ab Saluium gente opp. Opinor Liuium ſcripſiſſe, Salyum. Nam iſtam gentem Salyes appellant autores cæteri.

Maſsilienſes erant in nauibus à Phocide profecti. Hæc uerba ſi legiſſet Liuiomaſtix ille Caius Cæſar, non ſolum hic Patauinitatis arguiſſet Liuium, ſed etiam Solœciſmi. Quis enim unquam Latinè ſcientium dixit, profectus ſum in naui, & non potius, profectus ſum naui: Sic paulo antè: Profectus ingentibus peditum equitumq; copiis. Non dixit cum copiis. Igitur ſcribe & diſtingue germanam hoc loco lectionem reſtituturus, Maſsilienſes erant hi,

hi, nauibus à Phocide profecti. Librarius oſcitans, non recte diſtinguendo uerba, quum non intelligeret, quid ſibi uellet hi nauibus, ſcripſit, in nauibus.

Ipſi per Taurinos ſaltusq́ Iuliæ alpis tranſcenderunt. M. Antonius Sabellicus libro ſecundo de uetuſtate Aquileiæ, propterea quòd hic mentio fit Alpis Iuliæ, dubitat, an Taurinorum nomine Liuius Tauriſcos intelligat illos, qui Noricis & Carnis uicini fuere. Et tandem affert argumenta quibus clarum euadit per proximas alpes, non ita procul à Maſsilienſibus Gallos in Italiam tranſiſſe. Putatq́; Iuliam Alpem appellatam à Foro Iulii, quod ſubiectum à parte quæ Galliam ſpectat commemoretur. Cæterum ego non arbitror id temporis ullum oppidum fuiſſe hoc nomine, quum nullus dum Romanorum alpes tranſiſſet. Et apparet ſic dictum Forum Iulii, quemadmodum appellatum eſt, Forum Cornelii, Forum Sempronii, Forum Neronis, & quod nobis propinquius eſt, Forum Tiberii ſupra Auguſtam Rauricam ad Rhenum uergens, unũquodque conditoris ſui ſiue præſidentis uocabulo. Itaque dicturus mihi fuiſſe Liuius uidetur, ſaltusq́; eius Alpis quam nunc Iuliam appellant, ſicut mox dicit: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt. Proinde fieri poteſt ut iam olim ſcriptura uitiata fuerit (nam conſentit Vormacienſe exemplar cum uulgatis editionibus) ſic ſtante ſinceriore lectione, Ipſi Taurino ſaltu, inuias alpeis tranſcenderunt. Sequitur enim: Eodem ſaltu fauente Belloueſo quum tranſcendiſſet alpes. Non dixit, Iiſdem ſaltibus. Et præceſsit: Nulla dum uia ſuperatas. Côiecturas quibus adducor ut librarium hallucinatum putem, dum maiuſculas literas uetuſtiſsimorum exemplarium partim non agnoſcit, partim agnitas perperam connectit, referre piget.

Cognomine Inſubribus pago Heduorum. Subauditur, exiſtente. Senſus eſt: Apud Heduos quoq; pagum fuiſſe qui Inſubrium diceretur. Mox habet uetus codex, Mediolanium.

Elitouio duce. Antiqua lectio: Etytouio duce. Et aſcripſit in margine quidam, Ecíouio.

Vbi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt, locos tenuere: ibi conſidunt. Locum priſtinæ lectioni reſtitueris, ſi legas & diſtinguas: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt, locos tenuere Libui, conſidunt.

Poſt hos Salluuii: qui prope antiquam gẽtem Iæuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. In his uerbis errata complura latent. In primis neſcio an pro Saluuii qui, ſcribendum ſit. Alii Libũi. Vetuſtum exemplar

plar habet: Poſt hos Salluuii qui. Deinde habet non prope,ſed præter. Poſtremo duntaxat habet, circa Ticinum amnem pœninon. Vt ſatis liqueat uerbum petiere poſtea additum ab aliquo qui uoluerit ſententiæ corruptæ ſuccurrere. Ego dictionem Pœninon quoque ex neteri codice eradendam puto. Nam indubie parum peritus aliquis librarius pro dein boii, ſcripſit peninon. quod in archetypo for taſsis erat peniuoii, u litera pro b poſita. Mox uerſum eſt in Apenninum, & adiectum uerbum petiere, ut conſiſteret ſententia. Quare ſic lego: Poſt hos Salluuii, præter antiquam gentem Leuos Ligures incolentes circa Ticinum amnem. Dein Boii Lingonesq; tranſgreſsi. Subauditur uero uerbum: Poſt hos Salluuii. ſ. tranſcenderunt alpes. Porrò ſcio nominari Pœnina iuga apud Tacitum, & uallem Pœninam quæ uulgò Valleſia dicitur, in ueteri inſcriptione. Sed locum hic ea uox non habet.

Cum multitudinem, tum formas hominum inuſitatas cernerent. Arridet uetus lectio, cum multitudinem, cum formas hominum inuſitatas cernerent. Quod uerò ſequitur: Legati tres M. Fabii. uocabulum Tres non eſt in codice uetuſto. Item eſt, Accipere uellet non, ſe accipere uelle. Inſuper, Vt nuntiare domum poſſent.

Tribuni militum conſulari poteſtate inſequentem annum crearentur. Scribe, in inſequentem annum.

Cuius impatiens eſt gens. Repone: Cuius impotens eſt gens.

Ecruſtuminis montib. Scribe: Qua flumen Allia Cruſtuminis montib. p. defluens alueo, haud multum infrà uiam. Non, haud multo. Item paulopòſt: Ne circumueniri multitudine hoſtium poſſent. Non, à multitudine.

Nec ſupereſſe quenquam. Antiqua lectio: Romani quum pars maior ex acie Veios petiſſet quàm Romam, nemo ſupereſſe quenquam præter eos qui Romam refugerant, crederent.

Rogantiumq; uiros. Legendum: Rogitantiumq; uiros. Item: In arcem perſecutæ ſunt. Inſuper, ferunt uia. Tametſi refragante uetere ſcriptura. Item, Vt in fortunæ priſtinæ.

Ne quis in diſsipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret. Repone: Ne quæ uis in diſsipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret.

Seu non omnibus delendi urbem libido erat. Huic ſententiæ nihil deeſt. Sed quia manu ſcriptus codex habet delendæ, planè credo ſcriptum à Liuio fuiſſe, delendi urbis libido erat. Nam huiuſc

huiuſmodi conſtructio Gerundii in doctis non eſt ignota.

Caritate ædium ſuarum. Vetus lectio, caritate ſedum ſuarum.

Non mentibus ſolum concipere. Vtcunque hic conſentiant, quum ſcripta, tum typis excuſa uolumina, niſi nihil uideo, legendum eſt: Non mentibus ſolum concidere, id eſt, concidebant, ſed ne auribus quidem atque oculis ſatis conſtare poterant. Sic in fine decimi libri tertiæ Decadis Aſdrubal loquitur: Illo enim, inquit, uulnere concidimus. Infrà debet eſſe, Nec ullum erat tempus. Item: Ad omnes aditus ſtationibus firmatis.

Quod his exigua reſiſtitur manu. Legendum: Ex arce Capitolioq; his exigua reſiſtitur manu. Infrà. Primę noctis ſilentio. Melior iucundiorq; compoſitio eſt in uetuſto uolumine: Primæ ſilentio noctis. Item, Hetruſcis'ne etiam, à quibus bellum Gallicum in ſe auertiſſent, ludibrio eſſe clades ſuas?

Ad id faciendum C. Fabius, dorſum Gabino ritu cinctus, ſacra manibus gerens. Borbetomagenſe uolumen habet: Ad id faciendum, C. Fabius Dorſuo gabo cinctus ſacra manibus gerens. Diu me torſit hic locus, quem interpollatum uidebam in uulgatis editionibus, quo nam pacto germanæ lectioni reſtitueretur. Lego C. Fabius Dorſuo Gabino cinctu, ſacra manibus gerens, cum de Capitolio deſcendiſſet. Porrò cinctus ſubſtantiue pro ueſtitu uſurpatur. Deſcribuntq; Gabinum cinctum eſſe togam ſic in tergum reiectam, ut una eius lacinia reuocata hominem cingat. Liuius noſter libro octauo: Ipſe incinctus, inquit, cinctu Gabino, armatus in equum inſiliuit. Iam uides quid illis impoſuerit, qui ante me caſtigauerunt Liuium. M. Fabii Dorſuonis fit mentio libro ſeptimo his uerbis: Hos conſules ſecuti ſunt M. Fabius Dorſuo, Ser. Sulpitius Camerinus.

Cæditius negare ſe commiſſ. Deeſt particula &, quam addere debes, Et Cæditius negare ſe commiſſurum. Infrà debet eſſe: Lex curiata lata eſt. Ac paulopòſt eſt, Victu ſuo fraudans.

Tum uigiles eius loci, quos feſellerat aſcendens hoſtis. Mendoſa dictio eſt quos. Scribe, quâ feſellerat aſc. hoſtis, ut referatur ad præcedentes duos genitiuos, Eius loci.

Ob nocturni periculi memoriam. Codex Vormacienſis habet: Ab nocturni periculi memoriam. Lego, memoria. Sicq; dictum erit ab nocturni periculi memoria, ut ab re male geſta, & ab rebus ſecundis, & quod hic mox ſequitur, ab incendiis torrido. De quo loquendi modo ſuprà admonuimus.

Et

Et cum ſtationibus procederent. Mendoſus locus eſt, Emenda: Et cum ſtationes procederent. Item, quacunq; pactione poſſet. Repone, poſſent.

Iuſſumq; & templum in Noua uia allocutio fieri. Antiqua lectio: Iuſſumq; templum in noua ia locutio fieri. Lego: Iuſſumq; templum in Noua uia Locutio fieri.

Videte quid inter nos ac maiores interſit. Scribe: Et uidete quid int. n. ac m. interſit. Mox eſt, Lauinioq;.

Quanta piacula committantur? Incorrupta lectio: Nonne in mentem uenit, quantum piaculi committatur?

Ex qua eas nihil unquam. Expunge pronomen eas, & ſcribe: Ex qua nihil unquam, præterquam urbs capta mouit.

Et Flamen peregre habitando in ſingulas noctes quantum ſibi reiq; p. piaculi contrahet? Repone: tantum ſibi reiq; p. piaculi contrahet.

Quia piget reædificare. Antiqua exemplaria habent: Quia piget ædificare. Sicut & mox, ædificare incenſa piget. Infrà eſt in ueteri, quàm meæ calamitatis.

IN LIBRVM SEXTVM
Decadis primæ Annotationes per Beatum Rhenanum.

TVm quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere. Habet uetus lectio: Tum quòd paruæ & raræ per eadem temp. lit. fuere. Dictio paruæ multos offendit. Nam illam in altero exemplari quod nobis ex Vormacia communicauit Dn. Reinhardus à Rietpur primarii templi Decanus, uir pietate & eruditione iuxtà ſpectabilis, quidam diſpunxerat. In uulgatis editionibus uides in perraræ commutatum, &, copula ſublata. Atqui ſciendum, aliquando, literas inſcriptionem apud Liuium ſignificare, ut quum infrà dicit: Tabulaq; ſub eo fixa monumentum rerum geſtarum his ferme inciſa literis, id eſt, hoc epigrammate. Proinde hic quoque intellige, paruas & raras per eadem tempora fuiſſe literas, hoc eſt, breues inſcriptiones modo, quæ non ſatis rem explicarent, easq; fuiſſe raras. Infrà eſt tãtum, poſteriore clade Allienſem appellarunt. Et mox in altero exemplari manu ſcripto legitur, inſignemq; rei nulli publicè priuatimq; agendæ fecerunt.

Nec, niſi antequàm omnia præripiant. Et hic ſcribendum præcipiant, id eſt, prius capiant. De quo uerbo ſuprà quoque ſemel

ſemel atque iterum admonuimus.

Et eandem exhauſtam impenſis. Hic forte miraris aliquid deſiderari.Itaque ſcito ſermonem elegantiſsimum Liuii uitiatum eſſe. Reponendum iuxta fidem archetypi Borbetomagenſis, Et eodem exhauſtam impenſis.Eodem,ſubauditur,ædificãdo. nam præcedit,propter ædificandi curam.Id quod non uidit is qui locum deprauauit. Porrò non eſt tam inops uerborum Liuius, ut amphibologiam committat, quum dubium ſit quid accuſatiuus eandem referat, plebem'ne an curam. Infrà eſt in altero codice : Trömentina.

Iuuentutem ſummiſiſſe ad id bellum. Antiqua lectio: Iuuentutem ſuam miſiſſe ad id bellum.

Collegam facimus. Emenda:Collegæ facimus. Vt ſit ſenſus: Te Sergi Corneli,præſidem huius publici conſilii, cuſtodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, ego & collegæ mei,de quibus toties iam dictum eſt,facimus.

Sed turba hoſtium & fuga impediebatur. Scribe: Sed turba hoſtium & fuga impediebat.

Mœnibus Satricis ſe includunt. Non contemnendum erratum eſt.Lege:Mœnibus Satrici ſe includunt.

Ne tanquam Veios oppugnatus in opere longinquo ſeſe tererent. Nec hic mediocris lapſus. Reſtitue: Ne tanquam Veios oppugnantes in op.l.ſ.t.

Ex parte altera interceptis itineribus. Emacula locũ ſcribens, interceptis itineribus. Sic obſepire iter dixit libro nono: Hæc,inquit,plebi ad curules magiſtratus iter obſepſit.

Mœnia egredi iubet. Legendum adgredi iubet.Infrà eſt in antiquo uolumine,L.Papyrio Curſore II.trib.conſ.pot.Item mox, bellum ab Volſcis.

M. Furio recuperari patria non potuerit. Scribe à M.Furio recuperari patria non potuerit.

Alliciendo ad ſe plebeiam auram. Adulteratus indubie locus eſt. Habet lectio uetus;Alliciendo ad ſe plebem iam auram. Lego & diſtinguo ſic, Criminando patres,alliciendo ad ſe plebem. Iam aura,non conſilio ferri.Significat aura aſpirantem uulgi fauorem,proinde elegantiſsime dictum eſt,iam aura, non conſilio ferri, hoc eſt,ferebatur.

Aſsiduè bella cum Volſcis geſta. Sincerior & antiqua lectio:Aſsidua bella cum Volſcis geſta.

Siqui dii,uateſq; eorum in futurum uident. Scribe,Si-

quid dii uatesq; eorum in f.u.

Sed obnoxios uos ſtabili gradu impetum hoſtium excipere. O pudendum lapſum. Repone: Sed obnixos uos ſtabili gradu imp.h.ex. Ab obnitendo. Sic libro ſeptimo: Stant, inquit, obnixi Samnites.

Tum terrorem equeſtrē occupatis alio labore infer. Pro labore ſcribe pauore. Senſus eſt: Territos, adhuc terre.

Et fluctuanti ſimilis erat. Non eſt abſurda manu ſcripti codicis lectio, quæ habet, Et fluctuantis ſimilis acies erat. Nam cum genitiuo conſtructum ſimilis, ad mores refertur, autore Donato. Mox ubi legitur, Dein poſtquam cadentibus primis, iam ad ſe quiſque perucnturam cædem cernebat, uideo diuerſam lectionem in ueteri uolumine fuiſſe, nempe credebat. Et additum, Alibi cernebat.

Illi ſe deuouere corporis uitæq; ac ſang.q.ſ. Pronomen ſe expungi debet. Nam mox præcedit, Ab illo ſe habere. Quod hic ſubauditur.

Addita alia commodioris ad omnia turbanda conſilii res. Fœdè uitiatus locus eſt. Scribe: Addita alia commotioris ad omnia turbanda conſilii res. Et conuenit hoc uocabulum ſeditionem molienti.

Siue quòd & ipſe in parte prædæ ſis. Recte habet uolumen Borbetomagenſe: Siue ut & ipſe in parte prædæ ſis. Nec erat opus mutare. Porrò & ipſe M. Manlius è patribus unus erat. infrà eſt: Quin eam diducitis. Eſt autem diducere, in diuerſas partes ducere. Quod uerbi hic locum habet.

Oblatæq; uani furti inuidiæ. Sic hic dicit oblatā inuidiā, quemadmodum Terentius uitium oblatū, ſtuprum oblatum, & incendium oblatū, ac oblatam mortem Cicero. Quæ omnia per uim & inuictis facta intelliguntur. Elegantiſſima locutio eſt.

Etiam magis inſignis & ſordibus & facie eorum turba Manliana erat. Prius &, in exemplari ueteri diſpunctū eſt. Vt ſit ſenſus, inſignis ſordibus &, id eſt, facie reorum.

Tot nunc aduerſus unum hoſtes eritis. Scribendum, aduerſus unum hoſtem eritis. In tot ſubauditur clientes, uel ſimile quippiam, puta milites ſeu uiri. Infrà eſt, ſatis planum.

Ab accuſatoribus obiecta ſunt reo. Scribe obiecta ſint reo.

Ad hoc ſeruatos ex hoſtibus ciues produxit. Suſpicor uerbum produxit ab exponente poſtea additum. Quod tamen ſubaud

ſubaudiri poteſt aptius quàm uerbum protuliſſet, quod inanimatis rebus conuenit. Alioqui melius legatur produxiſſe cohærente oratione. Quod uerò ſequitur, precatumq́; eſſe, aut ſubaudiendũ aliud uerbum, puto aiunt ſiue ferunt, aut ſcribendum precatusq́;.

Extra portam frumentariam. Sincera ac uetus lectio: Extra portam Flumentanam.

Sunt qui duumuiros. Ex uoluminibus manu ſcriptis antiquius habet & emendatius, Sunt qui per duumuiros. Quare ſic lego & diſtinguo: Sunt qui per duumuiros, qui de perduellione anquirerent creatos, autores ſint damnatum. Tribuni de Saxo Tarpeio deiecerunt. Senſus eſt Liuii, Quidam dicunt damnatum ab ipſo populo, quidam à Duumuiris. Hoc uerò conſtat, quòd tribuni illum de ſaxo Tarpeio deiecerint. Infrà eſt in ſinceriore codice, M. Furiũ Camillum V I. Tr. mil. creauere.

Comitiisq́ iurare parato in uerba excuſandæ ualetudinis ſolitæ conſenſus populi reſtiterat. In antiquis libris legitur ueletudini. Coniicio ſcripſiſſe Liuium, in uerba excuſandæ ualetudini ſolita. Id eſt, quibus ſolebat excuſari ualetudo per iuramentum.

Quibus ſolis confideret. Antiqua lectio, quibus ſolis confiderent. Subaudi, hoſtes ipſi. Infrà eſt, cum ætate & ingenio tum mult. Item, rapere ſit ſolitus. Rurſum, cùm uitæ ſatis, tum gloriæ. Item, Senſit ergo euentus uirtutis enixæ opem.

Et Volſci qua modo ſimulato metu ceſſarant, eunt in ueram fugam effuſi. Mendum hic eſt planè pudendũ. Nam eà aduerbium quiſpiam in uerbum eunt mutauit, ignorans aduerbialiter eà dici ſicut & eâdem, ac referri ad quâ. Proinde ſic ſcribe & diſtingue ſententiam: Et Volſci quâ modo ſimulato metu ceſſerant, eà in ueram fugam effuſi, magna pars & in ipſo certamine, & poſt in fuga cæſi. Infrà eſt: Cùm in exercitu, tum Romæ.

Non præripiam gratiam publici beneficii. Scribe: Non præcipiam. Quod uerbum Liuio peculiare eſſe multis iam locis monuimus.

Niſi quãdo à uobis proq́ uobis arma acceperimus. Repone: Niſi ſiquando.

Interim trib. plebis fama ipſa irritauerat. Caſtiga, fama eà ipſa irritauerat. Infrà debet eſſe: Satis ſcire eum eſſe.

IN LIBRVM SEPTIMVM
primæ Decadis Annotationes
Sigiſ.Gelenii.

QVæ exodia poſtea appellata. Vetuſti codices: Quæ inde exodia.

L.Manlius perinde ac rei gerendę, ac non ſoluendæ religionis gratia creatus eſſet. Melius antiqua lectio, Perinde ac reipublicæ gerendæ, ac non ſoluendæ religione g.c.e.

Quadragenariæ VIII. cohortes, lecta robora uirorū ſcribuntur. Legendum, quadringenariæ, atteſtantibus priſci characteris codicibus.

Speculatores paucos fugæ trepidationisq́ꝫ Gallorū. Exemplaria Germanica ſanè perquam uetuſta, quorum fidem atq; autoritatem libenter ſequimur, habent ſpectatores non ſpeculatores.

Lentius id aliquantum bellum, quàm parti utrique placebat, fuit. Lege, aliquanto.

Qua fœditate ſupplicii aliquanto ignominia P.R. inſignior fuit. Inſignitior fuit, habet antiqua ſcriptura, conſentientibus inter ſe archetypis.

Quòd cum Tarquinienſibus iuuentus eorum militauerat. Lege: Quòd & cum Tarq. ut ſit geminata coniunctio &c. Paulopòſt: in acie operam nauaturos, non in aciem. Ac mox poſt hæc uerba: emancipandoq; filiū fraudem legi feciſſet: non admodū apte cohærebant ſequentia, nempe hæc: prohibitum deinceps per tribunos pl. leges in caſtris ferri. nec dubium eſt per inſcitiā ſcribæ è margine in contextum tranſlata. Paulopòſt.

Etiam dictaturam in promiſcuo eſſe. Lege addendo: Etiam dictaturam iam in prom. eſſe: quemadmodum habent manu ſcripta exemplaria. Et mox: populatores agrorum uagos palantes oppreſsit abſque coniunctione. Et proxime ſequenti uerſu: ex agro Ro. addita præpoſitione ex. Rurſus in ſequenti uerſu:

Nec per dictatorem plebeium, nec per Popiliū conſulem. Melius uetus lectio: nec per conſulem, ut plebeium utroq; referas, tam ad COS. quàm ad dictatorem. Popilium primo aliquis inter lineas adſcripſit, explanandi cauſa: deinde in contextū ea uox, ut ſæpius fit, irrepſit.

Poſtremo uicta perſeuerantia COSS. plebe eò dolor erupit. Sincera lectio: uictæ perſeuerantia conſulum plebis. Paulopòſt.

Nec

Nec patricios ambos conſules. Vetuſti codices & hic & alibi conſtanter habent ambo in accuſatiuo quoq; caſu, ut ſit κατ᾽ ἀρχαϊσμὸν uox indeclinabilis, quemadmodum Græcis ἄμφω. Grauius eſt quod aliquanto poſt ſequitur.

Vt Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet, quæ ſe rebus afflictis quondam populi Rom. cepiſſet. Ardelio neſcio quis non aſſecutus eius uocis elegantiam, rebus affectis mutauit in afflictis. Poſt aliquot uerſus:

Ii meriti æquitate curaq; ſunt. Ii redundat. Mox:

C. Sulpitius Peticus, & T. Quintius Pœnus. quidam Cæſonem cognomen Quintio adiiciunt. Vetus lectio: quidam Cæſonem, alii Caium, cognomen Quintio adiiciunt, ut intelligamus triplicem uarietatem, quibuſdam hunc Titum Cæſonem aliis, aliis Caium appellantibus. Porrò cognomen eò maluit dicere quàm prænomen, ut opinor, quòd prænomen non temere alibi quàm in Grãmaticorum ſcriptis reperiatur, & pro Potito in manu ſcriptis perpetuo Peticus legitur, duntaxat in Sulpitia gente, nec dubito quin rectius. nam Potitorũ familia Valeriæ gentis eſt. Eum qui mutauit, offendebat uox non intellecta: atqui eadẽ ratione mutanda eſſent non pauca alia in hoc genere uocabula, quorum nemo eſt hodie qui ſignificationem dicere queat, cũ paſsim apud Liuium alioſq; hiſtoricos occurrant. Sequitur:

Cuius lentæ tabis ſenio. Lege addendo, lentæ uelut tabis, & ſic legitur in uetuſtis ac emendatis codicibus.

Cum ipſa cunctatio & in his animos minuiſſet, & auxiſſet hoſti. In redundat. Mox pro materi, uetus habet matari, & aliquanto pòſt pro muſitantes, muſſantes.

Imperare duumuiris ut libros Sibyllinos inſpicerent. Legendum decemuiris. Paulopòſt: ab ædilibus dicta dies eſſet, non dictæ eſſent.

Cum robore iuuentutis ſuæ occiſo. Acciſo eſt in archetypis, non occiſo.

Agros delubra deum, humanaq; omnia. Lege addendo: diuina humanaq; omnia. Mox, Luxuria ſuperbiaq; clarus, non potentiaq;. Superbiæ Campanorum crebra mentio fit apud Latinos ſcriptores.

In uallem infimam dimitteret agmen. Scribo dimitteret. In eundem lapidem & alibi non ſemel impegerunt ſcribæ.

Nec tu mihi plus quàm unius legionis principes haſtatos dederis. Antiqua ſcriptura; Ne tu mihi plus quàm unius

legionis principes haſtatosq́; dederis. Paulopòſt: Ad ſubducendum agmen, non ſeducendum.

Samnites dum huc illuc signa uertunt, utriuſque rei omiſſa occaſione, neq; conſequi. Vetuſti codices: Samnites dum huc illuc ſigna uertunt. abſque coniunctione. & inſequi habent pro conſequi.

Singulis bobus binisq; tunicis donati. Illic legitur: Binisq́; priuis tunicis. & proxime ſequenti uerſu coronam obſidialem, quod nihil erat neceſſe mutare in obſidionalem.

Sueſſanorumq; auditæ legationes, precantibus datū. Legendum: Precantibusq́; datum. Paulopòſt: alios graues iam ætate eſſe. eſſe redundat.

Per ſpeciem militariū uſuum magna pars ablegati. Lege addendo: Per ſpeciem etiam militarium uſuum, cum alii aliò mitterentur, ablegati. atteſtantur manu ſcripti codices.

Quem autem ab domo poſſe acciri. Ab Roma, illic legitur, non ab domo. Aliquanto pòſt, Aut ubi reſtitaret, nō reſtaret.

Vt mihi de uobis concordiæ partam gloriam. Partæ non partam legendum. Non multo pòſt: Ac ſi cui genus, non gens.

Qui maxime ſuis militibus placeret. Sincera lectio: Qui maxime uobis ſuis militibus parceret.

Sed id propter P. Salonium. Sed redundat. Proxime ſequenti uerſu melius in uetuſtis codicibus legitur primi pili, quàm in uulgatis editionibus primipilum.

IN LIBRVM OCTAVVM DECADIS primæ Annotationes Sig. Gelenii.

INterreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius. Creauerunt COSS. Lege creauit: uidelicet poſterior interrex Fabius. Sequenti uerſu eſt In Italiam, cum præpoſitione, contrà quàm in uulgatis editionibus.

Si ſocialis ullus exercitus iis eſt. Vetus lectio, Si ſocialis illis exercitus is eſt. Paulo pòſt, CC. annorum morem ſolueremus, non ſoluerimus. Sed hoc leuius, quàm quòd mox præpoſitio intercidit, niſi conſcientia uitium, cum ueteres codices indicent ſcripſiſſe Liuium, niſi à conſcientia uitium. Rurſus: Ego ipſe audiente non P.R. lege addendo, en ego ipſe. Ac mox, Iure gentium tutus loqueretur, non iur. gen. loq.

Senatus partem æquam ex utraq; parte eſſe. Melius

uetus

uétus,ex utraque gente.

Hæccine fœdera Tullus Rom. rex cũ Albanis patribus ueſtris Latini, hęc L. Tarquinius uobiſcum poſtea fœdera fecit? Quorſum attinebat hic repetere hanc uoce, fœdera.

Species uiri maioris, quàm humano habitu. Maior hic iniuria quàm pro numero literarum, elegantiſsimo ſcriptori facta eſt. Extat in manu ſcriptis ſincera lectio, maioris quàm pro hu. ha.

Placuit ad auerruncandã deum iram uictimas cædi. Et hic mutatam Liuii linguam, indicant iidem codices, ubi legitur, auerruncandæ deûm iræ. Aliquanto pòſt habènt, Spatio quod uacui interiacebat campi, non patui campi.

Ignarus fati futuri, quæ laus an pœna merita eſſet. Malui ſequi ueterem lectionem, nempe ſic, ignarus facti futuriq;, laus an pœna merita eſſet.

Scribebantur hæ quatuor ferè legiones. Lege, Scribebantur autem IIII. Mox, Tum nec uexilla, tum redundat. & quod paulopòſt ſequitur, haud procul à radicibus Veſuuii, rectius in manu ſcriptis legitur, haud procul radicibus. Item aliquanto pòſt, funusq; par morti, melius quàm compar.

Quem uelit ex legione Romana ſcriptum ciuem. Nec hic erat cur ſcripta in ſcriptum mutaretur.

Affirmando communem fore Martem belli. Antiquior ac dubio procul ſincerior lectio habet, cõmunem uere Martem. Non hoc ſolum loco ex lectione Liuiana apparet, communis Mars æque fuiſſe celebratum Romanis, ac Græcis illud κοινὸς ἑρμῆς. Sumptum eſt autem ex Homerico uerſu, κοινὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα.

Bina in Latio iugera. Latino lege, & ſubintellige agro. Nam mox ſequitur, terna in Falerno. Paulopòſt.

Pecuniis pœnáq; pro cuiuſq; merito perſolutis. Quis non uideat rectius legi, præmiis pœnáq;?

Pedani eodem iure quo Lanuuini ciuitatem adepti. Non admodum diſcrèpat, quantum ad ſenſum attinet, uetus ſcriptura: eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti.

Sed priuſquam coss. ab urbe (iuſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitũ educerent, fama affertur Auruncos oppidum deſeruiſſe. Vetus lectio, Sed priuſquam coss. ab urbe (iuſſerat enim ſenatus) defendendi Auruncos exercitum educerent, fama affertur Auruncos metu op-

pidum deſeruiſſe. Ac mox, Dictus C. Claudius, non, Dictus eſt Claudius.

Bibere iuſſæ, ut ſe falſum commentatam arguerent. Antiqui codices commentam habent, non commentatam.

Fugam magis retro quàm prælium aut hoſtem expectante milite. Spectante milite, legi debet.

Bona Semoni Iano cenſuerunt conſecranda. Quanquam idem ſit Sangus Sabinis qui Romanis Ianus, nihil tamen erat neceſſum hic pro Sango Ianum ſupponere, reclamantibus antiquæ ſcripturæ codicibus.

Honoris etiam cauſa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitiis abſens petentibus præfertur. Exemplaria noſtra rectius: honoris etiam ei cauſa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitiis abſens præſentibus præfertur.

Vitióne creatus eſſet in diſcuſsionem uenit. Rectius in diſquiſitionem uenit. Mox, Publice priuatim'ue, non priuatimq;. Et, Quid in caſtris uitii obueniſſet, non eueniſſet. Ibidem: quòd plebeius dictator ſit dictus: dictus redundat, nec eſt in antiquis codicibus. Deinde eſt, Alia de cauſa, non alia cauſa. Paulopòſt, incurſiones in omnem partem, non excurſiones, etſi id leuiuſculum eſt. Illud maioris aliquanto momenti, quod mox Sotimus in Sotinium deprauatus erat.

Quidam Lucanorum precio acciti. Pro acciti ambo exemplaria habent allciti.

Cui cum ſenatus conſulto Publius ob æs alienum paternum nexum dediſſet, quem ætas formaq; ad miſericordiam elicere poterant, ad libidinem & cõtumeliam animum accenderunt. Sincera lectio: Cui cum ſe C. Publius ob æs alienum paternum nexum dediſſet, quæ ætas formaq; miſericordiam elicere poterant, ad libi. &c. Paulopòſt eſt, tergum oſtentabant, non oſtendebant.

In rabiem atq; iras imperatorem uertitur. Hic quoque ſicut ſæpe aliâs, ſeu ſcriba ſeu caſtigator, uertit deprauauit in uertitur. Proxime ſequenti uerſu pro auſpicium petendum, auſpicium repetendum legi debet. Item pro, miſſoq; repente ſenatu, miſſo itaque repente.

Quin tu reſpondeas. Scribo, quin tu reſpondes?

Cum omni genere principum mag. equ. cum aſcendiſſet. Legendum cum omni agmine principum.

Licentia ſola qua ſe ubi uelint exautorent. Qua redundat.

dundat. Et mox detracta erat una dictio. Legendum enim. iuſſu iniuſſu imperatoris.

Tepentes tribunos. Quid (malùm) tepentes? Stupentes lege. Poſt aliquot uerſus, qui caſtris præerat: non, in caſtris. Deinde, animi multo prius militum, non multo plus.

C. Sulpitio, Q. Aemilio (Aulum quidam annales habent) coss. Aulium lege. Nec enim de prænomine Q. ambigitur, ſed de nomine gentili, Aemylius'ne an Aulius dictus fuerit. Mox eſt, Sulpitio Samnites, Apuli Aemylio, non Apulia.

Nec quenquam ex Pollia tribu candidatum ferme datum, Papyriam ferre ſolitum. Vetus lectio ſincerior: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre ſolitum. Deinde pro locum caſtris communiri, illic eſt, locum caſtris dimetari. Sequenti uerſu pro, Itaque cum, itaque ubi. Item proximo pro, inſtruuntur contra, inſtruunt contra. Poſtremo pro & hercule, at hercule.

Clamor inde nouus accedens. Imò accidens. hoc erratum & aliis locis aliquoties occurrit.

Et quocunque progrediebantur, magis magiſq; turbatos hoſtes cernebant. Elegantior antiqua lectio: Et quicquid progrediebantur magis magiſq; t.h.c

Pedeſtres reſtantes ac circũuentos cædunt, ab equite fugientium ſtrages eſt facta. Scriptura uetus habet: Pedes reſtantes ac circumuentos cecidit, ab equite &c.

Sed caterarum rerum irrita fuit deditio. Sed, redundat. Mox pro, nec diſcrepant, manu ſcripta exemplaria habent, nec diſcrepat, & quidem paulò Latinius.

IN LIBRVM NONVM DECAdis primæ Annotationes Sig. Gelenii.

Circa Caudiũ caſtra quã poteſt occultiſsime ducit. Quis unquam legit, caſtra ducit? Legendum, caſtra locat.

Altera propter orã ſuperi maris. Præter oram, lege Sequenti uerſu, pro alti ſyluoſiq;, lege addendo, alti, anguſti, ſyluoſiq;.

Caſtra prope aquam uallo circumdant. Hic potius propter àquam legi debet, atteſtantibus archetypis. Mox: Conſultantes nox oppreſsit, nõ conſulentes. Et, per annos iam propè xxx. uincimus, rectius quàm uicimus.

His inuicem ſermonibus tanquam quietis imme-

Omnia ira militaris propè uesano ordine egit. Ridiculum erratum. Reſtituimus ex fide ueterum codicum, prope uesano impetu egit. Aliquanto pòſt, ſigna inde ferre iuſsit: pro ſignum inde ferri. Item, apud infenſos ob interpellatam dulcedinem iræ, nō interpolatam, quæ uox Latina quidem, hic tamen locum non habet. Et proximo uerſu lege addendo, conſules odio in hoſtes ceſsiſſe.

Omnia patienda prius quàm perderetur ſalus tot principum. Proderetur haud dubie legendum. Nam prius legas an potius, non ita multum refert.

Portas etiam conſuli aperuerunt. Addendum: Armatosq́; clàm hoſte in urbem acceperunt.

Acceptū ab uno pauorē plures per urbem fecerunt. Non diſplicet uetus lectio: Plures per urbem ferunt. Paulo pòſt eſt, occultæ principum coniurationes factæ: non, patefactæ.

C. Menenius dictus. C. Mænius. Hæc plebeia gens fuit, illa patricia.

Etſi omnes anteactæ uitæ. Legendum: Et omnes. Ac mox: Procul ab his coitionibus, non concionibus.

Intentiores eſſe ad reſpectū caſtrorum, nequā eò uis fieret cū ad prælium ſtarent. aciem peditum tutam fore. Incorrupta lectio: Intentiores ad reſpectum caſtrorum, nequa eò uis fieret, quàm ad prælium ſtarent. Aciem pediti tutam fore. Ac mox,

Aut ad circumeundos hoſtes, aut ne ipſi circūuenirentur. Alia lectio nihilo deterior: Ne ipſi circumirentur.

Samnitium omnis multitudo & Nolani agreſtes. In manuſcriptis eſt, & Nolana agreſtis, uidelicet multitudo.

Minturnæ & Caſsinū ut deducerentur coloniæ S. C. factum eſt. triumuiros creauere. Vera lectio: Et in tertiam Caſsinum ut deducerentur coloni S. C. factum eſt. ſed triumuiros creauere, &c.

Religionē afferre facile poſſet. Reſtituimus: religionem facere poſſet. Item pro Claſsis ordinandæ, ornandæ legendum eſt. Et, In Samnio Cluuiam, non Cluuiani. Vbi in diſtinguendo etiam peccatum erat.

Repente adortus cum clamore ac tumultu inuadit. Antiqua lectio: Repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Paulopòſt lege addendo, uno animo omnes inuadere.

Virtutem in ſuperbia, audaciam in contemptu deorum hominumq́; ponis. Antiqua lectio, Virtutem in ſuperbia,

bia,in audacia,in contemptu deorum hominumq; ponis. Aliquanto pôſt,In ſyluam Ciminiam penetratum, non penetrant.

Tum ex iis qui aderāt,conſulis fratrem M.Fabium, Cæſonem alii,C.Claudium quidam matre eadem qua conſulem genitum,tradunt ſpeculatum ſe iturum profeſſum. Vetus ſcriptura: Tum ex iis qui aderant, conſulis frater (M.Fabium,Cæſonem alii,C.Claudium quidam matre eadem qua conſulem genitum tradunt) ſpeculatum ſe iturum profeſſus. Paulo pôſt lege addendo,Agreſtibus telis,falcibus gæſisq;. Et,Samnitium bella extollit,non bellum.

Ob hæc etiam aucta fama &(ut ſolet)ingens terror patres inuaſit. Et redundat.Aliquanto pôſt,Et ne nudentur pugnatoribus ſigna,legendum propugnatoribus. Sequitur ridiculum erratum,galeatæ criſtæ,pro galeæ criſtatæ.Item legendum, Ad Peruſiam,quæ ipſa,non quæ & ipſa.

IN LIBRVM DECIMVM
Decadis primæ Annotationes
Sig. Gelenii.

Tamen ne prorſus imbellem gererent annum. Rectius uetus,imbellem agerent annum.

Quà ſatis lato ſpatio equi præmitti poſſent. Scribo, quà ſatis laxo ſpatio equi permitti poſſent.

Conſulem ex dictatura factum M. Valerium. Lege, Conſul ex dictatura factus M.Valerius, Mox, Certamen iniectum, melius quàm inceptum. Et, Rogationem promulgauerant, abſque coniunctione.

Vti rogaſtis,iubend. Legendum,Vti rogata eſt.

Ad populandos hoſtium fines intendit. Lego, incedit. Et ſequenti uerſu,uaſtum,non uaſtatū.Rurſus aliquanto pôſt, Quid ergo attineret, non attinet, deinde, quantæq; in hanc aut in illam prouinciam copiæ ſatis eſſent.eſſent redundat.

Samnites deſperantes improuiſo tumultu. Deſperato, rectius.

Obteſtando'q; prope reſiſtentes conſules in concionem pertraxerunt. Vetus lectio habet reſtitantes,non reſiſtentes.Item pro, Aſt hic ego tibi templum uoueo. Illic eſt, Aſt ego templum tibi uoueo.

Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorum,quorum cauſa L.Volumnius. Sincera lectio,Ob hæc,& iam appetebat tempus,comitiorum cauſa &c.

Tum

Tum quod ex concordia conſulum bona. Lege, tum quæ. Poſt aliquot uerſus, è patribus enupſiſſet, non nupſiſſet.

A' Capena porta ad Martis ædem, ac mox, ad Cereris ædem. Vtrobiq; ædem ſcriba benignus de ſuo adiecit.

Ne ad omnia ſimul adire & obire unus non poſsit. Vetus ſcriptura, Ne ad omnia ſimul obire unus non poſsit.

Fabius Hetruria rebellante. Adde præpoſitionem, Fabius in Hetruria rebellante.

Voluntatem ſibi ac fauorem conſentientis populi pro omnibus iuſsis affutura. Antiqua lectio, Prò omnibus iuſsis eſſe ac futuram.

Additæ aræ in medio uictimæq́. Additæ redundat. Aliquanto pòſt, Datum hoc forſan. Hic quoq; redundat forſan. Deinde, Exeunti iam forte in aciem. Rurſus forte ſcriba adiecit de ſuo.

Vox etiam ad hoſtes accederet. Accideret, de quo aliâs monuimus. Sequenti uerſu, priuſquam gloria alterius exercitus fieret, non foret.

Incolumi uix ex tanta trepidatione Bouianum peruentum. Antiqua ſcriptura, ut ex tanta trepidatione.

Vt pauore admodum plures caperentur. Exemplaria uetera, Vt paruo admodum.

Pedites equitesq́ inſignes donis tranſire, ac tranſuectis multæ ciuicæ coronæ uallaresq́ ac murales conſpectæ. Lege & diſtingue, Pedites equitesq́; inſignes donis tranſire, ac tranſuecti multæ ciuicæ &c.

Aeris grauis tranſuecta uicies centum millia, & auri triginta tria millia, id enim redactum ex captiuis dicebatur. Beauit ærarium ſuo mendacio ſcriba. Sincera lectio, Aeris grauis tranſuecta uicies centum millia, quingenta triginta tria millia, id æs redactum ex captiuis dicebatur.

IN FRAGMENTA LIB. VI. TERTIAE DECADIS ANNOtationes Beati Rhenani.

QVOD nos nacti fuimus è Spira Liuianum exẽplar, ex fragmentis uetuſtiſsimorũ codicũ ſaltuatim deſcriptum uidebatur, præſertim in hoc libro Sexto tertiæ Decadis. Nam initium uoluminis fecerat librarius à particula, quam nos uix tandẽ in medio libro reperimus, abruptis uerbis. Cũ ea cohæ

cohærebat aliquot paginis intermediis omiſsis,libri finis. Deinde quum Septimum librum conferre cœpiſſemus, iterum particulam inuenimus quæ ad Sextũ librũ pertinebat. Vide miram confuſionẽ. Nos in his Annotationibus excuſorum codicum ordinẽ ſequimur.

Sacra fracta,ac ſpoliata deum delubra. Pro ſex iſtis dictionibus,nos tantum quatuor repoſuimus, Et refracta deûm delubra.Caſtigator quia connexis ſyllabis ſcriptum reperit, & refracta, ſubſtituit ipſe,ſacra fracta.Deinde quum ſupereſſent duæ dictiones, deûm delubra, ne nullus eſſet ſenſus, adiecit has uoces ac ſpoliata. Iam ſubſtantiue ſacrum uſurpare magis poëticum eſt, ut apud Perſium: In ſacro quid facit aurum?Itaq; potius ſacraria fracta dixiſſet Liuius,ut de proditis Bacchanalibus lib.ix.Decadis quartæ,Deinde purè lautum in ſacrarium deducturam.Et mox,Ancillam ſe ait dominæ comitem id tum ſacrarium intraſſe. Nam ſacrum ipſum eſt ſacrificium,ut ibidem: Quæ in ludo ſimili Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri. Porrò refringẽdi uerbum ſæpe apud Liuiũ comperias,ut hoc lib.vj.ad finem:Et porta intus foriſq; pariter refringi cœpit.Et libro ſeptimo:Deinde proxime refracta porta.

Ita ut ne nudo quidem ſolo,reliquis direptis,al. In ueteri codice eſt,relis direptæ fortunæ.Repoſuimus nos,reliquiis direptæ fort.Intelligenda autem per appoſitionem ſententia,nudo ſolo,ſubaudi agrorum ædificiorumq;,quæ erant reliquiæ direptæ fortunæ. Hoc tametſi leuiculum,non animaduerſum, caſtigatorem decepit.

Saltem quæ comparent. Non poteſt ulli dubium uideri legendum eſſe compareant modo potentiali, etiamſi ſcriptus liber nullus monuiſſet.

Maneant,inquit Marcellus. In exemplari manu ſcripto legitur:Maneant immo inquit Marc. Neque eſt hic ocioſa confirmantis particula.

Sed non quid ego fecerim in diſ.u. Poſt hæc uerba omiſſa erat ſententia, quam nos in contextum inſeruimus, nempe hæc, quem quicquid in hoſtibus feci,ius belli defendit. Tametſi illic deprauatè ſcriptum erat defendendi. Ingentem ſaltum hoc loco fecit librarius,quemadmodum pauloante meminimus.

Auſpiciis,ac per. Repoſuimus ex ſcripto codice,auſpiciiſq; & per n.

Breui tẽpore,hinc omne Pun. Prodigioſe corruptus eſt hic locus.Legendũ quemadmodũ caſtigauimus,Breui extorre hinc omne Punicum nomen.Vt breui ſit aduerbium. Significat extorris

exulem

exulem,uelut qui extra terrā ſiue patriam ſit pulſus. Rurſum Liuius lib.vij. Extorrem agro Romano, procul terræ contactu alto mergendū. Lib.v. primæ Decadis coniunxit exulē & extorrem: Ne exulem extorrem, inquit, populum Romanum ab ſolo patrio ac diis penatibus in hoſtium urbem agerent. Diſtinguenda autem uerba hoc modo: Animus quoque m.m.m.a.h.t.u.præſagit,noſtram Hiſpaniam eſſe:breui extorre hinc omne Punicum nomen, maria terraſq; fœda fuga impleturum.

Trifariam exercitus in diu.r.diſtraxere. Exercitus uertimus in exercitum(ſic enim eſt in ueteri libro)ut intelligas ex uno exercitu treis factos.

Ibi pecuniæ. Vetus habet:Ibi pecunia. Et ſequitur paulopôſt: Hic pecunia omnis hoſtium.

Et neſcio an unam Hiſpaniæ oram, quæ noſtro ad m. Hæc uerba nullo ſenſu dicta ſunt. Repoſuimus ex ueteri libro, & neſcio an unum in Hiſpaniæ ora quâ noſtro adiacet mari. Eſt autem quâ aduerbialiter hic legendum.

Vt eodem tempore exercitus oſtenderet. Hunc locum mutilū integrū fecimus, aſcriptis uerbis ex antiquo uolumine quæ deerant,hoc modo:Vt eodē tēpore Scipio ab terra exercitum oſtēderet,claſsis portum intraret.Expunximus enim coniunctionē,quæ ultimam clauſulam connectebat,qua nihil hic eſt opus. Porrò huic loco non fruſtra aſteriſcum appoſuerat Aſu'anus.

Nullum obiectum uallum. Exemplar ſcriptum habet tantum,nullum obiectum. Perpenſa ſententia, legendum opinor hunc locum ſic:His ab tergo,nam frons natura tuta erat,uallum obiectū. Senſus eſt, A' tergo caſtris uallum obiectū,ne obruerentur:à fronte uero minime, quum illac natura locus munitus eſſet. Aſsignat iterum rationem paulo pôſt cur à fronte nullum uallum oppoſuerit,Vnde,inquit,quum tam parui operis munitio eſſet, non obiecit uallum Imperator Romanus.

Cæterum ſita Carthago ſic eſt. Caſtigaui; Etenim ſita C.Nam reddit cauſam non obiecti à fronte ualli.

Paulo plus. Paululo plus.

Patulum,& ad ſept. Caſtigauimus, paulum etiam ad ſept. hoc eſt,modice.Ex antiquo.

Vtcunq; exæſtuat mare. Adiecimus clauſulam quę deerat, Vtcunq; exæſtuat aut deficit mare.

Circumuectusq; claſſe. Scripſimus claſſem. Et mox pro interim,intenti.Ex ueteri.

Quod ad urbem potiſsimum oppugnandam bello orſus eſſet. Quatuor inſignes mẽdæ ſunt in hac breui oratiũcula. & ſenſus eſt inuerſus, imò prorſus nullus. Sic autem Liuius ſcripſit, Quod ab urbe potiſsimum oppugnanda bellum orſus eſſet. Mox gerundium hortando quod ſequitur, debebat eſſe cohortando.

In ditionem noſtram traden. Noſtram aliquis adiecerat.

Hic tormenta, arma. Omiſſum fuit hic uocabulum armamenta, hoc modo: Hic tormenta, armamenta, arma. Sic deerat mox particula &, qui ſimul uos inſtruet, quum deberet eſſe, qui ſimul & uos inſtruet, & hoſtes nudabit. Et hic deerat pagina, aut amplius in exemplari manu ſcripto.

Intentis omnibus ad opem ferendam. Legendum ad opem eò ferendam.

Vt nemo ſentiret antè à tergo cap. Vt nemo antè à tergo ſenſerit capt.

Vtrinq; ancipitem hoſt. h. Repoſuimus ex ueteri codice, Et utrinq; ancipitem h. h. Porrò non eſt hic ſuperuacanea connectens particula, &.

Et porta intus foriſq; pariter refringi cœpta. Emendaui, cœpit. ex manu ſcripto. Neq; enim affectauit Liuius figuram ſimiliter cadentis.

Partem ipſe ad arcem ducit. Induximus & dictionem partem, quæ non eſt in codice ueteri, non alia de cauſa additam hic à caſtigatore, quàm quòd non putarat abſolute ducendi uerbum à Liuio uſurpari.

Catapultæ maximæ ferme centum uiginti. In ueteri codice eſt maximæ formæ. Et hic ubique certos numeros appoſitos habet.

Libræ ferme omnes pondo. Non libræ legendum eſt, ſed librales.

At naues on. Deleuimus at particulam, non ex antiquo libro, ſed aliunde adiectam.

Et nauali alia màteria. In codice ſcripto mendoſe legitur, naualia materia. Opinor duntaxat legendum, nauali materia. Vt de lignis intelligas.

Inter tantas opes bellicas Car. Reſtituimus, Inter tantas opes belli captas Carthago ip. f.

Et in capienda urbe. Diſpunximus præpoſitionem in, quam elegantius ſubaudias.

Feſſoſq; milit. omnib. uno die belli operibus. Caſtigauim

gauimus operis, autoritatem ſequuti uoluminis manu ſcripti, quæ uox huic loco maxime quadrat. Significat autem opera actionem ipſam cuius finis eſt opus. Opera militaria ſunt munitiones caſtrorum, ut quum de Marcello paulopóſt dicit, & opere perfecto extem plo in aciem legiones ducebat. Et rurſum: Caſtra inde ponentem undique munitores operibus prohibet. Libro quinto primæ Decadis: Ad opus, inquit, milites traducti. Operum omnium longe maximum ac laborioſiſsimum, cuniculus in arcem hoſtium agi cœptus. Eodem libro paulopóſt: Operibus tamen, inquit, non ui expugnata eſt. Item libro nono ſignificantiſsime de Gallis: Quando nec foſſã ualloq́; inquit, ab ignauiſsimo ad opera ac muniendum hoſte clauſi eſſent. At operæ ſunt ipſi labores & officia militum, ut in dimicando decurrendoq́; & reliquis exercitiis. Nec conſtãt opera ſine operis. Liuius noſter libro quinto primæ Decadis: Nuſquam, inquit, nec opera ſine emolumento, nec emolumentum ferme ſine impenſa opera eſt.

Pretium tamen muralis coronæ decus eius eſſe. Docuit hunc locum ſic emendandum liber uetus, præcipuum muralis coronæ decus, eius eſſe.

Q. Tyberilius centurio. Legendum: Q. Trebellius centurio.

Sociis C. Lælius claſsicis, Legionariis M. S. Volumen ſcriptum habet. Læliusq́; tectus claſsis. Proinde legendum eſt indubie: Sociis C. Lælius Præfectus claſsis, legionariis M. Sempr. Tuditanus aderat: quemadmodum & nos in contextu caſtigauimus. Intelligit autẽ per ſocios, ſocios nauales, ut nihil fuerit opus addere claſſicis. Adiuuat noſtram emendationem quod paulopóſt ſequitur: Ante omnes C. Lælium præfectum claſsis, &c.

Cornelium Claudium. Vetuſtus codex docet legendum, P. Cornelium Caudinum.

Tantæ indignitatis non tam aduocati. Emẽdaui, amoti tantæ dignitatis.

Per omnes deos apparatos iurare magis. Legendum eſt iuxta antiquum uolumen, paratos iurare, hoc eſt, promptos. Apparatus ad cultum refertur. Quod uerò paulopóſt ſequitur, ad concionem aduocauit, illic eſt, uocauit, & comperiſſe, non compertum habere.

Ac xxx. bobus donauit. In ſcripto codice eſt uiginti bubus d. Porrò mira uarietas in numeris eſt.

Non de pondere auri argentique & redactæ pecu-

niæ conuenit. Volumen antiquum habet:Non de numero auri atque argenti,& redacta pecunia conuenit.

Si aliquibus aſſentiri neceſſe eſt. Exemplar uetus habet: Si aliquis aſſentiri n.Niſi ſit aliqueis pro aliquibus. Poſſet etiam legi alicui,ſubaudi ſcriptorum prodentium illa.

Media ſimilima ueris ſunt. Arbitror Liuium ſcripſiſſe quemadmodum eſt in ueteri,Media ſimilia ueri ſunt. Quid autem opus fuit ſimilia ueri mutare in ſimilima ueris, quum Latine & eleganter dicamus ſimile ueri.

Quàm triſti ſubiectas ſeruitio. Lectio uetus,Quàm à tri ſti ſubiectas ſeruitio. Nec uacat à particula ſignificans ſubiectionē quam pariat triſte ſeruitium. Sic libro ſeptimo:Scipio auidior etiā certaminis erat,cum à ſpe quam ſucceſſus rerum augebat,tum quod. Sic enim locum emendauimus, quum prius legeretur, cum ea ſpe.

Inter hæc è media turba. In exemplari ſcripto tantum eſt, media turba,ut ſubaudire poſsis,è uel in media turba.

Cum Scipio nihil profecto. Vetus,Quum Scipio nihil defuturum iis profecto diceret.

Alia mihi cura. In antiquo uolumine legitur:Alia me angit cura,ætatem harum intuentem.

Animum ſtimulat. Hæc uerba non ſunt in libro manu ſcripto.

Stabant ætate & forma. Sic proculdubio Liuius ſcripſit, quemadmodum manu ſcriptum uolumen docet:Simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari. Cæterum quando ſimul inſtimulat uerterat caſtigator, opus erat uerbum aliquod inſulcire. Adiecit itaque de ſuo uerbum ſtabant. Nec minorem arguit,uel ſcribæ uel caſtigatoris ſupinitatem, quod hactenus in uulgatis exemplaribus pro aliæq; nobilitate pari, legimus,eæq; nobilitate pari.An ſi ſorores erant,non erant pari nobilitate?Suſpicatus fortaſſe eſt ſcriba non fuiſſe germanas.

Ne quid quod ſanctum uſquam eſſet apud uos, uiolaretur. Deprauata & hæc ſententia.Legendum enim hoc modo diſtinctis uerbis,ne quod ſanctum uſquam eſſet, apud nos uiolaretur.Sic enim eſt in manu ſcripto codice. Q. D. Turpe eſſe uiolari apud Romanos quod apud ullos Barbaros ſanctum ſit.

Dignitáſque facit. Facit non erat in libro ueteri, ſed ſuperne quidam uerbum, monet, adiecerat. Veſtra quoque uirtus dignitasq; monet.

Quàm ciuium coniuges. Legendum quàm hoſpitum coniuges, iuxta uetuſtum librum. Deſponſatam eam eſſe. Deſponſam eſt in ueteri.

Cui Luceio nomen erat. Hic & paulopòſt exemplar ſcriptum habet: Allucio, non Luceio. Et mox, à domo, non ab domo.

Minor ſit inter nos. Tu ſcribe ueteris libri fidem ſecutus, quo minus ſit huius inter nos ſermonis uerecundia. Vult autē Scipio nullam uerecundiam eſſe eius ſermonis, qui de caſto amore ſit inſtitutus inter iuuenes præſertim.

Cum ſponſa tua uocata à militibus n. Pro uocata reponi debet, capta.

Quia ipſe, ſi f.l ludo æt. præſertim illecto & læto legitimoq; amore. Hic locus multorū calamis deprauatus eſt, dum pro in recto alius ſubſtituit illecto, alius & læto. Sic autem legi debet: Et forma faceret fidem, quia ipſe ſi frui liceret ludo ætatis, præſertim recto & legitimo amore, & non reſpub. &c.

Tuo, cuius ſponſa eſt, amori faueo. Legendum ex fide codicis uetuſti: Tuo, cuius poſſum, amori faueo.

Fuit ſponſa tua. Sic diſtingue, Fuit ſponſa tua apud me, eadem qua apud ſoceros tuos parentesque ſuos uerecundia. Seruata tibi eſt, ut inuiol.

Adoleſcens ſimul pudore, gaudioq; perculſus. Sic caſtigauimus ad exemplar uetus, Quum adoleſcens ſimul pudore & gaudio perfuſus, dextram Scipionis tenens, deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro ſe referendam, q.ſ.n.ſ.f. pro ſuo a. atque illius erga ſe merito eſſet, parentes inde cognatiq; uirginis appellati. Mira hic partim ſcribæ partim caſtigantis negligentia accidit, ut ex una ſententia geminam fecerit, quum particula ſublata, & uerbo inuocaret in inuocare mutato. Quid autem opus fuit pro perfuſus ſupponere, perculſus, quod ad metum & terrorem refertur? Vt nihil dicam quòd ablatiuus merito, omiſſus fuit.

Vt id ab ſe donum acciperet. Pro ab ſe, quidam in exemplari uetuſto ſcripſerat ipſe.

Satis omnibus compoſitis. Emendauimus in ueteri, rebus omnibus compoſitis.

Captiuis Magone, & quind. In ſcripto legitur: Captiuis, cum Magone & q. Vt intelligas & alios captiuos præter Magonē, & quindecim ſenatores, naui impoſitos.

Præpilatiſq; miſſilibus. Codex antiquus habet hic piiatiſq; miſſilibus. Suſpicor ſcribendum, pilatiſq; miſſilibus.

Remigio claſsis ciues, militesq; tranquillo. Vitiatus locus eſt, quum pro Remigium ſcriptum ſit Remigio, & pro claſſiciq;, claſsis ciues. Legendum autem, atteſtante uetuſto uolumine: Remigium, claſsicique milites tranquillo in altum eue&i. Porrò ſic uocat Liuius Remigium ipſam multitudinem remigum, quemadmodum Horatius dixit in Epiſtolis: Remigium uitioſum Ithacenſis Vlyſſei.

Reſpub. ipſa ſtrepebat apparatu belli. Fabris omniũ generũ in publica officina incluſis data cuncta, quam pari cura ſubibat. Et hæ clauſulæ miris modis interpolatæ ſunt. Nec lectio ueteris libri prorſus bene habet, quæ eſt huiuſmodi: Vrbs ipſa ſtrepebat apparatu bellicam officinam incluſis. Dux cuncta pari cura obibat, nunc in claſſe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aſpiciendis temp. dabat. Porrò ſuſpicor legendum: Vrbs ipſa ſtrepebat apparatu belli, publica officina incluſis, ſubaudi opificibus ſtrepebat. Nam de illis loquitur, de quibus ſuprà dixit: Deſtinauit opifices, ad duo millia hominum erant, eos publicos fore cum ſpe propinqua libertatis. Iam uide quomodo interpolatus ſit iſte locus. Primum pro urbs ipſa ſubdidit caſtigator Reſp. ipſa, quaſi reſpub. ſtrepere poſsit. Deinde hæc uerba, Fabris omnium generum, fortaſsis adiecit de ſuo. Clauſulamq; elegantem, Dux cuncta pari cura obibat, ipſe ſic mutauit, data cuncta, quã pari cura ſubibat, ut de officina intelligamus. Poſtremo omiſit oratiunculas, nunc in claſſe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat.

Refectisq; quos quaſſauerant, muris. Vetus exemplar habet: Refectisq; quæ quaſſata erant muri.

Cuius rei tam paruo præmio. Apparet ex ſcriptura libri uetuſti, legi etiam poſſe: Eius rei tam paruæ præmio.

IN LIBRVM SEPTIMVM tertiæ Decadis.

IN Italia autem Conſul. In ueteri codice non eſt autem.

Prædæ aliquantum eius militi fuit conceſſum. Exemplar manu ſcriptum habet, præda, & aliquantum eius fuit militum conceſſa. Arbitror legendum, Prædæ aliquantum. Vſui militum conceſſa. Vt ſit ſenſus: Prædæ aliquantũ ſubaudi captũ eſt. Vſui militum conceſſa. ſ. fuit præda. Nam ſequitur infrà: Ibi ad quatuor millia hominum capta, & cæteræ prædæ aliquantum.

Tantum gaudii. Vetus: Tantum gaudium.

Pari audacia Romanus. Emẽdauimus: Par audacia Romanus.

nus, Nã ſequitur, Cōſilio & uiribus impar. Et ſic eſt in libro ſcripto.

Et ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. Repoſuimus: Et ſexta, alacriter pugnam inierunt. Nam mox meminit ſextæ legionis & quintæ.

Occiditq; principes. Hoc uerbum uidetur aliquis adieciſſe. Mihi magis arridet uetuſti codicis lectio cum participio perempti, quod in margine quidam aſcripſerat hoc modo. Principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuiſſe comperti ſunt, perempti.

Semiermes. Scriptura uetus ſatis oſtendit non ſemiermes, ſed inermes legendum eſſe.

Et Romæ q. cum luctus ex p.tum. Video potius ſcribendum iuxta uolumen antiquum: Et Romæ quidem quàm luctus ex p.tam timor in f.e.

In multum diei. Caſtigaui in multum diem. Ex ueteri.

Aduerſus prodiit. Prodit illic legitur, ſicut pauloantè, dexteræ alæ ſiniſtra ſubit. Non ſubiit.

Locauit autem omne frumentum. Deprauata clauſula. Legendum atteſtante uetuſta ſcriptura: Locauit autem omnem frumento, ſubaudi, agrum, ut uidelicet frumentum perciperet.

Sibimetipſis tecta militariter c. Scribe ſibimetipſos, ut ſint duæ dictiones.

Stramento intecta, omnibus uelut de induſtria alimentis ignis. Hic locus cum mihi diſpliceret propter ablatiuũ omnibus, inſpexi uetus exemplar, & reperi illic ſcriptũ non omnibus, ſed omne. Verùm nec ſic uidebam Liuianum conſtare candorem. Itaq; diutile expenſis non ſolum uerbis ſententiæ cohærentis, ſed ipſis etiã elementis deprauati uocabuli, huc ſum adductus, ut putem à Liuio ſcriptũ fuiſſe, non omne ſed omnia, ſic ordinanda ſiue diſtinguenda ſentẽtia: Erant autẽ pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, ſtramento intecta omnia, uelut de induſtria alimentis ignis. Vt uidelicet ablatiuus alimentis referatur ad priores ablatiuos, cratibus, tabulis, arundine & ſtramento.

CLXX. **Campani.** Scribendum Capuani, ſicut pauloantè: Ne deeſſet materia in Capuanos ſæuiendi. Non Campanos. Nam Capuæ res hæc accidit, de qua hic loquitur. Sunt tamen Capuani & Campani, quòd in Campania ſita ſit Capua.

In Hetruriam legati. In exemplari ſcripto legitur: In Aetoliam legati.

Ne aut conſulem Marcellum. Expunximus Marcellum.

Quæ proſpera prælia. Repoſuimus quæ is proſp. Ex ueteri.

Quàm Romano. Vetus habet, quã Romanis eſſe adfirmabãt.

L. Geminum. In antiquo eſt, Genutium.

Pateram ex quinque pondo auri factam. Ex ſcripto codice legendum: Pateram auream ex quinque pondo factam. Subauditur autem auri.

Iis quoque quæ darentur, portatæ togæ prætextæ. Videtur antiqui libri lectio eſſe: Iis quoque quæ darentur portata, togæ prætextæ.

Multa ea æſtate. Vetus, Multa æſtate qua hæc f.

Perueniſſet. In ueteri, ueniſſet. Et mox: Ibi de ſuis rebus. Non, ubi.

Neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, eſſe. Hæc uerba ſignificant, nullum ex Siculis qui aliquando fugerint, eſſe in Sicilia. At M. Valerius cos. contrarium hic Romano ſenatui perſuadet. Legendum igitur quemadmodum caſtigauimus ex ſcripto codice: Neminem Siculum, qui fugati metu inde abfuerint, non eſſe. Subaudi in Sicilia, hoc eſt, in Siciliam rediiſſe.

Honores omnibus ad exoluendam fidem à conſule habiti. Hoc ſatis obſcure dictum eſt, ad exoluendam fidem. nam oportet aliquid ſubintelligere, puta ſenatus ipſius, aut alterius cuiuſpiam. Clarius autem loqui ſolet Liuius. Proinde magis mihi probatur lectio manu ſcripti codicis, quæ ſic habet: Honores omnibus ad exoluendam fidem conſulis habiti. Vt intelligas Regulis iſtis habitum honorem à ſenatu, quo liberarent fidem conſulis M. Valerii, qui fidem ſuam illis obſtrinxerat, futurum ut ſi Romam uenirẽt, honoribus afficerentur.

Quo ordine uel. Hæc uerba non ſunt in antiquo codice. Sed tantum, ut ſciret quo in ſtatu res Africæ eſſent. Quare diſpunximus adiectitiam clauſulam.

Sed Dictatorem comitior. hab. dici, & extemplo. Quid opus fuit hic mutare Liuii uerba? Procul dubio non conſuluit ueteres libros, qui deſcriptum abhinc annis cẽtum Liuianum exemplar caſtigare eſt aggreſſus. Melius & elegantius in ſcripto uolumine legitur, nempe ſic: Vt non expectanda comitia conſulis cenſeret, ſed dictatore comitiorum habendorũ cauſa dicto extemplo in prouinciam redeundum, quemadmodum & nos caſtigauimus in contextu.

Eodemq; iure uocatæ reliquæ inclinaſſent. Volumen ſcriptum non habet reliquæ, ſed tantum eodemq; iure uocatæ inclinaſſent. Porrò, eodemq; aduerbium eſt, & iure ſeptimo caſu dictum, ut & ſorte.

Itaque

Itaq; ſi ſuum nomen dictator acciperet. In exemplari uetuſto,ſi ſuum n.d.exciperet legitur. Vnde coniicio ſic hunc Liuii locum caſtigandum,Itaq; ni ſuum nomen Dictator exciperet.

Cum Flaminius. Indicant ueſtigia ſcripturæ ueteris, tametſi mendoſa,deeſſe hic prænomen Flaminii,puta C.aut P.

Plebemq; ſciſſe. Eſt in ſcripto iuſsiſſe.Sed neſcio an mẽdoſe, ſicut & ſuprà,quem populus iuſsiſſet dictatorem.

Exemplumq; ea in re. Repoſuimus ex antiquo libro,exemplaq;.Nam ſubdit,uetus L.Poſthumii,recens Q.Fabii.Sic enim legi debet: Non recensq; Q.Fabii.

Patribus id tempus Reipub. In margine uetuſti codicis aſcriptum erat,uerbum intereſſe.

Hi cenſores. Caſtigauimus: Sed hi cenſores. Et mox pro Reipub. ſcripſimus publicæ rei. Sic enim antiquus liber habet. Et ſic eſt legendum.

Pro tẽporis huius copia magnifici apparatus. Vetus habet: Pro temporis eius copia magnifice apparatos.

Ab Scipione geſtas ſupplicationes. Scripſimus,à P.Scipione geſtas ſupplicationem. Et paulopòſt pro Quod mihi minus, Sed mihi minus. Ex uolumine ſcripto.

C.Calpurnius præeſſet. Emendauimus præfuiſſet.

Quem Q.Fuluius habuiſſet. Hanc ſententiam in uulgatis exemplaribus tranſpoſitam ex ueteri libro ſic ſuo loco reſtituimus: Campuam exercitumq; quem Q. Fuluius habuiſſet,T.Quintius obtineret.

Exercitumq; qui tum iam Arimini erat. Sic uidetur legendum iuxta ſcriptum exemplar:Prouinciam exercitumq; (Arimini erat) acciperet.

His quoque eſt. Huiuſmodi lectionem indicat uetuſtus codex, (His quoq; enim prorogatum imperium) in Sicilia Cannenſis exercitus datus. Nam ſequitur infrà: Et in Sicilia ita diuiſæ res. Sex.Cæſari Cannenſis exercitus eſt datus.

C.Aurun.eædem in Sardiniam. Scripſimus in Sardinia. Hic unã paginam tranſilire coacti fuimus ob defectum qui erat in exẽplari manu ſcripto,quod ex Spirenſi bibliotheca nacti fueramus.

Idem ſocios conſenſiſſe omnes. Sic diſtinximus.Idem ſocios. Subaudi facturos. Conſenſiſſe omnes.

Quæ officio deceſsiſſent. Miror cur hic libuerit caſtigatori ſupponere deceſsiſſent,quum in ueteri codice ſit deceſſerint.

Tentatis prius aliarum col. Caſtigauimus ex ueteri libro,

Pertentatis prius al.col.animis. Aliud autẽ eſt,tentatis, aliud pertentatis. nimirum hoc poſterius abſolutam diligentiam arguit.

Sequi in ſenatum eos iuſ. Expunximus accuſatiuum eos,qui elegantius ſubauditur. Nam præcedit, merito eorum,& collaudari eos. Nec eſt in ſcripto codice.

Signini fuere & Nolani. In Spirenſi uolumine non eſt Nolani, Venuſinorum uero uocabulum quod omiſſum erat in uulgatis editionibus, inſeruimus poſt Nucerinos, Nec eſt illic Firmiani, quum oppidum Firmum appelletur, non Firmium. Eſt & Spoletini, non Spoletani.

Et ad populum actæ. Vetuſti codicis lectio: Et apud populum actæ.

Quod in ſ.ær.ad ult.caſus ſeruabatur. Liber ſcriptus habet ſeruaretur. Sic autem & infrà loquitur Liuius.Non eas,inquit, ſolum quæ remis agerentur.Non,agebantur.

Cenſores ut agrum Camp. fruendum loc. Caſtigauimus: Duo cenſores. Porrò ſic dicit hic eleganter,ut agrum Campanum fruendum locarent, quemadmodum ſuprà dixit:Simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur.

Et his T.Manlius. Expunximus particulam &.

Et ius liberum. Pro &,hic ſubſtituimus,ei datiuum.

Qui equo mereri deberent. Emendauimus merere.

Ne remorandi quidẽ cau. Antiqua lectio:Ne morãdi quidẽ.

Et quia in animum induxerat. Addidimus uocabulum ita: Et quia ita in animum indux.

Prægreſſum eum aſſequitur. Pronomen eum quum non ſit in codice ſcripto,& elegantius ſubaudiatur,ſubmouimus.

Non caſtra ponere pati. Hunc locum mutilum ita ſuppleuimus & ordinauimus ex libro uetuſto. Non iter quietos facere,caſtra non ponere pati.

Dextera alia. Caſtigauimus: Dextera ala.

Dum alii trepidi cedunt. Ex ueteri libro ſcripſimus, trepidè. Nam ſequitur,alii ſegniter.

Et uictos ſequendo, priore æſtate abſumpſiſtis. Legendum, priorem æſtatem abſumpſiſtis. Sic autem ſæpe Liuius loquitur. Vt infrà, Primum diem quo fines hoſtium ingreſsi ſunt, populando abſumpſerunt. Et rurſus: Cum hyemem totam reconciliandis Barbarorum animis, partim remiſsione obſidum captiuorumq; abſumpſiſſet. Et iterum: Ipſe reliquum æſtatis recipiendis in fidem Hiſpaniæ populis abſumpſit,

Et cuius

Et cuius ipſius pudere ac pœnitere uos oportet refe-ram. Hanc ſententiam caſtigator quiſpiam additis dictionibus interpolauit. Nec enim eſt: Et cuius, aut uerbum Referam in exemplari Spirenſi. Sed, Cuius & ipſius pudere ac pœnitere uos oportet: nempe æquis manibus. Suſpicor uerò pro ipſius ſcribendum ipſos. Cuius & ipſos pud. ac pœni. uos op. Et eſt initium nouæ ſententiæ. Nec opus eſt uerbo referam, quum cohæreant alioqui quæ ſequuntur. Nam ſenſus eſt. Cuius & ipſos pudere ac pœnitere uos oportet, hoc ipſum eſt, quòd æquis manibus heſterna die diremiſtis pugnam.

Cum exercitu meo eloqui uideor. Quid illi uenit in mentem, qui hic eloqui pro uerbo loqui ſuppoſuit, quod legitur in codice ſcripto?

Diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit. Obſcura lectio ſimul & mendoſa. Vetus exemplar habet: Diſtrinctis gladiis cinctos deſtituit. Non dubito quin ſcripſerit Liuius, Deſtrinctis gladiis cinctu deſtituit. Vt ea ignominia affectos intelligas, qua male ſe gerentibus in prælio militibus & gladii à lateribus auferuntur, & ipſe cinctus, ſiue cingulum, ut diſcincti & ſoluti incedant. Vſurpatur ſubſtantiue cinctus. Vnde Vergilianum illud: Cinctuq; Gabino.

Ita concio dimiſſa, fatendo iure ac m. Pro fatendo ſcribendum eſt fatentium.

Ordinati armatiq́. Spirenſe uolumen habet, armati ornatiq́;. Indicant autem ſequentia nondum ordinatos fuiſſe. Et intellige ornatos poſt ſtragem proximam, ex qua laceri redierant. Sic libro nono huius Decadis: Diemq́; iis, qua equis armisq́; inſtructi atque ornati adeſſent, edixit.

Viribus quoque ſufficerent. Expunximus quoque. Neq; enim eſt in libro ſcripto.

Copias educit. Scripſimus, & copias educit

Hortator teſtisq́ præſens firm. In ueteri codice hæc appoſitiue leguntur, ſine particula, que: Hortator teſtis præſens firm.

Et partim conculcatis. Repoſuimus antiquum uocabulum quo Liuius uſus eſt, queadmodum teſtatur exemplar ſcriptum, nempe occulcatis. Eſt autem occulco pro obculco, ab ob & calco.

Et tam conferta turba. Vetus mendoſe habet, & cum conferat turba. Opinor ſcribendum, & in conferta turba.

Conſternatas agit quàm inſidentis magiſtri imperio reguntur. Reſtituimus ex Spirenſi codice, conſternatam agit,

quàm inſid.magiſt.imperio regitur.Subaudi belluam.

Qui proſequerentur agmen. Antiqua lectio: Sequerentur agmen.

Recepti ſunt. Scripſimus accepti,deleto uerbo ſunt. Tu intellige clementer acceptos, clementer tractatos. Quam lectionem & editio Romana continet.

Ad cætera inopem,ſe recepere. Vetus codex habet conceſſere.quem & nos ſecuti ſumus.

Atque inter populares tum honorati. Exemplaris antiqui ſimul & Romanæ editionis lectio,tam honorati.

Pro transfuga iuſſus. In Spirenſi uolumine legitur profuga. Nos caſtigauimus perfuga,ſublata præpoſitione pro,quæ in uulgatis editionibus male recepta eſt.

Simul à portu & à nauibus quæ ab operto mari. Scripſimus,& à portu, & à nauibus quæ aperto mari.Nam ſic habet antiqua lectio.

Quis præfectus claſsis fuerat. Inſeruimus uocabulum antea, Qui præfectus antea claſsis fuerat. Et pro illo loco præpoſitus, ſcripſimus,illi loco præp.

Vt captæ urbis interdum excitatur clamor. Excitaretur caſtigauimus,quemadmodū & Romana habet editio. Et mox pro,ſignaq; inferri,ſcripſimus,ac ſigna.

Accedebat ſonus. Vtrobiq; legitur,accidebat in codice uetuſto.Item,Quum ex temporis:Non,quum & ex temporis.

Qua Brutiorum præſidium eſſe agitatæ proditionis conciliator nuntiauerat. Hæc mendoſa lectio non ſolum in Romana editione, ſed & in cæteris omnibus quæ inde propagatæ ſunt inoleuit.Antiquum uolumen habet:Qua Brutiorum cohortem præſidium agitare prodit. conci.nuntiauerat.Tametſi deprauate ſcriptum eſt illic cogitare pro agitare. Porrò librarius caſu cohortem accuſatiuum omiſerat. Et caſtigator non inſpecto codice uetuſto quum uerbum agitare non admodum quadraret, adiecit aliud uerbum, nempe eſſe. & agitare uertit in agitatæ, ut coniungeretur cum genitiuo proditionis.Nos locum reſtituimus in contextu.

Inde & proxima ref. Scripſimus:Deinde proxima ref.porta. Nam ſic habet uolumen ſcriptum.

Prius penè quàm conſere. Voculam penè expunximus. Et mox, pro ex equo præcipitatum eſſe, ſcripſimus præcipitaſſe. Sic Liuius intrà: Quum in Italia ad Thraſimenum & Cannas præcipitaſſet Romana reſpublica. Item lib. VI. primæ Decadis:Ipſi,inquit,

in inſid

in inſidias præcipitauere ibi. Hoc uerbum uſurpat abſolute.

Vt Syracuſarum ornamenta æquauerint. Fecimus ex æquauerint, æquarent. & pro, ſed & maiore: ſcripſimus, ſed maiore.

Curſum agmine facto. Corrupta uerba ſunt. Legendum, atteſtante ueteri libro, Curſim agmine acto. In editione Romana, & ea quam proxime nobis Colonia Agrippina dedit, curante Ioan. Sobio uiro optimo, rectè legitur, curſim. Verum in altero uocabulo dormitatum eſt.

Impunita iis priora fore. Suſtulimus datiuum is. Et infrà pro, dolo inuictus fuiſſet, ſcripſimus, eſſet.

Tantis augeſcere incrementis. Legendum iuxta ueterem ſcripturam, tacitis augeſc. incrementis. Et mox, quâ cœpiſſent, ruerunt. Non quâ cœpiſſent, fluerent: quemadmodum repoſuimus. Demiror Venetos & Colonienſes non dignatos inſpicere editionẽ Romanam, in qua poſterius uocabulum recte habet.

Cum ea ſpe. Legendum: Quum à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat: hoc eſt, propter ſpem. Porrò mirè elegans eſt à, particula in hoc ſignificatu.

Cum iis copiis. Quid opus fuit hic addere copiis, quum præcedat, copias auxerat. Et mox, Terreſtribus copiis. Huiuſmodi dictiones à profeſſoribus inter enarrandum adduntur, quum uerba autoris exponunt. Et deinde à parum attentis recipiuntur in contextum.

Iam enim & Lælius. Spirenſe exemplar huiuſmodi lectionem uidetur continere, Ab Tarracone egreſſus (& Lælius redierat ab Roma ſine q.n.m.r.m.uolebat) Tametſi lacunula erat poſt uocabulum egreſſus.

Quàm glorianti eam uelut primam occaſionem raptam. Mendoſus locus eſt. In manu ſcripto legitur, qua glorianti ea uelut primam occaſionem rapta, ſuſpicor ſic ſcripſiſſe Liuium, quàm glorianti ea ut ſub primam occaſionem rapta. Niſi quis malit legere uelut ad primam.

Neque enim ſe reprehendere nomen hominum, ſi tam anceps od. Sic in editione Veneta legitur, ſed deprauate, quam nos cum exemplari manu ſcripto contulimus, propter autoritatem officinæ Aſulanicæ. Vetus codex amorem hominum habet, minus à germana Liuii lectione aberrãs. Debet autem eſſe morem, non amorem. Et mox, ſi tam, non ſi tamen. Minime fefellit hoc Iacobum Sobium admiratorem Liuii ſingularem, cui Colonienſem editionem cæteris caſtigatiorem debemus.

Quales

Quales ex hac die. Scripſimus,ex ea die. Et mox, Eorum pretium faciat,pro faceret.Inſuper,in conſpectū eius(ſcilicet Indibilis qui pro utroq; loquebatur)pro,in conſpectum iis.

Liberi'q; lacrymantibus præ gaudio redduntur. Vetus exemplar tantum habet, lacrymantibus gaudio redduntur, abſq; præ.Frequens autem eſt apud Liuium caſus ſeptimus.Sic paulopòſt: Quum effuſis gaudio lacrymis cupere uero diceret. Gaudio, hoc eſt,ob gaudium.

In hoſpitium adducti. Vbi in excuſis codicibus eſt adducti, plerunq; in ſcripto abducti legitur.Nec male quadrat.Nam qui adducuntur,etiam abducuntur ab eo loco in quo ſunt.

Et fluuius. In ſcripto tantum eſt,Fluuius.

Armorum'q;. Scripſimus, aut armorum, Sicut mox, Qua cœpiſſent hoſtes, quas cœpiſſent, hoſtibus. aliter diſtincta ſententia.Præterea,Per quā defertur amnis:pro deferretur.Ex libro ueteri.

Per aſpera primum nihil aliud, quàm uia impediti iere. Antiqua lectio,per aſpreta.

Et eum cæde magna in ac. altiore. Scripſimus,Et cæde mag.in aciē altiori.Paulopòſt adiecimus particulam &,quæ deerat, Locusq; ad euadendum & mediis datus eſt.Et cædes fierent, ſcripſimus,pro cædes fieret.

Circunfuſa inde omnis multitudo. Omnis, non erat in Spirenſi codice,Et pro,Romæ intolerabile eſſe,erat intolerandum, quemadmodum & nos caſtigauimus.

Vt confeſtim Aſdrubalem conſequeretur.Legendum perſequeretur.

Aut in ultima Hiſpaniæ amoti. Vetus habet, moti. Quod uerò mox ſequitur: Simul & Hiſpanos, ſcripſimus ut, pro &,Simul ut Hiſp.

Nec cum Romanis. In ſcripto libro legitur: Nec cum Romano:ſubaudi,exercitu:quemadmodum & nos mutauimus.

Ingenio magis quàm uirtute. Repoſuimus, aſtu magis quàm u. Demiror quid caſtigatori in mentem uenerit, ut hic aliam uocem ſupponeret. Aſtus eſt quem in hominibus damnamus.

Venuſiam in tecta milites abduxiſſet. Hic tecta legunt omnes propterea quòd ſequitur, bis cæſum exercitum eius æſtiua Venuſiæ ſub tectis agere. Exemplar manu ſcriptum habet, in exta. Proinde malim legere, in ſtatiua. Quemadmodum de Nerone cos. circa finem huius libri:Citatiore quàm inde uenerat,agmine die

die ſexto ad ſtatiua ſua atq; ad hoſtem peruenit.

Marcellus Romam rediret. Ex fide ueruſti codicis ſcripſimus hic, ueniret, pro rediret. Et mox, abſente ipſo ageretur. Item, accuſauit tribunus. Et, diutius ibi.

Vtriſq; conſulibus. Scripſimus: Vtrique conſulum. Et mox, duo conſulum prioris anni exercitus, pro conſulares.

Et quæ ſenatus cenſuiſſet. Videtur ex æque mendoſa codicis ſcripti lectione legendum: Ex quo ſenatus cenſuiſſet.

In qua & T. Quintius Pr. fuerat. Autoritatem ſecuti manu ſcripti uoluminis, hanc clauſulam deprauatam ſic reſtituimus: Quæ T. Quintii prætoris fuerat.

Italiæ, Siciliæ, Sardiniæ'q;. Scripſimus, Italiæ, Siciliæq; ac Sardiniæ. Et mox pro, & in Sicilia ita diuiſa res eſt. Et in Sicilia ita diuiſa res.

Eo anno peſtilentia grauis incidit in urbẽ agros'q;, quæ tamen magis in morbos longos, quàm in perniciales euaſit. In primis certum eſt non eſſe legendum, in urbem agrosq;, quemadmodum uulgò legunt omnes, ſed, per urbem agrosq;. Sic enim eſt in ueteri uolumine. Caſtigatori non eſt uiſa ſatis Latina locutio, incidit per urbem. quare mutauit, pro per, ſcripſit in. At quid dicemus de dictione perniciales quę ſequitur? Pernicioſus legimus, uerùm pernicialis non reperitur apud autores. Subeſt, ni fallor, mendum. Scriptum exemplar habet, imperniciales. Diu me hic ſcrupus occupatum habuit. Et tandem quum cogitarem non eſſe tam inepte loquacem Liuium, ut quum dixerit magis in longos morbos, præpoſitionem in ſtatim repetat & dicat, quàm in perniciales, deprehendi unum eſſe uocabulum, & indubie legendum, interniciales. Dictum autem eſt internicialis, ea forma qua dicimus exitialis. Significat interniciale quod necem affert. Sanè poteſt pernicioſum eſſe, ſiue perniciale, ut uulgatum errorem ſequar, quod tamen non ſit letiferum. Accipitur enim pernicioſum etiam pro damnoſo ac periculoſo. Quo ſenſu longi & diuturni quoque morbi ſint pernicioſi. Proinde uoce hic opus erat quæ plus ſignificaret. Atque ut hoc uocabulo uteretur hic, in cauſa eſt quod pauloantè dixit, exitiabilis prodigiorum euentus. Notum eſt quid ſit internecio & interneciuum, ubi præpoſitio Inter auget. Porrò non dubito, quin eruditi albo, quod aiunt, calculo meum ſint probaturi iudicium. Nolui tamen lectionem receptam eradere, ne quis me temeritatis argueret. Sufficit hic doctos eſſe admonitos. Certè nihil clarius dici poterit, quàm ſi ſic legas: Eo anno peſtilentia

tia

tia grauis incidit, per urbem agroſq́;, quæ tamen magis in longos morbos, quàm interniciales euaſit.

Ante diem III. Nonas Quintileis. Scripſimus, Ad III. Nonas Quintileis. Et mox, accipere. Cui traderet: Non, & cui traderet.

Biduum ad conſyderandum tempus. Vide num legendum ſit, biduanum ad conſyderandum. Hoc enim magis placeret quàm bidui. Et uetus codex, biduum habet.

Tribunis mil. præfectiſq́ſ ſoci. & centurionibus. Caſtigauimus: Tribunos mil. præfectosq́; & centuriones.

Cauitq́ cum cura. Has duas uoces, cum cura, expunximus, quòd non eſſent in exemplari Spirenſi. Et pro intenſius ſcripſimus, intentius.

Aliis ſententiis notantibus præfectum. Mendæ poſtquam ſemel fuerint in libros receptæ, ſic germanę lectioni immixtę latent, ut etiam à doctis uix ſentiantur. Quis putaret in iſtis uerbis aliquid eſſe uitii? Et tamen eſt hic erratum prodigioſum. Quum hunc locum legerem primum, non placebat uocabulum ſententiis, quod tamen ſeptimo caſu dictum uideri poterat, pro per ſententias. Sed quid opus erat uoce pluratiua? Inſpexi Spirenſe exemplar, & reperi ſcriptum, aliis ſociis notantibus. Videbam & hoc mendoſum eſſe, ſed ſperabam ex aperto mendo germanam lectionem me facilius addiuinaturum. Deprehendi itaque à Liuio ocii fuiſſe ſcriptum, quod primum aſcita proxime præcedentis dictionis ultima litera ſ, deprauatum eſſet in ſocii, mox ob cohuenientiam caſuum utrinque cohærentium in ſociis foret mutatum. Id poſtea caſtigator non conſyderans, ſed aliò properans ac nimium fidens ingenio ſuo, uertit in ſententiis. Sic accreſcunt in monumentis autorum mendæ. Facilius autem fit ex primis librariorum erratis ſinceram lectionem reperire, quàm ex poſterioribus nonnunquam eruditorum caſtigationibus. Proinde ſic leges hæc Liuii uerba: Aliis ocii notantibus præfectum. Ita legendum quoque docet ſequens ſtatim clauſula, quòd eius ſocordia Tarẽtum proditum hoſti eſſet. Nam ocium progignit ſocordiam, hoc eſt, deſidiam & ignauiam. Coniungitur autem eleganter Notare cum genitiuo, quum reprehendere ſignificat.

Notionem de eo. Antiqua lectio: Notitionem. Arbitror ſcribendum, cognitionem. Hoc enim magis placeret, quàm notationẽ.

Quod negabãt unam cellam duobus recte dedicari. Reſtituimus ex codice ſcripto: Quod neg. unam cellam amplius

quàm

quàm uni deo rectè dedicari.

Reditum eſt. Expunximus eſt, quòd non ſit in ueteri libro. In quo mox, Annibal redit legitur: non, rediit.

Subiecta res oculis noſtris. Expunximus, noſtris. Et mox pro conſentiente, ſubſtituimus, adſentiente.

Auctum etiam uiſum in capite. Simile extiſpicium deſcribit Lucanus his uerſibus, in primo:

Quodq; nefas nullis impune apparuit extis,
Ecce uidet capiti fibrarum increſcere molem.
Alterius capitis, pars ægra & marcida pendet,
Pars micat & celeri uenas mouet improba pulſu.

Caput extorum eſt iecur. Et in iecore duo capita conſtituebant aruſpices.

Caſtra caſtris collata crederet. Scripſimus diceret. Et mox, ut ſi collis, deleuimus particulam, ut. Deleuimus quoq; ea pronomen in ſequenti uerſu: Exiguum campi ante caſtra erat. Deinde pro, poſſet excipere, caſtigauimus, poſſent excipere. Et pro, ab tergo includerent uiam, intercluderent uiam. Poſtremo pro, neq; euadere poſſent in iugum, neq; euaderent in iugum, eraſo uerbo poſſent. Ad fidem omnia ueteuſti codicis.

Interfecti A. Manlius. Subuenimus huic loco, quem in editione Aſulanica aſteriſco notatum reperimus. Nam legendum eſt: Interfectus A. Manlius. Nec deeſt quicquam. Vocabulum pluratiuũ interfecti, ſcrupulum antè iniecerat.

Equitum tres. Scripſimus, Equites tres. Et mox pro, Et tumulatum in caſtris, Tumultuatum & in caſtris.

Tam improuide iſſet, collegam'q;. Reſtituimus deprauatum locum, pro iſſet ſcribentes ſe, Tam improuide ſe collegamq; & propè totam Rempub. in præceps dederat.

Alteram ſcriptam laudatione filii, qui rei geſtæ interfuit. Autoritatem manu ſcripti uoluminis ſecuti, repoſuimus: Alteram ſcripta laudatione, qui rei geſtæ interfuerit.

Ne cui dolus necteretur. Legendum, ne qui dolus. Sic enim in libro ueteri legitur. Porrò Liuius uſurpat qui pro quis. Id quod & Cicero ſæpe facit. Vt pro Cecinna, Si qui familiam meam de fundo meo deiecerit. Si qui mihi præſto fuerit cum armatis. Idem peculiare eſt Septimio Tertulliano, quemadmodum indicauimus in noſtris annotationibus quas in illum ſcripſimus. Porrò res hæc non animaduerſa corrumpendis autorum locis infinitis anſam dedit. Venit nunc in mentem unius loci, qui deprauate apud Ciceronem

legitur, in libello cui titulus eſt De ſenectute ſiue Cato maior. Habet enim ſic exemplaria typis excuſa quæ uidimus hactenus: Omnia quæ curant, meminerunt, uadimonia conſtituta, qui ſibi, quibus ipſi debeant. Quum indubie Cicero ſcripſerit, qui ſibi, cui ipſi debeant. pro quis ſibi. Nam eam germanam lectionem continet exemplar Ciceronis manu ſcriptum, quod nos Sletſtadii inuenimus apud diuum Ioannem. Sed de his aliâs.

Si qua opera eorum opus eſſet. Emendauimus: Si quò opera e. opus eſſet. Id eſt, ad aliquem locum.

Rati occaſionem ſupplicii petere, miſſo retro nūcio. Vitiatum locum ſic reſtituimus: Rati occa. ſupplicii peti, remiſſo retro nuntio. Participium miſſo, mutilatum erat, & auctum inepte præcedens uerbum. Fortaſſe mouit caſtigatorem, quod dicit remiſſo retro: cui alterum uiſum ſufficere puta aut remiſſo, aut miſſo retro. Verum ſic & infrà loquitur Liuius: Venuſiam, inquit, retro quibus uenerat itineribus repetit.

Alii è turri eius portæ muris'q́. Pro duabus dictionibus, turri eius, ſubſtituimus ex ſcripto codice turribus. Opinor ſcriptum fuiſſe turribus relicto ſpatiolo medio inter priores duas ſyllabas & ultimam. Idibus caſtigator mutauit in eius. Nam præcedit, circa portam qua uenturum hoſtem rebantur.

Edito è ſpeculis ſigno. In Spirenſi codice tantum eſt, ſpeculis. non è ſpeculis.

Venuſiam adducere iuſsit. Scripſimus abducere. Et aliquanto pòſt pro, & magnum luctum, magnum & luctum, ut uidelicet magnum accuſatiuus etiam ad metum referatur. Mox pro, exercitum Venuſiam miſerunt, repoſuimus, exercitum Venuſianum miſerunt.

Tutas'q́ circa ſtationes. Circa non eſt in exemplari ſcripto. Et poſtea legitur: Profectus ipſe cum paucis equitum leuis armaturæ. Non cum paucis equitum, leuisq; armaturæ.

Sulpitius ab Naupacto. Addidimus literam prænominis. P. Sulpitius. Et mox, iuſsis ſubſequi peditibus, ſcripſimus, ſe pronomine deleto. Item, nihil tale metuerent, pro metuerant. Et ad naues, pro in naues.

Quantæcunq; de Romanis tum uictoriæ. Pro tum repoſuimus tamen. Senſus eſt, Quantæcunq; uictoriæ, quia tamen non de quibuslibet, ſed de Romanis erat. Item pro, purpuraq́;, purpura, particula que eraſa.

Per maritas domos. Inſigne erratum hic eſt. Non enim

quem

quemadmodum ulmos maritas dicimus,quibus coniunctæ ſunt uites, ſic & domos maritas uocamus; in quibus degunt matrimonio copulati.Spirenſe exemplar habet,per maritum aſdomos. Legendũ eſt:Per maritimas domos,hoc eſt,domos ad mare ſitas.Et intelligit domicilia tenuiorum. Captabat autem loca minus celebria ac parum frequentia.Nam ſequitur: Quo minus conſpectus,eo ſolutior. Porrò ſunt & hodie principes,qui Philippi licentiam imitentur,nõ per domos ſemper maritimas, ſed maritatarum diſcurſantes cũ uno aut altero comite: adeo ſummittendo ſe in priuatum faſtigium, ut morionum cultus non pudeat.

Vni etiam principi Achæorum Arato. Hunc Aratum miris laudibus ornat Strabo libro octauo, tradens illum ciuitatem ad libertatem reuocaſſe,& adeptum regnum ab ultro offerentibus, quod longe lateq; poſtea ampliarit.

Prolapſum in caput regem effudiſſet. Iuxta ſcripturam ueterem pro in,repoſuimus per.

Caderentq; circa eum multi & uulnerarentur. Liber ſcriptus tantũ habet,multi uulnerarentur abſq; particula connectente, & ſuſpicor Liuium ſcripſiſſe:Caderentq; circa eum multi, multi uulnerarentur.Neq; eſt in fine fugit,ſed fuit. Raptus à ſuis atque alteri equo iniectus fuit.Et ſenſus eſt integer.

Quod Pyrgum uocant. Eraſimus,quod,fidem ſecuti manu ſcripti codicis,ut reliquam clauſulam per Parentheſim legas, (Pyrgum uocant) duxit.

Fuerunt autem quatuor millia hominum,pec. Antiqua lectio: Quatuor millia peditum hominum.Suſpicor legendum, deditorum hominum. Nam præcedit,primo ſtatim terrore adueniens cepit.Igitur,ut uериſimile eſt,dediderunt ſe.

Poſt profectionem ex Achaia regis. Repoſuimus Philippi,loco regis. Nam ſic eſt in ſcripto libro: Et mox præcedit,famam interfecti regis uulgauit.

Qui tum ædilis curulis erat. Legendum iuxta autoritatem exemplaris uetuſti, tum ædilis curulis erat. Nám ſolet huiuſmodi clauſulis per parentheſim interiectis uti Liuius. Sicut modo monuimus,Pyrgum uocant.

Ac feruida ingenia imperatorum fuiſſent. Repoſuimus,fuiſſe.

Et omni cœtu careret hominum. Liber uetuſtus habet, caruerit.Et mox,non præ ſe referens, ſed tantum præferens in uultu habituq;.Quemadmodum & nos caſtigauimus.

Quid ita male credito priore conſulatu. Hanc clauſulam hæc uerba præcedere debent, in excuſis exemplaribus hactenus deſyderata: Si noxium comperiſſent, quid ita male credito priore conſulatu, alterum crederent?

Patriam pulſum ſede ſua reſtituiſſe. Vulgo legunt oẽs pulſum, & ad Furium Cam. referunt. At codex ſcriptus habet, patriā pulſam.

Quæ ibi gererentur. Inſeruimus uocem res. Quæ res ibi gererentur. Et mox, ſua omnia iis, expunximus iis, ſcriptum utrobiq; ſecuti uolumen.

Et præſciſcere quam quis eorum prouinciam. Ex ueteri repoſuimus quiſq; eorum.

Pro Tarento Capuam, legio una data eſt, cui. Repoſuimus: Pro Tarento Capuam mutauerunt: Legio una data, cui.

Ita per prouincias diuiſa ut binæ conſ. Caſtigauimus diuiſa. Binæ conſulum eſſent, Vt expuncto.

Nocte portam ingreſſus. Nocte non eſt in codice Spirenſi. Nec eſt hic neceſſariū, quum ſequatur, uigilem laniauerat.

Et ex decreto pontificum iterum nouendiale ſacrū. Quemadmodum ſuperabundat prima particula, &, ita ante nouendiale deeſt aduerbium, Inde, nouam auſpicās ſententiam, ut ſic deinceps legamus: Et ſupplicatio diē unum fuit ex decreto pontificum. Inde nouendiale ſacrum.

Pure caſteque. Pureq; & caſte. Nam ſic habet liber uetus.

Per manus reſte data. Scripſimus: & per manus reſte d. Et mox, in cliuum publicum, In cliuum Publicium. Et infrà, earumque coloniarum. Et earum col. Item eodem uerſu, pernoctaturos ſe eſſe extra mœn.

Et duo millia de legionibus militum, equitumque mille octingentos. Sic reſtituimus: Ad duo millia de legione militum, equitum mille octingentos. Et mox, nauibus adduxiſſe, ſcripſimus, aduexiſſe.

Deincepsq; aliæ Gallicæ atq; alp. Vocabulum Aliæ non eſt in uolumine ſcripto. Nec eſt neceſſarium.

Non ipſum ſolū ea oppugnatio impediit, Hunc locum ſic reſtituimus: Non ipſe ſe ſolum ea oppugnatione impediit.

Plenum adhuc ira. Vetuſtus liber habet iræ. Nec refert. Verum hoc ad rem magis pertinet, quod mox habet pro noſſet, cognoſſet: Et paulopoſt, in prouinciam perueniret. Quam lectionem & nos recepimus.

Vt ſterni obteriq́;,priuſquam inſtruantur,poſſint. Vetus ſcriptura ſic habet:Vt ſterni operiq́;.Pro hoc poſteriori caſtigator ſuppoſuit obteriq́;.Nec eſt alienum uerbum. Ego tamen non dubito Liuiũ ſcripſiſſe:Vt ſterni opprimiq́; priuſquam inſtruantur poſſint.Quod uerbum huic loco magis conuenit.

Et circa Romanorum ſocior. Aſteriſcum hic habet editio Aſulanica. Et certe locus ſincerus non eſt.Nec quicquam præſidii ab exemplari ſcripto.Quòd ſi quis coniecturam ſequi uolet,pro circa leget tres,hoc modo:Et tres Romanorum ſociorumque ductores ceciderunt. Hanc lectionem deprauatæ dictionis ueſtigia mihi ſuggeſſerunt.

In aciem copiis ductis. Scripſimus, eductis. Et mox, quæ pars caſtrorum,pro,quà pars caſt.

Et ne paucos quidem,qui pri. In ſcripto codice legitur: Et ne paſſus quidem. Id paſſus quidã mutauit in paucos,quæ lectio uulgo recepta eſt. Ego tamen malim,ipſos.Et ne ipſos quidem qui prim.Paulopòſt pro diſcurrent,repoſuimus diſcurrunt.

Poſtquam à Placentiæ obſidione abſceſſit. Volumen manu ſcriptum habet:Poſtquam ad Placentiæ obſidionem acceſſit. Quam lectionem miror cur quiſquam auſus fuerit mutare. Quaſi non potuerit Aſdrubal ad obſidionem Placentiæ accedens, quam non putabat longi negotii futuram, præmittere equites cum literis ad fratrem.

Simul & ipſos patres conſcriptos quid pararet,edocet. Scripſimus exemplaris ſcripti fidem ſequendo, Simul & ipſe patres conſcriptos quid paret,edocet. Demiror quid hæc caſtiganti in mentem uenerit, ut quæ latiniſsime dicta ſunt, melius dicere noluerit.

Præmiſsi inde per agrum lar. Repoſuimus: Præmiſsi item per ag.l.Et paulo pòſt:Sex millia peditum,& mille equites.expunximus &

Quod floris fuerat, Antiqua lectio,quod floris fuerit. Quæ cum melior ſit & nos eam ſecuti ſumus.

Qui ducem inde atq; exercitus partẽ abeſſe ignoraret. Scripſimus,abiſſe.

Nam ne antè audiretur. Scribe,audiatur.

Inter uota & preces. Inter uota ac preces.Item liberorumq́;, pro & liberorum.

Deos deáſque precabantur. Repoſuimus: Deos omnes deaſq́ue. Et felix pugna,pro felixq́; pugna. Item damnarenturq́ue,

pro. & damnarentur.

Et fatigare precibus. Volumen ſcriptum habet, flagitare precibus. Nec diſplicet ea lectio. Fatigare infrà uſurpat, quùm inquit, Matronæ per omnia delubra uagæ ſuppliciis uotiſque fatigauere deos.

Melius uiſum eſt. Melius non eſt in codice ueteri, nec eſt hic neceſſarium, ſufficit enim: Nocte clam ingredi uiſum eſt.

Vt tribunus tribunum. Tu lege uice uerſa, ut tribunum, tribunus, centurio centurionem. Nam huiuſmodi uariationem amant autores.

Facilis futura erat. Scripſimus, facilior futura erat. Et mox, nihil ferme. Et paulopòſt: & quingentos inde fermè paſſus Aſdrubal aberat.

In tentoria adducti. Antiqua lectio, abducti. Nec multum refert. De quo aliâs monuimus.

Tempus pugnæ differretur. Repoſuimus, tempus pugnandi differretur. Et paulopòſt, Nec ad ſequendum ſe iter. deleuimus ſe.

Deleri exercitum Aſdrub. Vetus lectio, delere, ſubaudi, ſe. Et ut attendant. Correximus, & attendant, ſubauditur enim, ut. Item, una M. Liuii, addita litera prænominis. Et infrà, cum quo caſtra collata haberet. Vbi hactenus lectum eſt, habuerit.

Signa efferri iuſsit. Antiqua lectio: Signa ferri iuſsit.

Duces parum intenti iter aſſeruare. Viciatus locus eſt. Legendum autem duces parum intente adſeruati. Quod uerò mox ſequitur, iam inde antè animo, deleuimus particulam Inde.

Cum errore uoluens haud multum proceſsiſſet ubi prima lux tr. o. Et hunc locum proculdubio mendoſum hactenus omnes præterierunt. Nec ſuccurrit codex ſcriptus. Quis autem unquam abſolute legit uſurpatum uerbum uoluere, ut hic participium uoluens? Ego puto legendum obiens pro uoluens. Deinde uerbum proceſsiſſet diuidi debet in proceſsit, & ut ſic legamus: Et pertortuoſi amnis ſinus flexuſque cum errore obiens, haud multum proceſsit, & ubi prima lux tranſitum opportunum oſtendiſſet, tranſiturus erat. Porrò obediens mire huc quadrat, pro circumiens. Nec improbabunt meam coniecturam qui Latine norunt. Tædioſum uerò ſit, narrare quid ſcribam deceperit. Nos ad cætera feſtinamus.

L. Portius. Litera prænominis non eſt in ſcripto uolumine. Nec, Nero habet.

Non

Non itineri modo. Hactenus hunc locum perperam intellexerunt omnes, ueluti ſenſus eſſet: Non ad iter ſolum, ſed etiam ad conſerendum extemplo prælium Liuii cos. copias fuiſſe inſtructas. Et modo nomen hic eſt. Et legi debet: Non itineris modo, hoc eſt, proficiſcentium ritu, qui plerunque arma ſua geſtant ab humeris ſuſpenſa. Vide quàm uariet ſenſum unica litera omiſſa. Sic rurſum Liuius libro octauo, ſignis repente ſublatis, fugæ magis quàm itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit.

Ante ſigna elephantos collocat. Scripſimus locat, ex fide uetuſti codicis.

Et ubi maxime. Caſtigauimus, & ibi, ſententia per parentheſim incluſa, hoc modo (& ibi maxime in uetere milite ſpem habebat.)

Et ſigna mouerant loco. Scripſimus, etiam ſigna. Mox uero corruptum locum, impotentes iam regi inter duas acies uerſari, ſic caſtigauimus, impotentius iam regi, & inter duas acies uerſari. Id eſt, impotentius iam regebantur, & inter duas acies uerſabantur. Hic nobis egregie ſubuênit uolumen ſcriptum.

Vt cum oſtendiſſent ſe ab latere, mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Ligureſque. Exemplar uetus habet pro ab latere, in latere, & pro trucidantur, trucidarentur. Hoc uerbum facit ut putem totam periodum ſic legendam, Vt quum oſtendiſſent ſe in latere, mox in terga depugnarēt, ita ut omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hiſpani Ligureſque. Et ad Gallos iam cæd.p. Habes nunc perfectam ſententiam quæ antè mutila erat & lacera. Mirè autem placet uerbum depugnarent, quod ex ueſtigiis ſcripturæ reponendum arbitror, pro iam pugnarent.

Vix arma humeris geſtabant. Eſt in ſcripto gerebant, & quid fuit opus hoc mutare?

Vbi regendi ſpem ui uiciſſet. Legendum, Vbi regendi ſpem uiciſſent, ſubaudi elephanti. Quia mox præcedit bellua, quidā in editione Aſulanica mutauerat id in uiciſſet.

Ne ſupereſſet tanto exercitui ſuum nomen ſecuto. Caſtigauimus, Ne ſuperſtes tanto exercitui ſuum nomen ſecuto eſſet.

Cædiſque ceperat ſatietas. Indicat codex Spirenſis Liuium ſcripſiſſe, non ſatietas, ſed ſatias. Quo uocabulo ueteres uſos

fuiſſe docet Nonius Marcellus Accium citans, & Varronem, Lucilium & Lucretium; Salluſtium quoq; ſic ſcribentem hiſt. libro ſecundo: Tum externorũ agros inuaſere, frumentiq; ex inopia graui ſatias facta. & Terentium in Eunucho: Nam ubi me forte ſatias cepit, commuto locum. Gaudet autem antiquis interdum uti nocabulis Liuius, qualia fortaſsis ſunt, aſpreta & internicialis, quorum antè meminimus.

Die ſexta. Scripſimus, die ſexto. Et mox: Nemo enim, pro quia nemo. Item narrariq; pro enarrariq;. Et ciuitas fuerit, pro ciuitas fuerat.

Vix ut compotes mentium præ gaudio eſſent. In antiquo uolumine tantum eſt, gaudio, hoc eſt, ob gaudium. Sic ſuprà Liuius: Effuſis gaudio lacrymis.

Aut populus è foro. Deleuimus præpoſitionem è, quæ elegantius ſubauditur. Et mox pro fatigare deos, ſcripſimus fatigauere deos.

Eæ literæ per forum ad tribunal perlatæ. Legendum, ad tribunal prætoris latæ, quemadmodum & nos caſtigauimus.

Trahereturq; à percunctantibus uociferantibusq;, ut in roſtris priuſquàm in ſenatu literæ recitarentur. Tandem cum ſummoti, & coerciti à magiſtratibus fuerunt: diſpenſariq; lætitia inter impotentes eius animos potuit. Hic multæ dictiones additæ ſunt, una tantum aut altera mutatæ. Codex ſcriptus ſic habet: Sed cunctãtibus uociferantibusq; ut in roſtris priuſquàm in ſ.l.r. Tandem ſummoti & coërciti à magiſtratibus, diſſertariq; lætitia inter impotenteis eius animos potuit. iſta uerba ſic legenda mihi uidentur, ut cohæreant cum ſuperioribus, hoc modo: Tantoq́ue certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concurſum eſt, ut adire nuncius non poſſet præ cunctantibus uociferantibusque, ut in roſtris prius quàm in ſenatu literæ recitarentur: Tandem ſummoti & coërciti à magiſtratibus, ſubaudi, ſunt. Vixq́ue ſeruari lætitia intra impotenteis eius animos potuit. In ſenatu primum, d. Porrò, nunc uides quantum aberrarint qui ante nos ſententiam iſtam inſtaurare ſunt conati: dum trahereturq́ue uerbum aſſuunt, & pro ſed cunctantibus ſcribunt percunctantibus, quòd id uerbum poſtea ſequatur, quum, inquit, quæ acta ſint percunctarentur: dumq́ue particulam quum & uerbum fuerunt infulciunt, & pro diſſertariq́ue reponunt diſpenſariq; Cæterum noſtræ diuinationes magno nobis labore conſtiterunt, non remittentibus animũ donec germanã, ut ſperamus, lectionem reper-

reperiſſemus. Sanè hic proprie uſus eſt participio cunctantibus, de multitudine loquens apud curiam manente. Cunctantur enim quæ ſic manent, ut difficulter moueri poſsint.

Et pro cuiuſque ingenio, aliis iam certum gaudium, aliis nul. an. Antiqua lectio: Et pro cuiuſque ingenio certum gaudio aliis. Fortaſsis legendum: Et pro cuiuſq; ingenio, certatum gaudio. Aliis nulla ante futura fid. erat

Currere obuii. Scripſimus, obuiam. Et poſtea, quæ acta ſint percunct. pro, quæ acta eſſent. Item poſtea, perueniſſent, pro peruentum eſſet.

Inde introducti in concionem. Legendum eſt, traducti, quemadmodum nos caſtigauimus. Introducti enim ſunt legati primum in curiam & ſenatum, traducti poſtea in concionem quæ erat foris & in publico.

Ipſe planius. Hæc duo uocabula neſcio quis hic inſulſit. Quaſi uero Liuii ſententia quicquam tale expoſcere uideatur. O temeritatem. Quid autem hic orationi deeſt? L. Veturius literis recitatis, omnia quæ acta erant, expoſuit.

Argentum creditum ſoluendo. Exemplar ſcriptum habet: Argentum creditumq; ſoluendo. Quid ſi legas, ſignatum creditumq; ſoluendo? Vt intelligas de rebus conteſtatis conſignatisq;. Paulopòſt, ubi uulgo legitur: Captiuosq; Afros uinctos, ut erant: eſt in ſcripto, uincti ut erant. utrunq; ſtare poteſt.

IN LIBRVM OCTAVVM decadis tertiæ.

QVum tranſitu Haſdrubalis quantum in Italia declinauerat belli. Loquitur hic de Haſdrubale Amilcaris F. qui ut præcedẽti libro narratum eſt, Alpeis tranſcendit coniuncturus ſe fratri Hannibali. De hoc nimirum tranſitu Liuius intelligit. At quid formidoloſius accidit Italiæ, quid magis extimeſcendum, quid unquam rebus Romanis certius exitiũ afferre uiſum eſt, quàm cum in Italiam per Alpeis tranſiret Haſdrubal? Per huius enim aduentum duo bella Punica facta, duo ingentes exercitus, duo propè Hannibales, ut Liuii uerbis utar. Quomodo ergo declinaſſe bellum in Italia tranſitu Haſdrubalis uideri poteſt, quod tum eſt maxime auctum? Sic enim in omnibus exemplaribus excuſis, quæ nobis uidere contingit, legitur: Quum tranſitu Haſdrubalis quantum in Italia declinauerat, belli. &c. Cupiam hic audire profeſſores hunc locum exponentes. Mihi libet cogitare in uerbo declinauerat, ingens eſſe

mendum. Habet & uetus uolumen deprauatam lectionem, nempe, inclauerat ſiue indauerat, adeo ſunt ambiguæ literæ. Ego uerò ſcribēdum arbitror, inundauerat, quod uerbum hic mire quadrat. Franciſcus Petrarcha aut Victorinus Feltrenſis pro illo indauerat, fortaſsis primum ſubſtituit, declinauerat. Id poſtea Laurentium quoque Vallam uirum in literis prorſus incōparabilem fallere potuit. Nam aiunt hunc in reſtituendo Liuio multum operæ ſumpſiſſe. Porrò libet hoc erratum propemodum alicui monacho tribuere; qui pro indauerat ſuppoſuerit hic declinauerat, quòd trāſitum acciperet pro interitu. Nam Chriſtiana pietas tranſitum diuorum uocat, mortem intelligens. Huic mendoſo loco mederi conatus eſt doctus aliquis in editione Eucharii Ceruicorni ſcribens, quantum in Italiam declinauerat belli.

Et id ferme quod roboris erat. Hæc clauſula pronomine quod expuncto (neq; enim in ueteri uolumine habetur) per parentheſim eſt elegenda, hoc modo: Hanc iuſtam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat.

Leuem armaturam. Repoſuimus, cæteros, leuem armaturam, Appoſitiuè.

Id ad cædem eos. Hæ duæ uoces, id ad, erant omiſſæ in exemplari Spirenſi. defectum indicabat lacunula uacua. Fortaſſe melius eſſet reponere, & ad cædem eos. Quod mihi magis probaretur.

Pœnus cum caſtra tum forte. Autoritatem ſecuti manu ſcripti codicis ſic reſtituimus. Pœnus quum caſtra ſua forte in Betica ad ſociorum animos continendos in fide haberet.

Cæterum quod continuiſſet exercitum, propoſitum bello fore ratus, antequam freto Gades traiſceret, exercitum omnem paſsim in ciuitates diuiſit. Si quis hunc mihi locum expoſuerit, illum Oedipum uocabo. Quid enim ſequitur, quod ad iſta uerba attineat, quoad continuiſſet exercitum? Multum miror cur ita ueteribus illis, nempe Victorino Feltrenſi, Petrarchæ, Alerienſi pontifici, quoties locum aliquem non ſatis aſſequerentur, de ſuo quiduis addere libuerit. Et quamuis hic decem dictiones inſulſerint, nihilominus mutila adhuc eſt ſententia. Hic itaque locus aſteriſco notandus erat, non is qui paulopòſt ſequitur in editione Aſulanica ea nota ſignatus, quum bene habeat. In uolumine ſcripto, tantum legitur: Cæterum quoad continuiſſet exercitum omnem paſsim in ciuitates dimiſit. Dicam quid mihi tandem in mentem uenerit, quum diu hic hæſiſſem. Suſpicor iſta uerba quoad continuiſſet, prorſus eſſe deprauata, ac ſcribendum pro illis, quod

aciem

aciem renuiſſet.Nam ſic conſtabit ſententia: Cæterum quod aciem renuiſſet, exercitum omnem paſsim in ciuitates dimiſit. Senſus eſt: Aſdrubal detrectabat confligere cum Scipione, & ideo paſsim exercitum in ciuitates dimiſit. non diuiſit. Conſidera lector, quantum ſibi quidam permiſerint in autoribus reſtituendis,imò deprauandis. Non ſufficiebat hic mendum exemplaris ſcripti, niſi plura aſſuerentur οὔτε γῆς οὔτε οὐρανῷ ἁπτόμενα, quemadmodum Græcis eſt in prouerbio. Hæc licentia Plinianos quoque libros nobis perdidit, quos mendoſiſsimos hactenus fuiſſe quibuſdam perſuaderi non poteſt.

In Meleſſum finibus eſt ſita. Hic uerborum ordo eſt in codice uetuſto: Sita in Meleſſum finibus eſt.

Ea arx fuerat Aſdrubali. Repoſuimus iuxta fidem antiqui uoluminis: Ea arx fuit Aſdrubalis ad excurſiones circa in mediterraneos populos faciendas. Quæ particula In,hactenus deſyderata fuit in exemplaribus uulgatis. Corrector accepit circa, hic ut eſſet præpoſitio, quum ſit aduerbium, hoc eſt, in circuitu. Et propterea particulam,in,expunxit.

Duplicíq; uallo circundata urbe in treis partes exercitum diuiſit. Codicem ueterem ſequendo ſic caſtigauimus & diſtinximus: Duplicíq; uallo circundat urbem. In treis partes exercitum diuidit.Paulopòſt,pro & iam bis,ſcripſimus etiam.

In unum ſe colligeret. Addidimus accuſatiuum locum,qui eſt in libro ſcripto.

An dolus aliquis ſuſpectus fuerit. In uolumine ueteri non eſt aliquis,ſed aliqui. Sic autem Liuium loqui & cæteros autores ſuprà docuimus.

Legionarii cæteras parteis peruadunt,direptione & cæde obuiorũ,niſi qui armis ſe tuebantur,abſtinuerũt. Repoſuimus ad fidem exemplaris Spirenſis: Legionarii cæteram partem urbis peruadunt, direptione & cæde obuiorum, niſi qui armis ſe tuebantur. Senſus eſt:Legionarios reliquam partem urbis diripuiſſe,& obuiis quibuſq; cæſis graſſatos fuiſſe,preter eos qui armis ſeſe periculo eximebant cõtra hoſtium uim uitam ſuam defendendo.Quid igitur opus fuit hic uerbum abſtinuerunt infulcire, & ſenſum Liuii inuertere? Nos id audacter eraſimus.

Romanorũ haud amplius. Scripſimus haud plus.Et poſtea diſtinximus,cæteroq; exercitui.Specioſum aduentum.

In citeriorem Hiſpaniam omnes ſuas copias reduxit. Nos repoſuimus ueterem ſequentes lectionẽ: In citeriorem Hiſpa-

niam recipit exercitum. Mox autem: Ipſe Tarraconem conceſsit. ipſe,non eſt in codice ſcripto. Sicut paulopôſt nec quę poſt decem. Sed tantum,decem & ſeptem naues.

Tuto inde mari pulſis hoſtium nauibus. Non eſt hæc abſurda lectio. Verum nos maluimus ſequi Spirenſe exemplar,quod habet: Toto inde mari pulſ.h.nauibus.

Cum ob Romanam ſocietatem. Antiqua lectio: Ab Romana ſocietate.

Haud procul Argiuorum fine. Repoſuimus Argeorum. Græci ἀργεῖος dicunt,autore Stephano.

Quæ pericula terra mariq; portendebantur. Scripſimus portenderentur. Similis locus eſt libro præcedenti: Quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſeruaretur. Vbi quiſpiam ſcripſerât,ſeruabatur.

Valloq; intercludi ab Aetolis nuntiabant. Legendum eſt,nuntiarant.

Prout tempus ac res ſe daret,omnibus laturum ſe auxilium. Sic Liuius ſcripſit: Prout tempus ac res ſineret,omnibus laturum auxilium. O' aſinum,qui pro ſineret,ſuppoſuit ſe daret. Huiuſmodi loquendi formulas imitamur poſtea, nondum ſatis repurgatis exemplaribus,quæ res periculo non caret.

Tum præſidium ubi mit. Non ſatis uideo quid ſibi hic uelit aſteriſcus quem habet editio Aſulanica. Nam quod ſequitur: Vnde allatum erat,idem eſt quod nuntiatum. & depopulatum, participium eſt,non ſupinum.

Scotuſam copias reduxit. Scripſimus reducit. Et mox ſeſe recipit, pro recepit.

Nec pertinaciter prælio iterato. Legendum eſt, prælio inito.

Ad Demetriacum Phthiotidis expoſuit. Scriptum exemplar habet, ad demetrium thiotidis. Vbi poſterius uocabulum mutilum eſt.Legendum enim ad Demetrium Pththiotidis. Eſt autem Demetrium locus circa Theſſaliam,ceu ſcribit Stephanus. Græci δημήτριον uocant.Eodem autore φθίας,πόλις καὶ μοῖρα θετταλίας, hoc eſt, oppidum & pars Theſſaliæ. Vnam ſanè ex quatuor Theſſaliæ partibus, Strabo θετταλίαν φθιῶτιν appellat.Quare hic in Phthiotidis ſubauditur, Theſſaliæ. At ô ſupinam quorundam negligentiam in reſtituendo Liuio.Non puduit illos, Demetrium in Demetriacum uertere? quòd pauloantè Demetriaci ſinus ſit facta mentio. Sed nemo uult laborare. Quicquid in mentem primum

mum uenit, id inſulcimus. Deinde niſi manifeſtus ſit Solœciſmus huiuſmodi lectionem omnes ſequuntur. Sic legit Beroaldus, inquiunt, ſic Sabellicus, ſic Baptiſta Pius. Et quis amplius dubitat? Equidem fuerunt uiri celebres & literati: ſed qui mallent omnia interpretari quàm intelligere. Fidebant ingenio ſuo, fidebant eruditioni. Nec putabant opus eſſe ſcripta conſulere exemplaria. Id quod rarenter admodum faciebant. Quin erant contenti autoritate & opinione nominis, quam apud omnes ſibi pepererant, ut iam propemodum ſufficeret illud, ἀυτὸς ἔφα. At alia res eſt caſtigare ueterum autorum libros. Eget enim non ſolum eruditione, ſed & pertinaci ſtudio, labore & diligentia; ac cum primis acri iudicio.

Speciem intuenti. Caſtigauimus, ut ſpeciem intuenti primo gemini portus in ora duo uerſi præbuerit.

Subiti ac procelloſi deiiciunt. Opinor ſcribendũ, deciđũt.

Quæ fluxa & uana apud Oreum fuerant. Scripſimus, fuerat. Nam refertur ad fidem.

Et impari tum maritimis uiribus. Tum particula non eſt in codice ſcripto. Mox uero: Ita re per cunctationem omiſſa, ad Chalcidis auxilium. Sic reſtituimus & diſtinximus: Ita res per cunctationem omiſſa. Subaudi, eſt. Ad Chalcidis auxilium ubi ſ.a.i. eſt motus. Deinde quod ſequitur, terraq; aditum faciliorem. expunximus que. Nam elegantius ſubintelligitur. Et gaudet aſyndeto Liuius. Sicut mox, deiecto præſidio, fuſis Aetolis, non fuſiſq; Aetolis. Sic enim intelligi debet, deiecto præſidio, quod erant Aetoli. Et dicit deiecto, quòd eſſent in montibus & ſaltibus Thermopylarum, ubi anguſtæ fauces coarctabant iter.

Cum Romana claſsis eò ſe recepiſſet, Attalus igitur ignarus. Repoſuimus ex ſcripto uolumine, Romana claſsis Oreũ ſeſe receperat, & Attalus ignarus ad Ph. Non enim uult dicere Liuius quomodo ſit captum Oreum, quod antè expoſuit. Sed quid interim fieret cum à Romanis, tum ab Attalo rege. Magnam quorundam temeritatem uides, qui Liuii uerba ad ſuum ſenſum inuertere auſi ſunt. Quale etiam eſt, quod paulòpòſt pro curſu effuſo mare ac naues petit, ſcripſerunt, curſus effuſus.

Et molientibus ab terra naues Philippus ſuperuenit. Sic dixit, molientibus ab terra naues, quemadmodum infrà, quàm Pœni anchoras molirentur. Et in oratione Scipionis, qua Q. Fabio reſpondet non procul à calce huius libri: Audietis hinc molientem Hannibalem. Et rurſum poſtea: Et anchoras, ne in moliendo

mora

mora eſſet, præcidunt. Porrò non eſt ſuperuenit in ſcripto codice, ſed aduenit. Quod uerò cohæret, tumultumq́; etiam ex terra nauticis præbuit: debet eſſe, metumq́; etiam ex ter.

Omiſsis Romanis. Ex ueteri codice, rebus ablatiuum adiecimus. Et mox, claſſem recipit ſcripſimus, pro recepit.

Profugi à Thebis Phthiotici. Nouem ſunt oppida quibus nomenclatura Thebarum olim tributa eſt. De quo hic fit ſermo, Stephanus tertium facit. τρίτη, inquit, θεσσαλίας τῆς φθιώτιδος. Eſt autem Phthia Theſſaliæ pars, ceu antè diximus, unde φθιῶτις θεσσαλία Straboni, & Phthiotici hic gentile nomen.

Cum in fidem Aetolorum perfugiſſent. In codice ſcripto, peruenifſent eſt. Opinor autem pro fidem ſcribendum, finem. Nam uſurpare ſolet Liuius finem pro finibus, ut ſuprà: Haud procul Argeorum fine poſitis caſtris terrebat.

Vrbis uaſtatæ ac deſertæ priore eiuſdem Philippi bello. Repoſuimus ueterem librum ſecuti; Vrbis uaſtæ, ac deſertæ priore quidem Philippi bello. Vrbs erat uaſta Torone, ergo magnum populum capere poterat. Sic rurſum aliquanto pòſt: Et infrequentes ſe urbes, agrum uaſtum ac deſertum habere.

Cum expedito agmine. In exemplari legitur, quàm expedito. Forte ſcribendum, perquam expedito ag.

Et iam cum Eream ueniſſet, audit Machanidam f. a. ſ. t. r. L. Aegiumq́; ſe ad con. Hic ſe doctus quiſpiam infeliciter exercuit. Nam cum in exemplari reperiſſet, audita, ſcripſit, audit, & non cohærente eo quod ſequitur: Aegium ſe ad c. A. recepit, adiecit particulam que, ut eſſet nouæ ſententiæ initium. Tu ſic caſtiga locum: Et iam quum Eream ueniſſet, audito, Machanidam fama aduentus ſui territum refugiſſe Lacedæmonem, Aegium ſe ad concilium Achæorum recepit. Ad hanc loquendi formam pertinet, quod infrà ſequitur: Quidam quas diſceptando controuerſias finire nequierant, aut noluerant, pacto inter ſe, ut uictorem res ſequeretur, ferro decreuerunt. Pacto, id eſt, ubi pepigiſſent: ſic hic audito, id eſt, ubi audiſſet.

Sed uix rationem inire poſſe. Lectio uetus: Sed id rationem iniri poſſe. Scribendum opinor, ſed haud rationem iniri poſſe. Mox ſequitur, an fugacius, quod illic legitur, quàm fugacius. Nec eſt à Chalcide, ſed tantum Chalcide. ſubauditur autem præcedens præpoſitio, ab.

Si modo congreſſus cum hoſtibus ſis. Quum eleganter hic dixerit Liuius, ceu non dubito, congreſſus cum hoſte ſis (nam

præce

præcedit ab hoſtibus, & ſequitur, confeſsionem hoſtium) tamen aſinus auſus eſt ſupponere ablatiuum pluratiuũ, hoſtibus. Idem mox addidit de ſuo datiuum ſibi, nequaquam pares eſſe eos ſibi, quum tamen illo expreſſo non fuerit opus.

Deſcenſionem fecit. Codex ſcriptus habet, excenſionem fecit.

Ipſe ab Oenotriis præter terram Atticam ſuper ſinum nauigans inter medias prope hoſtium claſſes Chalcidem peruenit. Quomodo in Italia ſubito Philippus ex Corintho? Nam Oenotria eſt Italia. Videtur mihi planè quiſpiã lectores ludere uoluiſſe. Sed mirum eſt hactenus hoc à nemine perceptum. Oportet hic ingenue dicere quod uerisſimum eſt, nimiã ſecuritate fidunt ſtudioſi quibuſdam typographicis officinis, ut in Italia Aſulanicæ, quaſi uerò caſtigatiſsima ſint omnia quæ ex illis prodeunt, Quibus hactenus credendum erat, ut rem iudicio prius & collatione exploraremus. Interim ſtudioſi meritas ſuæ credulitatis pœnas ſæpe luunt. Reſtituimus hunc deprauatiſsimum locum iuxta ſcriptum archetypum, hoc modo; Ipſe à Cenchreis præter Atticen per Sunium nauigans, inter medias propè hoſtium claſſes Chalcidem peruenit. Vide per Muſas in paucis uerbis ingentia errata. Cenchrearum ciuitas, de qua hic loquitur Liuius, apud Corinthios nauali ſtatione fuit inſignis. Atque eadem eſt, cuius & diuus Paulus meminit in fine epiſtolæ quam ad Romanos ſcripſit. Sunium uerò promontorium eſt Atticæ. Cæterum uſurpauit formã Græca, Atticen, ut nihil fuerit opus emendare, terram Atticam. Quod mox ſequitur, flexiſſet eorum animos, ſcripſimus flexiſſent. Et paulopòſt, primo ad opem ferendam.

Q. Fabius Maximus Pr. Prætor non eſt in codice Spirenſi, nec uocabulum patres, quod paulopòſt ſequitur. Nec item poſtea coniunctio quoque: Vno quoque tempore. Quare & nos expunximus.

Quod eorum opera incolumis. Antiqua lectio, eorum ope. Sed magis placet opera. Et paulopòſt, fortiter fideliterq; adminiſtrata. Sic & infrà. Quàm forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera uſi eſſent.

Ita conuenit, ut quoniam & in prouin. Mihi magis hic probatur lectio uetuſti uoluminis; quæ uidetur antiquam aliquam formulam referre. neque enim eſt illic, ut particula, nec & coniunctio ter repetita. Sic autem habet, ita conuenit. Quoniam in prouincia M. Liuii res geſta eſſet, eo die quo pugnatum foret,

eius

eius forte auſpicium fuiſſet, exercitus Liuianus deductus Romam ueniſſet, Neronis deduci de prouincia non potuiſſet, ut M. Liuium. Hic tandem ſequitur, ut. Ad iſtum modum ſingula caſtigauimus in contextu.

Vnius equo per urbem. Scripſimus; uno equo. Nam præcedit, multiiugis equis. Et ſic habet liber uetus.

Neroniq́, etiam ſi pedes incedat, uel parto eo bello, uel ſpreto triumpho, gloriā memorabilem fore. Quo ſenſu dictum eſt, uel parto eo bello? Nos iſtam ſententiam ex ueſtigiis ueteris ſcripturæ, ſic reſtituimus: Neronemq́;, etiamſi pedes incedat, uel parta eo bello, uel ſpreta eo triumpho gloria, memorabilem fore.

Pecuniam in ærarium tulerunt. Caſtigauimus: Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertiûm tricies, octoginta millia æris.

Sub aduentu eius. Legendum, ſub aduêtum, id eſt, pauloante quam ueniret. Item, & ludi Rom. particulam & expunximus.

Et Q. Cæcilio Metello coss. ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Cur hic aſteriſcum non appoſuerunt? deeſt enim nomen prouinciæ, Repoſuimus nos ex manu ſcripto codice: Et Q. Cæcilio Metello coss. Brutii, ambobus ut cum Annib. & quæ ſequuntur.

A. C. Terentio proconſule. Opinor ſcribendum proprætore. In ueteri codice mendoſe eſt, pro publicare, quas uoces indoctus ſcriba ſemper ſuppoſuit, quoties ſcriptum reperit, Propr.

Veſtalis uirgo. Scriptus codex tantum habet: Veſtalis. Profeſſor aliquis inter exponendum dixit: Veſtalis, ſubaudi uirgo. Id poſtea receptum eſt in contextum.

Et ſupplicationem ad Veſtæ aram habere placuit. Qui hic intulit accuſatiuum aram, non fuit admodum Latine doctus. Legendum eſt, ad Veſtæ, & ſubauditur, templum, aut aram. Horatius: Ventum erat ad Veſtæ. De quo ſermonis genere ſæpe monuimus in prima Decade.

Moniti ab ſenatu ſunt. Scripſimus, admoniti. Et in ſequenti uerſu, Et poſſe ſine metu.

Agrum uaſtatum ac deſertum habere. Agrum uaſtum repoſuimus. Sicut ſuprà, Vrbis uaſtæ ac deſertæ priori quidem Philippi bello. Et paulopôſt, Atq; Placentini eſſent, ante certam diem.

In ſaltu anguſto à Brutiis, iaculatoribusq́ Numidis turbati ſunt. Audi hic mi lector rem ridiculam, quid librarium deceperit, ut ſynceram ſcripturā deprauaret. diſturbati, à diſturbor,

aris,

aris,forte ſcriptum erat primore ſyllaba à cæteris per ſpatiolum aliquot diſtante,hoc modo,dis turbati. Placuit uocabulum turbati.dis ſcriba fragmentum alicuius dictionis eſſe putauit. ipſe ſyllabam nouam adiecit,ut fieret mundis. Et quum hæc uox locum hic non habeat, doctus aliquis ſcripſit iaculatoribusq; Numidis, adiectoq; ad finem dictionis prioris. Sic autem indubie Liuius ſcripſit: In ſaltu anguſto à Brutiis iaculatoribus diſturbati ſunt.

Cum magnam partem iuuent. Scripſimus tum magnam p.i. Et mox,inter latrocinia,non per latrocinia.

Tantæ ſe fore parem multitudini. Fore uerbum additum uidetur. Nos induximus.Neq; enim eſt in uetuſto,

Inde ad Betulam urbem progreſſus. Scripſimus, Proceſſum,ſubauditur eſt.Imperſonaliter dictum.

Plures & integri. Hic deerat Vſq; dictio,quam inſeruimus. Plures uſque & integri f.ſubirent.

Terga haud dubie uertunt Pœni.Numidæq; primo turm. Hunc locum deprauatum ſic reſtituimus:Terga haud dubie uertunt Pœni Numidæq;.Et primo turmatim.

Tamen nunquam aliquot inſequentes dies. Exemplar ſcriptum habet: Tamen nunquam prælio quod inſequentis dies. Ex qua mendoſa lectione coniicio fuiſſe ſcriptum: Tamen nunquam per aliquot inſequenteis dies,quemadmodum & emendauimus.

Caſtellorum procul ſpeciem uiſu præbebant. Vocabulum Viſu quiſpiam infulſit.nos exemimus.

Cum raptim pranſi eſſent. Hic nugator aliquis ſe exercuit,Liuius ſcripſit:Vt ante lucem uiri equiq; pranſiſſent, aut pranſi eſſent.Ille adiecit,cum raptim pranſi eſſent.

Nec ex ordine ſolito quicquam in acie ſtruenda mutat. Debet eſſe:Nec ex or.ſ.quicquam acie inſtruenda mutat,Subauditur autem,in.

Equitum iam diu a.p.fuit.nec ipſa per ſe decerni poterat,quia pulſis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. Miſeret me planè optimorum quorumq; autorum,qui indigniſsime paſsim tractati ſunt à caſtigatoribus non ſat diligentibus. Qualem hominum temeritatem cum alibi, tum hic inſigniter expertus eſt T. Liuius. Antiqua lectio ſic habet:Equitum iamdiu anceps pugna erat.nec quia pulſis quod prope inuicem fiebant in aciem peditum tutus receptus erat. Hanc mendoſam lectionem quum non intelligerent caſtigatores, adiecerunt multa de ſuo,Liuiiq; ſenſum inuerterunt. Nos tamen bene fortunantibus

tibus Muſis ex iſta deprauata germanam indicauimus, nempe hanc, Equitum iamdiu anceps pugna fuit, nec depulſis (quod propè inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. Senſus clarus eſt, quod equites utriuſq; exercitus, quum inuicem depellerentur, ſic ut nunc Romani Pœnos, nunc uiciſsim Romanos Pœni depellerent, nam hoc ſibi uult interiecta clauſula, quod propè inuicem fiebat, in aciem peditum tuto recipi non poterat. Nam ſequitur poſtea: Signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatū omnem leuemq; armaturam in medium acceptam, diuiſamq; in partes duas in ſubſidiis poſt cornua locat. Confer nunc quod nos caſtigauimus cum uulgata lectione, & uide quale piaculum commiſerint, qui eò quòd legebant quia pulſis, quod nos caſtigauimus, depulſis ſiue perpulſis, hanc clauſulam de ſuo adiecerunt, Nec ipſa per ſe decerni poterat, conſpurcantes Liuii ſenſum inuertentesq;. Sed ubi non ſimilia acciderunt in hoc autore?

Acies inter ſeſe diuiſæ aberant. Quaſi non ſatis Latinè diceretur, haud plus D. paſſus acies inter ſeſe aberant, quidam inſeruit, diuiſæ.

Ipſe à dextro cornu. Liuius omittit plerunque præpoſitiones, quæ elegantius ſubaudiuntur quàm exprimuntur. Caſtigatores priores nuſquam non infulſerunt. Ipſe dextro cornu mittit, ſubauditur à dextro cornu.

In ſiniſtram partem quemadmodum ſe tendentem ad dexteram uidiſſent. Códex ſcriptus habet, in ſiniſtra parte. Proinde non dubito ſcripſiſſe Liuium, in ſiniſtra parte quemadmodum ſe tendentem à dextera uidiſſent. Sic & nos reponere ſumus auſi.

Et cum ab omni parte haudquaquā par pugna erat, tum quòd turba Balearium tyronumq; Hiſp. Hic in primis notandum eſt, quòd in uolumine ueteri pro turba Balearium, ſcriptum eſt, turba balitum, ut ſuſpicer ba ſyllabam librarium perperam repetiiſſe. Quid ſi legas, lixarum tyronumq; Hiſpanorum? Deinde ſciat lector ſic eſſe exponenda Liuii uerba: Et quum ab omni parte haudquaquàm par pugna erat, tum ſubaudi, haudquaquam pugna par erat, quòd turba lixarum tyronumq; Hiſp. Romano Latinoq; militi obiecta erat. Id quod quum non animaduertiſſent olim Liuiani caſtigatores particulam &, quæ ſequitur, & procedente, temere eraſerunt, coniungentes tum præcedens cum hac oratione, præcedente iam die. Verum nos & particulam hic neceſſariam depoſtliminio inſeruimus. Nam Liuius

duas præcipuas cauſas aſsignat imparis pugnæ. Vnam quòd lixæ & tyrones à partibus Pœnorum, fortiſsimis militibus erant obiecti. Alteram, quòd exercitus Punicus deficere cœpiſſet, ob inediam.

Cornibus incurrerunt. Scripſimus, concurrerunt. Et mox, ut prius æſtus, repoſuimus, ita ut prius.

Cum proximus quiſq; hoſtem cæderet. In exemplari uetuſto legitur, proximi. Proinde uideo ſic quoq; uerba ſtare poſſe: Quum proximi quiq; hoſtem cæderent.

Inde ut inferri impigre ſigna uiderunt. Scripſimus, deinde. Et paulopòſt: Vt uix in caſtra ſua reciperent ſe uictores: quoſdam etiam religio ceperat. Vbi uulgata lectio habebat, receperit & ceperit. Item infrà, citato agmine ducti ſunt, pro educti. Et mox, Ducibus eſt creditum, particula Sed expuncta.

Cum hoſtis nequicquam ſubire i. aſc. conatus eſſet. Emendauimus ad lectionem ueterem: Quum hoſtes nequicquam ſubire iniquo aſcenſu conati eſſent. Cæterum quemadmodum hic ſingularem numerum in pluralem mutauimus, ſic mox pluralem uertimus in ſingularem. Itaq; tranſitiones ad hoſtem fiebant, ad uitandum cacephaton. Aſtipulatur autem nobis liber uetus. Paulopòſt ſcripſimus, mille equites relinquit Syllano,

Proconſulis Scipionis. Nos ſcripſimus, P. Scipionis. Nam ubiq; librarius pro P. litera prænominis, hoc eſt, pro Publio, proconſulem ſcripſit. Mox repoſuimus duas dictiones quæ deerant: Quinto poſtquam P. Scipio prouinciam & exercitum accepit. Paulopoſt, in exemplari Spirenſi legitur, cum multis nobilibus captis.

Pœnis autem in Italia aduerſæ. Particulam autem, expunximus. Et paulopòſt, ad Scipionem redit, ſcripſimus pro rediit,

Opulentiſsimus eius terræ. Hic deerat uocabulum rex, quod inſeruimus, Opulentiſsimus eius terræ rex, Et mox, pro qua freto exiguo dirimuntur, repoſuimus, quòd freto exiguo dirimuntur, ſubaudi fines. Paulopòſt prænominis literam Syllano præfiximus, alio loco iuuante uento ſcribentes, pro adiuuante. Sequimur enim ubiq;, quatenus licet, autoritatem manu ſcripti codicis.

Quàm pœni anchoras molirentur. Sic ſuprà, Et molientibus ab terra naues Philippus aduenit.

Nec ultra tumultum edere quiſquam in regio portu audebat. Antiqua lectio: Nec ultra tumulatum ægere quiſquiſquàm in regio portu audebat. Ex iis corruptis uerbis hanc germanam Liuii lectionem erui, Nec ultra tumultū, agere quis quicquam

in regio portu audebat.

Itaq; prior in terram Aſdrubali. In antiquo lib. legitur: Ita in terra prior Aſdrubal. Subaudire poteris uerbum: fuit.

Magnificumq; id Syphaci, nec erat alias uiſum. Volumen Spirenſe non habet aliâs, ſed aliter. Qui nobis hunc Liuii locum deprauauit, aliâs, pro, aliter ſupponendo, in hoc lapſus eſt, quòd uiſum ordinabat cum aliter aduerbio. quæ cum illi parum Latina uideretur oratio, aliter uertit in aliâs. At uiſum poſtrema uox referenda erat ad primam magnificumq;, & ea poſterior clauſula per parentheſim legenda, hoc modo: Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) uiſum. quemadmodum nos in contextu reſtituimus.

Et quoniam fors eis ſub. Et particula, non eſt in codice ſcripto. Nec mox, contrahere ad colloquium, ſed in colloquium.

Illud magnopere contend. Melius hic placuit uulgata lectio, quàm ea quæ eſt in ueteri libro. Siquidem habere uidetur, Illuc magnopere tendente rege. Nos tamen aliter diſtinximus ſententiam. Paulopóſt: Et eodem etiam lecto, particulam, &, deleuimus.

Sibi conciliaret. mirabiliorem'q; ſibi eum uirum. Scripſimus, ſibi conciliarit, mirabiliorem ſibi eum, coniunctioneq;, & accuſatiuo uirum, diſpunctis. Sic poſtea particulam tam, eraſimus. Regnumq; eius in Romanorum eſſet poteſtate.

Sed potiundæ Africæ ſpem affectantem. Affectare ſpem uteunque grammaticè dicitur. Verum nō ſatis intelligo quid ſibi uelit quod dicit, potiundæ Africæ ſpem affectantem. Certe Scipio ſpem magno emit, ſi tantis periculis nihil aliud aſſequi in animo habebat, niſi ut affectaret ſpem Africæ obtinendæ. Ego opinor locum eſſe uitiatum. Codex ſcriptus habet ſpe adſectantem. Si quis diuinationem noſtrã recipere uelit, leget, ſed potiundæ Africæ pretia ſectantem. Quæ ſententia Liuio digna erit. Scriba mutauit pre in ſpe, & tia in ad. Ea poſterior particula cum ſequente participio connexa, conſtituit adſectantem, quod alius poſtea uertit in adſectantem, quum ſpem pro ſpe ſcripſiſſet.

Et pleriſq; ſæuis in alto iactatus uentis. Scripſimus, & plerunq; ſæuis.

Illiturgum & Caſtulo. Legendum: Illiturgi & Caſtulo erant, ſuffragante codice uetuſto. Plinius, Illiturgi, quod Forum Iulium. Deſinunt autem pleraque uetera Hiſpaniæ oppidorum nomina, in i, ut Ipaſturgi, Aſtigi, Virgi, Sexi, Oſsigi, Tuati, Attubi, Aloſtigi, & ſimilia.

Caſtulonenſes cum proſperis reb. ſ. f. p. c. c. e. S. defecerant. Antiqua lectio, Caſtulo cum p. r. ſ. f. p. c. c. e. S. defecerat ad Pœnos. Nec dubito ſic ſcripſiſſe Liuium. Caſtigatorem offendit uerbum ſocii pluralis numeri.

Scelus etiam defectioni addiderant. Hæc uerba ſcelus etiam defectioni, non ſunt in exemplari uetuſto, ſed tantum, addiderant. Pro quo uerbo fortaſsis ſcribendum, perfidi erant, hoc modo: Illiturgitani prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerant (ſiue profugerant) interficiendiſque, perfidi erant. Nam ſequitur infrà: Ab iis perfidiæ & crudelitatis, & ſceleris pœnas expetendas eſſe. Non tamen reprehendo lectionem uulgatam, nam & hic ſceleris ſcriptum eſt.

Merito magis quàm utiliter ſæuitum foret. Miror in Liuio tot loca prodigioſe corrupta reperiri, quando omnium ſtudioſorum manibus aſsidue teritur. Certè hic tam eſt uitiata lectio, ut totam ſententiam cohærentem obſcurarit, perdideritq́;. Nec quicquam profuit codex ſcriptus. Deprehendi poſt longam expenſionem ſenſus, legendum hic, increpitos magis, quàm ut aliter ſæuitum foret, pro eo quod eſt, merito magis quàm utiliter ſæuitum foret. Quibus uerbis reſtitutis facile eſt inſtaurare totam ſententiam antè male diſtinctam, nimirum hoc modo: In eos populos primo aduentu, quum dubiæ Hiſpaniæ eſſent, increpitos magis quàm ut aliter ſæuitum foret, tum iam (ſic enim eſt legendum, quod tamen mendoſe in Spirenſi uolumine eſt, tunicam) tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur ueniſſe, accitum ab Tarracone, L. Martium, cum tertia parte copiarum ad Caſtulonem oppugnandum mittit. Hic habes uerbum hucuſque procurrente ſententia.

Ipſos claudendis portis indicaſſe Hiſpanos. Reſpoſuimus claudendo portas. In ueteri legitur, claudendos portas. Paulopòſt, cum illis ſine ira propè, ſic ordinauimus, cum illis propè ſine ira. Et pro, eueniſſe tempus, ſcripſimus ueniſſe tempus.

Sed ſua ipſorum conſcientia culpæ metu ad def. Hãc deprauatam clauſulam ſic reſtituimus: Sed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur.

Non libertas ſola agebatur. Quis unquam dixit libertas agitur, & non potius libertatis negotium agitur? Antiqua lectio: Non liberata ſola alebatur. Ex mendoſa ſcriptura ſinceram uenabimur. Prima ſyllaba uerbi alebatur, ſumpta eſt à fine præcedentis dictionis. At lebatur nihil ſignificat. quid ergo fuit? fuit lædebatur. Id

a,litera accedente factum eſt aledebatur, pro quo ſemidoctus ſcriba ſuppoſuit alebatur. Tu lege: Non libertas ſola lædebatur. Poſtea ſcripſimus, haud ſatis decoro prælio trepidarit, pro trepidaret.

Veritus ne uanis conatibus ſuorum hoſtibus creſceret animus. In exemplari Spirenſi duntaxat eſt, ueritus ne uanis tot conatibus creſceret animus. Fortaſſe legendum eſt: Veritus ne uanis tot conatibus decreſceret animus, & ſegnior miles fieret. Sic bene haberet ſententia.

Sibimet conādum ad partem periculi capeſſendam eſſe. Emendauimus,ac partem peric.c.eſſe.

Læliusinſtat. Tum uicta oppidanorū uis, delectiſq; propugnatoribus occupantur muri. Antiqua lectio,Lælius inſtituit. Tum uicta oppidanorum exercitui propugnatoribus occupantur muri.Mendoſus locus eſt. Caſtigator quum non poſſet ſe explicare,ſenſum utcunq; reddidit. Diu luctatus ſum cū deprauato uocabulo, exercitui, priuſquam germanam, ut ſpero, lectionem deprehenderim,quam arbitror huiuſmodi fuiſſe: Tum uicta oppidanorum extrema ui, ab oppugnatoribus occupantur muri. Mox ſcripſimus,quæ inexpugnabilis uidebatur,pro qua inexp.

Scalis mœnia. Hæc duo uerba quiſpiam inſeruit. Quaſi uerò non bene dictum ſit, & Romanis ſubeuntibus, qua adire poterant. Nos ſummouimus.

Quæ rupe præalta tegebatur. Legendum eſt, quia rupe p.teg.Et infrà:Primi inſequenteis extrahentes. Et mox:Qui præ ſe irent,non,qui præirent. Item paulopòſt legendum uidetur,prædæ memor,non prædæ memor eſt.Nā id elegantius ſubauditur.Quod poſtea ſequitur,ex diſsipata paſsim fuga, ac in ueteri eſt, & diſsipata paſ.fug.poteris legere,è uel ex diſsipata paſsim fuga.

Terrorq; deinde,ad deſp. Scripſimus:Terrorque inde ac deſperatio.Quod uero eſt infrà,Martius inde in barbaros: & uetus liber habet:Martius dein barbaros,uide num legendum ſit:Martius deinde in barbaros. Illic etiam, Munuſque gladiatorum,& gladiatorum ſpectaculum legitur.

Seruorum delectu ac libertorum. Antiqua lectio, ſeruorum de cauſa ab liberorum.Dij boni quæ portenta hæc ſunt.Doctus aliquis qui olim Liuium caſtigauit,non diu ſeipſum torquens, pro de cauſa ſtatim ſcripſit,delectu,& pro ab liberorum, ac libertorum.Ego ſuſpicor ſcribendum,ſeruorum cenſu haud liberorum,qui (ſubaudi ſerui)uenalem ſanguinē habent. Paulopòſt, prouocati'ue,

ſcrip

ſcripſimus prouocatiq; haud abnuerent.

Pacti inter ſe. Emendauimus, pacto inter ſe, ut uictorem res ſequeretur, ferro decreuerunt. Sic ſuprà de Philippo Liuius: Etiam quum Eream ueniſſet, audito, Machanidam fama aduentus ſui territum refugiſſe Lacedæmonem, Aegium ſe ad conciliũ Achæorum recepit. Sic enim nos illic caſtigauimus, cum ante legeretur, audit. Pacto, id eſt, cum pepigiſſent, ſicut illic audito, quum audiſſet. Hoc quum falleret eum qui locum emendauit, pro pacto, ſcripſit pacti.

Alterius imperio ſubigeretur. Repoſuimus ſubiiceretur. Et mox, Quod ab tanta rabie dirimi nequirent. Et infrà, In deditionem accipit.

Quàm quod extra neceſsitates belli præc. Mendoſam mehercle ueterem lectionem, quàm quod neceſsitatis bella: (ſic enim in ſcripto codice legitur) reſtituere conatus doctus aliquis, ſcripſit, extra neceſsitates belli. Suſpicor legendum: Quàm quod uel ceſſante bello, præcipuum in Ro. gerebant odium. Paulopòſt ſcripſimus, pro & mercatores, aut mercatores. Et deinde pro interfecerunt, interfecerant.

Neque erat ulla ſatis firma ſtatio oppoſita. In codice ſcripto non eſt firma. Quòd ſi ordines aduerbium ſatis cum participio oppoſita, bene habebit oratio. Paulopòſt, ad id ipſum emiſſa, legendum opinor, ad id emiſſa. Mox ſequitur, qui primus hoſti ſe obtulerat. Nos repoſuimus, qui primum ſe. Infrà, ut neminem cedere. In ſcripto uolumine eſt, ut nem cedere, ſuſpicor ſcribendum, ut non cedere. Paulopòſt uetuſtus liber habet, imbellem, inermem, ſine particula que. Quid autem ſi quis legat in fine iniicerent, pro iniecerunt, ut tota ſententia cohæreat?

Correpti alii flamma ſunt. Exemplar Spirenſe tantum habet correpti, ubi ſubauditur uerbum ſunt, alii ambuſti adflatu uaporis. Mox inſeruimus duas dictiones quæ deerant, ab tergo, Quum receptus primis urgente ab tergo ingenti turba nõ eſſet. Paulopoſt, quod in ea urbe eſſet, diſpunximus ablatiuum urbe.

Et transfretum ex Africa ora, & ex. Antiqua lectio, & trans fretum Africæ ope & ex. Tu ſcribe: Et trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hiſpaniæ locis.

Rati forent. Legendum eſt, rati fore. Nam ſequentia cohærent, nec ſunt ſeparanda, quemadmodum in uulgatis editionibus factum uidemus. Præterea non eſt in ſcripto codice: & ſignum ab eis petebant, ſed tantum, & ab eis petebant. Quia tamen infrà ſequitur

Signum ab iis petitum eſt, probo uulgatam lectionem. Nec eſt in ordinem ibant, ſed ordine ibant. Sic autem integra ſententia legi debet: Forma tamen Romanorum caſtrorum conſtabat una ea ſpe, quòd tribunos ex contagione furoris haud expertes ſeditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant, & in ſtationes ac uigilias ordine ibant. Paulopòſt ſcripſimus, C. Atrium Vmbrum. non Vmbrium. Et mox, delatum om.conſ.imperium eſt.

Suis tergis ſuisq́ ceruicibus. Particulam que, deleuimus. Sic enim hic dixit Liuius: Suis tergis, ſuis ceruicibus, ut ſuprà: Turbam fœminarum puerumq; imbellem, inermem.

Et ſubtrahentes ſe quoque. Archetypum Spirenſe habet, & ſubtrantelſe quoque. Lego? Et ſubiraſcentes quoq;. Nam ſequitur, ut credidiſſe potiùs temere quàm finxiſſe rem talem, uideri poſſent: quæ clauſula uelut per parentheſim interiecta, legi debet. Senſus eſt, & ſubiraſcebantur ut temere credidiſſe, non finxiſſe uiderentur. Non quòd ſe ſubduxerint. Hic locus hactenus non fuit intellectus. Quod uerò ſequitur, ſua ipſi inſignia, faſces intelligit & ſecures.ſ.horrebant.

Qui ab ipſo Scipione ſunt miſſi. Caſtigauimus, Ab ipſo Scipione miſsi. Et mox, exaſperati animi.non animo.

Quo ſcelus Iliturgitanorum extitiſſet. Scripſimus Iliturgitanum extitiſſet. De quo ſuprà habes. Mox, poſt duorum imperatorum duorumq; exercituum ſtragem. In Spirenſi libro tantum eſt, poſt duorumq; exercituum ſtragem. Si non eſt illic aliquid omiſſum librarii incuria, fortaſsis legendum, poſt duorum quidem exercituum ſtragem.

Præter unum tutiſsimum à malis conſiliis receptum. Non ſemper tutus eſt iſte à malis conſiliis receptus, dum ad Ducis clementiam confugitur. Nec adeo rebellibus iſtis militibus tutus fuit. Nam poſtea ſequitur, deligatos ad palum, uirgisq; cæſos, & ſecuri percuſſos fuiſſe ſeditionis autores. Itaque non lego præter unum tutiſsimum, ſed præter uulgatiſsimum à malis conſiliis receptum. quod autem uulgatiſsimum eſt, non eſt propterea tutiſsimum. Hinc illuſtratur elegantia liuiana. Quid enim elegantius dici poteſt, quàm committere ſe tandem uel iuſtæ iræ uel clementiæ principis aut magiſtratus, uulgatiſsimum eſſe à malis conſiliis receptum? In archetypo Spirenſi legitur. præter ū autiſſimum. Mihi ſanè magis placet uulgatiſsimum, quàm uel notiſsimum, uel nouiſsimum, quæ duo tamen tolerari poſſent.

Sed licentiam ingentem fecit. Scripſimus: Sed lætitiam ingentem fecit. Et paulopôſt, ſub ipſam profectionem, pro ſub ipſa profectione. Et mox, corpora curant, non curent. Nam & hæc poſtrema clauſula à ſuperioribus pendet, quemadmodum nos diſtinximus.

Cuius ſimulabatur iter. Legendum, cui ſimulabatur iter, id eſt à quo. Deinde repoſuimus, concurrunt, pro concurrerunt. In tribunal conſcendit, pro aſcendit. Item qualem ne in acie quidem, pro ne in aciem quidem.

Fama mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiam expectata eſt. Antiqua lectio, ſpectata eſt. Expende num ſperata legi poſsit. Nam infrà ſequitur: Horret animus referre, quid crediderint homines, quid ſperauerint. Hoc nimirum eſt, quod hic dicit, accepta & ſperata.

Ita aut tranquillum, aut procellæ in uobis ſunt & cauſa atque origo. Locus hic mirè uitiatus eſt, etiam in exemplari ſcripto. Variant in hoc tantum editiones uulgatæ, quòd aduerbium ita adiectum habent. Fide mihi lector hic. non te decipiam, lege ſic & diſtingue. Sed multitudo omnis, ſicut natura maris, per ſe immobilis eſt, ut uenti & auræ cient, aut tranquilli aut procelloſi. Et cauſa in uobis atque origo omnis furoris penes autores eſt. Porrò genitiui tranquilli & procelloſi, referuntur ad maris, quod præcedit. Paulopôſt ſcripſimus, ſub quibus militaſtis, pro militatis.

Cuius imperium ablatum. Repoſuimus, quum imperium ablatum. Nam ſequitur, quum eo ipſo non contenti.

In foro Romano. Scripſimus in foro Romæ. Et mox, Atrium Vmbrum. Nec eſt in ſcripto codice, ſed illi tamen. Verum, ſed illi primum Atrium Vmbrum. Et mox, nec Samnitibus. Subintelligitur, cum, præcedens. quare nos eximimus. At mox inſeruimus particulam &, & conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis.

Tuſcis ueteribus cultoribus. In uolumine ueteri tantum eſt, Tuſcis ueteribus. Inter prælegendum uocabulum cultoribus aliquis ſuperaddidit. Nec eſt illic, Sic tum Rhegium. Sed duntaxat, ſic Rhegium.

Maioris certe omnes pretii. Hic Scipio blanditur militibus, timens eos ſcilicet. Locus mendo non caret. Archetypum habet, minoris certe omnes pretii. Porrò nihil dubito legendum hic eſſe, Albius & Atrius, non Vmbrius, quemadmodum antè

dixit: In prætorio tetenderunt, Albius & Atrius. Sunt enim propria nomina Albius & Atrius quæ coniunguntur. Calenus & Vmber, cognomina.

Ne iſtud Iuppiter Optimus Maximus ſinat. Germanam Liuii lectionem achetypum Spirenſe continet: Ne iſtuc Iupiter O.M. ſierit. Quam & nos in contextu reſtituimus, cùm ob ſingularem elegantiam, tum ob uetuſtatem. Nam ſi quippiam in tota oratione Scipionis uerborum eſt, quibus ipſe fuerit uſus, fortaſſis hæc clauſula eſt quam uſurpauit alicunde Scipio: Liuius ex annalibus aut aliquo uetuſto ſcriptore retulit. Porrò dictum eſt iſtuc pro iſtud, & ſierit pro ſiuerit à ſino. Craſſus aliquis id non intelligens, uertit in ſinat.

Flaminio, Paulo Aemylio, Gracchoꝛ Aemylio non eſt in ueteri codice, quare & nos diſpunximus. Simplicia nomina ſunt, Flaminio, Paulo, Graccho. Mox ſcripſimus, tot tam claris imperatorib. pro præclaris.

Meo unius funere elata Reſp. eſſet? Repoſuimus ad fidem exemplaris ſcripti: Meo unius funere elata populi Romani eſſet Reſpublica? Tametſi illic mendoſe elati pro elata legitur.

Quid optauerint. Hæc clauſula non eſt in libro uetuſto. Paulopòſt: Atrocemq; uobis uiſam orationem meam, deleuimus meam, nam ſtatim ſequitur: dicta mea. Mox, & me quæ feciſtis, ſcripſimus, & me ea quæ feciſtis. Item deinde, Et Atrius Vmber, non Vmbrius.

Cum ex præparato ſimul omnium terror oculis. Mutilus locus hic erat. Nos repoſuimus, ſimul omnium rerum terror, oculis auribusq; eſt offuſus. Neque enim ſignificare uult Liuius omnium militum rebellium oculis terrorem offuſum, ſed ſimul omnium rerum terrorem obiectum, puta crepitum gladiorum, uocem præconis citantis damnatos, ſontium nudata corpora, ac apparatum omnem ſupplicii ſimul expromptum, quemadmodum ipſe mox exponit.

Gadeis ſine certamine per deditionem recipiendi. Archetypon habet, per ditionem. Nos repoſuimus proditione recipiendi. Id eſt, per proditionem. Sequitur enim: Sed patefacta immatura proditio eſt. Et ſuprà ſic loquitur Liuius: Per eos ipſos dies, inquit, perfugæ à Gadibus uenerunt pollicentes, urbem Punicumq; præſidium quod in ea eſſet, & imperatorē præſidii cum claſſe prodituros eſſe.

Spem

Spem ad irritum redactam. Antiqua lectio, ſpem innum redacta. Lego, ſpe in irritum redacta.

Contractiſq́ etiam quæ antè habuerant auxiliis. Quid opus fuit hic adiicere particulam etiam? Nos eraſimus.

Scipio cum fide ſoluendis pariter omnibus noxiis innoxiiſq́ ſtipendiis, uultu ac ſermone. Hunc locum deprauatum ac mutilum ſic reſtituimus, Scipio cum fide ſoluendi pariter omnibus noxiis innoxiiſq́; ſtipendii, tum uultu ac ſermone in omneis placato. Et quæ ſequuntur.

Scipionum nomini auſpiciiſq́. Exemplar ſcriptum habet, nomini, auſpiciis, ſine que. Et ſic loqui ſolitum Liuium alibi indicauimus.

Quod ad expeditionem attineat. Scripſimus: Quod ad expeditionem eam attineat.

Ad iritandam ferocitatem barbarorum. Repoſuimus feritatem. Quod uerò paulopòſt ſequitur, deinde emiſsis leuibus telis, in ſcripto uolumine eſt tantum, deinde miſsis telis.

Itaque ne pulſi uiderentur. Imò pulſi iam propemodum erant. Sic ineptit Liuius? Tu ſcribe, itaq; ne perculſi uid. Et paulopòſt, obliquo conſtituerunt colle, obliquo conſtiterunt colle.

Equitē nec poſſe circumdare cornib. in tam ang. ſp. & hoſti quem cum pedite eduxiſſet. Hic locus mutilus ſic eſt reſtituendus. Equitem, nec ſe poſſe circumdare cornibus in tam anguſto ſpatio, & hoſti quem cum pedite eduxiſſet, inutilem.

Præter reliquam prædam. Scripſimus, præter cæteram prædam.

Nihil tutius in afflictis rebus. Legendum: nihil tutius afflictis rebus, ut afflictis rebus datiui ſint caſus. Quòd ſi quis ablatiuos eſſe cōtenderit, ſubintelligetur In præpoſitio. Mox ſcripſimus: ſed caſtra Romana, dictione quoque deleta.

Aut ſeruati bis uni debitam uitam. Archetypum Spirenſe habet, aut ſeruati bis uni deuitam pro eo in p. deuoueant. Lego: Aut ſeruati bis uni debitum pro eo in p. Vt referatur ad ſpiritum. Erit enim nunc ſententia planior, Vt aut, ſi ita uideatur, reddant ſpiritum Proconſuli Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut ſeruati, bis uni debitum, pro eo in perpetuum deuoueant. Subaudi ſpiritum. Caſtigator olim hic ſe torſit. Nam quum nō quadraret debitam fœminini generis, addidit uocabulum uitam. Et erat alioqui debitam ſcriptum, u pro b poſito, deuitam.

Spem poſitam habere. Emendauimus, ſpem repoſitam habere. Mox uero: Cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungerētur amicitia: placet antiqua lectio, quæ habet, iungeretur amicitia.

Et obſides accepti, armaq́ adempta & præſidia. Treis particulas connectentes hic ſummouimus, quibus non eſt uſus Liuius, ut indicat uolumen ſcriptum.

Illos quidem merito periiſſe ipſorum maleficio. Fortaſsis etia legi poſſet, illos quidem merito perituros fuiſſe ipſorum maleficio. Paulopòſt repoſuimus, ſe libera arma relinquere, pro ſe liberè arm. relinq.

Atq; eiuſdem dextra fidem ſancire. Scripſimus, atque eius dextra f. ſancire. Et paulopòſt: Adhoc equitem. Item, ad depopulandos prox. Hiſp. agros.

Subſtitueratq; animo. Antiqua lectio, ſuſtituera atq; animo. Tu ſcribe: Præſtitueratq; animo ſpeciem quoq; corporis amplam ac magnificam.

Velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Archetypum ſcriptum habet: Velut renouatus iuuente faciebat. Coniicio ſcribendum, uelut renouata iuuenta faciebat.

Non ſine cauſa erectam ante urbem ſtationem. Caſtigauimus, electam. Hanc lectionem ſcripti codicis confirmant ea quæ mox præcedunt.

Ad duo millia armatorum inuenta. Narrat Liuius claſſem fugiſſe. & unde nobis iſtis bis mille armati qui poſtero die ſunt inuenti? Codex ſcriptus habet, armorum.

Haud procul à Gadibus. Scripſimus: Haud procul Gadibus. Et paulopòſt, purgantibus iis, ablatiuum iis deleuimus, qui ſubintelligitur, aut ſimilis, puta Gaditanis. Vbi notandum eſt infeſtæ genitiui caſus eſſe, & referri ad præcedentem genitiuum, multitudinis.

Duæ ſunt Baleares inſulæ. Vocabulum inſulæ diſpunximus, nam mox antecedit: Pœnus in Baleares inſulas. Paulopòſt ſcripſimus cenſebat, pro credebat.

Spondebantq; animi. Legendum eſt deſpondebant animis, quemadmodum caſtigauimus. Semidoctus aliquis qui legerat, deſpondere animum, pro abiicere, mutauit hic deſpondebat in ſpondebant. Deſpondebant animis, hoc eſt, conſtituebant, deſtinabant. Hoc uerbo in hac ſignificantia Cicero quoque utitur. quam alibi uelut exponit, quum inquit, Cui me præripere deſponſam iam

&

& deſtinatam laudem ualde eſt iniquum.

Vt conſulatum inierunt. Nos Vt particulam eraſimus. Sic enim conſtat lectio, P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Craſſus conſulatum inierunt. Nominatæ conſulibus prouinciæ ſunt. Deleuimus & infrà que, coniunctionem, Suſceptumq; quartundecimum annum tam p.geritis.

Velut ad colligendas reliquias naufragii noſtri miſiſtis. Archetypum Spirenſe habet, ueut ad conciliandas reliquias naufragii noſtri. Lego, ad concinnandas reliquias naufragii noſtri. Quod uocabulum hic mirè quadrat. Vtitur enim metaphora nauis fractæ, cuius partes concinnantur, dum nauis inſtauratur. Eſt autem concinnare aptè componere. Cæterum an non reliquias Saguntinorum naufragii concinnarunt Romani, dum illis oppidum reſtituerunt, hoc eſt, repararunt? Vulgata lectio ſatis ad ſenſum facit, ſi quis ad diſperſos ciues, opera Romanorum poſtea conquiſitos reſpiciat. Verum quando me ueſtigia ſcripturæ ueteris huc duxerunt, non ſtudium nouitatis, ut putarem aliter legendum, nolui id lectorem latere.

Vt optabilem eam. Pronomen eam diſpunximus. Perdit enim ſententiam. Et infrà ſcripſimus, uidimus, pro uidemus. Mox, rurſum particula que deleta, ſpem, opem, ſalutem noſtram. Neque enim, ut ſæpe diximus, coniunctionum amans eſt Liuius, quum illis nihil opus eſt.

In Hiſpania atq; in Italia geſsiſtis. Quid fuit opus alterum In addere? Nos expunximus.

Quà terrarum ultimas finit Oceanus. Hic ſe exercuit ſciolus aliquis. Liuius ſcripſit, quemadmodum atteſtatur archetypon Spirenſe: Quà terrarum ultimus finis Oceanus Subauditur eſt. Quid enim clarius Liuii ſenſu, ſi ita legas? Vt Hiſpaniam non Ibero amne tenus, ſed quà terrarum ultimus finis Oceanus, domitam armis habeatis. O caſtigatorem.

Neq; aliter id fieri poſſe. Reſtituimus, Neque id aliter finiri poſſe. Et mox, exercitum tranſportaſſet, pro tranſportaret. Ibidem primoribus patrum conſcriptorum. In exemplari ſcripto tantum eſt, primoribus patrum. Alteram dictionem aliquis adiecit.

Non ſenatorem modo. Dictionem modo quiſpiam hic infulſit, putans iſta uerba, non ſenatorem, referri ad id quod mox præcedit, ſenatum ludibrio habet. quum reſpiciant uerbum ſuperius peccare. Conſulem peccare arbitror, non ſenatorem, qui de quo conſulitur

litur ſ.l.dicit ſententiam.

Duarum rerum ſubeundam opinionem eſſe. Liuius ſcripſit opinationem. pro hoc elegantiſsimo uerbo doctulus aliquis ſuppoſuit, opinionem. Sic adulterantur optimorum autorum ſcripta. Infrà, ætas liberet, ſcripſimus, liberat. Item, aut ad populum audiuit.

Egregiam iſtam palmam belli Punici peracti petis? Scripſimus, patrati. Nam ſic in uetuſto codice legitur. Et habuimus pauloante, Penes C. Luctatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit.

Si alterutra uictoria nobis conſulibus relinquenda eſt. Repoſuimus, nouis conſulibus. Siquidem ſcriba uidetur b pro u. poſuiſſe. quod identidem facit. Intellige nouos conſules, conſules alterius anni, ſiue inſequentium annorum.

Periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? Archetypum noſtrum habet, quid periculi tandem.

Et uictor Annibal ire ad urbem p. In ſcripto uolumine tantum eſt, uictor Annibal. Vt ſit, Quid? ſi uictor Annibal.

Dies me deficiet. Scripſimus deficiat, modo potentiali, hoc eſt, deficere poſsit. Et paulopòſt, ac nobili, pro atq; nobili.

Quòd procul externus metus eſt. Repoſuimus, quia procul. Item: Et exercitum alienigenam.

Et populi Ro. imperio euenere. Pro his uerbis ſubſtituimus, ac Reipublicæ in imperio euenere.

Aduerſa caſibus incertis belli & fortunæ legare. Volumen antiquum habet relegare. Quid ſi legas: Aduerſa caſibus incertis belli. ſubaudi aſsignare. & ad fortunam relegare? Paulopòſt, pro iſtic, ſcripſimus hic, An hic tuo collegęq; exercitu coniuncto. Vbi genitiuum tui, poſt, collegæq;, ſuſtulimus. Iterum poſtea, pro, Quod iſtud conſilium eſt? ſcripſimus: quod iſtuc conſ. eſt. Item ac graui militia feſſum.

Relinquere Italiam paras. Vetus lectio, Tu cum Annibal in Italia ſit, aliò paras. Suſpicor ſcribendum: Tu cum Annibal in Italia ſit, aliò properas. Hoc uideretur mihi ſimplicius quàm legere, aliò ire paras. Paulopòſt, duæ literæ P. C. non ſunt in codice Spirenſi. Ego P. Cornelium reipub.

Haud ſatis purgata eſt. Repoſuimus, haud ſanè purgata eſt. Et mox, tanquam mihi ab infimo quoq; periculum ſit. ſcripſimus, quoq;. Nam eſt à quiſq; ablatiuus.

Illud nec tibi in me, neu mihi in minoribus natu animi

mi ſit. In achetypo ſcripto, non eſt pronomen illud. Et tamen eſt, animi ſit. Vt planè putem ſic legendum: Nec tibi in me, neu mihi in minores natu animus is ſit. Nam nihil ambigo, ſcribendum, in minores, non in minoribus, quemadmodum etiam in editione Colonienſi legitur. Nec eſt mox, inuiderimus, ſed inuidebimus in libro ſcripto, & in fine eſt, non ſit.

Si in Africam traiicere uelim. Scripſimus, ſi in Africam traiicerem.

Quin ego minus in Africam. Emendauimus, qui ego minus in A. ut ſit, qui pro quomodo.

Quod defecerunt poſt Cannenſem pugnam. Volumẽ ſcriptum non habet, quot. Elegantior erit oratio, ſi omittatur, quod citra incommodum ſenſus, fieri poteſt, hoc modo: Non ſperauerat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad ſe deficerent. Defecerũt poſt Cannenſem pug. Habet autem maiorem uehementiam.

Carthaginienſi nihil ciuilis roboris eſt. Lego, Carthagine, hoc eſt, apud Carthaginem.

Quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia ſim. Archetypum ſcriptum habet, ut bene tutus perfidia ſim. Hic ſemidoctus omnia bene habere putaret. Mihi locus eſt multum de mendo ſuſpectus. Nam quando uerbum imitar futuri temporis eſt, Liuius non dixiſſet, ut bene tutus à perfidia ſim, ſed ut bene tutus à perfidia futurus ſim. Quod ſi ſcriptum eſſet: Quorum ego fidei ita innitor, ut bene tutus à perfidia ſim, nullus eſſet mihi ſcrupulus. Proinde quando à præpoſitio non eſt in codice uetuſto (quæ res nobis anſam cogitandi dedit) non dubio quin ita fuerit ſcriptum à Liuio: Quorum ego fidei ita innitor, ut uerituꝰ perfidiam ſim. Quæ ſententia cùm eſt arguta, tum mirè conueniens huic loco. Refellit enim Scipio, quod à Q. Fabio dictum eſt ſuprà, An Syphaci Numidiſq́; credis? Satis ſit ſemel creditum. Non ſemper temeritas eſt felix. Et fraus fidem in paruis ſibi præſtruit. & quæ illic ſequuntur. Quaſi dicat Scipio: Non ſum adeo ſtupidus, ut ita regibus Afris credam, quaſi fallere me aut nolint ſi queant, aut nequeant ſi uelint. Vnde paulò ante dixit, Afros Numidasq́; leuiſsima fidei mutandæ ingenia. hoc eſt, ad fidem mutandam. Hic appello doctos qui Latine callent, quos aſtipulaturos mihi nihil dubito. De ſciolis non ſum magnopere ſollicitus. In caſtigationibus Plinianis expertus antè ſum, quàm ſint hebetes in iudicando, & planè quod Græci dicunt, ὄνοι πρὸς λύραν.

Non uenit. Repoſuimus, non ueniat. Nondum enim ſortiti erant.

erant. Et diſſuadet, ne ueniat in ſortem tam longinquæ prouinciæ, hoc eſt, Africæ, eò quòd ſit Pontifex Maximus, cui ſacrorum cauſa ſemper in Italia manendum erat. Paulopòſt ſcripſimus, nec hoc credi, pro non hoc credi. Item toties Africam noſtris exercitibus & claſſ. oppugnatam, à præpoſitione expuncta. Præterea certatur, pro certetur.

Requieſcat aliquando tamdiu uexata Italia, uratur, euaſteturq;. Lectionem ſcripti codicis ſecuti ſumus: Requieſcat aliquando uexata diu Italia, uratur, populeturq;. Pro ultimo uerbo quidam inſeruerat, euaſteturq;, quòd putaret, populari paſsiue non dici. Dicimus actiuè populo, cuius paſsiuum eſt populor. Dicimus & populor deponentaliter.

Et x. pondo argenti facti. Lectio uetus: Et ſimulacra ſpoliorum ex mille pondo argenti facta.

Neq; magnopere tetendiſſet. Videtur uſurpaſſe tetendiſſet pro contendiſſet. Sic Maro: Ille ſimul manibus tendit diſſoluere nodos. Paulopòſt, Lintea ad uela. Scripſimus, in uela. Mox illic eſt, millium quadraginta ſummam. Non quinquaginta. Item tritici centum uiginti mil. mod. ſine &. Præterea, Abietem in fabricandas naues. non abietes.

Vmbriæ populi, & præter hos Nurſini. Antiqua lectio, Vmbriæ populi Nurſiniq;. Qui hunc locum mutauit, expoſuit, que coniunctionem pro id eſt. Et uitiatum locum putans, quòd Nurſini & Reatini non ſint in Vmbria, ſed in Sabinis, adiecit ipſe dictiones iſtas, & præter hos. O errorem dignum qui magna cura fuerit uindicatus. Nos ueterem lectionem reduximus. Infrà ſcripſimus, quàm ex ſyluis materia detracta erat, pro eſſet.

Vbi cuiq; ex S.C. liceret habitare, ibi habitarent. Ex fide uetuſti uoluminis emendauimus: Vbicunq; ex S.C. liceret, habitarent. duobus uerbis habitare & ibi, ſublatis. Quod uero mox præcedit: Et Cn. Seruilio prætor urbis: in ueteri codice eſt, P R. urbs. (debebat eſſe V R B.) mallem Prætor urbanus, quàm prætor urbis. Non hic ſolum, ſed & aliis apud Liuium locis.

In ſtationem ad præſidium relictis. Scripſimus in ſtatione. Et mox, eò traiecturum eſſe, expunximus aduerbium eò. Repoſuimus etiam, montanos inſtitit oppugnare, quod inſtitit corrupte legitur in uulgatis editionibus. Sic de Marcello Liuius libro ſeptimo: Veſtigiis inſtitit ſequi.

Ea literis cognita Sp. Lucretii. Verbum huius periodi non eſt accenderunt, ceu uulgo legitur, ſed accendit, in uolumine

ſcripto

ſcripto. Quare non ambigo ſcripſiſſe Liuium: Ea res literis cognita Sp. Lucretii, ne fruſtra Aſdrubale cum exercitu deleto biennio antè forent lætati, ſi par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accendit patribus.

Captiuos Carthaginem portantes, tradit. Hic participium captas deſuit, quod nos inſeruimus, portantes, captas tradit.

Supra morbum etiam fames afflixit. Caſtigauimus: Super morbum, id eſt, prȩter morbum. Sic Suetonius in Othone: Inſtigante ſuper animi dolorem etiam magnitudine æris alieni. Idem in Domitiano: Super ingenii naturam, inopia rapax.

IN LIBRVM NONVM tertiæ Decadis.

FLorentes ætate & uirium robore inermes circa ſe habebat. Quia ſequitur, ignorantes quem ad uſum neq; centuriati, neq; armati ſeruarentur: auſus eſt quiſpiam pro inſignes, inermes ſupponere. Fuit in cauſa quòd uerba perperam diſtinxiſſet, nimirum ſic: Florentes ætate & uirium robore, inſignes circa ſe habebat. Nos uero ſic legimus & diſtinguimus: Florentes ætate, & uirum robore inſignes circa ſe habebat. aſtipulante codice ueteri. Paulopòſt ſcripſimus, arma equoſq; oſtenderunt, & particula diſpunɫa.

Male eos ſibi tunc fateri. Repoſuimus, malle eos ſibi iam tunc fateri. Et mox, utrum uellet, pro uelit.

Conciente Ilergetes Indibili. Vetus lectio, Conciente Ilergete Indibili, ſubauditur bellum, quod præcedit. Item Romani haberent, pro Romani habebant. Quod ſequitur: Et inconditam inde turbam tyronum eſſe, ſubmouimus dictionem inde. Et diſtinximus, Nec in uicem his, aut illis.

Ne gliſceret primo negligendo bellum. Vide quantulum erratulum hic totum ſenſum perturbet. Legendum eſt: Ne gliſceret, prima negligẽdo, bellũ Iuxta illud Naſonis, Principiis obſta.

Cornu dextrum Ilergetes. Emendauimus, cornua. Sic ordina, cornua tenebant, dextrum Ilergetes, læuum ignobiles Hiſpani populi.

Equites per patentes in hoſtium aciem uias permittere equos iubeat. Accuſatiuus aciem lectori nebulam offundit. Docet uetuſtus codex eſſe ſcribendum acie, auferendi caſu. Pro permittere uero ſcribo immittere. Nam ſequitur: Simul equitibus Hiſpanorum uiam immittendi equos clauſerunt. Sic ſententia clara euadet, quæ fuit obſcuriſſima.

Locata

Locata prona erat. Quid opus fuit hic addere uocabulum prona, quod non eſt in uolumine ſcripto, quum præcedat, cedenti d. legioni? Si enim cedebat, indigebat firmamento. Sic mox inful-ſiſſe uidetur quiſpiam has dictiones, ex ſubſidiis. Neque enim ſunt in archetypo noſtro. Porrò, quia ſequitur: Ac ſubſidia quibus res poſtulabat locis inducentem, prælector aliquis inter exponendum, legionem ducit, adiecit ex ſubſidiis. Eam gloſſulam alius in contextum retulit. Ibidem ſcripſimus, uenit, indicat. Nō, uenit, indicatq;. Vbi in ueteri libro mox legitur, Cornelium Seruium.

Itaq; omiſſa pugna equeſtri ad pedeſtrem Hiſpani deſcenderunt. Antiquum uolumen, Itaq; commiſſa pugna equeſtri ad pedes Hiſpanie ieſcenderunt. Reſtitue ſic germanam lectionem: Itaque omiſſa pugna equeſtri, ad pedes Hiſpani equites deſcenderunt. Non diſcrepat ſenſus uulgatarum editionum, niſi quòd alia uerba ſuppoſita ſunt.

Cum equitibus ad pedes digreſsis. Caſtigauimus, degreſsis. Degrediendi uerbo Liuius in hoc nono libro rurſum utitur, haud procul à calce, Cum quingentis, inquit, haud amplius peditibus, ducentisq; equitibus degreſſum iugis Maſaniſſam perſecutus. Cæterum ad pedes rurſum hic eſt, ſicut pauloantè: Ad pedes Hiſpani equites deſcenderunt. quemadmodum nos legendum monuimus.

Verſo marte. Quis hic quicquam ſcrupuli habeat? Nemo eſt qui non putet hoc optime dictum. At deprauata ſcriptura archetypi Spirenſis in quo legitur, uerſos arte, ad eruendam germanam lectionem, anſam mihi præbuit. Scribo uerſa ſorte. Et arbitror primum fuiſſe ſcriptum, uerſas orte: deinde quum uocabulum orte nihil uideretur ſignificare, per tranſpoſitionem uocalium literarum a & o, uerſos arte. Elegans & aperta ſententia erit; Tantum fortunam mutaſſe, ut qui modo ipſi exercitum ante mœnia Romana habuiſſent, &c. ii uerſa ſorte, Africæ populationes & obſidionem Carthaginis uiſuri forent.

Pro tot cæſis exercitibus ſoboleſcentem. Mihi non diſplicet hic lectio uoluminis ſcripti, ſuboleſcentem, ob propriam ac notam uim præpoſitionis ſub.

Iam regem Syphacem. Emendauimus ad fidem archetypi ſcripti, Iam regès, Syphacem poſt colloquium cum Scipione alienatum, Maſiniſſam aperta defectione infeſtiſsimum hoſtem, &, particula ante accuſatiuum Maſiniſſam expuncta. Similem locutionem paulo ſuperius habuimus, Cornua dextrum Ilergetes, læuum

ignob

ignobiles tenebant Hiſpani populi. Vbi quidam cornu ſcripſerat, ſicut hic regem pro reges.

Octingenti equites,& ſeptem elephanti. Lege abſque &, connectente particula. Continenter ſequitur: Ad hæc mag.pe. Vbi ſciendum eſt,quotieſcunque in uulgatis editionibus,ad hæc legitur,in ueteri codice eſſe, Ad hoc.Sicut & urbem Romanam ferè ſemper, ubi uulgo ſcriptum eſt urbem Romam. Quod & hic mox ſequitur.

Ad Lælium prædas ingentes ex ag. Nos hic aliam induximus lectionem præſidio freti uoluminis uetuſti, hanc uidelicet:Hæc Carthagine parabant agitabantque,quum ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præſ.agentem Maſaniſſa.f.r.c. c.c.e.p.uenit.

Inter Albigaunos, Liguresq; Alpinos Genuam acceſſerunt. Exemplar ſcriptum, Inter Albigaunos Ligures Genuamq; acceſſerunt. Vt intelligas intermedio loco inter Albigaunos qui Liguriæ populi ſunt,& urbem Genuam acceſsiſſe. Et ſequitur,in iis locis.

Principio ab Numidis facto, & Brutiis non ſocietate magis Punica. Lectio uetus,principio Numinis non ſocietate magis Punica. Cæterum principio hic aduerbialiter accipitur. nam ſequitur poſtremo. Quod non intellexit, qui facto participium cum præpoſitione ab infulſit, & quia in Brutiis res latrociniis geri narrantur,præterea adiecit,& Brutiis. De hoc multum miror, cur pro ablatiuo promptis,ipſe ſuppoſuerit congruentibus. Nos totam ſententiam ſic diſtinximus & caſtigauimus, pro, Quod latrociniis ſcribentes, Quia latrociniis, hoc modo: Quia latrociniis magis quàm iuſto bello in Brutiis gerebantur res, principio Numidis non ſocietate màgis Punica quàm ſuopte ingenio promptis in eum morem, poſtremo Romani quoque milites, & quæ ſequuntur.

Qui pulſi ab aduerſa factione:quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegyum ſe contulerant. Hic rurſum alia uerba quiſpiam inſeruit,quum ſcripſerit Liuius: Qui exulabãt Rhegyi pulſi ab aduerſa factione,quæ Annibali Locros tradiderat.

Scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas. Exemplar uetuſtum,ad editam altitudinem.

Poſtremo certiores,aliis excitantibus alios,iam pro ſe quiſque ad arma uocabat. Sic caſtigauimus & ordinauimus: Poſtremo certior res, aliis excitantibus alios. Iamque ad ar-

ma pro ſe quiſq; uocabat.

Sed prope libenti uideri poſſent. Verbum uideri additũ eſt præter autoritatem archetypi ſcripti.

Nam auaritia ne ſacrorum q. Scripſimus,Iam auaritia ne ſa.q.ut ſit initium nouæ ſententiæ.Item pro quam aſportabant,extu lerant,quam aſportauerant,extulerunt.

Furorem iniecit. Repoſuimus,furorem obiecit,iuxta ueterẽ ſcripturam. Paulopôſt legi poteſt,quam ipſe ab Rhegyo abduxerat.Sic enim eſt in codice ſcripto.

Primo iurgium, deinde clamor quoque. Hic aliquis ſe exercuit præter cauſam, quum Liuius indubie ſcripſerit quemadmodum eſt in codice uetere, & nos in contextu reſtituimus, iurgium inde,& clamor,pugna poſtremo orta.

Militumq; implorabant auxilium. Emendauimus,militumque fidem.implorabant. Quod uero continenter ſequitur,repente frequentes milites feroces: uocabulum frequentes non eſt in archetypo Spirenſi.nec ſolet ita duo adiectiua cum uno ſubſtantiuo connectere Liuius. Ibidem mox ſuſtulimus aduerbium quum. Legendum enim eſt ſuffragante exemplari ſcripto: Velut aduerſus hoſtes ad arma conclamatum eſſet,concurrerunt.

Scipio poſt paucos dies Locros aduectus. Vetus lectio, Scipio poſt paucos dies Locros hexeri aduectus.

Et qui antea per libidinem. Scripſimus:Et quæ antea per libidinem atq; au.

Nec ſiſti potuiſſe. Legendum eſt, nec ſubſiſti potuiſſe. Item paulopôſt: Exercitum Q. Cæcilii, q; particula diſpuncta.

Si Matris Ideæ Peſimunte numen Romam aduectum foret. Quia non ſtatim apparebat quid ſcripſiſſet Liuius ob deprauatam ſcripturam,iſta uerba quidam in contextum inſcripſit. At nos ex ueſtigiis ueteris ſententiæ,germanam Liuii lectionem exculpſimus,nempe hanc:Si Mater Idæa à Peſinunte Romam aduecta eſſet.

Itaque quo maturius fatis omnibus oraculiſq; portendentis ſeſe uictoriæ compotes fierent, id cogitare quæ ratio tranſportandæ Romam deæ eſſet. Nullas dum in Aſia ſocias ciuitates habebat populus Rom. Hic rurſum locus abunde doceat, quantum eruditi uiri, prout tunc erat ſeculum,Franciſcus Petrarcha, Victorinus Feltrenſis & alii,quũ in Liuii ſcriptis uerſarentur, quoties nodoſior locus aliquis occurriſſet,

riſſet,ſibi licere putabant,ut ſenſum modo reſtituerent,non ut curarent de uerbis. Sanè doctus fuit, quod negari non poteſt qui hunc locum inſtaurauit. Arbitror Laurẽtium Vallam fuiſſe,quem Thaddæus Vgoletus emendando Liuio operam impendiſſe ſcribit. Sed ut melior,ſic & laborioſior eſt caſtigatio,qua non ſolum ſenſus,ſed & ipſa autoris uerba reſtituuntur. Effecimus hic aliquid diligenter conſiderando locum, & ueſtigia ueteris ſcripturæ expendendo. Ea ſic habet:Itaq; quo maturius factis omnibus oraculiſque portende Romam de e eſſet nullas dum in aſia ſocias ciuitates habebat populum Ro. Tu pro factis omnibus, ſcribe fauſtis ominibus, & pro portende Romam de e eſſet,portanda Romam dea eſſet, habebiſque germanum Liuii ſenſum germanis redditum uerbis: Itaque quo maturius fauſtis omnibus oraculiſque portanda Romam dea eſſet,nullas dum in Aſia ſocias ciuitates habebat populus Romanus. Dixit autem Liuius, nullas dum,pro nullas ad eum diem. Porrò nunc uides quantum peccarint, qui non modo tantam uerborum congeriem de ſuo adiecerunt: ſed & pro quo, quoniam, & pro factis quod fauſtis eſſe debebat,auſi ſunt ſcribere fatis. Et poſtremo, nullas dum mutare in nullas tum, ut eſſet alterius ſententiæ principium.

Præmiſſus ab legatis M. Valerius. Legendum eſt:Remiſſus ab legatis M.Val. Nam ſequitur infrà,M. Valerius unus ex legatis regreſſus,ſic enim ibi ſcribendum eſt, non prægreſſus, quemadmodum uulgatæ editiones habent.

Romano,cui uni fidebant,auxilio. Nos ſic ſcripſimus,deſertos ab Romanis,cui uni fidebant auxilio.

Parthenoſq;. Et hic & infrà repoſuimus Parthinos. Sic enim Plinius appellat & Strabo. Cæterum Parthinos inter Liburniæ populos Plinius recenſet. Item ſcripſimus, Dimallumque oppugnari.

Cum Romanis quoq;. Et particulam adiecimus, Et cum Romanis quoque. Pro ti minus,ſubſtituimus ſin minus. Item, Neq; enim ipſius,ne particulam negatiuam inſeruimus: Neque enim ne ipſius quidẽ regis abhorrebat animus. Mox Derda legitur in exemplari ſcripto,non Darda.

Hæc conſcripta modo conſignataq;. Miror quiſnam dictionem modo hic inſulſerit, non enim eſt in codice ſcripto.

Quia auerſo in Africam bello. Legendum eſt,quia uerſo in Africam bello. Paulopòſt adiecimus literam prænominis,P.Sem-

pronius pace facta. Quod uero ſequitur,deceſsit,ſubaudi ex Macedonia.

P. Scipioni proconſuli. Exemplar uetus, Proconſuli Scipioni cum eo ex. Video ſcribendum tantum, P. Scipioni, non, P. Scipioni proconſuli. Nam librarius ubicunque P. literam reperit, ſcripſit proconſulem, id quod alibi etiam indicauimus. Nec eſt mox, cumq; ea claſſe, ſed tantum, cum ea claſſe. Et rurſum, ut Brutios duabus legionibus obtineret.

De Hiſpaniæ imperio, quod in eam prouinciam. Scripſimus, quos in eam prouinciam duos proconſ. mitti placeret.

Et facem ſtellæ ſepties ab ortu ſolis. Legendum, Et facem Setiæ ab ortu ſolis in occidentem porrigi uiſam. Eſt autem Setia Volſcorum oppidum, quod hic additum eſt, ſicut mox, Tarracinæ, Anagniæ, & Lanuuii. Porrò quum Setiæ uocabulum putaretur mendum eſſe, pro illo ſuppoſuit alius ſtellæ, alius, ſepties aduerbium.

M. Valerius unus ex legatis prægreſſus. Antè docuimus hic legendum: Regreſſus, quum moneremus ſcribendum, remiſſus pro præmiſſus.

Veram certe uictoriam eius rei ſibi quiſque mallet, quàm ulla imperia. Hæc oratio tametſi integra ualde mihi tamen eſt de mendo ſuſpecta. Nam germanam Liuii lectionem nō uidetur mihi reſtituiſſe, quiſquis deprauatum in ſcripto codice locum caſtigare eſt conatus. Legitur illic: Veram certe uictoriam eius rei ſibi quiſquam ulla imperia. Nec eſt ibi uerbum mallet, quod certe eruditus aliquis inſulſit, ſubuenire uolens corruptæ & mutilæ ſententiæ. Ego diligentius inſpectis uitiatæ ſcripturæ ueſtigiis, non dubito quin ſic ſcripſerit Liuius, Veram certe uictoriam eius rei cupias, quàm ulla imperia, honores'ue ſuffragio ſeu patrum ſeu plebis delatos. Subauditur autem in uerbo cupias, aduerbium potius uel, magis. Qui loquendi modus oppido quàm elegans à Græcis ſumptus eſt, apud quos huiuſmodi eclipticas orationes frequentius reperias. Qualis eſt illa, θέλω τύχης σταλαγμὸν, ἢ φρενῶν πίθον.

Patres conſcripti P. Scipionem. Non ſunt in libro ſcripto duæ iſtæ dictiones, aut duæ ſaltem literæ earum loco P.C.

Sicut traditum à proximis memoriæ temporum illorum ſcriptoribus. Archetypum Spirenſe, ſicut proditum memoriæ à primis temporum illorum ſcriptoribus, libens poſteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem uetuſtate obrutā, non interponam.

Neq;

Necꝫ ſuum delectum. Lego, delictum. Nam præcedit: Nihil ſe quare perire merito deberent admiſiſſe. Sed ſi pereundum etiam foret. Quia uero hic de delectu agitur, facilis lapſus fuit.

Tam atroces atꝗ; indignas iniurias. Duæ iſtæ uoces, atque indignas, non ſunt in exemplari ſcripto. Paulopôſt, quique omnium nob. nec illic eſt quiꝗ;. Fortaſſe ſic legendum, qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamque factorum teſtis, ſubaudi-tur exiſtens, agatur. Poſſet etiam legi, ut coram P. Scipione o. n. r. p. factorum teſte.

Multa fœda, & indigna à præfecto præſidii Amilcare. Caſtigauimus: Multa fœda, indigna, & à præfecto præſidii Amil. & ab Numidis Afrisꝗ; paſſos eſſe.

In diſcrimine eſt nunc humanum genus. Deerat dictio omne, humanum omne genus. Paulopôſt ſcripſimus cummaxime, pro quammaxime. Nam hoc aduerbio ſæpe Liuius utitur, ceu alibi quoꝗ; monuimus.

Ad recipiendos à Carthaginenſibus Locros. Antiqua lectio, ad recuperandos à Carthagin. Locros. Eam & nos ſecuti ſumus. Paulopôſt, præter habitum ueſtitumque, & ſonum Latinæ linguæ: quia uocabulū ueſtitumꝗ; non eſt in ueteri codice, & nos ſubmouimus. Submouimus & ꝗ; particulam, quam accuſatiuo libidinem quiſpiam adnexuerat.

Conſtuprant matronas, fiunt in uirgines ingenuas raptus ex complexu parentum puerosꝗ;. Hic mire quiſpiam fuit occupatus in mutandis Liuii uerbis. Nos ueterem & proinde ſinceram lectionem ex ueteri uolumine reſtituimus, in hunc modum, Conſtuprant matronas, uirgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. cotidie capitur urbs noſtra. Porrò qui mutauit, uidetur legiſſe raptus pro raptos. Hinc retexenda fuit illi tota oratio.

Miretur qui ſciat. Antiqua lectio. Miretur qui neſciat. Nec quicquam incommodi habet ſermo.

Libidinis ac auaritiæ ſupereſſe, quod in eorum ullo, qui pati potuerint. Scripſimus, Libidinis auaritiæ ſupereſſe, quod in ullo qui pati potuerit. Et mox, exitiabilis tyrannus, pro exitialis. Et rurſum, cummaxime, pro quammaxime. Item, & coniuges edidit, pro coniugesꝗ; edidit. Vbi ſtatim ſequitur in ſcripto codice: Et ſoluere rempublicam ueſtram religione. non exoluere.

Qua tandem clade edoctus, tandē deos eſſe ſuperbiſſimus agnouit rex, pecuniamꝗ; omnem conquiſitam.

Infeliciter inſtauratus locus eſt. Archetypũ Spirenſe ſic habet: Qua tanta clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſsimus rex, pecuniam omnem inquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri iuſsit. Nec erat opus hic conquiſitam ſcribere, propterea quòd infrà legatur: Pecuniam, quantã ex theſauris Proſerpinæ ſublata eſſet, conquiri. Sanè nimis multa paſsim ſunt in Liuio mutata, dum ex præcedentibus ſequentia, aut ex ſequentibus uiciſsim præcedentia caſtigantur. Quaſi uero idem ſemper eodem modo ſit dicendum.

Dein uerberibus affectos, ſeruilibusq́; omnibus ſuppliciis trucidatos cruciando occidit. Iuxta fidem manu ſcripti codicis repoſuimus: Dein uerberatos, ſeruilibusq́; omnibus ſuppliciis cruciando occidit. Ego tamen malim, ſeruilibus omnibus ſup. ſine que. Niſi quis uelit legere cruciatos.

De abſente, interdicta cauſa. Inſeruimus duobus locis particulã, ut: Vt de abſente, ut indicta cauſa. Paulopòſt pro poſt paucos dies ſcripſimus, intra paucos dies. Item è templo, pro ex templo.

Q. Fabius natum eum. Accuſatiuum eum deleuimus. Et mox repoſuimus per ſeditionem militum, pro ſeditione militum. Item, ſententiam deinde æquè trucem. Suſtulimus æquè. Quod ſequitur: Quæ Locrenſes quererentur, & in ſcripto codice eſt, fererent, cogitandum an ſcribendum ſit, aſſererent. Mox pro deceſsiſſet, ſuppoſuimus deceſſerit, nam archetypon habet deceſsit, mendoſe. Et deleuimus pronomen eas, Eas neq; ſenatum.

Et ſacrum piaculare fieri, ita. Has quinque uoces hic temere inſertas, quòd infrà ſequatur, Ac piaculare ſacrum fecerunt, nos diſpunximus. Eſt enim etiam ſine iſtis incolumis ſententia. Scripſimusq́;, aperti, uiolati eſſent, pro uiolatiq́; eſſent.

Et aduerſus Scipionem. Hæ tres dictiones præter autoritatem ſcripti codicis ſunt inſultæ. Nam quanto magis principum orationibus lacerabatur Scipio, tanto magis aliorũ ſtudia ſunt in illum accenſa. Hoc uult dicere Liuius. Paulopòſt, crepidisq́; inambulare in gymnaſio, libellis etiam eum: delenimus accuſatiuum eum.

Qui de cæteris maxime aſſenſus. Legendum eſt: Maximo aſſenſus. Intelligit Q. Fabium Maximum.

Ducemq; recepta ab hoſtibus Hiſpania. Hanc periodum totam aliter diſtinximus, tranſpoſita clauſula in ſuum locum reducta. hoc modo: Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum, unum recuperandæ Hiſpaniæ delegerit ducem: quem recepta ab hoſtibus Hiſpania ad imponendum Punico bello finem creauerit conſulem: ſpe deſtinauerit Hannibalem ex Ita-

lia retractũrum, Africam ſubactũrum, eum repente tanquam Q. Pleminium, indicta cauſa, propè damnatum ex prouincia reuocari? Porrò neminem hic offendat quòd ſcripſimus, retractũrum (ſic enim eſt in codice ſcripto) quum infrà alio loco legatur, ex Italia detractũrum. Neque enim, ut antè monuimus, iiſdem ſemper uocabulis utitur Liuius.

Vt compararent inter ſe. Emendauimus: Aut compararent inter ſe. Subauditur, ut.

Tum uocatos ad cocionem. Antiqua lectio, in concionẽ, Paulopóſt, Sine omni mora, deleuimus dictionem omni.

Si quis Pleminium alium'ue accuſare uellet. Scripſimus, Si qui Pleminium alium'ue quem ac. uel. Eſt ſi qui, pro ſi quis. Item poſtea, quàm inimicum malint eſſe.

Et alios triginta homines. Repoſuimus, & ad duos & triginta homines. Item, comperta oculis perferrent Romam, pro referrent. Et ſeſe parauit, pro ſe præparauit. Præterea terreſtrem naualemq; exercitus, pro terreſtres naualesq; exercitus.

Traiicere, & ſpei conceptæ. Lego, traiiceret, & ſpei conc. q.d.i.o.c.p.c.d.p.q.t. compotem populum Romanum faceret. Subauditur, ut.

Molliebantur iræ. Scripſimus, molliebatur ira. Item, pro memoriaq; abſentis Scipionis facilius eos ad uulgum conciliabat. mortuus eſt tamen prius in uinculis quàm iudicium de eo populi perficeretur, ita nos repoſuimus: Memoriaq; abſentis Scipionis fauorem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinculis eſt, quàm iudicium de eo perficeretur. In ueteri codice faborem legitur, b pro u poſito. pro hoc uocabulo quidam duas dictiones, facilius eos, introſeruit. Sequitur poſtea, & tribuni claſſem eam. nos deleuimus accuſatiuum eam.

Ipſe legeret. Caſtigauimus eligeret. Et mox: Dum hæc apud Romanos geruntur. Item, ad eã rem confirmandam, pro conſummandam. Et, Iam enim nubilis erat uirgo. & particula diſpuncta. Præterea, initæ regi ſocietatis, hoc eſt, à rege, quod prius erát regiæ. Ibi mox legitur in uolumine ueteri, paruulum uinculum.

Auertit à uero falſis elicitas præoccupando mentes hominum. Quid hic facit participium elicitas? Impedit ſenſum, non illuſtrat. Non eſt in archetypo Spirenſi. Proinde & nos induximus. Paulopóſt, & regno ſuo poſſet cõſulere, ſcripſimus, ac regno poſsit conſulere. Item poſtea, quas legiones potiſsimum, quantum militum numerum, & coniunctione expuncta.

Item circum oram maritimā miſit. Accuſatiuus omnem deerat; quem nos inſeruimus. Item circum oram omnē maritimam miſit. Quod uero inferius aliquanto ſequitur: Sed in urbibus etiam oppugnandis, ſubmouimus præpoſitionem, in.

Non paruo numero inter autores diſcrepat. Antiqua lectio. Non par numero inter autores diſcrepat. Lego: non pari numero, inter autores diſcrepat. Hoc eſt, eò quòd numerus apud illos par non ſit. Ibidem mox legitur in ueteri libro, ſedecim millia, non, quindecim millia.

Alibi parum plus dimidio rem auctam. Emendauimus, Alibi parte plus dimidia rem auctam. Mox, poni malim, pro malui. Et pauloþòſt, nauibus antè conſcendere coactos continuit. Vbi prius legebatur: In naues antè con.c.continuit. Item, M. Pomponio cura data, non, curam dat. Vbi mox, in antiquo uolumine legitur, trigintaquinque dierum. Et tamen ſequitur: aquam dierum quadragintaquinque in nauibus eſſe. Expunximus illic accuſatiuum neceſſariam. nam archetypum Spirenſe ſic habet: Si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, impoſuiſſet. Hoc eſt in uſum hominum iumentorumq;, ſiue pro hominibus iumentisq;.

Eóq; abundans omni copia rerum eſt regio. Scripſimus, omnium copia rerum. Et mox, priusq;, pro prius quoq;.

Quanquam ſi magnitudine claſsis æſtimaretur. Emendauimus: Quanquam ſi magnitudine claſſes æſtimares. Sic autem legendum docent ſequentia.

Ingentis ad incrementa gloriæ. Repoſuimus ingenti, ſicque diſtinximus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus. Paulopòſt, in portum caſtigauimus, pro in portu.

Quæ ad proſequendum Scipionem. Reſtituimus hic particulam &, quæ deerat, Quæ & ad proſeq. Scip.

Ad hoc legiones. In exemplari uetuſto plerumque legitur Ad hoc, quod in uulgatis editionibus eſt, Ad hæc. Hic non fuiſſe mutatum à caſtigatoribus equidem miror.

Dii deæq; inquit, maria, terráſq; qui colitis. Vetus lectio: Diui diuæq;, inquit. Diuos perpetuos eſſe Varro tradit, qui propter ſui execrationē timentur, ut ſunt Dii manes. Diuos pro diis reperias & apud Plautum. Nec eſt mox in ſcripto codice, maria terraſq; qui colitis, ſed, qui maria terraſq; colitis.

Vti quæ in meo imperio geſta ſunt. Dictionē uti neſcio quis

quis hic inſulſit, quæ elegantius ſubauditur: Porrò non habet antiquum uolumen geſta ſunt, uerum acta ſunt. Item, mihi, populo, plebiq; Romanæ, Non, mihi populoq;. & plebi. Rom.

Bene uertant. Exemplar Spirenſe expreſſe hic habet, bene uerruncent, quod tamen illic geminatum legitur errore librarii. Cæterum ueteres uerruncare pro uertere uſurpaſſe docet uerbum auerruncare, quod auertere ſignificat, quemadmodnm annotauit Nonius Marcellus. Nihil igitur opus erat hic pro bene uerruncent ſcribere, bene uertant, quando hæc tota Scipionis precatio uetuſtatem ipſam refert.

Præda onuſtos. Hæ duæ dictiones non ſunt in codice Spirenſi, Quod uero ſequitur, mecum domos reduces ſiſtatis, expendendum num legi debeat, domo.

Vti mos eſt in mare porricit. Antiqua lectio: Vti mos in mare proiecit. Et ſequitur uerbum præteriti temporis, ſignum dedit. Mox ſcripſimus, celeriter conſpectu terræ ablati ſunt, è præpoſitione expuncta. Statim ſequitur in exemplari ſcripto: Et à meridie nebula occipit. Non occeperat.

Haud ita multo pòſt T. Poſthumius gubernator. Archetypum noſtrum habet tantum, haud ita multo pòſt gubernator Scipioni ait. Proinde apparet præpoſitionem poſt dediſſe occaſionem, ut aliquis inſulciret gubernatoris nomen T. Poſthumius.

Et uento eodem ferebantur. Caſtigauimus: Vento eodem ferebantur, particula & deleta, quam debemus finali ſyllabæ præcedentis, iubet.

Inde ægre correptum curſum. In antiquo uolumine legitur, inde ægre correctum curſum. Aberrarant enim, qui error non citra difficultatem correctus eſt & emendatus.

Quibus deſcenſiones in agros marit. factæ erant. Archetypum quod penes nos eſt, exſcenſiones habet, quod etiam alibi in eodem codice ſcripto lectitatur.

Octo millia liberorum capitum ſeruorumq;. Genitiuus capitum à quopiam inſertus eſt. Nam in ſcripto uolumine tantum eſt: Octo millia liberorum ſeruorumq;.

Cæterum cum magis iure gentis, quàm autoritate inter ſuos, aut uiribus obtineret regnum. Sic caſtigauimus ſecuti fidem manu ſcripti codicis. Cæterum quum magis iure gentis, autoritate inter ſuos, quàm uiribus obtineret regnum. Senſus eſt: Obtigerat illi inter ſuos autoritas. Ea magis quàm uiribus obtinebat regnum.

Vrbem Maſaniſſa primo impetu capit. Addidimus particulam Et duobus locis: Et urbem Maſaniſſa primo impetu capit,& ex regiis alios tr. ſe recepit. Deinde ſcripſimus, quò primum intenderant iter. pro, primo intenderat iter. Item, & incitabant iuuenem.

Nam & ipſe cum exercitu. Repoſuimus, Nam & ipſe eum exercitum, quo Capuſam uicerat, & ex receptis poſt cædem regis, aliquot habebat. Item, tantum peditum equitumq; habens.

Quia ſibi aduerſus Syphacem. Emendauimus, Quia ſibi cum Syphace. Deinde deleuimus pronomen eum, futurum cum in eodem honore. Quod uero ſequitur ibi, quo apud Galam & Deſalcē quondam fuiſſet, ingens erratum eſt, Scribendum: Quo apud Galam Deſalces quondam fuiſſet.

In medium regnum eundum. aut ſine certamine con ceſſuros in ditionem. Antiqua lectio, In medium regni eundum. Item mox, perſecuti ſunt regem.

Pluresq; quàm iuſto ſæpe in prælio. Scribi debet, in bello. Nam prælium ipſam pugnam & hoſtium congreſsionem ſignificat. Mox ſcripſimus, Carthaginienſium pro Carthaginienſes. Et alioqui ſtatim ſequitur, Carthaginienſes. Deinde repoſuimus, præmiorumque ingentium ſpe, pro ingenti ſpe. Poſtremo pronomen is deleuimus. Nam in fine poſitum eſt uerbum à quo totus circunductus pendet, Bocchar ex præf. reg. & cætera compellit.

Sed copiis etiam aliquāto maioribus. Inſeruimus particulam ut, ut aliquanto maioribus.

Sequentibus ſeſe abripuit. Scripſimus, ſequentibus ſe eripuit. Et mox, ita circundedit, pro circumuenit. Item, omnes ad unum interfecerit.

Inter uirgulta ulterioris ripæ emerſerunt. Legi debet, cum eo uirgulta interioris ripæ tenuerunt. Dii boni quid fingi poteſt impudentius illis qui ulterioris ſubdiderunt pro interioris, pro tenuerunt, emerſerunt. Deinde quo cohærerent uerba potius quàm ſenſus, adiecerunt præpoſitionem inter. Paulopòſt, redit ſcripſimus pro rediit.

Patiq; poſſe eſt uiſa iactationem. Ad fidem manu ſcripti codicis caſtigauimus, Patiq; poſſe uiſus iactationem. ut de ipſo Maſaniſſa intelligas, non de cicatrice.

Haud plus x l. equitibus collectis. Archetypum Spirenſe habet: Haud plus triginta equitibus conlectis. Habet deinde, Atq; non

non in poſſeſsione modo.

Inde irritato ad bellum Syphace. Vocabulum inde, non eſt in uolumine ſcripto. Mox repoſuimus, in iugis oportuniorum ad omnia montium.

Maiorem igitur eam rem iam Syphax rex ratus, quàm ut per præfectum ageret. Duas dictiones iam & rex deleuimus, & præfectum mutauimus in præfectos. Sic enim in antiquo codice legitur.

Imperat, ut circunducto agmine in ſe intentum hoſtem ab tergo inuadat. Locus eſt corruptus & licenter mutatus, quum nihil opus eſſet. Inſeruimus pronomẽ illum, quod deerat, & ex fide Spirenſis exemplaris ſic caſtigauimus: Illum circunducto agmine in ſe intentum hoſtem ab tergo inuadere iubet. Mox expunximus accuſatiuum eum, ex occulto aggreſſurus eum erat.

Syphax autem interdiu. Vetus lectio, Syphax tum interdiu. Deleuimus paulopóſt aduerbium primo. Vbi primo tempus uiſum eſt. & pro leui cliuo ſcripſimus, leni cliuo. Item pro tum multitudine, cum multitudine.

Itaq; cæteri pedites equitesq; cæſi, aut capti. Scripſimus: Itaque cæteri equites peditesq; cæſi. ſublata poſtrema clauſula, Aut capti. Fides ſit penes archetypum Spirenſe.

Altera pertinacior in repugnando. Vocabulum altera, non eſt in codice ueteri. Stat uero ſenſus eleganter ſine illo. Duæ turmæ hæſere. altera metu dedita hoſti. pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Vbi ſubauditur altera. Porrò magis placet ut legatur telis obruta quàm cetris obruta, quod in ſcripto codice eſt ceteris obruta. nam ſequitur, & confixa eſt.

In alia atq; alia flectendo itinera ludens. Emendauimus, eludens. Et mox, abſiſtere à ſequendo, deleuimus à præpoſitionem, quæ ſubintelligitur.

Ipſe cum LXX. equitibus. Antiqua lectio, Ipſe cum decem equitibus.

Cederet paulatim. Scripſimus, cedere paulatim. ſubauditur ſuperius uerbum, iubet. Deinde qui peropportunè circa uiæ flexus ſuppoſiti erant, ſic repoſuimus: Qui opportunè circa uiæ flexus oppoſiti erant.

Cum timoris ſimulati ſpecie audaciam hoſti faceret. Lectio uetus, cum timoris ſimulati audaciam hoſti faceret. Ego non dubito quin Liuius ſcripſerit: Quum timore ſimulato audaciam hoſti faceret.

Hannoni

Hannoni Afriſq; pugnando ac ſequendo feſsis ſe. Sic emendauimus & diſtinximus: Et recentibus equis (Hannone Afriſq; pugnando ac ſequendo feſsis) ſe circunfudere. Quod uero ſequitur, qui primi agminis fuerant, etiam legi poſſet, qui prioris agminis fuerant. Nam codex ſcriptus habet, qui prius agminis fuerant.

Quibus haud facilis receptus fuit. Deerat hic Vt particula, quam de poſtliminio reduximus in cõtextum. Vt quibus haud facilis receptus fuit. Paulopòſt, inter eos ſatis conſtabant, ſcripſimus conſtabat. Id quod in editione Ro. & ea quam Colonia Agrippina dedit, rectè legitur.

Ad prædam alteram repetendam ſeſe ueniſſe. Accuſatiuus repetendam, non eſt in uolumine ſcripto. Subauditur is aut ſimilis potius, puta uehendam. Nam præceſsit, quæ prædam in Siciliam uexerant.

Prout cuiuſq; opera fuerat. Antiqua lectio: Quorum opera fuerant. Quid ſi legas, quorum opera fuſi erant.

Simul & terreſtris exercitus ad imminentem prope ipſis mœnibus tumulum eſt admotus. Caſtigauimus, ab imminẽte prope ipſis mœnibus tumulo eſt admotus. Siquidem huiuſmodi lectionẽm continet exemplar uetus. Et quid fuit opus mutare quod eſt elegantiſsime dictum? Non intellexit uirtutem præpoſitionis ab, quiſquis is fuit qui id auſus eſt. Eadẽ temeritate mox & particula uerſa fuit in etiam, Machinaſq; etiam aduexerat ſecum, quum Liuius ſcripſerit (ſic enim ſolet) Machinaſq; & aduexerat ſecum, & ex Sicilia cum commeatu miſſæ erant. Paulopòſt, tria equitum confeciſſet, in ueteri uolumine eſt, effeciſſet.

Abſcederet inde irrito incepto. Quid ſi legamus: Abſcederet inde irrito cœpto, quando codex Spirenſis habet, abſcederet inderito incepto.

Etenim hyems inſtabat caſtra hyberna. Sic emendauimus & diſtinximus: Et (iam enim hyems inſtabat) caſtra hyberna &c. communit. Mox, & naualium caſtra amplectitur, exemplar uetuſtum habet, & naualia caſtra.

In litus ad ſeptentrionem uerſum ſubd. naues. Hic locus miſere fuit interpolatus addita præpoſitione in, propterea quòd librarius in fine dictionem equitatus omiſiſſet. Nos id uocabuli repoſuimus, In præpoſitione ſubmota, & uerbis ſic diſtinctis, Litus ad ſeptentrionem uerſum ſubductæ naues naualeſq; ſocii tenebant: meridialem uallem, ad alterum litus deuexam, equitatus. ſubaudi tenebat.

Comparari,aut mitti poſſet. Caſtigauimus,comp.ac mitti poſſet.Item, XII. millia tunicarum miſſa,& particula deleta.

In agro Crotonenſi. Debet eſſe,in agro Crotonienſi.

Paulo minus trecenti uiui capti, & equi XL. Lectio uetus,Paulominus trecenti uiui capti,equi quinquaginta. Mox ſcripſimus:Annibal Crotonem exercitum abduxit.

Princeps iterum delectus Q. Fabius Max. Repoſuimus,lectus pro delectus.

Cenſa cum iis CCXV. millia hominum. Exemplar uetus, Cenſa cum iis ducenti ſexaginta quinque millia hominum. legendum ducenta.

IN LIBRVM DECIMVM tertiæ Decadis.

VTer Hetruriam ac Liguriam prouinciam haberet. Scripſimus, ac Ligures. Et ſequitur mox, in Hetruria ac Liguribus decretum.

Et ad populum ſuadendi ac diſſuadendi locus eſſet. In codice manu ſcripto non eſt gerundium diſſuadendi, ſed tantum, & apud populum ſuadendi locus eſſet.Nec erat opus illud hic addere.Nam ſuadet etiam qui diſſuadet.

Quod in Brutiis prouincia. Exemplar uetus mendoſam hic lectionem continet, nempe hanc : Cui in Brutiis prouincia eidem in Etru.ac Liguribus decreta.Opinor ſcriptum fuiſſe : Quæ in Brutiis prouincia,eadem in Hetruria ac Liguribus decreta.

Et Lucretio prorogatum imperium eſt,ut Genuam. In codice ſcripto ſic legitur: Et Lucretio prorogatum imperium, Genuam oppidum à Magone P.d.exædificaret. Sine particula ut. Similis locutio mox præceſsit, M. Cornelius nouo conſuli tradere exercitum iuſſus.ipſe prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret.Quod poſtremũ uerbum inepte quiſpiã mutarat in obtinere.

Quod roboris ea prouincia habuerat. Non eſt in archetypo noſtro hæc clauſula. Nec uſqueadeo eſt neceſſaria. Stat enim ſenſus his uerbis: Et quia ne qua claſsis ex Africa traijceret, & cætera.

Amplexus eſt. Suſtulimus uerbum eſt, quemadmodum mox præpoſitionem in,Campeſtri agro, pro campeſtri in agro. Iterum expunximus uerbum eſt.Sicut antè dictum.

Armaq; & omne genus com. Caſtigauimus ex ueteri lib. Et arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eò portabantur.

tur. Item mox, ex animo miſerat, ſcripſimus di miſerat.

Spes ulla deſiturum afferebatur. Legendum eſt deſciturum, à uerbo deſciſo. Loquitur de Carthagínienſibus relinquendis, cum quibus aduerſus Romanos fœdus inierat Syphax. Ab hoc fœdere modica ſpes erat futurum ut ille deſciſceret deficeretq́;. Hoc planius faciunt ea quæ ſequuntur, & aſtipulatur codex uetuſtus. Mox ſcripſimus Antias Valerius, ſecuti uidelicet fidem lectionis ueteris. Quod elegantiæ cauſa Liuius uſurpauit.

Poſtea ut cauſa probabilis uiſa commeandi foret in caſtra hoſtium. Cum lectione uulgata conſentit exemplar ſcriptum, niſi quòd poſtea aduerbium quiſpiam hic inſulſit. Cæterum auſim affirmare ego pro participio uiſa legendum ſuis, hoc modo: Primò has conditiones imperator Romanus uix auribus admiſit, Vt cauſa probabilis ſuis commeandi foret in caſtra hoſtium, mollius eadem illa abnuere. Miſit enim exploratores in hoſtium caſtra Scipio per occaſionem colloqui, qui ſingula ſpecularentur. Nec uero quicquam addubito, quin eruditi mecum ſint hic ſenſuri. Peruicacibus nihil ſatisfacit, & nihil intelligunt ſtupidi. Certe participium uiſa nihil ad ſenſum pertinet. Dedit occaſionem errori, quòd præcedens dictio probabilis in s definit. Vnde librarius omiſſo s altero, uis ſcripſit pro ſuis. Alius caſtigare uolens, a literam adiecit, ut fieret uiſa. Porro mox legitur in ſcripto libro, ultro citroq́; agitantibus rem, conuenturum. Item, Hybernacula Carthaginienſibus. nõ Carthaginienſium. Hybernacula Carthaginienſibus lignea erãt, hoc eſt, Carthaginienſ. habebant hybernacula lignea.

Vetitos ſe reuerti ad imperatorem aiunt. Caſtigauimus iuxta fidem ſcripti uoluminis, ab imperatore. quæ uerba reſpiciunt participium uetitos, non autem infinitiuum reuerti, quod non animaduertit, qui mutauit. Sic mox illic legitur, ad comparanda quæ in rem opus erant. Et ſtatim, quia nimis. Ex archetypo Spirenſi.

Tantum diligenti expleant cura. & ſe Aſdrubalem. Vitiata uerba ſunt. pro unaq́; aduerbio quiſpiam non aſſecutus loci intelligentiam, ſuppoſuit cura &. Sic autem legenda ſententia eſt: Tantum diligentia expleant, unaq́; ſe Haſdrubalem Punicaq́; caſtra aggreſſurum. Quis hic non clamet in profeſſores, quos exemplaria uetuſta conſulere piget ac pudet?

Multos in ipſis cubiculis ſemiſomnes hauſit flamma. Scripſimus, cubilibus, intelligit lectos, aut id quod illis uice lectorum erat. Nam hoc ſignificat cubile, quum cubiculum locus ſit in quo

in quo eſt cubile. Porrò in hybernaculis Pœnorum, quemadmodum à Liuio deſcribuntur, apparet nulla fuiſſe cubicula. O' aſinum qui pro cubilibus cubicula ſuppoſuit.

An ex trepidatione nocturna eſſet confuſus. Opinor ſcribendum, confuſis ſenſum ueri adimebat, dandi caſu. Quod uocabulum infrà hoc eodem libro rurſum uſurpat de Maſaniſſa loquens: Ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſsit.

Dein per continua ſerpens uno repente omnia incēdio hauſit. Exemplar manu ſcriptum duntaxat habet: Dein continua incendio hauſit. Demiror quis præpoſitionem per adieceerit, & tres alias dictiones, ſerpens uno repente.

Obruebant itinera portarum. Scripſimus ueterem lectionem ſecuti, obruerant itinera port. Et mox pro die una, clade una.

xx. millia peditum. In codice Spirenſi legitur, duo millia peditum.

Cum paucis Afrorum. Vetus lectio, cum paucis equorum. Mallem Pœnorum. Suſpicor autem Liuium ſcripſiſſe, cum paucis ſuorum. Id quum ita fuiſſet, cum pauciſſuorum, ſciolus aliquis uolens caſtigare locum, ex uorum additis duabus literis fecit equorum. Paulopòſt, loco munito conſedit, non loco communito conſ. quemadmodum & nos ſcripſimus.

Simul utroq; cornu. Mihi magis arridet lectio uetus: Simul utraque cornua. Quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt neceſſaria, ex agris conuehit. Hic ſciolus quiſpiam germanum Liuii ſermonem audacter uitiauit. Nam quum ille ſcripſerit: Quæ diutinæ obſidioni tolerandæ ſunt, ex agris conuehebat, quemadmodum continet Spirenſe uolumen, auſus eſt aliquis adiicere uocabulum neceſſaria, minime neceſſarium hoc loco, ſed ſuperuacaneum. Sic lib. ſecundo Decadis primæ Liuius dixit: Vt tam eminens area, firmaq; templis quoque ac porticibus ſuſtinendis eſſet. Rurſum alibi: Satis fretus tolerando certamini legatum eſſe. Item, P. Scipionem proconſulem deûm benignitate & Rempublicam eſſe gratiæ referendæ. Quo loquendi modo Cicero quoque utitur, & alii autores.

Vt feliciſsime gerantur res. Caſtigauimus, ut feliciſsime geratur res. Nec improbatur mox uetus lectio, qui tueantur.

Occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta. Abeſt ab Carthagine xii. millia ferme paſſuum: locus tum operibus, tum ſuapte natura tutus. Hanc ſententiam ſic caſtiga

ſtigauimus & diſtinximus: Occupat relictum fuga cuſtodum Tuneta (abeſt ab Carthagine x I I. millia paſſuum) locum quum operibus,tum ſuapte natura tutum.

Ne naues in terram ad obſidionem. Placet uetus lectio, in terram & obſidionem uerſæ.

Et aut in onerariarum uſum uerſæ. Hæc clauſula non eſt in exemplari ſcripto.ſed tantum, torm. machinasq; portantes,& aut ita adpulſæ muris. Vnde coniicio particulam & repetitam à librario per errorem propter finalem ſyllabam es præcedentem. Et ſic ſcripſiſſe Liuium, tormenta machinasq; portantes,aut ita appulſæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere aſcenſum poſſet. Sic enim legendum docet archetypum Spirenſe, non acceſſum.

Vt in nauali certamine ſolet. Scribendum eſt, contrà quàm in nauali certamine ſolet. Nam quis unquam ſic ad naumachiam inſtrui naues uidit,ut inter ſe colligentur?

Velut uno inter ſe uinculo illigatis compreſsit,tabulasq; ſuper inſtrauit. Tu lege,comprehendit, hoc eſt complexus eſt,copulauit,tabulasq́, ſuperſtrauit.

Vt peruium nauium ordinem faceret. Vetus lectio: Vt peruium in totum nauium ordinem eſſet. Nos emendauimus: Vt peruius in totum nauium ordo eſſet. Porrò non ſolet Liuius idem uerbum ſtatim repetere,ut hic, faceret & fecit. O' miſere tractatum Liuium.

Ita parati inſtructiq;. Quæſo te per muſas ſic loquitur Liuius? quid aliud eſt inſtructi,niſi parati? Legendum eſt, Ita parati intentiq;. Significat enim Romanos attente Carthaginienſium aduentum expectaſſe.

Omnia permiſta turba trepidantium primo impetu oppreſsiſſent. Dii boni quanta eſt ſciolorum temeritas mutantium ſtatim quod non aſſequuntur. Scripſit Liuius: Omnia permixta turba trepidantium primo impetu deprendiſſent. Quod non intelligens aliquis, pro deprendiſſent ſuppoſuit oppreſſiſſent.

Sed eo maior. Vetus lectio, Sed eo gratior. Paulopòſt in ſcripto codice tantum eſt,ad regem deſyderatum, non, diu deſyderatum. Item, ſtimulabant. Quod ſequitur, per multos florentes annos, caſtigauimus, florentis, ut referatur ad genitiuum regni qui præcedit.

Cum aut uincentibus ſpes. Expende lector num legi poſsit,urgentibus.Nam in uolumine ſcripto uigentibus habetur.Et

oppon

opponuntur inter ſe, urgere & pelli. Præterea ſpes magis competit urgentibus, hoc modo uidelicet uictoriam conſecuturis, quàm iam uincentibus.

Omnem poſtremo utrinque equitatum. Germana Liuii lectio ſic habere debet, Omnes utrinque poſtremo equitum certaminis ſtudium effudit. Preceſsit autem, primo pauci equites. Nũc dicit, omnes, ſubaudi equites. Porrò loquendi modus per duos genitiuos, ut hic equitum certaminis ſtudium, Liuio familiaris eſt, & optimis quibuſque autoribus. In codice ſcripto mendoſe legitur, utrunq;, pro utrinq;.

Intranti ueſtibulum in ipſo ueſtibuli limine. Genitiuus ueſtibuli inter prælegendum additus ab exponente, pòſt irrepſit in contextum. Nos ſubmouimus. Id indicat liber manu ſcriptus. Idẽ accidit paulopòſt in accuſatiuo me. Neque me in cuiuſquam Romani ſup. Et in ut particula, me morte ut uindices. Nos item expunximus. Infrà legitur: Ne quid relinqueretur integrum aut Lælio. Et, Maſaniſſa recipit. Item, quantum quiſq; plurimum poſſet. Præterea, famæque gentis. Et infra, perductus eſt. Hoc non omittendum, quia paulo ſuperius in libro uetuſto legitur, ad arbitrium, non ut arbitrium, eam ſententiam ſic quoque legi poſſe: Victus deinde precibus Maſaniſſæ orantis, id arbitrium, utrius regum duorum fortunæ acceſsio Sophonisba eſſet: ad Scipionem reiiceret. Vbi non citra elegantiam ſubauditur, ut.

In alloquendo uictorem. Vetus lectio, in alloquendo uictore. Et mox, quum arma aduerſus populum Romanum cepiſſet, non recepiſſet. Quod uero ſequitur, ſibi hoc in miſeriis ſolatii eſſe, & in ſcripto uolumine eſt, ſibi in miſeriis ſolaci eſſe: poterat etiam legi, ſibi in miſeriis ſolatio eſſe, aut ſolatium.

Neque prudentiorem neque conſtant. Codex manu ſcriptus tantum habet, neque conſtantiorem Maſaniſſam quàm Syphacem eſſe, iam ab iuuenta incautiorem. poſſet legi, Neq; conſtantiorem Maſaniſſam quàm Syphacem etiam ab iuuenta incautiorẽ. Sequitur in exemplari Spirenſi, certe ſtultius eam quàm ſe duxiſſe. Proinde miror quis iſtas tres dictiones, illum atque intemperatius, admiſcuerit.

Hanc non hoſtili modo odio, ſed amoris etiam ſtimulis armatam apud æmulum cernere ſe cum dixiſſet. Hunc locum nullus crederet infeliciter interpolatum eſſe & planè corruptum, niſi qui uetuſtum exemplar inſpexerit, in quo ſic legitur: Hæc non hoſtili odio modo, ſed à nouis etiam ſtimulis, armatam

tam apud æmulum cernens cum dixiſſet.

Etiam eo fœdiora hæc uidebantur. Scripſimus: Et eo. ſic enim in ſcripto codice legitur.

Hæc ſecum uoluenti. Antiqua lectio: Hæc ſecum uolutanti. Et mox inſeruimus & particulam, Et benigno uultu excepiſſet, & egregiis laud. Sic enim Liuius loqui ſolet.

Propter quam appetendus t.u.ſ. Scribe propter quas. Nam præceſsit genitiuus uirtutum. Et ſequitur, temperantia & continentia libidinum. Mox legendum eſt, qua ego, Non, in qua. Paulopôſt ſcripſimus, periculi.

Qui eas ſua temperantia frænauit: multo maius decus, maioremq; uictoriam ſibi peperit, quam nos Syphace uicto habemus. Exemplar manu ſcriptum ſic habet: Qui etemperantia ſua frænauit ac domuit, ut multo maius decus, maioremque uictoriam ſibi ceperit, quàm nos Syph. u. hab. Suſpicor hoc potius modo fuiſſe reſtituendam ſententiam iſtam: Qui ſe temperantia ſua frænauit ac domuit, ne multo maius decus maioremq; uictoriam ſibi ceperit, quàm nos Syphace uicto habemus. Vt ſit næ Græcum pro certe, quod facile potuit in ut uerti, ab eo qui fortaſsis putabat, negatiuam eſſe particulam, quæ planè ſenſum turbabat. De ſe particula non dubito. De uerbo ceperit habes teſtimonium codicis Spirenſis.

Regnum, agri, oppida. Legendum, ager, non agri. Significat ager, totum territorium. Sic poſſemus dicere: Hoc anno malignè frumenta proueniſſe in agro Gallico, in Alſatico uina. Is fuit quo hæc ſcribebam M. D XXIX. Et tamen dicimus ager Argentoratenſis, ager Sletſtadienſis. Hoc non intellexit qui hic ſcripſit agri, propterea quòd ſequatur, oppida.

Quo facile à circunſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet. Scribendum eſt, quòd facile. Non enim in hoc gemebat ſuſpirabatq; Maſaniſſa rex ut audiretur. Sed tanta erant ſuſpiria, ut facile exaudiri poſſent. Vide quàm contrarium ſenſum inuehat unius literæ abiectio. Paulopôſt ſcripſimus, Nec ingratum.

Quod temeritatem temeritate alia luerit. Vetus & ſincerior lectio: Quod temeritatem alia luerit. ſubauditur, temeritate. Eadem habet, quàm neceſſe fuerit.

Sella curuli eburnea. In archetypo Spirenſi, non eſt eburnea. Quod uero ſequitur: Neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe, legitur illic, Neq; triumphantis, quæ lectio mihi probatur. Subauditur autem in genitiuo triumphantis accuſatiuus ornatum.

tum. Hæc puerilia fateor admonere cogimur, quod appareat quoſdam in errorem inde deductos. Paulopòſt illic ſcriptum eſt, Scipio Lælio, non C. Lælio.

IN QVARTAM TITI LIVII DECADEM ANNOTATIONES SIGISmundi Gelenii. Libro I.

P. IVLIVS Apulus. Hunc & in prætura & pòſt in conſulatu P. Villium Tappulum ſcripti codices conſtanter appellant, hominem plebeium & nihil ad gentem Iuliam pertinentem. Sed magis mirum quòd mox Sulpitio Galbæ conſuli prænomen mutatum, & ex Publio Seruius factus, cum non ſolum Florus Publium uocet, ſed etiam in omnibus typis excuſis editionibus is ipſe Galba ubique præterquam in conſulatu Publius prænominetur.

Munera deinde legatis in ſingulos quina millia L. æris ex S.C. miſſa. Legendum, quinum millium æris. minutiora alia nec hic, nec alibi commemorabo. Paulopòſt, mutilata lectio ſic reſtituta. Legatos item mittendos in Africam cenſuerunt, eoſdē Carthaginem, eoſdē in Numidiam ad Maſaniſſam. Carthaginem, ut nunciarent &c.

Indigne paſſus ſenatus non ceſſari ab facrilegiis. Vetus lectio, ab ſacrilegis. Mox, equuleus cum quinq; pedibus. non equus.

C. Claudius Centimalus. Cento, non Centimalus, quod Fuluiorum cognomen eſt. Mox: contraxerant autem ſibi. ſupereſt ſibi. Paulopòſt: beneficiorum primum in ciuitatem ſociam, legendum ſuam. Ibidem, capeſſendum bellum, non capeſſendi belli. ac mox: naues longas quatuor in portu Athenien. in portu, de ſuo aliquis adiecit. Ibidem uirtutis ergò, non gratia. inſequenti uerſu: Rhodii Ceam ab Aegina, non etiam ab Aegina. &: Parumque & Cythnum, non Scyrum. & paulopòſt: Doriſcon & Serrheum, nō Nympheum. Serrheum in eo tractu præter alios etiam Thucydides collocat.

Equites cc. Numidæ, cum daret, accepti. Reſtituimus: equites M. Numidæ, cum M M. daret accepti. rationem mutatæ lectionis, non eſt uiſum paſsim adponere. Docti facile diſcernent, utra lectio alteri præſtet: indocti conſenſu ueterum codicum

contenti eſſe debent.

Et erant Atticæ tres aptæ naues. Scribe, apertæ naues. non multo pôſt, quà infrequentiſsima ædificia urbis ſunt. ædificia, ſuperuacuum eſt. Deinde, curſu propere Chalcidem contendit: uetus lectio potior, Curſu propè. & ibidem, nec quicquam aliud, non, nec ad quicquam aliud.

Sed Cynoſarges, & Lucus, & quicquid ſancti. Repoſuimus, Sed & Cynoſarges, & Lyceum. Sequitur non longe inde: qui tranſlato ab Achæis imperio à Philopœmene. ſuſtulimus, ab Achæis.

Lilybæum inducitur concilium populi Romani. pro populi Romani lege prætor, hoc modo: Prætor Romanus conuentus agit. ac mox, Rhegium, Tarentum, Capuam, finitimasq́;. Vetus lectio, Capuam, ne finitimas nominem. Ibidem, Monumentũ Campani populi, elato & extorri eiecto ipſo populo. Non, Campano populo data extorri & eiecto.

Niſi in Panætolico & Pyrrhiaco conſilio. Pylaico legendum, à Thermopylis quæ & pylæ dicuntur.

Nam qui haſtis ſagittis'que & lata lanceis. Lege, Et rara lanceis. Aliquanto poſt, Caſtra ad Atabolum mouit. pro quo exemplaria ſcripta Octolophum habent.

LXXX. admodum ornati equis ſpoliis'q; ſimul armorum relictis, abducti. Sincera lectio: Equi, ſpoliis ſimul armorum relatis, abducti.

Anguſtis faucibus unde ex continenti iter eſt. Lege, unum ex continenti. Mox, COS. in loca pacata ad Apolloniam, unde orſus bellum erat. Non, iam pacata, neq; ortum. Ibidem, Aetoli & Athamanes. nam Acarnanes partium Philippi erãt. Aliquanto pôſt, cum uniuerſi ſexcentorum ægre. ubi uniuerſi dictio interciderat. Item, ternis'ue ſummum, non ad ſummum. Sic enim Liuius loqui ſolet.

Neque in iis quicquam poſtea poni dedicariq; placere, eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas eſſet. Hæc ſententia prius dimidia ſui parte truncata fuit.

Ab Andro Scyrum traiecerunt. Cythnum lege. Idem error qui ſuprà. Qui uero Tanticeris, pro Atticæ is locus eſt, ſcripſit, non legit apud Strabonem Praſias unum ex maritimis Atticæ Demis eſſe, ad Eubœam uerſum.

C. Aurelius COS. cum ex prouincia Romam comitiorum cauſa uenisset, ut id nouit, quod animis præce-

perat.

perat. Vetus lectio: non id quod animis præceperat. Paulopoſt: Neq; ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, militem unum ſaltem fuiſſe. Legendum: Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, ſi non militem, lixam ſaltem fuiſſe. Mox, Maſſaliota eſt Terentii cognomen, & Acilius Glabrio, non Attilius.

IN LIBRVM SECVNDVM Quartæ Decadis.

ET **Veliterni, Apollinis & Saturni ædes.** Pro Saturni Sangi repoſuimus. Eſt autem Sangus Sabinorum numen. Ibidem, equuleum cum quinque pedibus, non equum. Poſt aliquot uerſus: Ea militum fuit, qui ex Africa. Sincera lectio: M M. ea militum fuere, &c. Et mox: Thaumaſtos eo tempore Philippus. Thaumacos habent ſcripta exemplaria. Sic etiam Stephanus appellat.

Philippum, quantum ab aſsiduis laboribus itinerum pugnarumque laxauerat animi. Legendum, laxauerat animum. Deinde: maxime idoneum locum credidit eſſe præter amnem Aoum. Adiecimus duas uoces maxime idoneum ad muniendum locum. Mox: equos C C X X X. non equites. Item, uenalicium Capuæ, non uenalium.

M. Porcius Cato, C. Aelius. Vetus lectio: C. Heluius. Paulopoſt:

Ne aut ipſe prouincia decederet. Scribendum, Vetuſque aut ipſe prouincia decedere. Item: aduerſus Philippum, communem hoſtem uti. populo Romano gratum cum facturum & ſenatui, ſi Antiochus regno. Scribe & diſtingue ſicuti populum Ro. gratum cum facturum ſenatui, ſi regno &c. Mox pro Sueſſæ aruſpices, repoſuimus: Sueſſæ Auruncæ.

Pauſanias & Hypſelus ex Alexãdri Magnetis equitibus. Vera lectio, Pauſanias prætor & Alexander magiſter equitum. Sic enim reddidit Strategum & Hipparchum. Poſt aliquot uerſus, ubi legebatur antea, Genus armorum ad amplum prælium gerendum: contra illis loca. ſcripſimus: genus armorum erat, aptum urgendis regiis, pro hoſte loca. Cæterum quia duarum uocum. ſ. urgendis regiis loco, ueſtigia magis literarum quàm literæ apparebant in exemplari uetuſto, ueriti ne quantum ad eas uoces attinet, non ſatis aſſecuti ſimus germanam lectionem, aſteriſcum appoſuimus. inſpiciat locum, cui ſcripti codicis copia dabitur. Alterum exemplar (nam duobus uſi ſumus) hic nihil adiuuit, quòd in

eo primus & ſecundus libri, atq; initium tertii, deſiderarentur.

Acceſsit etiam forte res. Lego, fortuita res. Deinde, nec ſtationem procul à mari. Lege, nec rationem. Ibidem, Relicta obſidione, pro reiecta. Et mox, Daulis pro Daculiſia. Item poteſtas dicendi facta eſt, non data eſt. Et, ii ferè atrociſsime.

Sociorum Philippi maritimæ etiam urbes. Dele etiã.

Et magnis recentibus colligatis beneficiis. Lege, obligatis. Pauloantè, pro neque morante ullo, uetus lectio eſt, neque mirante.

Pertinacius Quintius à Miſnepio perſtabat. Reſtituimus, in incepto perſtabat. Deinde, uelut ominis cauſa, non honoris cauſa. Mox, Aeneſidemus Dymæus, non Elimeus. Sequitur, qui idem quod Macedones ſentirẽt. non ſolis quidem. Et, huius rei tam fœdæ indicium, non fœdum.

Iuſsic̃ circumire eam. Eas lege, ut ad uigilias referatur.

Aut ſi qua in re occaſio fuiſſet, adiuuarẽt Romanos. Vetus lectio: aut ſi qua etiam occaſio fuiſſet. Sequitur, Carpenta c c. millia. ſatis erat, ſupra c c. Paulopôſt, ſumma ui ut tenderent, non, ut obtinerent.

Et Achæorum exules, & uir inſignis Cycliadas. Lege, & Achæorum exul, uir inſignis Cycliadas. Item, ut nulla fides ſit: nõ, ut in nullo fides ſit. Ibidem, Simplicem ſuam orationem eſſe. dixit. uerbum dixit aliquis adiecit de ſuo. &, non regis præſidia, ſed regi lege. deducenda regi eſſe. Item audiri poſtulata uerum eſſe, non, æquum eſſe. qua locutione & alibi Liuius utitur. Mox, Rhodii Pyrrheam. Peræam legendum & uetus exemplar, & uerba per parentheſim addita ſatis declarant. id mendum & aliis aliquot locis inoleuit. Præterea, & in Helleſponto Seſto atq; Abydo. ubi in præpoſitio deerat.

Ipſius enim Aetoliæ Græcos. Agræos ſcribo, nõ Græcos. Paulopôſt, iis'ne urbibus decedere. Vetus lectio: utrum, iis'ne urbibus &c. item, cum Ap. Claudio Tr. mil. non cum A. Claudio præfecto. Mox, pro littus Athonium, lege, littus ad Thronium. Eſt enim in eo ſinu huius nominis oppidum.

Cæterum eorum oratio. Cætera, non cæterum. Poſt aliquot uerſus, traderet ubi uellet, urbem. Philocli ait. ſic nocte. Syncera lectio: tradere, ubi uellet, urbem, Philoclen iuſsit. nocte &c. Mox: poſteaquam in poteſtate Nabidis Argiuorum ciuitas erat. Hæc uox Nabidis non eſt in archetypo, & abſque ea ſatis conſtat ſententia. ibidem, quas iis forte diebus. Adiecimus pronomen

ipſis

ipſis,uetus exemplar ſecuti.lis ipſis. idem exemplar habet:haud procul urbe Mycenica,non Hyecenica. ibidem, inermes item regi, non inermibus. & in fine libri : ſed poſtremo ueſtem quoque, non, ſed & poſtremo ueſtem.

IN LIBRVM TERTIVM quartæ Decadis.

IN tempore & ipſum. Ad id ipſum,lege. Paulopóſt.

Dardanos tranſgreſſos fines ab cōtentu conceſsit cum regni. Hæ uoces,ab contentu conceſsit cum, planè hic ſuperfluunt. Deinde pro omnibus uicis aliisq;, ſcriptum eſt omnibus his aliisq;.

Cum Luſcinone fidas urbes Cardonem & Bardonem. Scriptum exemplar quod unicum extat, habet : Cum Luſcino ualidas urbes. Quòd uero editio Maguntina hic & aliis locis degenerarit, in cauſa fuit priſcus character, nec hoc ſeculo cuiuis lectu facilis. Ibidem eſt pro mutauerat,nudauerat.

Satis iā ante diuidere eſſe. Hæc uerba non ſolū deprauata, ſed etiā non ſuo loco poſita, initiū ſunt orationis Antiochi ad legatos Romanos,ut indicabitur,cum ad eum locum uentum fuerit.

Bellum in Hiſpania quinto póſt anno exortum eſt, quàm ſimul cum Punico bello fuerat finitum. Hic duas uoces exortum & fuerat,typographus per incuriam omiſit.

Perinde atque ab ipſo hi & non à Quintio & Romanis dati eſſent. Vetus lectio : Perinde atq; ipſi id à Quintio & Romanis datum eſſet.ibidem, Et comitiis proximis Bœotii ceu nullam aliam.ſcriptum habet : Bœotarchen nullam aliam. nam prætorem caſtigator addidit de ſuo,ſicut paulopóſt,Præpoſitionem de: quidnam de ſe futurum eſſet.

Obuiam eundo impendentem. Lege, impudenter. Et mox pro eo ipſo rem,eo ipſo timore. item, ad agendam rem fuerit. Rem redundat. Deinde pro efferauerat cædes, efferauit ea cædes. Ibidem pro ad uarios cōmeatus uſus,legendum commeantes. & pro egredi auſus miles,egredi caſtris miles.

Euaſtatis prius agris,quàm ab Elatia. Quâ,non quàm. Sequitur,Euromo Piſidisq; & Bargyllis.ubi Pedaſſo,nō Piſidis lege.

Soli Aetoli id decretum decem clamium ſanies carpebant. Nō erat opus aſteriſco,ſi qui primæ editioni præfuit, acrius oculos in characterem non ſatis notum intendiſſet : uidiſſet ſincerām lectionem, nempe hanc : Decretum x. legatorum clam-

muſſantes carpebant. Eadem cæcutientia mox in tertio uerſu pro liberentur legit libenter: & Eretriam omiſit, ubi ſcriptũ eſt Oreum cum Eretria & Demetriade. Rurſus poſt tres uerſus, quod tempora Reipub. poſtulaſſent: deprauatum in, quo tempore pop. Rom. poſtulaſſet. Ac paulopóſt præſidii Romani, in pop. Pom. & Iſthmiorum ludicrum, in Nemeorum.

Quàm quod uniuerſi homines acciperent. Vniuerſum homines caperent debet legi. Non multo póſt, ubi legitur: Adeo unum gaudium præoccupauerat omnem aliorum ſenſuum uoluptatem: temere ab archetypo diſceſſum eſt quod habet: præoccupauerat omnium aliarum ſenſum uoluptatum. Item, ſine fide rerum iactata, iactantibus legendum. Sequitur, Theſſalorum genti Phthiotæ dati. Achæi Phthiotæ lege. Sic & Strabo hos uocat. prætereà pro Phocæam & Eretriam, Oreum & Eretriam lege. pro L. Thermus, L. Stertinius.

Aetolorum principes alii queſti ſunt. In Archetypo eſt interqueſti, ſicut interloqui dicimus. Aliquantopoſt pro, proſpera pugna nequicquam oppugnatum eſt, legendum, à proſpera pugna: & pro, ne moti ſe inde pellerent, ne moti ſemel pellerentur. Item pro in Boiis negligentius, Boii negligentius. & ad certamen deſtinatis, pro deſtinati.

Romanos tam inquirere regi Antiocho faciendum, aut quouſq; terra mariq; progrediendum fuerit. Ipſos non cogitare, Aſiam nihil &c. Hanc orationem non acephalon ſolum, ſed alioqui etiam uitiatam, ſic reſtituimus & diſtinximus: Satis iam antè uidere ſe, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum: at quouſq; terra mariq; progrediendum fuerit ipſis, non cogitare. Aſiam nihil. & reliqua. quinque primas uoces, ſuprà non ſuo loco poſitas, huc repoſuimus, ut antè dictum eſt.

Cypri nihilo minus. Cyprum nihilominus tendens, legitur in archetypo. Et ſeditione remigum, non regum.

P. Manlius Nobilior. Hic omiſſæ ſunt aliquot uoces. Integra lectio ſic habet, P. Manlius. P. Porcius Lecca. Aediles curules M. Fuluius Nobilior &c. Sequitur, quo die magiſtratum inierunt: non, quidem magiſtratum. ibidem lege & quinque milia, nõ ex quinque milibus. & ab tergo Liguribus non Libuis.

Mirantibus iam uulgo, Minucium quod Hiſpania mouiſſet, bellum negligere. Vera lectio: Mirantibus iam uulgo hominibus, quod Hiſpania mouiſſet bellum negligi. Mox, Nabin nunc Lacedæmoniorum, non, Tyrannum Laced. Et tenere

Argos,

Argos,non occupare.

Eam rem rati maturatam, dilatam'ue non magni momenti ad ſummam rem populi Ro.eſſe. Sine cauſa hic quoque mutata lectio: in manu ſcripto ſic eſt: Eam rem eſſe rati, quæ maturata dilita'ue non tam magni momenti ad ſummam rem populi Rom.eſſet. Deprauatius etiam eſt quod ſequitur: Marceſcere otio tum queri ciuitatem eum: id ſic reſtitutum eſt, Marceſcere otio ſituq; ciuitatem queri eum.

Per unum illum tam geſti quàm moti. Paulo elegantius ſcriptum eſt in archetypo, non magis geſti quàm moti. Mox pro tam potenti regno,tam impotenti, legendum:ut alia minutiora hic diſsimulem. Illud paruum uideri nô debet, quod paulopôſt ordinarii Reipublicæ uſus,deprauauit neſcio quis in ordinati.

Aetoli quoque eodem tempore alienati ab ſocietate Romana & Aminander,quorum &c. In Maguntino legitur: Aetolorum quoq; eodem tempore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt,quorum &c.

IN LIBRVM QVARTVM
Quartæ Decadis.

AVtoribus uobis M.Fundanio & L.Valerio. Vocatiui ſunt Fundani & Valeri, ſicut ſequenti uerſu, tribuni non tribunis. Eodem uerſu pro nobis ſic, uobis ſi, repoſitum eſt: ſequenti, pro ſicut, ſi ut. Aliquanto pôſt pro, per quæ quamq;, per quæq; ſubiecerint uiris.

Stantes in publico inueniſſet eas quæ acciperent. Eas redundat. Poſt aliquot uerſus legendum: ipſis uinculis ſicut fera beſtia iritata, deinde emiſſa. Vbi aliquis participium,uinculis ſolutis,addidit,cùm nihil opus eſſet.

Niſi quid in utraque re uani ſit. Re ſupereſt. Sequitur locus egregie uitiatus ſcioli alicuius opera. In eadem die deerant pecuniæ,frumentum,& cætera. Sincera lectio: In eandem diem frumentum & cætera. In eandem diem, hoc eſt, poſtquàm debellatum eſſet.

Magiſtratibus in coloniis municipiisq; togæ prætextæ habendæ ius eſt. Deſunt aliquot uoces. Integra lectio hæc: Magiſtratibus in coloniis municipiisq;, hic Romæ infimo genere magiſtris uicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus. Ibidem, Nullam æmulationem inter eas ſingularem, lege, inter ſe ſingularum. Paulopôſt: Et malle patres, non mallent.

Item Brutorum ianuas, non tribunorum: & portum Pyrenei, non Pyrenem.

Et agrorum exigere fructus. Exigere lege. Nam Græci illi nullos agros habebant. Deinde: Cauſa negati triumphi fuit. Vetus lectio potior: Cauſa triumphi negandi ſenatui fuit. Et pro, præſidium Romani miſiſſet. In ueteribus legitur, præſidio Romanus miles eſſet. tria milia &c. Paulopoſt pro, nullis periculis ſe motos, nullis terriculis. nec male: Conſul ubi ſatis quod in ſpeciem fuit, oſtentatũ eſt. Pro quo in uulgatis editionibus, in ſpem, legitur. Aliquantopoſt: Et ipſe inter equites ſparo percutit. lege interequitãs Præterea, ipſis caſtris uxuti, non ipſi.

Quos omneis appellatos benigne domos dimiſit. Vetus lectio plus habet: appellatos benigne, uinoq; & cibo curatos. Item domum conſuli, non domum conſulis. Grauius erratum quod ſequitur: Bergiſtanorum ciuitates ſeptem & aliquot caſtella. quod legi debet: Bergiſtanorum ciuitatis aliquot caſtella. Et mox: Ap. Claudii Neronis, non à P. Claudio.

Cæteri omnes in uicos. In manu ſcriptis legitur: Cæteri omiſſo bello in uicos &c.

Quintius conuentum Corinthum omnium ſociarum ciuitatum legionibus in diem certam edicit: ad quam ubi frequentes undique principes conuenerunt, ita ut in ea ne Aetoli quidem abeſſent, tali oratione eſt uſus. Ad quam, & in ea, redundat. Nam Liuius ſcripſit conuentu edicto, ut ſit continua oratio. Paulopoſt, liberatæ Græciæ, non libertatis: nec incenſos Aetolos, ſed inceſſi Aetolos, legendum. Sequitur: Efferatioribus quàm ulli barbari immanes belluæ uiuunt. Vehemétius eſt quod in manu ſcriptis exẽplaribus legitur, quàm ulli barbari, immo quàm rapaciſsimæ belluæ utuntur.

Inde potiſsimum ordiendi belli. Melius, ordiendum bellum. Aliquanto poſt pro, tam ſuſpectis & incertis, noſtra archetypa habent, tam ſuſpenſis & incertis.

Die poſtero ad Sellas ſuper Eurotam. Scripti codices habent: Die altero ad Sellaſiam ſuper Oenunta. Sic hunc fluuium & Polybius nominat.

Ingentem terrorem ac tumultum conieceruut nihil tale expectantibus. Reſtituimus iuxta fidem archetyporũ: In terrorem ac tumultum coniecerunt nihil tale expectantes. Deinde quæ minus inſida ac trepida. Vbi hæc uox, inſida, interciderat.

E tribus concitata claſsibus. Scribendum contracta. Item

pro

pro,ut diſcederent ab apertiore loco,ut diſtenderent.

Et accepi urbem cum Philippi partium. Dele urbem. Sequenti uerſu: tempus autem me, lege, Tempus autem cō me. Ac mox,iam feceram hæc,pro nam feceram. Et nō dico quid,pro non dico quod. Item, per æquationem fortunæ ad dignitates,lege,ac dignitatis. Et, pluribus me ipſe egiſſe.pro,me peregiſſe.

Aut ad ſummū trium in ea re nouitatis culpam eſſe. Sincera lectio,aut ſummum trium in ea re non ciuitatis. Paulopóſt

Hoc tu dicas liberantibus Græciam ſociis, qui ut Potior lectio, Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut &c. Sequenti uerſu, pro populi Rom. non uiolaui, lege, proprie non uiolaui. Item pro Vtrum non à te factum eſt? Vtrunque à te factum eſt.

Non tātummodo obſeſſam, ſed iam captam urbem Lacedæmonem eſſe. Sincera lectio, tantum non iam captam Lacedæmonem eſſe. Sequitur: Lateri adhærens tyranni. lege, & lateri adhærens tyrannus. item,Nabidis dominantis ſatellitē factum Tribunum mil.Lege:Satellitem factum populum Rom.

Inter Cal. Martias & idus Maias. Vetus lectio: Et pridie Cal.Maias: ut ſint duo integri menſes. Mox:Tempſam L.Cornelius Merula. Archetypa: L.Cornelius Merula & C.Salonius.Nihilominus tertius collega intercidit.

Bigati C X X I I I. millia, oſcenſis auri D X L. pondo. Militibus C C C C. millia,ex præda diuiſit. Rectius manu ſcripti codices,nempe ſic. Bigati C X X I I I. millia, oſcenſis D X L. auri pondo M. C C C C. Militibus ex præda,&c. Ibidem, Boiorix, non Boiorum res: & locis idoneis,non locis apertis. Mox, Tertio ui ſubiere. ui redundat.

Fuſi inde Romani, & qui imperio conſulis parere noluerant, ſuo pauore ac terrore caſtra repetunt. Vetus lectio: Rom.quæ imperio conſulis noluerant,ſuo pauore,&c.

Omnibus circà ciuitatibus metuendum. Secuti fidem ueterum codicum addidimus: hærentē uiſceribus nobiliſsimæ ciuitatis. Ibidem: Et nunc cum aliter:dele,&

Ac corinthum ipſis extemplo. Lege, Acrocorinthum ipſis.Sequitur: Salubrem eis & ſingulis ciuitatibus. Reſtituimus,ſalubrem & ſingulis & ciuitatibus. Ibidem: Ipſis qui habeant,non iis qui habeant. Paulopóſt, ac munus ſuum bene poſitum, non, hinc munus ſuum. Mox, pro portione, lege diſiunctim, quod in proportionem aliquis deprauauit. Ibidem,ab Acrocorintho deſcēdens: non,

non, à Corintho diſcedens.

Triumphusq́ meritus ab annuentibus decretus. Antiqua lectio, ab lubentibus decretus. Mox, Tubero Tr. pl. tulit ad plebem. illic legitur: Tr. pl. ex S. C. tulit.

Ita ab Antiocho Græcas Aſiæ urbes liberare. Vetuſta lectio paulo elegantior: Ab Antiocho Aſiæ urbes, quæ Graii nominis ſint, liberare. Aliquanto pòſt pro, Ariſtonem quendam Tyrium natum Epheſi, illic legitur, nactus Epheſi. Et paulopòſt pro, deinde tertia uigilia, ſcripſimus de tertia, conſentientibus uetuſtis codicibus. Item, demptæ, non ademptæ.

Maſaniſſa poſteaquàm & infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes principes propter colloquia Ariſtonis ſenſit, ſenatum propter indicia ipſius Ariſtonis populo ſuſpectum. Germana ſcriptura ſic habet. Maſaniſſa poſteaquam & infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter indicium eiuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto. &c.

IN LIBRVM QVINTVM
Quartæ Decadis.

Qvod inde reuectum eſt, militi diuiſum. Effectum eſt, legi debet, non reuectum. Poſt aliquot lineas: tertium in Hiſpania adieciſſe, non allegiſſe. Præterea, necdum noto ſatis inter ſe, ut uix fidere alii aliis poſſent. uix redundat.

Et M. Martius tribunus. Repoſuimus ſecuti archetypa: Et M. Genucius & M. Martius tribuni. Paulopòſt Feralia legitur in antiquis codicibus, non fœneralia. Ibidem: libero fœnore, non liberos.

Nam & in unum locum tenebant patritii ambo. Antiquior lectio: in unum locum petebant ambo patricii.

Ad Martis aram, qua in campos iter eſſet. In campum ſcribendum eſt. nam de campo Martio intelligi debet. Paulopòſt. Nihil primo contemptius. lege, primo aſpectu con. Item, Impotentes regendi equi inuitos, non equos inuitos. nominatiuus enim melius quadrat.

Adiuncto Antiocho, ſocii Aetolis. Addidimus particulam ei, ſic: Ei adiuncto Antiocho &c. Item, Piſidas qui circa Sicam. Selgam, non Sicam. Mox, Pergamum aſcenderunt, ſcripſimus, Nam ad mediterranea aſcenditur, non deſcenditur.

Vt procul ab ſe honore. Scribo, per honorem. Poſt aliquot

uerſus

uerſus,uectigales factas Antiochus repetit: lege, uectigales factas in antiquum ius repetit.Item,eò ſpe gratiæ maior:ſpes,non ſpe.

Omnem præſenti in ſtatu ſpem cuiq; nouandi res ſuas blandiorem eſſe. Sincera lectio, omni præſenti ſtatu &c. Deinde,huc ueniam toto orbe:uetuſta ſcriptura,inueniam toto &c. Ibidem,creſcendi quàm ex me,quàm redundat. Et,odi odioq; ſum, legi debet: non, odioq; quod ſim. Ac mox, in id conſilium alium cum quo deliberes.ubi uox alium,interciderat.

L. Quintio Gallia. Repoſuimus ex fide archetyporum,Gallia & comitia habenda.Mox,ut duo millia,ſcribo, ut ei duo mil. & Romæ prouincia,non Roma. Præterea,ſeruari aliq; aruſpices iuſſerunt,non,aliquot aruſpices.

Quina ambobus equeſtria arma, & uaſa argentea c. pondo. Antiqua ſcriptura, Equi duo, bina equeſtria arma, & uaſa argentea centum pondo,& aurea xx. pondo. Aliquanto pòſt lege,lembos priſteisq;,non lembos treis isq;. Et Patrenſis Tiſo,non Piſo. Vt diſsimulem quòd Philopœmenes ubiq; contra fidem ueterum codicum legitur,quum Philopœmen legendum ſit.Illud maioris momenti,quòd paulopòſt Tegeam in Telegam neſcio quis deprauauit.

Sed etiam in pace ſe ad id maxime exercuerat. Vetuſta ſcriptura:Sed etiam in pace ad id maxime animum exercuerat. Item, quo turbam inermem traiiceret. reiiceret illic legitur, non traiiceret.

Eurotam amnem, qui propè ſub ipſis affluit mœnibus. Sub redundat.

Zeno ex principibus unus Magnetum. Magnæ, lege. Nam ſequitur,autoritatis.Paulopòſt,Abſciſa res erat,non abſciſſa.

P R. cum Antiocho,immiſſis Aetolis, non ſine motu magno generis humani & pernicie Græciæ dimicare. Tres literulæ deprauatæ totum ſenſum corrumpunt. Scripti codices habent, laniſtis Aetolis dimicare. Nimirum metaphora à gladiatoribus ſumpta.

Nam cum idipſum poſceret decretum T. Quintius, non ueritus maieſtatem uiri, primo aliud in præſentia, quod magis inſtaret, præuertendum ſibi eſſe duxit. Diuerſum legitur in ueteribus archetypis,hoc modo: Nam cum idipſum decretum poſceret eum.Quintius. Præterea hæc uox primo, hic planè ſuperflua,in neutro inuenitur.

Perpaucorum turba ex cuſtodibus uitæ. Scribo iuxta fidem

fidem archetyporum: Et ſpectatorum turba &c. Et mox, ſimul indignitas rei, ac ſimul cõtemptus. ac redundat. Rurſus pro Herodorum mercatorem, Herodorum Cianum mercatorem legendum. Qui hic unam uocem detraxit, mox, ut damnum compenſaret, aliam de ſuo adiecit, naues onerarias: cum abſolute onerarias legendum uetus ſcriptura indicet: quemadmodum aliquanto poſt, quid moræ eſſet, non quid moræ cauſa eſſet. Præterea, in Chalcidis Euripo, non Chalcidem: & oſtium portus, non ad oſtiũ. De Villio iam dictũ eſt.

Prima ut ſors duæ, peregrina urbanaq́, & inter ciues ac peregrinos. Peregrina redundat. Et aliquanto pôſt, accipientem prægrauatura. non pergrauatura legendũ. Rurſus poſt aliquam multos uerſus: uerecundiam faciendam Ro. non inferendam.

Ad Charoniam occurrerunt, & decem roſtratis nauibus ſecuti ſunt. Conſtratis nauibus legitur in manu ſcriptis, magno conſenſu eas alibi tectas uocat. Item, Ad hæc Mictilo. Mictio conſtanter ubiq; ſcribitur. Ac mox, pro indultam nuptiis, inclytam. Dahæ item non Dacæ, qui Græcis Δᾶαι, ſunt. Ibidem Sidetæ, non Hydetæ. Ac multo pôſt, ante Salganea ad Hermeum non Herinium.

Minus quatuor inde millium proximus in Eubœam eſt maris traiectus. Antiquior lectio, minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ eſt mari traiectus. Pleraq; uidentur caſtigatores ob uitandos hiatus data opera mutaſſe, cum tamen ab eis Liuius non admodum abhorreat. Sequitur, cuſtodiæ cauſa loci com muniebant, non locum, Caſtellum communiebant, loci cuſtodiæ cauſa. Poſtremo, hi quoq; tamen, non hi quoq; iam legendum.

IN LIBRUM SEXTUM Quartæ Decadis.

NE ſupra quinq; millia numerum. Ne ſupra quinque millium, lege. Aliquanto pôſt: cum de Philippo conſulerentur hæc decreuiſſe, nihil referre, ipſi coràm an præſidio nuntiaretur. Vetus lectio: Cum de Phil. conſulerentur, decreuiſſe, nihil referre, ipſi coràm an ad præſidium. Mox, XXM. pondo argenti, non MXX. ac poſt aliquam multos uerſus, eandem orationem exorſus; non eadem oratione.

Hoc ergo adiuncto quid dubitare. In noſtris archetypis legitur, ego: & qui, non quid. Item, ille quidem ut feræ, ut redundat. Nam mox illic legitur cupienti, non cupientes.

Dum in futurum minus cauti & prouidi eſſent. Antiqua

qua lectio, nimis cauti. Et ſocer Antiochi Cleoptolemus conſtanter ſcribitur, non Neoptolemus. Vbi allegando legitur, rectius quàm ablegando: & grauioris fortunæ conditioni, quàm grauiori fortunæ conditioniq;:& oblitus quantas,quàm quas tum. Sequitur: Menippum Macedonem magiſtratum Aetoliæ.Stratum neſcio quis in magiſtratum deprauauit,quemadmodum uerſu proxime ſequenti Calidonem in Chalcidem,& paulopòſt non ſemel Tyrrheum in Pyrrheum:Rurſus aliquanto poſt Proërnam in Pernam,Thaumacos in Thaumaſtos.

Satis fidens nunquàm eà uiam Ro.exercitum facturum. Vetuſti codices habent, uim facturum, non uiam. nec erat opus mutare. Deinde pro, multo & numero maior, illic legitur, ille & numero. Aliquanto pòſt, pro quæ loca uſque ad mare, quà loca &c. Pro grādinis & ſagittas,glandes & ſagittas.Pro Carpeiam. Scarphiam, ut alia minutiora diſsimulem. Item Ariſtoteles pro Chriſtoteles.

Ad regionem à Mallea. Maguntinus & Spirenſis codices aliter habent, hoc modo, A' ſinú Maliaco, quæ aditum &c. Verſu proxime ſequenti,ab altero amniculo,non amnis latere. Paulopòſt pro,non iaculis ſolum,ut ſolet, non laqueis, ut ſolent. Non minus erratum quod ſequitur, ex ratione temporis,deprauatum erat in,expectatione temporis.

Pars uigilantes ad hunc ſtrepitum. Vetus lectio aliquāto melior,nempe hæc: pars uigilantes adhuc ad ſtrepitum pugnantium in tenebris currunt. Proximo uerſu pro tranſcendere muros conantur:illic tantum,tranſcendere conantur,legitur,idq; rectius.

Pars una, quà progreſsi erant. Longe aliter in noſtris exemplaribus legitur, hoc modo:Pars una in qua ædificia extra urbem erant,&c. Nec eſt:

Partim per erutos,partim ſcalis per integros. Sed,partim per ſemiruta,partim ſcalis integros muros tranſcendère.

Inde diuerſi ad duas ſimul oppugnandas urbes profecti ſunt, iter ſeptem millium ferme paſſuum. Antiquior lectio melior, Profecti. Interſunt ſeptem millia ferme paſ. Aeque deprauatus eſt & proxime ſequens uerſus.

Et quia Lamia poſita in tumulo eſt, tum regionem maxime eo deſpectat oppido. Reſtituimus ex fide archetyporum hoc modo: Et quia Lamia cum poſita eſt in tumulo, tùm regionem eà maxime deſpectat oppidum,quà &c. Mox, poſt paucos dies,lege pro,ad paucos poſt dies

Et ſuppliciter agentibus iis profuturum. Scribo, & ſe ſuppliciter agentibus iis adfuturum. Ac mox, in quo id diſerte, pro in id quod. Paulopòſt, ingemuerunt conditioni, quemadmodum & illacrymari conditioni dicimus.

Tum ergo uexato exercitu. Scribo, tum quoq; uexato. Paulopòſt pertinaciam increpitabant, pro increpabant.

Nondum tot urbes, quot Philippum gentes. Vetus lectio: Nondum duæ urbes, Philippum tot gentes.

Vt & iræ meæ & orationi tempora euenerint. Reſtituimus ad exemplaria ſæpe iam memorata in hunc modum: Vt & iræ meæ & orationi temperem. Euenerunt quæ prædixi euentura. Non multo pòſt illic eſt, de exulibus Lacedæmoniorum, non Meſſeniorum: & perfecta res, non perfecta ſunt.

Quia ſuæ gratiæ reſeruari ea Achæi per ſe ipſi. Hic quoq; noſtra exemplaria ſecuti ſumus. Quia ſuæ gratiæ reſeruari eā Achæi: Elei per ſe ipſi, quàm per Romanaluerunt Achaico contribui concilio. Paulopòſt, ædem faciendam M. Liuius. Adde, ex S. C. Item, & omnia cum maiore religione. lege, & eo omnia &c. Rurſus pro edixiſſent Xuiri, illic eſt edidiſſent Xuiri. & pro, Vbi in numero, Vbi ut in numero. Item, ſpem pro re ferentes, non ferentibus.

Vnus uera & prouide & fideliter prædicere. Antiqua lectio: Et prouidere & fideliter prædicere. Paulopòſt pro Liuium deliberantem aliquot: Liuium Deli per aliquot.

Ita numero ferme pares futuros, ipſum cæteris omnibus ſuperiorem eſſe. Vetuſta ſcriptura: Ita numero non ferme impares futuros ſe cæteris omnibus ſuperiores. Sequitur, cæteræ apertæ minores omnes ferme erant, lege minoris formæ. Item Ciſſuntem, non Ciſſontem. Aliquantopòſt, remos detergunt, non defringunt. Sequenti uerſu, compari marte, non pari. Mox, claſſes quoq; undiq;, non claſſes undequaque. Et tandem ſubſtiterunt, non abſtiterunt. In fine libri duo prætores deprauatè legebantur, M. Fuluius pro M. Tuccio, C. Antiſtitus pro C. Atinio.

IN LIBRVM SEPTIMVM Quartæ Decadis.

Apud Africanum erant, uirum ſicut ad cætera regium. Egregium habent uetuſti codices. Mox, Bellicoſiores ea tempeſtate erant Gallogræci. non gallogræci, ſed gallicos lege. Mam ea uox cum ſequentibus cohæret, ad hunc modum: Gallicos, nondum exoleta ſtirpe gentis, ſeruantes animos. Paulopòſt, in portum Achæorum claſſem aduertit, non auertit.

Rhod

Rhodiæ naues cum duabus Cypriis effugerunt. Vetus lectio: cum duab. Cois. Sequenti uerſu pro iunctis enim binis, legitur contis enim binis. Ibidem, Et Cymæ aliæq; non Cymæ Elæaque.

Vt præteruehens, ſiquas aberrantes. Lege, ut præteruehentis claſsis, ſi quas aberrantes &c.

Portum phœnicum ad maritima uix tutum. Legendum, portum Phœnicunta à maritima ui tutum.

Non quod milites ſolum aliquot, ſed quod L. Apuſtius. Vetus lectio: Neq; milites ſolum aliquot, ſed L. Ap. Mox, in Bargyllam & Icoſon deſcenſionem, lege, in Bargylletico ſinu excenſionem.

Plurimum terroris feciſſet Gallis mercede conductis, quatuor millia erant. Sincera lectio: Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor milib. erat. Sequenti uerſu milites redundat.

Coëquitauerant autem ſex M. equitum. Quid iſtuc uerbi eſt coëquitare? legendum, cum equitatu (erant autem VI. M. equitum) Paulopôſt, Philopœmenis ſummi omnium. Lege, ſummi tum omnium. Aliquanto pôſt pro Aphrodiſias & Priene, uetus lectio habet, Aphrodiſias crene.

XIII. **ſuis nauibus, & una Coa quinqueremi ad terram Gnidiorum, ut ibi in ſtatione eſſent, profecti ſunt.** Antiqua lectio: Vna Coa quinquerennii, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi &c. Quanquam ne uulgata quidem lectio abſurda uidetur. Verior habenda in quam plures manu ſcripti codices conſentiunt.

Portum quem Megiſton uocant. Archetypa Megiſten habent. Et geographi Megiſtes inſulæ in hoc tractu meminerunt, quæ fortaſſe eũ portũ efficit. Mox, ut in obuio claſsis, non, ut obuii.

Audiunt ad Aſpendum iam hoſtes eſſe. In manu ſcriptis legitur: audiunt ab Aſpendiis ad Sidam iam hoſtes eſſe. Paulopôſt pro, nam Eudemus in altum, nam nec ſic in altum. Et, locum poſt ſe quæq; uenienti, non quoq;. Aliquanto pôſt, includerentur, nõ intercluderentur: ac rurſus Megiſten. Item, in Hiſpania reges, non Hiſpaniæ.

Circumuecti ab urbe aduerſa inſulæ. Ad auerſa inſulæ legendum, quemadmodũ habent manu ſcripti codices. Paulopôſt, in acutum cacumen, non acumen. Sequens quoq; uerſus uitiatus eſt, à mari rupes excelſæ fluctibus ſuper claudunt. Reſtituimus, à mari excelſæ fluctibus rupes claudũt. Aliquanto pôſt, noſcere aut adire, non

audire. Minutius eſt quod mox ſequitur, primus è portu,non primum portu,ſicut uulgatæ editiones habent.

Virtute militum Romani longe regios præſtabant, regiæ naues. Hunc locum uidetur aliquis data opera corrupiſſe.Legendum eſſe Rhodios præſtabant:Rhodiæ naues &c.ſatis declarant quæ ſequuntur.nam ut donem agilitatem nauium, artem gubernatorum, ſcientiam remigum non minus rectè tribui regiis quàm Rhodiis, populo in re nauali tum excellētiſsimo:certe ignes ad Panormum Rhodiis ſaluti fuerant,non regiis.atteſtantur & ſcripta uolumina.Mox lege,metu ignis aduerſi,non aduerſæ. Nec erat cur paulopòſt anchorale in anchoram mutaretur, & debilitatam in debilitate.Anchorale dixit,quemadmodum dicitur haſtile.

Totidem ex utraque in arctiorem uelut cuneum. Antiqua ſcriptura:Coit deinde ex utraq; parte. Ac mox,ubi cohæret illic legitur,non urbs. Et aliquanto pòſt, ad deliberandum ſumpto,non aſſumpto.

Nihil ea mouerunt regem, tutam fore bellis Aſiam ratum. Sincera lectio:Tutam fore belli aleam ratum.Pòſt aliquot uerſus,omnis fortunæ ſubſidia:non omnia: &, ſi extrahere tempus: non,dum extrahere. Paulopòſt, non ſagittarii equiti intermiſti legendum,ſed ſagittarii equites.Hos Hippotoxotas Græci appellant. Nec eſt,ex propinquo caſtris facile, ſed, ex propinquis caſtris facili ſubſidio.Mox,& tamen per ſe,non,duo tamen millia per ſe.

Hanc Gemeam uocabant. Vetus ſcriptura,agema eã uocabant.Item,ab Ariarate miſsi rege.non,miſsi erant regii.

Quæ nihil ad malum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. Vna uox fœde uitiata eſt. Lege, quæ nihil admodũ Ro.&c.Non multo pòſt,& eques inſequendo,non equos. Et,auxilia enim ſubſidiaria,non ſubſidiaq;. Grauius erratum quod ſequitur,qui inter equites,quos appellant phalangitas,erat. Lege, & quos appellant.

Euitare impetum belluæ ex tranſuerſo. Lege, Et uitare imp.bel.& ex tranſ. Mox,is quã fugam cernebat ſuorum nõ ſociorum.Item qui in præſidio erant:non,quæ in præſ.erat. Et multo pòſt:ſi nunc moratus fuerit,non remoratus.

Deſierant enim uictum in Aetolia metuere. Legendum eſt,uictam Aetoliam. Aliquanto pòſt pro, ſibi autem tanto obligatos beneficio,lege,ipſi autem.

Vſq; ad Mæandrum amnem. ex ciuitates Rhodiorum eſſent. Vetus lectio:ea ciuitatis Rhodiorum eſſent.Deinde

inter competitores cenſuræ eſt M. Claudius Marcellus, non Gelo. Aliquanto pôſt pro, multa concilia habuerat: illic legitur, multa congiaria.

Quandoquidem taciti indignarentur nobiles homines, ideoq́ nouus. Sincera lectio: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus &c. Mox, ab ultimis orientis. Hæc uox, partibus, non additur in ueteri ſcriptura.

IN LIBRVM OCTAVVM.
Quartæ Decadis.

ET reſtituerent Aminandrum. Animandrum redũdat. Deinde in noſtris archetypis eſt: foſſa ita iungere, non foſſã iungere: Et, aſſerem præfringebant, non, perfringebant.

Adiunctis Achæorum quæ partis erant nauibus. Lege Patris, non partis. Mox, ſuſpenſo fulturis, non furculis.

Iurgiis excepti, quod rem traherẽt. Vetus lectio: Quàm diu rem traherent. ac rurſus Tyrrheum in Pyrrheum deprauatum. mox lege, ut conditiones pacis conuenirent: non, ut ad cõditiones. Item, per fines ſuos, non tuos.

Neq́ eos Aetoli recepiſſent, uel in Aetolia eſſent: eæ urbes agriq́ Acarnanũ ſunto. Antiqua lectio, ne quẽ eorum Aetoli recepiſſe uelint. Aeniadæ cũ urbe agriſq́; Acarnanũ ſunto.

Et coronam auream x v. talentũ afferebant munus. Legi debet: Et in coronam auream x v. talenta afferebant. Sequitur continenter: Heluius integros, non Manlius.

Præter Cibyram, Muleum. Archetypa Syleum habent non Muleum. & Syleum apud Stephanum legitur. Mox, x x. talenta ſe confecturũ, non collecturũ. Deinde, ad Manandrum manſerunt. Exẽplaria noſtra Mandrupyum habent, quã Mandropolin Stephanus appellare uidetur. Item, Termeſenſes, nõ Telmeſenſes. Nam Telmeſus maritima eſt, Termeſus mediterranea. Deinde Xylinen comẽ lege, quemadmodũ alibi Macran comen, & paulo ſuperius Hieran comen. præterea Lyſinoë, non Lyſione, Anabula, non Antibura.

Primus regum Aſiam incolentium. In manuſcriptis nõ eſt regum, ut non de regibus ſolum intelligatur, ſed de dynaſtis quoq; ac liberis ciuitatibus.

Hi iam degeneres ſunt miſti & Galli & Græci, unoq́ nomine Gallogræci uere appellantur. Emẽdatior lectio, Hi iam degeneres ſunt, miſti, & Gallogræci uere, quod appellantur. Nec minus deprauatum eſt quod ſequitur:

Ll 2 Maſſil

Maſsilia inter Gallos ſubtraxit aliquantulum ab accolis animorum, niſi quod ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit. Reſtituimus ad fidé archetyporũ, Maſsilia inter Gallos ſita traxit aliquantũ ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida diſciplina manſit?

Subſidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximæ ſpei ſuis fuerant. Antiqua ſcriptura, maximo ſæpe uſui fuerunt.

Romani ardentibus animis. Legendum, ardentibus ira animis. & ſequenti uerſu, biduum natura montis exploranda abſumpſit, non naturam explorando. Paulopôſt, dextra læuaque prælati, non palati. Item, à porta Capena ad Martis, non, ad Martis ædem: præterea, timore uano quietem exuerunt, non, quietum excitauerunt malum.

Iuxta uallum pro diruto nouum obſtr. Scribo, iuxtà ualidum, hoc eſt, æque ualidum.

Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnes adepti erant. Lege, quæ omnis adempta erat, uidelicet Lacedæmoniis. Ac mox, Lâs uicus, nõ Lamis, à quo uaſtato Caſtores Laperſæ Græcis denominati ſunt. Item, porta ex ea pecunia Megalopoli: in exemplaribus, quorum ob uetuſtatem fidem ſequimur, porticus legitur nõ porta. Ibidem pro, Lepidum deieciſſe tradunt, cum Lepidum deieciſſet.

Romam reduceret M. Sempronius. Antiquior lectio, Romam reducere M. Semproniũ proprętorem. Hiſpaniis legiones &c. & aliquanto pôſt, ne'ue minorem ex belli cauſa: illic legitur, ne'ue monerem. Quemadmodum enim trierem, ita dierem & monerem Græci dicunt. Paulopôſt, parte dimidia pecuniæ remiſſa, nõ dimiſſa. Et Drymuſam inſulam, non Doniſſam: Phoceenſibus, non Phocenſibus. Leuiculum hoc uidetur, intereſt tamen non parũ Phocenſium gens in Græcia eſt; Phoceenſium ciuitas ultra mare in Ionia. Mox Milyada lege, non Mityadam.

Q. Minutii Thermi morte omiſſum eſt inceptum. Sincera lectio, plurimum Q. Minutii Thermi morte damni eſt acceptum. Ibidem non Geruntiũ, ſed Zerynthiũm lege: atteſtantibus manu ſcriptis codicibus & Stephano. Et lõge pôſt rectius aliquanto illic legitur: Ambracienſibus ſupereſſe, quàm non ſupereſſe.

An per omneis anfractus uiarũ, cum uia conſiſteres. Scribo: cum ad biuia conſiſteres. Ac paulopôſt: Et corpora & animi miſti ac uitiati ſunt: non, & corpore & animo miſti ac mutati ſunt. Et mox: cenſuiſſet bellum, non bella. Et ſequenti uerſu, nuntiaretur

tur:ſingulariter.

Sed referre etiã, ſi opus eſſe uideretur, parati eſſent. Antiqua lectio: Si opus eſſet, uiderentur parati eſſe.item, Nullius equidem inuideo honori:adde, P. C. Nec eſt mox, circa Aſiam ad omnes urbes:ſed,circa omnes Aſiæ urbes.Ibidem mox,utra grauiori,non utrum à grauiori:& emoto:potius quàm moto.

At enim ſunt hæc ita.uerum etiam Delphos. Nihilo deterior uidetur uetus lectio,nẽpe hæc: At enim ſunt quidẽ iſta uera.etiam Delphos &c.Eadem figura uſus eſt lib.v I I.At enim quædam ciuitates cũ Antiocho ſenſerunt,& aliæ prius cum Philippo.

Alias agro mulctatis uectigal imponitis. Lege addendo,aliis uectigal imponitis.Mox:Quieta in ſuis arcibus, non in ſuis partibus.

Te L.Scipio appello:cuius ego imperio ſuccedens, inuicem imperii tui uirtutem felicitatemq́ pariter nõ fruſtra ab diis immortalibus precatus ſum. Emendatior lectio:cuius ego mihi, ſuccedens in uicem imperii tui, uirtutẽ &c. Item,non cum Gallis bellum ſenatus: lege addendo, bellum his ſenatus.Ac paulopòſt:Sed ego,non,Sed ſi ego. Et, eodem modo ſuper Aoum,non eo modo. Et,præmia earum,non eorum. Præterea pro,non cupiditas gloriandi lege addendo, nõ cupiditas gloriandi de me.Et,tamen procos.triumphũ in Thracia:non, tamen triumphum.Deinde non, in Liternum conceſsit:ſed in literninũ:ut ſubintelligas rus:alioqui Liternum dixiſſet, abſq; præpoſitione. Et mox morbum cauſæ eſſe,non cauſam.id caſu ita ſcriptum uideri poterat, niſi poſt aliquod uerſus repeteretur:Cum L. Scipio excuſet, morbũ eſſe cauſæ fratri:conſentientibus uetuſtis codicibus.

Antiochum,recepto eius fratre conſorte huius gloriæ,L.Cornelius Scipio ultra Tauri iuga emouit. Lege per parentheſin(recipit enim fratrem conſortẽ huius gloriæ L.Cornelius Scipio)Mox eſt,Africani triumpho,non Africano.

Quo ad primum conſulatum, ſecundo etiam ſi cenſuram adiicias. Non ſine cauſa aſteriſcus hic appoſitus erat.Nodum diſſoluerunt codices antiquæ ſcripturæ, in quibus ad hunc modum legitur:Quid ad primum conſulatum ſecundus,etiã ſi cenſurã adiicias?nec eſt in ſequenti uerſu,neceſsitas, ſed neceſsitate. ac mox: unus præcipuam,non unam. Item pro, quod æs in publicum, illic eſt,quod eius in publicũ.Et aliquanto pòſt,acceſsio inuidiæ,rectius quàm acceſsione.quod nõ dubito data opera deprauatũ ab iſtis delicatulis,qui hiatus ne in alienis quidem ſcriptis ferre poſſunt.

Quem rogationem Petillii quærere uellent. Imò rogatione Petilia.

Alii huc prætorem adeo amicum. Lege, ad hunc prætorem: & pro, alii adeo inimicum, aut adeo inimicum: pro prodiderunt, prodiderint. Ita tota periodus pulchre conſtabit: quam is qui bis perperam ſcripſit, alii, nſtre obſcurauit. Et tamen talia uix poſſunt ſcribis imputari. Vix tempero ſtomacho quoties in mentem uenit ingeniorum tam male auſpicatorum, tametſi nimium crebro ſtomachandi materiam præbeant. Cæterũ mox C. Furius quæſtor Aculeo cognominatur, non culeo, quod cognomen in Terentia gente fuit, non furia. Et aliquanto pòſt pro, orationes quoq; aberrant inter ſe: rectius illic legitur, abhorrent inter ſe.

Hinc em̃ ipſe Gracchus queritur. Tu ſcribe, hæc em̃ ipſa.

Huic Graccho minorem ex duabus filiabus. Cum conſtanter legatur in manu ſcriptis uoluminibus, ex duabus filiis: uidetur hoc loco Liuius contempſiſſe exceptionem grammaticorum. Neque enim iam eſt ambigua uox, quantum ad ſexum attinet, ſi dicas duabus filiis. Si cui tamen magis placet uulgata lectio, cum eo equidem non pugnarim, contentus ueterem indicaſſe.

Quibus ita in publicum ſolenne ſponſalibus rite factis. Cur non inter publicum ſolenne potius? quemadmodum in archetypis legitur.

Et ipſi deſponſam reddidiſſe. Grande operæ pretium fecit ſcilicet, quiſquis ille fuit, qui hic de ſuo adiecit cõiunctionem &. Libenter iſtas minutias diſsimulo, inter annotandum duntaxat: ſed hoc maius eſt erratum, quàm primo aſpectu uidetur. quod qui non ſentit, uel admonitus, is planè nihil ſentit. Et aliquanto pòſt.

Cauſam dici ueniſſe. Quis intelliget hæc? & tamen non niſi una litera deprauata eſt. Debet enim ſcribi, eam dici ueniſſe. Eam, uidelicet pacem. Nec minus lepidum quod continenter ſequitur.

Huc decem legatos ſimul arguiq;. Quæ malum ſunt hæc portenta? mutata una literula errori medebitur. Hic decem legatos ſimul argui. Nam coniunctionem que, quis non uidet praua caſtigatorum ſedulitate tam apposite inſultam? Paulopòſt: expulſo eo in ultimum angulum. eo redundat. Hic certe uitandus erat hiatus, quod alibi parum opportune factũ deprehendimus ſæpius quàm indicauimus. Mox ſcriba quaſi liberalitatem ſuam reuocans, tantundem ſubtrahit, quantum de ſuo adiecerat, ſcribendo: cuius gloria prodeſſe, pro, cuius cum gloria prodeſſe. Rurſus ut hoc damni belle compenſet, adiicit particulam id: Id ubi ergo eſſe regium aurum

rum? O' diligentem ſcribam & laurea dignum, ſi ferula puerile præmium uidetur. Et hæc minuta contemnunt magni Typographi ac celebres. Nihilo minus in fronte libri magnifice iactant miram induſtriam in perſcrutandis & conferendis uetuſtiſsimis exemplaribus, alios præ ſe pro nihilo ducunt: atq; in noſtram Barbariem captata etiam occaſione ſibi inuehi permittunt. Paulopôſt pro, rogationem Petiliam ex S. C. lege & S. C.

IN LIBRVM NONVM
Quartæ Decadis.

INde Cenomani conqueſti Romæ. Id Cenomani, non inde. & M. Aburius Tr. pl. non Amburius. Paulopôſt: quid ab eo quenquam æqui expectare? Lege addendo: quid ab eo quenquam poſſe æqui expectare? Item: & P. C. orare. Lege, ſe & P. C. orare, &, alieni momentis animi, non alienis.

Tribunatum ſibi à P. R. mandatum obliuiſci pro auxilio ac libertate priuatorum. Vetus lectio: à pop. Rom. mandatum obliuiſci, & mandatum pro auxilio &c. ac mox, neceſſum eſſet: non, neceſſarium. Aliquanto pôſt: ii primum lectos æratos: non, inde primum.

Argenti pondo CCXX. millia centum tria. Omiſſum eſt auri pondus. Lectio erit integra hoc modo. argenti pondo CCXX. millia, auri pondo MMCIII.

Huius mali tabes ex Hetruria. Labes eſt in uetuſtis exemplaribus, non tabes.

Vt Hiſpalam identidem ex Auentino. Legendum: indidem ex Auentino. Sequitur: In ludo ſimili Bacchanalibus. Pro quo uetuſti codices habent: in luco Similæ. Opinor Semelen detorta nonnihil uoce Similam tum uulgo indocto dictam, quemadmodum Græci nonnunquam in Romanis uocibus i, præſertim breue, per ι, reddunt, Δομίτιον pro Domitio, βεργίλιον pro Virgilio dicentes.

Ebutii, qui optime de eo ipſo meritæ talem gratiam retuliſſet. Maluimus & hic fidem archetyporum ſequi, in quibus ſcriptum eſt, qui optimi in eo ipſo meriti. Paulopôſt eſt: tres in anno ſtatos dies, non ſtatutos.

Cum publico nomine, quid ex coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importaret, tum priuata quiſq; ſuorum uice. Melius legitur: ne quid ex coniurationes. Et, tum priuatim ſuorum quiſq; uicem.

Iam maius eſt, quã capere id priuata fortuna poſsit. Vetus lectio, quàm ut capere.

Vbi deorum numen prætenditur, celerius ſubit animum timor. Legẽ, prætenditur ſceleribus. Et, quo quiſque loco poſitus erit, non, quo quis. Præterea, nomen'ue abſentis detuliſſet, non de abſentibus.

Multorum delata quidem nomina, ex iis uiri fœminæq́; &c. Incorruptior lectio, multorum delata nomina, quidam ex iis &c. Nec eſt A. Faliſcum, ſed Faliſcum L. Opiternium.

Quia multæ ſationes & res peribant. Ridiculum erratũ. Lege, multis actiones & res peribant. Paulopòſt, ſe id omittere poſſe, non dimittere. &, dum ne plus quinque, elegantius quàm dum ne plures quàm quinque.

Perfectis quæſtionibus Q. Martius. Lege addendo: Perfectis quæſtionibus prior Q. Martius. Aliquãto pòſt, in prouinciam ierat, non in prouincia erat. Rurſus paulopòſt Sipontũ dixit, non Sipuntem, quemadmodum Buxentũ Latinis dicitur, qui Gręcis Pyxûs.

Tamen quia rem integram Quintius. Lege, cum quia rem. Ac mox:

Antiocho deinde bello ſuperato ad Thermopylas, regi diuiſis partibus. Ordinem ſic reſtituimus, Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diuiſis partibus &c.

Quod eum Aeni & Maroneæ affectare poſſeſsionem audierãt. Vetus lectio, quod iã Aeni & Maroneæ affectari poſ. au.

In controuerſiam autem ueniebant Philippo Polyſtricta, Phaloria, & Euronome. Lege Philippopolis, Tricca, Phaloria & Eurymenæ. Et in parentheſi adde Aetolis (nam Philippum Aetolis ademiſſe eas conſtabat.

Alterum moleſtum prauos mores. Antiqua lectio, alterum mores ſuos reſpuere.

Direxiſſe finem Philippo ueterem, regiamq́; Thraciæ Paroreiam. Sub ea nuſquam ad mare ferentem deflexiſſe uiam. Sincera lectio, direxiſſe finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ paroreiam ſubeat, nuſquam ad mare declinantem: Philippum nouam poſtea deflexiſſe uiam.

x. legatorum decretũ ſpecimen calumniæ impudentiſsimæ prætendit, in quo maxime. Antiquior ſcriptura: decretum calumniæ impudentiſsimæ prætendit, quo maxime &c. Paulopòſt, in integro manerent, non in integrum.

Claudius unus ex omnibus nobilis candidatus erat.

Nouus,

Nouus, non nobilis. Et poſt aliquot uerſus pro, non ut Claudianis, lege, non ui Claudiana. Poſt aliquammultos uerſus ubi legitur, & Philippus quidem minime quin rebellandum eſſet dubius, particulam quidem aliquis contra fidem ueterum codicum adiecit.

Sed quod Areum & Alcibiadē capitis ab ſe in concilio proximo damnatos cum legatis ſe accuſaturos uidebat. Coniunctionem ſed, & has duas uoces, ſe accuſaturos, non habent uetuſta exemplaria.

Quam iniquitatem cōditionis ſubimus, quod ab illa ſpe non decidimus. Vetus lectio paucioribus uerbis tantundem dicit, hoc modo, Subimus illa ſpe, iudicis animo te auditurum &c. Et mox pro.

Veſtræ enim illæ deformes notæ ſeruitutis erant. Illic legitur, deformes ueluti cicatrices ſeruitutis.

Nego antiquas Lacedæmoniis leges Achæos ademiſſe, quas non habebant. Antiqua & ſincera lectio ſic habet: Ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademiſſe arbitror: non ſuas ademiſſe quas non hab. &c. Paulopóſt lege addendo; re precaria libertas: ubi re uocula interciderat. Et mox, dignitatem ſuam tenere apud Romanos non poſſe: apud redundat. Ibidem lege, metum iniecit non metu iniecto.

Nec ita tantum ut cuius lingua. Hæ particulæ, ita ut, non leguntur in uetuſtis exemplaribus. Ibidem:

Coierant apud prætorem L. Flaccum. Legendum: conſenſerantq; præter L. Flaccum.

Quieta deinde hyberna in citeriore, puincia habuit. Vetus ſcriptura: & citerior prouincia habuit. Deinde, X I I. M. pondo argenti, X I I. pondo. Præterea: unum ex illis miſeris attrahi iuſſum ſecuri percuſsiſſe: non, unum ex damnatis. Nec eſt in ueteribus, uti ea quoq; decuplo, ſed decem, ut ſubintelligas millibus. Ac mox melius, detergendas cloacas, quàm tegendas. Et inter prætores ultimo loco non Cn. Sulpitius eſt, ſed Cn. Sicinius, qui ædilis proximo anno fuerat: quanquam illic corrupte Sicilium uulgatæ editiones habent.

P. Licinius Craſſus pont. max. mortuus eſt: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pont. max. eſt creatus. C. Seruilius Geminus P. Licinii funeris cauſa uiſceratione data, ludos fecit: & gladiatores C X X. pugnauerunt. Longe aliter habet uetus & incorrupta lectio, ad hunc modum: P. Licinius Craſſus pont. max. mortuus eſt: in cuius

locum M.Sempronius Tuditanus pōtifex eſt cooptatus. Pont.max. eſt creatus C. Seruilius Geminus, P. Licinii funeris cauſa uiſceratio data,& gladiatores c x x. pugnauerunt. Nam P.Licinio Craſſo C. Seruilius Geminns,Gemino M.Aemylius Lepidus pont.max.ſucceſſit: ut ſatis apparet Liuium non oſcitanter legentibus.

Eadem paulopôſt,cum undiq; diſſerenaſſet,ſublata. defunctosq; fato uulgo ferebant,quod inter fatalia uates ceciniſſent: neceſſe eſt tabernacula in foro ſtatui. Et hic nonnihil diſcrepant à uulgata lectione exemplaria uetera, ubi legitur: Eadem paulopôſt,cum undique ſerenaſſet,ſublata: defunctosq; uulgo ferebāt,quòd inter fatalia uates ceciniſſent, neceſſe eſſe tabernacula in foro ſtatui.

Ob magnitudinem priſtinæ eius fortunæ. Lectio uetus: Obſtupuerant ad magnitudinem. Item:

Sed defectionis autores, quorum in manu res erat. Lege: defectionis autores,quorum in manu Reſp.erat. Paulopôſt: Duarum potentiſsimarum gentium,non duobus.

Næuius hic magiſtratum non iniit tribunatus pl. P. Claudio, L. Porcio c o s s. Antiqua ſcriptura: Hic Næuius in magiſtratuum libris eſt trib. pl. P.Claudio L.Porcio c o s s. Mox: ita uixiſſe in tribunatu Næuii uidetur: non,ut uideretur.Paulopôſt redundat ſe:uix ſe ſui arbitrii fore.

Præuertendos etiam animos à ſuſpicione. Legēdum, auertendos.Item,in Axium amnem editur,nō elabitur,atteſtantibus archetypis. Deinde: pacem quàm incerta belli præoptantes: non, incertam belli ſpem. Poſtremo circa finem libri: inſulam quæ non antè fuerat: pro, nondum antè.

IN LIBRVM DECIMVM
Quartæ Decadis.

EXecrationesq; quæ in agminibus proficiſcentium audiri ſolent,in regem, uincente odio metum, exaudiebantur. Quid opus erat hic tot ſuperfluas uoces inſulcire? an parum integrum uidebatur: execrationesq; in agminibus proficiſcentium in regem,uicente odio metum,exaudiebantur?

Quoniā dies appropinquabat. Exemplaria,quorū fidem & inter ſe conſenſum libenter in hac editione ſequimur,habent:cum iam appropinquabāt. Aliquanto pôſt lege addendo:cætera in ſuum quæq; tempus agenda differunt: ubi hæc uox, agenda, interciderat. Mox: Alii ſingulos principum,non in ſingulos.

Prod

Proditorem nolo dicere, ſpeculatorem citius, ex quo obſes Romæ fuit. Hoc loco noſtra archetypa melius, Proditorem nolo dicere,certe ſpeculatorem habemus in ſinu:cuius ex quo obſes &c.

Necregem ſe alium rentur habituros eſſe. Illic legitur:nec regem ſe alium habituros aiunt.

Viuo & ſpirante me hæreditatem meam ambo & ſpe & cupiditate improba petitis. Creuiſtis habet exemplar Maguntinum : quod certe magis antiquitatem ſapit,quàm ſuppoſititia uox petitis.

Nec patrem poteſtis pati.nihil chari,nihil ſancti nominis noſtis, cuius uice regni unius inſatiabilis amor ſuccesſit. Reſtituimus ad fidem ueterum codicum hoc modo: Nec fratrem,nec patrem poteſtis pati. Nihil chari, nihil ſancti eſt: in omnium uicem regni &c.

Furias fraternas cogita. Concita legi debet,non cogita.

Tollatur nunc primus, ut regno fraterna cæde potiar.Pater ſenex, & filio ſolus orbatus magis timebit ne iraſcatur,quàm ut filii ulciſci necem patiatur.Hic locus eſt egregie contaminatus. Ex collatione ad manu ſcripta reſtituimus ſic,Tollatur.non primus regnum fraterna cæde petiero.Pater ſenex,& filio ſolus orbatus,de ſe magis timebit,quàm ut filii necem ulciſcatur.

Si illa criminoſa ac uana accuſatio erat. Incorrupta lectio:Si illa ſeparata ab hac uana &c.

Quis dies,qualis,quo luſtratus exercitus. Lege : quid dies &c. Prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis,reges duo ſolito more tua tegentes latera pater prœuecti ſumus.Antiquior lectio melior:prælatis o.q.u.f.M.r.armis regiis,duo ſoli tua teg.&c.

Illic etiam prauo forſitan odio prouehente. Legendũ: Illo etiam(prauo forſitan)gaudio prouehente.

Quòd ſi non interueniſſent inſidiatores,ſomno ſopiti iaceremus. Quanto melior antiqua lectio?Quæ ſi non interueniſſent, inſidiatores nos ſopiti iaceremus. quod enim dicit inſidiatores,ironia eſt.Mox addendæ duæ uoces te fateri.neceſſe erit te fateri,aut ſpeculatorum &c.

Ego nec obſes Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer à te petii:miſſus ire non recuſaui. Magis arridet antiquus ordo, Ego nec obſes Romanis ut traderer, nec ut legatus

mitterer Romam,petiii:à te miſſus ire non recuſaui.

Etiam ſi à fratre charitate uincor. Scriptura antiqua: etiamſi charitate à fratre maiore uincor.

Sed per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. Illic legitur:Si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi. Et, uicti perſeuerantia Fuluii, melius quadrat, quàm,uicit perſeu.Fuluius.

Translatum argenti pondo millia C C C X X. auri L X X X I I. pondo,aureæ coronæ L X V I I. Quantum ad argentum attinet, exiguum eſt quod Terentius in ærarium intulit, præ eo quod ſcriba locuples de ſuo adiecit, non minus liberalis in auro coronario.Credibilior ſumma eſt in manu ſcriptis codicibus. Translatum argenti pondo I X. millia C C C X X. auri L X X X. pondo,& duæ coronæ aureæ pondo L X V I I.

Quatuor legiones conſules,quina. Lege, I I I I. legiones conſulibus,quæ quina.& naualibus ſociis ciuibus Ro. nõ ciuiũ Ro.

In præſentia dat ei omnia mandata. Omnia redundat. Aliquãto pôſt:fuga per Pæoniã præparata arguebatur,nõ arguebãt.

Paulus prorogato conſulari imperio. Legendũ,prorogato ex conſulatu imperio.Et poſt aliquâmultos uerſus pro cuiuſq; ad Gallicũ ſinũ:Matienoq; cuius ad Gallicũ ſinũ.Mox non eſt legẽdum:erumpere extraordinariis cohortibus à porta iuſſit:ſed, extraordinaria porta. Sic enim cõſtabit quatuor portarũ numerus:ut ſint duæ principales,una quæſtoria,& quarta hæc ipſa extraordinaria.

Quem ſcrutantes antea in deuios ſaltus. Tollenda eſt præpoſitio in. Paulopôſt pro:quia creditur Pythagoræ : lege, qua creditur.& ibidem,accommodata fide,pro accommodat fidem.Ac mox:pleraq; diſſoluendarum religionum eſſe, non pauló elegantius,quàm ad diſſoluendas religiones. Et non multo pôſt lege addendo,igne à uictimariis facto.

Ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit, ut uiſeret. Plus uerborũ habẽt hic noſtra exẽplaria.Miſit proxime ſuccedere ad uallũ iuſſum:ut &c.Aliquãto pôſt legendũ:caſtra amiſſa eſſe,& tum cũ maxime ardere,nõ arderent, ut eſt in uulgatis editionibus, diſtinctione etiam confuſa.Ibidem,clamor accidebat, non accedebat.

Tria millia peditum, quibus data quinquagena iugera,centurionibus centena. Vetus ſcriptura:tria millia peditum quinquagena iugera,centuriones centena,centena quadragena equites acceperunt.

Quæ cũ ita ſint,ego tamen hæc prædico P.C. Antiqui codic

codices:ego iam hinc prædico. Mox adde infinitiuum uerbũ ſcire, eius eſſe dicere,qui ſcire poſsit:& ibidem,illud exploratum,nõ illos. Iidem codices paulopôſt habent,ornari prouincias,non armari.

Cum uim deditis remiſiſſet admonens. In archetypo eſt:cum bis deditis rem eſſe admonens.Id qui legere non potuit,ob characterum formas,ut opinor,noſtro ſeculo ignotiores, male diuinando ſenſum uitiauit: atq; idem ferè ex eadem cauſa in cæteris accidit,quæ deinceps uſq; ad finem libri indicabuntur.

In partibus extremis iam oppugnabantur. Iam pugnabatur,illic ſcriptum eſt. Et proxime ſequenti uerſu egregie legiones,non tertiæ legionis.

Remitteret quæ ei datæ ſunt à conſule ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem milites deferri iuſsit:ad ſigna redire. Non erat opus aſteriſco, ſi acrius oculos atq; animum aduertere non piguiſſet.Scriptum enim eſt hoc modo: Literæq; ei datæ ſunt à C O S. ad P. Manlium in Hiſpaniam ulteriorem deferendę.Milites iuſsi ad ſigna redire.Et proximo uerſu eſt in eum annum,non,eum annum.Et C O S. iuſſus,non,iuſsit.

Duronius qui Pr.anno ſuperiore ex Illyrico cum x. nauibus inde, in portu Brundiſino relictis nauibus cum ueniſſet Rom. Et hic ab archetypo diſceſſum eſt, quod ſic habet:Duronius qui Pr.anno ſuperiore ex Illyrico cum x. nauibus Brundiſiũ redierat,inde in portu relictis nauibus cũ ueniſſet Ro. Et paulopôſt pro,recuſante qđ ſibi faceret:illic eſt, recuſatiq; id facere.

Pontifex in locum eius L. Acilius cooptatus. Q. Fuluius Flaccus ante põtificem maximum Aemylius Lepidus. Archetypi ſcriptura:pontifex in locum eius à collegio cooptatus Q. Fuluius Flaccus:in pontificẽ maximũ Aemylius Lepidus. Lib. nono per occaſionẽ deprauatæ ſcripturæ indicauimus Seruiliũ hunc Craſſo in eo ſacerdotio ſucceſsiſſe.Confer locũ hunc cũ illo:agnoſces utrobiq; germanã lectionem.Et paulopôſt pro,urbem ingreſſus eſt uectus:illic legitur,urbẽ eſt inuectus. Ibidem nõ, nummũ centum ſeptuaginta tres ducẽtos:ſed, centũ ſeptuaginta tria millia,ducentos.Neq; quingẽti ſunt diuiſi,ſed quinquageni.Et mox non eſt,qui à ternis ad quaternos,ſed,qui alternis quaternos.

Et nos à uobis admonefieri,non uos à nobis debere. Pro admonefieri illic eſt,admoneri & regi.

Si Gracchus maius ſibi bellum eſſet,in ultima Celtiberiæ penetraret.Mundam ui cepit urbem, primo aggreſſos nocte. Acceptis deinde ex improuiſo obſidi-

bus,

bus,& caſtella oppugnare: præſidioq́ impoſito deinde agros urere. Hic præter alia uitia ordo quoq; multipliciter luxatus eſt. Rectius legetur hoc modo: Gracchus, quod maius ibi bellum eſſet, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit, nocte ex improuiſo aggreſſus. Acceptis deinde obſidibus, præſidioq; impoſito, caſtella oppugnare, agros urere.

Non diſsimulantium rebellaturos eſſe. In archetypo eſt: non diſsimulantium bellaturos, ſi uires eſſent.

Fulmina etiam ſic undiq; micabant, ut lucere uiderentur corpora. Pro lucere peti habet archetypon. Poſtremo pro tum firma re tres, dum firmaret res, legendum.

FINIS.

M. ANTONII SABELLICI ANNOTATIONES IN T. LIVIVM.

*

EX PRIMO LIBRO.

PERHVMANE, ut ſolet, à me quæſiuit Lodouicus Rheginus, iuuenis noſtratiũ literarum ſtudioſus, nec à Muſis (ut dicitur) & Gratiis alienus, quid eſſet quòd Romanæ hiſtoriæ auctor grauiſsimus Liuius, eo libro unde res Quiritium ſcribere eſt orſus, Neptuno ſolennes Conſualia dixerit appellatos. Cui id ego in cauſa fuiſſe me arbitrari dixi, quia ut Seruius & Plutarchus ſcribunt, equeſtrem Neptunum eundẽ & Conſum ueteres crediderent: etſi non mihi excidiſſet Dionyſium nuſquam gentium credere Neptuno terræ domitori aram poni conſueſſe, quum in parte urbis Conſo genio alioquin ueteri religione dicata offenderetur. Quibus ille uerbis innuere mihi uidetur, Conſum à Neptuno equeſtri genium fuiſſe omnino diuerſum. Sed neq; temere me illi accedere identidem præfatus, Strabonis & Macrobii teſtimonium celebrabam, quorum hic circa Corinthiacum Iſthmum nobile Neptuni templum, ille in Delo aram fuiſſe memoriæ prodidiſſet: niſi aliquis ita occurreret, alium Neptunum marinum eſſe, alium equeſtrem: quod Ariſtophanis carmen ſignificare uideatur, νὴ τὸν ποσειδῶ τουτονὶ τὸν ἵππιον, per Neptunum hunc equeſtrem,

ſiue

ſiue equorum domitorem. & rurſus τὸν θαλάσσιον ποσειδῶ, id eſt, marinum Neptunum. quo fieri poteſt, ut in Delo & Iſthmo alterius Neptuni fuerit hic ara, illic tẽplum: ſic ut propiora uero uideri poſſint quæ Dionyſius, quàm quæ Seruius & Plutarchus tradidere.

Conſcenderamus forte cœnaculum domus ego & Maroſticanus hoſpes meus, ut inde Piſauranas ædes magnifico apparatu ex propinquo conſtructas contemplaremur: quum Liuii Decadas ea cœnaculi parte quæ ædibus obuerſa eſt, à puero temere relictas ille intuitus, confeſtim arripuit. Hic uero Liuii locus ille perquam abſtruſus, tanquam ita euenire uoluiſſet, eſt oblatus. uerba ex hiſtoriarum primo fuere, Intercalares (quum ille de Numa rege interim loqueretur) menſibus interponendis ita diſpenſauit, ut uiceſimo anno ad metam eandem Solis unde orſi eſſent, plenis annorum ſpatiis dies congruerent. Tum ille ad me conuerſus, Quid ſibi Sabellice hoc Liuius uelit loco, ut ingenue loquar, haud ſane intelligo. tu uerò ſi quid habes quo ſcrupulum hunc poſsis exoluere, fac ne diutius deſideremus. Tum ego, quæris inquam rem hoſpes minime (ut ſentio) uulgatam, & quæ, ſi (quod multi temere faciunt) præſenti acquieſcas lectioni, nullo modo lectori cõſtare poſsit. Etenim græci, quos Numa haud dubie imitatus eſt, octauo quoque anno treis menſes intercalandos conſtituerunt, hoc eſt nonaginta dies, qui ex numero 11. dierum & quadrantis octies multiplicato ſuperabant. Nam quum annum illi ex 12. Lunæ curſibus ſtatuendum putaſſent, ſupereſſentq; ad ſolſtitialem annum dies 11. & ſex horæ, quarta ſcilicet diei pars: eum dierum numerum octauo quoque (ut dixi) anno placuit intercalari: quare Græcos Numa imitatus uideri non poteſt. Quin illud uide potius, quod ſubtiliſsima Macrobius diſſertatione demonſtrat, ne non uiceſimo Liuius ſcripſerit, ſed uiceſimoquarto quoque anno: idque ex Numæ conſtitutione comparatum. nam quum ad eum numerum dierum quem ad Lunæ curſum Græci conſtituerant (erant enim trecenti Liiii) unum in imparis numeri diem Numa adiecisſet: Romanis ſimpliciter Græcorum intercalationem ſecutis, ob diem unum cuius obliti erant, non ea quæ & Græcis conſtare potuit intercalandi ratio: quo poſtea errore cognito, Numàne adhuc regnante, parum compertum habeo: ſatis conſtat huiuſmodi emendationem inductam, ut in tertio quoque octennio, id eſt quarto & uiceſimo quoque anno, non nonaginta, ſed ſex & ſexaginta dies intercalarentur. Siquidem nonagenarium numerum explebant quatuor illi & xx. dies, qui quotannis ſinguli in honorem imparis numeri adiiciebantur,

etenim

etenim ille dies (ut dixi) neque lunari rationi aſſcribi potuit, neque Græcorum intercalationi erat inſertus, ſed ſuperuacuus, nec intellectus aliquandiu Romanis fluxerat.erit igitur,ni fallor,uera Liuii emendataq; lectio,nicefimoquarto anno. Nec obſtat quòd Liuius intercalationis illius Numam authorem dixerit,quum Macrobius emendationem illam quandam fuiſſe innuat. Siquidem talis intercalandi ratio ab eo profecta eſt: ſed ſiue Numa ſiue alii poſtea emendarint, iure id totum authori referas acceptum.

Sunt uelut minores in alto ſcopuli,qui eo nauigantibus habentur infeſtiores, quo minus prouideri poſſunt. ſic & offenſacula haud parum crebra, ſimilitudine quadam uerborum in Liuiana lectione latitantia, pro ſynceris & emaculatis recepta, incautius currentem tam ſæpe quàm turpiter fallunt: ut illud in primo ab Vrbe condita, Lex erat, inquit, horrendi criminis, duumuiri perduellionem iudicent,ſi à duumuiris prouocarit, prauocatione certato. ſi uincent, caput obnubito, infelici arbori reſte ſuſpendito. Verùm carminis non criminis Liuium ſcripſiſſe cùm pleraque alia,tum in primis Ciceronis uerba planè arguunt. Tarquinii, inquit, ſuperbiſsimi atque crudeliſsimi Regis iſta ſunt cruciatus carmina, Caput obnubito, infelici arbori ſuſpendito.mitto reliqua.

Inter celebres & illuſtreis familias quæ ex diruta Alba Tulli Hoſtilii regis temporibus Romam commigrarunt,apud Liuſum Tullios relatos reperio.Dionyſius in earum relatione non Tullios ſed Iulios memorat:cuius lectio eo mihi uerior uidetur,quo magis conſtat Iuliam gentem non Tulliam longa Alba fuiſſe oriundam.

Tullius (inquit Liuius) ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehenſos à Sabinis querebatur) Quibus Liuii uerbis haud dubie apparet in Sabinorum poteſtate Feroniæ fanum ea tempeſtate fuiſſe: nec deſunt qui ſcribant circa Soracte montem & urbem Feroniam & deæ templum religioſiſsimum fuiſſe: ipſamq; à ferendis arboribus ita appellatam. Sed Dionyſius in Latio haud procul Circeiis in Pometinis campis Feroniæ templum à Spartanis conditum tradidit: nomenque datum genio ab æquorea latione: Maroque uetuſtatis peritiſsimus, Circeiumque iugum, queis Iuppiter Anxuris aruis Præſidet, & uiridi gaudens Feronia luco. Vide igitur ne utrobique deæ templum fuiſſe dicendum ſit : cui opinioni ſiquis grauate accedat, perbelle fateatur neceſſe eſt alteram opinionem eſſe falſam. Accedit & his tertia quædam, quòd Ptolemæus inter Lucam & Piſtoria Feroniæ lucum in Hetruria retulit :de quo nunc loco an intelligi

ligi poſsit,uiderint alii.

Videbam ex Liuianæ hiſtoriæ ſtudioſis ſolicite quoſdam requirere quæ eſſet Murtia dea, ad cuius ædem priſcis Latinis Romam traductis ſedes ab Anco rege datas Liuius tradidiſſet. Horum curioſæ indagini Pliniana opitulatur autoritas: Ara, inquit ille, fuit Veneris Myrteæ, nunc Murtiam uocant. quibus uerbis nemo non plane colligit, ea appellatione quæ à myrto facta eſſet, Venerē in parte urbis quandoque cultam: ſed res omnino notior, quàm ut de ea prolixior habeatur ſermo. idcirco quæ de Murtia alii tradidere, conſulto miſſa fecimus.

Inoleuit incuria magis quàm inſcitia mendum, ut Aruns Tarquinius legatur, & Tullia minor, propè cōtinuatis funeribus, cum domos uacuas nouo matrimonio feciſſent. quæ lectio ſi uera eſſet, & fratrum & ſororum minores natu periiſſe oporteret: uirum ſcilicet & uxorem. ſiquidem Aruns (quod Liuius haud obſcure demonſtrat) L. Tarquinio fratre minor natu fuit: cui & iuniorem Tulliam matrimonio locatam credere æquum eſt. quanquam eiuſdem uerba id perſpicue demonſtrant. Si uir igitur cum coniuge extinctus eſſet, haudquaquam nouo opus fuiſſet connubio. uerùm ſic habet, ut maior Tullia, & Aruns Tarquiniorum fratrum minor, paucis diebus uita deceſſerint: quorum interitu ſceleratæ ſunt poſtea ſuperſtitibus nuptiæ conciliatæ. maior igitur Tullia, non minor (ut omnia quæ uidimus habent exēplaria) uera emaculataq; erit lectio.

Obſcure nimis, ne frigide dicam, Liuius locum in primo perſtrinxit, in quem ſiquis pandiculantibus ut dicitur oculis incidat, aut hallucinabundus inibi hæreat oportet, aut manifeſta ignorationis confeſsione mictus abeat. In cenſu enim quem Seruius Tullius egit, referendo, cum ſuffragiorum explicaret rationem, Non (inquit) ut ab Romulo traditum cæteri ſeruauerunt Reges, uiritim ſuffragiū eadem in eodemque iure promiſcue omnibus datum: ſed gradus facti, ut neque excluſus quiſquam ſuffragio uideretur: & uis omnis penes primores ciuitatis eſſet: Equites enim uocabantur primi: octoginta inde primæ claſsis centuriæ peditum uocabantur: ibi ſi uariaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claſsis uocarentur: nec ferè unquam infra ita deſcenderent, ut ad infimos peruenirent. Ex quibus uerbis quæ ſuffragiorum eſſet ratio, haud intelligi poteſt. etenim demonſtrari oportuit qua ratione comparatum eſſet ut ſuffragium primæ claſsis ita polleret, ut ſi nihil in illis uariaretur, nō eſſet opus ad reliquos ordines peruenire. At centum nonagintatres centuriæ,

ut Dionyſius demonſtrat, iuniorum ſeniorumque tum ſcriptæ ſunt. quo apparet octoginta centurias non potuiſſe id præſtare; quum centuriarum dimidium non explerent, non modo ſuperarent: nec ſi centuriarum numerus aliquanto minor fuerit, ut Liuio placere uideo, id accidere potuiſſet. Sed certè ſic habet, ut ex Dionyſii lectione condiſcitur: aſſcripſerat. Tullus decem & octo equitum centurias primæ claſsi: copulauit dico illorum ſuffragia: ita ut octo & nonaginta eſſent centuriæ in primo ordine: quibus ſi in ferendo ſuffragio conueniſſet, quia ſupra dimidium ſuffragiorum continerent, non erat opus ad inferiores claſſes deuenire. hæc eadẽ Liuius, ſed conciſe, ut dixi, & obſcure nimis.

Dionyſius, quod ad præſentem locum attinet, ualide eorum refutat opinionem, qui L. & Aruntem Tarquinios priſci fuiſſe Tarquinii filios prodidere, in his eſt & Liuius, Romanos ſecutus ſcriptores. Sed Dionyſius non autoritate ſolum, uerum & coniecturis & ratione nititur: quanquam huiuſmodi hiſtoriæ uariationes plurifariam apud ueteres eſt obſeruare, cuius & id genus (etenim pauca ſubiiciam) dici poteſt, quod de Tarteſſo longe diuerſa ratione Plinius & Strabo ſcripſere: Sub corona uenire aliter Feſtus, aliter Gellius: Dionyſius curru Romulum triumphaſſe prodidit, Plutarchus pedibus: de muliebri ſaltatione diuerſa Seruius & Macrobius ſenſerunt: Appianus Calpurniam Cæſaris à Clodio adulteratam, Tranquillus Pompeiam dixit: Tanaquil, Priſci Tarquinii uxor à Liuio, ab aliis traditur Anci Martii, & Valerio: Liuius ob Cannenſem cladem Cereris ſacrum intermiſſum tradidit: Valerius ait, ne intermitteretur, ante triceſimum diem omnem luctum publico decreto abſterſum. mitto reliqua, quæ ſi numero exquereremur, maius ex ea re tædium, quàm gratia ſcribendi oriretur.

Itaque Pontinæ manubiæ quæ perducendo ad culmen operi deſtinatæ erant) Sic omnia quæ uidimus Liuii habent exemplaria: ſed locorum ſitum librarii ſecuti particulam deprauarunt. nam & Pontina palus eo Latii tractu eſt, unde manubiæ quæſitæ, uerùm Pometinæ Liuium ſcripſiſſe, uel ex eo admoneri potuerunt, quòd proximo ille loco dixerat, Sueſſam Pometiam ex his ui cepit: ubi quum diuidenda præda XL. talenta argenti auriq́ue cepiſſet, concepit animo eam amplitudinem Iouis templi. mitto reliqua. Dionyſius & ipſe Sueſſam Pometiam appellatam ſcribit. A Pometia Pometinum duci, non Pontinum, uel triuialibus imbuti literis intelligunt.

EX LIBRO SECVNDO.

MOuebant conſulem hæc: ſed tergiuerſari res cogebat: adeò in alteram cauſam non collega ſolùm præceperat, ſed omnis factio nobilium) Frigide nimis, ac neſcio quid diuerſum ab eo de quo interim agebatur, dixiſſet Liuius, ſi credibile eſt ita eum ſcriptum reliquiſſe.admonendus proinde lector uideat ne præceps eat, aut(quod magis placet)præceps ıerat,Liuius potius ſcripſerit:quas duas particulas in unam uerterit librariorum inſcitia.

Tito,inquit,Latino de plebe homini ſomnium fuit)Plutarchus, Dionyſius & Valerius in relatione nominis Liuio aſtipulantur: Lactantius Tyberium Atinium fuiſſe tradit. Sed in eo haud magnum uertitur diſcrimen: illud interim haud reticendum duxi, ludos, quos Liuius inibi magnos appellauit, Valerius nunc Circenſes,nunc plebeios uocat: Lactantius & ipſe Circenſes fuiſſe ait: unde colligitur Circenſes plebeios & magnos eoſdem fuiſſe. Pedianus poſt exactos reges pro libertate plebiſue reconciliatione inſtitutos tradidit.Dionyſius ſignificare mihi uidetur Circenſes fuiſſe eos quos Romulus in Sabinarum aſsimulauit raptu. Adiicio illud,quod ad loci emendationem attinet,Acronio, uel ut alii aiunt, Atronio patriſamiliæ nomen fuiſſe qui ſeruum ſub furca ludorum die ceciderat.

Id publicum conſilium fuerit, an muliebris timor, parum inuenio.) Hæc Liuius. at Dionyſius Valeriam Publicolæ ſororem autorem eius conſilii fuiſſe monſtrat: Plutarchus ad hæc non Volumniam (quod ad narrationem illam de qua nuper diximus, attinet) ſed Vergiliam tradidit Coriolani coniugem appellatam.

Et in pleriſque rerum ſcriptoribus quædam obſeruare, quæ inter ſe omnino ſint contraria, maximeq; repugnare uideantur:quale eſt illud,ut uno contenti ſimus loco,apud Liuium. Ad duo, inquit, bella exercitus ſcribitur ducendus:Fabio in Veientes:in Equos Spurio datur. in Equis nihil dignum memoria geſtum eſt: Fabio aliquanto plus negocii cum ciuibus quàm cum hoſtibus fuit. Quibus perſpicue uerbis poteſt intelligi, Fabium in Veientes contendiſſe, proditumque à ſuis in acie:uerùm non multò pòſt conſenſu ait exercitus traditam ultro uictoriam uictis Equis, ſigna deſerta, imperatorem in acie relictum. & rurſus, Nec Veiens hoſtis Hetruſcæq; legiones detrectant:prope certa ſpes erat non magis ſecum pugnaturos,quàm pugnauerint cum Equis.Ecquid magis repugnans dici potuit,quàm Fabio Veientes prouinciam datam ſcribere,cui maius

 fuerit

fuerit cum ciuibus negotium, quàm cum hoſte: & in Equis nihil memoria dignum actum: mox pauló, & publico conſilio, & in procinctu Hetruſcum proclamare in Equis rem Romanam à militibus proditam? quid præter memoriæ lapſum poſsit excuſare, ſi Liuius citatus adſit? habebit, ut opinor, nihil. Alii ubi in utranque partem recte omnia rimati fuerint, boni conſulant, Liuiumque, ſi poſſunt à calumnia uindicent.

Ne quæſo grauentur docti aliqua his obſeruationibus à nobis conſpergi, quorum paulo prouectiores ne admoneri quidem uelint. nam ut in miſsilibus ſpargendis nulla principis largitio populo grata eſſe potuit, ſi in orcheſtram aut intra equeſtria tantum non in popularia concidiſſent: ſic literatorum uulgus in me reclamabit ex hac noſtra lucubratione ad ſe nihil perueniſſe: nec dubitabit in ambitionis ſuſpicionem noſtrum deuocare officium, quaſi peritioribus oſtentare id ſit, non in medium ſcribere. Quanquam certo ſcio non defuturos, ut delicato ſunt plerique ſtomacho, qui hæc in publicum proiecta indigna iudicent quæ non modo non digniores ordines, ſed ne ipſum quidem cupiat uulgus colligere: adeó in locando magis quàm parando nobis laborandum fuit officio. At ſint rutabula hæc, marræ, ſarcula, & alia id genus uiliora: pandant ad eorum caſum pagani & rupices ſinum, uideantque num emendata ſit lectio apud Liuium: Tulit ad populum ut plebeii magiſtratus tribunitiis comitiis fierent: an uerius tributis comitiis pro tribunitiis ſit legendum. & mox paulopóſt.

Inſignem annum comitia tribunitia efficiunt, pro tributa. Lælius Felix Gellio autore tria comitiorum genera fuiſſe tradidit: Curiata, quum ex generibus omnium ſuffragium ferretur: Centuriata, quum ex cenſu & ætate: quum ueró ex regionibus & locis, Tributa. quibus Lælii uerbis utra ſit emendatior lectio, facile eſt legentibus iudicare.

EX TERTIO LIBRO.

CONſules inde Poſthumius Albus, Sp. Furius: Fuſios Furios Fabios ſcripſere) Sic ille, ſi Liuium credibile eſt ſcripſiſſe ea quæ ne ipſe quidem ſi ad ſuperos reuocari poſsit, ualeat interpretari. ſed uideat lector (nam coniectura ſæpe agimus) ne emendatior uerioróque ſit lectio, Poſthumius Albinus, Spurius Furius, ſeu Fuſius: Fuſios Furios Fabius & quidam ſcripſere. ut de Fabio Pictore intelligas, qui rerum Romanarum uetuſtiſsimus (ut Dionyſius ait) fuit ſcriptor.

ſcriptor. cui ſanè opinioni Fabii Quintiliani uerba aliquid omnino fidei adiiciunt, Valeſii, inquit, & Fuſii in Valerios Furioſq; uenerunt. In Fabiis eam mutationem factã, nec ille, nec (quod ſciam) alius prodidit quiſquam.

Age uerò quid illud? Inde ait ad multitudinem oratione conuerſa, ſi uos urbisque, ſi ueſtri nulla cura tangit, at uos ueremini deos) Nemo eſt lectionis ſtructuræque Latinæ tam imperitus & expers, qui non ultro intelligat illud, ſi uos urbisque, ſi ueſtri nulla cura tangit, parum emendate lectitari. quis enim locus, poſt urbis, coniunctiuæ dari poſsit particulæ, haud ſane perſpicio: quum neque ordo id pati uideatur, neque ſenſus. uidebunt itaque alii, an recte aliquis dixerit, Liuium, Si uos urbis quirites, ſi ueſtri nulla cura tangit, ſcripſiſſe potius, quàm urbisque: ſed ſiue inſcitia ſiue incuria, qui quir. paucioribus elementis dictionem notatam offenderant, quæ pro quirites fecerunt: erroreque ſemel recepto, mendum Liuianis exemplaribus tenacius hæſiſſe credere æquum eſt.

Eſt eodem libro ita ſcriptum, hos ignominioſa fuga domum ſe recipientes, Ro. Conſul in Algido conſecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen, id loco nomen eſt, exercitu relicto, caſtra locat) ubi nemo non intelligit, relicto, nullo modo incolumi ſenſu ſtare poſſe. Quare uidebunt alii ne reducto, aut (quod æque placet) reliquo ſit potius legendum.

Vellem ego librariorum inſcitiam, ueternoſumque illud hominum genus, quod noſtram proxime ætatem præceſsit, poſt flebilem iacturam illam quam Gothica tempeſtate latina lingua in Liuiana fecerat hiſtoria, fragmenta hæc teterrimi illius naufragii poſteris incorrupta tradidiſſe. nihil ſane iniuria illa uetus nobis reliquum fecit quod non hominum ſocordia uitiarit: ut nullibi ferè ſit Liuianam altius rimari hiſtoriam, ubi non domeſtica iniuria ſua altius impreſſerit ueſtigia: ſed quo in primis illis uoluminibus, quia omnia ubi magis ab hominum memoria erant remota, maior errori uenia dari potuit, eo hæc quæ ſubiiciam, acerbiore accuſatione digna. Lapſus in lubrico, & in obſcuro hallucinatio, haud tam turpis quàm in plano & aperto. Ecquis in nobiliſsima maximeque celebri hiſtoriæ parte crederet tam multa inuerſa, lacera, mutilata legentibus occurſura? ut non dubitem in uniuerſum affirmare, nullum eſſe in tam ſpatioſis uoluminibus folium, in quo non unum atque alterum ſit acrius intuentibus mendum deprehendere. Etenim quis eſt tam ueteris

mm 3 hiſtor

hiſtoriæ expers, qui quum in ſecundi belli Punici primo legerit? Quatuor & uiginti peditum Romanorum millia ſunt ſcripta, & octingenti equites non intelligat legitimum equitum numerum legionibus non eſſe redditum, quum ea potiſsimum tempeſtate terna millia peditum legionem explerent? Perſpicue apparet habuiſſe eum delectum ſex legiones: quibus ſingulis quia ducenti (ut Polybius ſcribit) equites aſſcriberentur: neceſſum eſt fateri id Liuium aliter ſcriptum reliquiſſe: cui opinioni, præter rationem, Polybii quoq; (ut dixi) aſtipulatur autoritas.

Quàm inſcite ſomniculoſeq; illi locum cuius modò memini, uitiarunt, tam certe ſegniter, nec minus, hunc quem proxime ſubiiciam: quadringentos, inquit, quinquaginta ſociorum peditum: pro quatuordecim millia. & cõtinuo poſt, mille equites ſocios, pro mille & quingentos quinquaginta equites. eadẽ ratio & autoritas præſentem locum ab iniuria uindicant.

Receptum ſemel proximo loco uitium tam tenaciter hæſit, ut uulgo Liuiana habeant exemplaria. illa duntaxat dico quæ adhunc diem uidere contigit, Libyi Phœnices, duabus diuiſim dictionibus pro Libyphœnices. tam Polybii autoritas, quàm Liuii uerba quæ ſequuntur, licet corrupta, id arguunt. Libyphœnices, inquit, mixtum Punicum Afris genus.

Vbi uerborum affinitas librariorum uulgus ſemel in errorem traxit, ita ferme euenire ſolet, ut mendacii ueſtigium tenacius impreſſum, facilis eruditorum non reformidet ſequela. eſt apud eundem: Hannonem Amilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum maxime Hiſpanis aduerſo fluuio ire iter unius diei iubet. Sed Hanno Amilcaris filius, quidẽ erat & Hannibalis frater (quod paulo ſolertiorem potuit lectorem mendacii admonere) in Hiſpania fuerat ab Hannibale fratre relictus. At Bomilcaris filium, non Amilcaris ſcripſit Liuius: quod Polybii lectio, quem ille in hiſtoria ſequitur, haud obſcure demonſtrat.

Cælius, inquit, per Cremonis iugum dicit tranſiſſe, hæc Liuius, ſi ea Liuius ſcripſit: uerùm quia id iugi nomen apud eos qui de ratione terræ ſcriptum reliquere, non reperio, ſuſpicari libet Centronis eſſe potius legendum. Strabo, Via, inquit, per Salaſſos ad montes bifariam ſcinditur: una quidem Potamum (ſic enim dicitur) ducit per alpium ſummitates iumentis inacceſsibiles: altera per Centrones prolixior. Sed id ego in medio relinquo. alii fortaſsis, ſiue in aperto ſit ueritas, ſiue in profundo, ut Democritus credidit, demerſa, melius uiderint.

EX SECVNDO LIBRO.

Iunoniq; Soſpitę Lauinii maioribus hoſtiis ſacrificaretur)Semel atque iterum dixi uocum affinitatem præter cætera librariorum temeritatem per æqua & iniqua pręcipitem egiſſe,ſed quum in pleriſq; digni quodammodo ſint uenia, hoc quidem loco proculdubio digniſsimi ſunt habendi. quæ enim uox tam arcte uoci cohæſit unquam, quàm Lanuuiũ Lauinio? haud igitur mirum ſi quum Liuius Lanuuii ſcriptum reliquiſſet, notioris ſimilitudine uocis decepti illi Lauinii fecerint. Quòd autem Lanuuii ille ſcripſerit, Cicero præclare docet. Date (inquit) Lanuuio municipio honeſtiſsimo,quod in hac tota cauſa frequens mœſtumq; uidiſtis: nolite à ſacris patris Iunonis Soſpitæ,cui omnes conſules facere neceſſe eſt, domeſticum & ſuum cõſulem potiſsimũ auellere. Quibus Ciceronis uerbis haud dubie apparet quæ in hac parte ſit emendata lectio.

Age nunc quàm prona res fuit in lapſum,ita Liuium uitiari contigiſſe,ut inſuper pro Inſuber mendoſe ſit in eo receptum? Donec, inquit, inſuper eques, Ducario nomen erat, faciemq; noſcitans,conſul hic eſt, inquit popularibus ſuis, qui legiones noſtras cecîdit. Quòd Liuius Inſuber ſcripſerit,Polybii arguit autoritas. is in hiſtoriis tradidit C. Flaminium qui ad Traſimenum periit, priore conſulatu Inſubrum legiones ad Abduam flumen cecidiſſe, eorum agro prius fœde populato.

FINIS.

IOANNIS VELCVRIONIS IN T. LIVII AB VRBE CONDITA LIBRVM primum annotationes.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI AB urbe condita T.Liuii.atq; adeo totius hiſtoriæ Romanæ.

INITIVM Vrbis populiq; Romani,& originem ſub regibus Albanis atq; Romanis, primus hic liber Liuii ab Vrbe condita deſcribit. Quæ hiſtoriæ ſunt omnino neceſſariæ,nedum utiles, ad reliquum corpus totum hiſtoriæ Romanæ cognoſcendum: utpote quæ ſint quaſi caput eius corporis & principium, quas mire breuiter Florus complectitur

in prima epitome, & in primo libro hiſtoriæ ſuæ. Itaque primus hic Liuii liber cum ſecundo ab Vrbe condita, facile indicis, & certiſsimi magiſtri aut commentarii uice fungitur, ad intelligendum alias Romanorum hiſtorias. In quibus duobus libris fundamenta regni & imperii Romani, omnium pulcherrimi, quaſi iaciuntur, adeo, ut ſine cognitione atque lectione horum uoluminum, plane imparatus ſis atque ineptus ad omnia illa, quæ ab hiſtoricis, uel ab oratoribus & poetis, de Romana Repub. eiusq; uiris & uiribus, de Romanis legibus & moribus, de iure & magiſtratibus Romanis unquam ſunt prodita. Sic ergo reuera aditum & ingreſſum patefaciunt hi duo libri, ad omnem reliquam hiſtoriam Romanam. Quare etiam plurimi fieri diligentiſsimeq; perlegi utrunque conuenit. In uniuerſum autem urbis Romæ numerantur ætates quinque, à prima eius origine, uſque ad hæc noſtra tempora. Sic enim facilime diſtinctam Romanam hiſtoriam memoria complectêris. Prima ergo ætas fuit ſub regibus, annis ducentis quadragintaſex, quaſi pueritia urbis, quam reges ſeptem obtinuere monarchiam. Secunda ætas fuit ſub conſulari poteſtate & libera Ariſtocratia per annos quadringentos ſexaginta, quaſi iuuentus & uiridior ætas imperii Romani, quæ optimos quoſque principes habuit, & uiros omni genere uirtutum atque prudentiæ ornatiſsimos. Tertia ætas ſub Cæſaribus, Imperatoribus, quorum Monarchia legitima durauit à Iulio Cæſare, uſque in Valentinianum tertium, per annos quingentos & quatuor, uirilis ætas imperii Romani, tametſi aliquot imperatores magis tyrannice præfuerunt, quàm clementer. Quarta ætas fuit ſub Tyrannis & barbaris, qui Romam atque Italiam miſerrime uexarunt, per annos trecentos quadragintaquinque, uſque in Carolum magnum. Hæc quaſi ſenectus eſt urbis, qua uires eius prope conciderunt confectæq; ſunt. Facta enim eſt tum Roma ſpolium barbarorum omnium, & totius adeo orbis terrarum præda, ac tum denique prouincias ditionesq; ſuas, à barbaris ſibi ereptas, amiſit. Quinta eſt acta ætas, quaſi decrepita & confecta, ſub Pontificibus Romanis, Cæſaribus Germanis hactenus, per annos circiter ſeptingentos triginta, quibus imperio libertateq;, nedum prouinciis, exuta urbs Roma eſt, ita, ut nihil interim ſit aliud, quàm multorum mancipium. Hæc uero annorum ſumma conficit circiter bis mille ducentos nonagintaſex annos, ab Vrbe condita in hunc uſque annum. Primæ ætatis res geſtæ hoc Liuii primo libro perſcibuntur. Secundam ætatem quoque totam, centum & decem libris complexus eſt Liuius, ac ſimiliter tertiæ ætatis initia triginta

libris

libris. Verum maxima pars Liuianæ hiſtoriæ temporum iniuria, imo hominum magis ignauia periit, ut eius loco nihil niſi nudos indices habeamus ut Flori, Eutropii, Oroſii Epitomas, & Plutarchi uitas utcunque congeſtas. Deinde quartam & quintam ætatem multi ueteres & recentiores hiſtorici deſcripſerunt, ex quorum lectione plurima ſcitu digniſsima poſſunt accipi, tametſi non ita copioſi, nec per omnia facundi ſint. Totum ergo corpus hiſtoriæ Romanæ non ab uno aliquo conditum eſt, & compoſitum, ſed à pluribus, tametſi Antonius Sabellicus pleraque Romana in ſuas Enneadas congeſſerit. Cæterum de uita Liuii plura hic dicere non attinet, qui procul dubio omnium hiſtoricorum Latinorum princeps iudicari debet: quia res omnes à populo Romano pace belloq; amplius ſeptingentis ſexaginta annis ab Vrbe condita geſtas, copioſo ſimul & fluenti, inuictoq; ſtilo perſcripſit: Romæ habitus in maximo precio, & celebritate, ſub Octauio Cæſare Auguſto, apud quem in magna fuit gratia, tametſi eum Cæſar Pompeianum uocare ſoleret, quia liberius paulo ciuilia bella Cæſarum deſcripſerat. Tyberius autem Octauii ſucceſſor & filius, licet ſuſpectum & inuiſum habuerit Liuium, tamen eius autoritatem ueritus, nihil grauius in eum conſtituit. Et Suetonio teſte, Liuii hortatu Caius poſtea imperator, adhuc priuatus, quadraginta libros hiſtoriarum ſcripſit, ab eo ſic edoctus. Apparet enim alicunde ex Fabio & Seneca, Liuium docendi operam nobilibus Romanis impendiſſe liberalem. Mortuus autem eſſe dicitur quinto anno Tyberii, ab Vrbe condita ſeptingenteſimo ſeptuageſimo primo Calendis Ianuarii, die eodem & anno quo Ouidius poeta mortem obierit in exilio apud Scythas. Verum meliorem ſui partem Liuius ipſe ſuis ſcriptis monumentisq; oſtendit.

DE LVCIO FLORO.

LVCIVS Florus ætate ſua inſignis hiſtoricus, Liuii ſingulos libros ſua Epitome indice quaſi breui complexus eſt: non in alium uſum, quàm ut legentis memoriam, & attentionem adiuuaret: ſi uideret lector ſtatim quid ex uno quoque libro ſibi eſſet expectandum. Eſt autem non inutilis uſus huiuſmodi Epitomarum: ſi modo aliquis non in his tantum immoretur, omiſsis iuſtis autorum libris. Nam alioqui eſſent reuera ignauiæ diuerticula & deſidiæ, ſi neglecto autore toto inhæreas nudo indici. Scripſit præterea Florus quatuor libros de bellis Romanorum ualde utiles, quibus clare oſtendit; certa ſerie temporum enumerans quaſi incre-

menta & acceſsiones Romani imperii, quæ paulatim prouinciæ, ditiones, & terræ à Romanis deuictæ, ſub eorum poteſtatem uenerunt; uſque in Cæſarum tempora. Sic enim ex Cæſarum quoque hiſtoria utile eſt talia incrementa imperii obſeruare, tametſi fortuna tertiæ ætatis uariauerit: quia ut prouincias aliquot nouas obtinuere Cæſares, ut in Germaniis, Hiſpania, Dacia, & ad orientem: ſic contra amiſerunt etiam multas diu antea poſſeſſas terras. Denique in hiſtoriis quartæ ætatis, actæ ſub Tyrannis, animaduertere oportet, & rurſum quaſi numerare, ſua temporum ſerie, decrementa & ruinas adeo eiuſdem Romani imperii, quomodo prouincias & terras eius barbari atque Tyranni carpſerint, donec uix tandem ſolum urbis nomenq; Romæ ſuperfuit, uſque in ætatem quintam, ſub pontificibus Romanis Italiæ dominis actam. Hæc enim eſt rerum humanarum uiciſsitudo, ut minima creſcant, & inde maxima quæq; decreſcant. Nam ita res humanæ

—Tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

QVA RATIONE BONORVM AVTORVM *& potiſsimum Liuij, ſcripta legi debeant, ut non ſolum intelligere, uerum imitari quoque ea ſtudioſo ſit promptum.*

QVIA omnis lectio & auditio autorum inutilis eſt, niſi accedat diligens obſeruatio, atque imitatio, qua ſcribendo & dicendo ſimilia aliquādo ipſe effingere & componere queas, ideoq; præter inuentionem opus eſt prudenter animaduertere & diſcernere genus orationis in quolibet bono autore, nedum in Liuio. Nam, niſi obſeruata dicendi forma, nihil imitaberis in ſpecie, neque dignum fructum ſatis ex tanti autoris lectione capies: præſertim qui plura aſſequi poſſes, niſi tua inertia & negligentia tibi ipſe obeſſes. Eſt autem Liuii oratio ut copioſa & grauis, ita mire inter ſe, longiore contextu, & maiori orbe connexa: crebertimiſq; ambitibus & circumductionibus cohærens, quas hiſtoricas periodos, uel hiſtoriæ flexus uocare licet. Eſt enim hiſtorica periodus, oratio prolixior, ex pluribus commatibus, uel articulis & membris ita compoſita, ut non ſolum eandem rem copioſe efferat, ſed etiam plures complectatur res, uariaſq; connectat, in eandem ſententiam uel conſtructionem. Et hoc quidem orationis flexu, Liuius à Salluſtio, à Cæſare ab Aemilio, à Iuſtino, differt, quorum ſermo rotundioribus membris & breuiori ambitu colligitur, ita tamē, ut grauitatem Liuii non

aequet.

æquet. præcipue enim Cæſar, & Aemilius, & Iuſtinus, ad popularem, elegantem, ac paulo ſupra quotidianam dictionem accedit. qualis eſt in narrationibus Terentii. Cæterum ſi huiuſmodi periodos in ſua membra reſoluas, tum facile ea quæ dixi intelliges, & rectius quoq; iudicare poteris de grandi genere orationis, & medio, & tenui: item diſcernes rectius inter ſtilum Terentii, Cæſaris, ac Liuii. Apud Ciceronem alia quidem eſt forma loquendi, cuius compoſitio mollior & iucundior eſt aliquanto, habetq; rotundiores & expeditiores periodos, in cauſis præſertim forenſibus & magnis negotiis, ut in orationibus, & grauibus epiſtolis. Poſſent autem aliqua præcepta de compoſitione membrorum, & periodorum, & flexuum tradi, niſi magis obſeruatione diligenti perciperentur, tamen in genere ad hanc rem quædam ex grammatica afferam. Primo in ambitu hiſtorico ſæpiſsime plures nominatiui, aliiq; caſus ad unum aliquod uerbum, quaſi prædicatum referuntur, ut hic ſtatim in præfatione. Secundo, ad iſtam connexionem plurimum proſunt participia, uel abſolute poſita in ablatiuis conſequentiæ, uel in aliis caſibus, præcipue præterita deponentia, paſsiua, ac futura, quia præſentium ſonus durior, & caueri debet in plurali nmmero. Tertio coniunctiones cauſales, rationales, proprie ad hanc rationem pertinent, aptiſsimæ circumductionibus faciendis. Quarto, pronomina relatiua huic rei ualde inſeruiunt. Reliqua ex ipſa lectione obſeruare debes, & exempla diligenter inſpicere, ut ipſe etiam aliquando diſcas nectere orationem, ne tanquam monſtruoſum corpus, uel laceratum, diſcerptis articulis, diſſolutisq; membris, miſere hæreat. Nemo enim ne ſimpliciorem quidem orationem, commatibus ac membris plerumque compoſitam, feliciter præſtabit, niſi hanc artem cōponendi, uel mediocriter ſaltem, teneat. Tamen cum hæc ſpecialis imitatio non ſtatim cuiuis eueniat, interim negligentior ille uel tardior generali imitationi inſeruiat, hoc eſt formulas, ſynonymas, aut etiam diuerſas, item figuras, ut metaphoras, metonymias, ut deſcriptiones cauſarum, & euentuū expoſitiones, conciones, aliaq; huiuſmodi ornamenta, & rerum argumēta, ſtudioſe obſeruet memoriæq; commendet, quibus, ſi ullus alius author, certe Liuius eſt refertiſsimus, adeo, ut in ratione dicendi nemini præter Ciceronem ceſſerit, & ſecundus dicendi magiſter, eloquentiæq; Romanæ alter parens iure appelletur. Ea namque eſt ipſius copiæ grauitas & iucunditas, ut hiſtoriam Romanam ſolus ipſe ad hoc faſtigium dignitatis euexerit, ut ne Græci quidē, iudicio Græcorum, ullum meliorem habuerint. Cæterū quomodo res, circunſtantiæ, affectiones,

ſimil

ſimiliaq; in Liuio aliisq; ſcriptoribus animaduerti omnino debeat, alibi ſatis eſt expoſitum.

DE HISTORIA, ET QVID IN *Liuio obſeruandum ſit ſtudioſo.*

HISTORIA eſt diligens & fida rerum geſtarum narratio, ad docendum delectandumque inſtituta, quæ exemplis conſiliorum, euentuum, dictorum & factorum allicit ad uirtutem ſectandam, uitiaque fugienda, inſtituens his exemplis uitam priuatam & publicam. Vt autem in aliis authoribus res & uerba oportet obſeruare ſtudioſum, ſic in Liuio præcipue iuuenibus obſeruanda eſt oratio, non quaſi hanc ſtatim poſsint imitari, ſed ut hinc ditiſsimã ſupellectilem bonorum uerborũ, & formularum latinitatis, ac figurarum ornamenta ſibi excerpant, quibus & ipſi utantur, & corpus orationis ſuæ uberrima copia exaugeant: ne ſemper puerilis, hoc eſt, iacens aridaque maneat ipſorum oratio. Plura uero de orationis Liuianæ compoſitione nihil hic attinet repetere, ſed admonere ſatis eſt iuuenes, ut in qualibet eius parte, ſimplicem ordinem ſermonis & conſtructionem grammaticam quærant & ſequantur: præcipue quia longiores ambitus & quaſi hyperbata, id eſt prolixæ conſtructiones & perplexæ ſæpe in Liuii ſunt oratione. Tale enim genus flexuoſum, connexum & continuum, tanquam proprium, hiſtoricis tribuit Cicero, in ſecundo de Oratore, & in Oratore perfecto, & Fabius in 9. cap. 4. Atque hæc de elocutione obſeruanda hic ſatis ſint dicta. Deinde quod ad inuentionem rerum attinet, animaduertere oportet conſilia prudenter aut temere inita, atq; eorũ euentus & exitus, bonos aut infelices. Nam alienis exemplis diſcere & ſapere fortunatum eſt &c.

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Et hæc quidem propria uirtus eſt Liuii, copioſe exponere rerum geſtarum cauſas, occaſiones, conſilia, euenta, hoc eſt antecedentia & conſequentia: quæ mire docent componere melius priuatam quoque uitam: præterea uirtutis probitatiſque exempla imitanda, & uitiorum exempla cauenda ſumuntur ex Liuio commode, & ab aliis hiſtoricis. Sic enim proprie ex hiſtoria capiuntur hypotheſes, hoc eſt, exempla ſingulorum hominum bona, aut mala, aut media, quæ deinde ad theſes, id eſt ad ſuos locos communes, atque ad generalia præcepta morum aliarumque rerum diiudicantur & referuntur: qualia præcepta philoſophi, præſertim Ethici tradunt, ut Cicero in officiis, in libris philoſophicis: ut

ut Ariſtoteles in ſua Ethica, & in Politicis: ut Plato in ſua Repub. & in legibus: ut iureconſulti in ſuo ſcripto iure, præſertim publico, huiuſmodi præceptorum exempla uiua & expreſſas imagines hiſtorici proprie depingunt, quorum apud Latinos princeps procul dubio Liuius habetur.

ARGVMENTVM PRAEFATIONIS.

PRAEFATIO in uniuerſam hiſtoriam Liuianam, qua beneuolentiam atque attentionem lectoris captat Liuius, ab utilitate argumenti inſtituti, & hiſtoriæ ſuæ. Cuius exordii ſumma hæc ferè eſt. Rem utilem lectoribus me facturum eſſe opinor, ſi à condita Vrbe res geſtas in Repub. & imperio Romano, ad meam uſque ætatem deſcripſero, omnemq́ue hiſtoriam Romanam, uno quaſi corpore, complexus fuero. Nam ad uitam publice priuatimq́; agendam, mire conducit, & iucundum eſt noſſe initia, incrementa, progreſſus, acta, uiciſsitudines, atque mutationes imperii Romani, in hac enim Repub. exemplorum bonorum iuxta ac malorum eſt maxima copia: politicæq́ue uitæ imago propemodum uiua in hac eadem hiſtoria uidetur expreſſa. Atque hæc fere prologi huius eſt materia, quo etiam uſum hiſtoriæ indicat. Videtur autem prima ſpecie nonnihil difficultatis habere, propter ſenſus inter ſe connexos ſubtilius & rotundius quodammodo. Verum ſi eius ſummam inſpicies, & grammaticum ordinem conſtructionis, non ita obſcurus eſſe deprehendetur. Summatim enim, ut dixi, Liuius hoc intendit hac tota præfatione conſequi, ut lectoris beneuolentiam attentionemq́ue ab operis & argumenti incœpti non ſolum magnitudine, uerum & dignitate atque uſu, & à ſui officii uerecunda ciuiliq́ue extenuatione. Quem prologum, intellectus adiuuandi & exercendi ſtili cauſa, in hunc modum, tametſi pueriliter, uertere libuit.

PARAPHRASIS PRAEFATIONIS.

EQVIDEM non ſatis certo ſcio, nec etiam ſi maxime ſciam, affirmare auſim, an fructus aliquis mihi authori, aut legentium ulli, poſsit rependere hunc laborem, ſi ab initiis urbis Romæ ad hanc meam ætatem uſque, hiſtoriam omnem populi Romani in unum, quaſi corpus, compoſuero. Metuo enim primo, ne in conſuetum & uulgatum arrogantiæ calumniæq́ue diſcrimen incidam, quo pleroſque laborare uideo ſcriptores nouos, qui hoc ſibi peculiariter ſumere & audacter profiteri ſolent, ſe artificioſius quiddam

lectuque utilius ſcribere, quam antiquos illos, quos tanquam impolitos nec excultos ſatis,hi noui arte carere, haud ſcio an male & ingrate,iudicant.Sed ſcribant iſti & iudicent ut lubet, ego tamen non mediocrem hinc uoluptatem capiam, ſi pro uiribus meis adiuuero numerum ordinemque hiſtoriæ, atque memoriam famamque populi Romani, cuius nunc potentia longe lateque omnibus dominatur terris. Verum idem etiam gaudeo,non à recentioribus tantum, ſed & ab antiquis illis authoribus me ingenio,arte,fama & celebritate ſuperari, meumque nomen, præ illorum clariſsimo ſplendore,in obſcuro iacere lætor, & ab eis uinci honeſtiſsimum mihi duco: quippe à tam magnis & nobilibus, tantum abeſt, ut ulli me præferam, nedum præ me aliquem contemnam. Deinde cur audacius quicquam de opere meo nequeam promittere, hæc etiam cauſa eſt,quod immenſum laborem meisque uiribus prope imparem hęc Romanarum rerum expoſitio requirit, utpote quas ex longinquo & abdito ſpatio tantæ uetuſtatis eruere oporteat. Nam plus quàm ſeptingentorum annorum mihi erit memoria repetenda,quomodo à minimis uilibusque initiis,inſtar ingentis fluuii ex paruis fontibus emanantis, Reſpub. Romana orta,tantum increuerit & ſurrexerit, ut iam mole ſua laboret, & ab immodica ſui ponderis grauitate minetur ruinam. Adhæc mihi dubium non eſt, quin minorem uoluptatem plerique legentium accepturi ſint ex iis, quæ ſub exordia urbis accidiſſe ſcribuntur. Malint enim lectores citius hæc noua,tanquam gratiora,ætatique noſtræ proxima, cognoſcere,qua populus Romanus potens nimium,& ab extero hoſte ſecurus, ſuas uires bellis ciuium inter ſe inteſtinis debilitatas prope abſumpſit. Quanquam in his nouis ego in eo rationem longe diuerſam, exiſtimans, labore ſcribendi uetera illa & ſanctiora, me hoc lucri facturum, & delectationem hinc animo meo obuenturam potius, quàm faſtidium,dum me à recentium malorum memoria & intuitu moleſtiſsimo, quæ ſeculum noſtrum miſerrimum diu iam tulit, auertam ad innocuæ & ſanctæ antiquitatis contemplationem longe iucundiſsimam. Et quidem omnino ſecurius eſt ac amœnius antiqua illa libere candideque mandare literis, quàm noſtratium malorum recordationem, quæ uix dum ſedata iacent, pauliſper ad ſuſpicioſos iſtos renouare, & uelut obductum cicatrice uulnus refricare uera narrando, quæ cum nemo, tum præcipue factioſi & potentes,æquo animo audire nequeunt. adeo iam ueritas paululum libera ubique ingrata periclitatur, tutiſsimumque eſt ignem bene ſopitum non refodere. Quòd ſi quæ de originibus urbis fabuloſa à poëtis,

à poëtis,quibus licet peculiariter quiduis fingere, prodita & poëticis illecebris exornata potius, quàm ab hiſtoricis ſerio uel bona fide uidentur eſſe tradita,ea quidem nec aſſerere, tanquam certa, nec refutare tanquam ficta aut parum credibilia mihi libet, quippe qui iſtorum fidem penes alios eſſe malim, qui huiuſmodi prodidere, quàm ut ego mea fide periculoque ſcribam talia. Quanquam innocens alioqui hoc ueniæ meretur antiquitas in effingendis urbium ac populorum originibus, ut has ad aliquem authorem deum aut heroa referat, atque talibus populorum initiis plus ſic maieſtatis addat,ſi res humanas deorum quoque ſtudiis conſecret, diuinoq; ductu auſpicaciores auguſtioresque reddat.Quòd ſi tamen uera licet fateri, non uideo cur exteræ gentes quicquam grauiter ferant, etiamſi Romani ſuos ortus ad Martem, tanquam urbis Romæ parentem referant, qui cum belli reique militaris præſes & Deus eſſe credatur,optimo pariter iure hunc Romani patrem conditoris ſui Romuli,ſuæque gentis authorem ſumunt, quorum potentia atque ius imperii quæſitum armis & latiſsime propagatum ſic perdurat & uiget, ut exteræ gentes hoc neutiquam detractare auſint:ſed obſequenter magis patiuntur. Nihil ergo cauſæ eſt, cur tanti imperii parentem Martem, his inuideant, quorum iugum patienter ferunt. Sed hæc atque his ſimilia quocunque modo improbentur, cuius ego non ita multum intereſſe putabo, ſuum cuique liberum iudicium permittens,pro ut tot ſententiæ ſint,quot hominum capita.

Quin potius illa maximi referre cuiuslibet arbitror, ut,acri & prudenti cogitatione in hiſtoriis talibus ſequatur, & diligentiſsime obſeruet,qualis hominum ætatumque uita fuerit, quæ conſuetudines, quæ leges, qui mores denique fuerint cuiuſque ſeculi, per quos principes & magiſtratus melioresque ciues tantum imperium Romæ,non fundatum modo & corroboratum:uerum etiam ſplendidiſsimis incrementis & acceſsionibus ita mirabiliter auctum, & ad ſumma euectum ſit, ut ipſo nihil pulchrius unquam toto terrarum orbe floruerit. quæ incrementa non niſi prudentiſsimis conſiliis domi quidem & in urbe, foris autem & belli ſanctiſsima diſciplina, & ſcientia militari, pulcherrimiſque facinoribus priuatim publiceque æditis,huic urbi eiuſque ditioni acceſſere.Sic enim conſiliis & uiribus inter ſe bene conſentientibus, minima quoque in ſummum prouehuntur maximaque fiunt, Quanquam hic feliciſsimus ſtatus, nec huic Reipub. uno tenore perdurauit; Vt enim ſunt hominum caduca omnia, ſuaſque uiciſsitudines, etiam maxima quæque & firmiſsima, ſubeant: ita & Romano imperio euenit, ut

cum

cum maiorum prudentia & uirtute iam eo conſcendiſſet, unde nunquam recidere poſſe uideretur:tamen bonis legibus & moribus ſenſim labentibus & declinantibus, quaſi præ uetuſtate ad ruinam: ſanctior quoque illa & antiqua diſciplina ſubinde magis magiſque collapſa demum corruit, ita, ut noſtro ſeculo, nullis reliquiis ueterum morum bonorum & priſcæ innocentiæ extantibus,ita paſsim uitia regnent & ſcelera hominum animos occuparint, omnemq́; uitam & ætatem infecerint, ut nullo remedio, nullo conſilio neque ope, tantæ malicioſitati, taliq́ue contagio conſuli poſsit, nec ulla arte ſic iacentes ruinæ queant reſarciri ac reſurgere. Cum autem hiſtoriæ lectio mire facundiam augeat, ad aliaque plurima ualeat, primus tamen & potiſsimus hic eius fructus eſt, quod uiuis exemplis illa perſpicue efficaciterque docet, quæ philoſophi & morum magiſtri mutis tradunt præceptis, alioqui ſterilibus, niſi hæc illuſtria bene aut male uiuentium accedant, quæ tanquam expreſſas & claras uirtutum uitiorumq́ue omnis generis imagines intueantur. Quo intuitu fit, ut nobis ipſis inde affatim decerpere poſsimus, quod in uita priuata aut publica non tantum noſtro, ſed aliorum quoque commodo, & ſæpe cum ſalute patriæ noſtræ, imitentur honeſtum factum, aut uitemus abominabile inceptum iuxta & euitatum. Niſi uero metuam, ne mei operis amor immodicus, iuſtoque blandior, me decipere, à rectoque abducere uideatur, dicerem ego nullam uſquam Rempublic. nullum imperium in orbe fuiſſe æque magnum, durabile, incorruptum, & bonis quoque moribus & exemplis ita abundans,ut Romanum, cuius hiſtoriam ſcribere inſtitui, quod quidem diutiſsime regnorum omnium & ditionum fuit immune & uacuum ab auaritia, ac rapacitate, à luxu & libidine: quippe hic maximus honor longiſsime eſt habitus honeſtæ paupertati, moderationi, continentiæ, frugalitati. Quid enim plus æquo immodiceq́ue cuperent hi, qui tantillis contenti fines anguſtiſsimos ſuæ cupiditati deſcribebant, terminantes eam intra uitæ uictusque naturalem neceſsitatem, quæ certe pauciſsimis ſatiatur. Atque utinam hæc priſtina moderatio & integritas diuturnior huic fuiſſet urbi & imperio. Belle enim ſic & diuine ageretur nobiſcum. Sed nulla felicitas longa eſt, nedum perpetua. Non enim ita pridem immodica opum domeſticarum atque externarum affluentia adduxit auaritiam. Quo enim plus diuitiæ creſcunt, eo magis augeſcit inſatiabilis cupido & habendi appetitus. Eadem diuitiarum copia immodica adduxit etiam inauditas peregrinaſq́; delicias, ac nocen-

tium

tium uoluptatum nouas illecebras. Nam pecuniæ rerumque ſimilium abũdantia, ut facit animos ſuperbos ac faſtoſos:ita quoq; inuitat aut rapit eos potius ad quaslibet libidines. ut demum nullus ſtatuatur modus neq; finis omnia, etiã optima, corrũpendi & euertendi. adeo bonorum pulcherrimorũ interitũ ac ruinam ſecum trahit miſerabilem nimium ingraueſcens luxuria & libido, quæ calamitas bonorum nullis uerbis, non lacrymis, non luctu ſatis poteſt defleri. Verum nũc quaſi ominoſæ hinc faceſſant querelæ ab operis primũ incepti auſpiciis & exordiis, cum bona magis & auſpicata comprecatione, uoto, omineq; fauſto inſtitutam uiam ingrediamur. Querelæ enim huiuſmodi ſemper ingratæ moleſtæque ſunt, etiam cum neceſsitate coacti eas effundimus. Vt enim delicatas tenerasq; aures, non ita bonorum hominũ, ueritas ipſa radit & uellicat, nimiumque mordet, ſic ueræ & liberiores querelæ & incuſationes lõge ſunt grauiſsimæ & minime acceptæ peſsimo cuique, quales hoc noſtrum ſeculum producit. Quod ſi eadem conſuetudo hiſtoricis eſſet, qua poëtæ utuntur, ut deos deasque in poëmatum ſuorum initiis inuocent & comprecentur, utique & ego uelim in hoc exordio, non querelis uti, ſed à diis immortalibus precari, ut ſuis auſpiciis ac fauore mihi ſcribendi res Romanas ut utiliſsimas, ita & maximas, benigne aſsint, felicemque progreſſum & euentum operis nobis largiantur.

ANNOTATIONES IN PRAEFATIONEM.

NEc ſatis ſcio, nec ſi &c. Ab extenuatione ſui ſtudii & perſonæ captat beneuolentiam, dicens, Nihil arrogantius ego affirmare uolo, quàm utiliter facturus ſim ſcribendo hanc hiſtoriã.

Principis. Iuxta illud:

Romanos rerum dominos gentemq; togatam.

Eorum. id eſt, hiſtoricorum Romanorum ueterũ, quales ſunt, Marcus Cato, Siſenna, Piſo, Fabius pictor, Põponius Atticus, à quibus me uinci patiar æquo animo, iuxta illud:

Nec tam
Turpe fuit uinci quàm contendiſſe decorum
Magnaq; dat nobis tantus ſolatia uictor.

Res eſt præterea &c. A' difficultate argumenti & rerum ſcribendarum magnitudine, Sic Lucanus:

Atque ſua imperium noſtrum nunc mole laborat.

Et legentium. A perſona lectorum captat beneuolentiam.

Conficiunt. Sic Lucanus:

Populumq; potentem.

In ſua uictrici conuerſum uiſcera dextra. Et Verg.

Ne patriæ ualidas in uiſcera uertite uires.

Ego contra. Quarto, à temporibus per inuerſionem.

Per tot annos. Sic Seneca, in Octauia:

Collecta uitia per tot ætates diu
In nos redundant, ſeculo premimur graui:
Quo ſcelera regnant, ſæuit impietas furens.

Sollicitum. quia parum tutum eſt, ſcribere ueritatem liberè. Et quidem magna libertas ſcribendi uera, abſque ſtudio factionis ullius, dicitur in Liuio fuiſſe: adeo, ut Cæſar uocauerit eum Pompeianum.

Quæ ante. Occupatio: ego relinquam fabuloſa, & ea, quæ ueri ſpeciem propè non habent, lectoribus iudicanda. Monimenta) quæ nos admonent alicuius rei.

Diuinis, id eſt, actis, quia pleræque urbes & populi, ſuas origines in deos referunt fabuloſe. Sic & Romani ſuos ortus in Iouem, Venerem, Martem: & hinc in Aeneam, Aſcanium, Romulumque referunt.

Ad illa mihi. Quintum. Ab utilitate argumenti & hiſtoriæ captat beneuolentiam & attentionem. Atque hic uſum hiſtoriæ oſtendit. **Labente deinde.** Metaphora ab ædificiis ruinoſis. Vide ſimilem locum apud Plautum in Moſtellaria, ubi iuuenilem ætatem comparat domui. **Cognitione rerum.** id eſt, in hiſtoria, quia ille abſtinet à græco uocabulo. Hiſtoria enim græcum eſt.

Nuper diuitiæ. Querela breuis de corruptis moribus ſuæ ætatis. Sic Seneca:

Turpi libido Venere dominatur potens,
Luxuria uictrix urbis immenſas opes
Iam pridem auaris manibus, ut perdat, rapit.

Similis eſt locus apud Iuuenal. in ſexta Satyra:

Præſtabat caſtas humilis fortuna Latinas
Quondam, nec uitijs contingi parua ſinebat
Tecta labor, ſomniq; breues, & uellere Thuſco
Vexatæ, duræq; manus, ac proximus urbi
Hannibal, & ſtantes collina turre mariti.
Nunc patimur longæ pacis mala, ſæuior armis
Luxuria incubuit, uictumq; ulciſcitur orbem.
Nullum crimen abeſt, facinuſq; libidinis: ex quo

Paupertas

Paupertas Romana perit.
Primo peregrinos obſcœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt ſecula luxu.
Diuitiæ molles, &c.

Sed querelæ. Correctio querelæ, & inuocatio ad deos, qua grauitatem hiſtoriæ effert. **Vt poetis.** qui inuocatione ſemper in exordio utuntur.

ANNOTATIONES IN LIBRVM primum Decadis primæ.

SCRIPTVRVS hiſtoriam Romanam Liuius, ſtatim ordit ur à primis originibus urbis & gentis Romanæ, quæ ab Aenea & Aſcanio Iulo ſit oriunda. Non uerò indiget hic locus primus longa expoſitione, cum hoc ſit argumentum fere totius Aeneidis Virgilianæ, qua de Aenea copioſe & clare loquitur, quomodo ab illo eiusque filio Aſcanio, urbs atque populus Romanus, & gens Iuliorum Cæſarum, ducat originem capta Troia. Quæ urbs Troadis in minore Aſia à Græcis decennali bello uexatur, ut Homerus in tota Iliade ſcribit, tandem capta uaſtataq; eſt. Quod excidium Virgilius in ſecundo Aeneidos deſcribit. A qua Troia fatis actus Aeneas, cum uiginti circiter nauibus in Italiam proficiſcens, ſeptennium terra marique oberrauit. Cuius peregrinationis depictæ à Virgilio in tertio Aeneidos. hæc fere ſunt loca quibus Aeneas ſit commoratus. Primo Troia uaſtata. Secundo Antandros oppidum Phrygiæ, ubi claſſem parauit. Tertio Thracia, ubi Aenum oppidum ſui nominis condidit. Quarto Macedonia, ſecundum Liuiū.

Quinto Delus, Inſula Apollinis. Sexto Creta inſula. Septimo Strophades inſulæ. Octauo Butrotus, Epyri oppidum. Nono Mineruæ promontorium in Italia. Decimo Sicilia inſula. Vndecimo Carthago urbs, Aphricæ caput. Duodecimo Sicilia iterum. Decimotertio Cumæ, maritimum Italiæ oppidum. Decimoquarto Latium, poſtea urbis Romæ ſolum, in quo Aeneas Troiam oppidulum condidit, & inde Lauinii regnauit: quod regnum dotale accepit cum Lauinia Latini regis filia, & in eodem Latio Aſcanius Iulus, Aeneæ filius, poſtea condidit Albam urbem & regnum Albanum. Ex quo denique ortum eſt regnum & imperium Romanum, urbe Roma condita à Romulo in eo loco, ubi ſub Aeneæ aduentum ſtetit Palanteum oppidulum, ab Euandro Græco Arcade rege conditum. Sic ergo clarè uides, quomodo & qua ſerie urbs Roma & imperium Romanum trahat originem ab

Aenea & Troianis, id quod primus hic locus hiſtoriæ Liuianæ oſtendit. uide librum tertium Aeneidos:

Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur annis:
Et nati natorum & qui naſcentur ab illis.

Et in primo, in oratione Iouis:

His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi &c.

Et in ſexto. *Nunc age Dardaniam, &c.*
Et in octauo. in deſcriptione clypei, *Illic res Italas.*
Et in decimo, in concione deorum.
Et in duodecimo, *Hinc genus Auſonia.*
Et in tertio, *Nate dea.*

Vetuſti hoſpitii. Quia Aeneas & Antenor exceperunt hoſpitio legatos Græcorum, repetentes Helenam à Paride raptam, qui erant Menelaus & Vlyſſes. Fuit autem ius hoſpitii ueteribus ſacroſanctum & inuiolabile.

Reddendæ Helenæ, quam uxorem Menelai regis Græci, ex Peloponneſo rapuit Paris, Priami regis Troiani filius, quæ iniuria cauſa fuit belli & excidii Troiani.

Euganeis, id eſt, qui ante aduentum Antenoris, in Veneta regione habitarunt, pulſi poſtea ab Antenore & eius ſociis.

Alpes dictæ ſunt ab ἄλφοι quòd perpetuo niue albeant.

Pagus, id eſt uicinia uel regiuncula, in qua ſunt plura oppidula, & uici. **Veneti appellati** & in hac Venetia conditum eſt Pataium ab Antenore, Liuii noſtri patria, olim caput Venetiæ, ſed nunc Venetiæ ſunt eius regionis caput.

Duplex exinde fama eſt. uariatio hiſtoriæ, quam etiam Virgilius diuerſis locis attingit, & Seruius indicat ſtatim in principio commentarii ſuper Aenei.

Agrum laurentem, id eſt, qui ager eſt in Latio, & oppidū eius regium fuit Lauinium, quod & Laurolauinium & Laurentum uocari dicunt. de hoc uide Virg. in 7. Aeneid.

Bello deinde. Bella quæ geſsit Aeneas, & deinde Aſcanius filius eius contra Turnum, regem Rutulorum, & contra Mezentiū, regem Hetruſcorum: quæ Virgilius tamen alio ordine refert.

Aborigines. uocantur uetuſtiſsimi populi in Latio, quaſi montani appellati, quia agreſtem uitam in montibus & ſyluis egerint, priuſquam Saturnus ex Græcia ueniens in Italiam, eos docuit agriculturam & cultum uinearum. Hi poſtea Latini ſunt uocati à Latio regione, in qua Saturnus profugus à Ioue factus, apud Ianum latuit.

latuit. uide in 1. Faſtorum, & in 8. Aeneid.

Latinos. à Latio uel Latino rege, & utriſque dedit æquas leges, ita ut ueteribus & legibus Italicis uterentur iuxta Troiani & Latini, & lingua Latina loquerentur.

Fretum. anguſtum mare: quia Hetruſci tum ſupero inferoque mari imperitabant, uide infrà in lib. 5. & Virg. in lib. 10.

Numicum. ſcilicet in agro Laurente. Et quædam ueteres hiſtoriæ tradunt in hoc ſecundo prælio Aeneam, neſcio quo caſu in Numico amne ſubmerſum, neq; eius cadauer repertũ, ad quod Virg. etiam alludit, libro decimo Aeneidos:

Aeneas ſanè ignotis iactetur in undis. Habitumque deinde pro Deo indigete. Dicuntur autem dii indigetes, quaſi ex hominibus geniti & aſſumpti inter deos agant uitam: uel tutelares dii, quorum nomen indagare & inquirere fas non ſit, ne euocentur in alium locum. Vide autem de Aeneæ deificatione in decimo quarto Metamorph. & in tertio Faſtorum.

Haud nihil ambigam. Variatio hiſtoriæ de Aſcanio Iulo, Aeneæ filio.

Is Aſcanius. Albani regni origo & initium, ex quo poſtea natum eſt regnum Romanum.

Colonia uocatur proprie oppidum, quod ciuibus alterius urbis colẽdum datur. Sic Albam uocat Liuius coloniam Lauinii: quia ædificata & data eſt ad habitandum ciuibus Lauinienſibus, deductis & tranſlatis in Albam ex Lauinio.

Pax ita conuenerat. Scribunt tamen aliqui etiam Aſcaniũ geſsiſſe bellum cum Mezentio & Thuſcis, Mezentiumq; ab Aſcanio occiſum.

Caſu quodam in ſyluis natus. unde & Syluius ſit cognominatus. Et ab hoc reliqui reges Albani item Syluii cognomen traxerint. Alii tamen hunc Syluium Aeneam dicunt eſſe natum de Aenea & Lauinia, fratrem Aſcanii non uterinum, qui ſine liberis mortuus, regnum Albanum tradiderit altero Syluio Aſcanii Iuli filio, nepoti ſuo ex fratre. Cæterum genealogia Aeneæ & Aſcanii in Romulum uſque, ſic ferè ſe habet. Primo Iupiter. Secundo Dardanus ex Ioue & Electra nympha natus: qui Dardanus occiſo per caſum fratre ſuo Iaſio ex Italia profugus, primo in Samothraciam, deinde ad Helleſpontum uenit, in eam regionem minoris Aſiæ, quam à ſe Dardaniam uocauit, illicque regnum Dardanium, poſtea Troianum inſtituit, octingentis circiter annis ante urbem Romam conditam. Tertio Erichthonius Dardani filius.

Quarto Tros,à quo Troia appellata,quæ & Dardania. Quinto Ilus, à quo conditum eſt Ilium primaria urbs Troiæ, poſteà à Græcis uaſtata. Sexto huius frater Aſſaracus, fuit princeps non rex. Septimo Capis Aſſaraci filius. Octauo Anchiſes,ex Capi natus. Nono Aeneas, ex Anchiſe & Venere dea genitus. Decimo Aſcanius Iulus, Aeneæ filius, ex Creuſa Priami regis Troiani filia: hic condidit Albam longam & regnum Albanum erexit permiſſo Lauinio (quæ nouercæ poſt mortem patris Aeneæ, qui triennium tantum in Latio regnauit. Lauinii huius frater non uterinus fuit Aeneas Syluius Poſthumus, quem & Aſcanium cognominarunt, ex Aenea & Lauinia natus in Latio,caſu quodam in ſyluis. Hic poſt mortem Aſcanii regnauit in longa Alba. Sed tamen, quia deceſsit ſine liberis,illud regnum rediit ad Aſcanii Troiani progeniem. Hoc ordine. Vndecimo Aeneas Syluius Aſcanii Troiani filius, non poſthumi. Duodecimo, Latinus. Decimo tertio,Alba. Decimo quarto Atys, quem Atyn Epitum uocant. Decimo quinto Capis. Decimo ſexto Capetus. Decimo ſeptimo Tyberinus Agrippa. Decimo octauo Remulus (alii Romulius) Alladius,huius frater fuit Iulius Syluius, à quo deriuata eſt gens Iulia Cæſarum, in quorum gratiam Virgilius ſuam Aeneida ſcripſit, illuſtrare uolens gentem & familiam Iuliorum, in quam Cn. Octauius Cæſar Auguſtus adoptatus eſt à Iulio Cæſare dictatore, cum eſſet natus ex nepte eiuſdem Iulii Cæſaris. Sic ergo oſtendit Virgilius magnifice, urbem Romam & gentem Iuliam ducere ſuam originem ex Aſcanio Troiano & Aenea. Decimo nono Auentinus Remuli filius. Vigeſimo Procas. Vigeſimo primo Amulius,huius frater fuit Numitor auus maternus Romuli,ultimus rex Albæ, quæ condita eſt ante urbem Romam quadringentis annis circiter. Vigeſimo ſecundo Rhea Ilia Syluia, Numitoris filia, quæ ex Marte genuit Romulum & Remum gemellos. Vigeſimo tertio Romulus, urbis Romæ conditor, primusque eius Rex, qui regnum Romanum erexit ex Albano. Hinc inde ſequuntur ſex reges uſque in primos conſules, annis circiter ducentis quadraginta octo. Sequentis uerò temporis ſupputationem de regno & imperio Romano, uide ſupra in ætatibus Romæ. Vide etiam de his Ouidium in tertio Faſtorum,& in 14. Metamorph. & Virg. in fine ſexti & octaui Aeneid.

Proca. id eſt, proauus Romuli maternus. **Plus tamen uis potuit.** Impietas Amulii quadruplex in fratrẽ ſuum Numitorem.

Quia primo eripuit ei regnum. Secundo occidit eius filium per fraudem. Tertio filiæ eius ſpem prolis ademit. Quarto nepotes eius ex filia gemellos natos, Romulum & Remum, crudeliter trucidandos expoſuit. Quæ impietas cauſam dedit finiendo regno Albano, & Romæ condendæ, **Virilem ſtirpem** filium Egeſtum nomine, quem ſecum habebat in uenatione eiſque percuſſorem immiſit.

Sed debebatur. Romulus conditor urbis Romæ, & Remus nati ſunt ex Rhea Syluia, Numitoris filia, & ex Marte belli præſide. Sic ergo Romani proximos ſuos ortus rectè referunt in Martem Deum belli, & gentem Albanam, ab Aenea Aſcanioq; profectam.

Sorte quadam. De infantia & pueritia Romuli & Remi & qua occaſione ſeruati ſint, ne expoſiti perirent: uide etiã Plutarchum in uitis, qui omnem uitam Romuli uerboſe deſcripſit.

Ficus Ruminalis. A caſu lupæ præbentis mammam his gemellis, & hanc ficum in foro Romano ſua tum ætate Plini. ſtetiſſe teſtatur, lib. 15. cap. 18.

Tenet fama. Miraculum lupæ, quæ gemellos lactauerit.

Ita geniti Adoleſcentia Romuli & Remi, & occaſio qua agniti ſunt ab auo materno Numitore.

Peragrare. Peragrabant. & eſt peculiaris phraſis hiſtoricorum Latinorum, uti infinitiuo modo cum nominatiuo, pro indicatiui præterito imperfecto.

Robore. Metaphora ab arboribus, quorum ſola ſunt robora.

Iam tum. Breuis digreſsio de Lupercalibus ſacris, quæ copioſius deſcribit Plutarchus in Romulo: & Ouid. ſecundo Faſt. & Virgil. in 8. Dicta ſunt autem Lupercalia, à Pane Arcadico, quem illi cognominant Lyceum à lupis, quod illic in monte panos creditum ſit homines in lupos transformari, ut Ouid. de Lycaone Arcade primo Metamorph. & ut Plin. lib. 7. cap. 2. ſcribit: & de Pane Lyceo uide Macrobium, lib. 1. cap. 22. Saturnal. In hoc ergo Lupercali ſacro deprehenſum & agnitum primo Remum, deinde Romulum quoque indicat Liuius.

Palantium Oppidulum, quod Euander, paulo ante Aeneæ aduentum, in Latio ædificauit. Vide Virg. lib. 8. Aeneid. Profugerat autem Euander princeps ex Arcadia in Latium, propter cædem fratris fortuitam à ſe perpetratam.

Vt nudi iuuenes. Quia Lupercales, hoc eſt, illi qui Lupercalia celebrabant, ſcuticis & flagellis obuiam ſibi factos inuaderent, &

cum uerberibus in eos irent. **Vltro,** id eſt, cum potius Romulus cum ſuis, accuſare deberet latrones.

Iam inde. A circumſtantiis Fauſtulus ſibi & Numitori credibilem facit agnitionem Romuli & Remi.

Sciſcitando eodem peruenit. ad eandem coniecturam, quam Fauſtulus concepit.

Romulus non cum globo iuuenum. Pœna impietatis ſumpta de Amulio, & reſtitutio Numitoris aui, per Romulum facta. **Vndique,** id eſt à fatis, à Romulo, à Numitore.

Numitor inter primum tumultum. Prudentia Numitoris, in patefacienda impietate & cæde Amulii iuſta.

Interuenit deinde his cognitionibus &c. Contentio Romuli & Remi fratrum de regno, & de nomine urbis: & eſt exemplum fraternæ impietatis.

Auitum malum, id eſt, hæreditarium, quo Amulius & Numitor auus eorum, laborauerant.

Templum iuxta Varronem, eſt locus in ſpatio cœli deſignatus, ad auguria contemplanda & captanda.

Irarum certamen &c. Iuxta illud.

Nulla fides regni ſocijs, omniſq́; poteſtas
Impatiens conſortis erit, &c. Et item:
Fraterno primum maduerunt ſanguine muri.

Vide etiam in ſecundo & quarto Faſtorum.

Mœnia mea. Inde etiam Romano iure pro ſacroſanctis habiti ſunt muri urbium, capitaleq́; fuit muros tranſcendere.

Ita ſolus potitus. De Romulo primo rege Romanorum & de urbis Romæ conſtructione, ſequitur hic Liuius uulgatam opinionem, quòd à Romulo primum ſit condita & appellata, quanquam inter ſe mire uariarunt ueteres hiſtorici, ut meminit Solinus capite primo & ſecundo, & Plutarchus in Romulo. Plerique enim dicunt, à primis fundamentis Romam ædificatam à Romulo. Quidam uolunt in eo ſolo antea fuiſſe paruum oppidulum Palanteum aut Valentiam, ab Euandro alio'ue quopiam conſtructum, & inde à Romulo ampliatum eſſe ad ſpeciem iuſtæ urbis, ſuoque nomine Romam appellatam. Dies autem Romæ natalicius quo condi cœpta eſt, habetur ad undecimum Calend. Maii ſeptingentis quinquaginta duobus annis ante Chriſtum natum, & anno ſecundo Olympiadis ſextæ, quanquam plerique omnes, primum annum urbis Romæ referant in primum annum Olympiadis ſeptimæ.

Sacra diis aliis. Quia omnis Reſpub.bene inſtituta conſtat religione & politicis legibus, ideoq; & Romulus, tanquam legitimus Rex primo inſtituit Romæ religionem qualemcunque & cæremonias, deinde politicos magiſtratus, moresque & iura & bella quoque fecit. Eſt autem hic digreſsio longior in originem & ritum ſacrorum Herculis. quæ pridem antea in eodem urbis ſolo inſtituerat Euander Rex de Arcadia. De quibus uide Virg. in octauo, & Ouid. lib. 1. Faſt. Sed alia ſacra Latina non explicat Liuius, uide tamen de his quoque Dionyſium in Romulo.

Herculem in ea loca, &c. Hercules Thebanus, cuius labores duodecim, & plures etiam, numerantur à poëtis, ut apud Ouidium libro nono. Metamorph. ex Græcia profectus in Hiſpaniam, illinc occiſo Geryone rege Hiſpanorum, armenta mobilia abduxit, & per Italiam iter faciens, ad Euandrum in Latium uenit, & hoſpitaliter religioſeq; ab eo exceptus, ſuorum ſacrorum ritus Euandrun docuit. Particula quiſque cum diſtributiuo habet uim nominis collectiui.

Ex loco infeſto. Infenſus, infeſtus, inuiſus, actiuè. Odioſus paſsiuè. **Porrò.** Longius, Græcum aduerbium à Latinis aſcitum.

Nequicquam fruſtra, aduerbium imminuendi. Nec quicquam duæ dictiones nihil ſignificant.

Miracula literarum. quas ſedecim Latinas literas Nicoſtrata Carmenta, Euandri mater, cum filio in Italiam profecta, primum inuenit, Latiniſq; tradidit ad imitationem Græcæ literaturæ, à quibus tamen forma non ualde differebant Latinæ. A, B, C, D, E, G, I, L, M, N, O, P, R, S, T, V. Reliquæ enim literæ ſcilicet. F, H, K, Q, X, Y, Z. à Græcis ſumptæ prioribus illis ſunt additæ. Græcæ literæ à Cadmo principe Thebano ſunt inuentæ.

Carmenta quæ proprio nomine Nicoſtrata appellata. nam Carmenta, nomen eſt à canendo, id eſt, uaticinando & carminibus: quia reſponſa ſacra olim carminibus & uerſibus comprehenſa reddebantur. **Sibyllæ.** Cumanæ, quæ aliquanto ſerius in Italia uaticinata eſt, tametſi Virgilius eã Euandri & Aeneæ tempore uixiſſe ſcribit, ſexto Aenei. Dicitur autem Sybilla mulier uaticinatrix, quæ Dei uoluntatem & conſilia de futuris euentibus, longè ante poteſt prædicere. à σιὸς Deus & βουλὴ conſilium. Vide Lactantium in Inſtitutionibus.

Trepidantium, id eſt, tumultuantiũ. **Facinus,** id eſt, cædẽ. **Habitum,** id eſt, ueſtitum, **Auguſtiorem.** uenerandum, ſpectabilem, quia ueſtis facit uirum. **Humana,** id eſt, communi

hominis forma. **Patriã**.i.Thebas Bœotiæ. **Accepit**.i.audiuit.

Aucturum cœleſtum numerum, id eſt, referendum eſſe in deos. **Dicatum iri** Infinitiuus paſsiuus. De Ara maxima, uide Plutarchum & alios. **Olim**, id eſt, futuro tempore. utrunque enim ſignificat præteritum & futurum.

Tuo ritu, id eſt, Græco. **Dextra** ſymbolum & pignus fidei.

Omen, eſt ſignum futuri euétus, ex ſermone alicuius ſumptum.

Fata, id eſt, oracula de ſe. **Miniſterium**, id eſt, ſacrificium.

Potitiis ac Pinariis, id eſt, nobilibus ex Græcia cum Euandro profectis. **Inclytæ**, id eſt, nobiles ex Græcia cum Euandro profectæ. **Antiſtes** ab ante & ſtando, ſacerdos primarius. Cæterum collectiuis nominibus iungitur.

Aetateis, id eſt, circiter octingentos annos. **Genus omne Potitiorum.** Exemplum neglectæ religionis punitæ. uide infrà lib. 9. & Valer. lib. 1. cap. 2. & Virg. lib. 8. Aeneid.

Hæc tum. Regreſsio ad hiſtoriæ ordinem. **Vna**, id eſt, ſola.

Ex omnibus, id eſt, aliis ſacris. Et lege cauit etiam, ne qua aliena & peregrina ſacra in urbem reciperentur: ne'ue alienigénas cæremonias Romanis peragerent.

Eum, id eſt, Romulum: quia eſt propter res geſtas à ſe diis annumeratus: ſicut Hercu. poſt mortem, ut infrà.

Rebus diuinis. Rerum politicarum & legum iuriſq; inſtitutio facta à Romulo, poſt religionis curam. Atque hinc licet multas leges regias elicere & uenerari, de quibus infrà demum ad Romuli finem uidebimus.

Perpetratis, id eſt, inſtitutis & peractis. **Corpus**, id eſt, communitaté uel ciuitatem, quæ eſt ciuium unitas. **Coaleſcere**, id eſt, concreſcere & conuenire, ab inſitione metaphora ſumpta.

Legibus, quia fundantur legibus urbes: ſed longe plura de legibus, uide apud Cice. 1. de legib. & apud Iureconſultos, in titul. de iuſtit. & iure, in Digeſtis.

Iura, id eſt, lege ſtatuta & conſuetudines, quæ ex inſequentibus elicere oportet: & ex Dionyſio Halicarnaſſeo, qui multas leges Romuli ſpeciatim numerat lib. 2.

Sancta, id eſt, inuiolanda. **Sancire** firmare proprie ſignificat. inde ſanctus dicitur, qui eſt firmus contra uitia. **Inſignibus imperii**, id eſt, Regio ueſtitu & habitu. **Habitu**, id eſt, ueſtitu, prædicamentum habitus, non ſpecies qualitatis habilitas.

Auguſtiorem, id eſt, uenerabiliorem cum quadam religione.

Auguſtus non dicitur ab augendo, ſed ab auguriis.

Auium

Auium, id eſt, uulturum duodecim. **Portenderant**, id eſt, ſignificauerant. **Numerum**, id eſt, duodecim lictorum.

Ductos, id eſt, ſumptos. **Apparitores**, id eſt, qui mox ad imperium magiſtratus parati debent apparere. **Vnde**, id eſt, à quibus Hetruſcis. **Sella curulis** quæ magiſtratibus honoratis ponebatur in curia, ubi rite ſederent.

Lictores à ligandis & uinciendis noxiis. Viua enim lex & executor legum lictor eſt.

Toga prætexta ueſtis erat circumtexta purpura quam ſoli magiſtratus & impuberes patritii geſtabant. **Habuiſſe**, id eſt, duodecim lictores.

Duodecim populis, id eſt, Hetruriæ: quia uetus Hetruria fuit triplex, ſcilicet Ciſapennina, quæ habuit quatuor urbes, & Tranſapennina quæ item quatuor urbes habuit, & Tranſpadana, quæ item quatuor urbes habuit. Sic ergo erant duodecim primariæ urbes & populi Hetruriæ, quorum cum haberet unuſquiſque ſuum lucumonem, id eſt, tribunum uel prætorem, omnes tamen communibus ſuffragiis creabant regem, quem ſua lingua uocabant Lartem, id eſt, Hetruſcorum regem. Vnde Virgil. de Hetruſcis in decimo.

Sed non genus omnibus unum.

Gens illi triplex populi ſub gente quaterni.

Vide infrà, libro quinto ab Vrbe condita. **Communiter**, id eſt, communibus ſuffragiis. **Singulos** abundat, uide Hadrianum. **Dederint**. ſcilicet, regi ſuo.

Creſcebat interim. De Aſylo & ciuium concilio. **Munitionibus**, id eſt, ædificiis publicis & priuatis. **Appetendo**, id eſt, occupando & diuidendo. **Munirent**, id eſt, ædificarent. **Id hominum**, id eſt, ad eam paucitatem hominum.

Vana, id eſt uacua habitatoribus. **Denſis ſentibus**, id eſt ſpinetis. **Conciendo**, id eſt, conuocando. **Duos lucos**, id eſt Capitolium & Palatium.

Aſylum, id eſt locum liberum & impunem, ex quo neminem licebat rapere uel abducere inuitũ. **Obſcurum**, id eſt, ignobilem.

Natam è terra, id eſt ex inopinato collectum ſibi populum magnum. Vide apud Ouid. in quarto Metamorph. de Cadmo. inde ignobiles & obſcuros prouerbialiter appellamus Terræ filios.

Eò, i. in Aſylum. **Liber an ſeruus**. i. probus & ſceleratus.

Magnitudinem. i. urbis impune, quique boni & ſcelerati in Aſylum concurrebant, ita capitalia auſi, uel obærati, cum ſcirent ſibi impunit

impunitatem eſſe propoſitam. Vide Plutarchum de Aſylo Theſei in uita eiuſdem. à non συλάω rapio uel prædor, quia non licet prædari aut abducere per uim ad Aſylum confugientem.

Roma ſignificat Hebraice ſuperbiam, Græce uiolentiam, Latinè ſcortum, Germanicè iactantiam.

Cum iam uirium. De ſenatu conſtituto. cum enim, ut infra dicet, triginta eſſent curiæ, ex ſingulis elegit tres in ſenatum: cumq; tres eſſent tribus, item tres in ſenatum legit, atq; his nonaginta nouem ſenatoribus centeſimum addidit, appellatum principem ſenatus, qui abſentis regis uices quaſi gereret, locumq; teneret: & hic centenarius numerus durauit uſque ad Tarquinium priſcum. **Viribus.** i. potentiæ adiungit prudentiam ſenatoriam.

Patres. i. ſenatores. **Ab honore** ſicut & ſenatores cognominati à ſenio. Priſci enim Græci Latiniq; ætate prudentiaq; prouectos, & optimos quoſq; uiros γέροντας ſenes uel patres appellabant.

Patritii. i. tribunitii.

Iam res Romana. De coniugio & raptu Sabinarum mulierum, ſub ſpecie ludorum ſolennium: & eſt exemplum audaciæ propter amorem. **Iam res** Eſt periodus. Antecedens. **Vt cuilibet.** Conſequens.

Sed penuria. Aduerſatiua. **Quippe quibus.** Ratio. **Penuria.** i. ob uel propter. **Circa.** i. inter. **Vrbes quoq;**, obliqua allocutio, forma ſermocinationis, qua breuiter iuſti ſermonis uel orationis argumentum perſtringitur infinitiuis uerbis. q. d. Liuius, hæc & huiuſmodi mandauit legatis Romulus, ut ad ciuitates referrent.

Ex infimo. i. ex minimis initiis. **Qua.** i. quatenus. **Satis ſcire** Eſt Enthymema. **Affuiſſe** quod ita fataliter Remus & Romulus eſſent ſeruati. **In medio** ipſorum. **Compar.** i. ſi profugi ducerent profugas uxores.

Neptuno equeſtri. Hic alius eſt Neptunus equeſtris, quam marinus. Ille enim dicitur equeſtris, quòd equitibus præſit, qui in eius honorem quotannis equos ſuos Tyberi tranſuehebant, ut infrà in fine libri noni inſtitutum ſcribitur: & cognominatur hic Neptunus Conſus, quaſi qui adiuuet conſilia equeſtria.

Sabinorum qui proxime Romam habitabant. **Frequentem.** i. plenam. **Deditæ** intentæ. **Compoſito.** i. conſilio.

Signo dato. ſ. à Romulo. **Quem.** i. aliquem. **Deſtinatas.** i. addictas. **Vnam longe,** De more Talaſſii inuocandi in nuptiis, cauſa boni ominis, ſicut Græci inuocabant Hymenæum,

Vnam

Vnam. i. uirginem. **Inſignem** id eſt ſpectabilem.

Talaſſii cuiuſdam. qui Talaſsius erat tum Romæ nobilis & bellicoſus iuuenis, cuius nominis claritate retinuerunt uirginem, ne tanto principi prærıperetur. Itaq; comprecabantur in nuptiis, uoce Talaſsii, conſtantiam & fidem coniugibus.

Identidem. i. ſæpe & ſubinde. **Vocem.** i. comprecationem in nuptiis, nomine Talaſsii inuocato.

Turbato. Querelæ uicinorum populorum de iniuria Romanorum, & coniurationes apparatusq; belli contra Romanos: quod bellum omnium primum Romanis fuit contra Ceninenſes Cruſtuminos, quo Romulus, uicto rege Acrone, euaſit uictor.

Virginum. ſ. raptarum. **Violati hoſpitii.** Quod cum ſacroſanctum & inuiolandum apud ueteres haberetur, tamen Romani illud uiolauerant. **Deum.** i. Conſum Neptunum.

Sed ipſe Romulus Blanditiæ Romuli, quibus mitigauit dolorem raptarum. **Liberum.** i. liberorum, qui ſunt pignora coniugii. Argumentum à iucundo, item ab honeſto matrimonii. **Societate** ab utili. **Quibus.** i. Romanis.

Darent animos. i. ut uirgines uoluntate animoq; iungerentur ſuis maritis. Eſt autem hæc egregia ὁριστικὴ ἀποδεῖξις (?) , ex definitione matrimonii ſumpta: quia coniugiũ, eſt coniunctio animorũ fidelis, & ſocietas liberorũ fortunarumq; omniũ, & iuris commune fœdus.

Melioribus. i. benignioribus. **Pro ſe.** i. pro ſuis uiribus.

Quiſque. ſ. maritus. **Officio** erga uxorem. **Sua uice.** i. pro ſuo iure & modo. **Accedebant.** ſ. ad mitigandas uirgines.

Purgantium. i. excuſantium.

Quæ. ſ. blanditiæ. **Muliebre ingenium.** i. mitigandum: quia mulieres gaudent ſe amari & ambiri. **Admodum.** i. aliquantulum. **Sordida** in ſignũ luctus. **Concitabant.** ſ. contra Romanos. **Vbiq;** in loco ſignificat: Vndiq; de loco ſignificat.

Ceninenſes &c. Gentilia nomina. **Lente agere.** Bellum primum Romanorum contra Ceninenſes. **Satis impigre.** i. celeriter. **Per ſe,** id eſt ſuis propriis uiribus. Et eſt exemplum temeritatis præcipitis punitæ infelici exitu in Ceninenſibus.

Regem. Acronem nomine. **Vrbem.** ſ. Ceninum: & hoc primum oppidum eſt, uel prima urbs, qua per uictoriam potiti ſunt Romani. **Reducto.** ſ. Romam. **Ferculo.** i. geſtamine pompoſo. **Capitolium.** i. in montem Capitolinum. **Sacram paſtoribus** ſub qua ipſe Romulus cum Remo lactatus fertur.

Depoſuiſſet. i. obtuliſſet deuota. **Dono.** i. ſpolio. **Fines**

i. aream

i.aream. **Deo**.i.Ioui Ferretrio, ſic cognominato, uel à ferenda ope,uel à ferendis ſpoliis.

Quæ.ſ.opima ſpolia, ſic uocata, quòd optimus.i.dux,detrahat ea aduerſario opimo.i.duci:quia dux iure optimus ſui populi uocatur. **Irritam**, id eſt uanam. **Metatus ſum**, id eſt definiui. **Dedico**,id eſt conſecro. **Nuncupauit**, id eſt enuntiauit. **Eò**,id eſt ad templum Iouis Feretrii. **Vulgari**, id eſt communem fieri. **Compotum**,id eſt qui detraxerāt opima ſpolia. **Intra tot annos**,pluſquam ſeptingentos. **Opima ſpolia**, quæ ſecunda obtulit Aulus Cornelius Coſſus de occiſo Tolumnio Larte, id eſt rege Tuſcorum,uide infrà,eodem lib.4. Et tertia opima ſpolia obtulit Marcellus, poſtea ſexies conſul in libello gallico, occiſo Viridomaro rege Gallorum. Vide in Epitoma Flori uigeſima,nec plura ſunt oblata opima ſpolia,quam tria,ſcilicet,à Romulo,à Coſſo,à Marcello.

Rara,quia tribus tantum obuenit. **Solitudinem** quòd miles Romanus non eſſet in expeditione. **Legio**, id eſt, exercitus. Eſt autem legio proprie, exercitus, conſcriptus ex meris ciuibus Romanis ſelectioribus. **Palantes**,id eſt ſparſos.

Fuſi igitur, Secunda uictoria Romanorum contra Antemnates:& Antemnæ ſecundū eſt oppidum quod Romani ceperunt. Oportet autem ſic obſeruare ex Liuio aliiſq;, incrementa Romani imperii,quæ oppida,quæ urbes,qui populi,quæ prouinciæ,quæ terræ paulatim acceſſerint Romanis: & rurſum decrementa eius, quæ paulatim defecerint ab illis,ut ſuprà dixi.

Coniunx,id eſt,Romuli. **Ouantem** Ouatio, proprie eſt ſolennis pompa uictoris ducis, qua in urbem equitabat albo equo ad templum uſq;,ubi uictimas oues cædebat :unde etiam ouationis nomen uenit.Comitabatur cum exercitus uictor, eratq; hæc ſolennitas propter minorem uictoriam. Triumphus autem eſt ſolennior pompa propter maiorem uictoriam, qua uictor imperator curru magnifico,laurea coronatus,quatuor equis albis in urbem uehebatur ad templum, ubi mactabat uictimas boues, comitabaturq; cum exercitus uictor,cum acclamatione læta ſcurrilibusq; iocis, & ſcommatibus, qualia iactari ſolent in Iambico carmine.unde & nomen Triumphi uenit à iambici libertate, quali milites ludebant in triumphantem imperatorem.

Coaleſcere concordia Iuxta illud:Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia autem uel maximæ dilabuntur. **Imperatum**, ſcilicet à Romulo. **Inde contra**. Tertia uictoria contra Cruſtuminos

ſtuminos. Atque hæc tria prælia uel bella, pro uno ſunt reputanda bello,& primum numeretur à Romanis geſtum.

Coloniæ miſſæ. id eſt, Romanis ciuibus habitandæ,ſunt datæ Antemnæ & Cruſtuminium,ut unà cum priſtinis incolis eas colerent & habitarent. **Darent nomina,**id eſt ſinerent ſe conſcribi in numerum ciuium Cruſtuminorum. **Nouiſsimum,**id eſt, Bellum Sabinum, quod ſecundum Romani geſſerunt contra Sabinos æquo Marte, quod repente in pacem concordiamq; uertit. **Nouiſsimum** propter raptas mulieres.

Iram aut cupiditatem ut à Ceninenſibus aliisq;. **Sp. Tarpeius** proditionis exemplum iuſtè punitæ. Iuxta illud: Proditionem quidem eſſe charam, ſed proditorem prorſus odio habendum eſſe.

Armatos,id eſt Sabinos. **Sacris,**id eſt ad ſacra. Vide Ouidium in primo Faſtorum. **Accepti,** ſcilicet Sabini. **Proditori,**ſcilicet ulli. **Armillas,**id eſt munimenta brachiorum.

Habuerunt, ſcilicet in ſiniſtræ manus digito annulari, à quo medici dicunt uenam quandam ire ad cor uſq;:& ideo eum digitum penultimum annulo ornandum,potius quàm alium.

Pepigiſſe id eſt,pactum eſſe,ut ſibi darent. **Decreto,**id eſt de induſtria & ex compoſito,ut ea rurſum Sabinos receptos proderet Romanus ipſis. **Sua mercede** id eſt, armis brachii ſiniſtri obrutam. **Aequum,**id eſt,planiciem. **Principes,**id eſt Romulus & Tatius. **Ciebant,**id eſt mouebant.

Hoſtius Hoſtilius. Auus hic fuit Tulli Hoſtilii,qui poſt Numam regnauit Romæ. **Hic,**id eſt Hoſtilius. **Animo,** id eſt fortitudinem. **Iniquo loco,**id eſt accliui ad arcem. **Decidit,** ſcilicet in fugam. **Fuſa,**id eſt diſperſa.

Iupiter tuis. Votum Romuli ad Iouem, quem poſtea Statorem cognominauit, quod ſiſteret à fuga exercitum Romanum.

Auibus,id eſt auſpiciis. **Scelere,**id eſt proditione.

Valle media, id eſt campo, qui eſt inter Capitolinum & Palatinum in collem. **Arce,**id eſt prohibe. **Fœdam,** id eſt turpem. **Siſte.** id eſt prohibe. **Reſiſtere.** i. à fuga. **Ad primores,**ſcilicet in exercitu. **Erat,**ſcilicet Metius. **Vicimus,** id eſt nos Sabini. **Fauore,** id eſt, per acclamationem fauentium. **Duorum montium,** id eſt Capitolini & Palatini.

Tum Sabinæ pietatis exemplum erga ſuos exhibitum à raptis mulieribus in maritos, parentes, cognatosq; ſuos, quæ in mediam aciem & prælii turbam prorumpentes, ſuis precibus & obteſtation

ſtationibus diremere totum bellum, pacemq́; fecere inopinatam: quare etiam certi honores poſtea ſunt muliebri ſexui inſtituti Romæ à Romulo, ut infrà dicam.

Impetu, id eſt in acies. **Dirimere**, id eſt dirimebant. **Infeſtas**. id eſt pugnãtes. **Hinc patres**, ſcilicet à Sabinis. **Hinc uiros**, ſcilicet à Romanis. **Soceri**, ſcilicet Sabini. **Generi**, id eſt, Romani. **Parricidium**, id eſt cædes non ſolum parentum, ſed etiam cognatorum. **Partus**, id eſt liberos iam ex Romanis & ſe genitos.

Si affinitatis παθητικῶ, tranſlatio culpæ. **Nos**, id eſt mulieres. **Veſtrum**, id eſt ex uobis. **Viduæ**, ſcilicet maritis.

Orbæ, id eſt parentibus ſpoliatæ. **Res**, id eſt mulierum com miſeratio. **Geminata**, id eſt duplex, aucta Sabinorum acceſſione. **Daretur**. i. indulgeretur. **Appellati**. i. nominati ſunt Romani. **Quirites**, i. bellatores.

A Curibus Cures, Curium pluralis numeri tantum, primaria urbs Sabinorum, ab haſtis cognominata. Nam quiris ſignificat haſtam, inde quirites haſtati uel bellatores ſunt appellati: & manſit hoc cognomen Romanis ad Liuii tempora uſque, ut & Quirites appellarentur. Hinc & Romulus Quirini cognomen ſumpſit, tanquam fautor eſſet Sabinorum & ſuorum Quiritum præſes. **Equus Curtium** Equus ſecundum Macrobium uocabulum fuit priſcis æquiuocum ſignificans equum, & equitem illi inſidentem, nobis non imitandum.

Itaque Noua inſtitutio Reipub. & urbis Romanæ diuiſio in tribus, in curias, & in centurias, de quibus infrà in fine Romuli. **Populum**, ſcilicet Romanum. **Mulierum**, ſcilicet raptarum, quas Dionyſius ſcribit fuiſſe circiter ſexcentas octoginta tres. **Incerta eſt** quos alii uocatos aiunt à luco Aſyli. **Centuria**, id eſt trecenti milites. **Regibus**, id eſt Romulo & Tatio. **Poſt aliquot** Cædes Tatii à Laurentibus facta: quanquam alii eum inſidiis Romuli occiſum ferunt. **Annos quinque**.

Agerent, ſcilicet contra propinquos Tatii.

Societatem regni. Quia,

Nulla fides regni ſociis, omnisq́; poteſtas
Impatiens conſortis erit.

Expiarentur, id eſt expurgarentur, quaſi piaculo quodam.

Et cum his Bellum Fidenate, quod tertium Romani cum Fidenatibus & Veientibus, populis Romæ finitimis, geſſerunt. Sic ergo Romulus tria bella cõfecit uictor. Primum Ceninenſe, ſecundum

dum Sabinum, tertium Fidenate. **His**, ſcilicet Lauinienſibus. **Opes.** ſcilicet Romanas. **Occupant**, id eſt anteuertunt, præueniunt. **Quod agri**, id eſt qui agri. **Verſi.** Fidenates **Dilationem**, id eſt moram.

Excitum, ſcilicet ad bellum. **Mille paſſuum**, id eſt milliare Italicum. Quinque milliaria Italica faciunt unum milliare Germanicum. **Præſidio relicto.** Præſidium eſt multitudo militum tuendæ urbis uel caſtris aliquo loco præfecta, cui præſideat contra uim ſubitam.

Subſidere, id eſt clam inſidere. **Obſita**, id eſt quæ circum creuerant. **Obſcuris**, id eſt impeditis. **Exciuit**, id eſt prouocauit. **Prope** aduerbium hoc loco. **Id quod quærebant**, ſcilicet ut euocarẽt hoſtes, & eſt ſtratagema, & inſigniter callidum militare factum. **Simulanda** ſcilicet, ut ſic hoſtes temere ſequerentur eos fugientes callide & ſimulate. **Trepidante**, id eſt fugiente. **Pedes** pro pedites.

Inde, id eſt ex inſidiis uirgultorum. **Mota**, id eſt ſublata. **Simulantes.** ſ. fugam Romani. **Irrumpi.** ſ. in oppidum ſuũ, quod centum ſtadiis diſtat ab urbe Roma. **Vltimæ**, id eſt iuſtæ. **Robore.** id eſt per robur. **Vicit.** ſ. Veientes. **Veteranus miles**, eſt qui multum temporis uſuſque & operę impendit militiæ. hinc Veteranus exercitus, uocatur ex ueteribus & probe exercitatis peritisq; militibus conſcriptus.

Nulla parte, id eſt nullo adhibito inſidiarũ cõſilio. **Clade**, id eſt uaſtatione. **Induciæ** ſunt feriæ belli, ita ut ab utraque parte certa pax conſtet, quoad finitæ fuerint ſuo tempore. **Hæc fere** Concluſio uel epilogus rerum geſtarum, & uitæ Romuli. **Abſonum**, id eſt diſsimile.

Diuinæ originis: id eſt, quod ſit ortus à Marte. **Diuinitatisq;**: id eſt, quod ſit pro Deo habitus poſt mortem. **Auito regno**, id eſt Albano. **Ab illo**: id eſt Romulo. **Datis.** ſ. Vrbi Romæ. **Valuit** ſcilicet, urbs. **Deinde**: id eſt poſt Mortem Romuli, ſub Numa. **Quam patribus**: quia popularior fuit paulo.

Celeres à celeritate opis ferendæ in repentino periculo regis.

His immortalibus De morte Romuli, & quomodo facta ſit opinio relatum eum eſſe in deos, uide Ouid. in fine decimi quarti libri Metamorph. Dicitur autem mortuus quinquageſimoquinto ætatis ſuæ, & quadrageſimo circiter regni ſui anno.

Ad Capræ paludem, id eſt in Campania. **Nec deinde**

periphraſis auguſtiòr, quàm ſi dixiſſet apertè, Romulum eſſe mortuum. Erat enim nimis tenue ac humile, Deo tribuere uocabulum mortis. **Orbitate** quod rege, tanquam parente, eſſent priuati.

Mœſtum, id eſt mœſtitia ortum, cauſa pro effectu. **Initio,** ſcilicet ſalutationis, uel inuocationis. **Volens,** id eſt benignus.

Soſpitet, id eſt ſaluam conſeruet.

Fuiſſe credo. Variatio hiſtoriæ de morte Romuli, quem alii à ſenatoribus infenſis occiſum, alii tempeſtate obrutum, alii alia morte ſublatum putant. Cæterum in huiuſmodi uariationibus hiſtoriarum, nihil opus eſt ualde digladiari & aſſerere: uerum ſatis eſt coniecturas ſequi.

Grauis author Quia Iulius erat ex primariis patritiis, & cognatus Romuli maternus. **Romulus inquit** Sermocinatio Romuli & Iulii. **Quam tum** ſunt duæ dictiones.

Patrum interim. Hactenus de rebus geſtis uitaque Romuli Liuius ſcripſit, quantum ſatis fuit hiſtorico graui & copioſo. plura apud Plutarchum in Romulo, & apud Dionyſium in primo & ſecundo libro inuenies. Græci enim hiſtorici more ſuo plurima effingunt iuxta falſa & uera. Reſtat tamen, ut breuem catalogum addamus legum atque inſtitutorum, quibus Rempubli. Romanam ſtabiliit Romulus. Vocantur autem hæ leges Regiæ, ut à Rege latæ. Item uocantur Curiatæ, tanquam curiis Romanis datæ. Attingit autem Liuius circiter quindecim leges uel inſtituta, quibus plura annumerantur, tamen ex obſeruatione aliorum autorum.

LEGES ROMVLI.

Prima ergo lex eſt Romuli Regia. Nō ſine habitu auguſtiore, nec abſque inſignibus, regi uel magiſtratui prodeundum eſſe in publicum.

Secunda. Regem & magiſtratum in publico ſine lictoribus uel apparitoribus non debere conſpici, qui mox ad imperata præſto ſint, ſi quem rapere aut punire uel admonere ſui officii uelint. nec licere cuiquam incedere inter regem & lictores, ſed ubique loco cedendum eſſe magiſtratibus.

Tertia. Regem aut magiſtratum in loco inſigniori ſedere conuenit, in conſeſſu publico aut priuato.

Quarta. Non licere prætextam regiam & honoratam ueſtē cuiquam geſtare, præterquam ipſis magiſtratibus & patritiorū pueris impuberibus.

Quinta lex. Ex aſylo inſtituto & aperto neminem licet abſtrahere

ſtrahere,cum ſit immunis locus.Hinc autem nata eſt immunitas locorum ſacrorum & ſimilium.

Sexta. Senatum eſſe publicum & commune ciuitatis conſilium,atque in eum non niſi patritios legi debere.

Septima lex. Nuptias non niſi ſolenni cõprecatione faciendas eſſe, utpote quibus maritus & uxor conueniunt in ſocietatem indiuiduam thori,ſacrorum & bonorum.

Octaua lex. Vtile eſſe Reipub. ut coloni Romani mittãtur in oppida deuicta & capta, qui illa in fide manere cogant & officio,habeantq; coloni ius & munera ciuitatis Romanæ,& onera.De hac lege uel inſtituto Dionyſius rectiſsimè ſcribit in ſecundo. Fuit Romuli inſtitutum, quo uti maxime Græcos oportuiſſet inſtitutorum omnium,ut mea fert opinio,optimum,quòd & firmæ libertatis initium Romanis fuit, & maximam præbuit eorum partem, quæ ad imperii amplitudinem conducunt:nempe,ut nec captas bello urbes funditus euerterent,nec in ſeruitutem redigerent,nec prorſum ſecuras, ſuiq́ue arbitrii eſſe permitterent, nec eorum agrum paſcuum pecori relinquerent. Verum miſsis in eas colonis ex ciuibus aut ſociis Romanis proportione aliqua regiones,colonias Romanorum facerent urbes uictas, atque eas etiam Reipub. ciuitatisq́ue Romanæ participes ex aliqua parte redderent. Hæc Dionyſius. Diſsimile autem paululum fuit ius municipiorum. Nam municipia, quæ ſponte ſua & non ui in Romanorum fidem ac ſocietatem ueniebant,meritisq́ue eorum fauorem & officiis conciliabant, illis donabatur ius ciuitatis Romanæ:ita, ut municipes haberent ius & honores,non autem onera ciuium Romanorum. fuitq́ue municipum conditio multo tolerabilior, quàm colonorum,licet propter maieſtatem populi Romani, conditio colonorum fuerit honorabilior,ut Gellius alicubi diſſerit.

Nona lex. Ius ciuitatis Romanæ non tantum ſociis, ſed & uictis communicare licere, neque eos tantum Romanos eſſe ciues, qui intra mœnia urbis Romæ domicilia habeant:ſed & eos uocari ciues Romanos, qui uel prope, uel longinque ubilibet terrarum agentes,donati ſint iure ciuitatis Romanæ, uel nati ſint ex ciuibus Romanis. Sic poſtea Antoninus Pius Imperator ſanxit omnes eos eſſe ciues Romanos,qui ſub imperio romano, uterentur iure ciuili Romano.

Decima. Cum ſint triginta Curiæ inſtitutæ, & poſtea quinque adiectæ,quemque in ſua Curia manere cenſeriq́ue oportet. Et quidem cum ſit difficile hanc rem diſcernere de numero tribuũ &

paret clare tum eaſdem fuiſſe tribus & curias. Et hæc altera eſt inſtitutio: unde appellantur tributa & curiata comitia, de quibus aliàs dicam.

Vndecima. Peculiarem honorem mulieribus habendum cenſuit Romulus, cum cognominauit curias earum nominibus: & hoc quoque gratiæ honoriſque mulieribus addidit, ut uiri qualeſcunque, mulieribus obuii, loco cederent, quæ & ius haberent uehendi uehiculis in urbe, præſertim cauſa ſacrorum. Et hoc eis detulit propter beneficium inopinatæ pacis, & concordiæ inter Romanos Sabinoſq; factæ.

Duodecima. Equites ſuis centuriis & decuriis contineri. Et quamuis centuria proprie ſit multitudo centum hominum: decuria uerò decem hominum, tamen longe plus hominum poſtea, Romana ciuitate aucta, annumerari conſueuit centuriis. Et hinc tertia populi Romani diuiſio in tres ordines obſeruatur: qui ſunt; ordo patritius, ordo equeſtris, ordo plebeius: tametſi fere equites; alii patricii, alii plebei cenſebantur. Porrò & curiæ uel tribus quoq; ſunt diuiſæ in ſuas centurias: inde & centuriata comitia, & centuriata ſuffragia ſunt appellata, de quibus aliàs. His tribus ordinibus poſtea acceſsit quartus, uocatus ordo forenſis, & factio forenſis, hominum ignobilium, atq; humilium ex plebe, pauperum & diuitum quoque, quos Græci ἀγοραῖοι Latini circunforaneos uocant, quales ſunt qui artes ſellularias ſordidaſq;, & operas mercenarias locant, & exercent, ſuaſque merces foro obtrudunt, ſordidi quæſtus gratia: quales ſunt item, qui cum domi ſuæ nihil habent quod agant, ſubinde ocioſi, rerum alienarum ſpectatores in foro, in publico, in triuiis obambulant. In hunc ordinem & libertini: & liberti poſtea ſunt cenſi. De hac factione forenſi & libertinis: uide in fine libri noni ab Vrbe cond. & in Epito. 20. Cæterum quintus ordo ſeruilis fex ſeruorum non habuit ius ciuitatis.

Decimatertia lex. Hoſtes uictos, quos omnino excindere nolis, neque etiam colonis occupare, tamen aliqua parte agri mulctandos eſſe, ne ita contumacia impunis prorſum abeat. Hoc enim ius belli iure gentium confirmatum conſtituit, quòd hoſtibus erepta adiudicat illis, qui eripuerunt.

Decimaquarta. Inducias, hoc eſt, belli ferias ſecuras utrinq; dari aliquando, & humanitatis & iuris gentium eſt, ſeruariq; bona fide oportet eas.

Decimaquinta lex. Licere magiſtratui ad tutelam ſui corporis, non ad tyrannidem, neq; ad concuſsiones exercendas, legere

ſibi ſatellitium: quales hodieq; ſunt aulici principum. Et hæ ſunt quindecim leges uel inſtituta Romuli, quorũ Liuius meminit, pertinentia pleraque ad ius ciuile publicum. Præterea Dionyſius & Plutarchus circiter decem addidere, quas Curiatas uocant leges, quòd eas Romulus, curiarum ſuffragiis ad populum tulerit, & promulgarit de iure ciuili fere priuato.

Decimaſexta lex Romuli. Vt uxor quæ uiro per ſacras leges & conuentionem in manu coniuncta, Materfamilias ſit facta, pecuniarum, ſacrorũ, bonorumq; omnium mariti ſocia particepsq; ſit. Sed concubina, id eſt, uxor non materfamilias, certis contenta ſit muneribus & prærogatiuis.

Decimaſeptima. Vt liberi filii filiæq; iuxtà ex matrefamiliàs nati, hæredes ſint ab inteſtato mortuo patri ſuo.

Decimaoctaua. Vt filius non emancipatus cum liberis ſuis, toto uitæ tempore, ſit in poteſtate patris ſui: ut liceat patri pro libito & iure filium caſtigare, uerberare, operi ruſtico mancipare, exhæredare, atque etiam occidere. Sed in emancipatos liberos ac nepotes non idem iuris eſſe patri uoluit. Matri uerò neutiquam hoc iuris eſſe in liberos, quamuis naturalis amor & reuerentia huic quoque debeatur.

Decimanona. Patri licere filium ſuum, cum omnibus bonis eius uendere, famis alius'ue neceſsitatis gratia.

Vigeſima. Non licere uiro uxorem repudiare, diuortiumq; facere cum ea; niſi in ueneficio natorum, aut in adulterio, aut in clauium adulteratione deprehenſa foret. Quod ſi aliter quis uxorem repudiaſſet, eius mariti bonorum partem uxori dandam, partem Cereri ſacrandam, id eſt, deuouendam eſſe. Et hæc lex uim autoritatemq; obtinuit integram, ad quingenteſimum circiter urbis annum uſque, ut meminit Valerius libro ſecundo, cap. 1. Poſtea uerò nihili fere de cauſis diuortia & repudia libera fuere immodice & impie.

Vigeſimaprima. Capitale eſſe mulieri uinum bibere: quod ut caueretur, ex inſtituto cognatis oſculum offerẽdum à mulieribus eſſe, ut ſi uinum bibiſſent mulieres, odore deprehenderentur. Meminit & Valerius dicto cap. primo, libri ſecundi.

Vigeſimaſecunda. Patritios plebeiorum ſuæ curiæ patronos eſſe, & uiciſsim plebeios patritiorum ſuæ curiæ clientes eſſe. Proditionisq; lege teneri, ſi patronus clientem, ſiue cliens patronum accuſet priuata de cauſa, cõtra'ue teſtimonium dicat, uel ſuffragio premat, aut cum inimicis eius fœdus faciat. Et ſummopere ualuit hæc

lex

lex ad concordiam ciuitatis firmandam, tametſi non ita diu durauerit, tranſlataq; ſit ad libertos & patronos, ut coerceretur ingratitudo libertorum erga patronos.

Vigeſimatertia lex, eſt de faſtis. Vt annus Romanus contineret decem menſes, & Martius principium anni haberetur, menſisque in Calendas, Nonas & Idus diuideretur, annusque trecentos & quatuor dies haberet: de hac tamen mox infrà, in Numa Pompilio.

Vigeſimaquarta. Sellularias artes & ſordidas non licere ingenuis ciuibus exercere, ſed eas ſolis ſeruis, libertinis atque aduenis permittendas eſſe: &, teſte Dionyſio, durauit diutiſsime hæc lex, ut probro haberetur apud Romanos, exerceri illas artes à quoquam ciue, tametſi poſtea forenſis factio humilium ciuium illas quoque inuaſit, ut dixit.

Vigeſimaquinta. Quatuor tantum artes uel ſtudia Romanis ciuibus, ingenuis, nobilibus & patritiis conuenire, ſcilicet agriculturam, rem militarem, ſtudium literarum, & picturam, quibus diſcendis ingenua Romanorum iuuentus, à primis annis ſtatim, adhiberi conſueuit.

Atque hæ ſunt leges inſtitutaq; ſub imperio Romuli ſancita, ad poſterosq; deriuata. Quanuis curioſior aliquis multò plura ex hiſtoricis captare & coniectare poſsit: uerùm ſatis eſt hæc, tanquam ſemina uberrimi iuris ciuilis Romani, hoc loco deprehendere cognitaq; tenere. Reliqua ex inſequentibus patebunt.

Patrum interim animos. Hactenus de iis, quæ Vrbem conditam anteceſſerunt, & de rebus uitaq; Romuli ſcripſit Liuius. Iam inde tertium ſequitur caput, de interregno poſt mortem Romuli. Eſt autem interregnum ſpatium temporis quo uacat regnum ſuo rege, & interim extra ordinem ab aliis regitur, quàm ab aliquo rege. Atq; hic eſt ambitionis exemplum. **Patrum**, id eſt, Senatorum. **Certamen regni**, id eſt, ambitio. **Verſabat**, id eſt, commouebat, dubios reddebat. **A ſingulis**, id eſt, ab uno atque altero tantum. **Eminebat**, id eſt, excellebat. **Nedum peruenerant factiones**, id eſt, nondum orta erant diſsidia. **Factiones.** Optimatum: ſeditio uulgi: inimicitia priuatorum: bellum hoſtium: quæ omnia uno nomine complectitur diſcordia.

Inter ordines, ſcilicet Romanum & Sabinum. **Societate**, id eſt, iuris & ſocietatis Romanæ, in quam erant recepti à Romulo.

Sui corporis, id eſt, ex ſuo ordine. **Ab ſua parte**, id eſt, Sabinorũ. **Peregrinum**, id eſt, Sabinũ. **Experta**, i. cognita.

Adoriretur. i.aggrederetur. **Caput.** i.regem uel magiſtratū, quia anarchia,id eſt multitudo ſine magiſtratu,ſemp fuit exitiabilis.

Inducebat in animum, id eſt,uolebat, **Decem decuriis.** decuriam hîc uocat ordinem decem Senatorum: cum aliàs decuria ſignificet Senatū in colonia uel municipio, & inde decuriones ſunt Senatores in colonia uel municipio. **Conſociant,** id eſt,comparant,componunt. **Singulis,** id eſt,denis. **Imperitabant,** id eſt,fungebantur uice regis. **Vnus,** ſcilicet ex decem.

Per omnes, id eſt, Senatores. **Interuallum regni,** id eſt, interregnum. **Fuit annuum,** id eſt,durauit annum. **Id interuallum.** **Ab re,** ſcilicet quod ſit tempus uacans rege. **Fremere,** id eſt, fremebat. **Pro uno,** ſcilicet rege. **Cum ſenſiſſent.** Exēplum calidæ humanitatis & popularitatis. **Moueri.** ſ.à plebe.

Ineunt gratiā ad plebem. **Sūma poteſtate.** ſ.creandi regis. **Iuſsiſſet,** id eſt, nominaſſet. **Fierent,** id eſt, confirmarent. **Rogandis,** id eſt nominandis & ferendis. **Ademptum ui.** quia plebs non eripit Senatui per uim ſuum ius,neq; contrà Senatus uim facit plebi. **Ineat ſuffragium,** id eſt nominet magiſtratum aliquem. **Autores,** id eſt, comprobatores.

Comitiorum. Comitia, ſunt conuentus populi ad creandos magiſtratus, aut ferendas leges, alia'ue negotia publica expedienda. Comitium in ſingulari, ſignificat locum conuentus, uel ubi conuenitur. **Tum interrex.** Interrex,qui tenet uicem regis mortui, uel abſentis. **Concione,** id eſt,populo. **Quod bonum,&c.** formula comprecandi. **Ita,** ſcilicet ut uos creatis.

Victi, ſcilicet à Senatoribus. **Modo,** id eſt,tantū. **Sciſceret,** id eſt, decerneret. Sub hoc interregno tria inſtituta, uel tres leges ſunt latæ, quæ in poteſterum quoque ualuerunt.

Prima lex. Vacante imperio uel magiſtratu,eſſe debere unum uel plures interreges, qui ſummæ rerum & imperio præſint, ne ſit anarchia rebus publicis exitioſa ſemper.

Secunda lex. De iure & poteſtate populi atq; Senatus, ut penes populum ſit nominare regem uel magiſtratum per ſuffragia:ſed penes Senatum ſit autoritas recipiendi & approbandi nominatum regem uel magiſtratum. Hæc lex poſtea ſub Cæſaribus, ſpecie magis quàm reuera, ualuit: quia Cæſares ipſi nominarunt & approbarunt magiſtratus.

Tertia lex. De interrege, cuius ſit renuntiare & promulgare nominatum approbatumq;.

Inclyta, De Numa Pompilio ſecundo rege Romanorum,qui

poſt

poſt annuum interregnũ à Romulo, regnauit annos quadragintaduos. Et ſicut Romulus bella, remq́; militarem curauit peculiariter, magis ad bella quàm ad pacem natus: ita Numa pacem artesq́; pacis tractauit, religionisq́; curam habuit: & fuit quidem neceſſarium, ita temperari artibus pacis belliq́; Rempub. Romanam. Orditur autem Liuius à deſcriptione perſonæ Numæ.

Curibus. i. in oppido Sabinorũ. **Conſultiſsimus.** i. prudentiſsimus. **Pythagorã.** i. Philoſophũ, cuius & Ouid. copioſe meminit in 15. Metamor. eiusq́; auditorem Numam fuiſſe fabulatur.

Autorem, id eſt, præceptorem. **Edunt**, id eſt, ſcribunt, **Iuuenum æmulantium**, id eſt, diſcipulorum ſectantium eius Pythagoræ philoſophiam Italicam. Vide Laertium lib. 1. in prin. Olim duplex fuit philoſophia. Altera Ionica, cuius autor fuit Thales Mileſius, qui primus docuit phyſica: hæc philoſophia hodieq́; durat. Altera Italica, cuius autor fuit Pythagoras: ſic dicta, quia in Italia Pythagoras eam docuit. Huius nihil extat, niſi præcepta uel dicta potius Pytagoræ. Ante pythagoram & Thaletem, tantum fuerunt poëtæ, uates, & legum latores

In ultima ora Italiæ quæ uocabatur maior Græcia, & hodie eſt Calabria. **Locis**, id eſt, urbibus prædictis. **Fuiſſet**, ſcilicet Pythagoras. **Linguæ commercio.** Quia Calabri, Græci, Sabini Latine loquebantur. **Vnus**, id eſt Numa ſolus. **Ingenio**, id eſt bona natura. **Animum**, ſcilicet Numæ. **Peregrinis**, id eſt Græcis. **Tetrica**, id eſt ſeuera. **Triſti**, id eſt duriore. **Nullum fuit incorruptius, &c.** Quia Sabini olim ſunt adeo incorrupti religioſiq́; habiti, ut cognomẽ tulerint à religione & pietate. Nam σέβεσθαι religioſum eſſe ſignificat: inde dicti ſunt Sabini.

Numæ. ſ. quem regem populus nominauerat, & Senatus decreuerat. **Inde**, id eſt, ex Sabinorũ corpore. **Suæ factionis**, id eſt, ſuarum partiũ. **Accitus.** ſ. Numa. **Augurato**, id eſt, cum augurio & auſpiciis, ut infrà dicã. **Deos.** i. deorũ auſpicia. **Augure**, id eſt, ſacerdote, qui auguriis captandis præeſt. **Deductus.** ſ. Numa. **Augur ad læuam.** Deſcriptio inaugurationis Numæ Põpilii. **Aduncum.** i. curuum. **Lituum.** i. uirgam auguralem. Vide Gell. lib. 5. cap. 8. & Macrob. lib. 6. cap. 8. & Cice. in 1. de Diuinat.

Determinauit, id eſt deſignauit, definiuit. **Regiones**, id eſt, tractum cœli. **Dextras partes** cœli.

Partes & hæc dextræ ſiniſtræq́; partis determinatio, ex arte augurali ſumitur, non à cauſa naturali: quia ſecundum Phyſicos, Septentrio eſt dextra pars cœli, & Meridies eſt ſiniſtra pars cœli: ſicut

Oriens eſt anterior, Occidens poſterior pars cœli. Et noſtrum hemiſphęrium eſt ſuperior pars,ſed Antipodum eſt inferior pars cœli. Totidem enim differentias habet cœlum & mundus.

Contra,id eſt,è regione. **Animo finiuit**, id eſt metatus eſt. **Vt**,id eſt precor. **De templo**,id eſt, de loco,ubi augur contemplatus erat,& obſeruauerat auſpicia. **Qui regno.** Deſcriptio regni Numæ,& quibus inſtitutis Remp. ordinauerit atq; ſtabiliuerit,ut infrà in catalogo dicam. **Conditam**,ſcilicet à Romulo.

Fecit,id eſt extruxit. **Ianum**, id eſt Iani templum. **Argiletum**, qui locus erat in Vrbe,ab argilla uocatus,prope Palatinum collem: quanuis alii ab Argiuis Euandri comitibus uocatum putant. Vide de hoc Iano Ouid.1.Faſt.in prin.

Armis,id eſt expeditione. **Bis deinde poſt.** Templum Iani intra amplius ſeptingentos annos,non niſi ter clauſum eſt,ſignificãs urbem Romanam nõ eſſe in armis, nec hoſtem habere ex profeſſo ullum. Primo ſub Numa Pompilio, annis quadraginta. Secundo poſt finitum primum bellum Punicum, uno tantum anno, circiter quingenteſimum urbis annum. Tertio ſub Octauio Auguſto poſt bellum Actiacum cõtra Antonium, multis annis,circiter ſeptingenteſimum & uigeſimum annum ab Vrbe cond.

Punicum, id eſt Carthaginenſe. **Iterum**, id eſt tertio. **Aetati**, id eſt,pacatæ per Auguſtum. **Videremus**, id eſt clauſum Ianum.

Poſt bellum Actiacum. Vide Plutarchũ in Antonio. **Eo**, i.templo Iani. **Iunxiſſet.** i.Romanis conciliaſſet. **Externorũ periculorũ.** i.bellorũ **Luxuriarent.** i.laſciuirent, iuxta illud:

Otium Catulle tibi moleſtum eſt.
Otio exultas nimiumq; geſtis.
Otium reges,ſimul & beatas
Perdidit urbes.

Et apud Iuuenal.in ſexta Satyra:

Sæuior armis luxuria incubuit.

Luxuriare & luxuriari. i.nimio & immodico uoluptatum uſu frui,& in libidinem declinare. **Continuerat.** ſ.à uitiis. **Metum deorum**, i.religionem. **Iniiciendum.** i.populo. **Qui**, ſ.metus deorũ. **Cõmento.** i.figmento miraculi. **Simulat ſibi cum dea.** Simulamus ea quæ non ſunt:Diſsimulamus ea quæ ſunt.

Cõgreſſus,id eſt colloquia. **Eius**,id eſt Aegeriæ. Ad curſum Lunæ, quæ motum ſuum conficit uiginti & octo diebus, & aliquot horis: de quo infrà dicam plura in catalogo.

Deſcrib

Deſcribit.i.definit,determinat. Annum Romanum,lunarem. Explet.ſ.curſu ſuo. Dies.ſ.duodecim & ſex horæ. Intercalares.i.inie&titios uel appoſititios, qualem hodieq; uocamus menſem biſextilem. Anno.i.ſolari. Qui.ſ.annus. Solſtiali orbe.i.curſu ſolis, qui abſoluitur trecentis ſexaginta quinque diebus,& ſex horis. Dies.ſ.menſium.

Annorum ſolarium,De hac intercalatione copioſe ſcribit Macrob.in 1. Satur. cap.12. & ſequentibus duobus. Nefaſtos.i.irreligioſos uel ominoſos. Faſtos,id eſt religioſos, de quibus infrà dicam. Agi.ſ.à magiſtratu.

Sacerdotibus creandis,Sacerdos à ſacris dandis. Dialem flaminem.i.ſacerdotem Iouis. Eſt enim flamen, ſacerdos,ſic uocatus, quaſi filamen,eo quòd capite geſtaret filis circunuolutam & connexam mitram. Ipſos.i.reges. Deſererentur.i.intermitterentur. Regiæ uicis.i.quæ pertinerent ad uicem.i.officium regis:quia apud ueteres iidem fere erant reges & ſacerdotes.

Aſsiduum.i.qui non abeſſet ab urbe. Marti unum.i.flaminem Martialem. Quirino.i.flamine quirinalem. Veſtæ, quæ dea,cum ſignificet uitam atq; curam uitæ, colebatur perpetuo igni:quo ſymbolo ſignificatum eſt petere homines, ut ne deficiant operationes uitales,aliaq; ad uitam agendam neceſſaria & commoda.Nam ἑστιᾶν conuiuio excipere,& cibum præbere ſignificat.

Alba.i.quod Aeneas & Aſcanius ex Troia tranſlatum inſtituerant Albæ,ut ſæpe Virg.meminit in ſecundo & tertio Aeneid.

Conditori gentis.i. Aeneæ uel Romulo. ſ. propter matrem Romuli,quæ fuit uirgo Veſtalis in Alba,ut ſuprà. Antiſtites.i. ſacerdotes. Stipendium. i.reditus de publico. Sanctas.i. non uiolandas: Salios.i.ſacerdotes ſaltatores.

Gradiuo.i.geſtatori. Aeneum tegumen.i.thoracem.

Ancilia.i.ſcuta rotunda & conuexa.tale autem ancile, ſub Numa,cum eſſet cælo delapſum, miraculoq; terrerentur homines, reſponſum eſt à Vatibus,illic fore ſummum imperium, ubi aſſeruaretur hoc ancile.itaq; ne furari quis poſſet, duodecim ancilia fieri curauit Numa,ut multitudine eriperetur furi diſcrimen.

Tripudiis.i.choreis. Tripudium dicitur terræ pauium: quia pudire eſt pauire,hoc eſt,ferire & quatere. Pontificem. i. ſummum ſacerdotem. Martium, cui ſuam quoque filiam uxorem dedit, ex quo matrimonio natus eſt Ancus Martius, poſtea quartus rex Romanorum. Exſcripta. ſ. in libros. Scitis. i.decretis

Eſſet.i.ſummus pontifex,ad quem referrentur controuerſiæ de

cæremo

cæremoniis & ſacris rebus. **Quo**.i.ad quem. **Manes** id eſt deos inferos,mortuorumq; animas. **Miſſa**.i.oſtenſa.

Curarentur,id eſt procurarentur, expiarentur, ut mala ab illis ſignificata auerterent. **Ea**, id eſt prodigia & uidenda & interpretanda. **Ea elicienda**, Elicio, ab eliciendis,id eſt euocandis, inquirendis,& iudicandis prodigiis.

Et mentibus diuinis. i. ſecundum uoluntatem deorum exquirendam. **Quæ**.i.prodigia,uel potius negotia. **Auguriis**. i.ſecundum auſpicia. **Hæc**.i.ſacra.Hactenus enim Liuius enumerauit inſtituta & leges, à Numa latas de iure publico ſacrorum & ſacerdotum. **Conſultanda**.i.inquirenda. **Procuranda**.i. peragenda.

Aliquid agendo.i.ut non otio torperent:quia homines nihil agendo, diſcunt mala agere. **Et armis**. i. partim. **Intereſſe rebus humanis**.i.curare res hominum deos,quod tamen Epicurei negant:Stoici uerò aſſerunt. **Imbuerat**.i.inſtituerat. **Proximo legum**, Alii propulſo legum. Quaſi ſponte ſua tum Romani,ſine metu legum & pœnarum iuſte fecerint,iuxta illud,

Oderunt peccare boni uirtutis amore, Contra uerò

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Sed de proximo metu ſic intelligo, quòd illi qui fidem & iuſiurandum nollent ſeruare ſponte, tamen metu pœnarum cogerentur ea ſeruare,uel pœnas luerent perfidiæ & contumaciæ ſuæ.

Omnes, **uel**, **homines**. i. Romani. **Regis**. ſ.Numæ. **Vnici** id eſt ſingularis,iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Et qualis magiſtratus,talis populus. **Vrbem**.i.pacificā. **Medio**.i.uicinitate. **Sollicitandā**.i.turbandā. **Omniū**, ſ.uicinorum. **Nefas eſſe**, id eſt, impium eſſe. **Lucus** erat. Vide Ouid. in decimoquinto Metamorph. **Quo**.i.in quod ſpecu. **Arbitris**,id eſt in comitibus.

Concilia.i.conuenticula. **Solenne**. i. ſacrum & templum. **Sacrarium**.i.templum. **Curru arcuato** id eſt tecto.

Bigis. duobus equis. **Rem diuinam facere**. i.ſacrificare. **Tutandam**.i.tenendam, ſeruandam. **Sedem**.i.ſymbolum, ſignum. **Loca**.i.templa. **Argeos**.ſ.ab Argis, quòd fere ſacra pleraq; ſint accepta ab Argiuis.i.à Græcis in Italia,qui Græci plurimas colonias per totam Italiam condiderunt.

Tutela.i.defenſio. **Ita**, clauſula & concluſio rerum geſtarum à Romulo & Numa. **Ita**. i. in hunc modum. ſimilitudinis

aduer

aduerbium. **Deinceps**.i.ſine interuallo. **Duo reges**.i. Romulus & Numa. **Ille**.i.Romulus. **Hic**.i.Numa.

Sicut antea ad finem Romuli, Catalogum poſui inſtitutorum atq; legum, quas Romulus de iure publico ac priuato fere conſtituiſſe fertur, ita in hunc quoq; locum poſt finem Numæ, libet catalogum ſubnectere inſtitutorum atq; legum, quas Numa Pompilius ſecundus rex, pleraſq; de iure publico, pontificio, & aliquot de iure priuato ciuili tulit, ut ita primos fontes quaſi iuris Romani, pontificii & iuris ciuilis uideamus, unde reliquæ leges paulatim fluxere. Vt enim, propter contumaciam lis litem ſerit, ſic propter calumnias & malos mores, lex legem parit. Obſeruare ergo ex hac deſcriptione Numæ Liuiana licet, circiter tres & uiginti leges uel inſtituta, quarum pleræq;, tametſi de ſuperſtitionibus prophanis & ridiculis loquuntur (utpote de ſtultis ſacris gentilium) tamen oportet earum notitiam tenere illum, qui nihil nolit in reliqua Liuiana aut Romana hiſtoria intelligere.

LEGES NVMAE POMPILII II.

Primum itaq; inſtitutum uel prima lex Numæ, eſt de inaugurãdo rege, & conſecrando eo per certas cærimonias: ſicut apud Hebræos & noſtra quoq; ætate, reges cum bonis comprecationibus inunguntur & conſecrantur, ut ita proſperis initiis deoq; propitio regnum capeſſant. Hæc lex poſtea ſub Conſulibus paululum uariauit, qui calendis Ianuarii, utpote primo die ſui magiſtratus, in capitolio quotannis comprecabantur & ſacrificabant.

Secunda lex, de Auguribus, nemini licere regem inaugurare, neque loca ſacra conſecrare, uel exaugurare, præterquam auguri præſidi auſpiciorum.

Tertia lex. de Iani templo pacis tempore claudendo, ſed belli tempore aperiendo, ut ſic diu noctuq; precari poſſent Ianum, ut bellum auerteret. Huius meminit etiam Virg. in fine ſeptimi.

Quarta lex: Religionibus & cæremoniis feroces animo uulgi & hominum eſſe illigandos, alioqui non poſſe eos in officio retineri, niſi deorum metu: unde & Liuius infrà alicubi dicit, Præſtat eſſe ſuperſtitiones & prauas religiones, quàm omnino nullas.

Quinta lex. Annum diuidi in menſes duodecim, ad curſum Lunæ, Græcorum imitatione, hoc modo, quòd Numa decem menſibus Romuli præpoſuit Ianuarium habentem uigintinouem dies, & Februarium continentem uigintiocto dies. Sed Martius, Maius, Quintilis, October continerent dies tricenos ſingulos. Reliqui ſex

menſes

menſes continerent tantum uigintinouenos dies: quæ ſumma menſium & dierum conficit trecentos quinquagintaquinque dies, quibus conſtitit annus Romanus, à Numa in Iulium Cæſarem uſque. Tametſi annus Græcus trecentos quinquaginta quatuor dies contineret: ſicut & hodie annus lunaris & Iudaicus. Qui uocatur annus lunaris, quia luna conficit curſum ſuum aliquando minus triginta diebus, quæ ſumma duodecies multiplicata, ipſum numerum conficit dierum trecentorum quinquagintaquatuor. Quia uerò conſultius uidebatur ad curſum ſolis metiri annum, & lunari anno deerant undecim dies & ſex horæ, ideo octauo quoque anno ad finem menſis Februarii, dies nonaginta circiter intercalabant Græci, id eſt extra ordinem addebant, & interponebant tres menſes intercalares, qui continerent tricenos dies. Et ita octauo quoque anno, menſes lunares & anni lunares belle quadrabant ad curſum metamque ſolis, ut apparet computanti. Atque etiam Romani primo ſecundoque octonario annorum, intercalabant illos nonagenos dies, hoc eſt, ternos menſes. Sed in tertio octonario annorum, hoc eſt, ut Liuius ait, uigeſimoquarto quoque anno, intercalabant non quidem nonaginta dies, ſed tantum ſexagintaſex dies, id eſt paulo plus duos menſes: quia compenſabant illum quinquageſimumquintum diem, quo Romanus annus ſuperat Græcum. Demptis enim uigintiquatuor diebus ex nonaginta, remanent ſexagintaſex. Cæterum Iulius Cæſar uidens errorem & controuerſias inextricabiles, annum Romanum ſic ordinauit, ut Ianuarius, Sextilis, December contineret dies triginta & unum, Februarius uiginti octo. ſed Aprilis, Iunius, September, Nouember contineret dies triginta. Et Martius, Maius, Quintilis, October, ſeruarent priſtinum numerum triginta & unum dies. quæ ſumma menſium & dierum continet trecentos ſexagintaquinque dies, quibus ſol curſum ſuum conficit. Verum quia ſex horæ deſunt iſti numero, quibus curſus Solis iſtos dies ſuperat, ideo quarto quoque anno incipiente, unus dies ad ſextum Calendas Martii, nobis eſt feſtus diuo Mathiæ Apoſtolo, intercalatur, id eſt interponitur, ut ille quartus annus biſſextilis uocetur: quia tum oportet bis dicere ſexto Calendas Martii, propter unum diem intercalarem additum. Veruntamen ſupereſt error paruus in hoc quoque Iuliano anno talis, quod intra trigintaſex annos elapſos à morte Iulii Cæſaris uſque ad triceſimumſeptimum annum imperii Cæſaris Octauii, intercalati ſunt dies duodecim, cum debuerint nouem tantum intercalari: quia

ſex horæ ſunt quadrans & non triens unius diei Romani & naturalis. Itaque hunc errorem uidens Octauius Auguſtus, correxit, ita ut non incipiente, ſed exacto & finito quarto quoque anno, hoc eſt, incipiente quinto quoque, anno, unus dies biſſextilis intercalaretur. Atque hunc morem Carolus Magnus rex Francorum, & primus ex Germanis imperator Auguſtus, ad Germanos tranſtulit & Gallos, ut hodieque perduret: nihilominus tamen Mathematicæ periti aliquot deeſſe minuta cenſent huic quoque Auguſtano anno: quem defectum corrigere uoluit Ioannes de monte Regio, Mathematicus peritiſsimus, ex Germania Romam uocatus à Pontifice: ſed morte occupatus, non potuit cœptum abſoluere. Et quidem apparet iſte error ex conſequente. Nam Ouid. in 3. Faſtorum ſcribit, æquinoctium uernum ſuo tempore exiſtere ad octauum Calendas Aprilis, quod æquinoctium hodie noſtri Mathematici uariantes quatuordecim diebus, reponunt in ſextum idus Martii. Similiter apparet uariatio in ſolſtitio æſtiuo, & in reliquis duobus anni quadrantibus. Atque hæc de anno Romano, deque intercalatione ſufficiant. plura uide apud Macrobium libro primo Saturnalium de anno Romuli, capite duodecimo, de anno Numæ, capite decimotertio: de anno Cęſarum, capite decimoquarto.

Sexta lex. Diſcrimina dierum eſſe tenenda: quia ſunt aut feſti, quibus aguntur ſacrificia, epulæ, ludi, feriæ: aut profeſti, quibus annumerantur dies faſti, cum licet exercere lites & cauſas forenſes & ius dicere. Dies comitiales, cum licet agere cum populo. Dies Comperendini, cum licet dare uadimonium. Dies ſtati, cum licet ius dicere peregrinis. Dies præliares, cum fas eſt res repetere, uel hoſtem prouocare ad prælium indictum ab inferentibus bellum. Aut ſunt dies interciſi, id eſt, partim feſti, partim profeſti. Reliqua de dierum diſcrimine, uide apud Macrobium in primo Saturnalium, capite decimoquinto & ſexto, ubi etiam de Calendis, Nonis, & Idibus, à Romulo inſtitutis, exponit. Nefaſtos autem dies, quæ eſt quarta ſpecies dierum, uocant Latini, non ſolum quibus non fas eſt ius dicere: ſed generaliter ominoſos, infauſtos, & quaſi abominabiles, quibus nihil proſpere ſuccedat, priuatim aut publice in humanis aut diuinis negotiis, quos alioqui religioſos uocant dies.

Septima lex. Sacerdotes atque ſacerdotia certo ordine diſtribui & diſcerni, ut rite fiant ſacra & religiones curentur, non à prophanis hominibus, ſed à ſacerdotibus. Inſtituit autem Numa

ſeptem

ſeptem genera ſacerdotum. Primo Curiones, quia in ſua curia ſacris præeſſent, ueluti noſtrates parochi, ut ſuprà dixi in catalogo Romuli. Secundo Flamines, qui præerant peculiariter ſacris curandis, ut Flamen Dialis, id eſt Iouialis, & Flamen Martialis & Quirinalis. Tertio augures, id eſt diuinatores, qui ex auium garritu, uolatu, motu, qui ex inſpectione uiſcerum, ex prodigiis aliiſq; ſignis futura prædicebant. De qua profeſsione, hoc eſt, de diuinatione Cicero duobus libris perſcribit. Quarto Veſtales uirgines, perpetua uirginitate obſtrictæ, adeo, ut ſi qua uiolari ſe eſſet paſſa, uiua defoderetur: aut ſi neglecte ſacra curaſſet, uirgis à Pontifice cæderetur. Quinto Salii ſacerdotes Martis. Sexto Feciales, qui rebus repetendis ab hoſte, qui bello indicendo, qui induciis paciq́ue faciendæ præeſſent. Vnde & à facere dicti ſunt Feciales, uel à fœdere. Septimo Pontifices, id eſt, præfecti ſacrorum & religionum: dicti ſic, quòd poſſent facere ſacra, & curare cæremonias ritusq́ue ſacros.

Octaua lex Numæ, de rege ſacrorum, qui abſentis regis uice fungeretur in regiis ſacris curandis, quibus alioqui peculiariter rex præerat curandis.

Nona lex. ut uirgines Veſtales perpetuum ignem fouerent, & ſupremam autoritatem haberent in Vrbe.

Decima lex. Vt Salii aſſeruarent ancilia, & certo tempore ſaltantes circumgeſtarent in Vrbe.

Vndecima. Vt pontifex, tanquam ſummus ſacerdos, præeſſet omnibus ſacris & ſacerdotibus. Vnde & ius pontificium habet originem, quod de ſacris, de ritibus, de dignitate & immunitate ſacerdotum ſtatuit.

Duodecima. Vt patrii ritus cæremoniarum ſacrorumq; ſeruentur rite.

Decimatertia. Vt peregrini ritus exteræq; & nouæ cæremoniæ, ſine autoritate pontificis non recipiantur.

Decimaquarta. Vt prodigia, hoc eſt, ſigna & oſtenta, & monſtra, aliaq; mirabilia ſigna obſeruentur, procurentur, expientur, ut ira diuina placetur: quia ferè ſignificent imminentia mala. Huius exempla apud Liuium ſunt innumera.

Decimaquinta. Vt Auguria, auſpicia, aliæq; diuinationis formæ obſeruentur. Nihil enim ueteres, neq; priuatim, neq; publice incipiebant uel agebant ſine obſeruata diuinatione, quia neglecta putabant omnia eſſe inauſpicata, ominoſa & infelicia.

Decimaſexta. Fidem datam priuatim publiceq; ſeruandam eſſe,

eſſe,quod eſt honeſtiſsimum uinculũ ſocietatis humanæ, & omnis iuris fundamentum.Siquidem & nomen habet fides à fiendo,quòd fieri debeant quæ fideliter promittuntur. Contrà uerò perfidia & infidelitas non abiret impune,ſed infamia aliiſque pœnis coerceretur.

Decimaſeptima. Iuramentum eſſe ſeruandum, ſi modo de re poſsibili & licita ſit præſtitum.

Decimaoctaua. Coercitionem perfidiæ & periurii aliorumque criminum certis pœnis fieri. Quamuis enim lex naturæ dictat neminem eſſe lædendum,tamen,quia non poſſunt non eſſe ſcelerati in tanta multitudine confuſioneq; hominum, pœnis coerceri neceſſe eſt criminoſos, ut humana ſocietas ſeruetur. Præſtat enim pauciores lædi malos,ut plures tuti ſeruentur.

Decimanona. Vt fundi & poſſeſsiones certis ſuiſq; finibus deſcribantur, & limitibus terminentur, quos limites ſi quis dimoueat,eum pro fure & graſſatore habendum,puniendumq; eſſe.

Vigeſima. Vt mulier partum duodecimo menſe aut ultra quoq; editum,legitime peperiſſe credatur. Huius meminit Gellius in libro tertio,cap.decimoſexto,mulierem ferre uterũ in decimumtertium uſque menſem.

Vigeſimaprima. Homicidium capite puniendum,& cædẽ ciuis,pro parricidio habendam.

Vigeſimaſecunda. Filium maritũ à patre ſuo non eſſe uendendum,neque pignori dandũ.Vide ſuprà in catalogo Romuli, de iure patriæ poteſtatis in liberos.

Vigeſimatertia. Argeos,hoc eſt,loca ſacra & dedicata diis, ſuam habere immunitatem ac religionem,& ſemel deo conſecrata, nõ poſſe iure transferri ad uſus prophanos & priuatos.Omnia enim ſacra eſſe publica,nulliuſq; dominio ſubiecta priuatim.

Atque hæ ferè ſunt leges inſtitutaq; Numæ Pompilii ſecundi regis,ut Liuius aliique hiſtorici indicant.Reliqua de Numa à Plutarcho require,qui deſcripſit omnem uitam eius.

DE TVLLO HOSTILIO III.
rege Romanorum.

De tertio rege Romanorum Tullo Hoſtilio, qui inquietus & bellicoſus cognatas finitimasq; urbes,partim ad fœdera coëgit,partim Romano imperio adiecit, multasque colonias deduxit. **Interregnum,** id eſt uacationem imperii,de qua ſuprà.

Iuſsit, id eſt nominauit: & elegit. **Infima arce,** Vide ſuprà in Romulo. **Patres,** id eſt Senatores. **Facti autores,** id eſt approbarunt & confirmarunt regem Hoſtilium. **Hic non.** Breuis notatio morum Hoſtilii χαρακτηρισμός.

Aetas, ſcilicet iuuenilis. **Auita gloria,** id eſt, aui ſui Hoſtii Hoſtilii, qui mortem pro patria occubuerat. **Seneſcere,** id eſt, ocio quaſi & ignominia torpeſcere, uireſque amittere, ſicut corpus ſenile debilitatur. **Materiam,** id eſt cauſam.

Forte euenit. Quartum bellum quod Romani geſſerunt cum ſuis cognatis Albanis, cui ferocia & calliditas Hoſtilii dedit cauſam. **Agreſtes Romani,** id eſt agricolæ. **Inuicem,** id eſt inter ſeſe. **Ad res,** ſcilicet ereptas. **Suis,** ſcilicet legatis,

Prius quàm mandata, ſcilicet de rebus repetendis. **Satis,** id eſt certo. **Negaturum,** ſcilicet res reddere. **Pie,** id eſt rite. **Excepti,** ſcilicet Albani legati.

Comiter, id eſt humaniter. **Tantiſper,** id eſt intra tantum tempus, uel interim. **Neganti,** ſcilicet res reddere. **Legatis,** ſcilicet Romanis. **Purgando,** id eſt excuſando: quia ſic comiter accepti, & tractati à Tullo adulabantur ei præter dignitatem ſui officii, ſuæque urbis: quia turpiter, propter ius priuatum hoſpitii cum Tullo initum, negligebant & derogabant iuri publico legationis ſibi commiſſo à ſuis: atqui ius priuatum longe cedere & poſtponi debet cuilibet iuri publico, pertinenti ad magiſtratus, & ad totum commune ciuitatis uel imperii. **Imperio,** ſcilicet ſuorum Albanorum.

Regi ueſtro, ſcilicet Ciuilio. **Regem Romanum,** id eſt Tullum. ἐτέρωσις perſonæ, pro ego Tullus rex, & cætera. **In eum,** ſcilicet Albanum populum, autorem belli, qui prior negauerit reddere res. **Expetant,** ſcilicet Dii. **In,** id eſt contra.

Ciuili ſimillimum, Amplificatio indignitatis in hoc bello, à comparatione perſonarum: & contra diminutio eiuſdem, à coniectura conſequentis euentus. **Parentes,** id eſt Albanos.

Natos, id eſt Romanos. **Troianam prolem,** id eſt poſteritatem Aeneæ Troiani. **Lauinium,** id eſt oppidū Aeneæ, ut ſuprà. **Alba,** id eſt urbs Aſcanii. **Modo,** id eſt tantūmodo.

Alterius urbis, ſcilicet Albæ. **In unum,** ſcilicet corpus reipublicæ. **Quinque millia paſſuum,** id eſt miliare Germanicum. **Cum re,** id eſt foſſa. **Dictatorem,** id eſt ſupremum magiſtratum, cuius erat dictare, præſcribere & præcipere quiduis.

Regis, ſcilicet Ciuilii. **Ipſo capite,** ſcilicet Ciuilii. **Magnum**

gnum numen, id eſt magnam potentiam.

Nomen, id eſt populum. Ab ſtatiuis, ſcilicet caſtris. Dimicent, id eſt prælientur. Congreſſus, id eſt collocutus ſit.

Educit, id eſt exercitum inſtruit in aciem, & ordinem ſuum præliare. Infit, id eſt loqui incipit. Albanus, id eſt Metius.

Videor, id eſt puto.

Perperam, id eſt male. Iniurius & non. Narratione captat beneuolentiam. Illud te Tulle. Propoſitio & eius confirmatio, ab utili & neceſſario. Hetruſca res, id eſt imperium.

Teque, ſcilicet circa Romanos. Illi, ſcilicet Hetruſci. Mari, Quia illo tempore Hetruſci tenuerunt imperium ad mare ſuperum Adriaticum, atque inferum Mediterraneum. Pollent, id eſt ualent. Aggrediuntur, ſcilicet Hetruſci. Confectos, id eſt, uiribus conſumptos. Seruitiiq; aleam. Alea, eſt omnis ludus lucroſus: ab alio dicitur, quòd huic iam faueat, alii eſt aliena.

Intus in aleam, id eſt fortunæ committimus. Viam, id eſt rationem. Decerni, id eſt liquere. Indole, id eſt natura.

Indoles ab indolendo, ſignificat naturam ipſam, & ſignificationem naturæ.

Tergemini fratres. hoc eſt, tres in exercitu Romano, & tres in exercitu Albano. Horatios, id eſt Romanos. Curatios, id eſt, Albanos. Ciues, ſcilicet tres. Cum bona pace, id eſt, non cum crudelitate.

Fœdera alia. Digreſsio in deſcriptionem fœderis icti certo ritu & cæremoniis. Legibus, id eſt conditionibus, quia cauſæ fœderum uariant. Eodem modo, id eſt ritu & cæremonia.

Factum, ſcilicet fœdus. Fœcialis, ſcilicet Sacerdos præfectus fœderi faciendo.

Patre patrato. Numa Pompilius, ut ſuprà dixi, inſtituit Fœciales ſacerdotes, præfectos fœderibus faciendis, & internuntios pacis belliq́ue, iisq́ue ius dedit creandi patrem patratum, hoc eſt ſummum fœderis præfectum, ſic uocatum à patrando, id eſt faciendo & abſoluendo fœdere, quia patrare eſt efficere, ut patrare cædem, patrare nephas apud ueteres.

Sagmina, id eſt ſacras herbas. Inquit, ſcilicet Fœcialis.

Puram, id eſt herbam ſacram. Graminis herbam, id eſt Sagmina ſic appellata, quaſi ſancta. Regium nuntium, id eſt fœcialem. Vaſa, id eſt ſupellectilem. Facio te, ſcilicet nuntium regium. Fecit, id eſt creauit. Verbena, id eſt, cū ſagminibus.

Effata, id eſt pronuntiata. antiquo participio in antiqua hiſtoria uſus eſt. **Legibus**, uerba fœderis. **Populus Albanus**: nominatiui caſus eſt, non uocatiui. Populus Albanus, ſcilicet qui es Populus Albanus. Et uulgaris eſt hæc conſtructio apud Græcos & Latinos, ut Domine dominus noſter. **Illa** ſcilicet pacta, & fœderis conditiones. **Cera**, id eſt cerata tabula. **Vti**, id eſt ut. **Ea**, ſcilicet pacta. **Legibus**, id eſt conditionibus fœderis. **Publico**, ſcilicet non priuato. Nam priuatorum pacta nihil derogare poſſunt publico iuri.

Ferito, id eſt punito uel obrue & tange fulminibus. **Magis**, id eſt potentius. **Dixit**, ſcilicet Fœcialis.

Percuſsit. Inde etiam fœdus appellatũ dicunt à feriendo porco, uel quòd Iupiter ferire debeat tranſgreſſorem fœderis.

Sacerdotes, ſcilicet Fœciales. **Fœdere icto**, Hypotyposis, id eſt deſcriptio ſingularis certaminis ter geminatorum fratrũ, quo Romanis obtigit uictoria, fortunæ beneficio.

Deos patrios, id eſt penates. **Feroces**, ſcilicet ter gemini. **Conſederunt**, Sido, ſignificat ad locum moueo, ut auis ſidit, nondum ſedet. **Periculi**, ſcilicet cædium. **Paucorum**, ſcilicet trium parium. **Signum**, ſcilicet pugnæ. **Terni**, id eſt tres ex utraque parte.

His, ſcilicet Romanis. **Illis**, ſcilicet Albanis. **Micantes**, id eſt ſplendentes. **Neutro**, id eſt in neutram partem. **Torpebat**, id eſt premebatur præ expectatione. **Anceps**, ſcilicet ab utraque parte. **Cura**, ſcilicet ſeruitii. **Spes**, ſcilicet uictoriæ. **Vnius**, ſcilicet Horatii. **Is**, ſcilicet Horatius. **Integer**, id eſt non uulneratus.

Vniuerſis, ſcilicet tribus coniunctim. **Affectum**, id eſt debilitatum.

Redit, id eſt reſiliit. **Victor**, ſcilicet unius. **Solet**, ſcilicet fieri. **Alterum**, ſcilicet Horatium. **Alter**, ſcilicet Curiatius. **Victus**, ſcilicet etiam priuato dolore & luctu. **Manibus**, id eſt inferis dedi neci. **Tertium**, ſcilicet te.

Propius, id eſt magis. **Ditionis alienæ**, Ditio à dicendo: quia imperium ius dicit in inferiorem. **Duo Romana**, id eſt duorum Horatiorum. **Imperaret**, ſcilicet Albanis uictis.

Horatius ibat. Tragicus euentus uictoriæ Horatii, qui ſororem ſuam occidit, & iudicium capitale ſubiens, tamen data uenia abſolutus eſt. **Paludamento**, id eſt ueſtitu militari. **Soluit crines**, Fuit ſignum luctus. **Appellat**, id eſt inuocat. **Mouet**, id eſt

id eſt perturbat.

Comploratio ſororis, quæ ſibi gratulari deberet uictoriã & uitam. **Immaturo**, id eſt, intempeſtiuo. **Eat**, id eſt pereat, & eſt noema obiurgatorium. **Raptus in ius**, id eſt, accuſatus eſt parricidii: Legiturque hoc iudicium, primũ capitale de parricidio fuiſſe in urbe Romana.

Ingrati, id eſt inaccepti. **Iudicium**, ſcilicet crimen parricidii. **Duumuiros**, id eſt iudices capitales. **Facio**, id eſt creo.

Perduellionem, ſcilicet quòd contra Rempublicam fecerit cædem, & puniuerit ſororem uindicta priuata, quæ ſoror à magiſtratu debuerat puniri. Sic ergo non ſolum parricidium, ſed & perduellionẽm, id eſt crimen læſæ maieſtatis admiſit Horatius.

Perduellionis, id eſt crimine læſæ maieſtatis & ſeditionis. ſic perduellis eſt, qui uel maieſtatem læſit, uel ſeditiõſus prouocarit, id eſt appellarit ad populum. **Certato**, id eſt certet. **Vincent** ſcilicet duumuiri. **Obnubito**, id eſt tegito. **Intra pomœrium**, id eſt intra urbem.

Rebantur, id eſt putabant. **Indico tibi**, id eſt impingo tibi crimen maieſtatis & ſeditionis, & ingero tibi crimen capitale. **Clemente**, id eſt æquo. **Prouoco**, id eſt appello à Duumuiris ad populum. **Iure patrio**, id eſt ex patria poteſtate in liberos, quorum uitæ necisq́ue arbitrium fuit penes patrem, ut ſuprà in legibus Romuli dixi. **Animaduerſurum**, id eſt ſupplicium capitale ſumpturum. **Cum egregia ſtirpe**, ſcilicet quatuor liberorum.

Inter hæc. Sermocinatio pathetica patris pro filio, qua commiſeratio mouetur à circunſtantiis. **Pila**, id eſt columna Horatii lapidea in foro, ſuper quam ter geminorum ſpolia erant dedicata. **Decoratum**, ſcilicet ſpoliis. **Ouantemq; uictoria**, ſcilicet pro patria. **Furca**, id eſt cruce. **Albanorum oculi**, Comparatio.

I lictor, permiſsiones amarulentæ & ironiæ negatiuæ. **Manus**, ſcilicet Horatii filii mei. **Obnube**, id eſt obtege. **Vindicent**, id eſt aſſerant. **Ipſius**, ſ. Horatii. **Lucretur**, i. expiaretur. **Piaculo**, id eſt ſacro uel ritu uel piaculari, quo luitur & placatur quaſi crimen. Et piaculum eſt cæremonia, qua ſatisfit pro crimine admiſſo. Inde expiare, eſt ſatisfacere certo ritu pro crimine admiſſo. **Is**, ſcilicet pater. **Tigillo**, id eſt trabe. **Adoperto**, id eſt tecto. **Iugum**, id eſt furcam.

Sororium tigillum, id eſt furcam, hoc eſt trabem tranſ-

uerſam, impoſitam duabus trabibus erectis inſtar patibuli: inde ſub iugum mittere fuit olim militaris ignominia. Tigillum, eſt diminutiuū à tigno, in plurali tigni uel tigna: inde contignatio. **Icta,** id eſt interiecta.

Nec diu. Quintum bellum quod Romani geſſerunt cum Fidenatibus. Erat autem id oppidum ſitum quadraginta ſtadiis ab Vrbe, cuius belli cauſam dedit perfidia Metii, & populi Albani inconſtantia. **Vulgi:** ſcilicet Albani.

Tribus militibus: ſcilicet Curiatiis. **Vanum,** dictum, quaſi ualde inane. **Cœpit:** ſcilicet dictator. **Prauis:** ſcilicet conſiliis.

Popularium, Noema eſt ſententioſum ſcomma. **Ex edicto:** ſcilicet publico ritu belli indicendi. **Suis:** ſcilicet Albanis. **Societatis,** id eſt confœderationis. **Colonia Romana:** ſcilicet à Romulo deducta poſt tertium bellum. **Anio anienis,** irregulare nomen. **Tranſitionis,** id eſt defectionis. **Confluentis:** ſcilicet ubi Anio fluuius influit Tyberim. **Cornu,** id eſt, latus in exercitu.

Animi, id eſt fortitudinis, roboris. **Erigit,** id eſt ſiſtit otioſam. **Explicat ordines,** id eſt, aciem collocat in alios ordines. **Rem,** id eſt uictoriam. **Eſſe,** id eſt erat. Latera ſua, id eſt cornua. **Trepida,** id eſt periculoſa. **Salios,** id eſt ſacerdotes Martios.

Pallori ac pauori. Sic enim ueterum ſuperſtitio non ſolum diis prophanis, ſic etiam affectibus aliiſq; rebus uanis exhibuit diuinos honores. **Circumduci:** ſub montes. Et eſt ſtratagema, hoc eſt, callidum conſilium factumq; naſtrum Tulli imperatoris.

Id factum: ſcilicet quod erigerent haſtas. **Ad hoſtes,** ſcilicet Venientes. **Cornu,** id eſt latere. **Effuſa,** id eſt ſparſa. **Tum Albanus exercitus.** De fœdo quidem, ſed merito ſupplicio Metii, perfidi ducis, cuius & meminit Virgilius in octauo, dicens:

Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus.

Luſtrale: ſcilicet quo expiaret exercitum cæde, quaſi contaminatum externa.

Exciuere, id eſt conuocauerunt. **Circumdatur:** ſcilicet Albanis. **Centurionibus,** id eſt, præfectis centuriarum. **Inſit,** id eſt loqui incipit. **Romani ſi.** Propoſitio.

Maior ac periculoſior. quia facilius eſt cauere apertum hoſtem, quàm clandeſtinum & inſidioſum. **Auerteretur:** ſcilicet

metu

metu. **Circumueniri**: ſcilicet Albanis.

Nec ea culpa. Tranſlatio culpæ ab Albanis in Metium.

Documentum, id eſt exemplum. **Quod bonum.** Antiqua bene precandi formula plebi. **Duos populos**: ſcilicet Lauinienſes & Albanos, ut ſuprà de Aſcanio dixi. **Septa**, id eſt, circumdata. **Si ipſe diſcere.** Noema ſententioſum contra Metium, deploratæ perfidiæ hominem.

Ingenium, ſcilicet perfidum. **Supplicio**: ſcilicet exemplo tuo. **Ea**: ſcilicet fidem & fœdera. **Sancta**, id eſt non uiolanda. **Ancipitem**, id eſt dubium.

Exinde. Virgilius octauo Aeneidos hoc ſpectaculum fœdum ſic deſcribit:

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant. (at tu dictis Albane maneres.)
Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus
Per ſyluam, & ſparſi rorabant ſanguine uepres.

Concitati: ſcilicet ſunt. **Legum humanarum**, Quia fœditas ſupplicii huius nimium excedit humanum ſenſum, & immodice eſt immane. **Aliis**: ſcilicet fontibus. **Mitiores**: ſcilicet quàm Romanis.

Inter hæc, De excidio Albæ potentis uetuſtæque urbis, deque tranſmigratione Albanorum ciuium in urbem Romanam. Eſt autem hæc deſcriptio egregia & mirifice affectibus ſuis condita, & exemplum ethopœiæ.

Ariete, id eſt machina bellica, qua concutiuntur muri.

Vt uerò. Deſcriptio amoris erga patriam: qualis eſt apud Ouidium quoq; lib. 1. Triſtium, Elegia tertia.

Puluis: ſcilicet ex ruinis. **Mutua miſeratione.** Quia mala conciliant homines συμπάθεια compaſsio. **Auguſta**, id eſt ſacra. **Romanus**: ſcilicet exercitus. **Adæquat ſolo**, id eſt deſtruit funditus. **Temperatum**, id eſt parcitum.

Roma interim. Incrementum & acceſsio magnæ urbis Romæ ex Albanis in ciuitatem receptis.

Cælius mons. Habuit enim urbs Roma ſeptem montes, uel colles intra muros: unde & ſepticollis Roma eſt cognominata. iuxta illud Virgilii:

Scilicet & facta eſt rerum pulcherrima Roma,
Septemq; una ſibi muro circundedit arces.

Id eſt colles, quorum nomina hæc ſunt, Capitolinus, qui & Tarpeius, Quirinalis, Exquilinus. Hi tres in uno latere: in altero ue-

ro latere quatuor, ſcilicet Palatinus, Cælius, Viminalis, Auentinus. Duo uerò extra muros in ſuburbio fuere montes, ſcilicet Ianiculus & Vaticanus.

Curiam, id eſt, domum, quò conuenirent ſenatores, ad curam conſiliaq; obeunda pro Repub. **Hac fiducia**, Sextum bellum, quod Romani cum Sabinis feliciter geſſerunt. **Secundum**, id eſt proxime poſt. **Nequicquam**, id eſt fruſtra. **Feroniæ**, quam deam herbis, arboribus & plantis præficiebant: ſic dicta à ferendis frugibus & floribus.

Lucum, id eſt Aſylum. **Inde**, id eſt ex Veientibus. **Bellorum**, ſcilicet ſuperiorum. **Merces**, id eſt ſtipendium. **Publico**, ſcilicet Veientium. **Veientes**, ſcilicet maxime inſtabiles & inconſtantes.

Aucto: ſcilicet ex Albanis. **Deuictis Sabinis.** Prodigium expiatum nouendiali ſacro, quod primum Tullius peregit.

In conſpectu: ſcilicet miſſorum. **Viſi**, id eſt arbitrati ſunt.

Obirati, id eſt ualde irati. **Deum**, id eſt deorum: ſcilicet à quibus eſſent deſerti & non adiuti. **Nouendiale**: ſcilicet quo prodigium expiaretur nouem diebus.

Aruſpicū, Aruſpices ab aris inſpiciendis. **Feroces ſpiritus**, id eſt irreligioſus animus. Sic enim fieri ſolet, ut qui non magni fecerint ante religionem, demum aliquo graui caſu icti, multo magis fiant ſuperſtitioſi, quàm alii ulli, quaſi neglectam religionem uelint compenſare & reſarcire.

Ioui Elicio, de quo ſuprà dictum, quòd ſit uocatus Elicius ab elicienda, id eſt exploranda uoluntate deorum ſignificata per prodigia. **Initum**, id eſt inceptum. **Curatum**, id eſt peractum. Valerius lib.8.cap. de neglecta religione. **Cœleſtium**, rerum. **Cum domo**: ſcilicet & liberis.

Vt ſuprà ad finem Romuli & Numæ enumerauimus aliquot inſtituta & leges utriuſq;: ita nunc Catalogum facere libet eorum, quæ inſtituit Tullus Hoſtilius tanquam leges.

LEGES TVLLI HOSTILII.

Prima lex. Prius quàm inferatur bellum, res repetere oportet certa forma, propter quas ablatas & non redditas, iuſta ſit belli cauſa: de hac formula iam infrà dicetur, in Anco Martio.

Secunda. Bellum rite certaq; formula indicere oportet: de qua item infrà, in Martio. Niſi enim prius indicitur bellum, non publica uindicta, ſed latrocinium potius appellatur.

Tertia

Tertia. Fœdus iciendum eſſe certa forma, quam & Liuius ſuprà, & Homerus in tertii Iliad. principio, & Virgilius in duodecimo deſcribit.

Quarta. Singulare certamen inter binos plures'ue, æquo iure fieri debere, ita ut neutra pars ſuum certatorem adiuuet, neq; aduerſarium impediat: ſed ociofe & quiete ſpectet ad finem uſq; certaminis, de hoc uide Homer. in tertio Iliad.

Quinta. Conditiones ſecũdum fœdus factas, utrinq; obſeruari oportet, ita ut uicti pareant uictoribus.

Sexta. Duumuiri capitales ferant ſententiam capitalem de reo accuſato, & conuicto criminis capitalis.

Septima. Perduellionis crimen capitale eſto capiteq́ue puniatur. & perduellis eſt, qui uel ſeditionem excitat & facit, uel maieſtatem magiſtratus imminuit & lædit, uel ſecuritatem Reipub. ſollicitat.

Octaua. Rigor & nimia ſeueritas legum iudiciorumq́; eſt aliquando temperanda per æquitatem, quæ eſt benigna interpres iuris ſummi. Eſt autem ius ſummum, iniuria ſumma: & pendet hæc æquitas non in cuiuſq; arbitrio, ſed tantum in uoluntate magiſtratus legitimi, qui eſt uiua lex, ſicut ipſa lex eſt mutus magiſtratus. & de æquitate uide Ariſtot. lib. 5. Ethic.

Nona. À ſententia de capite ciuis Romani lata per duumuiros licet appellare & prouocare ad populum. Hoc enim ius prouocationis primum conceſsit Tullus Hoſtilius, quod interceptum poſtea primi conſules reddidere, ut non niſi ſententia & ſuffragiis totius populi Romani, ullus ciuis Romanus capitis damnaretur: & priuſquam capite puniretur, uirgis & flagris uapularet. alioqui non licere ciuem Romanum flagris uerberare. De hoc uide in Verrina Cicer. de ſuppliciis. Verum hæc prouocatio poſtea ad Cæſares, tanquam monarchas, eſt tranſlata: quia populus omnem ſuum conſenſum & poteſtatem in principem monarcham tranſfert.

Decima. De minore uictoria, ouationem fieri: ſicut triumphum de maiori. Vide Valer. lib. 2. cap. de iure triumphandi: & ſuprà quoq; dixi de utroque.

Vndecima. Piaculare ſacrum fieri propter cædem. Eſt autem piaculare ſacrũ, quod fit ſatisfactionis uice pro crimine, quod alioqui non punitur capite: ſed condonatur, cum iure deberet capite rependi. Inde piaculare crimen uel peccatum dicitur, quod expiatur uel luitur pœna uel ſacrificio.

Duodecima. Luſtrali ſacro purgari,uel à cæde uel à crimine, uel à ſuſpicione criminis totum exercitum, & aliquando totum populum: quod uocant Hebræi ſacrum expiationis,noſtri uerò aſperſionem aquæ benedictæ.

Decimatertia lex. De concilio caſtrenſi, cuius autoritas in caſtris militiæque tanta eſſe ſolebat fere, quanta ſenatorum in urbe, in negotiis præſertim mediocribus. Si qua uerò ad ſummam rerum attinebant, ea deferri conſueuerunt poſtea à duce ad ſenatum, populumq; Romanum, ut illi fierent autores. Decreta uerò & imperata à concilio caſtrenſi, oportebat obſeruari, alioqui pœna erat uel ignominiæ, uel perfidiæ, uel capitis, tranſgreſſori. Et ad præconis uocem conuenire ſolebant, ad conſultandum uel audiendum.

Decimaquarta. Nocentium & reorum ſupplicia peragi,partim ut è medio tollantur ſontes, publicæq; honeſtatis & tranquillitatis inimici: partim exempli gratia, ut ſuppliciis admoniti reliqui ſceleroſi, alieno periculo & exemplo malefacere ceſſent, uel ſaltem aliquid de improbitate ſua remittant.

Decimaquinta. Quanuis ſint multi mali, maximaque flagitia,tamen iure Romano,tanquam mitiore,barbaricam ſuppliciorum immanitatem eſſe nonnihil moderandam,ne prorſum excedat humanum ſenſum.

Decimaſexta. Nouendiale ſacrum nouem continuis diebus fieri,oblato aliquo prodigio uel oſtento,quod oporteat expiari.

Atque hæc fere ſunt inſtituta legeſq;, quæ in uita Tulli Hoſtilii obſeruare conuenit.

DE ANCO MARTIO IIII. Rege Romanorum.

Mortuo Tullo res, De Anco Martio quarto rege Romanorum, qui medio ingenio inter pacem & bellum, regnauit annos uigintiquatuor. **Res**, id eſt regnum. **Inſtitutum**, ſcilicet de interregno. **Interregem**, id eſt uicarium. **Fuere autores**, id eſt approbarunt. **Vt**, id eſt cum. **Auitæ gloriæ**, ſcilicet Numæ. **Proximum**: ſcilicet Tulli Hoſtili.

Ab una parte: ſcilicet à religionibus. **Antiquiſsimum**, id eſt honeſtiſsimũ,optimum. **Regis**,ſcilicet Numæ. **Relata**, id eſt deſcripta **Album**, id eſt tabulam. **Aui**, ſcilicet Numæ.

Sacella, non in caſtris. **Rati**, ſcilicet Latini. **Memor**, ſcilicet Ancus.

Se,

Se, ſcilicet Ancum. **Tempora,** ſcilicet inquietiora.

Aptiora, ideo ſe magis Tullum, quàm Numam ſequi oportere.

Proderentur, id eſt inſtituerentur. **Aequicolis,** id eſt populo Italiæ. **Legatus.** De formula & cæremonia repetendi res hoſtiliter ablatas. **Filo lanæ,** ex laneis filis contextum eſt, uelamentum id capitis. **Fas,** id eſt ius naturale. **Legatus,** id eſt miſſus. **Teſtem facit,** id eſt inuocat.

Dedier, id eſt dari noxæ. **Carminis,** id eſt ſententiæ prædictæ, uel orationis prædictæ, quæ tametſi non continetur uerſibus, & metris poëticis, tamen ſuos numeros graues habet. Sic enim carmen, quamlibet numeroſam orationem, uel numeroſum cantum uocant Latini.

Iuriſiurandi, id eſt quod iuramentum iam pronuntiet. **Deduntur,** id eſt res & ſontes. **Quos:** ſcilicet iniurios, noxios.

Expoſcit, ſcilicet ad pœnas, ut ſibi noxæ dedantur. **Tot enim ſolennes ſunt.** Induciæ ſeu feriæ trigintatrium dierum, inter res repetitas & bellum indicendum.

Audi Iupiter. Formula & cærimonia belli indicendi & conſulendi ſenatum populumque de bello indicendo. **Terreſtres,** id eſt heroes **Teſtor,** id eſt in teſtimonium adduco uel aduoco. **Nuncius,** id eſt legatus. **Redit:** ſcilicet poſt res repetitas, & nondum indicto bello. **Rex,** uel conſul poſtea.

His ferme uerbis, id eſt ex hac formula ſermonis.

Condixit, id eſt denuntiauit, ut condico tibi rerum: id eſt conuenio te propter res. **Inquit,** ſcilicet rex. **Ei,** ſcilicet ſenatori. **Quid cenſes,** ſcilicet de indicendo bello, & de iure adipiſcendo.

Ille, ſcilicet Senator. **Puro pioq; duello,** id eſt iuſto bello. **Conciſcoq;,** id eſt decerno. **Quandoque,** id eſt & cum. **In eandem ſententiam,** ſcilicet de bello faciendo.

Conſenſu, ſcilicet patrum & ſenatus. **Sagmineam,** id eſt ſagminibus, hoc eſt ſacris herbis circumligatam.

Puberibus, ſcilicet ſupra quatuordecim annos.

Dicere, id eſt bellum indicens. **Quod,** id eſt eo quod.

Conſciuit, id eſt concluſit. **Ego,** ſcilicet fœcialis legatus.

Dixiſſet: ſcilicet fœcialis. **In fines,** id eſt trans. **Hoc tum,** Epilogus cærimoniarum. **Eum morem,** cæremoniam utramq;.

Ancus demandata cura, Septimum bellum, quod Romani ſub Anco contra Latinos geſſere, & uictores facti, recepere uictos

non

nō in gratiam modo,uerum & in ciuitatem. **Multitudinem,** ſcilicet Latinorum expolitorio.

Auentinum, id eſt quicquid erat circa Auentinum montem. eſt generis neutri hoc loco. **Tellenis & Ficana**, ſcilicet oppidulis Latii. **Compulſo,** id eſt collecto. **Marte incerto,** id eſt dubio euentu belli.

Ad Murtiæ, ſcilicet templum. & eſt elliptica oratio, Græciſmum ſapiens. Murtia autem cognominatur Venus, à Myrto, id eſt frutice ſibi ſacro.

Ianiculum. Caſtellum in ſuburbio urbis Romanæ,uocatum à Iano Latii primo rege, qui illic ſedem habuerat. Et è regione erat Saturnia, item caſtellum,in quo habitauerat Saturnus exul, à Iano ſuſceptus,uide Ouid.in 1.Faſt.

Sublicio.i.ligato. Vocatur autem poſtea Sublicius qui contignatus eſt, & compactus ex ligneis trabibus inter ſe connexis : ab antiquo uerbo licio, quod eſt implicare, connectere. Inde & Sublicas dixerunt ueteres illas magnas arbores & trabes, quæ inuicem colligantur. **Diſcrimine,** id eſt iudicio : hoc eſt cum in tanto populo non liceret diiudicare, bene an male quiſq; ageret. **Carcer ad terrorem.** Carcer à coërcendis malis. **Mare,** ſcilicet inferum. **Ora,** id eſt oſtia,ubi Tyberis influit in mare. **Hoſtia,** id eſt Romanorum colonia. **Circa,** ſcilicet Hoſtiam.

Anco regnante, Digreſsio paulo prolixior in deſcriptionem perſonæ, qua deſcribit Tarquinium Priſcum, qui Lucumo eſt cognominatus, quonam modo hic aduena per ſuam induſtriam & comitatum exercuerit Romæ, adeo ut primus in aula Martii, deinde tutor liberorum regis, denique rex quintus Romæ ſit factus.

Lucumo uir impiger, Lucumo Hetruſco uocabulo, ſignificat dominum uel dictatorem. **Tarquiniis**, in oppidulo.

Peregrina, id eſt Græca. **Qui**, ſcilicet Demaratus.

Conſediſſet, id eſt domicilium ſuum poſuiſſet & fixiſſet.

Patri, ſcilicet Demarato. **Filio,** ſcilicet Arunti. **Qui,** ſcilicet pater. **Ventrem ferre,** id eſt grauidam eſſe. **Nurum,** id eſt uxorem filii Aruntis. **Nepotis,** ſcilicet Poſthumi.

In teſtando, id eſt faciendo teſtamento. **Sortem**, id eſt partem. **Lucumoni contra,** Deſcriptio Tanaquilis,uxoris Tarquinii Priſci. **Et quæ haud,** id eſt quæ non facile pateretur ſe agere in humiliore conditione, uel mediocri : ſed quæ

appet

appeteret maiorem & ſplendidiorem fortunam. **Illi**, ſcilicet Lucumoni. **Hetruſcis**, ſcilicet Tarquiniis. **Non potuit**, ſcilicet mulier. **Oblita**, quia affectus maior uincit minorem affectum.

Roma eſt. Occaſio loci quo commigrandum eſſet, ſcilicet Romam, ubi noua peregrinaq; uirtus facile emergeret. **Viſa**, idonea eſſe. **Futurum**, ſcilicet Romæ.

Regnaſſe Tatium, ab exemplis. **A' Curibus**, id eſt oppido Sabino. **Matre Sabina**, id eſt filia Numæ. **Vna imagine**, ſcilicet Materna. **Perſuadet**, ſcilicet Tanaquil Lucumoni ſuo. **Vt**, id eſt tanquam.

Sublatis, id eſt comportatis. **Ad Ianiculum**, Augurium Tarquinio oblatum, ſignificans ei regnum obuenturum. **Miniſterio**, id eſt ad miniſterium. **Reponit**, ſcilicet pileum.

Accepiſſe, Expoſitio augurii.

Prodigiorum, id eſt ſignorum. **Vt uulgo Hetruſci**, ſunt apud quos ſuperſtitio diuinandi originem ſumpſit authore Tage quodam. Cuius Ouidius in 14. Metamorph. meminit. & Cicero de Diuinatione.

Eam alitem, id eſt aquilam, regiam auem, & Ioui ſacram. **Eius dei**, id eſt Iouis, in cuius tutela ſunt reges. **Auſpicium feciſſe**, id eſt ſignum oſtendiſſe.

Decus. i. pileum. **Eidem**. i. capiti. **Diuinitus**, quaſi diuino ſigno & augurio. **Redderet**. i. reponeret. **Has ſpes cogitationesq;**, ſ. de excelſa dignitate. **Comparato domicilio**, id eſt cum Romæ ſuarum rerum ſummam poſuiſſet & ſtabiliiſſet. **Lucium**, ab Hetruſco nomine Lucumonis. **Tarquinium**, ab oppido unde commigrarat.

Priſcum, ab ætate. Non eſt uериſimile illi inditum eſſe nomen ſtatim in aduentu, ſed demum ſub Tarquinio Sexto, dictum eſſe illum priſcum, ad differentiam Sexti. **Romanis conſpicuum**, Incrementa Tarquinii, quæ ipſe ſua liberalitate & comitate auxit. **Conſpicuum**, id eſt nobilem.

Nobilis eſt ille, quem nobilitant ſua uilla.

Adiuuabat, ſcilicet fortunam ſuam: quia

Cuiq; mores fortunam fingunt ſui. Ariſt.

Quo minor intellectus, eo maior fortuna.

Dextere, id eſt fideliter. **Expertus**, id eſt probatus, nunc non utimur paſſiuè. **Regis**, ſcilicet Anci.

Regnauit Ancus annos, Inſtituta & leges ſub Anco Martio

tio ſic fere poſſunt colligi & obſeruari ex hac Liuii hiſtoria, ut in hoc Catalogo.

LEGES ANCI MARTII.

Prima. Sacra priuata prohiberi, ne quis ſibi priuatim fingat cæremonias ritusq́; pro ſua ſuperſtitione, ſed publice probatis, receptisq́; ritibus utatur.

Secunda. Sacra publica faſtis deſcripta obſeruari debere. Sunt autem faſti, libri, in quibus deſcribŭtur feſti dies, & feriæ, & profeſti dies, atque faſti, de quibus ſuprà in Catalogo Numæ. ſic extant Faſt. Ouid.

Tertia. Res repeti certa cærimonia, conceptisq́; uerbis. Sic enim iuſtam cauſam bello fieri, ſi res ablatæ per iniuriam repetentibus non reddantur, uel ſi iniurioſi non dedantur noxæ, id eſt ad pœnam exhibeantur.

Quarta. Senatum publicum urbis conſilium eſſe conſulendum certa formula de bello inferendo. Non enim priuata libidine, ſed publico conſilio & decreto debet inferri bellum, alioqui eſt latrocinium ſi priuatim infertur.

Quinta. Bellum indici certa cærimonia & religioſe inferri. Quia enim bellum eſt iuris tutamentum, & publica uindicta, depulſioq́; iniuriæ, ideoq́; religioſe & certo iure belli debet geri, quoad uindicatis iniuriis, quamlibet crudelibus modis parta uictoria, pax firma, tanquam belli finis, conſtitui poſit.

Sexta. Sacra regia, & poſtea conſularia, hoc eſt quæ per ipſum regem, uel conſules peragi debent, eſſe mandanda aliis in abſentia regis, uel conſulum, ne quid publicæ religionis omittatur.

Septima. Exercitum militarem ſcribi certa fomula iuramenti & certis conditionibus, de quibus apud Vegetium uide.

Octaua. Carcerem eſſe domicilium facinoroſorum, cuius metu & dolore punire oportet flagitioſos, propter exemplum & pacē publicam. Longe enim tolerabilius eſt unum atq; alterum dolere quàm totum commune in ſollicitudine damnóue eſſe, ut ſuprà dixit in Tulli Catalogo.

Nona. Aduenas fideles in officia & conſilia quoq; publica admitti, ſi eorum fides ſatis ſit perſpecta uirtusq́; probata, alioqui minus iuris eſt aduenæ, quàm inquilino & populari.

Decima. Teſtamentum condi certa formula, & conditionibus, quo continetur & declaratur ultima uoluntas morituri, quæ ſi iuſta eſt, ſeruari debet. Sed de hoc conſule iureconſultos.

Vndec

Vndecima. Tutorem orphanorum & pupillorum, ſine dolo malo curam gerere debere fideliter, qualem in ſuis rebus geri uellet.

Duodecima. Orphanos & pupillos ſuam rem curare non poſſe, uel propter imbecillitatem, uel ætatem: ideoq; ius & uoluntatem ipſorum transferri in tutores & curatores ſuos: qui uel teſtamento, uel iure cognationis, uel iuſſu magiſtratus eis dentur. Cæterum de iure tutelæ, iuriſconſultos conſule.

Atque hæc duodecim inſtituta ſunt, quæ ex hiſtoria Anci Martii, quarti regis, poſſunt elici.

DE TARQVINIO PRISCO V. Rege Romanorum.

Iam filii. De Tarquinio Priſco, Romanorum rege quinto, qui popularis rex admodum fuit, & miræ prudentiæ in augendo regno, & primum de ambitione petitioneq; regni ad populum. **Filii,** ſcilicet Anci Martii regis mortui. **Eo magis,** ſcilicet ne filii pubertatem ingreſsi, regnum ſibi præriperent.

Inſtare, id eſt inſtabat. **Quibus,** ſcilicet comitiis indictis. **Venatum ablegauit,** Legare, in publico negotio: ablegare, in priuato. **Ablegauit,** ſcilicet pueros, ne ipſorum præſentia ſibi obeſſet.

Cum ſe. Diuiſio & obliqua allocutio, qua Liuius iuſtæ orationis petitoriæ primaria capita complectitur, cuius propoſitio hæc eſt, Se Tarquinium nihil nouum, neque indignum, uel alienum à iure petere, quod regnum petat ipſe peregrinus homo. Et hic eſt ſtatus orationis, cuius ratio hæc eſt duplex, quòd ipſe Tarquinius antea priuatim publiceq; ſit bene meritus de populo Romano, & quòd ſæpe antea regnum ſit delatum Romæ ultro peregrinis etiam.

Cum, ſcilicet diceret Tarquinius. **Nouam,** ſcilicet nec iniquam. **Tatium,** Exemplum primum. **Numam,** Secundum exemplum. **Se ex quo,** Argumentum tertium. **Potens ſui,** id eſt ſui iuris, ſui arbitrii. **Aetatis eius,** ſcilicet uirilis. **Vetere patria,** id eſt Tarquiniis. **Haud pœnitendo,** ſcilicet bono.

Alios, ſcilicet ciues. **Rege,** ſcilicet Martio. **Memorantem,** id eſt perorantem. **Regnare iuſsit,** id eſt & patres, Senatusq;, popularis nominationis authores fuere, eamque

comp

comprobarunt. **Ergo**, De rebus geſtis Tarquinii in regno. **Cætera**, id eſt in cæteris.

Minorum gentium, id eſt patres uel ſenatores, tanquam de minore gente, id eſt, iuniore ordine ſenatorio. Nam non minorem poteſtatem in Senatu habebant, quàm ueteres.

In curiam, id eſt in dignitatem ſenatoriam. **Inſtructius**, id eſt apparatius. **Circo**, qui nunc dicitur maximus, id eſt magna planicies campi publici, in quo exhiberentur ludi & ſpectacula.

Diuiſa, ſcilicet ſunt in circo. **Spectacula**, id eſt loca ſpectandi. **Fori**, id eſt ſubſellia uel ſedilia. **Ludicrum**, id eſt ludus. **Solennes**, id eſt feſtiui. **Magni**, ſcilicet Circenſes, & maximi, & Romani ludi.

Priuatis, ſcilicet ciuibus. **Porticus**, id eſt deambulacra ad arcendum æſtum, uel tempeſtatem conſtructa & tecta. **Tabernæ**, id eſt negotiatorum domunculæ: & dicitur omne ædificium in quo aliquid uenditur.

Cum Sabinum. Octauum bellum, quod Romani feliciter contra Sabinos geſſere, non citra tamen ſanguinem.

Anienem, ſcilicet fluuium. **Centurias**, ſcilicet equitum.

Id, ſcilicet ſcribere centurias. **Inaugurato**, id eſt obſeruato augurio probe. **Mutari**, ſcilicet centuriarũ numerum. **Aues**, ſcilicet auſpicatæ.

Negare Accius, Obnuntiare, eſt prohibere aliquid fieri propter malum omen, & exitum. **Addixiſſent**, id eſt ſignificaſſent bonum eius rei euentum.

Ex eo, id eſt propter illam obnuntiationem, id eſt prohibitionem auguris, propter ſignum non proſperum. **Inquit**, ſcilicet rex. **Diuina**, id eſt prædic. **Inaugurato**, ſcilicet cum tuo augurio: & eſt ironia. **Inquit**, ſcilicet Tarquinius. **Atqui**, id eſt certe.

Tum illum. Exemplum miraculi præſtigioſi. **Cotem ferunt**. Cos, generale uocabulum, quemlibet lapidem ſignificat.

Portendunt, id eſt indicant. **Illum**, ſcilicet Actium. **Capite uelato**, ſcilicet more augurum, qui tectis capitibus auſpicia captabant. **In comitio**, id eſt in loco comitiorum.

Belli domiq́. id eſt publice aut priuatim. **Auſpicato**, id eſt auſpicio & ſigno futuri euentus obſeruato, unde diuinarent euentum. Etenim diuinatio, eſt earum rerum, quæ fortuitæ putantur

tantur, prædictio & præſenſio.

Vocati, ſcilicet ad conſilium caſtrenſe, de quo ſuprà in Catalogo Tullii. Conſilium, ſignificat conuentum, & conſultum. Concilium ſemper ſignificat conuentum ſolum. **Summa rerum,** id eſt, maxima negotia & negotiorum momenta conatusque.

Admiſiſſent, id eſt dediſſent bona ſigna. Vide copioſe apud Ciceronem pro domo, & de reſponſis Aruſpicum. **Numero,** ſcilicet priori. **Modo,** ſcilicet ſub Tarquinio. **Iiſdem nominibus,** id eſt trium centuriarum Romuli. **Geminatæ,** id eſt duplicatæ, ut bis mille & ſexcentos equites, uel plures adeo, contineant tres centuriæ.

Vim, id eſt multitudinem: & eſt effectus pro efficiente. Vbi enim multi ſunt, ibi maior eſt uis. Et quæ non proſunt ſingula, iuncta iuuant. **Sublicíis,** id eſt trabibus, quibus innitebatur pons Anienis. **Sublica,** à licio.

Inſignem, id eſt celebrem. **Cornibus,** id eſt lateribus pedeſtris exercitus. **Incurriſſe,** ſcilicet ad frontem. **Cedentibus,** id eſt peditibus. **Tenuere,** ſcilicet montes. **Vulcano,** id eſt deo ignis.

Tumultuario, i. extemporali, & temere collecto. **Collatia,** id eſt oppidulum. **Fratris,** ſcilicet Aruntis. **Filius,** ſcilicet Poſthumus. **Rex interrogauit,** De formula uerborum, qua certis uerbis deditio fieri ſolita eſt per hoſtes uictos. **In ſua poteſtate,** Nam qui antea eſt alienæ poteſtatis, ille ſe dedere nô poteſt alii.

Ditionem, id eſt poteſtatem. **Recipio,** ſcilicet uos in fidem & poteſtatem noſtram. **Inde priſcis,** Nonum bellum repetitum contra priſcos Latinos, quibus aliquot oppida ſunt adempta. Priſci Latini, quia Romani erant noui Latini, & qui erant extra Romanum ſolum, dicebantur priſci Latini. **Fecit,** id eſt intulit.

Pax deinde facta eſt, Res à Tarquinio in pace geſtæ, qui muniuit & ornauit urbem ædificiis, ſicut & Ancus Martius. **Mole,** id eſt conatu. **Forum,** ſcilicet Boarium. **Faſtigio,** ſcilicet in altum. **Haud facile euehebat,** Niſi enim aquæ decliuem impetum habeant & motum, nullo modo poſſunt canalibus deriuari.

Cloacis è faſtigio, Cloaca proprie ſignificat meatum & alueum, quo deducitur aqua & ſordes. Significat item canales aut fiſtulas, quibus aqua ex imo in altum ducitur, teſte Iureconſulto.

Sic ergo indicat Liuius, per tubos & fiſtulas aquam extractam de humilioribus locis in Tyberim fluuium. **Capitolio,** id eſt colle.

Amplitudinem loci, ſcilicet Capitolii, quod poſtea ſummum urbis templum fuit, ut infrà in Tarquinio ſuperbo ſcribit.

Eo tempore, Digreſsio in prodigii deſcriptionem, quod accidit circa Seruium Tullium, qui poſt hunc Tarquinium regnauit, quod regnum ei ſignificauit hoc prodigium.

Moueri, id eſt excitari. **Scire licet,** Expoſitio prodigii. **Materiam,** id eſt puerum, qui futurus eſt cauſa. **Liberum,** id eſt liberorum. **Conferri,** ſcilicet cum Seruio. **Hic quacunque,** Variatio hiſtoriæ de natalibus & genere Seruii. **Corniculo,** ſcilicet oppido Latinorum. **Cognita eſſet,** ſcilicet principis uxor.

Regina Romana, ſcilicet Tanaquile. **Mulieres,** ſcilicet Tanaquilem & matrem Seruii. **Hoſtium,** ſcilicet Romanorũ. **Venerit,** ſcilicet captiua. **Duodequadrageſimo,** Occaſio inſidiarum & cædis Tarquinii Priſci, qui immiſsis percuſſoribus à filiis Anci Martii regni, ut ſibi uidebantur, hæredibus, occiſus eſt.

Creſcere, id eſt creſcebat. **Præceps,** id eſt ex inopinato. **Inde,** ſcilicet ab aduena. **Ad ſeruitium,** id eſt ad Seruiũ. **Deo,** ſcilicet Marte. **Seruus,** id eſt Seruius Tullius. **Serua,** id eſt matre. Locus communis ſeruitus, à quo ſumitur amplificatio indignitatis.

Romani nominis, id eſt imperii. **Domus ſuæ,** id eſt familiæ Martii. **Aduenis,** ut Tarquinio. **Conſueti erant,** id eſt in aula noti erant.

Apparitores, id eſt aulicos & miniſtros. **Conuertunt in ſe,** id eſt in ſuum conſpectum. **Appellarent,** id eſt prouocarent ad regem. **In ueſtibulo,** id eſt area, quæ eſt pro porta uel ianua. **Ferramenta,** id eſt arma, & inſtrumenta ferrea, ut ſunt ligones, raſtri, fuſcinæ, falces, ſecures. **Penitus,** id eſt intro.

Obſtrepere, ſcilicet conuitiis. **Ex compoſito,** id eſt inſidioſe, & ex parato dolo. **Excepiſſent,** ſcilicet è terra.

Tanaquil inter, Prudentiæ muliebris & præſentis animi exemplum in regina, quæ callide & fortiter diſsimulauit mortem regis, & regnum Seruio Tullio clam aſſeruit & conſtabiliuit.

Sedulo, id eſt callide.

Spes

Spes, ſcilicet uitæ regis. **Seruio propere,** Adhortatio mulieris cordatæ ad Seruium Tullium, quã admonens, cum à beneficiis in aula acceptis hortatur, & animat ad regnum capeſſendum,& in ultionem. **Exanguem,** id eſt mortuum. **Tuum eſt,** propoſitio.

Vir es, id eſt fortis. **Eorum,** ſcilicet liberorũ Anci. **Alienis manibus.** ſcilicet priſcorum. **Erige te,** Exhortatio à diuino prodigio.

Portenderunt, id eſt ſignificauerunt. **Circumfuſo,** ſcilicet crinibus tuis, quos lambebat ignis tibi dormienti. **Clarum,** ſcilicet regnum & regia corona. **Et nos peregrini,** Secundum argumentum ab exemplo. **Vnde,** ſcilicet à matre captiua.

Torpent, id eſt ſunt languida & meticuloſa. **Re ſubita,** id eſt cæde regis. **Ad ſe rediiſſe,** id eſt recreatum. **Conſidere,** ſcilicet ſe. **Iubere,** ſcilicet regem ægrotum. **Dicto,** id eſt mandato.

Munia, id eſt officia. Et hactenus quidem Liuius de rebus Tarquinii Priſci, optimi principis, ſcripſit: quomodo ille habuerit ingenium, atque animum inſtructum, atque exercitatum iuxta artibus belli & pacis, fueritque prudentiſsimus artifex deuinciendæ retinendæque plebis: ad quæ non mediocriter eum adiuuerit uxoris Tanaquilis fere incredibilis prudentia & ſolertia.

Ergo libet hic quoque, ut ſuprà fecimus in fine ſuperiorum regum, inire numerum & Catalogum inſtitutorum legumque & morum, quæ obſeruari poſſunt ex hac hiſtoriæ parte de Tarquinio. Non minus enim refert ſcire incrementa iuris Romani & diſciplinæ,quàm acceſsiones ædificiorum, populorum, & ditionũ. Siquidem exempla iure ac ratione prodita, firmataque magis proſunt in publicum,& priuatum,quàm res geſtæ nudæ.

LEGES TARQVINII PRISCI.

Prima. Iure Romano tutela exire pupillos, ſi fiant puberes, hoc eſt, maiores natu quatuordecim annis, ut poſtea ſunt interpretati. Dantur autem eis deinde curatores, uſque in decimum octauum, aut uiceſimum primum annum, intra quod tempus uocantur adulti, ſub cura: ſicut pupilli, uocantur impuberes, ſub tutela.

Secunda. Comitiis tributis regem creari, id eſt tribuum ſuffragiis, & conſenſu, ut ſuprà in interregno uidimus, & infrà in Catalogo Seruii plura erunt dicenda.

Tertia. Ambitionem non haberi capitalem, ſi abſque muneribus & corruptelis fiat, ſola petitione, uel prehenſatione manuum, qua utraque licebat uti petitoribus honorum, poſtea uocatis candidatis, à candida ueſte, quàm in comitiis geſtabant.

Quarta. Orationem pro ſeipſo habere, commendando, uel excuſando, ad populũ licet, modò ne ſit ſeditioſa, aut improbis conuitiis referta.

Quinta. Potens ſui, hoc eſt, iuris arbitriique ſui fit is demũ, qui uel poſt uigeſimum primum annum egreditur curam, uel à patre emancipatur, id eſt liberatur à patria poteſtate, quem uocamus patremfamilias. Cæterum neque adultus, nedum pupillus, neq; filiusfamilias, eſt ſui arbitrii.

Sexta. Sola uirilis ætas idonea eſt rebus politicis adminiſtrandis. Iuuenes enim rerum imperiti & inconſulti, ne ſua quidem bene gerere norunt, nedum publica curare poſsint, unde & poſtea latæ ſunt leges, de ætate promouendorum ad honores & magiſtratus.

Septima. Qui olim ſunt delegandi ad publica negotia, ad Rempub. ad magiſtratus, illi uiuis exemplis principum & peritorum diſcere debent. unde & nobilium liberi deducebantur ad ſenes & peritiſsimos quoſque, quibus aſtarent & officio inſeruirent. Sicq; eorum uiuis exemplis & uiua uoce diſcerent. Vide Valerium lib. 1. cap. 2.

Octaua. Iura ciuitatis & populi uel ex libris uel uſu perdiſcenda ei, qui in repub. feliciter uolet uerſari, præſertim extero homini, uel ei quoque, qui in aliena ciuitate morari uelit commodè, atque ad eius ſe mores accommodare.

Nona. Augere Rempub. potius quàm priuatam, eſt propriũ regis magiſtratuſque officium: unde poſtea rationes repetebantur factorum à magiſtratu ſuo perfunctis. hinc etiam accuſationes de peculatu, de repetundis inſtitutæ ſunt.

Decima. Patres minorum gentium centum, æquam habere poteſtatem cum priſtinis ſenatoribus. Fuerunt autem primum ſub Romulo centum ſenatores. Secundo, hic ſub Tarquinio ducenti. Tertio infrà ſub primis conſulibus trecenti, additis centum patribus conſcriptis. Poſtea numerus uenit ad ſexcentos.

centos. Denique C. Gracchus Tyberii frater,trecentis patritiis, & trecentis equeſtribus ſenatoribus, addidit adhuc trecentos equeſtres Senatores. Ita ut equeſtris ordo bis tantum uirium in Senatu haberet, quantum patritius ordo, eſſentque nongenti Senatores. Vide Plutarchum in Gracchis, & Epitomen Flori. Iulius autem Cæſar Monarcha factus, ſenatum bellis, & cædibus, & exiliis confectum fere, ſuppleuit temere ex omni hominum colluuie: ita ut Gallos quoque & Germanos receperit in ſenatum, aliosque peregrinos, ut per iocum lex ſit ſcripta clandeſtine, qua caueretur, ne quis Senatori uiam monſtraret in curiam, neue quis cum Senatore loqueretur per interpretem. Poſtea Auguſtus Cæſar priſtinum numerum & nobilitatem Senatui reſtituit. Sub inſequentibus uerò Cæſaribus, omnes magiſtratus, & omnes Senatores, nihil aliud fuere, quàm adulatores, aſtipulatores, & ſeruilia mancipia Cæſarum, uel ſacerdotum. Sic habes octo fere mutationes ſenatorii ordinis & numeri in urbe Romana.

Vndecima. Ludi ſacri ad populum retinendũ in cærimoniis & bonis moribus, primum ſunt in Græcia & Romæ inſtituti. Vide plutarchum in Solone, & Lycurgo,& in Romulo, ut etiam ſuprà de eodem. Verum,ut fit,bonum inſtitutum nimia licentia & laſciuia declinauit,peſsimaque exempla prodidit,mutatis ritibus honeſtis in turpes.

Duodecima. Circum, id eſt latum campum eſſe ludorum publicorum,locum publicum.Non enim temerè admittebant ueteres ludos fieri in priuato, neque ſacra propter ſuperſtitionem & laſciuiam cauendam.

Decima tertia. Certa loca ſpectandi patribus equitibusque diuiſa ſunt,cum interim plebs ſpectaret promiſcue, de humiliore loco. Appellati ſunt autem illi loci ſpectaculorum æditiores, ordines ſpectandi, quorum quatuordecim proximi, multis poſt annis, aſsignati ſunt peculiariter ordini equeſtri à Roſcio Tribuno plebis, cũ antea equites, qui non eſſent patritii, ſed plebei equites ſpectaſſent promiſcue cum plebe.de qua lege Roſcia theatrali meminit Florus in Epitoma.99.

Decima quarta. Feſtis diebus & ſacræ celebritati annumerari dies ludorum. Quorum alii ſunt Stati & ſolennes: alii ſunt extraordinarii & repentini, qui uel publico ſumptu ob inopinatum aliquem caſum, uel priuato ſumptu propter munus aut funus ede-

bantur: unde & munerarii & funebres ludi ſunt appellati. Sic ergo ludorum quoque, alii ſunt publici, alii priuati. Hi quidem, quòd priuato ſumptu alicuius familiæ exhiberentur (quales gentilitii erant ludi) uel propter honoris petitionem, uel propter funeris celebritatem fierent. Sic & ludi uictorum & triumphatorum principum, & ludi natalitii; ſimileſque annumerantur priuatis. Cæterum in genere ſunt duplices ludi, ſcilicet Scenici & Gymnici. Scenici ludi ſunt, qui ingeniorum actioniſque agilitati & arte conſtant: quales ſunt fabularum actus, ut eſt Comœdia, Tragœdia, Mimus, Attellana, Ethologia, Satyra: de quorum origine indicat, ſed obſcure, Liuius in libro ſeptimo ab Vrbe condita, horum actores uocantur hiſtriones. Sunt autem fabulæ duplices, ſcilicet Palliatæ, Græcæ, à Græcis primum inuentæ, & ad Latinos tranſlatæ. Harum quatuor ſunt ſpecies, Comœdia, Tragœdia, Ethologia, id eſt morum expreſsio ludicra: & mimus, id eſt faceta, libera, laſciuaque uerſuum recitatio, cum quadam laſciua imitatione morum & ſermonis alieni. Et in his Græcis fabulis introducebantur Græcæ perſonæ palliis ueſtitæ. Aliæ ſunt fabulæ Togatæ Latinæ, à Latinis poëtis inuentæ, & excultæ. Harum ſunt quinque ſpecies. Prætextata, in qua perſonæ patritiorum uel nobilium introducuntur, quorum inſigne erat, ueſtis prætexta toga. Tabernaria, in qua plebeiæ, uileſque perſonæ inducuntur: quales fere in tabernis, & ganeis ſolent agere. Attellana, quæ erat ſimilis fere Satyræ, argumentis dictiſque iocularibus referta, & exhiberi ſolita turpibus impudiciſque geſtibus. Satyra plane Latinum poëma, in quo libere taxantur mali mores, & uitia præſertim magnorum hominum, expreſsis perſonis criminoſis, uel per allegoriam ſignificatis. Tales Satyræ extant Horatii, Perſii, Iuuenalis, & Philelphi. Dictæ autem ſunt à laſciuis geſtibus Satyrorum, id eſt hominum ſyluestrium. Mimus Latinus Græco ſimilis erat libertate & laſciuia, quale fragmentum extat Laberii apud Macrobium alicubi. His nouem fabulis adde, ſi libet, Dialogum Græcis Latiniſque apprime celebrem. Conſtant ergo hæ fabulæ & literati ludi, ingenio, arte, facetiaque poëtarum & ſcriptorum, & comitate gratiaque actorum, qui fauorabiliter eas recitare poſsint. Cæterum apud Donatum in Terentio, & apud Commentarios Plauti, Iuuenaliſque, ac ſimilium plura uide. Vocantur autem Scenici, quod in theatro ſub ſcenis, id eſt ſub umbraculis laterent perſonæ, quoad exeuntes inde in proſcenium recitarent & agerent. Gymnici ludi ſunt, qui exerci-

tio habituque corporis conſtant: appellati à nuditate, quòd ludentes, certantesque fere nudauerunt omnino corpora, uel ſaltem ſuperfluas ueſtes exuerent, ut ita expeditiores agilioresque eſſent ad obeunda certamina ludicra. Fuerunt autem Gymnici ludi apud Latinos Græcosque hæ primariæ ſpecies, quarum priores à Virgilio quoque deſcribuntur in quinto Aeneid. & ab Homero in penultimo Iliad. Prima pugna, cum certabant pugnis, manusque conſerebant ceſtibus, fuſtibus, gladiis, haſtis, pilis & ſimilibus armis.

Huc pertinet & gladiatoria, qua certabant uariis modis gladiatores, non ſolum pro gloria, ſed etiam pro uita. Hoc enim dirum barbarumque ſpectaculum Romani admiſerunt in ſuum theatrum, ut iuuentus crebro uulnerum, ſanguinis, cædiumque aſpectu aſſuefieret ad fortitudinem militarem, quo minus terreretur huiuſmodi malis, & uulneribus, quibus in prælio ſolent affici, & confici corpora. Huc pertinet & pugna decertatioque cum beſtiis, pro uita: quales multas deſcribit Martialis. Vtrunque autem horum fuit infame, & per ſeruos plerunque exerceri ſolitum. Huc refertur etiam lucta, qua alter alterum complectens, in terram proſternere & opprimere nititur. Secunda ſpecies, curſus ſatis nota, cum faciunt curriculum in ſtadio, uel campo, ad deſtinatam metam pertingendam. Tertia: Saltatio, quæ uel æquo campo, uel inferne in ſuperiorem locum, uel ſuperne in inferiorem locum: aut etiam in equos deſultorios fieri ſolet: uel in currus, ita ut non tantum nudi, ſed etiam armati & cataphracti, equos uel currus inſilirent. Quarta ſpecies: Iaculatio, quæ fit ſagittis, & arcubaliſtis, uel arcu, pila, diſco, id eſt, rotundo lapide inſtar cotis, de quo Homerus & Ouid. in Metamorph. de Hyacintho ſaxo, aliis'ue telis, hoc eſt cuiuſcunque generis armis, quæ longe proiiciuntur. Huc pertinet & iaculatio bombardarum. Et hi ludi ſunt pedeſtres fere. Quinta ſpecies: Decurſio equeſtris, qua exhibetur ſpecies quædam ludicra pugnæ equeſtris. Hæc hodieque nobilibus & aulicis uſitata eſt, uaria quidem forma, ut uel haſtis concurrant, uel gladiis, aut contis ſeſe mutuo feriant, uel manibus ſeſe mutuo equis detrahant, & aliis formis equeſtrem pugnam aſsimulent, qualem & deſcribit Liuius in principio decimi de bello Macedonico, & Virgilius in quinto. Sexta ſpecies, Aurigatio, cum certatur bigis, aut quadrigis concurrentibus, uel curriculum facientibus, quam deſcribit Ouid. in decimo Metamorph. de Attalanta. Septima, Naumachia, id eſt nauale certamen, cum in fluuio, ſtagno, lacu, mari'ue concurritur, & certatur nauigio, quam Virgil. in quinto

depingit. Huc refertur etiam natatio, & urinatio. Hæc fere ſunt Gymnicorum ludorum ſpecies & formæ, in agilitate corporis potius, quàm ingenii ſitæ. Si quæ uerò aliæ ſuperſunt, ad iſtas facile poſſunt referri. His autem Scenicis Gymnicisque ludis uaria cognomina indiderunt Romani, à uaria qualitate locorum uel circunſtantiarum: quia ludos Gymnicos fere nominarunt quinquefariam: ſcilicet Circenſes, à Circo maximo. Item Magnos, quòd magno corporis molimine, conatu, agilitateq; peragerentur: uel quòd celebrarentur in honorem magnorum deorum duodecim, quorum ſex mares ſunt. Primus, Iupiter: ſecundus, Neptunus: tertius, Apollo: quartus, Mars: quintus, Vulcanus: ſextus, Liber. Sex autem fœminæ. Prima, Iuno: ſecunda, Veſta: tertia, Minerua: quarta, Ceres: quinta, Venus: ſexta, Diana. Item Maximos, à Circo maximo, in quo ludebantur. Nam erant & alii Circi non ita magni, ut Flaminius, Apollinaris & Vaticanus. Item Romanos, quia Romæ fuerint maxime ſolennes. Item Plebeios, eo quòd acti ſint in gratiam plebis reconciliatæ cum patribus, poſt ſeditionem primam in Sacro monte: de qua infrà, in libro ſecundo. Item Megalenſes, uel Megaleſia, uel Græcos, eo quòd poſtea Cybelem tranſlatam ex Aſia minore, Romani Græcis quibuſdam ludis coluerunt: quæ Cybele terræ Dea, cognominatur magna mater, & Cetes. Verum qui Gymnicis ludis certabant, uocabantur Athletæ uel Agoniſtæ, id eſt certatores. Hæc ad præſens de ludis ſufficiant, reliqua ab aliis require.

Decimaquinta lex. Equitum centurias & ordinem equeſtrem augeri poſſe, pro conditione & uſu Reipub. ita quidem, ut plures quàm centum equites eſſent in Centuria.

Decimaſexta. Equites à cornibus, id eſt lateribus pedeſtrium copiarum locari, & interim in frontem ſeſe proripere, ut tueantur peditem. Verum de inſtructione acierum, & exercitus, uide Vegetium & Modeſtinum, de re Militari.

Decimaſeptima. Deditionem certa formula fieri, qua ſe uicti dedunt uictoribus, ut horum poteſtati ſe ſuaque, libere tamen non ſeruiliter, neque tanquam capti ſubiiciant: ſed tantum ad ingenua munera officiaque liberalia, uictoribus obnoxii & prompti ſint. Sic ergo longe differunt, deditum eſſe, & ſeruum eſſe.

Decimaoctaua. Appellare à minore magiſtratu ad ſuperiorem licet, ſed non è contrà. Verum de appellatione, conſule iuriſperitos.

Decima

Decimanona. Cauſam inter actorem & reum oportet inuicem agi, nec iudicari ſententiam'ue ullam, ne à magiſtratus quidem ferri, niſi audita utraque parte, nempe actore & reo: niſi alteruter fiat in iudicio contumax. Sed de his quoque inquire à iureconſultis.

Vigeſima. Regem aut quemlibet magiſtratum, ſi per morbum uel abſentiam, uel aliam iuſtam cauſam nequeat ipſe munus publicum obire, iure poſſe ad tempus ſibi ſubſtituere idoneum uicarium, qui ſuas ceſſantis uices locumque gerat: & eum uicarium plenam habere poteſtatem, tamen certis deſcriptam terminis.

Vigeſimaprima. Patritiorum liberis impuberibus licere geſtare prætextam & bullam auream, inſtituit Priſcus, eo quòd in prælio hoſtis eſſet occiſus à filio ſuo impubere, ut quidam ſcribunt: hoc mihi non uidetur ueriſimile. Nam ſi Tarquinius Priſcus filium habuiſſet, credo certe Tanaquilem non paſſuram fuiſſe ut Seruius Tullius regnum occuparet ſed potius filio id aſcripſiſſet.

Vigeſimaſecunda. Ius Romanum legesq́; regias uno corpore componi & conſcribi cœptum eſt ſub Priſco, per Papyrium quendam iuriſconſultum, ut teſtatur lex ſecunda, in ff. de orig. iuris. Vnde & ius Papyrianum, & leges Papyrianæ appellabantur. Verum de uarietate diſcriminéque legum iuriſque Rom. infrà demum, in tertio libro de duodecim tabulis, dicendum erit. Interim hoc obſerua, Romulum aliquot leges curiatis, id eſt curiarum ſuffragiis approbatas tuliſſe, quas, ut uidimus in Catalogis, ſequentes reges ſubinde auxerint, & Papyrius iſte in unum corpus conſcripſerit, Tarquinii iuſſu.

Vigeſimatertia. Aquam & ſordes ex Vrbe deriuari per cloacas, id eſt canales alios'ue meatus & riuos, quaſi eas cloacas in Tyberim ductas faſtigio, id eſt, ex ima parte & imo fundo conuallium atque foſſarum, Tarquinius Priſcus in illum uſum conſtruxit publicum, quas poſtea Superbus auxit maiore ſumptu & ſtructura.

Vigeſimaquarta lex. Lares familiares eſſe colendos ſacris compitalibus, hoc eſt in publicis uicis fieri ſolitis: quia compita ſunt uici & uiæ publicæ. Item aliis ſacris domeſticis ritibusq́; priuatis Larem domeſticum coli inſtituit Tarquinius Priſcus, teſte Plinio, in libro trigeſimoſexto, capite ultimo: eo quòd Lar familiaris domus regiæ, apparere uiſus ſit inter prodigium Ser-

licet ciuibus. **Confecit**, id eſt collegit. **Aeris**, id eſt aſsium. Sic enim elliptica eſt oratio centum æris, id eſt, centum aſſes æris. mille æris,id eſt mille aſſes æris, hoc eſt aſſes ænei ex ære cuſi. **Aut maiorem**: ſcilicet ſupra centum millia. **Præſto**, id eſt parati.

Ocreæ, id eſt munimenta crurum. **Huic**: ſcilicet primæ. **Stipendia facerent**, id eſt militarent. **Machinas**, id eſt inſtrumenta bellica maiora.

Secunda claſsis, continens uiginti centurias eorum ciuium, qui poſsident ſeptingentos & quinquaginta coronatos & ultra. **Ex his**: ſcilicet ſecundæ claſsis. **Scutum**, id eſt paruus clypeus, id eſt parma ex corio conſuta.

Tertiæ claſsis, continens uiginti centurias ciuium eorum,qui poſsiderent quingentos coronatos & ultra. **Millium**: ſcilicet æris. **Totidem**, id eſt uiginti. **Diſcrimine ætatum**: ſcilicet ſeniorum & iuuenum. **De armis**, id eſt ſecundæ claſsis.

In quarta, continens centurias uiginti eorum ciuium,qui poſſiderent ducentos & quinquaginta coronatos. **Arma**: ſcilicet omnia. **Verutum**, id eſt telum,quod præfixum habet ferrum, inſtar ueru acuminatum & oblongum.

Quinta claſsis, continens triginta centurias eorum ciuium, qui poſsiderent centum & decem coronatos & ultra. **Aucta**: ſcilicet centuriis. **Lapides miſsiles**, id eſt globos mittendos ex fundis. **In his**: ſcilicet quintæ claſsis ciuibus.

Accenſi: ſcilicet miniſtri & apparitores & præcones. **Tibicinesq;**: ſcilicet qui utriq; canerent ſigna & claſsica, ad pugnam & prælium conſerendum.

Hæc claſsis: ſcilicet quinta. **Millibus**: ſcilicet æris.

Hoc minor: ſcilicet infrà cenſum quintæ claſsis.

Reliquam multitudinem, Vt capite cenſos & proletarios. Vocantur autem capite cenſi, ita tenues & pauperes ciues, ut eorum bona cenſu & æſtimatione ſint indigna, niſi quis caput & uitam eorum cenſeri uelit, cum nihil præter corpus & uitam habeant. Proletarii uerò appellantur, qui nullo tributo commoditate'ue alia adiuuare poſſunt Rempublicam, quàm prole, id eſt liberis creandis & fouendis. De utriſque uide Gellium, in decimoſexto, cap. decimo. **Inde**: ſcilicet ex proletariis & capite cenſis in unum ordinem coniunctis.

Vna centuria, proculdubio longe plures ciues continens, quàm cētum,cum huiuſmodi tenuium & pauperum mille,uix comparari

parari poſsint duobus aut tribus ex prima claſſe ciuibus, quod ad facultates & fortunam attinet.

Militia, id eſt & tributo, niſi cum imperabat tributum in capita. **Ita pedeſtri**, De numero & ordine equitum, quorum centurias auxit Seruius Tullius. **Ita**, ſcilicet in quinq; claſſes. **Ornato**, ſcilicet armis ſuis. **Scripſit**, id eſt elegit. **Inauguratæ**.i.conſecratæ à Romulo. **Fecit**.i. adiecit. **Ex publico**. ſcilicet fiſco. **Dena millia æris**.i.centum coronatos. **Data**, ſcilicet ſingulis equitibus.

Viduæ, ſcilicet diuites. **Bina millia**.i.ducentos coronatos.

Penderent.i.ſoluerent. **Viduæ**, Erant enim alioqui uiduę, immunes & liberæ ab aliis muneribus publicis & tributis. **Onera**.ſ.tribuendi pecunias.

Additus, ſcilicet diuitibus. **Promiſcue**, id eſt ſine diſcrimi ne dignitatis, & perſonæ reſpectu, ut uiliſsimi cuiuſq; ſuffragium & ſententia tantum ualeret, quantum alicuius honorati diuitisq́; uox & ſententia.

• **Viritim**, id eſt per ſingulos ciues. **Eodemq́; iure**, id eſt pari inter diuites & tenues, inter nobiles & ignobiles. **Gradus**, ſcilicet dignitatum & opum. **Vis**, id eſt poteſtas ſuffragandi & decernendi. **Primores**, id eſt nobiliores & ditiores. **Primi**, id eſt nobiliſsimi.

Centuriæ peditum uocabantur, ſcilicet in ſuffragium, cũ ſcilicet haberentur comitia & conuentus populi. **Vocabantur**, ſcilicet ad ſuffragium ferendum. **Variaret**, id eſt diſſentiret uoluntas & multitudo ſuffragantium. **Vocarentur**, ſcilicet centuriæ. **Infra**, id eſt ad minores claſſes. **Ad infimos**, id eſt ad quintam claſſem, ne dum ad capite cenſos.

Hunc. ſ. noſtrum. **Nunc eſt**. ſ. in comitiis & ſuffragiis.

Tribus.i.curias. De quibus ſuprà in Romuli Catalogo dixi, quantum differant tribus à curiis. **Centuriis iuniorum**, In ſingulis claſsibus duplices erant centuriæ, ſcilicet ueturiæ & iuniores. Veturia appellatur ſeniorum ſuæ claſsis pars dimidia. Centuria iunior, uocatur iuniorum ſuæ claſsis pars dimidia altera, & in comitiis ſortiri ſolebant, utrum haberet prærogatiuam, id eſt primas partes in ſuffragiis ferendis, primumq́; locum, ut infrà in Catalogo uidebitur.

Summam, id eſt ciuium & centuriarum numerum. **Quadrifariam**, Hactenus de diuiſione ciuium in claſſes ſuas, & de ordine ſuffragandi ſcripſit. Nunc autem indicat aliam diuiſionem ciuium

ciuium in quatuor tribus locales,ſecundum loca & uicos urbis,quas Seruius inſtituit quatuor,ſcilicet Palatinam,Suburranam,Collinam & Exquilinam. Sed poſtea tribus triginta quinque numeratæ ſunt eædem quæ curiæ.ſed infrà in Catalogo de his omnibus diſtinctius indicabo.

Regionibus collibusq́ꝫ, id eſt ſecundum uicos & colles.

Tributo,ſcilicet pẽdendo. **Eius**,ſcilicet tributi. **Aequaliter**,id eſt ſecundum proportionem geometricam. **Cenſu**, id eſt æſtimatione bonorum uel ædium.

Eodem,ſcilicet Seruio. **Hæ tribus**,ſcilicet locales à Seruio inſtitutæ. **Centuriarum**, & ſuffragiorum, tamen poſtea, cum tribus & curiæ pro eodem habitæ ſunt, ſuffragia tulerunt tributim, id eſt ſecundum curias & centurias. **Cenſu perfecto**, De primo luſtro ciuium Romanorum acto per Seruium Tullium. Et luſtrum eſt numeratio ciuium Romanorum,æſtimatioq́; bonorum, & facultatum ipſorum,qui cenſentur ciues,ut infrà in Catalogo plura dicam.

De incenſis, id eſt de his qui ſe cenſeri ſuaq́ue bona æſtimari nollent, uel mala fide æſtimari paterentur minoris, quàm ualerent.

Sue,oue,taurisq́ꝫ, quod ſacrificium Latini Solitaurilia uocant, à ſue,oue & tauro compoſita dictione. **Luſtrauit**, id eſt expiauit, & ſacro piaculari purgauit,ut ſuprà de expiando exercitu dixi, in Catalogo Hoſtilii. **Idq́ꝫ**, ſcilicet ille cenſus & expiatio.

Conditum, id eſt peractum. **Cenſendo**, id eſt taxando.

Eo luſtro, ſcilicet primo. **Cenſa**, id eſt numerata & æſtimata. **Ciuium**, id eſt uirorum, qui arma geſtare per ætatem poſſunt. ex hoc numero facile apparet, longe plus hominum fuiſſe in centuria quàm centum : quia circiter centum & nonaginta centuriæ ſuprà in quinque claſſes numeratæ, non conficerent plus decem & nouem millibus ciuium, ſi centenos tantum numerares in centuriam.

Qui arma ferre, id eſt qui adulti,nedum puberes, eſſent circiter uigeſimum ætatis annum. **Eſquilias**,id eſt collem.Eſquiliæ ab excubiis uocatum ut aiunt. **Profert**, id eſt amplificat.

Pomœrium, Quid ſit Pomœrium, nempe locus proximus urbis mœnibus, immunis. **Poſtmœnium**, id eſt inter ædificia urbis & mœnia.Sunt autem mœnia proximus murus ædificiis urbis. **Inaugurato**,id eſt obſeruatione Augurii. **Extrinſecus**, id

id eſt extra mœnia & intra murum exteriorem. **Puri**, id eſt ſancti & immunis.

Cultu, id eſt habitatione & uſu. **Arari**, uel coli. **Murus**, id eſt mœnia. **Incremento**, id augmento. **Mœnia**, id eſt muri. **Termini hi**, id eſt area pomœrii immunis.

Conſecrati, id eſt exempti uſibus humanis. **Proferebantur**, id eſt amplificabantur. **Aucta ciuitate**, De templo Dianæ in urbe condito, & de callido pioq; dolo ſacerdotis Dianæ.

Magnitudine, quia colles addidit.

Formantis. De claſsibus & cenſu. **Epheſiæ**, id eſt in Epheſo urbe minoris Aſiæ potentiſsima, de quo templo Dianæ Plin. in triceſimo ſexto, cap. 14. **Fanum**, id eſt templum. **Communiter**, id eſt communibus impenſis. **Aſiæ**, ſcilicet minoris.

Conſenſum, id eſt concordia Grecorum in religione. **Hoſpitia**, id eſt iura hoſpitalia.

Iterando, id eſt dictitando de conſenſu religionis. **Facerent**, ſcilicet communibus ſumptibus. **Caput rerum**, ſcilicet in Latio & Italia: quia templum Romæ poſitum eſſet. **Armis**, ſcilicet cum Latinis & finitimis. **Id**, ſcilicet certamen. **Armis**, id eſt bello. **Fors**, id eſt fortuna. **Recuperandi**, ſcilicet ad Latinos. **Cornua**, ſcilicet bouis. **In ueſtibulo**, id eſt introitu.

Cecinere, id eſt prædixere. **Imperium**, ſcilicet ſummum.

Sabinus, id eſt dominus bouis. **Antiſtes**, id eſt ſacerdos.

Fama, id eſt per famam.

Reſponſi, id eſt oraculi. **Inceſtum ſacrificium**, id eſt non rite cœptum. **Profunderis**, id eſt lauaris: quia non licet illotis manibus facere ſacrum. **Interea**, ſcilicet cum abeſſet. **Id**, id eſt ille dolus.

Seruius quanquam, De popularitate Seruii regis, qui conciliata plebe, totius populi conſenſu regnare iuſſus eſt. Et de domeſtica impiaq; ambitione Tarquinii generi, & Tulliæ minoris filiæ Seruii, in quorum utroq; exhibetur exemplum ferociæ, ambitionis, & impietatis. Eſtq; tota hæc hiſtoria plane Tragica, de Seruio deiecto & acciſo per ſuos cognatos, imo & filios. **Viritim diuiſio**, id eſt per ſingulos ciues.

Se, ſ. Seruium. **Declaratus**, ſcilicet à populo communiter.

Criminandi, id eſt accuſandi. **Iuuenis**, ſcilicet erat. **Regia**, id eſt Seruii familia.

Tragici, id eſt diri & abominabiles. **Libertas**, id eſt ariſto

ſtocratia. **Eſſet**,ſcilicet Romæ. **Vt tædio regum**,Noëma.

Lucius Tarquinius,ſcilicet ferox, poſtea Superbus cognominatus. **Liquet**,id eſt apparet. **Filium**, imo nepotem potius,ut contendit Valla,in inuectiua contra Liuium. **Habuerat**, ſcilicet Lucius.

Quo,id eſt ut. **Fortuna**,id eſt propter fortunam. **Ferox Tullia**,ſcilicet minor,uxor Aruntis. **In uiro**, ſcilicet Arunte Mitiori. **Cupiditatem**, ſcilicet regni. **Tarquinium**, id eſt ferocem. **Virum**,ſcilicet fortem,habet emphaſin. **Sororem**,ſcilicet maiorem. **Contrahit**,id eſt coniungit,conciliat: quia ſimile gaudet ſimili.

Similitudo,ſcilicet morum. **Contrahit celeriter**, Noëma. **Eos**,ſcilicet Lucium & Tulliam minorem. **A fœmina**, ſcilicet minore Tullia. **Ea**,ſcilicet minor.

Alieni, ſcilicet Lucii. **Viro**, ſcilicet Arunte. **Fratrem**, ſcilicet Lucium. **Sorore**,ſcilicet maiore. **Ad uirum**,ſcilicet Lucium. **Contendere**,id eſt contendebat. hoc eſt uerbis aſſeuerabat. **Illum**,ſcilicet Luciũ. **Eum**,ſcilicet Lucium. **Domi**,ſcilicet ſuæ.

Tullia maior, id eſt uxor Lucii. **Iunguntur**. ſ. Lucius & minor Tullia. **Approbãte**,ſcilicet ſuſpectas nuptias. **Tum uero**,Sermocinatio minoris Tulliæ ferocis, quæ inſtigat ſtimulis ſuum maritum ad maiorem ferociam & impietatem. **Infeſtior**,id eſt magis inuiſa.

Mulier,id eſt minor Tullia. **Ab ſcelere**,ſcilicet mariti & ſororis ueneno ſublatæ. **Gratuita**.i.uana,ſine mercede. **Non ſibi**, ſcilicet dicebat. **Defuiſſe**, ſcilicet maritum. **Cum quo**,ſcilicet Arunte.

Defuiſſe,ſcilicet Lucium. **Tu**,ſcilicet Luci. **Is es**,ſcilicet ambitioſus & acer, propoſitio hypothetica. cum obiurgatione. **Scelus**,ſcilicet parricidium ſine præmio.

Accingeris,id eſt para te ad regnum occupandum. Probatio à genere & comparatione. **Moliri**,id eſt difficulter comparare. **Dii te**,Argumentum à genere & iure ſucceſsionis. **Penates**, ſcilicet domeſtici,penes nos nati.

Patrii,id eſt gentilitii. **Imago**,id eſt nobilitas. **Aut ſi ad**, Ironia amarulenta. **Ad hæc**,ſcilicet ad honorem & potentiam. Debet autem hæc ſermocinatio prorſus referri ad locos communes,ſcilicet ambitionem,gloriam,regnum, nobilitatem & in contrarios iſtos locos.

Fru

Fruſtraris,id eſt decipis. **Tarquinios**, ſcilicet in oppidum ignobile. **Corinthum**,ſcilicet in Græciam,unde exulauit auus tuus. **Stirpem**, ſcilicet auitam. **Fratri**, ſcilicet Arunti ignauo. **Nec conquieſcere**,Exemplum muliebris audaciæ & fortitudinis in re mala.

. **Peregrina**, ſcilicet ex Tarquiniis. **Animo**, ſcilicet forti.

Genero,ſcilicet Seruio. **His mulieribus**, Seditio & uiolenta impiaq; in ſocerum & patrem machinatio,qua Lucius ſibi regnum extorſit. **Minorum gentium**,ſcilicet quos Tarquinius Priſcus allegarat in Senatum.

Circumire & prehenſare, Deſcriptio ambientis honorem & regnum,qualis eſt longe prolixior & copioſior in petitione conſulatus, apud Q. Ciceronem ad M. fratrem ſuum. **Criminibus**,id eſt incuſationibus. **Stipatus**,id eſt munitus. **Extemplo**,id eſt mox.

Præparati,id eſt conciliati à Tarquinio. **Fraudi**, id eſt periculo. **Ibi Tarquinius**. Criminatio Tarquinii in Seruium qua calumniatur ille, & maligne interpretatur in peſsimam partem ea, quæ optimo animo,& ad ſummam regni utilitatem inſtituerat Seruius.

Stirpe,ſcilicet Seruii. **Seruum ſerua**,Congeries uel amplificatio criminum, qua amplificatur indignitas perſonæ & rerum Seruii. **Parentis**,ſcilicet Priſci Tarquinii. **Interregno inito**, De quo ſuprà poſt uitam Romuli dictum eſt. **Non comitiis**,ſcilicet ad creationem regis. **Authoribus**,id eſt probatoribus. **Creatum**,ſcilicet eſſe. **Infimi generis**,id eſt plebeiorum. **Odio**,ſcilicet patritiorum. **Onera**, ſcilicet tributorum & armorum.

Inclinaſſe,id eſt impoſuiſſe. **Cenſum**,id eſt æſtimationem bonorum. **Inſignis**, id eſt notabilis, ſi ſcilicet cuiuſlibet facultatum numerus eſſet notus etiam plebeis, qui alioqui diuitioribus inuident,tametſi eorum facultates non norint. **Largiretur**,extorta diuitibus.

Potiorem,ſcilicet eſſe ſe. **Illum**,ſcilicet Seruium. **Licentiam**, ſcilicet regnandi. **Dominis**, id eſt patribus patriciis.

Clamor ab utriuſque,Cædes Seruii miſerabilis. **Vltima**, id eſt maxima. **Audere**,id eſt audebat.

Cogendum,id eſt conuocandum. **Apparitorum**, id eſt miniſtrorum. **Ipſe**,ſcilicet Seruius. **Exanguis**; id eſt mortuus: **Semianimi**,id eſt ſemimortuo.

Comit

Comitatu, ſcilicet aulicorum. **Iis**, ſcilicet percuſsionibus. **Fugientem**, ſcilicet Seruium. **Abhorret**, id eſt diſſonat. **A' quo faceſſere**, Tragicæ impietatis exemplum. **Dianium**, id eſt templum Dianæ, uel locus Dianæ ſacer. **Flectente**, ſcilicet Tullia. **In collem Eſquiliarum**, ſcilicet ubi erat regia. **Is**, ſcilicet auriga. **Iumenta**, id eſt equos. **Dominæ**, ſcilicet Tulliæ. **Fœdum**, id eſt abominabile. **Monumento**, id eſt indicio memoriæ.

Amens, ſcilicet Tullia. **Furiis**, ſcilicet quæ furiæ pœnas expetebant à Tullia propter ſororem occiſam. Vide Ciceronẽ pro Roſcio,& in primo de Legi.ubi furias interpretatur eſſe anxios dolores conſcientiæ malæ & inquietæ in animis ſceleratorum. **Per**, id eſt ſuper.

Patremq́ ſanguinis, Notatio, uel emphatica ac tragica deſcriptio. **Quibus iratis**, id eſt propter quos iratos. **Similes exitus**, ſcilicet exilium & cædes. **Seruius Tullius**, Epilogus Seruii Tullii. **Succedenti**, ſcilicet poſt Seruium. **Aemulatio**, id eſt imitatio.

Occiderunt, id eſt perierunt. **Vnius**, ſcilicet tanquam domini. **Eum**, ſcilicet Seruium. **Ni ſcelus**, id eſt niſi cognatorum eius impietas impediiſſet & anteuertiſſet eius conſilium. **Interueniſſet agitanti**, ſcilicet Seruio.

Sicut antea ſuum cuique regi Catalogum ſubieci, quo inſtituta, mores, leges, à ſingulis inuenta aut ſeruata comprehenduntur: ita nunc etiam poſt Seruii Tullii uitam, ſimilẽ Catalogum ſubiiciam, quo difficiliores aliquot leges continentur & inſtituta.

LEGES SERVII TVLLII.

Prima ergo eſt. Sola patrum & ſenatus autoritate & uoluntate regnare poſſe regem, & præeſſe ſummum magiſtratum, licet ſuprà in Numa, populi aſſenſus ſit etiam quæſitus, ſicut in poſterioribus quoque regibus. Hoc in conſulibus poſtea mutatum, & in Cæſaribus creandis, tranſlatum eſt. Nam fere Cæſares erant, quos milites prætoriani legerant, uel quos ſibi Cæſares ipſi ſubſtituerant ultima uoluntate, quibus tamen Senatus autoritas accedebat. Rectiſsime uerò agitur ubi Senatus & optimates creant magiſtratum, uel aliquid inſtituunt, penes quos eſt ſummum reipublicæ conſilium, prudentia & maieſtas. At uulgus ut incertum, ita & ſtultum ignobileque eſt.

Secunda. Principis & magiſtratus eſſe firmare atque munire opes ſuas publice priuatimque. Nam alioqui parum maieſtatis eſt in eo, niſi autoritas confirmetur & conſiſtat ſuis uiribus ac potentia.

Tertia. Inducias eſſe bona fide hoſti ſeruandas. Etenim induciæ ſunt feriæ belli, inſtitutæ utriuſque partis conſenſu & pacto inter hoſtes, quibus utrinque nulla ui debet attentari quicquam, ſed tuto & ſine metu agere. Vide Gellium lib.1.cap.25.

Quarta. Oportere eſſe diſcrimina & ordines ciuium hominumque, ſecundum officia publica uel priuata, uel ſecundum opulentiam, uel nobilitatem, uel prudentiam. Ne quilibet infimæ ſortis æquetur optimo cuique: ne ſordidi honeſtis, nobiles ignobilibus, pauperes diuitibus, ſtulti uel rudes ſapientibus temere commiſceantur. Suprà autem dictum eſt de tribus ordinibus, ſcilicet, patritio, equeſtri & plebeio. Debetur enim ſuus cuique honor, ſuum cuique præmium, ſua cuique reuerentia, & ſuam quiſque conditionem agnoſcere, & ea, uel humili contentus uel excelſa non efferri immodice debet.

Quinta. Secundum cenſum cuique obeunda eſſe munia & onera reipub. ne pauperes & humiles immodicis oneribus ſupprimantur, nec diuites & magni otioſe & illiberaliter contra rempub. agant, ſed quiſque pro ſuis uiribus & facultatibus eã adiuuet. Fuitq; hoc Seruii inſtitutum longo ſaluberrimum urbi Romanæ, quo ciuium ſuorum, atque ſuis adeo bonis & opibus potuit ſe ſuſtinere. Eſt autem Cenſus, æſtimatio bonorum & facultatum cuiuſque ciuis, quo poſsit fieri coniectura, quantum quiſque ciuium, pro facultatum ſuarum proportione geometrica rempub. adiuuare queat pecunia & tributo, cum opus fuerit. Sic in Euangelio Lucæ, cap. 2. ſcribitur Octauium Auguſtum egiſſe cenſum totius orbis imperio Romano ſubiecti: Græci uocant τίμημα, id eſt æſtimationem, uel ἀπογραφὴν, id eſt deſcriptionem, quod cuiuſque bona, opes & facultates, quanti ualeant, cenſeantur, æſtimentur, & deſcribantur, ut ſic Reſpub. ſuas opes uireſq; non ignoret, & ſecundũ eas ſe queat comparare.

Sexta. Quemque ciuem in ſua claſſe cenſeri & numerari debere. Eſt autem appellata claſsis, à Græco uerbo καλεῖν, id eſt à uocando, quod ciues uocarentur ad cenſum, uel ad comitia, & ſuffragia ſecundum ordinem claſsium. Qui autem non eſſent claſſici, id eſt qui non eſſent digni uel idonei, ut cenſerentur in aliqua claſſe, illi non uocarentur neque ad cenſum, neque ad comitia, nedum

dum ad ullos honores in Vrbe. Sunt ergo quinque claſſes ſecundum opes & facultates eorum inſtitutæ à Seruio Tullio, quæ deinceps perdurarunt, licet creſcente repub. & imperio, increuerit etiã quantitas facultatum, proportione circiter decupla, ut uidebimus ex ſequenti ſupputatione: quia hic ſub Seruio Tullio circiter ducenteſimum annum urbis, cenſa eſt prima claſsis mille coronatis.

Secunda, ſeptingentis quinquaginta coronatis. Tertia, quingentis coronatis. Quarta, ducentis quinquaginta coronatis.

Quinta & infima, centum & decem coronatis, quo tempore adhuc paruæ, uel ſaltem mediocres fuere opes Romanorum ciuium. Verùm intra annos trecentos adeo creuere ipſorum facultates, ut tempore belli Punici ſecundi, circiter annum urbis quingenteſimum quinquageſimum, cenſa ſit prima & ſuprema claſsis ſenatorum, & patritiorum & equitum ſenatorii ordinis, quindecim millibus circiter coronatorum, uel ſaltem duodecim millibus. Nam paulo poſt occupata Aſia, pluribusque prouinciis, ita ſunt auctæ Romanorum opes & potentia ex orientalium ſpoliis & rapinis, ut cenſus equeſtris non eſſet minor duodecim millibus coronatorum. Quam ſummam facultatum, qui non haberet, is non cenſeretur uir equeſtris ordinis, neque in eo ſederet. Senatorius autem cenſus non eſſet minor uiginti millibus coronatorum, quam ſummam qui non haberet, non legeretur in Senatum. Poſtea uero Cæſar Auguſtus Octauius ita auxit utrunque cenſum, ut equeſtris haberet uiginti millia coronatorum, Senatorius uerò, triginta millia coronatorum. Tertia, tribus millibus coronatorum. Quarta, mille coronatis. Quinta & infima, quingentis coronatis: hoc eſt, quinquaginta millibus æris: quam ſummam qui non poſsideret, non eſſet claſsicus, id eſt non cenſeretur in claſſe aliqua. Ergo Seruii quarta & quinta claſsis, poſt tanta incrementa, non cenſa eſt, ſed annumerata ſexto ordini capite cenſorum & proletariorum, qui cum non haberent quod penderent tributum, à militia quoque & ab aliis tributariis oneribus habebantur immunes. Attamen allegabantur ad onera ſordidiora & uiliora, non tamen ſeruilia. Vide Gellium in 16. capitu. 10. & de his Liuium in 4. lib. belli Punici circiter initium. Hæc autem æſtimatio partitioque ciuium non Romæ ſolum eſt obſeruata, uerumetiam apud Græcos, & præcipue Athenis, ut ciues ſecundum cenſum & facultates ſuas facerent munera, & rempub. adiuuarent, de qua re multa ſunt apud Demoſthenem in oratione de muneribus.

Septima. Singulæ claſſes ſunt in centurias ſuas diſtinctæ, non quòd tantum homines centum una centuria contineret, ſed plures etiam apparet fuiſſe ciues in centuria, ex ſupputatione luſtrorum. Hic ergo obſerua duplices fuiſſe centurias, nempe claſſicas & equeſtres.

Octaua. Centuriæ equeſtres primum à Romulo tres inſtitutæ, hic quoque à Seruio ſunt auctæ: ita, ut centum coronati darentur ex publico fiſco ad equos emendos. Sic ergo equeſtris ordo non mediocre accepit incrementum.

Nona. Viduæ & pupilli ſunt quidem immunes Romano iure à militia, ſed tamen tributum pendere, pro facultatum ſuarū portione, coguntur, & præſertim equitibus uiginti coronatos annuos pendebant ad alimentum equi.

Decima. Diuites oportet obire onera pecuniaria, cum habeant unde pendant. Tenues autem, cum parum habeant, aliis oneribus, non pecuniariis neque ſumptuoſis, adiuuare debent rempublicam.

Vndecima. Suffragia in comitiis à ciuibus rogare & colligere ſecundum cuiuſque dignitatem conuenit. Et quidem ſub prioribus regibus æqualiter ualebant ciuium ſuffragia, pauperum æque ac diuitum. Verum Seruius inſtituit, ut penes optimates maior eſſet autoritas, maiorque uis ſuffragiorum. Hic autem obſerua primo, Comitium eſſe locum publicum, in quem conueniant homines ad audiendum, conſultandum, uel ſuffragandum uocati. Comitia uero eſſe conuentum ciuium & hominum. Erant ergo Romæ tria comitiorum genera, ſcilicet Centuriata, Curiata, Tributa. Vocantur autem centuriata comitia, magna, uel maxima, extra urbem in campo Martio haberi ſolita, quo omnes omnium claſsium centuriæ conuocabantur: adeoque omnes claſsici ciues, & ſinguli præſertim ex prima claſſe, aliquando ex ſecunda quoque, raro ex inferioribus, rogabātur ſuffragia. His comitiis creabantur poſtea Conſules, Prætores, Aediles, Quæſtores & Pontifices. Hic etiam ferebantur centuriatæ uel populares leges, tanquam à ſingulis centuriis claſsium, & totius populi, omniumque ordinum conſenſu latæ. Comitia curiata agebātur intra urbem, cum primores ex triginta quinque curiis in concionem uocabantur, erantque minora comitia. Hinc curiatæ leges & curiata ſuffragia dicuntur, tanquam à curiarum primoribus latæ. His etiam creari ſolebant minores magiſtratus & ſacerdotes. His etiam capitalia iudicia & ſenten-

tiæ

tiæ capitales ferebantur, ut infrà in principio ſecundi de Valerio Publicola patet. Comitia tributa dicuntur, cum ex una aliqua tribu conuocabantur ciues: & hæc intra urbem ſuo loco fiebant, cum tribus locales conuenirent. Quanquam poſtea Curiata & Tributa comitia non multum uidentur differre, ut ſuprà de curiis & tribubus dixi.

Duodecima. Tribus locales quatuor à Seruio Tullio ſunt inſtitutæ, à partibus urbis appellatæ, ſcilicet Palatina, Exquilina, Collina & Suburrana. Fuere & aliæ tribus non locales, ſed à tributo, id eſt pecunia in publicum pendenda & tribuenda uocatæ, uno numero curiarum. Ita, ut Ciceronis tempore & ultra, eædem fuerint tribus & curiæ: ſicut & eadem fuere curiata tributaque ſuffragia & comitia. Curiæ ergo ſunt à cura reipubl. dictæ. Tribus à tributo. Hic tamen & aliam diuiſionem ciuium obſerua, quod Romæ conſtituta ſint collegia. Et collegium eſt ſodalitas quædam ciuium, collecta ſecundum profeſſionem uel artificium ſuum, ſicut hodieque ſunt collegia ſacerdotum, collegia ſcholaſtica, collegia artificum: ut piſtorum, laniorum, ſutorum. Sic & Romæ honeſta erant collegia pontificum, Augurum, Sacerdotum, Publicanorum, menſariorum, mercatorum, & ſimilium artificiorum.

Decima tertia. Incenſos, hoc eſt, eos qui nolint cenſeri, mulcta aut pœna eſſe afficiendos. neque in numero ciuium eſſe habendos, ut Cicero quoque in oratione pro Archia arguit.

Decima quarta. Luſtrum quinto quoque anno condi. Eſt autem luſtrum cærimonia quædam expiatoria, qua ciues luſtrarentur, id eſt expiarentur, & purgarentur, quibuſdam ſacris, quæ Solitaurilia uocantur: & expiato populo, agebatur cenſus ciuium à rege, alióue magiſtratu. Paulo uero poſt trecenteſimum annum Vrbis, peculiaris magiſtratus eſt inſtitutus luſtro condẽdo, & cenſui agendo, qui magiſtratus Cenſura uocatur, & inde Cenſores uocati ſunt, quinto quoque anno tanquam æſtimatores & inſpectores, non tantummodo facultatum ciuium, ſed etiam morum, penes quos diſciplinæ Romanæ priuatim publiceque regimen eſſet, & ut ius publicorum priuatorumque locorum, & uectigalia reditusque populi Romani ſub nutu atque arbitrio eorum eſſent. Vide infrà in principio quarti libri. Hinc & notæ cenſoriæ uocantur, quibus afficiuntur uel negligentes, uel criminoſi & probroſi: ita, ut Cenſoribus liceret è Senatu eiicere probroſos Senatores, & equos adimere probroſis equitibus: & ex ſua claſſe, uel è numero

quoque ciuium eiicere probroſos ciues, honeſtiores uerò transferre in locum honoratiorem.

Decimaquinta. Muros, mœnia, & pomœrium Romano iure eſſe ſancta & publica, ut ſuprà in Romuli Catalogo dixi.

Decimaſexta. Non ſolum armis & ſcientia belli, ſed & conſiliis artibusq; pacis Rempub. conſiſtere; iuxta illud Iuſtiniani, in exordio ſuarum Inſtitutionum. Imperatoriam maieſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus armatam eſſe oportet.

Decimaſeptima. Agrum captum & ereptũ hoſtibus uictis, in ciues uiritim diuidere primus inſtituit Seruius, cum alioqui agri hoſtium aut publici fierẽt, aut colonis aſsignarentur, aut locupletioribus uenderentur: ita, ut tenues nihil agri obtinere, ſibiq; uendicare poſſent. Hinc autem populares quidem, ſed pernicioſæ tamẽ & turbulentæ leges agrariæ ſunt à Tribunis plebis inuentæ, cẽteſimo ferè anno poſt hanc diuiſionem Seruii, à Spurio Caſsio conſule, ut infrà in lib. 2. ſcribitur. De his uide Plutarchum in uita Gracchorum.

Decimaoctaua. Nuptiæ inceſtæ & illicitæ habentur iure Romano, quæ inter proximos cognatos, & proximos affines copulantur: ut inter parentes & liberos, inter fratres, & coniuges fratrum, qua de re Iureconſultos conſule.

Decimanona. Sine iuſſu regis aut magiſtratus ſuperioris nemini licere uocare Senatum, aut uocare plebem, imo nec conuenticula facere. Nam faciens conuenticula, id eſt priuatos conuentus popularium ad conſultandum de negotiis publicis, habetur pro ſeditioſo & perduelle. De hoc conſule & Iureconſultos, à quibus uocatur & tractatur lex Iulia maieſtatis.

Vigeſima. Non hic licet matronæ Romanæ in publicũ progredi, niſi cauſa ſacrorum, nedum in cõuentum prodire. unde & quidem Senator legitur occidiſſe uxorem ſuam, quòd deprehenderet eam ſtantem in foribus nudo capite. Idq; uirò impune fuiſſe. Et hæc inſtituta ex Liuio obſeruare poſſumus in uita Seruii.

Sequuntur etiam aliquot obſeruata alibi.

Vigeſimaprima. Leges commerciales de uenditione & emptione, deq; ſimilibus commerciis & contractibus primus inſtituiſſe Romæ fertur Seruius, ut contractus & commercia bona fide fierent & ſeruarentur, de quibus longe plurima à Iureconſultis diſſeruntur.

Vigeſimaſecunda. Primus etiam Seruius Romæ æs ſignauit, id eſt pecuniam inuenit, ita uocatam, quod æris ſignati nota erat pecudis alicuius, utpote tauri, bouis, ſuis, ouis figura. Signauit autem

ita, ut æneus as ualuerit duodecim unciis æris, hoc eſt noſtris denariis paulò plus tribus. Sic decem aſſes ualent drachma. Viginti aſſes ualent didrachma, id eſt quadrante aurei Romani. Octoginta aſſes ualent aureo Rhenano. Centuſsis, id eſt centum aſſes, ualent aureo coronato, hoc eſt quinque quadrantibus Rhenanis. Et obſerua loquendi formulam: quia decem æris, elliptica oratio, tantundem ſignificat, atque ſi dicas, decem aſsis ærei, uel decem aſſes æris, id eſt ex ære, qui eſt decuſsis. Sic & centum æris, & centum aſſes, & centuſsis, idem ſignificant. Ita & mille æris, & mille aſſes ænei, ualent decem coronatis. Asq; ita in infinitum numerabis. Poſtea uerò, paulò antè bellum Punicum primum, argentum quoque ſignatum eſt, ut denarius argenteus ualeret decem aſsibus, à quibus & nomen habet, id eſt drachma: & duo denarii ualerent quadrante aurei, & octo denarii ualerent aureo Rhenano, & decem denarii ualerent coronato. Reliqua apud Budæum de aſſe, & in eius epitome quære. Inuenta eſt autem pecunia, tanquam inſtrumentum & precium emptionis, locationis, & ſimilium contractuum, quod precium daretur pro merce, ne ſola permutatione cogerentur inuicem cōtrahere, & ſemper mercem pro merce dare. Sicut apud priſcos, teſte Homero & Iureconſultis, fieri conſueuit. Vide etiam Plutarchum in Lycurgo. Nam hæc impræſens ex uita Seruii obſeruaſſe ſatis eſt.

DE LVCIO TARQVINIO SVperbo VII. Rege Romanorum.

De L. Tarquinio Superbo, ſeptimo rege Romanorum, qui uigintiquinque annos Romæ tyrannum potius quàm legitimum magiſtratum egit. Siquidem tyrannus eſt magiſtratus, qui non ſecundum leges, ſed per uim & libidinem ſuam imperat, magis commodo proprio, quàm popularium utilitate proponitur. ergo ſæuæ tyrannidis exemplum in hoc Tarquinio; & apte deſcribitur uita tyranni.

Facta: ſcilicet ſuperba. **Patrum**, id eſt Senatorum, **Conſcius deinde.** Periphraſis & deſcriptio tyrannidis. **Exemplum**: ſcilicet pellendi regni. **Armatis**: ſcilicet ſatellitibus. **Præter uim**: ſcilicet utpote tyrannus. **Vt**, id eſt nempe. **Quem**: ſcilicet metum. **Cognitiones**, id eſt iudicia. **Rerum**, id eſt criminum. **Sed unde**, id eſt etiam innocentes. **In patres legere**, id eſt ut eſſent Senatores. **Ordo**: ſcilicet Senatorius.

Per ſe, id eſt ipſos. **Regum**: ſcilicet Romanorum. **Soluit**, id eſt deſtruxit. **Domeſticis**, id eſt priuatis. **Hoſpitia**, id eſt ius hoſpitalitatis. **Ab Vlyſſe.** Vide Ouid. in decimoquarto, de conſuetudine Vlyſsis & Circes.

Oriundus, id eſt ortum ducens. **Iam magna.** Exemplum tyrannicæ calliditatis & uerſutiæ Tarquinii in opprimendo Herdonio principe Latino, aduerſante ſibi liberius, quàm tutum erat tyranno. **Ferrentinæ**: ſcilicet Deæ, quæ præerat floribus & frugibus ferendis ac gignendis.

Eſſe: ſcilicet negotia. **Aritia**: ſcilicet oppido non procul à Roma. **Muſsitantes**: ſcilicet hoc cognomen Superbi.

Excitis, id conuocatis. **Patientiam**: ſcilicet Latinorum. **Iugum acceperint**: ſcilicet ſi ſe Tarquinio ſubiecerint.

Quod ſi, ab exemplo. **Quod**: ſcilicet imperium. **Sui ciues**, id eſt Romani. **Crediderint**, id eſt commiſerint Tarquinio.

Illud: ſcilicet regnum. **Creditum**, id eſt commiſſum.

Parricidio: ſcilicet cæde ſoceri & regis Seruii. **Credere & Latinos.** i. quod Latini quoque debeant committere regnum Tarquinio. **Alienigenæ**: ſcilicet Latini. **Deberent**: ſcilicet credere regnum Tarquinio. **Nec ſic**, id eſt etiamſi Romani dicant bene creditum ei regnum. **Sin**, id eſt ſi autem. **Qui**: ſcilicet Romani.

Quid melioris ſpei, id eſt quàm meliorem ſpem. **Si ſe**: ſcilicet Herdoniū. **Inde**: ſcilicet ex concilio. **Diem concilii.** Conciliū dicitur à conciendo, id eſt conuocando. **Eodem**, id eſt ad eam rem. **Homo**: ſcilicet Herdonius. **Is**: ſcilicet Tarquinius. **Id temporis**, id eſt tam ſero. **Proximis**, id eſt amicis.

Diſceptatorem. i. arbitrum. **Exemiſſet.** i. præripuiſſet.

Tuliſſe: ſcilicet Tarquinium. **Tacitam ferunt.** Non feres à me hoc tacitum, id eſt contradicam tibi. **Cognitionem**, id eſt iudicium. **Habiturum infortunium**, Quia Romano iure filius eſt in poteſtate patris, neque habet in patrem ius accuſandi uel agendi. **Aricinus.** i. Herdonius. **Ciuium.** ſ. Romanorum.

Pro imperio. i. ex plena poteſtate. **Oblato**, id eſt intentato.

Aduerſæ, id eſt contra Turnum. **Moram ſuam.** Infero tibi moram, id eſt do tibi occaſionem morandi. **Illatam.** i. factam.

Dici, id eſt quod diceretur, **Solus**, id eſt Turnus. **Aggreſſurum**, id eſt quod Turnus noluiſſet aggredi Tarquiniū. **Rem**, id eſt cædem. **Autor**; ſcilicet Tarquinius ipſe. **Quem**; ſcilicet

cet ſe Tarquinium. **Inde**, id eſt ex abſentia ſua. **Abſentis**: ſcilicet Tarquinii. **Spem**, id eſt Turnii. **Non dubitare**: ſcilicet ait Tarquinius.

Ad eum. ſ. Turnum. **Abditi**, id eſt occultati. **Indicta**, id eſt non defenſa. **Caput**, id eſt fontem.

Reuocatis deinde. Hoc Tarquinii inſidioſum factum & exitiabilem dolum contra Turnũ, uidentur Latini hiſtorici à Græcis mutuati eſſe, ut eſt apud Tragicos de Vlyſsis dolo contra Palamedem, cuius meminit Ouid. in oratione Aiacis, in 13. Et Vergil. in oratione Sinonis, in 2. Aeneid.

Poſſe quidem. Subdola oratio Tarquinii ad Latinos, & fraudulentum fœdus cum eis initum. **Participes**, id eſt ſocii. **Patre ſuo**. ſ. Priſco Tarquinio. **Capita**, id eſt principes.

Secretum, id eſt ſeparatum. **Manipulos**, id eſt ordines militares. **Ex binis**, id eſt ex dimidio Latino, & dimidio Romano manipulo. **Singulos**, id eſt in unum manipulum mixtum.

Binos, id eſt duos dimidiatos manipulos.

Geminatis, id eſt, duplicatis. ut tantundem militum acceſſerit ex Latinis, quantum prius erat conſcriptum ex Romanis, ſic tamen, ut unuſquiſque manipulus contineret quinquaginta milites Romanos, & quinquaginta Latinos.

Centuriones, id eſt præfectos manipulorũ. Manipulus autem multitudo eſt militum, continens centum circiter milites, quanquam uariauit hic numerus ſæpe. uide infrà in lib. 8.

Nec ut iniuſtus. De bellis à Tarquinio geſtis. Et deſcribit hic undecimum bellum à Romanis feliciter geſtum contra Gabinos, & pulchrum uaframẽtum ſtratagemaq; Tarquinii filii, quo decepit Gabinos: quale exemplum fraudis ſcribit etiam Herodotus in 2. lib. editum à Sopyro duce contra Babylonios.

Ea arte: ſcilicet militari. **Degeneratum**: ſcilicet id quod erat factum inhoneſte & tyrannice. **Decori huic**: ſcilicet militari. **In ducentos**: ſcilicet duraturum: quia Romani perpetuum quaſi bellum poſtea ſub Conſulibus & Tribunis geſſere, ut deſcribitur in ſextum uſq; librum. **Recepiſſet**, id eſt confeciſſet.

Rege deum, id eſt Ioue. **Pecuniam captiuam**, id eſt manubias. **Lentius**, id eſt tardius. **Nequicquam**, id eſt fruſtra. **Minime arte Romana**, Quia Romanorũ eſt aperta ui ſine inſidiis agere. Sed dolus an uirtus ſit, quis in hoſte requirat?

Ex compoſito: ſcilicet dolo. **Patris in ſe.** Querelæ fraudulentæ Sexti filii contra patrem, quibus impoſuit Gabinis.

Vertiſſe. i. Lucium patrẽ. **Eum:** ſcilicet Lucium. **In ſuos,** id eſt domeſticos. **Se:** ſcilicet Sextum. **Quod ſi apud.** Peroratio. **Tegere,** id eſt defendere. **Ardoris,** id eſt incendii. **Infenſus,** id eſt commotus Sextus.

Porro, id eſt aliorſum. **Vetant.** ſ. Gabini Sextum. **Eſſet:** ſcilicet Lucius. **Sæuiturum.** ſ. Lucium. **Gratum aduentum eſſe:** ſcilicet dicebant. **Illo.** ſ. Sexto. **Adhiberi.** i. adhibebatur.

Veteribus, id eſt ſenioribus. **Notiores:** ſcilicet propter experientiam diuturnam. **Identidem.** i. ſubinde. **Aſſumere,** id eſt aſſumebant. **Ciuibus:** ſcilicet Romanis.

Liberi. i. filii. **Accreſceret.** ſ. apud Gabinos. **Tum,** id eſt tunc. **Eſſe,** id eſt erat. **Videbat:** ſcilicet Sextus.

Dixerit. ſ. pater. **Quæ uiderit.** ſ. à patre. **Ambagibus,** id eſt ſignis obſcuris, ſecretis. **Primores.** ſ. tanquam ſumma capita ciuitatis. **Sua inuidia,** quia ipſis alioqui inuidebatur.

Minus ſpecioſa: ſcilicet uel propter innocentiam, uel propter potentiam. **Iuxta,** id eſt pariter. **Diuiſa.** i. adiudicata. **Fiſco:** ſcilicet ærario publico. **Adimi,** id eſt adimebatur. **Orba,** id eſt ſpoliata. **Romano,** id eſt Lucio.

Inde ad negotia. De Capitolio in Iouis honorem conſtructo, quod templum habet nomen à capite humano ibidem inuento, dum iacerentur fundamenta. Fuit autem templum cum arce coniunctũ in monte Tarpeio, qui cognominatus eſt inde Capitolinus.

Patrem: ſcilicet Priſcum. **Filium:** ſcilicet Lucium. **Arx:** ſcilicet Tarpeia. **Exaugurare,** id eſt religione liberare & exuere **Inaugurata,** id eſt religioni addicta. **Numen,** id eſt poteſtatem ſuam oſtendiſſe & uoluntatem. **Aues:** ſcilicet auſpicatæ. **Non addixere,** id eſt non dedere bonum ſignum. **Acceptum,** id eſt intellectum. **Vnum deorum,** id eſt ſolum ex omnibus diis.

Portendere, quia terminus ſignificat finem & limitẽ ſtabilem.

Perpetuitatis, id eſt perpetui imperii. **Portendens.** i. ſignificans. **Aperientibus.** i. fodientibus. **Quæ ſpecies.** i. capitis. **Haud per ambages,** id eſt manifeſte. **Arcem.** ſcilicet capitolinum. **Caput rerum.** i. ſedem regni & imperii ſummam. **Cecinere,** id eſt prædixere.

Augebatur, id eſt, liberalior fiebat. **Manubiæ.** i. pecuniæ redactæ ex præda. **Pictori.** i. hiſtorico. **Suppeditauere.** i. ſuffecere. **Talenta:** ſcilicet auri & argenti. **Quadraginta talenta,** id eſt uiginti quatuor millia coronatorum. Nam talẽtum

ualet

ualet ſexcentis coronatis. **Quadraginta millia pondo argenti.** i. quater centena millia coronatorum. Pondo argenti eſt mina, & mina ualet decem coronatis.

Magnificentiæ, quia nunc ædificant ſumptuoſiſsime. **Publica pecunia**, id eſt ex publico tributo collecta.

Foros. i. ſedilia. **Duobus operibus**, id eſt foris & cloacæ. **Noua**, id eſt noſtræ ætatis ſumptuoſitas. **Multitudinem**, ſcilicet ocioſam. **Colonis mittendis**, ſcilicet in oppida deuicta. **Circeiosq́;**, Quia Circei oppidum ſitum eſt ad mare, ubi fabulantur poëtæ olim habitaſſe Circem, in maritima ora Italiæ.

Hæc agenti. De prodigio, quod oblatum Tarquinio, portendit ei mutationem rerum ſuarum. Et de oraculo Apollinis, quod Bruto ſucceſsionem imperii ſignificauit. Eſtq́; hic, ad finem libri uſque, optimum narrationis copioſæ & facilis exemplum: cui confer eam narrationem, quæ eſt in ſecundo Faſtorum Ouid. breuior aliquanto, & familiarior, unde uidebis aperte diſcrimen medii & grandis generis orationis, quanquam hic Liuius nonnihil ſe à grandiloquentia ſubmittit. **Agenti**, ſcilicet Tarquinio. **Feciſſet**, id eſt excitaſſet. Nam facere fugam, ambiguum eſt. ſignificat enim fugere & fugare.

Publica prodigia, ſcilicet interpretanda. **Sortium**, id eſt oraculi Apollinis. Nam olim oracula dabantur per ſortes.

Ignotas, ſcilicet Italis. **In Græciam**, ſcilicet ad Delphos, quod oppidum erat Phocenſium ſuprà Achaiam. **Comes his**, Deſcriptio perſonæ L. Bruti, qui ſe, alioqui callidus, ſtultum ſimulauit eſſe, ut ita tutius ageret inter Tarquinios. **Cuius**, ſcilicet ſtulti.

Primores, ſcilicet interfectos. **Auunculo**, ſcilicet Tarquinio. **Fortuna.** i. bonis ſuis. **Parum præſidii.** ſ. apud tyrannum. **Induſtria.** i. dolo. **Bruti.** ſ. quod ſignificat ratione carentem & beſtialem quaſi. **Obtentu**, id eſt ſpecie. **Liberator.** ſ. prudentiſsimus & fortiſsimus, qui liberaret urbem à tyrannide.

Effigiem. id eſt ſignum, uel ſymbolum. Sicut enim nobile aurum ſub baculo ligneo incluſum tegebatur, ita ſub moribus Bruti ſtultis & ſimulatis, latebat ingenium eius callidum, prudensq́; animus. **Spem**, ſcilicet unde reddebantur oracula. **Brutus alio.** Expoſitio oraculi callida per Brutum.

Pythicam uocem. i. Apollinis oraculum, qui cognominatur

Pyth

Pythius à Pythone ſerpente occiſo,teſte Ouid.in 1. Metamorph.

Omnium mater, ſcilicet quæ ex terra & ſuper terram naſcuntur. **Reditum**, De obſidione Ardeæ urbis Rutulorum,& de contentione iuuenum nobilium ſuper caſtitate uxorum, deq; Lucretia caſtiſsima,uidē Ouid.in 2.Faſt.Cingitur &c.

Magnificentia, id eſt ſumptu regio. **Fabrorum**, Faber eſt, quicunque laborat malleo. **Statiuis**, id eſt ocioſis caſtris. **Commeatus**, id eſt ius abeundi & redeundi,æquiuocum eſt. **Accenſo**,ſcilicet per ebrietatem. **Quin**, id eſt inquit,cur non.

Præſentes, ſcilicet nos. **Noſtrarum**, ſcilicet uxorum. **Spectatiſsimum**. i. maxime credibile. **Tenebris**. ſ.noctis. **Collatiam**, ſedem Collatini prope urbem. **Lanæ**.i.lanificio. **Lucubrantes**.i.ad lucernam laborantes. **Laus penes**,id eſt Lucretia iudicata eſt optima.

Adueniens uir.ſ.Collatinus. **Adueniens**. ſ. in domum Lucretiæ. **Ibi Sextum Tarquinium**, De impio & inceſto amore Sexti Tarquinii in Lucretiam, & de mulieris eius caſtitate.

Ibi, id eſt in conuiuio. **Ignaris**. ſ. Lucretia & eius familia.

Circa, Eſt hoc loco aduerbium loci. **Fateri**, id eſt fatebatur. **Obſtinatum**,id eſt conſtantem. **Inclinari**.ſ.ad turpitudinem.

Sordido adulterio. Vetere enim iure Romano proximi quique ſanguine uel affinitate, priuatim pœnas ſumendi indicta cauſa à mulieribus in adulterio deprehenſis, poteſtatem habebant. Sic ergo Tarquinius comminatur ſe uelle per uim eripere Lucretiæ primo caſtitatem,deinde & uitam,deniq; & bonam famam:quia uelit ſeruum occiſum in lectum Lucretiæ ponere proxime eam, ut iure uideatur & dicatur muliercula occiſa propter adulterium, à cognato Sexto Collatini mariti.

Quo terrore,ſcilicet dedecori. **Expugnato**, id eſt propter expugnatum. **Patrem**.ſ.Lucretium. **Virum**. ſ.Collatinum. **Singulis amicis**.i.ut quiſq; adducat unum fidelem amicum. **P. Valerio**. ſ. Publicola. **Lucretiam ſedentem**, Querelæ Lucretiæ, quibus ad uindictam ſuos incitat. **Satin ſaluæ**.ſ.res eſſent.Subſtantiuum omiſſum eſt. **Violatum**. ſ. per uim. **Inſons**.i.non conſentiens libidini. **Teſtis**.ſ.innocentiæ. **Sibiq;**.ſ.ipſi.

Viri.i.ultores & uindices. **Gaudium**.i.libidinē. **Omnes**. ſcilicet quatuor. **Coacta**.ſ.Lucretia. **Authorem**. ſ.Sextum.

Ment

Mentem, id eſt quæ uelit & conſentiat peccato. **Conſilium**. i. uoluntas & conſenſus. **Conclamat uir.** Coniuratio contra Tarquinios & animoſitas Bruti, qui hic demum animum hactenus diſsimulatum aperuit.

Manantem, id eſt fluentem. **Ante regiam iniuriam.** i. ante uim Sexti. **Coniuge**. ſ. ſua. **Exacturum**. i. perſecuturum. **Regnare**, id eſt regem eſſe. **Præceptum**, ſcilicet à Bruto, id eſt iurant in uerba Bruti. **Regnum**, ſcilicet Tarquinii.

Vocantem. i. conuocantem ciues. **Elatum prope**, funebre uerbum, ab effero. **Elatum domo**, Tumultus contra Tarquinium excitatus inſtigatore Bruto. **Domo**. i. ex arce Collatini. **In forum**, ſ. Collatiæ. **Per ſe**, i. ſuis uiribus. **Mouet**. ſ. homines. **Quod**. ſ. ſumere arma. **Hoſtilia auſos**. i. Tarquinios uiolentos. **Pari**, id eſt ſufficiente. **Præſidio**, id eſt cuſtodia. **Primores**, Vt Lucretium, Publicorum, Collatinum. **Quo ſimul**, id eſt ſtatim ut.

Tribunum Celerum. i. ad magiſtrum equitum. **Ibi oratio habita**, Enumeratio iniuriarum Tarquinii, quibus inſtigat populum Romanum Brutus, ad pellendos urbe regnoq; Tarquinios. **De ui**, primum. **De ſtupro**. ſecundum.

Et miſerabili, tertium. **De orbitate**, quartum. **Tricipitini**. i. Lucretii patris. **Addita ſuperbia**, quintum. **Miſeriæ**, ſextum. **Labores**, ſeptimum. **Demerſæ**, i. ſuppreſſæ. **Circa**, i. in uicinia.

Indigna, octauum. **Et inuecta**, nonum. **Filia**. ſ. uxor Tarquinii. **Inuocatiq́;**, decimum. **Vltores**. i. qui ulciſcantur impietatem & parricidia liberorum.

His atrocioribusq́;, De regno abrogato Tarquinius, quos unanimi conſenſu populus Romanus priuatos & exules eſſe iuſsit. Vtrum uerò hoc iure fecerint Romani, an non, huius loci non eſt diſputare. **His**, ſcilicet criminibus.

Scriptoribus, ſcilicet mihi Liuio. **Relatu**, id eſt ut referatur. **Facilia**, id eſt quia non eſt tutum.

Quæ præſens rerum, Obſcurum Noëma eſt, quo Liuius perſtringit immodicam potentiam & licentiam Cæſarum, ut Auguſti & Tyberii, qui ætate Liuii parem quaſi Tarquiniis tyrannidem & libidinem exercebant Romæ, ſublatis è medio optimis quibuſque in bello ciuili, & deſtructa libertate Romanorum. **Memoratis**. i. à Bruto recitatis. **Ipſe**. ſ. Brutus.

Nomina dabant, ſcilicet in militiam. **Exercitum**, ſcilicet qui

qui obſidebat Ardeam. **Furias**, id eſt ultrices deas, quæ ulciſcuntur parricidia aliaq; flagitia. Per furias enim poëtæ ſignificāt flagitioſæ conſcientiæ cruciatus.

Rex. ſ.L.Tarquinius. **Comprimendos**, id eſt ſedandos.

Obuius, ſcilicet adhuc uiribus impar regi. **Tarquinio clauſæ**, Fuga L.Tarquinii regis & liberorum eius. **Exacti**, id eſt expulſi. **Cære**, ſcilicet oppidum. **Sex. Tarquinius.** Exemplum punitæ impietatis Sexti contra Lucretiam, & proditionis contra Gabios, & tyrannidis.

Liberatam. ſ.per Brutum. **Inde**, ſcilicet poſt regem & in locum regum. **Centuriatis**, id eſt magnis. **A præfecto urbis**, ſcilicet Spurio Lucretio.

Ita quidem in hoc primo Liuii libro deſcribitur pueritia quaſi & prima ætas imperii Romani, acta ſub regibus ſeptem, qui Monarchiam tenuere annos plus quàm ducentos quadraginta, intra quod temporis ſpatium pueriles & imbecilles adhuc Romanorum uires fuere, paruo ſpatio circa Romanorum agrum contentæ, paucisq́ue coloniis. Sic enim à minimis initiis paulatim ad mediocria, inde ad magna, poſtea ad maiora, denique ad maxima conſcendunt uires regnorum, urbium, & populorum. Cæterum nobis hic reſtat ſeptimus Catalogus legum & inſtitutorum, quæ obſeruari poſſunt ex uita Tarquinii Superbi, in eundem, quem ſuprà diximus uſum, nempe ad inquirendos fontes & origines publici priuatiq; Romani iuris: atque ut horum Catalogorum exemplo iuuenes plura obſeruent & excerpant ex hiſtoricorum lectione diligenti, qui tametſi non numerant leges, ſed res geſtas factaq; deſcribunt, tamen exempla proponunt morum & legum priuatarum iuxta & publicarum, aut contra eorum, quæ male aduerſus mores legesq́; fiunt.

LEGES ET INSTITVTA
L. Tarquinii Superbi.

Ergo primum inſtitutum ſub Tarquinio eſt. Regem & Tyrannum præcipue uti miniſterio præſidioq; ſatellitum armatorum contra uim. Superiores tamen reges cum aulicorum comitatu inermi ſoliti erant incedere, utpote mitiores, & propter clementiam ſuam charitatemq; ſuorum tutiores.

Secundum. Cognitiones & iudicia criminum capitalium, antea communia Senatui cum rege, iam ſub Tarquinio ad ſolum regem tranſlata ſunt. Verum mox noui conſules denuo tranſtulere

cap

capitalia iudicia ad totius populi ſuffragia & conſenſum, ut infrà,in ſecundo de Valerio Publicola dicetur, uide & ſuprà in catalogo Tullii Hoſtilii.

Tertium. Senatum conſuli à rege, etiamſi monarcha ſit rex, unusq; ſumma rerum potiatur. ſed hoc inſtitutum tantum ualuit apud moderationem & æquabilitatem ueterum regum, non apud Tarquinium,aliosq; ſuperbos principes. Boni enim ſuos hodieq; habent conſiliarios,quos plerunq; audiunt & ſequuntur.

Quartum. Ius hoſpitale publicum priuatumq; apud ueteres ſacroſanctum & honeſtiſsimum fuit, & prope in proximo gradu amicitiæ locatum:cuius umbra quædam hodieq; inter principes & nobiles ſaniores perdurat,cum frugalitate & reuerentia aliqua.Non autem hoc ius intelligas eſſe in uulgaribus hoſpitiis, ut nunc appellamus tabernas,cauponas,& diuerſoria.

Quintum. Romano iure non datur actio filio contra patrem, ne quidem ciuilis,nedum criminalis, niſi in crimine maieſtatis:imo inter patrem & filium uix ulla datur actio, niſi grauiſsimis ex cauſis. Sic uetus ius obſeruantiam erga parentes à liberis requirit,ut pater ſit conſtitutus quaſi iudex & dominus ſuorum liberorum, in quos habuerit olim poteſtatem uitæ & necis. ut ſuprà in Catalogo Romuli dixi.

Sextum. E medio tollendos eſſe qui uelint res nouare: quia conantur conuellere ſtatum ueterem Reipublicæ, & mutationem publicorum morum,& legum facere,cum omnis mutatio ſit exitiabilis in Repub.Nouatores ergo iſti,pro ſeditioſis habendi ſunt.

Septimum. Supplices olim recipi ſolebant,qui bona fide confugerent ad aliquem principem uel populum,etiam criminoſi:unde à Moſe quoque conſtitutæ ſunt ciuitates refugii, quò confugerent illi,qui propter fortuitum aliquod crimen, alioqui in patria ſua parum tuti eſſent:unde hodieq, perdurant priuilegia & immunitates eorum locorum, ex quibus non licet quenquam rapere profugum: qualia ſunt Cœmiteria,Templa,& domus peculiari immunitati donatæ,quæ Aſyla poſſunt appellari.

Octauum. Inaugurare & exaugurare fana,id eſt noua religione imbuere & ueteri exuere,ad pontifices pertinet.

Nonum. Sine commeatu,non licere abeſſe à militia.Significat autem hic commeatus facultatem abeundi & redeundi in militiam ſuo tempore,datam à duce.

Decimum. Deprehenſam mulierem in adulterio, etiam priuata poteſtate à proximo cognato uel affine, nedum marito occidi licere,

licere,uel in publicum accuſari de adulterio, & repudio ſeparari à marito,uel ſupplicio affici.

Vndecimum. In factis & delictis non caſum, neque euentum, neque uim ſpectari,ſed uoluntatem & malitiam:quia crimina ſunt uoluntaria,non fortuita aut uiolenta. Eſt enim in libero arbitrio hominis bene aut male agere politice:unde & uirtus & uitium uocatur habitus uoluntarius. Quæ uerò caſu fortuito, aut ui fiunt, ea iure non poſſunt puniri. Contra uerò etiam uoluntas & conatus malitioſus ſine effectu,iure punitur, propter exemplum & utilitatem publicam.Sed hæc ex Ethica philoſophia ſunt petenda.

Duodecimum. Tribuno ſcelerum,id eſt magiſtro equitum, & aliis magiſtratibus honoratis licuit ſolum uocare populum ad concionem,& conuentum publicum, alioqui nemini,ut ſuprà dixi, ius eſt facere conuenticulum.Pro ſeditioſis enim habentur,qui conuenticula faciunt ſine iure aut poteſtate publica.

Decimumtertium. Poſt exactos Tarquinios adeo exoſum fuit nomẽ regium,nedum poteſtas regia, ut leui ſuſpicione affectati regni aſperſos,priuati quoq; homines potuerint occidere,ut infrà de Spu.Melio Caſsio, de Manlio Capitolino, & alibi de Gracchis aliiſq; popularibus regni affectatoribus legitur.Veruntamen Iulius Cæſar & Octauius Auguſtus,contra ius & libertatem,ſibi regnum & monarchiam uendicauere,quod inde per omnes Cæſares uſq; in pontifices Romanos durauit.

Decimumquartum. Exilio damnatus terra ſua patriaq́; arcetur,ut non liceat ei impune eò redire,neque habeatur in numero ciuium.

Decimumquintum. Dicitur Tarquinius Superbus primum Romæ excogitaſſe,& inſtituiſſe uincula,tormenta,carceres,& alias coërcitiones ad reprimendos malos,uel etiam innocuos: tamen facile apparet ex ſuperioribus, longe antiquiora hæc fuiſſe, etiam in urbe Romana. Atque hic eſt catalogus fere inſtitutorum & legum, quæ in uita Tarquinii obſeruari poſſunt. Et in hunc modum hunc primum Liuii Librum ſatis perſpicue & copioſe expoſitum eſſe iudico.

FINIS.

IOANNIS VELCVRIONIS IN T. LIVII AB VRBE CONDITA LIBRVM ſecundum Annotationes.

*

ARGVMENTVM.

PRIMAM ætatem Romani imperii,tanquã pueritiam, dixi actam eſſe ſub regibus annis ducentis quadragintaſex circiter, quam inde ſequitur ætas ſecunda, tanquam iuuentus imperii, ſub annuis binis conſulibus aut conſulari poteſtate, qua exercuerunt ariſtocratiam: hoc eſt,imperium penes optimates fuit, annis circiter quadringentis ſexaginta, à Iunio Bruto Valerioque Publicola primis conſulibus,in Iulium Cæſarem Dictatorem uſque: qui monarchiam, id eſt regnum ſibi, ſuiſque & ſucceſſoribus uendicauit, extincta libertate & ariſtocratia. Itaque ſecundus hic liber continet res geſtas circiter initia imperii conſularis, & multa egregia exempla morum priuatorum & publicorum, item legum & inſtitutorum complectitur, & hiſtoriam annorum non amplius quadraginta,cuius ſummam Florus in ſecunda epitome deſcribit. Vt autem melius intelligantur,quæ ſtatim à principio huius ſecundi libri tradit Liuius, præmittere libet catalogum legum & inſtitutorũ, nouorum quidem, ſub primo anno conſularis imperii, conſulibus Iunio Bruto, & Valerio Publicola, quæ poſtea per omnẽ ferè ætatem ſecundam ſub conſulibus actam ualuere.

LEGES ET INSTITVTA PRIMI anni Conſularis ſub Iunio Bruto,& Valerio Publicola coss.

Primum igitur inſtitutum conſulis Bruti cum populi conſenſu,hoc eſt,binos conſules cum ſumma regia poteſtate in ſingulos annos creari, qui optima quæque ciuitati ſuæ conſulant, & Senatui populoque præſint bona fide,publica magis commoda,quàm priuata quærentes,utque nemo poteſtatem & imperium eorum detrectet,neque iis in iudicio publico, aut priuata actione negotium

ſaceſſat aut reſiſtat, quoad in annuo conſulatu agant, ſuumque annum expleant. Tametſi ſtatim eodem hoc anno regiam conſulum poteſtatem aliquantum imminuit Publicola, ut uidebimus de prouocatione.

Secundum. Conſules non ſolum omnia iura regia tenere, ſed & inſignia geſtare, de quibus ſuprà in catalogo Romuli dictũ eſt ſatis.

Tertium. Conſules alternis faſces habere debere duodecim in urbe, tametſi hoc poſtea mutatum eſt, præſertim, ut conſul extra urbem in militia aut prouincia agens, pariter duodecim faſces teneret, ut ille alter qui in urbe eſſet. Erant autem faſces iſti, inſigne metuendum ex uirgis & fuſtibus ſecuri colligatis: quod ſymbolum indicaret, conſulem habere ius exequendæ & ſumendæ mulctæ & pœnæ capitalis quoque, nedum mitioris. Poſtea faſcium minor tamen numerus communicatus eſt etiam prætoribus urbanis & prouincialibus, item proconſulibus, aucto imperio & iuriſdictione Romana:& ita parem quidem poteſtatem, ut pares faſces uterque conſul habebat. Licet quandoque prærogatiua ætatis, nobilitatis, ſapientiæ, meritorum, potentiæ eſſet aliqua alterutri.

Quartum. Nemini licere Regem agere Romæ, ita conſentiente & iurante populo: unde poſtea ſumper pro capitali habitum eſt, affectare regnum, ut de Spurio Caſsio Melio, de Manlio Capitolino, de Gracchis, aliiſque patet.

Quintum. Senatum Brutus ſuppleuit à Tarquinio diminutum, adiectis patribus conſcriptis, & allectis ex equeſtri ordine, ut eſſent trecenti ſenatores.

Sextum. Conſules quoque ſacrorum agere curam, ſicut reges, & uidere ne quid de religione minuatur aut mutetur. Ideoq; regem ſacrificulum Brutus creauit, qui abſentibus conſulibus curaret ſacra, debita antea regi, nunc autem conſulibus.

Septimum. Libertatem & nouum imperii ſtatum ita muniendum eſſe magnis paruiſque momentis, ne qua occaſio detur relabendi ad priſtina uitia.

Octauum. Charitas Reipub. uincere debet charitatem priuatam, & in genere quilibet affectus, quodlibet ius & uinculum publicum & erga Remp. ſuperare & uincere debet priuatos affectus, priuata iura, priuataq; uincula. Priuata enim nihil præſcribere, neq; adimere poſſunt publico ipſi iuri. Exemplum huius hic proponitur à Bruto, qui charitatem reipublicæ prætulit charitati & amicitiæ, quæ ſibi priuatim erat cum Tarquinio. Et hanc legem probat ius

naturæ,

naturæ,publica priuatis & propriis debere præferri, tametſi corrupta hominis uoluntas prauuſque affectus,ſui quàm aliorũ ſit amantior,& propria priuataque anteferat publicis, contra legem naturæ, & contra conſcientiam.

Nonum. Magiſtratui non licet abrogare ſuam poteſtatem, niſi ſemetipſum abdicet & exuat honore & poteſtate ſua:niſi ſuperior magiſtratus cogat inferiorem ui aut iure magiſtratu abire. Et interim, dum aliquis cum poteſtate eſt, nihil contra eum priuatim aut publice ab inferioribus ſtatui iure poteſt, donec eius annus uel potentia exierit. Finito enim magiſtratu,demum repetebantur ab eo rogationes geſtorum & actorum,neque tum erat impune contra commodum publicum aliquid in magiſtratu admiſſum.

Decimum. Binos Conſules totius populi ſuffragiis creari extra urbem Romanam Centuriatis comitiis,hoc eſt, maximo totius populi conuentu. Supra autem in catalogo Seruii Tullii, ſatis multa dixi de modo ſuffragiorum,& de comitiis.

Vndecimum. In Ariſtocratia, id eſt optimatum imperio æquum ius & libertatem eſſe omnibus optimatibus,omnibus equitibus,omnibus etiam plebeiis,pro ſua cuique portione & conditione. In regno uerò, cum unus præeſt, imparia & non æqua ſunt, multa pro arbitrio regis aut pro libidine Tyranni.

Duodecimum. Leges & iura cuilibet ex æquo & pari, pro ſua proportione,præeſſe & prodeſſe tam inopi,quàm potenti,& ex æquo omnes ligare,& pariter tranſgreſſores punire.Nam,ut Solon Athenienſium legiſlator dixit,leges non debent eſſe telis aranearũ ſimiles,quibus culices & infirmæ muſcæ tantum irretiuntur: maiores autem ueſpæ & crabrones eas telas perrumpunt. Non enim potentes impune abire debent præuaricatores legum, neque infirmi inopeſque tantum pœnas luere.

Decimumtertium. Vetus inſtitutum eſt,literis conſignari & confirmari promiſſa.hinc iureconſulti multa diſſerunt de obligatione, quæ ſcriptis & ſyngraphis corroboratur, quam uocant obligationem literarum.

Decimumquartum. Legatos neque rem ſuam priuatam, neque aliam ullam, quàm quæ ſit eis mandata, neque hoſtile quicquam agere debere: alioqui eos legationis ſuæ præuaricatores iudicandos eſſe,uel hoſtium loco habendos: quod ſi ſuum faciant officium,tum denique eos iure gentium ſacroſanctos,nõ uiolari debere.

Decimumquintum. Ea quæ Deo ſemel conſecrata ſunt,

non debent humanis uſibus prophanari priuatim: unde & ſegetem in campo conſecrato iam Marti enatam, religioſum dicit cõſumere,& piaculo dignum.

Decimumſextum. Proditores damnari crimine & ſupplicio perduellium, hoc eſt,ſeditioſorum & hoſtium patriæ, quam impie uoluerunt prodere.

Decimumſeptimum. Publicum officium magiſtratus & erga Rempublicam affectus uincit & ſuperat priuatum officium,& paternum quoque affectum, ut ſupra eodem inſtituto octauo dixi, & hoc Bruti exemplum ſeuerum in liberos ſuos oſtendit.

Decimumoctauum. Perpetuus Romæ mos fuit, ultimo ſupplicio capitali damnatos,primum uirgis cædi, deinde capite plecti,uitaq; ſpoliari.

Decimumnonum. Seruus homo, tametſi non ſui iuris, ſed in aliena prorſum heri ſui poteſtate eſt, tamen certis de cauſis certisque modis poteſt manumitti ab hero ſuo, hoc eſt, libertate & iure ciuitatis donari. Vnde & ſeruus manumiſſus, dicitur libertus uel libertinus. Sed plura de manumiſsionibus à iureconſultis quære. Vindicta tamen, hoc eſt, cæremonia quædam manumittendi ſerui, & quaſi uindicandi aſſerendique eius in libertatem apud Prætorem, erat maxime uulgaris modus manumiſsionis, & honeſtiſsimus: quo ſtatim libertus factus inter ciues Romanos numerabatur.

Vigeſimum. Reges & magiſtratus in peculiari cura Dei eſſe, arguit ius naturæ, & ius diuinum:unde toties apud Homerum Iupiter dicitur inſtituere fouere,tueri reges & principes.

Vigeſimumprimum. Maxime decere ipſos primarios duces, pugnam capeſſere atque incipere, &, quemadmodum Liuius de Hannibale ſcribit, primos inire prælium, & ultimos conſerto prælio excedere:non autẽ poſt principia ſtare, ſibique cauere ignauiter:niſi forte periculum ſit de uita monarchæ alicuius, cuius mortem totius ſummæ rerum, & ingentis imperii exitium ſequeretur.

Vigeſimumſecundum. Victoria ab illis ſtare iudicatur, uictoresque illi demum uocantur, qui minus hominum in prælio amiſere.

Vigeſimumtertium. Vetus mos fuit, præclaros principes nuper mortuos,publico luctu ſuorum popularium,ad integrum annum,aliúdue iuſtum tempus, honeſtari. Nam pium eſt ſane, populares ſuum deſiderium ſuamque charitatem erga mortuos quoque magiſtratus bonos teſtari luctu: & huius moris exempla in ſacris quoque

quoque literis habentur.

Vigeſimumquartum. Qui non licebat uni eſſe conſulem, ideoque collegam ſibi adiungere oportet in eiuſmodi magiſtratu, qui duos pluréſue deſiderat. Nam commune ius nemo debet ſibi uni arrogare & uendicare.

Vigeſimumquintum. Totius populi conſenſum uimq; maiorem eſſe quàm conſulis aut magiſtratus, ita demum intelligi, ſi populus nondum ius ſuum & poteſtatem ſuam tranſtulerit in principem uel magiſtratum ſuum, inque eius legitimos ſucceſſores: alioqui enim, ſi fidem dederit & obſtrinxerit populus ſuo magiſtratui, minor eſt poteſtas conſenſuſque populi totius, quàm ſui magiſtratus. Et hoc potiſsimum in monarchia obſeruatur, ubi unus præeſt ſummæ rerum, item ſeruatur hoc in hæreditaria iuriſdictione.

Vigeſimumſextum. Amari potius quàm metui debere magiſtratum à popularibus ſuis, ius naturale & humanitas deſiderat. Conuenit itaque utroſque ita ſuum officium facere, ut amore mutuo & reuerentia ſe inuicem proſequantur. Id quod in priuata quoque ſocietate & poteſtate obſeruari debere admonet Terentianus Mitio, eo loco, ubi dicit, Stabilius eſſe imperium quod beneuolentia adiungitur quàm ui.

Vigeſimumſeptimum. Animum & perſonam magiſtratus, & priuatorum quoque, magis ſpectandam eſſe, quàm alias circunſtantias.

Vigeſimumoctauum. Conſules primum habebant regiam poteſtatem & ius uitæ necisq; in ciues: ſed Valerius Publicola Conſul, Bruto collega ſuo mortuo, conſularem poteſtatē imminuit, cum ius ferendæ ſententiæ de capite ciuis Romani non liberū conſuli neq; merum imperium ei permiſit, ſed ad totum populum id tranſtulit. Atq; hæc una & prima lex eſt plebeia de prouocatione, id eſt, appellatione à Coſſ. ad totū populum in cauſa capitali, de qua & infrà in libro quarto ſcribit Liuius. Et ſæpe poſtea hæc lex attentata eſt à uiolentis Coſſ. ſæpiusq; relata & innouata: ita, ut ad Syllæ dictatoris, Iuliique Cæſaris potentiam uſque perdurauerit.

Vigeſimumnonum. Affectatorem regni, & eum, qui uelit libertatem Romanam euertere, ipſum unà cum bonis omnibus ſuis ſacrandum & deuouendum ita eſſe, ut cuilibet uel priuato, liceat eum occidere impune, bonaque eius capere.

Trigeſimum. Certis cerimoniis noua tēpla inaugurari & dedicari ſuprà quoq; in catalogo Tarquinii Superbi obſeruauimus.

Atque hæc ſunt inſtituta moresq́; ex hiſtoria primi anni conſularis, quæ obſeruatu digna & utilia præ cæteris arbitror.

QVID OBSERVANDVM SIT lectori in ſecundo hoc libro Liuii.

Continet hic liber ſecundus multa ſanè & egregia exempla politicæ & ciuilis prudentiæ,in Senatu,in concionibus,ad plebē & populum exhibitæ.Deinde quoq; multa cōplectitur militaris fortitudinis prudentiæq; exempla:quorū tametſi fidem excedere quædam uideantur, tamen credibile eſt nouam libertatem oportuiſſe inſigni prudentia,& inſolita fortitudine cōſtantiaq; firmari. Præterea uidebimus in hoc libro plurimarum legum & morum cauſas atq; originem,ut non minorem utilitatem afferant ſequentes hiſtoriæ,quàm ſuperiores in primo uolumine.Altera eñ quaſi fundamenta imperii iuriſq́; Romani,hic locari apparebunt obſeruatori diligenti.

DE GENERE ORATIONIS in hoc ſecundo libro Liuii.

Quod uerò ad orationis formam attinet, repete antea dicta in præfatione primi libri, tametſi aliquanto ſit huius libri ſecundi oratio clarior.Id enim conſuetudo diligentiaq́; ſcripta continuandi ſubinde elimat obſcuritatem,ſi qua ſubeſſe uidetur, præcipue imperitis, & non ita aſſuetis Liuianæ dictioni.

Expoſitio textus.

Liberi iam,&c. Tranſitiò ab hiſtoria regū ad res geſtas ſub conſulibus, qua attentionem captat, oſtendens occaſionem & commoditatem mutatæ politiæ & libertatis partæ à conditione temporum. **Iam hinc.**i.poſt hiſtoriā regum. **Liberi.**i.ſub conſulibus. **Pergam,**i.perſcribam. **Annuos magiſtratus,** id eſt conſulum annuorum.

Legum: ſcilicet Romanarum. **Quàm hominum,** Quia ius & leges ſunt durabiliora & uiuaciora, quàm homines: & tum denique bene in Repub.agitur,cum plus ualent leges, quàm cupiditates hominum. **Proximi regis,** id eſt Tarquinii. **Lætior,** μετωνυμία poëtica.

Ita, id eſt æquabiliter & iuſte. **Numerentur,** ſuo quiſque ordine. **Multitudini,**Romanorum ciuium.Quiſq; enim regum urbi aliquem locum addidit, & quendam collem ædificiis habitabilem frequentem̄ fecit,ut ex ſuperioribus patet.

Exacto, id eſt expulſo. **Peſſimo publico,** id eſt pluſquam malo

malo publico, hoc eſt maximo malo. **Immaturæ**, Metaphora ducta à frugibus. **Cupidine**, id eſt præ cupidine. **Quid enim**, A conditione perſonarū. **Transfuga**, id eſt profuga. **Inuiolati templi**, id eſt Aſyli. **Tutela**, id eſt immunitate.

Tribunitiis procellis, ut poſtea eſt mota ſeditio, decimo circiter anno. Significant igitur tribunitiæ procellæ, ſeditionem & diſcordiam tribunorum plebis contra ſenatum.

Patribus. i. Senatui. **Eorum.** i. plebis & patrū. **Adultæ.** i. formatæ per concordiam. Metaphora. **Imperii.** i. ſub regibus ſex.

Iam. i. exacto & expulſo Tarquinio. **Libertatis autem.** De conſulari imperio, deq; primis conſulibus Iunio Bruto & Collatino, cui mox ſubrogatur Valerius Publicola. Refere autem priorem coniecturam de occaſionibus mutati imperii ad locum cōmunem, de ſeditione, de concordia, de plebis feritate, & uulgi immobilitate, de licentia, de regno æquabili, & fiat theſis hæc fere, Plebis ferociā & inconſtantiam immodica libertate & diſcordiis fieri intolerabilem, & Rebuſp. pernitioſam: contra uero plebem concordia, autoritate, & imperio coerceri.

Quia annuum, quod exacto quoq; anno in alias perſonas eſt tranſlatum, quem modum & conſules retinuere uſq; ad legē de prouocatione. **Numeres.** i. Numerare debes. **Inſignia.** ſ. regum. **Collega.** i. Collatino. **Vindex.** i. aſſertor. **Regnare.** i. regem eſſe. **Populum paſſuros.** Syntheſis. **Frequentia.** i. copia Senatorum. **Plus uirium** in conſiliis & uirtute. **Cædibus.** ſcilicet Tarquinii. **Ad ſummam.** Cum primum fuiſſent centum, deinde ducenti. **Traditum.** i. inſtitutū. **Patres.** i. antiqui Senatores. **Conſcripti**, id eſt nouiter allecti. **Conſcriptos**, quaſi antiquis Senatoribus adſcriptos. **Nouum Senatum**, alii legunt in nouum Senatum.

Plebis: quia & equeſtres quidam plebei honorati tamen erant conſcripti. **Necubi**, id eſt ne alicubi. **Nomini**, id eſt regio.

Ac neſcio. De cōſulatu abrogato ipſi Collatino conſuli, propter ſuſpectum nomen Tarquinii. Erat enim ex cognatione Tarquiniorum. Et quanquam bene meritus eſſet de ciuitate, tamen plus ualuit publicum commodum, quàm priuatus amor. Porro tranſitio eſt per ſententiam, atq; eſt formula dubitandi, quæ ſignificat certitudinem. Eſt enim idem hoc loco, ac neſcio, atq; ſi diceret, ſcio.

Modum, id eſt mediocritatem. **Nimium**, Obliqua allocutio, qua enumerat coniecturam & calumnias populi contra Collatinum Conſulem, & eſt argumentum à gente, familia, uel nomine.

Priſco, id eſt Tarquinio.

Interuallo, id eſt eius temporis quo regnauit Seruius, inter Priſcum & Superbum. **Scelere**, id eſt parricidio. **Hæreditatem**, id eſt uoluit hæreditarium regnum familiæ Tarquiniorum. **Non placere nomen.** Locus à nomine. **Nomen**, id eſt Tarquinii Collatini. **Datus**, id eſt euulgatus. poëtica locutio.

Tentantium, id eſt eorũ qui ſollicitabant alios ciues in odium contra Collatinum. **Suſpicione**: ſcilicet contra Collatinum.

Vnde, id eſt à quo. **Id**, id eſt iuſiurandum. **Eo**, id eſt ad iuramentum ſeruandum.

Inuitum, Inſinuatio, qua excuſat & mitigat inclementem propoſitionem contra Collatinum à religione iuramenti, & ab officio publico erga patriam, & ſenſim repetit à theſi ad hypotheſim.

Regium, id eſt Tarquiniorum. **Hunc tu.** Hypotheſis ad Tarquinium Collatinum. **Meminimus**, id eſt tui beneficii.

Res tuas, id eſt compenſatione. Confirmat ab utili & tuto.

Amicus, id eſt cum bona gratia. **Exonera**, id eſt libera.

Gente, id eſt familia. à genere nominatur gens.

Conſuli, id eſt Collatino. **Socer**, quia pater erat Lucretiæ **Dignitate maior**, Non quidem maior erat dignitas Lucretii quàm Conſulum: ſed antea, ſub rege Tarquinio, diu fuerat dignior Collatino: utpote præfectus urbis, hoc eſt tanquam uicarius regis, qui magiſtratus poſt reges Conſulibus minor fuit, uſque ad tempora Cæſarum. Vocatusq; eſt præfectus urbis poſtea princeps Senatus, tanquam ſenior in Senatu, cuius officium fuit, accipere nomine populi abrogationem uel abdicationem, quam renuntiabant magiſtratu Conſules; exacto anno ſuo: & nouos Conſules inaugurare, ut infrà ſæpe uidebimus.

Alternis, id eſt per uices conſul. **Cum haud cuique**: Hiſtoria de proditione nobilium adoleſcentum deprehenſa & punita, qui libertatem & urbem Tarquinio regi pulſo uoluerunt prodere. Eſtque exemplum impietatis erga patriam, & peculiariter in Bruto exemplum eſt charitatis erga patriam, & ſeueritatis in filios, quos ipſos pater tanti ſceleris participes capite puniuit: cuius hiſtoriæ ſummam Virgilius in ſexto his uerſibus complectitur.

Vis & Tarquinios reges animamq; ſuperbam
Vltoris Bruti faſcesq; uidere receptos?
Conſulis imperium hic primus, ſæuasq; ſecures
Accipiet, natosq; pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit

Infelix, utcunq; ferent ea fata minores,
Vincet amor patriæ laudumq; immenſa cupido.

Tenui, id eſt humili. **Solutior**, id eſt liberior. **Libido**, id eſt cupiditas. **Erant.** Oratio à deſcriptione perſonæ. **Regem hominem eſſe.** Querela adoleſcentium, qui deſiderabant licentiam contra leges: quæ refertur ad locum communem de legibus, & de tyrannide, ſub qua nobilitati ſit maior licentia, quàm ſub æquato iure libertatis. Eſt locus de legibus incertus. Dicimus enim pro legibus & contra leges.

Leges rem ſurdam. Altera pars collationis: quia eſt antitheſis. **Laxamenti**, id eſt remiſsionis. **Exceſſeris modum**, id eſt præuaricatus ſis. **Aegris**, id eſt turbatis. **Sine mentione reditus**: ſcilicet Tarquiniorum. **Eorum**, id eſt legatorum. **Tenuit**: ſcilicet legatos. **Materia**: quia pecuniæ ſunt bellorum nerui. **Moliri**, id eſt conabantur.

Reddunt: ſcilicet legati. **His**; ſcilicet adoleſcentibus.

Auunculi, id eſt matris fratres. **Conſcii**, id eſt participes proditionis. **Darentur**: ſcilicet ab adoleſcentibus. **Vnus excepit.** Excipere, eſt clam percipere. **Coarguere**, id eſt conuincere. **Interciderent**, id eſt perirent. **Commiſiſſe**, contra officium legatorum. **Ius gentium**, id eſt, ut ne uiolarentur.

Martius campus, in quo conciones & comitia ſolebant haberi. **Forte ibi tum.** De inſula Tyberina, cuius & Ouidius meminit in ultimo Metamorph.

Religioſum, id eſt illicitum, propter metum deorum & ſacrorum: uel uetitum, propter religionem uiolandam: quia, ſcilicet, ager erat conſecratus Marti deo unà cum ſegete. **In ſtadis**, id eſt in humilioribus locis fluuii & non ita profundis. **Eodem**, id eſt ad eandẽ inſulam. **Moleis**, id eſt officia & opera. **Area**, id eſt inſula. **Porticibus**, id eſt deambulacris. **Damnati**: ſcilicet ſententia capitali.

Stabant ad palum. Ethopœia, id eſt affectuum deſcriptio ipſius Bruti, & populi admirantis conſtantem eius ſeueritatem. Stabant ad palum. Eſt congeries. Iuuenes, prima, Nobiliſsimi ſecunda. Conſulis liberi 3. Eo anno 4. Patriam 5. Liberatam 6. Patrem. 7. Liberatorem 8. Conſulatum ortum 9. Ex domo Iunia 10. Patres 11. Plebem 12. Hominum 13. Deorum 14. Romanorum 15. Superbo 16. Infeſto 17. Exul. 18.

Quicquid deorum hominumq́;, id eſt omnia prophana

& ſacra. **Pœnæ:** ſcilicet de liberis ſuis & nobilibus **Secundum pœnam,** id eſt poſt ſumptum ſupplicium. **Securiq; feriunt,** id eſt capita abſcindunt ſubiecta ſecuribus, ſuperincidentibus ſuperne. **In utramque partem,** id eſt puniendi ſontes, & honeſtandi benemeritos de ciuitate.

Ciuitas, id eſt ius ciuium **Liberatus,** id eſt manumiſſus.

Vindicta, hac cæremonia manumittendi, qua apud prætorem uel magiſtratum aliquis ſeruus libertate donabatur tradita uirga in manus, ut dicunt quidam: quæ uirga ſit appellata uindicta à uindicando: id eſt aſſerendo à ſeruitute in libertatem: tametſi Liuius ab hoc Vindicio iudice uocatam putat.

Liberati ita, id eſt per uindictam, hoc eſt per manumiſsionem, ut Plutarchus exponit, qui uindictam ſimpliciter eſſe dicit manumiſsionem: id eſt, libertatis donationem. **In ciuitatem, &c.** id eſt libertini eſſent, & ius ciuium haberent.

His ſicut acta erãt. De bello Romanis illato ab exule Tarquinio, in quo bello enituere pulchra exempla fortitudinis Romanæ & conſtantiæ, ut in Bruto, in Horatio Coclite, in Scæuola, in Clœlia uirgine. **His,** id eſt tentata proditione fruſtrà.

Nuntiatis. ſ. per legatos. **Ad irritum cadentis,** id eſt fruſtra ſuſceptæ. **Viam,** id eſt occaſionem interceptam **Moliendum,** id eſt tentandum.

Ne ſe ortum. Querela Tarquinii de ſuo exilio, quæ in multas circunſtantias ſpargitur, unde amplificat indignitatem ſui caſus. Eſtque hic exemplum diuiſionis rhetoricæ. Nam Liuius iuſtæ orationis capita & argumenta breuiter hic perſtringit ac diſponit.

Ortum eiuſdem ſanguinis. Prima circunſtantia à genere.

Extorrem, ſecunda circunſtantia.

Egentem, tertia circunſtantia. **Ex tanto regno,** Quarta circunſtantia. **Cum liberis adoleſcentibus,** Quinta circunſtantia. **Ante oculos ſuos,** Sexta circunſtantia. **Suos,** id eſt Veientium. **Alios,** id eſt reges, ut Numam & Tarquinium Priſcum. & eſt ſeptima circunſtantia, atque argumentum à minore ad maius.

Augentem, id eſt dum augeret. **A proximis.** Octaua circunſtantia. **Scelerata coniuratione,** id eſt ſeditioſa. Nona circunſtantia. **Eos,** id eſt Conſules. Decima circunſtantia.

Vnus, id eſt ſolus. **Bona ſua.** Vndecima circunſtantia.

Sceleris, id eſt rapinæ. **Se patriam,** Duodecima circunſtantia. **Regnum,** Decimatertia circunſtantia.

Ingr

Ingratos ciues, Decimaquarta circunſtantia. Ferrent, id eſt ferre deberent. Iniurias, Decimaquinta circunſtantia.

Vltum, id eſt ad ulciſcendum. Cæſas: ſcilicet à Romanis. Decimaſexta circunſtantia.

Agrum ademptum: ſcilicet Veientibus & Tarquinienſibus. Decimaſeptima circunſtantia.

Romano duce, id eſt Tarquinio. Suos, id eſt gentiles Tarquinios. Quadrato agmine, id eſt quod paribus ordinibus erat inſtructum. Primus. i. præceſsit. Aruns ubi, &c. Singulare certamen Bruti & Aruntis, in quo uterque pie occubuerunt: hic pro ſuo patre, Brutus pro patria.

Extorres. i. exules. Inſignibus. Sarcaſmus, amarulenta ironia. Tum erat decorum. Noema. Capeſſere pugnam, id eſt incipere prælium, non ſtare poſt principia. Dum, id eſt, dummodo. Parmam, id eſt clypeum. Moribundi, id eſt iam morientes. Varia, id eſt dubia & incerta. Aequo, id eſt pari. Cornua, id eſt latera.

Irrita re, id eſt, non effecta. Syluani, id eſt dei ſylueſtris.

Spolia: ſcilicet hoſtium. Collegæ, id eſt Bruto. Morti, id eſt Bruti. Ante omnia, id eſt funebria. Pudicitiæ uiolatæ: ſcilicet à iuniore Tarquio, qui Lucretiæ uim intulit.

Conſuli deinde. Exemplum ſuſpitionis & inuidiæ plebeiæ in populo Romano, & exemplum moderationis atque popularitatis in Publicola Conſule. Conſuli, id eſt Valerio. Crimine, id eſt incuſatione.

Velia, id eſt monte, qui pars erat editior Pallatini montis, ſic dictus, quòd ibi ſoliti eſſent paſtores uellere lanam ex ouibus ante tonſuram, teſte Varrone. Summiſsis faſcibus, id eſt depoſitis inſignibus ſui cóſulatus, quaſi abdicaret ſemetipſum magiſtratu ſuo, & eum populo reſignaret & redderet. Summiſſa, id eſt ſubiecta. Audire. Conſulem.

Laudare, oratione funebri, ut alii dicũt, qualis hæc oratio Valerii in laudem Bruti fuerit prima oratio funebris in urbe Romana, & inde ſit inſtitutum, ut uiri bene meriti, matronæq; honeſtiores, poſt mortem ſuam in funere laudarentur iuſta oratione.

Matura gloria, id eſt non præcipiti neque ſera. Metaphora ſumpta à frugibus. Se, id eſt Valerium. Superſtitem. i. diutius uiuentem. Recidiſſe, id eſt ſuſpitione proditionis. Spectata, id eſt probata. Momento, id eſt parte, particula.

Vbi ſim, quàm qui ſim: quia bonus uir & integer ubicunq;

locorum

locorum,ibi bonus eſt, & integritatem ſuam retinet. **Quirites,** id eſt Romani. **Vicus publicus.** Vicus intra muros,ſignificat plateam, extra autem, pagum. **Contrarium,** id eſt fauorem.

Popularem,id eſt populo gratum atq; charum,propter ſuam probitatem. Talis enim deniq; dicitur popularis, ut copioſe deſcribit Cicero in prima oratione de lege agraria. **Publicolæ** id eſt tanquam ipſe populum coleret & curaret,uiciſsimq; à populo coleretur & amaretur.

Ante omnes. Quatuor leges à Valerio latas aut renouatas potius,hic perſtrinxit Liuius breuiter :quæ plebeiæ uocantur leges, quòd præcipue in plebis gratiam ſint ſancitæ: quæ erat ſic mitiganda & concilianda lenitate quadam, ne deſiderio exulum regum caperetur. Harum ergo

Prima eſt, ut ſuprà quoque dixi in uigeſimooctauo inſtituto catalogi,ne quis magiſtratus, nec conſul ciuem Romanum aduerſus prouocationem, id eſt appellationem uerberare, aut necare auderet iniuſſu populi, ſed ut tantum ius coërcitionis, & in uincula pnblica coniiciendi haberet. Vnde & poſtea non niſi curiarum tribuumq; ſuffragiis abſoluebantur aut condemnabantur rei ciues Romani,ut patet in commentario Aſconii ſuper Miloniana, & apud Valerium. Maximum in capite De reis abſolutis uel condemnatis præter expectationem.

Secunda lex. Vt capitale eſſet,ſi quis ullum magiſtratum,nedum regnum, iniuſſu & ſine ſuffragiis populi caperet atque adiret. Vnde & poſtea magiſtratus,præſertim honorati, ſuffragiis populi centuriatis creari ſoliti ſunt,ut patet apud Valerium in capite de repulſis.Sed Cæſares & imperatores poſtea hanc poteſtatem populo eripientes, pro ſuo arbitrio & libidine magiſtratus, quibus uellent, mandabant uel adimebant rurſum. De hac & ſuprà in inſtituto Catalogi uigeſimonono dixi.

Tertia lex. Vt populus Romanus & ciues Romani immunes à uectigalibus eſſent. Vnde & poſtea nullus populus, nemoq; uectigalis eſt factus Romanis,niſi qui non haberet ius ciuitatis Romanæ.

Quarta lex. Vt inobedientes duarum pecudum aut bouis pretio mulctarentur à Conſulibus. Vnde & mulcta,uocatur pœna pecuniaria:& mulctari eſt luere pœnam pecuniariam.Et harum quoq; legum meminit Plutarchus in uita Valerii Publicolæ, ubi plura inuenies huic hiſtoriæ inſeruientia.

Ante omnes. latæ ſunt leges. **De prouocatione,** id eſt appel

appellatione. **Sacrando**,id eſt deuouendo:quia ſacrare caput & uitam bonaq; alicuius, eſt diris & ſuppliciis deuouere: ita ut cuiuis liceat impune occidere, perdere, rapere. **Capite**, id eſt uita. **Quas**,id eſt leges plebeias.

Vnius,id eſt Publicolæ. **Subrogando**, id eſt ſubſtituendo. **Collegæ**, id eſt conſuli. **Suffectus**, id eſt ſubſtitutus. **Suggerunt**,id eſt ſufficiunt. **Memoriam**,ſcilicet Lucretii. **Aegrius**. De conſtantia. Et religionis ſeruatæ exemplum in Horatio Conſule. **Irreligioſum**,id eſt pollutum. **Poſtem**, id eſt ianuam templi. **Fœdum**,id eſt abominabile. **Funeſta familia**, id eſt propter familiam contaminatam funere. Nam olim apud Gentiles, ſicut apud Iudæos, funera credebantur domum & familiam fœdare & contaminare: ita, ut expiari oporteret eam.

Nihil aliud. i.nullo alio. **Domi & militiæ**. i. in pace & bello. **Inde P. Valerius**, id eſt ſecundo anno poſt reges exactos Conſules fuere.P. Valerius Publicola,& T.Lucretius. **P. Valerius**,id eſt ſecundo Conſul factus.

Iam Tarquinii, Bellum Porſenæ regis Hetruſcorum pro Tarquiniis contra Romanos, quod totum hunc annum durauit, in quo adeo quidem anguſti fines imperii Romani fuere, ut extra muros Romæ uix quindecim lapidum ſpatium tenuerint Romani, adeo omnia ab hoſtibus occupata procul & prope erant:uixq; legitur ullo tempore ita arctum fuiſſe imperium ab initio urbis. **Lartem**,cognomen eſt.

Cluſinum, id eſt ad oppidum. **Nominis**, id eſt fœderis. **Orientem**, id eſt incipientem. **Satis libertatem**, Admonitio hæc Tarquiniorum continet hanc theſim: Ciuitates cupiditate & dulcedine libertatis libenter abiicere uelle iugum regum principumque ſuorum. **Satis**, ſcilicet ad quidlibet audendum contra reges. **Eam**, ſcilicet libertatem. **Aequari**,ſcilicet dicebant, admonebant. **Summa**, id eſt regia. **Infimis**, id eſt plebeis. **Nihil excelſum**. Tragica admonitio,& decet perſonam exulis regis.

Alias,id eſt alio tempore ante. **Multa igitur**.Popularitas ipſius Senatus in plebem,propter temporis & periculi neceſsitatem. **Data blandimenta**, Poëtica locutio. **Annonæ**, id eſt eius rei quæ ad uictum pertinet.

Arbitrium,id eſt poteſtas. **Venibat**,id eſt à priuatis uendebatur omnibus,hoc eſt,quia priuati Salinatores nimis care uendebant

unum milliare Italicum.

Obiicere.i.opponere. **Redditus**,id eſt Hetruſcis. **Obſidio**. Alterum exemplum fortitudinis & audaciæ militaris in Scæuola,qui ſibiipſi manum exuſsit.

Liberum.i.ſine regibus. **Affirmante**.i.faciente credibile, quaſi propter famam & metu transfugeret Scæuola.

Aperiret, id eſt proderet. **Fortunæ minas**, ſcilicet in tanto diſcrimine. **Petentium**, id eſt ciuium. **Idem decus**, id eſt ut te occidant. **Capite**,id eſt periculo uitæ. **Veſtibulo**,id eſt aditu. **Iuuentus Romana indicimus**, Euocatio. **Cum ſingulis**,ſcilicet noſtrum.

Ambages, id eſt occulta uerba. **En tibi inquit**, ſcilicet rex. **Macte**,id eſt magis aucte. Sic Virgilius. Macte noua,&c. Eſt autem aduerbium adhortantis. **Principes**, id eſt primarii.

Ceciderit, id eſt euenerit. **Opportunum** cædi. **Scæuolæ**. Scæuola uocatur, qui ſiniſtra manu uti cogitur,cùm dexteram non habeat. Compoſita uox eſt ex Græco & Latino: quia Græci σκαῖον ſiniſtrum,& Latini uolam nominant medium in manu interiore.

Toties, id eſt trecenties. **Nequicquam**, id eſt fruſtra. **Præſidium**,id eſt hoſtile.

Agrum dono dedere, quæ poſtea. Relatiuum refertur ad ſequens uerbum,non ad præcedens,ut Salluſtius. Eſt locus in carcere, quod Tullianum appellatur, &c. **Virtute**, id eſt uirili.

Decora, id eſt uirtutis. **Clælia**. Exemplum fortitudinis muliebris,& fidei ſeruatæ utrinq; in fœdere.

Fruſtrata,id eſt decipiens. **Soſpites**, id eſt obſides uirgines. **Præ ſe ferre**.id eſt ſignificabat. **Impuberes**, id eſt infrà annum duodecimum ætatis.

Eam ætatem.id eſt pubertatis. **Iniuriæ**,id eſt ignominiæ.

Statua equeſtris, A barbaris gentibus & ex Græcia Romam quoque mos ille tranſlatus eſt, ut inſigniter bene meriti, aut aliquo illuſtri facinore clari, donarentur aënea, marmorea, argentea,uel etiam aurea ſtatua,in uirtutis memoriam: unde & Plinius in trigeſimonono,cap.ſexto,primas ſtatuas Romæ dicit fuiſſe Coclitis & Clæliæ æneas, nec ulli præterea uirgini ſtatuam Romæ poſitam,præterquàm Clæliæ.

Huic tam. De more uendendi bona Porſenæ, quæ in prouerbium abiere, quo dicimus bona Porſenæ,talia fere bona,quæ nobis dono aut fortuito citra laborem, ſineq; ſumptu magno obtigere.

Fuit

Fuit autem mos, ut quoties in auctione uenderentur hoſtilia bona, & ex præda capta, ut dicerent Porſenæ bona uendi & uenire.

Abhorrens, id eſt diſsimilis.

Solennia, id eſt belli. **Porſenæ**, id eſt hoſtium bona præda. **Amitiore**. i. placidiore. **Opulenta**. i. plena. **Ablonginqua**, id eſt poſt longinquam obſidionem. **Immiſſo**, id eſt in caſtra. **Veniſſe**, id eſt in auctione, nempe uili paruoq; pretio, tanquam hoſtibus erepta. **Gratiam**, id eſt gratitudinem.

Auctionem, publicam uenditionem. **Perculerat**, id eſt terruerat. **In medio**, id eſt à fronte per Aricinos, à tergo per Cumanos. **Pars perexigua**. Exemplum hoſpitalitatis erga Hetruſcos, quos peſsime affectos Romani benigne excepere. **Duce**, id eſt Arunte.

P. Lucretius, ut ſuprà catalogum eorum quæ animaduerti commode poſſunt ex hiſtoria primi anni conſularis propoſui, ita nunc rurſum ſecundus hic quoq; annus iuſtam nobis materiam catalogi præbet, unde obſeruemus, quæ ad ueteres mores legesq; Romanorum pertineant, tametſi multa etiam ex iure naturali huc annotare liceat, cum illud ſit fons iuris gentium, & ciuilis atq; omnium bonorum morum origo. Et cum hiſtoria proprie in hypotheſi uerſetur ſemper, hoc eſt, in exemplis ſingularibus, utile eſt ea referri ad ſuam theſim, hoc eſt, ad generalia præcepta iuris naturalis uel ciuilis. Excerpam igitur hinc ſequentia inſtituta.

LEGES ET INSTITVTA II. anni Conſularis, ſub P. Val. Publicola, & T. Lucretio Tricipitino.

Primum. Eundem magiſtratum, præcipue Conſulatum, ſæpius capere licuiſſe Romæ, hoc Valerii iam ſecundo conſulis aliorumq; exempla docent.

Secundum. Neceſsitudine ſanguinis, fœderis aut ſocietatis, & amicitia coniunctos ſe inuicem tueri defendereq;, ius faſq; eſt. Ita enim mutuis uinculis natura ſociauit homines ad mutuam defenſionem ſui, & ad mutua officia præſtanda.

Tertium. Seditioſi, maieſtatis rei, perduelles ui & ſuppliciis ſunt puniendi.

Quartum. Reges & magiſtratus eſſe oportere ullos, & eos iuſto in honore potentiaq; & authoritate locandos docet ius gentiū & naturale: quia beſtialiter uiuitur, ubi eſt anarchia, id eſt populus ſine magiſtratu.

Quint

Quintum. Priuatis hominibus & plebi aliquando indulgere debet magiſtratus, ſi ita res & utilitas poſtulat, ne tamé fiat anarchia, & immodica licentia.

Sextum. Priuatis hominibus ſua non debet eripere magiſtratus commoda & bona. Licet enim ius habeat in ſubditos, tamen is non eſt dominus iuris alieni priuati, niſi hic aliquo crimine demeruerit bonorum amiſsionem: ita etiam nō decet magiſtratum eſſe liberalem & munificum de alieno, uel cum aliorū incommodo priuato. Neque popularium interuertere debet utilitatem: & emolumenta: quia priuatæ opes ſunt, fons & origo publicarum facultatum.

Septimum. Secundum proportionem Geometricam opum, priuatarum conferri & ſuſtineri onera publica, eſt æquiſsimum, ut ſupra etiam in catalogo Seruii Tullii patuit.

Octauum. Ita popularem eſſe oportet, id eſt, gratioſum & officioſum ad populum, ne illa popularitas aberret in prauam licentiam, uel ambitionem, uel contemptum magiſtratus ipſius. Vide autem egregiam deſcriptionem eius, qui ſit uere & recte popularis apud Ciceronem in ſecunda oratione, de lege Agraria.

Nonum. Probroſum eſt militi & ignominioſum, ſuos ordines uel aciem deſerere, inde capitalis pœna in deſertores irrogatur, qui ſalua acie ſua, neque dum uictoria amiſſa ſubterfugiunt periculum. Sin uero acies ſua uicta ſit, tum denique cuique licet ſibi conſulere uirtute aut fuga, modo ne turpiter capiatur.

Decimum. Reſpub. debet eſſe grata erga bene meritos in ſe, priuatos etiam, uileſque homines, ut ita gratitudine & honore excitetur priuata uirtus ad obſequia erga Rempub.

Vndecimum. Publicam inopiam releuari à priuatis iuſtiſſimum eſt, qui ſupplere & præſtare debent de ſuo, id quod Reſpub. præſtare nequit per tenuitatem.

Duodecimum. Non refert dolo an uirtute, & clandeſtina an aperta ui hoſtem aggrediare, modò ne fides publica periclitetur. iuxta illud Virg. 2. Aeneid.

Dolus an uirtus quis in hoſte requirat?

Laudantur ergo inſidiæ hoſtibus factæ feliciter, & inter ſtratagemata habentur, tanquam egregia ducum conſilia factáque.

Decimumtertium. Minora maioribus, & potioribus leuiora poſtponere conuenit in negotiis, tam priuatis quàm publicis.

Decimumquartum. Iniuſſu Ducis non licere militi ab ordinibus ſuis abeſſe uel excedere.

Decimumquintum, Transfugas,hoc eſt,eos,qui à ſuis ad hoſtium partes fugiunt,capitali ſupplicio puniri.

Decimumſextum. Hoſti hoſtem occidere ui aut inſidiis permittit ius gentium, nedum qualibet iniuria afficere & damno: quia uim ui repellere licet.

Decimumſeptimum. Iure belli hoſtem captum uel deprehenſum liberum dimittere licet,publica fide, quoniam idem ius intactum inuiolatumque eſſe iubet.

Decimumoctauum. Lex naturæ iubet beneficium beneficio remunerare priuatim aut publicæ, & gratiam bene meritis rependere,nihilque magis cum iure pugnat, quàm ingratitudo: quia mutuis beneficiis connexa eſt hominum ſocietas. Ita enim alter alterius ope indiget.

Decimumnonum. Fœminæ à negotiis publicis abſtinere debent, cum natura illi ſexui prudentiam politicam & fortitudinem denegarit,ſolamque domeſticam curam demandarit. Quanquam extiterint exempla rara fortitudinis & prudentiæ in mulieribus aliquot, uirili aut heroica uirtute quoque præditis, ut ſuprà de Tanaquile uxore Tarquinii Priſci,& alibi de Semiramide,de Amazonibus,deque ſimilibus legitur in hiſtoriis & poëmatis, ut apud Plutarchum in libello de fortitudine mulíebri.

Vigeſimum. Pacta non ſolum priuata,ſed & publica utrinque ſeruari debent. Sic enim priuatam, publicamque fidem ſanxit ius naturale & diuinum,ut ſeruetur inuiolata,cum ſit uinculum humanæ ſocietatis ipſa fides,adeò ut hoſti quoq; ſeruari debeat.Quòd ſi alterutra pars fidem fregerit prior, neque omittere uelit infidelitatem,tum denique alteri parti licet non ſtare pactis,iuxta uulgatum rythmum,Frangenti fidem,fides frãgetur eidem. Atque hanc regulam intellige de pactis licitis & non turpibus.

Vigeſimumprimum. Bona Porſenæ uenire & uendi dicebantur prouerbio:cum ex hoſtibus capta præda uendebatur in auctione,& manubiæ, hoc eſt pecuniæ ex præda uendita redigebantur in publicum ærarium.

Vigeſimumſecundum. Supplices ſuſcipere in tutelam & curam,iure gentium cõſtitutum eſt,modo non ſontes & nocentes recipiantur. Nam illi ſunt noxæ dedendi repoſcentibus ſuis, niſi caſu fortuito peccauerint. Et hæc inſtituta ex huius anni ſecundi hiſtoria,ſatis eſt annotare.

P. Lucretius &c. Tertio anno poſt reges pulſos ex Vrbe facti ſunt Conſules P. Lucretius, & P. Valerius tertium Conſules.

Venerunt. id eſt Romam. **Quiſque honoratiſsimus.** Syntheſis. **Non quin,** id eſt quaſi minus.

Delectos, id eſt primores. **Eius rei,** ſcilicet de reducendo Tarquinio. **Beneficiis,** id eſt inter Porſenam & Romanos. **Cum ille,** id eſt Porſena.

Faciles, id eſt prompti. **Vellent,** id eſt, alioqui. **Cui.** id eſt Porſenæ.

Omnium, id eſt Romanorum. **Finis idem ſit urbi.** Noema eſt obliquum & acerbum, quo perſtringit Liuius procul-dubio tyrannicam quaſi poteſtatem Cæſarum; qui poſt Iulium Senatui populoque Romano eripuere libertatem, ſeque monarchas fecere, ut unus ſummam rerum imperiumque teneret. Et quidem dicitur Liuius malè audiiſſe apud Cæſares, quaſi Pompeianus & immodicus amator libertatis eſſet, idque in hiſtoria ſua non diſsimularet. **Proinde,** id eſt ideo.

Obſtinatum, id eſt firmum. **Obtundam,** id eſt moleſtus ero. **Quod reliquum,** id eſt reddidit eos, qui erant adhuc obſides. **Reditus,** ſcilicet in Vrbem. **Exulatum** id eſt ut exularet. **Exulatum ad.** Nota hic inconcinnitatem, quod omnia in m, deſinunt, & eſt ualde uitioſum. **Fida,** id eſt fidelis.

Conſules deinde. Quarto anno M. Valerius & Q. Poſthumius Conſules.

Maiore inde. Quinto anno P. Valerius quartum, & T. Lucretius ſecundum Conſules. **Aduerſus eos,** id eſt Sabinos.

Iterum, id eſt ſecundo.

Seditio. De familia Claudiorum ex Sabinis Romam tranſlata ab Appio Claudio, qui poſtea uocatus eſt Claudius. Facta eſt autem Romæ iſta familia mire potens & factioſa, ſuperba, infeſta plebi, & minime popularis. Tales enim per omnem fere hiſtoriam Romanam obſeruantur fuiſſe Appii. Atque ita familiis quoque ſui ſunt gentilitii mores notæque natiuæ.

Factioni, id eſt parti aduerſariæ potenti. **Clientium,** id eſt eorum quos ſibi habebat obnoxios & familiares, quaſi miniſtros ſuis beneficiis ſibi deuinctos, quorum erat tanquam patronus ipſe & quaſi herus. Cliens dicitur à καλεῖν, id eſt uocare: quia coguntur ipſi inuocare patronos, ut ſe adiuuent. **His,** id eſt Claudio cum Clientibus. **Ciuitas,** id eſt ius ciuitatis. **Dignationem,** id eſt æſtimationem.

P. Valerius omnium. Sexto anno Menenius Agrippa, & P. Poſthumius ſecundum Conſules. **Copiis,** id eſt in re fami-

 liari.

liari. **Funeri**, id eſt honeſtiori.

Publico, ſcilicet ſumptu. **Luxere**, annum. **Duæ coloniæ** à Roma in Latium deductæ. **Auruncos**, id eſt populos Italiæ. **Compulſum**, id eſt tranſlatum.

Secuti Conſules. Septimo anno Opiter Virginius, & Spu. Caſsius, Conſules. **Pometiam**, id eſt Coloniam. **Vineis**, id eſt, machinis bellicis. Erant autem uineæ, quaſi Pergula & Caſula quædam, ex robuſtioribus compacta trabibus innixa rotis, uel Cylindris, ſub qua aliquot milites tecti ſtarent, & uinea admota muris, ſupernè tuti quaterent, uel ſubruerent muros. **In quos**, id eſt Romanos. **Inexpiabili**, id eſt quod nullo beneficio uel obſequio erga Romanos poſſent expiare & luere. **Excurriſſent**, id eſt extra urbem.

In eo eſſet, id eſt, eo peruentum eſſet. **Fœde**, id eſt crudeliter. **Corona**, id eſt publica uenditione, auctione ſub haſta uenire & ſub corona uenire idem eſt. **Veniit**, id eſt uenditus eſt. **Vltas**, id eſt quæ ſe uindicauerant ab Auruncis. **Inſequens annus**, Octauo anno Poſthumius Cominius & T. Largius Conſules.

Coniuraſſe, ſcilicet contra Romanos. **Octauio Mamilio**, id eſt qui filios Tarquinii reducere conabatur.

In hac. De Dictatore & magiſtro equitum primum creatis, & de poteſtate dictaturæ, qui magiſtratus ſummus erat in imperio Romano uſque ad Cæſares, & extraordinarius, tamen non annuus: quia creabatur non niſi in ſummo aliquo periculo imperii, ut infrà dicam in catalogo, & Liuius aperte hic oſtendit.

Solicita, id eſt cum ſolicitaretur. **Eſſent**, id eſt Conſules.

Traditur, ſcilicet ab hiſtoricis. **Creditum ſit**, id eſt an crediderint Conſules fuiſſe partium Tarquinii. **Conſulares**, id eſt qui fuerunt antea Conſules. **Legere**, id eſt legerunt.

Conſularis erat, id eſt qui fuerat Conſul hoc anno octauo.

Moderatorem. Definitio Dictatoris, qui dictator eſt moderator & magiſter Conſulum, aliorumque magiſtratuum & ciuium. **Appoſitum**, id eſt adiectum, electum. **Ea familia**, id eſt Valeriorum, cui deberetur hic honos, propter benemerita Valerii Publicolæ. **Conſularem uirum**, id eſt qui fuerat Conſul anno quarto.

Dicto, id eſt mandato Dictatoris, quod ipſe dictaret, hoc eſt iuberet & præſcriberet. **Prouocatio**, id eſt appellatio ad populum. **Parendi**, id eſt obediendi. **Quod impenſæ**, id eſt

eſt quæ impenſa. Tacite, quia utrinque ceſſabatur à belli iniuriis & graſſationibus.

Conſules Seruius. Nonó anno Conſules creati Seruius Sulpitius,& M.Manlius Tullus. Decimo uero T.Ebutius & C.Vetius. **Deinde,** id eſt anno decimo. **Fidenæ,** eſt urbis nomen. **Deſciuit,** id eſt publicó conſenſu. **Gliſcens,** id eſt increſcens.Sic conſtrue.Nec bellum Latinum gliſcens iam per aliquot annos dilatum eſt ultra.

Aulus Poſthumius. Aulus Poſthumius ſecundus Dictator, & T. Ebutius 2. magiſter equitum. **Non potuit,** ſcilicet præ odio in Tarquinios. **Ergo etiam.** Deſcriptio atrocis pugnæ Romanorum contra Latinos, in qua alter Conſul Romanus, & dux Latinorum occubuere.

Ergo etiam, propoſitio deſcriptionis. **Miſcuere,** impediuere. **Ictus,** ſcilicet Tarquinius. **Fefellit,** latuit. **Ciet,** id eſt mouet. **Referentibus pedem,** id eſt refugientibus.

Oſtentantem, id eſt iactantem. **Familiæ,** id eſt Valeriæ.

Equitis. id eſt Valerii. **Moribundus,** id eſt iam moriẽs. Exemplum pietatis erga patriam in Valerio, qui pro ea mortẽ obiit in acie fortiter. **Cohorti ſuæ,** id eſt Conſulari uel prætoriæ.

Manu, id eſt multitudine. **Pro hoſte,** id eſt tanquam deſertorem occidant. **Integris,** ſcilicet, quia ad id tempus quiete conſederant. **Adorti,** ſcilicet prætoriani. **Latinus,** id eſt Manilius. **Manipulos,** Manipulus eſt multitudo militum, ſub eodem ſigno: quamuis olim minor fuerit numerus ſub uno ſigno, quàm nunc eſt. Subſidiarii milites uocantur,qui reſeruantur quieti uſque ad ultimum belli diſcrimen,ut ita recentes ineant prælium, nondum feſsis uiribus, remque afflictam reſtituant. **Legatus,** id eſt, magiſtratus militaris, qui uices gerit abſentis ducis. In pace uero legatus dicitur, qui legatione fungitur.

Ipſe, Herminius. **Veruto.** Verutum,teli genus eſt,habens ferrum oblongũ inſtar ueru. **Veruto,** V,longo. **Curationem,** id eſt Chirurgici. **Obteſtans,** id eſt per fidem eorum admonens. **Anteſignanis,** ſcilicet militibus,qui in prima acie ante ſigna pugnabant. **Proceres iuuentutis,** id eſt nobiles iuuenes equites: quia tum Romæ ſoli nobiles erant equeſtres, & patritii quoque utebantur equis. **Pugnæ,** id eſt, pedeſtris. **Inclinauit,** id eſt in fugam. **Equi,** ſcilicet quos rurſum inſcenderent. **Caſtori,** id eſt Deo equitum,Deo equeſtri.

Hoc modo, id eſt quo deſcripſi, Epilogus. **Conſules,** id

eſt undecimo anno. **Inde**, id eſt duodecimo anno Conſules.

Saturnalia feſtus dies. In appoſitione uerbum conuenit ſequẽti nominatiuo. **Deinde**, id eſt decimotertio anno. **Hoc**, id eſt decimotertio anno. **Dubiæ fidei.** Quaſi cum latinis ſentſerit. **Collega**, id eſt T. Virginius. **Tanti errores.** De uarietate hiſtoriæ. **Implicant**, id eſt impediunt lectorẽ. **Alios**, id eſt hiſtoricos. **Magiſtratibus**, id eſt Conſulibus, quorũ ſerie Romani ſuos annos computant.

Appius Claudius. Decimo quarto anno Ap. Claudius Sabinus & P. Seruilius Conſules. **Tarquinii**, id eſt ſenioris.

Quo, id eſt in quam urbem.

Erecta, id eſt ſpem & fiduciam. **Patribus**, id eſt nobilitati. **Luxurioſa**, id eſt immodicam licentiam ſibi ſumens. **Ni maturatum**, id eſt ni maturaſſet Dictator. **Hac ira**, id eſt propter hanc iram. **Perculit**, ſcilicet metu.

Inde, id eſt ex Volſcis. **Suum**, id eſt infidum ingenium.

Sollicitandum, id eſt ad defectionem. **Latium**, id eſt ad Latinos. **Abſtinuit**, id eſt retinuit. **Legatis**, Quia tamen, ut ſupra dictum eſt, iure gentium non debent uiolari. **Relata**, mutuæ officioſitatis & beneficẽtiæ exemplũ inter Romanos, & Latinos, qui utrinq; beneficiis contenderunt & certarunt inuicẽ.

Nouos magiſtratus, id eſt Appium & Seruilium. **Reiicerent.** id eſt, referrent. **Gaudere**, id eſt gaudebant. **Facto**, id eſt beneficio, quod Romanis impenderant. **Eſſe**, id eſt erant. **Remiſsi.** id eſt ex urbe Romana ad ſuos. **Pergunt.** i. adeũt. **Dono.** id eſt cum corona aurea.

CATALOGVS LEGVM ET INSTITVTORVM ex hiſtoria inde ab anno tertio, uſque ad ſeditionem uel ſeceſsionem primam, hic eſto.

Primum. Mutua beneuolentia, fœdere, ſocietate, amicitia, uel alio iuris uinculo coniuncti, ſe inuicem ſolicitare, aut incommodo iniuriáue, aut ulla improbitate afficere non debent, cũ utrinque idem animus eademq́ue uoluntas requiratur, ut par pari referatur. Neque alter alteri offenſam, nedum indignationem moueat. Nam alioqui non poteſt ulla ſocietas conſiſtere diu.

Secundum. Amico uel ſocio beneficium eſt exhibendum, & obſequendum, quatenus per honeſtatem licet, & ne immodico damno officiamus noſmetipſos, néue in perniciem præcipitemur nimia & intempeſtiua beneficentia, & immodica benignitate,

iuxta

ſuxtà illud ſapientis dictum.

Dilige ſic alios, ut ſis tibi charus amicus:
Sic bonus eſto bonis, ne te mala damna ſequantur.

Tertium. Liberæ urbes ſui iuris ſunt, neque regem neque principum unum aliquem habent, ſed ſuis magiſtratibus annuis & ordinariis non perpetuis parent, ſuiſque popularibus hi denique præſunt, qui ad tempus magiſtratum gerunt. Sic Roma ad Cæſares uſque libera fuit, qua libertate amiſſa, periit Senatus populiq; Romani authoritas & poteſtas.

Quartum. Turpe eſt promittere & ſtultum eſt polliceri beneficium aliud'ue quippiam, quod ipſe præſtare nequeas:& ingenui hominis eſt, libere potius fateri ſuam infirmitatem, aut negare quod non poſſes efficere, ne uanis promiſsis alios ludas, teque uanum eſſe & futilem oſtendas.

Quintum. Ius amicitiæ non patitur apud ſe fouere illos, qui alterius amicis ſunt infeſti uel hoſtes. Nam eoſdē amare, & eoſdem odiſſe, debent amici & ſocii.

Sextum. Apud ueteres & hodieque iuris uinculum quoddam eſt inter patronos & clientes, ut patroni defendant ſuos clientes ab inopia & iniuria, atque eis pecunia mutuo danda aut alia opem ferant opera. Contra uerò ipſi clientes illos demereantur quibuſcunque obſequiis & officiis etiam, quæ minima quoque patroni tamen magnifacere debent, animum magis æſtimantes, quàm officium, iuxta illud ſapientis:

Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide, plenè & laudare memento.

Ac Patroni ſunt illi, qui tenues homines uel populares in fidem tutelamque ſuam accipiunt, & inopiam leuant, ſuppeditantes eis ſumptus quoad reddere poſsint commode: & iſti tenues patronorum opera utentes, uocantur clientes, à Græca uoce, quòd uocati ad officia & obſequia præſto eſſe debeant, ne ſint ingrati & beneficiorum immemores. Sed cauere oportet, ne patrocinium illud degeneret in latrocinium. Sæpiſsime enim euenit, ut potentes immodicis & intempeſtiuis beneficiis uel potius iniuriis ita ſibi obnoxios reddant ipſos tenues, ut eos tandem oppreſſos ære alieno, & in ſeruitutem quaſi redactos, omnibus ſuis ſpolient bonis, unde ſeditionis materia plerunq; præbetur, ut in ſequenti ſeceſsione nexorum uidebimus. Neq; uero poſſunt Reſpub. florere aut non perire, ubi ſic opprimuntur tenuiores à potentibus.

Septimum. Confecto prælio à cædibus temperare iubet ius

militare, niſi uicti nolint ſe dedere in fidem uictoribus, aut poteſtatem: neque in captiuos ſæuiendnm eſt, ſi fidem non conentur frangere.

Octauum. fidem ſeruandam, parcendumq; eſſe deditis, hoc eſt, his qui uicti ſe in fidem poteſtatemque uictoribus commiſerunt. Variat tamen hoc ius ſæpe, contra illos præcipue, qui belli aut ſeditionis fuerint authores & principes, uel quorum perfidia & malitia ita ſit explorata, ut ſpes nulla ſuperſit eos quamlibet uictos & oppreſſos poſſe quieſcere, aut ſeruare fidem, in officioque perdurare. Neque etiam deditis ſtatim fides frangitur, etiamſi improbiores puniuntur: quia in deditos arbitrium habent ipſi uictores uitæ necisque, modo pars maior ſuperſtes ſit. Deinde etiam non una eſt ſemper formula deditionis, qualem ſuprà in Tarquinio Priſco propoſuit de Collatinorum deditione, Variant enim plerunque conditiones & circunſtantiæ.

Nonum. Suprà etiam dixi de triumpho, hoc eſt, de magnifico & pompoſo ducis uictoris cum exercitu ſuo urbem Romam regreſſu, non permiſſo cuilibet duci, ſed ei tantum, qui ſupra uiginti millia hoſtium iuſto prælio uno, ſine magna ſuorum clade & damno occidiſſet. Hic enim numerus poſtea ducibus eſt præſcriptus propter ambitionem moderandam, ne quilibet imperator propter leuem uictoriam tantum ſibi honoris arrogaret, tantosque ſumptus ambitioſe faceret propter nihili cauſam. Vide Valer. libro 2. cap. De iure triumphandi.

Decimum. Dictator eſt moderator & magiſter Conſulum atque aliorum magiſtratuum, nedum populi totius. Magiſter equitum uero eſt, qui proxime poſt Dictatorem habet poteſtatem in equeſtres copias. Quanuis autem Dictatura fuerit extraordinarius & temporaneus magiſtratus, utpote ad ſex, quatuor, duos'ue menſes, aut plus minus'ue: tamen ſumma erat eius poteſtas, non tantum in exercitus, ſed in omnes adeo ciues & populum, ut ab eo non liceret appellare in cauſa capitali ad populum, uel ad ullos magiſtratus. cuius potentiæ exemplum euidens & illuſtre Liuius infrà copioſe proponit, in fine libri octaui ab Vrbe condita. Vocatus eſt autem Dictator, quod eius dicto, mandato, decretisque & præſcriptis, omnes parere neceſſe eſſet. Reliqua de iure eius apud alios inquire.

Vndecimum. Ignoſci adoleſcentiæ & imprudenti ætati aliquoties poſſe, modo ne ſæpius per malitiam peccent. Fruſtra enim implorabit iuuenis impunitatem à legibus, contra quas non ueretur

tetur maligne peccare. Cæterùm ineuitabilis caſus & error non uoluntarius meretur ueniam ſenioribus quoque. Sed de hac theſi multiplex & prolixa apud Iureconſultos eſt diſputatio, de iuris & facti ignorantia.

Duodecimum. Exulibus eripiuntur bona ſimul & patria, iusque ciuitatis, ſi mulctentur perpetuo exilio, quales nunc Iureconſulti uocant deportatos, uel in ſeruitutem, uel in metalla damnatos. Sin autem exules non perpetuo ſed temporaneo puniantur exilio, carent quidem patria ad tempus, & tamen ius ciuitatis ſuæ retinent, quales nunc uocantur à Iureperitis relegati, quibus etiam neque bona eripiuntur iure, tametſi huius contraria exempla inueniantur multa, ſicut Clodius Ciceroni exuli relegato domum euertit & ſacrauit.

Decimumtertium. Cohortem peculiarem ſibi habebat Conſul, Imperator, Prætor, alius'ue magiſtratus, in exercitu prouincia'ue ſuperior, quæ cohors poſtea uocata eſt Prætoria cohors, inde & prætorianus miles, prætorianum præſidium ſæpe memoratur in hiſtoriis, cuius inde ſub Cæſaribus tanta fuit poteſtas, ut ſoli prætoriani milites citra ſenatus autoritatem, citra populi conſenſum legerent aut repudiarent tollerentque Cæſares & Imperatores, ut obſeruatur in uitis Cæſarum. Et hi prætoriani milites ſub Romulo appellati fuerant Celeres, à celeritate agilitateque in officio præſtando. Aliàs etiam ſatellites & cuſtodes principum uocantur, tutoresq; corporis.

Decimumquartum. De ratione & ordine inſtruendi exercitus infrà, circiter principium 8. libri ab Vrbe condita, & 2. libri de bello punico Liuius ſcribit. extatque libellus Modeſtini cuiuſdam de inſtruenda acie Romana, ab illis inquirere potes quo ordine locati ſint milites. Fuerunt autem hi fere in prima acie haſtati, inde principes, poſtea ſcutati, & hi omnes Antepilani uocabantur. Deinde in ſecunda acie locati ſunt triarii, hinc lorarii. hoc eſt qui armatura leuiore utebantur. Denique Accenſi, tanquam ſupplementarii, qui in mortuorum locum accenſebantur. Poſt hos omnes tandem erant Subſidiarii, qui in ſubſidio reſeruabantur ultimo diſcrimini prælii ſuſtinendo, tanquam ferociores, & quibus plus confideretur. Præſidiarii uero milites in caſtris oppidis'ue relicti, impetum oppugnationis arcebant, mire tamen caſu temporeq; hic ordo hæcq; nomina uariarunt poſtea. Equites uero utrinque à cornibus, id eſt lateribus aciei pedeſtris ſtabant, aliquando procurſantes ante aciem, quibus poſtea Velites Troſſuliq; immixti ſunt. Diuidi-

tur autem totus exercitus in milites leuis armaturæ & grauis armaturæ. Pugnam præliumque incipiebant primi leues milites, quibus auxilio ſuccedebant Equites. Fatigati autem leues recipiebantur in ſecundam aciem, unde prius ſe proripuerant, illisq; grauior & robuſtior miles in pugnam ſuccedens, ſuo robore hoſtem ſuſtinere, urgere, protrudere, adiutus equeſtri acie, ſolebat. Reliqua de his apud alios autores inquire, ut apud Vegetium, qui de re militari ſcripſit iuſtum opus. Mihi enim ſatis eſt hic nomina ordinemq; militum qualemcunq; indicaſſe.

Decimumquintum. Supremi ducis uicarius erat Legatus in exercitu, cui ius datũ obire officia muniaq; ducis abſentis, ita tamen, ne quid præter eius conſenſum innouaret.

Decimumſextum. Saturnaliorum dies Saturno feſtus & ſacer inſtitutus eſt, circiter ducenteſimum ſexageſimum annum ab Vrbe condita, poſteaque Saturnalia ſunt aucta, ut pluribus diebus agerentur menſe Decembri, comitate & feſtiuitate mira inuicem mittentes munera, officiaque exhibentes & conuiuia memoriamque Saturni colentes, ideo, quòd ille ex Græcia profugus in Italiam uenicus ad Ianum, artem colendi uineas agrosque, & uſum monetæ, aliarumque rerum Italos docuiſſet, ut eſt apud Ouidium in 1. Faſt. & apud Vergilium in octauo Aeneid. Et in Græcorum quoque hiſtoriis. Vnde & duo Caſtella ſuburbana Romæ ſortita ſunt nomina, ut alterum diceretur Ianiculum à Iano, alterum Saturnia à Saturnio.

Decimumſeptimum. Primores non debent iniuriis immodicaque potentia premere plebeios & populares ſuos, alioqui ſeditionum materia præbetur, Quamuis contumacia plebis aliquando eſt ui retundenda, plebsq; exercenda, ne otio laſciuiat nimio & ſecuritate. Sed de his ſuprà quoque memini in proximo Catalogo, de popularitate moderanda.

Decimumoctauum. Non ſolum peccatum & delictum meretur pœnam, ſed uoluntas etiam & conſilium quandoque punitur, ſi ad aliquem conatum ſe intenderit, uel alium impulerit ad delinquendum ui precio'ue, cauſamq; delicti dederit. Atque hic locum habet paſsim uulgata regula Caſsiana, cui delictum commodo fuerit, eum quoque debere pœnam delicti luere. Nam alioqui cogitationis pœnam nemo petitur. Sed de hoc plura Iureconſulti diſputant, quando quiſpiam propter conſilium teneatur luere pœnam.

Decimumnonum. Huic Noemati Liuiano, leuatus metu

ad

ad ſuum rediit ingenium, plane quadrat illa Terentii ſententia in principio Adelph. Malo coactus qui ſuum officium facit.

Vigeſimum. Captiui, tametſi iam ſerui facti ſint, tamen non ita crudeliter & immaniter tractari debent, quaſi beſtiæ ſint. Nam heri & domini aliquo humanitatis ſenſu tangi debent, meminiſſeque illos etiam eſſe homines, quamlibet ſeruos & captiuos. Hic eſt ergo Catalogus obſeruandus ex hiſtoriis duodecim annorum.

Sed & bellum Volſcum. Ap. Claudio, & P. Seruilio Coſſ. prima ſeditio in urbe Romana orta eſt, inter plebem & patres, autore C. Licinio propter nexum. uerum Nexus eſt ius uinciendi debitoris, ſi ære nequeat creditum perſoluere, quo nexu creditor domi ſuæ tanquam in carcere priuato, coercet debitorem & retinet, quoad ſibi ſatisfaciat quocunque modo. Sunt autem in hac hiſtoria multa quidem egregia exempla, quibus deſcribitur diuerſus & uarius animorum habitus ſeditioſæ plebis, & hominum factioſorum & impotentium, qui immodice utuntur ſua potentia magis, quàm ut ad tempus de ſuo iure nonnihil cedere uelint. Neque uerò ſimplex hæc fuit ſeditio, quia & ſeceſsio facta eſt plebis in montem ſacrum.

Flagrabat, id eſt ardebat.

Fremebant, id eſt plebei. **Fremebant.** Querela plebis de improbitate potentium, quorum mancipia quaſi cogerentur eſſe plebei. **Nexos,** id eſt uinctos. Nexus, xa, xum, ſignificat uinctum. Nexus, us, ui, ius ipſum uinciendi. **Vnius,** id eſt ex plebe.

Magno natu. Occaſio ſeditionis propinquior à calamitate plebei cuiuſdam ſenis nexi & iniurioſe tractati, à ſuo creditore in nexu. Et eſt hypotypoſis.

Inuidiam, id eſt plebis contra potentes. **Gliſcentem,** id eſt augeſcentem, creſcentem. **Inſignibus,** id eſt, quia erat nobilis plebeius. **Obſita,** id eſt fœdata. **Perempti,** id eſt male affecti. **Capilli,** id eſt iuſto prolixiores. **Efferauerant,** id eſt tetriorem quaſi reddiderant & horribilem. **Ordines duxiſſe,** id eſt præfectum aliquot fuiſſe militibus.

Cicatrices, id eſt uulnerum ſigna. **Feciſſe æs alienum,** id eſt contraxiſſe æs alienum. **Id,** id eſt æs alienum debitum.

Villa, id eſt prædium. **Cumulatum uſuris,** id eſt aggrauatum. **Exuiſſe,** id eſt ſpoliaſſe, quod id debitum ſpoliauerit ipſum.

Tabem, id eſt morbum contagioſum. **Perueniſſe,** id eſt debitum.

Ad

Ad corpus, ſcilicet meum, qui debitor ſum. **Sed in ergaſtulum.** Ergaſtulum locus eſt, in quo mancipia deteriora uincti opus facere cogebãtur, aut aſſeruabantur ne aufugerent. Græci aliâs κατάγαια uocant. Quandoq; & Ergaſtulum ſignificat ipſa uincula mancipiorum uinctorum, quibus grauati ſerui, tamen opus facere & laborare cogebantur.

Fœdum, id eſt maculatum. **Auditaq;**, ſcilicet de ſeniore milite illo. **Soluti**, id eſt à ſeditioſis. **Implorant**, ſcilicet ut ſibi feratur auxilium. **Agminibus**, id eſt ſeditioſorum. **Qui patrum**, id eſt ex patribus. **Temperatum**, ſcilicet, à ui.

Deformitatem, id eſt ignominiam. **Hæc**, id eſt uincula.

Dicere, id eſt dicebant. **Ipſi**, id eſt, plebei.

Publici conſilii, id eſt Senatus. **Infrequentiam**, id eſt raritatem. **Impediendæ rei**, id eſt ne quid conſulatur & decernatur propter paucitatem Senatorum. **Tergiuerſari**, id eſt ſenſim declinare à cœpto. **Ludibrio**, id eſt patribus.

Incerti, id eſt Conſules. **Veniendo**, id eſt in ſenatum.

Contraherent, id eſt conſiſterent. **Appius uehementis ingenii** Pro illuſtranda hiſtoria & motu agendo Liuius prudenter duos Conſules diuerſi ingenii inter ſe confert, Appium ferocem infeſtum plebi, omnia uolentem iure ſummo agere, qui ſua pertinacia magis irritaret & incenderet furorem populi, quàm ſedaret. Seruilium autem leuem, æquabilem, & qui uellet popularis eſſe, furoremq; & iras ſeditionis clementer componere. Appio quidem Senatus fauebat & patres, infeſtiſsima uero plebs erat. Seruilius autem in odio apud Senatum erat, propter popularitatem, neq; tamen ullam gratiam inibat apud plebem, cum efficere non poſſet ea, quæ promiſerat & inceperat. Sicq; cœpta ſeditio hunc annum perdurauit, tametſi plebem ad quædam officia præſtanda pellexerit ſua lenitate Seruilius.

Vno aut altero, id eſt ſeditioſo. **Flecti**, id eſt lenitate.

Frangi, id eſt imperio. **Terror**, ſcilicet fuit. **Affecere**, id eſt commouere. **A deo diſcordia.** Epiphonema. **Exultare plebes.** Exemplum malitiæ & inuidiæ in plebeis, qui malint ipſi quoq; perire, modo optimatibus etiam periculum & exitium obueniat, quos oderant. **Exultare**, id eſt exultabat. **Nomina darent**, id eſt in album militare.

Militarent, id eſt militare deberent. **Præmia**, id eſt opes & honores. **Curia**, id eſt totus Senatus. **Expediret**, id eſt eriperet. **Ibi curæ eſſe.** Breuiter hic complectitur iuſtæ concionis

cionis materiam,qua Seruilius plebis captat beneuolentiam à ſtudio Senatus erga plebem. Deinde hortatur plebeios ab honeſto & periculo imminenti, ut militiæ dare uelint nomina. Cætera uerò in præſens differt, quoad per omnia commodius plebi poſsit conſuli. **Miſſo**,id eſt dimiſſo.

Deliberationi, quam ideo differri oporteat. **Maxima**, id eſt numero,non authoritate neq; conſilio. **Laxamenti**, id eſt ſpatii. **Accepta**,id eſt à Senatu : quia non niſi mercede perſuaſum, uelle ſuum officium facere, eſt mere ſeruile & illiberale. Nam & turpe eſt utilitatem præponi honeſto. **Concioni**, id eſt ſuo ſermoni. **Edicto**,id eſt per edictum.

Edendi, dandi. **Moraretur**, ſcilicet à fructu poſſeſsionem. **Fieri**, id eſt fiebat. **Proripientium**, id eſt nexorum.

Retinendi,ſcilicet nexos. **Sacramento**,militari.ut ſe iureiurando aſtringerent militiæ. **Vallum inuadunt**.Vallum,eſt munimentum caſtrorum. **Munimenta**, id eſt ualli. **Conſul**,id eſt Seruilius.

Ardor,id eſt ad prælium. **Prædæ datum**, ſcilicet ut liceret cuilibet militi rapere quantum poſſet,ſibiq; priuatim retinere rapta. Nam aliâs præda plerunq; in publicum confertur. **Romanos**, ſcilicet exercitus.

Palantes,id eſt errantes. **Eques**, id eſt equeſtres copiæ.

Exercitus,id eſt hoſtilis, quòd contra ius gentium eſt & contra ius militare, ſimul indicere & facere bellum, cum aliquod ſpatium inter illa debeat intercedere.

Promiſſa Conſulis.id eſt Seruilii. **Ius dicere**,id eſt dicebat. **Nexi**, id eſt uincti propter debita. **Cui**, id eſt alicui.

Collegam, id eſt Seruilium. **Exprobrabant**, id eſt ſuas cicatrices & belli merita. **Conſulem**, id eſt Seruilium. **Sed tergiuerſari**.Tergiuerſari,eſt ſe ſubducere ab incœpto. **Alteram partem**,id eſt plebis. **Gerendo ſe medium**,id eſt cum neutri parti ſe uellet addicere palam.

Mollem,id eſt nimis facilem præ timore. **Ambitioſum**, id eſt ad plebem. **Fallacem**, id eſt quia non ſeruaret promiſſa.

Annonæ, ſcilicet curandæ, ut ſuppeterent ea, quæ ad uictum pertinerent.

Collegium,id eſt ſocietatem. **Centurioni**, id eſt præfecto primipili, id eſt primi Manipuli. Centurio qui præeſt centum militibus. **Faſtigio**. id eſt ſtatu. **Vtique**, id eſt maxime.

Deſperatio enim. Seditio aſperitate nimia in apertam uim erupit

erupit tandem, ut maieſtas quoque Conſulis læderetur.

Singuli, id eſt, creditores. **Pluribus**, id eſt debitoribus.

Populari, id eſt quo ſilentio uellet ſibi gratiam plebeis emeri. **Iudicium**, id eſt quod eriperet ſeditioſum & abſolueret.

Pertinacia, ſcilicet Appii.

Supererant, ſcilicet Appio. **Seceſsionem**. Seceſsio eſt cum quiſpiam ſe hoſtiliter quaſi ſubducit, ulturus ſuas iniurias.

Neutris. i. neque patribus neque plebi. **A. Virginius**. Decimoquinto anno poſt exactos reges A. Virginio & T. Vetuſio Conſulibus, ſeditio alterum quoq; hunc annum durauit, eſtq; aperta ſeceſsio facta. **Trepidaret**, id eſt, incerta eſſet metu & periculo. **Temere**, id eſt inconſulto.

Delatam. i. rem. **Excepta eſt**, id eſt res. **Clamoribus**: ſcilicet Senatorum. **Si quod**. Alii ſi quid, & melius. **Magiſtratus**. i. qui fungerentur officio ſuo. **Publicum conſilium**, i. Senatum. **Vnum uirum**. Ab exemplo argumentum. **Id**. i. Virum eſſe præſenti animo & forti.

Quàm Conſulem. i. qui non fungatur ſuo officio. **Correpti**, ſcilicet à Senatu. **Ocio**. i. præ otio. Quia homines nihil agendo diſcunt male agere, ſumuntq; ſibi licentiam cuiuſlibet delicti. **Publica fides**, ſcilicet data à Conſule Seruilio. **Vt pugnent**, ſcilicet liberi non ſerui. **Eorum**, i. patrum. **Vltima**, i. periculoſiſsima. **Ad ſellas**. i. Tribunalia.

Patrum. ideoq; imperitiſsimus. **Animus**, id eſt, fortitudo.

Vtraq; re, id eſt uoluntate patrum uana & plebis pertinacia.

Tum demum Conſules, ſcilicet dixere. **Poſtulamus**. Poſtulare, eſt iure petere. **Vt ii**, ſcilicet patres. **Ignauia**, ſcilicet noſtra. **Redeunt**, ſcilicet, Conſules. Certamen inter Senatores & plebem in foro. **Globus**, id eſt turba. **Impetus**, ſcilicet plebis.

Quæſtionem poſtulantibus. Poſtulare quæſtionem, eſt petere, ut aliquis in ius uocetur, ibiq; crimen obiectum fateatur, aut ſe iure defendat. Nam quæſtio eſt, inquiſitio criminis & cauſę in iudicio ipſa cognitio, inde & iudex & cognominatur quæſitor, id eſt inquiſitor uel examinator cauſæ. **Tres**. Variatio ſententiarum de pacandis ſeditioſis.

P. Virginius. Vir Conſularis. **Non uulgabat rem**, id eſt non cenſebat omnes nexos ſolui debere, & liberari à nexu.

De his, id eſt liberandis. **T. Largius**, ſcilicet dicebat. **Siſti**, id eſt pacari. **Si alia aliorum**, id eſt, ſi alius iuuetur & alius non

non. **Accendi**,ſcilicet per inuidiam. **Tantum turbarū**, id eſt tantas turbas. **Sæuire**,id eſt quàm,ut aliquid ui agere poſſit. **Id malum**,ſcilicet laſciuiam.

Ad eos,ſcilicet populares. **Agedum**,Aduerbium hortantis. **Pulſet**,ſcilicet aliquis plebeius. **Qui**,i.plebeius. **Vnum**, id eſt Dictatorem. **Rurſus**, id eſt ſi conferretur cum ſententia & facto Virginii & Largii. **Rurſus**,id eſt ex aduerſo. **Exemplo**,id eſt collatione. **Totam fidem**, ſcilicet debitorum ſuis creditoribus ſeruandam. **Vtroq;**, id eſt in utramque partem, uel inter ſententiam Largii & Appii. **Priuatarum**. Quia ſenatoribus plurimum debebatur à nexis. **Quæ ſemper**.Noēma.

Imperium, Dictatorium. **Suo**, id eſt iure dictatorio & per ſe.

Haberet, ſcilicet plebs. **Prouocationem**, id eſt ius appellandi, quod ciuibus conceſſerat Valerius Publicola homo popularis. **Ea familia**, id eſt Valeria. **Edictum**, id eſt lex. Edictum eſt temporaneum, lex perpetua. hoc differunt inter ſe lex & edictum. **Poteſtati**,id eſt dictatori. **Nomina dedere**, id eſt militiæ. **Legiones decem**. Illi non omnes habitauere in urbe Romana, ſed in toto Latio, qui quoque ciues Romani erant, qui ad bellum hic inſcripti ſunt. **Aequi**, id eſt populi.

Latinum,id eſt Romanis ſocium. **Retractare arma**, id eſt ne aſſuefierent rurſum militiæ, occaſionem capturi aliquando rebellandi.

Exciuit, id eſt elicuit. **Contemptim**, id eſt qui contemnerent Romanos. **Pilis**.id eſt haſtilibus. **Rem gerere**, id eſt gladiari. **Stupentibus**, id eſt quaſi nihil ſentientibus.

Micare,id eſt ſplendere uibratos. **Curſu ierant**. Et ſe fatigauerant ita. **Vigentes**, id eſt non feſſi. **Velitras** ad oppidum Volſcorum.

Plus ſanguinis factum. id eſt fuſum. Nam facere ſanguinem,eſt fundere ſanguinem, hiſtorica phraſi. **Promiſcua cæde**, id eſt, qua nemini parcebatur, ne mulieribus quidem, pueris & ſenibus. **Pedes**, id eſt pedeſtris acies. **Poſt pugnam** ſcilicet contra Latinos,de qua ſuprà ſub conſulatu T. Ebutii & C. Vetuſii. **Poſteriſq;**, id eſt Valeriis. **Ad ſpectaculum**,ſcilicet ludorum. **Curulis**, id eſt quali utebantur in Curia illi, qui magiſtratus gerebant, aut geſſerant honoratos. **Coloni**, id eſt ab urbe Roma.

Conſulis, id eſt Seruilii. **Temere**, id eſt non ita prudenter.

ter. **Male commiſſum**, id eſt imprudenter cœptum. **Ignauia**, id eſt propter ignauiam. **Incruenta**, id eſt, ſine ſanguine parta. **Trifariam**, id eſt contra Aequos, Volſcos, Sabinos. **Euentu**, ſcilicet proſpero. **Cum**, id eſt partim. **Tum**, id eſt partim. **Præparauerant**, ſcilicet ſe.

Valerius, id eſt Dictator. **In Senatum**, id eſt ad ſenatum uel aduerſus ſenatum, qui conabantur premere plebem. **Medius fidius** quaſi me deus iuuet fido, uel, me dea iuuet fides, ex quatuor uocabulis compoſitum. **Quod ad me.** Aequabilitas Valerii, cui cum Senatus nollet obſequi, ſed plebem pergeret premere, erupit tandem ſeditio in hoſtilem ſeceſsionem.

Hoc magiſtratu, id eſt, prætura. **Priuatus**, id eſt ſine magiſtratu. **Indignantem**, id eſt ægre ferẽtem. **Suam uicem**, id eſt miſeriam plebis. **Præſtaretur**, ſcilicet ipſo effectu, reipſa.

Inceſsit à uerbo inceſſo. **Teneri ſacramento**, id eſt iureiurando adhuc obligatum eſſe.

Exolui ſcelere. Quia non ſunt facienda mala ut eueniant bona, neque malus malum eſt admittendum, ut euitetur minus. **Fama eſt**, id eſt de ſacro monte. **Laceſsiti**, ſcilicet ad certamen.

Suſpenſa, id eſt dubia.

Metu, id eſt præ metu. Nam Senatus timebat plebem, & plebs uiciſsim timebat Senatum. **Plebs**, id eſt qui armati fuerant in expeditione ſub dictatore Valerio & iam ſeceſſerant. **A ſuis**, id eſt plebeis, qui in Vrbe remanſerant. **Diu fore** quaſi dicat, minime.

Exiſtat, id eſt oritur. **Ducere**, id eſt putabant. **Eam**, ſcilicet concordiam. **Per æqua.** Quia pax etiam iniquiſsima, melior eſt bello æquiſsimo, nedum ſeditione. **Inde**, id eſt ex plebe.

Priſco, id eſt exoleto.

Horrido, i. impolito. **Modo dicendi**, id eſt orationis genere. Vide autem Ciceronem in Bruto, & Hadrianum in commentario de lingua Latina, qui genera dicendi quatuor ſecundum ætates numerant. Primum Priſcum, quod exoletum & incultum erat ab Vrbe condita ad bellum uſque Punicum ſecundum. Medium uerò à Catone Cenſorino & Scipionibus, qui circiter annum Vrbis quingenteſimum & quadrageſimum uixerunt, durauit ad Ciceronem uſque. Deinde optimum genus ætate Ciceronis, Virgilii, Liuiiq́ue floruit centum annos circiter. Quartum genus dicendi nouum optimo illi longiſsime impar & diuerſum, medio autem laſciuius, poſt ætatem Liuii & Fabii fuit in uſu, ad milleſimum circiter annum Vrbis, inde uero ſucceſsit mera propemodum

dum barbaries,tametſi aliquot boni poëtæ tum quoque fuerint, ſed pauci admodum.

Tempore quo. Apologus mire feſtiuus & aptus ad plebis animos reconciliandos, de membrorum in corpore conſpiratione aduerſus uentrem. **Nihil aliud,** id eſt agere. **Conſpiraſſe,** ſcilicet ferunt membra. **Conficerent,** id eſt manderent. **Hac,** id eſt ex hac. **Tabem,** id eſt fere abſumpta eſſe fame. **Reddentem,** id eſt dimittentem, deriuantem. **Vigemus,** id eſt ualemus. **Pariter,** id eſt proportione ſua in uenas. **Maturum,** id eſt recentem & bonum. **Confecto,** id eſt digeſto. **Sanguinem,** id eſt ſedem animæ & uitæ. **Hominum,** id eſt plebeiorum. **Comparando,** id eſt per analogiam ſingula ſingulis reddendo.

Conceſſum, id eſt itum. **Sui,** id eſt plebei. **Sacroſancti,** id eſt ita non uiolandi,ut ſacrum,deuotum,execrabileq; eſſet eius caput, uitaque cum bonis, qui aliquam uim aut iniuriam ſuis tribunis inferre auderet. **Auxilii,** id eſt pro plebe aduerſus Conſules. **Capere,** id eſt capeſſere & gerere.

Ita Tribuni. Primi Tribuni plebis C.Licinius & L.Albinus & Sicinius cum aliis duobus creati ſunt,quarto Idus Decembris,anno ab Vrbe condita ducenteſimo quinquageſimo nono:de quo magiſtratu plura in catalogo dicam.

Legem ſacratam, de immunitate Tribunorum. **Eſſe latam,** ſcilicet à Tribunis. Huic hiſtoriæ de ſeditione,ſubnectam catalogum aliquot inſtitutorum atque theſium, quibus exempla eius explicantur.

CATALOGVS INSTITVTORVM atque theſium tempore ſeditionis.

Primum ergo inſtitutum obſerua de nexis ob æs alienum: ita uero turpe uidebatur ipſis Romanis legibus, ſuam rem familiarem male curare & negligere,& aliena quaſi pecunia mutuatitia uictitare quempiam cogi, ut ius fecerint creditoribus, non ſolum rigide debita poſcere, ſed etiam ipſos debitores in uincula atque in carcerem priuatum atque in ſeruitutem adeo coniicere, ut ſi pecuniæ non eſſent ſoluendæ, corpore ſaltem luerent & ſatisfacerent. Quare & cum moreretur aliquis ære alieno obſtrictus,plus debens, quàm ut exoluere de ſuis bonis credita poſſet, reliquis illius cadauer diſcerpendum,dilacerandumque creditoribus dabatur, ut quiſ-

que ſui crediti nondum perſoluti partem ſuppleret cadaueris fruſto: quæ lex fuit immanis quidem, ſed adeo inuiſi erant tum prodigi & decoctores, ut tale ius competeret in eorum cadauera, aliiq; exemplo tam ſæuo deterrerentur à negligentia ſuarum rerum. Vt enim Rerumpub. nerui ſunt & præſidia diuites ciues, ita non poteſt conſiſtere in placida pace & ſine iniuriis populus ille, in quo multi ſunt debitores, prodigi, decoctores, & ualidi mendici, ocioſique. Vocatur ergo illa coercitio uel ſeruitus debitorum, Nexus, eo quòd uinculis & carcere, quaſi necterentur, unde & ipſi appellabantur, Nexi. Sed exoleuit hoc ius de priuato nexu: quia publica coercitione iam debitores coguntur ſatisfacere ſuis creditoribus.

Secundum. Hoc quoque arguit quantum oderint leges Romanæ ignauiam & negligentiam rei familiaris, & contrahendi æris alieni facilitatem, ut permiſerint grauiſsimis uſuris premi debitores ipſos: ita, ut menſtruæ quoque uſuræ ſoluerentur, nedum annuæ. Hinc fuere uſuræ uiceſimæ, trigeſimæ, & ultrà, centeſimæ, hoc eſt, quæ uſuræ æquarent ipſam ſortem, id eſt, ſummam pecuniæ mutuo datam menſe uigeſimo, trigeſimo, centeſimo, & hoc tamen ius correctum eſt ab Imperatoribus Romanis, cum uiderent immodicis & immenſis uſuris bonos quoque ciues exhauriri ab uſurariis. Verum de hoc Iureconſultos conſule, in materia de uſuris ualde & certatim ſollicitos.

Tertium. Mancipia ſuſpecta, aut fugitiua, aut nequiora ergaſtulis coerceri, & carnificina quaſi domari ius erat: quia arbitrium uitæ necisque ſeruorum ſuorum qualiumcunque habebant domini. Ergaſtulum, eſt locus in quo uincti ſerui cogebantur facere opus.

Quartum. Plebeiorum & priuatorum hominum non eſt, moderari & arbitrari publica conſilia, quæ magiſtratibus Senatoribusque demum commiſſa ſunt. Vnde Anacharſis philoſophus Scytha dixit, Rempub. Athenienſem celeriter perituram eſſe, quòd in ea conſultarent quidem optimates, ſed plebs decerneret & iuberet, ut ferè ſolet in Democratia fieri.

Quintum. Non ita ualent ea quæ à minore parte Senatus uel collegii ſtatuuntur & decernuntur, ſed quæ demum à meliore, ſaniore, aut maiore parte decernuntur. Verum de hoc prolixæ ſunt diſputationes apud Iureconſultos, quando pars collegii una autoritatem habeat ſtatuendi quippiam, inſcia uel abſente uel repugnante altera: cuius regula ferè hæc eſt, quam dixi. Vt melior pars uincat maiorem, tametſi plerunque accidit contrarium ſtultitia uel pertinacia

nacia hominum,ut maior pars uincat meliorem.

Sextum. Ardorem militarem non reprimendum eſſe geſtientem capeſſere prælium experientia militaris præcipit. Quo enim ardor ille eſt uehementior, eo fortius pugnant milites. Nam ira dat animos.

Septimum. Cum Vrbs aliqua capta datur prædæ, tum proprium eſt cuiuſque militis,id quod ex præda capit. Alioquin autem præda in publicum ridigitur,& confertur ad ducem, qui eam partitur inter milites,uel uendit,pecuniamque redactam in ærarium reponit,uel in alios uſus prædam conuertit.

Octauum. Iuregentium & militari non debet inferri bellum,niſi ultro citroque miſsis legatis de rebus repetendis,& utrinq; reſponſo dato:tametſi iam pleriq; omnes imitantur exemplum Auruncorum in bello indicendo,quod ſtatim cum legatis, nōdum accepto reſponſo ab aduerſaria parte,contra ius gentium inferunt, cædibus & rapinis graſſantes.

Nonum. De creditis pecuniis ius dicendum eſt propter fidem priuatim publiceque ſeruandam, & ut unicuique ſuum reddatur, neque ius ſuum intercipi debet à creditoribus contrà debitores,tametſi pauperes. Oportet enim priuata inter ciues beneficia agnoſci & florere. Neque enim alter ſine alterius ope per omnia poteſt uiuere,neque conſiſterent mutua beneficia, ſi nulla gratitudo,ſi nullum ius repoſcendi crediti eſſet.Sunt ergo ditiores beneuolentia iuris alliciendi,ut eo promptius & libentius pauperculos adiuuent pecunia, aliáue ope,& cogendi pauperes, ne ſua ingratitudine & iniuria aliis tenuibus noceant apud diuites.

Decimum. Lex Solonis fuit teſte Gellio in ſecundo, capite duodecimo,& Plutarcho in Solone,quam Romani quoque poſtea ab Athenienſibus mutuati ſunt,hanc ſcilicet; Seditione exiſtente in aliquo populo,non ferendum eſſe eum hominem, qui neutri parti adhęrere,ſed medium indifferentemque ſe gerere uelit. Oportere ergo ad alterutram partem ſe transferre quamuis optimum ciuem. Multo enim melius eſſe cum iniquiore etiam & iniuſtiore parte ſentire contra ſaniorem,quàm à neutra parte ſtare. Poteſt enim bonus uir ſuam partem magis & maiori commodo Reipub. adiuuare, quàm medius ille diſsimulator & proditor quaſi utriuſque partis. Sic merito Seruilius Conſul,ſe medium gerens apud utroſque, odium ſibi conflauit.Reliqua uide in allegato capite Gell. Poteſtq; hæc lex non tantum ſeditioni, ſed cuilibet diſcordiæ publicæ aut priuatæ accommodari.

Vndecimum. Honorati magiſtratus & altiores dignitates officiaq; maiora non debent mandari uilibus, aut non idoneis perſonis, ne perſonæ leuitas aliquam maculam inurat dignitati, & officio obſit. Pulcherrimaque ibi demum eſt fun̄ctio, ubi boni prudentisque hominis nirtus aliquantam maieſtatem affert officio & muneri publico uel priuato. Quòd ſi tamen dignitas uel magiſtratus ad aliquem indignum deuoluitur, non debet contemni magiſtratus propter perſonæ utilitatem: ut ſi contingat aliquem non idoneum naſci fieriue principem, ut ſunt plerique heroum filii noxæ, non debet uilipendi propter illos officium: quia in magiſtratibus non perſona, ſed uoluntas, ius & autoritas totius populi, & adeo ordinatio Dei iurisque naturalis ſpectanda eſt. Valet ergo lex prædicta magis in uoluntariis & arbitrariis honorum ſuffragiis, quàm in iure hæreditario aut ſimili caſu.

Duodecimum. Conſilio & autoritate principum, non clamoribus neque improbitati uulgi, potius aliquando cedere debet magiſtratus, & obſequi: ita tamen, ut maieſtatem ſuam non imminuat, tametſi nonnunquam plebis quoque furori, tanquam tempeſtati, oportet cedere.

Decimumtertium. Conuenticula & occulta colloquia prohibentur hodieque in iure ciuili, ac pro ſeditioſis habentur, qui conuenticula faciunt.

Decimumquartum. Immodicum otium populo non eſt permittendum, quia militia aliiſue laboribus honeſtis occupari debet potius, quàm ut otio in luxuriam licentiámue declinet.

Decimumquintum. Non clamoribus aut reprehenſionibus, ſed prudentia & animo præſenti res agi debet in ſenatu publicisque conſiliis. Parum enim prudentis eſt multa uociferari, & plura reprehendere, quàm corrigere, & emendare. Rectéque Demoſthe. in Philippica quadam dicit, duo genera eſſe ciuium pernitioſa, Vnum eorum, qui præ cupiditate immodicoque ſtudio priuatorum commodorum publica negligunt, & neque re, neque conſilio adiuuant, etiamſi in magiſtratu agant. Alterum eorū, qui cum in publicum conſulere non omnino poſſunt, per impotentiam uel imprudentiam ſuam, tamen fortiter uociferando calumniantur ab aliis etiam bene acta.

Decimumſextum. Male conſulitur inter diſcordiam & priuatas cupiditates contentionesque. Conſentientes ergo oportet eſſe animos recte conſulentium, ne diſsimilitudo uoluntatum perturbet negotium, totamque cauſam.

Decimumſep

Decimumſeptimum. Periculoſum eſt fidem priuatam labefactari,ne priuata exempla in publicum quoque obſint, néue ſemel ſpreta fides in aliis quoque magis arduis contemnatur.

Decimumoctauum. Vehementia imperia ſeueriorque poteſtas non permittenda ſunt uehementibus & ferocibus ingeniis. ſed mitioribus, ut ita tractabilis fiat temperatura potentiæ & animi moderati.

Decimumnonum. Non licebat priuata autoritate in fidem deditis tractare arma,neque ſociis,qui maieſtatem populi Romani obſeruarent.

Vigeſimum. Vbi Senatus contra totum populum iniuſtius aliquid decernere ſtatuit,ibi licet contra Senatum habere actioné, & referre pro populo,tanquam pro maiore parte Reipublicæ. Præſtat enim paucos offendere,quàm totum commune lædere.

Vigeſimumprimum. Sacramentũ militare, eſt iuramentum quod dant milites,ſe fideliter pro Duce,pro patria,pro ſuis partibus dimicaturos, & re opeque ſuos adiuuare uelle, obliganturque hoc ſacramento tantiſper dum confectum ſit bellum.

Vigeſimumſecundum. Nullo ſcelere exoluitur religio ulla. Neque enim ſunt facienda mala,ut eueniant bona:multo minus ſunt facienda mala,ut eueniant mala alia.

Vigeſimumtertium. Iniquis conditionibus recte aliquando pax initur,etiam iniquiſsima,quę tamen melior eſt bello æquiſſimo. Inter duo enim mala,minus & tolerabilius malũ debet eligi.

Vigeſimumquartum. Quantis ſtudiis & obſequiis Senatum & Rempub. ſuosque magiſtratus iuuare & obſeruare teneantur populares,aperte indicat pulcher apologus Agrippæ de uentre & aliis membris in corpore ſeditioſis, & in hac comparatione per analogiam ſingula ſingulis ſi conferas,ſuppeditabitur tibi iucunda & copioſa materia de hac theſi.

Vigeſimumquintum. Tribuni plebis, magiſtratus nouus,tanquã patroni plebis,contra Conſules ſunt creati, plurimumq; iuris habuere,ut intercesſionem contra ſenatus decreta, lationem auxilii pro plebeis contra Conſules,relationem ad plebem pro faciendis plebiſcitis:id eſt,legibus à ſola plebe latis & approbatis. Actionem pro plebe contra Senatum, immunitatemque tantam, ut capitale & ſacrum,id eſt deuotum eſſet etiam magiſtratui qualicunque læſiſſe tribunum plebis aliqua ui aut iniuria, & hæc quinque iura Tribunorum ad tantam licentiam poſtea euexerunt plebeios tribunos, ut nihil fere non auderent, ſibique non arrogarent, exci-

tantes plurimas ſeditiones & factiones, ut recte à poëta cognominentur, cum Conſulibus turbantes iura Tribuni, ut exempla Romanæ hiſtoriæ paſsim indicant.

S P. Caſsius. Decimo ſexto anno poſt exactos reges S P. Caſſius & Poſthumus Cominius Conſules. **Feriendum**, id eſt faciendum. **Conſul alter eſt**, id eſt Caſsius. **Alter ad**, id eſt, Poſthumus. **Compulſos**, id eſt fugatos. **Mucamitem**, id eſt oppidum. **Erat tum.** Exemplum fortitudinis militaris in Martio Coriolano, cuius uitã prolixe deſcribit Plutarchus, ſimulq; iſtorum temporum hiſtorias uerboſe explicat.

Extrinſecus, id eſt extra urbem. **Retudit**, id eſt repreſsit. **Proximo**, id eſt aditu. **Fuſi.** Metaphora ſumpta ab aqua diffuſa. **Famæ**, id eſt gloriæ **Conſulis**, id eſt Poſthumi. **Collega**, id eſt poſthumus.

Ceſsiſſet memoria, id eſt, abiiſſet in obliuionem. **Eodem anno.** Exemplum honeſtæ paupertatis & moderationis in Menenio Agrippa. **Seceſsionem**, id eſt propter recõciliatam pacem.

Huic, id eſt Menenio. Amplificatio à circunſtantiis ſumpta.

Interpreti, id eſt nuntio. **Extulit**, id eſt ad funerandum.

Sextantibus, id eſt duabus unciis æris. **In capita**, id eſt uiritim. **Conſules deinde.** Decimo ſeptimo anno poſt exactos reges. **Primum annonæ.** Annonæ, ſunt fruges in annum repoſitæ. **Clauſis**, id eſt obſeſsis.

Dextris ab hoſtia, id eſt occidentem uerſus. **Læuóque per Volſcos**, id eſt, ad Orienrem ſiniſtro littore. **Sicilia**, id eſt Inſula, quæ poſtea horreum populi Romani publicum eſt facta.

Longinquis, id eſt Sicilienſibus.

Tarquiniorum, id eſt qui iam tum erant mortui. **Qui hæres erat.** Quia filiam Tarquinii regis uxorem habuerat.

Frumentatoribus, id eſt coemptoribus frumẽti. **Tyberi**, id eſt per Tyberim. **Vexati**, id eſt afflicti. **Vbi ea**, eſt peſtis.

Arx, id eſt locus præſidii.

M. Minutio deinde. Decimooctauo anno poſt exactos reges M. Minutio & A. Sempronio Conſulibus, orta eſt factio & contentio Martii Coriolani contra plebem, in quam cum ferocior eſſet, eamque premendam cenſeret, condemnatus exilio per ſuffragia populi, ad Volſcos exulatum abiit; quæ factio cauſam præbuit periculoſæ obſidionis urbis Romanæ. Eſtó; exemplum ferociæ & libertatis nobilitatis aduerſum plebeios. **Vis**, id eſt copia.

Multi, id eſt, Senatores. **Iura**, id eſt priſtina. **Veterem**, id eſt

id eſt ueteri pretio.

Pollentem, id eſt potentem. **Miſſus ſub iugum**, id eſt ego patritius deiectus meo iure & dignitate. **Sub iugum.** Iugum uerò appellabant duas erectas haſtas tranſuerſim ſuperpoſita tertia, ſicut patibulum, ſub quod ignominioſi & probroſi milites mittebantur infamesq; fiebant.

Latronibus, id eſt Tribunis, eſt auxeſis, amplificatio. **Tarquinium regem.** Argumentum à maiore ad minus ualet negatiue. **Qui non tulerim.** Nos qui non tulerimus, eſt heteroſis perſonæ. Nam decem & octo anni erant poſt exactos reges.

Secedat. Permiſsio amarulenta. **Frumenta**, id eſt quæ nulla ſunt. **Fecere.** ſ. nullam, propter neglectos agros biennali ſeditione. **Hoc malo**, id eſt fame. **Haud tam**, id eſt, Iudicium Liuii de Coriolani conſiliis. **Faciēdum ne fuerit**, id eſt an cum Reipub. commodo plebs tamen premi potuerit.

Laxandi, id eſt uiliorem faciendi. Annonam laxare. Annonam arctare. **Demerent**, id eſt abolerent. **Fame iam.** Querela plebis odioſa contra Coriolanum. **Fame:** ſcilicet conquerebantur. **Hoſtes**, id eſt in obſidione. **Frumentum quæ.** Relatiuum conuenit poſteriori.

Satisfiat, id eſt luantur. **Exeuntem:** ſcilicet Coriolanum.

Quiſque, id eſt plebeiorum, quia paria erant ſuffragia omnium in Comitiis. **Inimici**, id eſt Coriolani. **Auxilii**, id eſt pro plebeis. **Non pœnæ**, id eſt patritiorum. **Vt unius**, id eſt ut unus lueret pro omnibus pœnam. **Ordinis**, id eſt ſenatorii.

Diſpoſitis, id eſt per loca ordinatis. **Rem diſiicere**, id eſt concionem impedire. **Vniuerſi**, id eſt patres.

Quicquid erat patrum reos diceres. Syntheſis. **Reos:** ſcilicet ſicut Coriolanus.

Ira: ſcilicet Coriolani. **Eminebat**, apparebat. **Nominis**, id eſt populi. **Alterum**, id eſt Tullium. **Alterum**, id eſt Coriolanum. **Caperent**, id eſt reſumerent arma contra Romanos. **Spiritus**, id eſt, audaciam eſſe Volſcorū retuſam. **Arte**, id eſt fraude. **Exoleto**, id eſt depoſito quaſi. **Ludi forte.** Exemplum præſtigii & ſuperſtitionis, quæ miraculo etiam firmata eſt. Ita enim dæmones etiam peſsima quæq; miraculis ſuis ſtabilire poſſunt, atque ita impiorum hominum animis offundere tenebras.

Inſtaurandis, id eſt denuo rite agendis.

Circo, id eſt Campo. **Præſultorem**, id eſt præſultatorem, ut ita dicam. **Religione**, id eſt metum deorum.

Animus, id eſt Latini. **Timorem**, id eſt deorum. **Species**, id eſt ſomnij. **Maiorem**, id eſt pœnam. **Præſentior**, id eſt certiore ſomnio firmata & expreſsiore.

Prolatantem, id eſt producentem. **Repræſentatas**, id eſt ſignificatas. **Aliud miraculũ**: ſcilicet apparuit. **Captus membris**, id eſt priuatus uſu membrorum. **Functum officio**, id eſt poſtquam narraſſet ſuum ſomnium. **Priuſquam cõmitterentur**. Exemplum inſignis calliditatis & doli, quo Volſci quieti & bellum alioqui fugientes, tamen pertracti ad bellum Romanis inferendum per ſuũ ducem Acciũ. **Comitterentur**. i. celebrarẽtur.

Cõpoſitum, id eſt deliberatum. **Arbitris**, id eſt conſciis.

Quod ius ſit ſequi, id eſt proſequi, ut ne uos celem ex iure fœderis noſtri uobiſcũ. **Criminatum**. i. ut crimíner. **Cautum**, id eſt, ut caueam. **Inuitus equidem**. Exordium obliquum uel inſinuatio. **Nimiò**. Expoſitio uel narratio conſilii Volſcorum.

Ludi ſunt. Circunſtantiæ, quibus reddit credibile conſilium Volſcorum. **Ne quid fiat**: ſcilicet à Volſcis. **Rem dubiam**: ſcilicet, de tumultu faciendo à Volſcis. **Autor**, id eſt delator.

Præcauendum: ſcilicet à Volſcis. **Ex ſuperuacuo**, id eſt propter nihili cauſam. **Contaminatosq;**, id eſt prophanos.

Hominum deorumq;. Quia conueniebant ad ludos propter honorem deorum.

Abactos, id eſt ſe eſſe urbe expulſos. **Ferentinum**, locus in Hetruria. **Verba**: ſcilicet Tullii, **Secunda iræ**, id eſt accommodata ad iram Volſcorum exacerbandam. **Adulator**, loquitur uerba ſecunda fortunæ. Leuitas non eſt ſecunda autoritati.

Exorſus, id eſt narrare incipiens.

Vt omnia, oratio amarulẽta Tullii ad ſuos Volſcos, qua exprobrat eis ignominiam à Romanis illatam, & eam exaggerans animat ſuos in ultionem. **Quo animo fertis**. Propoſitio. Iniquiſsime ferre debetis, & non impune habere contumeliam uobis factam.

Commiſere, id eſt fecere.

An non ſenſiſtis. Amplificatio iniuriæ à circumſtantiis. Primum argumẽtum. **Triumphatum**, quaſi de uictis. **Spectaculo**, id eſt ludicro. **Per ora**, id eſt aſpectum & ſermonem.

Quid eos, ſecundum argumentum à iudicio hominum.

Nefas, id eſt prophanum crimen. **Piaculum**, id eſt crimen, quod debeat piari & purgari. **Sede**, id eſt theatro. **Succurrit**, id eſt in mẽtem uenit. **Quòd**. i. eo quod, quia. **Quid deinde**. Tertium argumentum à periculo.

Bellum

Bellum uobis. Concluſio & conſilium. **Deficeret:** ſcilicet à Romanis. **Imperatores.** Bellum Volſcorum contra Romanos difficilimum, cuius ſe ducē præbuit Coriolanus aduerſus patriam ſuam, qui tametſi exul & iniuria prouocatus à ſuis, tamen impie egiſſe iudicatur, quòd priuatam iniuriam publica calamitate patriæ conatus ſit ulciſci, quanquā & in utranq; partem de hac materia copioſe poſſet dici. **Circeios.** i. ad oppidum litorale proxime Tyrrhenum mare, ubi Circe uenefica dicitur habitaſſe, apud Ouidium quoque in decimoquarto Metamorph.

Tramitibus, id eſt itineribus. **Tranſgreſſus:** ſcilicet à mar. **Caſtris poſitis:** ſcilicet intra Albam & Romam, de quibus ſuprà in Rege Hoſtilio, in primo. **Oriretur:** ſcilicet ex inuidia plebis. **Criminando:** ſcilicet nobilitatē. **Concordiæ uinculum:** quia iuxta prouerbium: Mala conciliant inter ſe homines. **Iungebat,** id eſt conciliabat. **Conueniebat,** id eſt, inter patres & plebem. **Conſules erant,** id eſt, decimonono anno poſt exactos reges.

Oratores, id eſt legati. **Ager,** id eſt à Romanis ereptus. **Si uelint,** id eſt Romani. **Præda,** id eſt agro Volſcis erepto per uim. **Et,** id eſt non ſolum. **Et,** id eſt uerū etiam. **Irritatos,** id eſt ad iram. **Fractos,** debilitatos.

Tum matronæ. Exemplum pietatis erga matrem ſuam in Coriolano, qui præſtare maluit beneficium, & obſequi ſuæ matri, quàm patriæ precanti. Fuiſſet autem abſolutior pietas, ſi idem patriæ precibus præſtitiſſet, ſoluta obſidione urbis. Matrona, ſignificat uxorem alicuius nobilis uel patricii, uel dicitur propter eius ætatem quoque.

Motus, ad miſericordiam. **Obſtinatior,** id eſt immitior, durior. **Vt,** id eſt nempe. **Inquit:** ſcilicet familiaris. **Mulier in iram.** Exemplum libertatis, & maternæ autoritatis obſeruatæ à Veturia aduerſus Coriolanum filium, quæ libere filio hoſti præpotenti exprobrat impietatis crimen oratione pathetica, qua non muliebriter rogat, neque ſupplex eſt, ſed plane imperat & minatur filio pro iure matris.

Potuiſti. Increpationes & exprobrationes, quibus amplificat impietatem filii. **Penates,** id eſt Dii domeſtici. **Ego,** id eſt Veturia. **Peperiſſem:** ſcilicet te. **De his,** id eſt uxore & liberis. **Mors immatura:** ſcilicet cum occidentur in urbe capta. **Seruitus,** id eſt cum capientur. **Et comploratio.** Complorare eſt deflere & deplorare eum, de cuius uita nulla amplius ſpes eſt

Abductis. Variatio hiſtoriæ, cuius & Cicero meminit in Bruto, & Plutarchus in Coriolano, de morte eiuſdem. **Oppreſſum,** id eſt à Volſcis. **Inuidia rei.** Nam quidam aiunt ſtatim Coriolanum à Volſcis, ut proditorem occiſum. Alii uoluntaria morte, hauſta ſanguine tauri mortuum, ſicut Themiſtoclem Athenienſem pari exilio mulctatum. Alii dicunt, in extremo ſenio occiſum. Alii naturali fato defunctum eſſe. **Fabium:** ſcilicet pictorem. **Eum:** ſcilicet Coriolanum.

Vocem: ſcilicet ſententiam. **Adeo ſine.** Noema uel Epiphonema. **Monumento,** id eſt ad perpetuam rei memoriam.

Fortunæ muliebri. Quia fortuna Romanos liberaſſet à tam periculoſo bello non niſi per mulieres muliebresq́; preces. **Confecit,** id eſt ut ipſi inuicem ſe affligerent. **Conſules:** ſcilicet uigeſimo anno poſt reges exactos.

Hernici prouincia, Appoſitio. **S P. Caſsius.** Anno ab Vrbe condita circiter ducenteſimo ſexageſimooctauo, uel potius ducenteſimo ſeptuageſimo, creati ſunt Conſules Sp. Caſsius Vicelinus & Proculus Virginius Rutilius, quo anno primum à Conſule Caſsio Vicelino illata eſt mentio legis Agrariæ, de agris publice diuidendis uiritim, quæ leges Agrariæ poſtea præbuere materiam peſsimarum ſeditionū, ut explicatur apud Plutarchum in uita Gracchorum, & apud Ciceronem in tribus orationibus Agrariis. Verum de his plura infrà in Catologo dicam. **Diuiſurus,** id eſt, uiritim.

Muneri, id eſt Agrario. **Priuatis.** i. patriciis. **Promulgata,** id eſt in uulgus ædita. **Lex agraria,** id eſt lex de agris uiritim diuidendis precio leui aut etiā gratuito. **Hanc memoriam,** id eſt noſtram ætatem. **Conſul alter,** id eſt Virginius.

Largitioni, id eſt agrorum diſtributioni. **In ſocios,** id eſt Latinos. **Audiebat,** id eſt plebs.

Peſtilens, id eſt periculoſum. **Laturos,** id eſt impoſituros.

Seruitutem. Quia forent obnoxii ipſi Caſsio priuatim. **Regno uiam,** id eſt, quod Caſsius ſibi regnum affectet occupare.

Aſſumi: ſcilicet in diſtributionem agrorum. **Caſsium,** quaſi regem, quem defendant beneficio illecti & deuincti. **Popularis,** id eſt populo gratus.

Cœperat: ſcilicet Virginius. **Interceſſor,** id eſt impeditor legis Agrariæ. **Aſsignari,** id eſt diuidi. **In ſocios,** id eſt Latinos. **Ambitioſus,** id eſt qui ambiret honorem & fauorem

apud

apud Latinos. **Iubere**, id eſt iubebat. **Siculo**, id eſt ex Sicilia lato tempore famis, Sempronio & Minutio Conſulibus. **Acceptam**, id eſt ante, quarto anno. **Inſitam**, id eſt animis infectam.

Velut abundarent, id eſt uelut alioqui ſatis eſſent diuites.

Magiſtratu, id eſt Conſulatu.

Necatum, ſcilicet tanquam regni affectatorem & libertatis hoſtem. Eſt autem huius Caſsii Vicelini frequens mentio, ut apud Ciceronem quoq; in dialogo de amicitia, ubi uicioſe appellatur Becelinus pro Vicelino. **Sunt**, ſcilicet hiſtorici. **Signum**, id eſt ſtatuam. **Perduellionis**, id eſt læſæ maieſtatis & ſecuritatis publicæ. Nam hoc crimen ſignificat perduellio, ſicut perduellis ſignificat hoſtem patriæ. **Diem**, ſcilicet iudicii.

Domeſticum, id eſt patris Caſsii. **Damnatur**, ſcilicet ducenteſimo ſeptuageſimoprimo anno ab Vrbe condita. **Haud diuturna**. Inteſtinæ ſeditiones & diſcordiæ propter deſyderium legis Agrariæ, quam plebs expetebat. **Ea cupiditas**, ſcilicet plebis. **Redegit**, ſcilicet pecuniam. **Nouiſsimum**, id eſt qui prædam uendiderat. **Teniuere**, id eſt euicere.

Conſul crearetur, ſcilicet ducenteſimo ſeptuageſimoprimo anno. Oportet hic ſequi uulgatum errorem in numero annorum propter Liuium. **Intermiſſæ**, ſcilicet ſunt. **Aemilio**, id eſt Conſule. **Fuſos**, id eſt diſperſos. **Caſtoris**, id eſt dei equeſtris.

Poteſtatem, ſcilicet tribunitiam. **Gratuiti**, id eſt etiam nulla propoſita mercede & præmio ſeditionis. **Largitiones**, id eſt agrarias. **Temeritatis**, id eſt diſcordiæ præmia. **Ea**, id eſt melior pars. **L. Valerium**, ſcilicet Quæſtorem. **Tenore**, id eſt modo. **Expertos**, id eſt probatos, ſignificat quandoq; actiue, quandoq; paſsiue, hic paſsiue.

Honos, ſcilicet Conſularis. **Initum**, id eſt inceptum. **Vires**, id eſt Romanis. **Minas**, ſcilicet Deorum. **Extis**, id eſt inteſtinis hoſtiarum inſpiciendis. **Canebant**, id eſt uaticinabantur. **Ira moti**, id eſt irati. **Rite**, id eſt legitimis cærimoniis. **Inceſti**, id eſt ſtupri, uetus coniugatio. **Pœnas**, id eſt uiua defoſſa. **Q. Fabius**, ſcilicet ducenteſimo ſeptuageſimotertio anno. **Compeſcere**, id eſt ſedare.

Detrectandi, id eſt recuſandi. **Iniungendæ**, id eſt imponendæ. **Authorem**, id eſt Spurium. **Eorum**, ſcilicet tribunorum collegarum. **Fabio aliquanto**. Exemplum perfidæ contumaciæ in plebe & militibus Romanis, quæ maligne detrecta-

uit

uit operam in prælio. **Odio**, id eſt propter odium. **Prodebat**, ſcilicet hoſtibus. **Flagitium**, id eſt probrum perfidiæ contra iuramentũ militare admiſſum. **Inſtare**, id eſt urgere. **Ducis**, id eſt Fabii.

Referunt. ſcilicet in caſtra. **Nauatam**, id eſt impenſam. **Adeo excellentibus.** Epiphonema, qua indignitatem & periculum rei ſignificat. **Peſtilenti**, id eſt noxio. **Ciuem**, id eſt contumacem præcipue. Theſis eſt, Multo difficilius eſt contumacem ciuem regere, quàm hoſtem uincere. **Conſulem creant**, ſcilicet anno ducenteſimo ſeptuageſimoquarto. **Ap. Claudius uictam.** Valde prudens conſilium Appii, quo nam modo tribunitia poteſtas pertrahi in optimatium partes poſsit, nempe ſi nobiles ambirent, ſibiq; conciliarent ipſos Tribunos, uireſq; eorum diuiſas debilitarent. **Dicere**, id eſt dicebat. **Exemplo**, ſcilicet diſcordiæ inter eos ipſos. **Exemplo**, id eſt propter exemplum.

Inuentum. i. ſemel. **Bono**, id eſt commodo. **Quando**, id eſt, quia. **Defuturum**, id eſt bonum aliquem Tribunum. **Ex collega**, id eſt malo Tribuno. **Melioris partis**, id eſt optimatum. **Suis uiribus**, id eſt diſſonis. **Vel.** id eſt etiam. **Vnum**, id eſt bonum. **Et unum**, id eſt uel aduerſus. **Singulos**, ſcilicet tribunos. **Priuatim** id eſt ex aliquo priuato beneficio. **Moratorem**, ſcilicet pontificum, qui impedire uolebat delectum. **Inde ad Veiens.** Bellum Romanorum contra Veientes, quibus cum difficilima & perpetua ferè geſſerunt. Romani bella, centum annis amplius, quo ad Veii, potentiſsima urbs Italiæ ſecundum Romam, caperetur & uaſtaretur, ut infrà in principio libri quinti. **Quo**, id eſt ad quos Veientes. **Inteſtina diſcordia.** ſcilicet Romanorum.

Principesq́ in. Locus communis de diſcordia inteſtina à Liuio pulchre explicatus. Vnde naſcitur hæc Salluſtiana theſis, Concordiâ res paruæ creſcunt, diſcordiâ uero uel maximæ dilabuntur.

Inteſtina. id eſt quæ erat inter ipſos. **Labem** id eſt morbum. **Mortalia**, id eſt caduca. **Id malum**, ſcilicet diſcordiã. **Extrema**, id eſt ultima. **Cuique**, id eſt Senatui & plebi.

Leges, Vt ſenatuſconſulta & plebiſcita. **Sæuire**, id eſt diſcordare. **Siſti**, id eſt ſedari. **Magiſtratibus**, id eſt militaribus. **Iniuſſu**, ſcilicet Conſulis.

Inuicem. id eſt alternis. **Conſules quoque Romani.** Prudentia militaris, & ſtratagema amborum Conſulum in retinendis

diſ;animandis & accendendis militibus ad cupiditatem & audaciam prœliandi. **Horrebant**,id eſt timebant. **Peſsimi exempli.** i.inobedientiæ. **Duæ acies**.i.hoſtilis & ſua. **Auerſi**, ſcilicet ab hoſtibus.

Leniturum, ſcilicet eſſe. **Diem tempusq́;**, Iuxta prouerbium:dies adimit ægritudinem, & tempus retundit impetum affectionis. **Sanitatem**.i.bonam mentem. **Laceſſere**.i.prouocabant. **Increpando**, id eſt exprobrando. **Timoris**.i. Romanorum. **Nouum genus**. i. eſſe inuentum. **Simulationem**. Hæc ſequentia uerba exprobrabant Romani. **Quæ uerba iacere**.i.exprobrabant & conuitia congerebant:

Nouitatem generis, ſcilicet quòd Romani eſſent orti ex colluuie hominum obæratorum & criminoſorum, qui in Aſylum Romuli confugiſſent, ubi haberent immunitatem ſcelerum ſuorum. Nota hoc bene, quòd omnes populi & urbes, de quibus Liuius ſcribit in totâ prima decade,ſunt omnes Italiæ urbes & populi. Nam in prima decade, Romani bellum extra Italiam nullum geſſerunt.

Succeſſum.i.proſperum belli euentum. **Non patribus, non Conſulibus**. i. uolebant proſperum euentum belli & ipſis patribus & conſulibus. **Externo**.i.contra hoſtes. **Prætoriū**. i.tentorium ducis. **Signum**.i pugnæ. **Addenda**.i.augenda.

Remorandoq́;, ſcilicet quia nitimur in uetitum ſemper cupimusq́; negatum,& uehementius intenduntur illi affectus,quos renitentes reprimere coneris. **Impetum**. ſ.iræ & ultionis contra hoſtes. **Animaduerſuros**,i.punituros. **Accendunt**.i.irritant. **Statuiſſe**,id eſt propoſuiſſe.

Portis.ſ.caſtrorum. **Ingerunt**. i.ingeminant. **Senſim**. i.placide. **Tergiuerſantur**. ſ. Conſules. **Ad creſcentem tumultum**. ſ. inquit. **Metu**. i.propter metum. **Ipſi fecerunt**.ſ.ſua culpa. **Deos**, ſcilicet quibus dat miles iuſiurandum.

Pugnæ flagitator,id eſt qui poſcebat à Conſulibus, ut permitterent milites pugnare.

Iuratis.i.quibus iurauerat.à uerbo Iuro uenit participium præteritum, præter morem. **In ſe quiſque**.i.in ſuo periculo & capite, ut ſi iuramentum fallant, ipſi dare pœnas uelint periurii.

Iuratis datur ſignum. Deſcriptio ancipitis & dubii prælii pugnæq́; atrocis, qua Romani uicerunt Veientes & Thuſcos.

Promptum lingua. i. conuiciis. **Virtus**. i. fortitudo.

Statuunt.ſ.Fabii. **Pilis**.i.haſtilibus,quibus incipiebant pugnam.

gnā. **Irritatis animis**.ſ.Romanorum. **Exacerbauerant**, ſcilicet ira. **Inter primores**. Exemplum pietatis erga patriam in Q. Fabio, & ipſis ducibus, qui pro patria uitam expoſituri, in prima pugnant acie. **Hoc iuraſtis**. Exprobratio Ducis aduerſus milites. **Conſuli**, ſcilicet inquit.

Reſtituto, ſ.per Fabios. **Ille**.ſ.Manilius. **Alter conſulum**.i.M.Fabius. **In eam partem**.i.in cornu Manilii. **Altero cornu**, ſcilicet hoſtium.

Ad caſtra.ſ.Romana. **Triarii**.i.principes milites. **Conglobati**.i.congregati. **Clauſerat**, ſcilicet ne egrederentur caſtra. **Rabiem**.i.furorem. **Quacunque**.ſ.parte. **Iuuenem**, ſcilicet Hetruſcorum. **Excepta**, ſcilicet ſunt.

Alterum conſulem. ſcilicet M. Fabium. **Parta**. ſcilicet eſt. **Funeribus**. Manilii conſulis & Q. Fabii. **Victoria egregie**. Exemplum moderationis & pietatis in M.Fabio, qui modeſtiſsime recuſauit triumphum. **Se paſſurum**. ſ. Triumphare.

Sine duce, ſcilicet ſe. **Orba**, id eſt orbata Conſule tanquam patre. **Lauream**.i.coronam ex lauro arbore, qua coronabantur uictores. **Depoſitus**.i.recuſatus. **Acto**.i.habito. **Adeo** Epiphonema. **Idem**.ſ.M.Fabius. **Concedendo**.ſ.in oratione funebri. **Illis**.ſ.mortuis. **Ipſe**.ſ.Marcus. **Ferret**.i.aufferret. **Imbiberat**.i.induxerat in animum. **Cura**, id eſt in cura. **Alibi**.ſcilicet quàm apud Fabios. **Eſſe**, id eſt erant. **Nec hoc**.i.non erant populares.

Conſul factus. ſ. anno ducenteſimo ſeptuageſimo quinto.

Agere.i.agebant. **Primo quoq; tempore**. Eſt pronomen hic quoque. **Coaleſcere**.i.in concordiam concreſcerent.

Occuparent.i.præuerterent. **Captiuum**. ſ. ex hoſtibus.

Aſpernati. ſ. diuiſionem agrariam. **Viuidum**. i. acre.

Latini.i.ſocii Romanorum.

Latrocinii.i.non iuſti belli. **Cadebant**.ſ.Vei. **In urbem**.ſ.Veios. **Agros**.ſ.Romanos. **Eludentes fraudantes**.i.fruſtrantes. **Inuicem**.i.alternis. **Tota res**.i.bellum cōtra Romanos. Ex hiſtoria proximorum duodecim annorum à Conſulatu Poſthumii & Caſsii uſque ad bellum Fabianum contra Veientes, hunc catalogum licet texere pro more inſtituto ad inquirendum uetera iura & conſuetudines Romanorum.

CATALOGVS RERVM GESTARVM inter conſulatū Poſthumii & bellum Veientiū.

Primo. Leges & edicta, item pacta publica olim inſculpi & inſcribi

inſcribi ſolebant æneis tabulis, aut lapideis, & ita in publicum proponi legenda. Significabant autem æneæ literæ, quod leges & iura quaſi perpetuo durare obſeruariq; debeant, ſicut & æs uel ſaxum eſt durabile. Hunc morem Virg. quoq; indicat in ſexto, Fixit leges pretio atq; refixit, ſcilicet in tabulis.

Secundo. Seditionibus & diſcordiis plebem aſſueſcere ad ignauum ocium: ita, ut Rempub. & familiarem negligens ad inopiam redigatur. Sic enim accidit eis merito, cum noluit ſuum officium & opus facere.

Tertio. Tribunos plebis tantum habere ius intercedendi, hoc eſt, impediendi & ferendi auxilium contra iniuriam aut uim, quæ ab aliquo magiſtratu, nedum priuato intentetur plebi, & plebeis, priuatisq; ciuibus, ideoq; Tribuni non ſedebant in Senatu, ſed in ueſtibulo Curiæ, ubi Senatuſconſulta eis legenda offerebantur, ut ea uel approbarent uel reprobarent ipſi, prout placeret eis, & ex uſu plebis uideretur eſſe. Si placeret, aſcribebant, λ. Si reprobarent aſsignabant. τ. Itaque non habebant Tribuni ius coërcitionis, quo licet aliquem capere, mulctare, aut punire, ciuili uel capitali pœna.

Quarto, Sæpe euenire, ut magis authoritate, quàm ratione perſuadeantur etiam prudentes, nedum incautiores & imperitiores, & huiuſmodi credulitas plerunq; eſt erronea in rebus politicis. Certa ergo ratio potius eſt ſequenda prudenti, quàm nuda cuiuſlibet authoritas, iuxta illud:

Nullius addicti iurare in uerba magiſtri,

Imperiti uerò autoritati pareant, quoad edocti, ratione rerum ipſi quoq; intelligant. iuxta illud: Addiſcentem oportet credere.

Quinto. Prudentia & uirtus ducum in exercitu, diſciplinaq; militaris longe plus ualet, quàm plurimorum militum robur. Vnde & extat Alexandri magni χρέα, qui dicere ſolebat, ſe malle habere exercitum ceruorum duce leone, quàm exercitum leonum ceruo duce, quæ χρέα, poteſt etiam artibus pacis & prudentiæ togatæ accommodari.

Sexto. Nimia ſecuritas & ocium facile parit diſcordiam: ſed mala conciliant homines, timorq; imminentium malorum facit arctiorem concordiam.

Septimo. Propter beneficium Veturiæ matris Coriolani, hic honor deinde mulieribus, præſertim matronis, quaſi lege certa eſt delatus, ut uiri mulieribus obuiis de uia cederent, & ut matronæ uehiculis uterentur ad ſacra euntes in urbe quoque.

Octauo. Prouinciam Romani proprie uocabant eam deniq; terram uel populum,qui cum ante ſub alio principe uel liber fuiſſet, iam uictus, in Romanorum poteſtatem & ſub imperium ueniſſet. Nomen à uictoria parta deriuatum eſt:inde & prouinciales, ſunt po puli deuicti & ſubiugati à Romanis, qui poſtea à proconſulibus, à prætoribus prouincialibus,à proprætoribus, uel quæſtoribus quoq; annuis regebantur.

Nono. Contra magiſtratum,in ipſa functione, & anno temporéue magiſtratus nondum elapſo, non erat ius coërcitionis: ſed demum depoſito magiſtratu & officio, cogebatur iam priuatus rationem reddere ſucceſſoribus & populo ſuæ adminiſtrationis, quam ſi male curauerat, tum mulcta uel pœna graui puniebatur. In hunc modum Spu. Caſs. Vicelinus, tametſi peſsime ſe in conſulatu gerebat, tamen eius pœna dilata eſt, quoad exiret magiſtratus ipſius, & exacto demum anno, partim publico, partim priuato iudicio punitur extremo ſupplicio, eò quod ipſe primus in imperio Romano intulit mentionem & contentionem de lege agraria: qua lege cauebatur, ut agri ex hoſtibus capti non adiudicarentur Reipub. uel ærario publico, néue agrorum reditus in publicum uſum uenirent, ſed ut priuatim inter ciues plebeios quoque in capita diuiderentur agri hoſtibus erepti, uel nullo uel paruo pretio, tanquam præmium & merces nauatæ operæ pro Republic. in militia & expeditione contra hoſtes. Huiuſmodi leges agrariæ ab hoc tempore ſæpius relatæ, occaſionem dederunt plurimis ſeditionibus, inter Tribunos & Patritios, inter plebem & ſenatum: adeo, ut rem peſsimi exempli hic Caſsius Vicelinus inuenerit, ex qua publice priuatimque magna incommoda prouenire potuerint. Primo enim ærarium & Reſpublic. ſuo iure & reditibus ſpoliabatur. Deinde cupiditas agrorum & legis dulcedo inhiare faciebat plebeios, & iure iniuriáue appetere priuatorum quoque ciuium agros & poſſeſsiones, præcipue locupletum,quas diuites uel ſua pecunia uel hæreditate acceperant, iamque diu poſſederant. ſicut Plutarchus in uita Gracchorum aperte indicat, & alibi in hiſtoria Romana ſæpiſsime legitur. Quod cum hoſtilis ager tanto plebis aut militum numero non ſufficeret,uoluerint iſti populares tribuni priuatos quoque agros à diuitibus inuitis redimere pretio iuſto, uel potiús eripere, ut iuſtam proportionem ſortiretur diuiſio agraria, cum iniuria ciuitatis & priuatorum ciuium, quia nemo iure poteſt cogi, ut alteri priuato ciui ſua uendat inuitus. Et hæ controuerſiæ ita ſunt agitatæ uſque ad

temp

tempora Cæſarum, qui ſatis iam aucto & ampliato imperio, militibus bene meritis ſoliti ſunt agros & hoſtibus aſsignare & diuidere, quoad uiuerent, ita ne ad hæredes militum redirent hæc prædia militaria, ſed poſt mortem rurſum Cæſaribus obuenirent. Denique Conſtantinus Magnus Imperator ſanxit, ut illa prædia & agri aſsignati poſt mortem militum tranſirent ad hæredes ipſorum: quod ius militare prædiorum hodieque perdurat, & uocatur ius Feudorum: quia Feudum barbare appellant militare prædium, quod Græci παροχίαν, quaſi præbendam uocant, quod præbeat militibus & nobilibus ſumptum & uictum, aliàs etiam Græce uocatur παροικία, tanquam præſens, & familiaris uictus. Cæterum hæc prædia militaria ita iam ſunt hæreditaria, ut ad filios, nepotes, poſteros, maſculini tantum generis deſcendant, excluſis fœminis à ſucceſsione, & talia fere pleraque ſunt nunc bona nobilium à tributis & muneribus ſordidis immunia: quia nobiles ſuam operam militarem & uere nobilitarem principibus aut imperatori nauare debent in militia & bello. Sic ergo uidemus antiquatas & abrogatas eſſe leges agrarias, & iſtam diuiſionem agrariam ad ſolos ferè nobiles tranſlatam iure imperatorio. Reliqua à Iureconſultis ſunt quærenda.

Decimo. Suprà in Romulo dixi, quomodo is patriæ poteſtati ſubiecerit caput, uitam & necem ſuorum liberorum, non in priuatis, ſed in publicis quoq; criminibus puniendis: ideoque ſi pater nollet publico iudicio & ſupplitio infamiam ſibi irrogari propter pœnam filii, tum licebat ei nocentem filium priuatim è uita tollere.

Vndecimo. Filiis familias, ſicut & ſeruis, habere licet peculium, hoc eſt, pecuniam ſuo labore & induſtria gratiàue partam, extra ſumptus & rationes patris uel domini, idque peculium caſtrenſe uocant, quod filii talem pecuniam ferè ex ſtipendiis militaribus, uel prædis in caſtris acquirebant. Hinc & quaſi caſtrenſe peculium uocatur, quicquid filius ſeorſum à bonis paternis ſuo labore ſtudióue emeretur. Neque id filio eripere ius habet pater, aut conſumere, niſi tale ſit peculium, quod profectitium Iureconſulti appellant, quaſi profectum à patre uel in gratiam patris filio datum.

Duodecimo. Quæſtores erant magiſtratus, qui præficiebantur publicæ pecuniæ, & reditibus colligendis, cuſtodiendis, erogandis. Vocati à quærendo, quod debita Reip. inquirerent. Et erat quæſtura infimus magiſtratuum honoratorum. Ita enim explorabatur fides ciuium in curanda pecunia, ſi deinde ad maiora officia

X X honor

honoreſque uiderentur idonei.

Decimotertio. Vetus mos eſt hodieque perdurat in Italia & alicubi in Germania, ut exulum, proſcriptorum, damnatorum ædes diruantur atque ſolo æquentur ignominiæ cauſa, in memoriã ſceleris eorum: & ne facile poſſent reædificari, dedicabant eas cum area alicui deorum: quia ſemel dedicata Deo non licet ad profanos uſus conuertere. De hoc more & iure luculentiſsimè dicit Cicero, in oratione pro Domo.

Decimoquarto. Virgines dedicatæ & obſtrictæ religioni Veſtæ Deæ, perpetuam caſtitatem ſeruare cogebantur: deprehenſa uero in inceſtu, uiua defodiebatur in terram: quarum hæc Oppia prima legitur fuiſſe. Vide & ſuprà in Romulo de matre eius Ilia Rhea.

Decimoquinto. Dixi ſuprà in Catalogo proximo, ſine conſenſu maioris partis in Senatu alióue collegio nullam ualere ſententiam aut decretum. Cæterum hoc uariat hic in Tribunis plebis. Nam uel uno reſiſtente uel intercedente cõtra collegas ſuos, non ualebat admodum quicquid alii Tribuni referrent, ſciſcerent, aut decernerent, quæ res maximorum malorum poſtea cauſam dedit diſcordantibus inter ſe Tribunis, & in diuerſa trahentibus unum corpus populi.

Decimoſexto. Iuſiurandum, etiam ſi impune cedat apud homines, tamen ſuam pœnam deo luit periurus, unde & iure ciuili Romano nulla alia pœna irrogatur periuris quàm infamia. Permittit enim eos ſua conſcientia cruciari.

Decimoſeptimo. Proceres & nobiles quantum alios dignitate & potentia & opibus ſuperant, tanto liberaliorem & gnauiorem debent Reip. operam impendere in bello & pace, & ita ſuæ nobilitati ſatisfacere, paremque animo & dignitati ſuæ uirtutem oſtendere, non ſtare poſt principia, aut inanes glorias iactare, uel ignauiter deſidere ocioque torpere.

Decimooctauo. Funeſti & non ſatis puri aut ſancti habebantur ad tempus illi, quorum ex familia aliquis recenter eſſet mortuus, unde & quibuſdam ſacris purgabantur.

Decimonono. Sæpe antea dixi, uere popularem eum eſſe demum, qui gratiam populi non ſuo ſed publico commodo bonis artibus captet, citra ambitionem uel contentionem. Nam male popularis eſt & potius inimicus populi qui malis artibus, hoc eſt priuati commodi honoriſque cupiditate fauorem & auram popularem captat. Vide Cice. in oratione agraria ſecunda. Et hæc obſeruatu

uatu digniora ex præcedentibus hiſtoriis annotare nolui.

Sed Veiens hoſtis. Inſigne exemplũ inde ſequitur fortitudinis militaris,& pietatis erga patriam in gente Fabiorum, qui Fabii,priuatis ſuis uiribus ac ſumptibus, bellum pro tota Repub. Romana contra Veientes ſuſcepere, fortius & animoſius magis quàm felicius,quia poſt multa proſpera prælia tandem occiſi ſunt à Veientibus Fabii. Eſtque hic deſcriptio mire perſpicua & facilis,& obſeruatu digniſsima,qualis apud Ouid. quoque in ſecundo Faſtorum extat de hoc eodem argumento,quam utramque utile eſt conferre, propter diſcrimen obſeruandum inter orationem Ouidianã & Liuianam.

Negligi, quia nemo uel minimus hoſtis contemni debet.

Auerti alio, id eſt, non licebat Romanos alibi bellum gerere propter Veientes,qui eorum agros incurſabant.

Conſul, ſcilicet cæſo Fabio. **Pro gente,** id eſt familia.

Vos, id eſt ſenatores. **Ibi,** id eſt in bello contra Veientes.

Familiare, id eſt deſtinatum noſtræ familiæ. **Actæ,** ſcilicet Fabiis. **Veſtibulo,** id eſt aditu.

Manat tota urbe. Amplificatio uirtutis Fabiorum à publica & celebri fama & admiratione. **Manat,** id eſt diuulgabatur. **Gentes,** id eſt familiæ. **Hæc Volſcos &c.** prolepſis eſt. **Hæc,** id eſt Fabia gens. **Volſcos,** id eſt, Veientes: quia Veientes erant in Volſcis. **Finitimos,** id eſt hoſtes. **Fabii poſtera.** Deſcriptio egreſsionis Fabiorum. **Paludatus,** id eſt militari ueſte paludamento indutus ſuper arma.

Nunquam exercitus. Amplificatio ex contentione uel antitheſi. **Sequebatur.** ἐ δεινώσει, id eſt affectuum deſcriptio leniorum ,nempe fauoris & admirationis. **Propria,** id eſt priuata. **Cognatorum.** Latini non obſeruant diſcrimen inter agnatos & cognatos, uerum diſcriminis cauſa Iureconſulti id obſeruant. **Voluentium,** id eſt cogitantium. **Sperare,** ſcilicet Fabios. **Abs ſe,** id eſt plebe. **Precantur,** id eſt turbæ.

Mittant, ſcilicet Dii. **Soſpites,** id eſt ſaluos Fabios. **Incaſſum,** id eſt fruſtra. **Iano,** id eſt Iani templo.

L. Aelius. Ab Vrbe cond. ducenteſimo ſeptuageſimo ſexto anno. **Ademit,** ſcilicet Veientibus. **Saxa rubra,** id eſt,locum ſuper Cremeram fluuium. **Pœnituit,** id eſt Thuſcos.

Modo, id eſt tantummodo. **Ciuitate,** id eſt, Veiorum.

Id primo. Inſidiæ Veientium & nimia ſecuritas temeritasq́; Fabiorum,quæ ipſos præcipitauit in exitium. Refertur ad locum

communem de temeritate & ſecuritate. **Id**, id eſt quod una familia multas tulit uictorias ex urbe Veiorum. **Ex re**, id eſt occaſione, quia optimæ occaſiones dantur ex re præſenti. **Hoſtem ferocem**, ſcilicet Fabium. **Gaudere**, id eſt gaudebant Veientes. **Multo ſucceſſu**, quia fortuna quem nimium fouet, ſtultum facit & temerarium. **Contempſerant**, quod eſt contra præceptum militare. Nam nemo hoſtis, ne minimus quidem contemni debet.

Superaſſent, id eſt præteriiſſent. **Aduerſi**, id eſt qui aggrederentur Fabios. **Continenti**, id eſt denſo. **Quæ res**, id eſt Coarctatio. **Inſignem**, id eſt notabilem.

Multiplicatis, id eſt denſatis. **Nixi**, id eſt, connixi & impetum facientes & protrudentes. **Cuneo**, id eſt acuminata acie. **Loci**, id eſt ſuperioris. **Iugo**. Mons tres partes habet, radicem, iugum & uerticem. **Conuenit**, id eſt inter hiſtoricos.

Relictum, id eſt domi. **Maximum futurum**, Sic Ouid.

Nam puer impubes & adhuc non utilis armis
Vnus de Fabia gente relictus eras,
Scilicet ut poſſes olim, tu Maxime naſci,
Cui res cunctando reſtituenda foret.

Hinc enim poſtea natus eſt Q. Fabius Maximus, qui Dictator aſſeruit imperium contra Hannibalem, de quo infrà in libris de bello Punico magnifice ſcribit Liuius.

Iam, id eſt ab Vrbe condita ducenteſimo ſeptuageſimoſeptimo. **Ianiculum**, id eſt caſtellum ſuburbanum. **Premente**, id eſt urgente. **Ad ſpei**, id eſt templum. Eſt Attica ellipſis. Sic utuntur quoque hac forma noſtrates. Dabo tibi pecuniam ad Michaelis.ſ.feſtum. **A. Virginius**, ſcilicet ducenteſimo ſeptuageſimooctauo ab Vrbe cond.

Dabant, id eſt impetum faciebant, eſt hiſtorica phraſis.

Non uſquam pecora tuta &c. Zeugma. **Secuti**, ſcilicet Veientes. **Illecebras**, id eſt ad eliciendum Veientes.

Præcipitauere, ſcilicet ſeipſos. **Agebant**, id eſt feſtinabant. **Præcipitia**, id eſt temeraria, à præceps. **Duas acies**, ſcilicet Seruilii & Virginii. **Inuicem**, id eſt alternis.

Occidione occiſi. Periphraſis. **Felici**, ſcilicet quia fortuna correxit eam. **Vrbi cum pace**. De diſcordiis, & contentionibus Tribunorum plebis aduerſus Conſules, quas immodica

ſecur

ſecuritas domi concitauit. **Et,** id eſt partim. **Et,** id eſt partim. **Prolato,** id eſt uenali facto. **Agitare,** id eſt irritabant. **T. Menenio,** id eſt conſulari uiro. **Inuidiæ erat,** ſcilicet Menenio. eſt pulchra forma loquendi. **Statiua,** id eſt Stationem, caſtra. **Eam,** ſcilicet inuidiam. **Agrippæ,** ſcilicet qui plebem Senatui reconciliauerat per Apologum.

Exoleuiſſet, id eſt abiuiſſet in obliuionẽ. **Anquiſiſſent.** Anquirere antiquum uerbum forenſe, idem ſignificat quod nunc inquirere. itaque capitis anquirere, eſt intendere actionem criminalem, iudiciumque inſtituere de capite, quod iſti uocant criminaliter contra reum procedere. **Duo millia æris,** id eſt uiginti aureos coronatos. **Vertit in caput,** id eſt uitam eripuit, mortiſque cauſam dedit Menenio.

Conſulibus, ſcilicet anno ducenteſimo ſeptuageſimo nono ab Vrbe condita. **Multa fiducia.** Fiducia eſt in rebus bonis: Confidentia eſt in malis rebus. **Gratiæ,** ſcilicet quod fauorabilis eſſet, paſsiue ſignificat. **Sed feruidi.** Exemplum fiduciæ ſui, & fortitudinis ad plebem, quæ plebs magis conſtantia quàm humilitate ſeruili expugnatur. **Publico periculo,** id eſt in bello. **Patris,** id eſt Agrippæ. **Leges,** id eſt ſacroſanctas.

Diſcuſsit, id eſt amouit. **Mutauerant,** id eſt plebei. iuxta illud, Scinditur incertum ſtudia in contraria uulgus. **Veiens.** Res proſpere contra Veientes & uicinos alios. **Auerſi,** ſcilicet Romani.

Ipſi, ſcilicet Romani. **Vtroque,** id eſt contra Veientes & Sabinos. **Poſuerant caſtra,** ſcilicet contra Romanos.

Placebat. ſcilicet Senatui, ut ſuprà dixi in Catalogo ſeditionis. cap. 19. **L. Furius,** ſcilicet anno ducenteſimo octogeſimo poſt Vrbem conditam. **Paci externæ.** Rurſum res contentioſæ & inteſtinæ diſcordiæ domi inter plebem & optimates, quæ aliquandiu perdurauere. **Stimulis,** id eſt irritamentis.

Arripuit, ſcilicet in ius. **Hoc anno.** Querela duorum uirorum Conſularium, qui innocentes iudicio uexabantur, & accuſatione Tribunorum, qua querela dehortantur alios ſuo exemplo à Reipub. cura, quæ tanti periculi ſit & inuidiæ ad plebem, ut nemo perferre eam poſsit & uincere. Refertur autem ad locum communem de magiſtratu. hinc naſcitur theſis, quam inuidioſum ſit periculique plenum gerere magiſtratum. **Rei,** id eſt accuſati.

Sordidati, id eſt ueſte lugubri induti.

Suadent plebẽ. Eſt Græciſmus, nos cõiungimus cũ datiuo.

Faſces: ſcilicet duodecim. **Prætextam**, id eſt ueſtem magiſtratuum. **Curulem**, id eſt quæ in curia ſolita ſit poni. **Infulis**, id eſt uittis & ornamentis, quibus ornabant capita uictimarum & hoſtiarum, quæ iam erant mactandæ ad aram. Vide Vergil. in ſecundo Aeneid. de Sinone. **Velatos**, id eſt magiſtratus.

Inducant, id eſt ſibi perſuadeant. **Conſuli uelut.** Alterum argumentum ab inhoneſto. **Si ſe commouerit**: ſcilicet aliquis. **Seducta**, id eſt occulta. **Seducta à conſcientia**, id eſt ſine arbitris. **Conſtaret**: ſcilicet inter eos. **Reos**, id eſt duos Conſulares. **Autor**, id eſt executor.

Primoribus, id eſt Senatoribus. **Acies**: ſcilicet militum.

Delapſi, id eſt plebei. **Haberent**: ſcilicet contra potentiam patrum. **Malo**, id eſt ui, quia malo nodo malus cuneus ſit quærendus. **Tum uerò iraſci.** Materia ſeditionis & occaſio hic deſcribitur à Liuio. **Interceſsione**, id eſt, impedimento. **Ad antiqua**, id eſt ad priſtinã ſeruitutem plebis. **Antiqua**, id eſt, antiquam ſeruitutẽ. **Genutio**, id eſt Tribuno plebis. **Auxilii**, id eſt in Tribunis.

Apparere, id præſto eſſe ad officium. **Infirmius**: ſcilicet eſſe. **Contemnũt**: ſcilicet lictores. **Ea**: ſcilicet inſignia lictorum, quæ conſulibus præferunt. **Militem**, id eſt gregarium.

Lictor miſſus, id eſt in delectu. **Appellat**, id eſt, prouocat. **A uobis**, id eſt patritiis. **Circumſcindere**, id eſt, lacerabat ei ueſtis.

Pro ſe, id eſt Volerone. **Homines**, id eſt plebei. **Sanctum**, id eſt inuiolatum. **Nihil cuiquam ſanctum.** Interdum latini quoque duas aut tres negationes coniungunt, quæ omnes negant. **Diſcrimen**, id eſt periculum. **Tempeſtati**, id eſt, ſeditioni. **Violatis lictoribus.** Deſcriptio ſeditionis. **Ira**, id eſt per iram.

Conſules habuit: ſcilicet ducenteſimo octogeſimoſecundo anno. **Habito**, id eſt poſito. **Tulit rogationem**, id eſt retulit uel rogauit populum, id eſt interrogauit. **Plebei magiſtratus**, id eſt Tribunus plebis. **Tributis**, aliàs tribunitiis, ut infrà in Catalogo explicabo.

Clientum. Quia patricii excludebantur ab illis comitiis, ut infrà teſtatur. **Intercederet**, id eſt opponeret ſe aliis Tribunis, ſecundum Appii conſiliũ ſupra datum, anno ducenteſimo ſeptuageſimo quarto. **Ex collegio**: ſcilicet Tribunorũ. **Molimine**, id eſt difficultate. **Extrahitur**, id eſt protrahitur. **Reficit**,

id eſt

id eſt denuo creat. **Conſulem faciunt,** anno ducenteſimo ſeptuageſimotertio.

Principio. Inſignis contentio Rhetorica uel antitheſis ſequitur, quia Liuius confert diuerſa ingenia duorum Conſulum, hiſtoriæ uariandæ gratia & pingendæ, ut motum aliquem & affectum narrationi continuæ immiſceat. Deſcribit enim Appium gentilitia ſuperbia ferocem, & infenſum plebi, qui ui magis atque maieſtate tum plebis reprimere conetur. Quintium uerò depingit æquabiliore animo, & humanum magis, qui plebem tumultuantem bonitate ſedandam putet. Eſt autem controuerſia de lege Comitiorum.

Is, Lectorius. **Contenderet,** id eſt contentioſe diceret.

Creatum, id eſt Appium. **Præſto,** id eſt re ipſa efficio.

Occupant templum. Certamen inter patres & Tribunos.

Summoueri: ſcilicet cæteros. **Ineant:** ſcilicet ex plebe.

Submouere: ſcilicet ex concione. **Pro imperio,** id eſt plena poteſtate. **Ita dicatur:** ſcilicet à uiatore Tribuni. **Lectorium,** id eſt rudem iuris. **Priuatum,** id eſt Lectorium priuatum aduerſus Conſulem uel patritium hominem, qui ius tantum in plebem habeat. **Tempeſtatem,** id eſt tumultum plebis.

Viribus, id eſt Tribunitiis: quia temporis occaſio multa oſtendit conſilia & excogitat.

Vim, id eſt poteſtatem Tribunitiam. **Timor atque ira:** ſcilicet peſſimi conſultores, quorum fauor, tertius malus conſultor eſt. **Dum Tribuni &c.** Iuxta illud:

At cum Conſulibus turbantes iura Tribuni:

In medio: ſcilicet eſſe. **Sacro monte,** id eſt ſeditione.

Perfertur, id eſt à Tribunis. **Piſo,** id eſt hiſtoricus. **Nominat,** id eſt Piſo.

Volſci tum, Bellum contra Volſcos & contra Aequos, in quo etiam apparet diuerſitas ingenii in Appio feroci & Quintio miti. **Rebus compoſitis:** ſcilicet inter Senatum & plebem.

Eſſe, id eſt erat. **Vinculis,** id eſt impedimentis. **Odiſſe,** id eſt, oderat. **Paterno,** id eſt Appiano. **Ea:** ſcilicet plebe.

Legem, id eſt de Comitiis.

Exercitum, id eſt qui pleraque parte conſtabat ex plebeis hominibus. **Nec poterat:** ſcilicet exercitus. **Imbiberat,** id eſt tam pertinax erat miles. **Agebat:** ſcilicet miles uel exercitus.

Segniter. Exemplum peſſimum contumacia militaris in exercitu Appii. **Contumaciter,** id eſt inobedienter. **Vellet:** ſcilicet

licet Appius. **Adeſſet**: ſcilicet Appius. **Motam**.i.intentam.

Moueretur, id eſt doleret. **Prompta**, id eſt exhibita, oſtenſa. **Eſſe Tribunos**, id eſt Centuriones. **Cauillans**, id eſt calumnians. **Certamen animorum**, id eſt contumaciam, inobedientiam. **Conſulem Fabium**. Suprà anno ducenteſimo ſeptuageſimotertio.

Fuit: ſcilicet exercitus. **Appio**, id eſt, contra Appium.

Exercitus, id eſt Appianus. **Vis**, id eſt neceſsitas. **Infractus**, id eſt debilitatus. **Legati**: ſcilicet militares. **Apertam ſpeciem**, id eſt proditionis. **Victus**, id eſt Appius. **Tempus noxæ**, id eſt moram pœnæ. **Claſsico**, tuba militari.

Cum maxime. Exemplum ſeueritatis caſtrenſis & diſciplinæ militaris, qua animaduerſum eſt ab Appio in contumaciam & ignauiam militum, decimatione, hoc eſt decimi cuiuſque ſorte lecti ſupplicio, de quo more decimandi meminit & Cicero pro Cluentio, dicens: Statuerunt ita maiores noſtri, ut ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdam animaduerteretur, ut metus uidelicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret, & plura ibidem.

Explicaretur: ſcilicet in ordines. **Nouiſsimos**, id eſt ultimos. Aliqui putant hoc uerbum non eſſe Latinum, ideo, quia Cicero hoc non ſit uſus, ſed mihi uidetur bonũ eſſe uerbum. **Inſtrui**: ſcilicet in ordines. **Quam Romanus**, id eſt quamuis ignauus.

Pacato, id eſt non hoſtili ſed Romano.

Inuectus, id eſt oratione acerba & inuectiua. **Inermis**, id eſt qui abiecerat arma. **Dupliciarioſq́**. Dupliciarii uel duplicarii, qui militibus præſtant hoſpitia, ſunt Centurionibus inferiores, & ob eam curam duplex ſtipendium, dupliceḿq; annonam capiunt. Iam uerò duplicarios, uel dupliciarios, uel duplares, uulgo uocant, qui propter uirtutem inſignem duo plura'ue ſtipendia merentur. **Supplicium**, id eſt Pœnam capitalem. **Cætera multitudo, &c.** Syntheſis.

Contra ea, id eſt ſecus quàm apud Appium. **Comitate**, id eſt humanitate. **Collegæ**, id eſt Appii. **Is**, id eſt Quintius.

Ingenio ſuo, id eſt miti. **Hoſtem**, id eſt Romanum.

Patribus, id eſt Senatui. **Dominum**, id eſt tyrannum. **Vſu**, id eſt utilitate. **Comitiis**, id eſt Tribunitiis. **Ex conſilio**: ſcilicet tribunitio. **Demptũ**, id eſt ademptum. **Annus**: ſcilicet ducenteſimus octogeſimuſquartus.

Poſſeſſorum, id eſt nobilium: quia nobiles fere partiebantur

inter

inter ſe agros hoſtibus ademptos, ita ut penſionem aliquam tolerabiliorem ærario præſtarent, ut ſuprà dixi.

Nunquam ante. Conſtantia Appii in ſuſtinenda accuſatione ſui. **Irarum,** id eſt quas meruerat ipſe & patres ſui per ſuperbiam contra plebem. **Non temere,** id eſt raro, hoc nouatum eſt apud Liuium. **Obiici:** ſcilicet conquerebantur obiici Appium. **Vindicem,** id eſt aſſertorem.

Certamine: ſcilicet cõtra Tribunos. **Iudicium,** id eſt quod patiebatur, hoc eſt, damnationem. **Agenda.** i. dicenda. **Submitteret,** id eſt humiliaret. **Oris,** i. uultus conſtans. **Contumacia,** id eſt cõfidentia. **Spiritus,** id eſt faſtus. **Accuſatorio ſpiritu,** id eſt faſtu, tanquam ipſe accuſaret non accuſaretur.

Obſtupefecit, id eſt terruit. **Diem.** ſ. iudicii. **Trahi,** produci. **Dies:** ſcilicet iudicii. **Laudationem,** id eſt funebrẽ.

Supremum diem, id eſt, mortis. **Aequis,** id eſt benignis.

Accuſationẽ: ſ. qua eum Tribuni accuſauerant. **Exequias,** id eſt funus. **Frequens,** id eſt plebs. **Perhibuit:** ſcilicet eum.

Fœda, id eſt crudelis, metuenda.

Numine, id eſt Deo. **Caſtra,** id eſt Aequorũ. **Receptui,** id eſt ut miles ſe reciperet in caſtra & pugnare deſiſterent. **Religio,** id eſt metus. **Exciti,** id eſt euocati, eliciti. **Retulere,** id eſt retrofixere. **Conſuli,** id eſt Aemylio. **Conſules facti:** ſcilicet anno dūcenteſimo octogeſimoquinto.

Vltima, id eſt maxima. **Fumo,** id eſt per fumum. **Fuga,** id eſt ad urbem. **Prolapſam,** fere perditam. **Tenent:** ſcilicet occupatos. **Inceſſere,** id eſt irruere. ab incedo uenit. **Aliàs,** id eſt alio tempore. **Solicitæ,** id eſt dubiæ. **Patrum,** id eſt propter certamen patrum.

Creati: ſcilicet, anno ducenteſimo octogeſimoſexto. **Initia:** ſcilicet anni. **Adipiſci,** id eſt conſequi. **Signis collatis,** id eſt iuſto prælio. **Retuliſſent gradum,** id eſt fugiſſent.

Inſtando, id eſt fugando.

Induciis, id eſt feriis belli. **In caſtra,** id eſt ſuorum. **Senſerint:** ſcilicet auctam multitudinem hoſtium. **Quintius ſedato.** Stratagema Quintii Conſulis. **Hernicorum,** id eſt populi Italiæ. **Qui:** ſcilicet equi. **Sonitu,** id eſt cornuum & tibiarum. **Hoſtium,** id eſt Romanorum.

Poſt principia, id eſt poſt primam partem exercitus. **Oneratum,** id eſt debilitatum. **Excuſsiſſet,** id eſt ademiſſet.

Obſtinatis, id eſt obfirmatis. **Ferebant,** id eſt abunde

habebant. **Inferre gradū**: ſcilicet contra Volſcos. **Aciem**: ſcilicet pedeſtrem. **Enituntur**, id eſt in ſuperiorem locum contendunt **Caſtris**: id eſt Volſcorum. **Ductus**: ſcilicet eſt.

Deditur, id eſt Romanis. **Ab**, id eſt poſt infelicē pugnam.

Animi ceciderant: ſcilicet Volſcis, qui amiſſa audacia ſe defendere non poterant fortiter.

CATALOGVS HISTORIAE AB ANNO ducenteſimo ſeptuageſimoſeptimo, uſque ad finem ſecundi libri; complectens decem annos hic eſto pro more inſtituto.

Primo. Sicut actiones ſunt duplices: ſcilicet ciuiles & criminales, ſic iudicia quoq; ſunt duplicia. Nam eſt iudicium ciuile, & iudicium criminale. Iudicium ciuile eſt, quo aliquis agitur reus debiti ex contractu, ut emptionis, locati, &c. & petitur ab eo, ut præſtet id, quod in contractu ſe daturum promiſit; aut ſeruaturum. Iudicium criminale eſt, quo agitur reus quiſpiā delicti priuati aut publici. Priuati quidem, ut damni dati aut iniuriarum: quia furtum aut rapina iam pro publicis habentur criminibus capitalibus. Crimen enim publicum eſt, aut non capitale, aut capitale. Non capitale eſt, quo accuſatur aliquis ad præſtandam mulctam: id eſt, pœnam pecuniariam. Capitale eſt, quo accuſatur aliquis ad luendam pœnam capitis extremo ſupplicio, uel exilio, uel ſeruitute. Itaque formula loquendi antiqua, capitis anquirere eſt, accuſare, inquirere & iudicium exercere de capite alicuius, quod nunc uocant iudicialiter procedere contra aliquem reum, ad pœnam capitalem. Sic & pecuniæ anquirere, eſt accuſare, & iudicium exercere contra reum ad mulctam, id eſt pecuniariam pœnam luendam. Infrà in principio libri ſexti de bello Punico. Valde autem ſibi temperarunt Tribuni in actione contra Menenium, quòd iudicium capitale mutarunt in leuius iudicium non capitale, pœnamq; mitigarunt. Et ius quoque Romanum admittit hāc ſæpe æquitatem, ut capitale iudicium pœnaq; capitis mutetur in non capitale iudicium, in pecuniariam pœnam: contra uerò admodum raro, & non niſi propter aliquam inſignem rei improbitatem, actio non capitalis mutatur in capitalem, cuius exemplum habes in loco iam allegato de Cn. Fuluio, reliqua à Iuriſconſultis pete.

Secundo. Nullo modo licet reos eripere iudicio ante latam ſententiam, & ante peractum iudicium. Tum enim denique reos

ſententia

ſententia, uel condemnat, uel abſoluit.

Tertio. Peſsimi & non tolerandi exempli res eſt, magiſtratum tametſi malum, aliqua iniuria aut ui afficere, nedum occidere. Nam hoc exemplum facile manaret ad bonos quoque & innocuos magiſtratus.

Quarto. Improba uox eſt plebis conuitiantis, nihil contemptius neque infirmius eſſe miniſtris magiſtratuum, aut ipſo quoque magiſtratu, ſi ſint qui contemnant, ſibi quenque ea magna atq; horrenda facere. Et hunc improbæ uoci ſi parerent populares, nihil ſancti & inuiolati haberent leges & magiſtratus, omniaq; laberentur in peſsimam anarchiam, in qua nemo præciperet recta, imo potius nemo præcipientibus obſequeretur, fieretq; tanquam beluarum colluuies. De hac theſi copioſe dicit & Demoſthenes, in prima contra Ariſtogitonem.

Quinto. Non licet iure militari in ordinem redigere eum, qui ſemel geſſerit magiſtratum caſtrenſem. Ignominioſum enim centurioni uel tribuno eſſet, ſi rurſum gregarius miles fieret, nullo ſuo crimine.

Sexto. Omnino decet magiſtratum, & quemlibet ciuem, poſthabere priuatos affectus publicæ utilitati & charitati, ut ſuprà ſæpiſsime eſt dictum.

Septimo. Comitiorum genera, ut ſuprà quoque attigi in primo catalogo huius ſecundi libri, plura fuere: ſcilicet, Curiata, Centuriata, Tributa & Tribunitia. Curiata, intra Vrbem ex ſingulis Curiis aliquot conuocatis ciuibus habebantur, plerunque propter auſpicia & ſacra, uel etiam propter leges ferendas. Vnde & Curiatæ leges uocantur. Centuriata comitia, ex omnibus ciuibus cuiuſq; Centuriæ, ſecundum ætatem & cenſum collectis, habebantur extra Vrbem in campo Martio, uocabanturq; magna comitia, quorum indicendorum poteſtas nõ erat penes ullum magiſtratum præter Conſules, uel Dictatorem, uel Prætorem urbanum, cum minores quoque magiſtratus aliquando curiata comitia indicerent, ut Tribuni plebis & Augures, ut Pontifices atque alii. Centuriatis uerò ſuffragiis creabantur Conſules, Prætores, Pontifices, Aediles, Quæſtores, Cenſores, aliiq; maiores magiſtratus, & ferebantur ſuffragia ſecundum prærogatiuã claſsium, ut ſuprà in primo lib. in catalogo Seruii Tullii ſatis eſt dictũ. Tributa Comitia erant collecta ex ciuibus uocatis aliquot ex ſua tribu, regionatim ſecundum genera hominum, cauſas & quæſtus. Sic enim poſtea circiter annum Vrbis quingenteſimum ſeptuageſimumſeptimum, Q. Fuluio & L. Manlio

Conſulib

Conſulibus,deſcriptæ ſunt tribus, ut non tantum quatuor locales eſſent antea ſub Seruio Tullio,uidelicet,Palatina,Exquilina, Collina, & Suburrana. Sed ut idem numerus tribuum qui & curiarum eſſet, nempe ut trigintaquinq; tribus numerarentur:ſicut trigintaquinque curiæ,& deinceps ſicut curiæ differrent ſacris à ſe inuicem, ſic tribus differrent regionibus & cenſu. Vnde tributa comitia intra urbem quoque ſicut curiata habebantur, cum certi homines ex unaquaque tribu ſuffragium ferrent, ut de capite ciuis, de lege aliqua. Atque adeo circiter ætatem Ciceronis, plane eadem conſtat fuiſſe comitia curiata & tributa, ut eſt apud Aſconium & Valerium Maximum aliquoties uidere. Tribunitia uerò comitia erant,cum tribuniplebis tantum uocabant in concionem homines ex ſola plebe, præteritis nobilibus & patritiis, & in talibus ferebantur plebiſcita, creabanturq; plebei magiſtrãtus. Et hæc de comitiis ſuprà quoque dicta, hic repetere libuit, cum iſtorum diſcrimina ualde referat in hiſtoriis obſeruare:atque aduerte etiam hoc loco,rectène Tribunitia an Tributa comitia pleriq; legant in Liuio.

Octauo. Militem magis decet arma tractare, quàm leges & ſermonis elegãtiam nouiſſe. Plus enim manu,quàm uerbis pugnare miles debet & ualere.Et ſolet plerunq; ſane eloquentia eſſe imbellis, militiaq; illiterata,iuxta illud:

- An tibi Mauors

Ventoſa in lingua,pedibuſq; fugacibus iſtis?

De hac theſi uide concionem C. Marii apud Salluſtium in Iugurthino.& Ciceronem in primo Officiorum,ubi inquit:

Cedant arma togæ,concedant laurea linguæ.

Nono. Tribuniplebis non habuere ius,ne uocandi quidem aut amouendi,nedum coërcendi aduerſum nobiles & patritios:ſed tãntum in plebeios, quamuis poſtea ita eſt aucta ipſorum poteſtas, ut coërcitionem quoq; exercerent in nobiles & patritios,cuius potentiæ exempla multa reperiuntur. Verum L.Sylla Dictator ius tribunitium ualde imminuit & debilitauit, Pompeius autem reſtituit in pernitiem & exitium libertatis Romanæ. De quo Plutarchum in Sylla & in Pompeio conſule.

Decimo. Vera eſt ſententia imperii uim omnem in conſenſu obedientium eſſe, neque ſatis tutam maieſtatem eſſe ſine uiribus obſequentium: tametſi mirabiliter ſæpe conſeruantur magiſtratus contra inobedientiam & uim popularium. Quia, ut Homerus teſtatur ſæpe,reges & magiſtratus peculiari curæ ſunt Deo,& tãquam alumni ſunt deorum, communeq; ius habent cum diis, & conuenit

hoc

hoc Homericum dictum cum ſacris litoris, teſtantibus magiſtratum eſſe ordinationem Dei,& uicem Dei in terris gerere. Proinde uelle Deum ſuam ordinationem, ſuosq; uicarios tueri & conſeruare.

Vndecimo. Miles deſertor eſt, qui ſignum ſuum, ordinem ſuum, arma ſua reliquit & abiecit per ignauiam & metum, contra fidem militaris ſacramenti, & contra diſciplinam militarem. Pœna uero deſertoris eſt, non ſolum infamia, ſed & capitale ſupplicium: Sin uero pleraq; acies fuſa, & in fugam ſit uerſa, tum piaculare non eſt,neq; ita infame abiicere arma & fugere unà cum aliis. Vnde & dicterium extat Demoſthenis:

Virum fugientem eſſe pugnaturum denuo fortiter.

Duodecimo. Si plures peccarint, quàm ut ius ſinat & humanitas uniuerſos punire, tum æquitas ſuadet paucos è multis luere pœnam,ut ita paucorum exemplo plures deterreantur à flagitio,& æquitati aliquid condonetur, nihilominusq; peccata non impunita maneant.Et de hoc uide Ciceronem pro Cluentio.

Decimotertio. Optimates & prudentiores è conſiliis ſubmoueri non debent, alioqui plus damni & probri perueniet ad ipſos ſubmouentes, quàm ſubmotos, id quod patet huiuſmodi exemplo Honorii imperatoris,qui cum occidi curaſſet Aetium,uirum iuxtà ſtrenuum & prudentem, interrogaretq; patritium, quid ſibi de cæde Aetii uideretur, reſpondit patritius,improbare ſane factum tuum Imperator nolo,ſed hoc ſciens dico,quòd interfecto Aetio, dextrã tuam ſiniſtra tibi manu abſcideris.

Decimoquarto. Rei periclitantes in iudicio pullis & atris ueſtibus lugubri habitu, ſupplici uoce & geſtu miſerabili utebantur ad miſericordiam mouendam,quæ humilitas fortem aut innocentem uirum parum decet,ut pro Milone Cicero quoq; teſtatur.

Decimoquinto. Mortui ſuis iuſtis & honoribus minime ſunt defraudandi ultimis.Nam ſæuire in mortuos immane eſt. Vnde Solonis humaniſsima lex fuit Athenis, quæ iubebat capite plecti,uel ſaltem infames eſſe eos,qui male obloquerentur mortuis.

Decimoſexto. Mendacium triplex eſt,ſcilicet iocoſum, officioſum & pernicioſum. Iocoſum, cum quis mentitur, uel mendacium dicit ioci cauſa,tanquam ludens:ita,ut facile deprehenſus, nemini obſit cautiori. Officioſum, cum quis mentitur in gratiam & utilitatem alicuius. Sic poëtæ uera falſis permiſcent, & falſa ueris,ut oblectent & doceant lectores ſuos iſta amœnitate, & fabularum illecebris minime otioſis.Nam hæ nugæ ſeria ducunt. Sic bonus uir

quo

quoq; officioſe mentiri,non duxerit ſibi turpe, ſi maior inde commoditas aliis obueniat, quàm dicendo uera. diſsimulare enim uerum aliquando, ualde utile eſt & honeſtum, cum non ſui proprii commodi,ſed alienæ utilitatis gratia fit. De hoc uide plura apud Fabium in quarto, capite ſecundo: & in duodecimo, & in tertio Officiorum. Perniciosum uerò mendacium eſt,quod dicit aliquis ſui commodi gratia,ut alios decipiat,damnóue afficiat,quod nemini decet bonum unquam.

Decimoſeptimo. Signa caſtrenſia alia ſunt muta,ut uexilla, manipuli,nutus:alia ſunt uocalia, ut tubæ, cornua, claſsica, teſſeræ: alia ſunt media. Et hęc ultimo huic catalogo ſecundi libri ſufficiant tametſi ex omni amborum librorum hiſtoria Liuiana longe plura, imo plurima poſſent annotari. Sed ea priuatæ meditationi committere eſt utile, ut habeat ſtudioſus lector plura cogitandi & inueniendi materiam,ne,ſi omnia proponantur,faſtidium inde potius,quàm uoluptatem aut commodum ſibi ſumat.

*

FINIS ANNOTATIONVM IOANnis Velcurionis in primum & ſecundum primæ Decadis T. Liuii.

IOAN. SAXONII HATTESTEDII, AD T. LIVII HISTORIARVM ab Vrbe condita librum XXI. Commentariolus.

DISSENSIO eſt inter eruditos, rectène, an ſecus, hiſtoria Liuiana in Decades, hoc eſt decurias, ſiue denos libros ſit diſtributa. Cœlius Rhodiginus & alii quidam Itali, homines docti, exiſtimant ab ipſo autore in Decades diuiſam eſſe: hoc argumento moti, quòd unicuiq; Decadi ſua præfatio præpoſita eſt: nec autorem ita facturum fuiſſe, niſi ſingulis decadibus inchoandis, cùm pauliſper interquieuiſſet, & quaſi reſpiraſſet, ueluti nqui operis exordio ſumpto, diſtinctionem facere, atq; ita hiſtoriam diuidere uoluiſſet. Vt enim ipſos annales in libros, ita libros eum deinceps in Decades partitum uideri. Hanc opinionem præcipuè Sabellicus (quo nemo, meo quidem iudicio, formam orationis Liuianæ, aut maiori diligentia eſt imitatus, aut expreſsit felicius) adprobare uidetur: qui ut Liuius ab Vrbe condita per Decades, ita ab orbe condito libros ſuos inſcriptos ac denominatos, per Enneades diſtinxit. In contraria ſententia ſunt, Franciſcus Petrarcha, Petrus Crinitus, Angelus Politianus: propterea quod neque Florus, qui ſingulorum librorum Liuianorum argumenta ſcripſit: neque Priſcianus Grammaticus, cùm libros Liuianos allegat: neque alii ueteres, ullam mentionem decadum faciunt, ac Liuium non per Decades, ſed adſcripto librorum numero citant. Ac Petrarcha non per ipſum Liuium, ſed per faſtidioſam legentium deſidiam, hiſtoriæ in Decades diſtributionem factam eſſe arbitratur.

Hoc nobis quoque placet, ut credamus hanc diuiſionem factam, aut à librariis, aut ab illis qui bibliothecis præfuerunt. Præterea illud reticere in principio non poſſum, quin obiter dicam, mihi illos parum rectè facere uideri, qui Liuium ut parum ueracem in hiſtoria arguunt, ac odio quarundam gentium falſa prodidiſſe aſſeuerant. Id ego propterea credendum non eſſe arbitror, quòd ne Octauio quidem Auguſto fortunatiſsimo Imperatori, cum bellum Ciuile Pompeianum ſcriberet, gratificandum eſſe putauerit, quædam aliter narrando, quàm uel acta eſſent, uel geſta. Itaque

cùm perfectam totam hiſtoriam populi Romani edidiſſet, Auguſtus lecto inter cætera illo bello Ciuili,ubi animaduertit, eum nihil offenſioni cuiuſquam aut gratiæ dediſſe, palàm pronunciauit (ut Tacitus refert) eum Pompeianum eſſe. Quare qui Imperatorem potentiſsimum, qui cum & Pompeianis eſſet infenſiſsimus, & maxima cum illis bella geſsiſſet, uel iratus plurimum nocere, uel fauens maxima ipſi præmia tribuere potuit,non reſpexerit: neque rerum geſtarum expoſitionem ad eius beneuolentiam comparandam attemperauerit, atque inflexerit: cum non eſt uerisimile Gallis, aut ulli alii genti ita malè uoluiſſe,ut illius cauſa à uero diſcederet, ac res à ſe fictas in illius contumeliam ac infamiam narraret. Verba Cremutii Cordi apud Tacitum, Annalium libro 4. ſunt hæc. Titus Liuius eloquentiæ ac fidei præclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Auguſtus appellaret: neque id amicitiæ eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipſum Caſsium, hunc Brutum, nuſquam latrones & parricidas, quæ nunc uocabula imponuntur, ſæpe ut inſignes uiros nominat. Hæc ille.

Dignus profectò fuit Liuius, uel ob iſtam animi rectitudinem, amoremq; ueritatis, quem in ciuili diſſenſione Pompeiana deſcribenda oſtendit, cui Deus lacteum illud eloquentiæ flumen largiretur, quiq; principis terrarum populi res geſtas perſcriberet. Nullus quidem certè hiſtoricus eum adhuc ubertate orationis & ſplendore ſuperauit. Illud uerò dolendum eſt, uel præcipuam eius partem, qua tum illud Pompeii bellum, tum reliqua bella ciuilia, & Gracchorum, reliquæq; inſequutæ ſeditiones urbanæ continebantur, interiiſſe. Inter ea quæ etiamnum extant, nullum eſt dubium, quin hæc tertia Decas ſit longè præſtantiſsima: ut in qua bellum maximum, longeq; acerrimum,cuius belli uictoria tantum Romanis uirium dedit,ut illis poſtea diu nulla arma uſquam obſiſtere poſſent, commemoretur:ita ut in nulla hiſtoria, quod ego ſciam, bellum acrius legatur. De cuius belli magnitudine uideamus quid dicat Liuius ipſe,in principio huius libri.

IN parte operis mei licet mihi præfari. Orditur à captanda attentione, quæ propoſitionem huius totius Decadis continet: & ſeruat regulam hiſtoricam,ut in exordio attentionem tantum & docilitatem, non etiam beneuolentiam captet: quæ regula extat in Luciani Dialogo de ſcribenda hiſtoria his uerbis: Omnibus iam apparatis,interdum abſq; procemio exordietur hiſtoricus,quando res non omnino poſtulat ut præparetur quidpiam in procemio,atq; informetur. Initium uerò uim procemii habebit, ſi

explanet,

explanet, quibus de rebus ſit dicturus. Cæterùm quando procemio utetur, à duabus rebus ſolis exordietur, non ut oratores à tribus, ſed beneuolentiæ loco omiſſo, attentos aut dociles reddet auditores. Attentos reddet, ſi oſtenderit ſe de magnis, aut neceſſariis, aut propriis ipſorum, aut utilibus rebus dicturum eſſe. Dociles auditores, & perſpicua quæ ſequentur faciet, ſi antea cauſas exponat, breuiterq; complectatur capita, & ſummas rerum geſtarum. Huiuſmodi procemiis præſtantiſsimi hiſtorici uſi ſunt: Herodotus quidem, ne res geſtæ, magnæ & admirabiles Græcorum uictorias, clades barbarorum continentes, diuturnitate temporis in obliuionem uenirent: Thucydides uerò, cùm ſperaret etiam ipſe magnum, & maximè memorabile, & maius quàm quæ antea extitiſſent bella, fore bellum illud. Magnæ enim in illo acciderunt calamitates. Ad hæc exordia Græcorum alludit Liuius in principio.

Carthaginenſes. Carthaginienſes debere & ſcribi & pronuntiari, codices Liuiani probè ſcripti aut excuſi teſtantur: tum etiam autoritate Priſciani libro quarto, de octo partibus orationis, capite de denominatiuis comprobatur, ita dicentis: Si nomina, inquit, ſunt tertiæ declinationis, abiiciunt s, extremam genitiui, & aſſumunt enſis: ut, piſtor piſtoris, Piſtorienſis Carthago, Carthaginis, Carthaginienſis. Quòd ſi cui ratio Priſciani non ſatis firma uidebitur, is cogitet priſcos poëtas ſic locutos eſſe, atque inde conſuetudinem ita ſcribendi & pronuntiandi apud ueteres inualuiſſe. Hoc oſtendunt Ciceronis pro Cornelio Balbo recitantis uerſiculum Ennii, uerba iſta: Neque ille ſummus poëta noſter, Annibalis illam magis cohortationem, quàm communem imperatorum uoluit eſſe.

Hoſtem qui feriet, mihi erit Carthaginienſis.

Cæterum ipſum nomen Carthago, Phœnicum lingua ciuitatē Dei ſignificat.

Nam neque ualidiores opibus &c. Hic dubitet aliquis, fuerit'ne plus uirium atque roboris Romanis poſtea, cùm Macedoniam, Aſiam, Græciam, Hiſpaniam, Syriam, Galliam, Aegyptum, Britanniam, Germaniam ſuperiorem, Africam imperio adieciſſent. Nam exoriente hoc bello Italiam tantum, cum Gallia ciſalpina, eaque non tota, & partem Illyrici non magnam, & Siciliam, Sardiniam, Corſicamq́ue tenebant. Liuius ipſe prima Decade hanc dubitationem tollit, ubi hoc ipſum admirans, indicat non multo poſt exactos reges, Romanis; paucis uicinis ſolummodo oppidis imperantibus, maiorem exercitum ex delectu ciuium Ro-

manorum confectum eſſe, quàm ſua ætate (quia imperium maximè floruit, & latiſsimè patuit) confici potuerit. Hoc igitur loco uult dicere, non huius belli initio Romanos maxima multitudine ciuium & ſociorum abundaſſe. Aucto enim magis imperio, maior utrorumque copia fuit: ſed inter ciues & ſocios nunquam plures bellatores, nunquam Romanos bellicoſiores fuiſſe. Hanc opinionem Liuii confirmat Polybius, qui libro ſecundo ſcribit, ueniente in Italiam Annibale, Romanos peditum ſupra centum milia & quinquaginta, equitum ſex milia habuiſſe: omnium autem in tota Italia quæ (ut dictum eſt) iam tum Romanis paruit, armatorum numerum ſepties centena millia peditum, equitum ad ſeptuaginta millia fuiſſe. Hoc poteſt Polybio tutò credi, propterea quod ille Scipioni minori familiaris, & cum eo Carthaginem obſidente fuit. Quare res Italicas ſine dubio habuit notiſsimas, & habetur ab eruditis pro hiſtorico ueraciſsimo, qui ut uera de rebus Romanis ſcriberet, non tantum tertio bello Punico interfuit, ſed etiam omnes eorum, quas tunc habuerunt, peragrauit prouincias, atque ſpectauit: & inſuper nauigio fretum Gaditanum, & uicinus freto inſulas ſpectatum, Scipionis ſumptibus iuit, quo uiſa pleraque, non audita tantum, aut apud alios lecta, in hiſtoria referret. Eum numerum bellatorum, & talium bellatorum poſtea, quando imperium in ſummo ſtetit, non habuerunt Romani.

Et adeò uaria belli fortuna &c. Facit lectorem docilem, oſtendendo breuiter fortunam, & præcipuas cauſas belli.

Odiis etiam propè maioribus &c. Carthaginienſes ad ſuſcipiendum hoc bellum impulerunt cauſæ tres. Hic una attingitur. Hoc enim in primis eorum animos irritauit, quod compoſito cum Romanis primo Punico bello, cum incidiſſent in eam calamitatem, ut per mercenarios milites, quorum opera illo bello fuerant uſi, ademptis propterea quod ſtipendia illis non potuerunt ſoluere, omnibus præter urbem quæ in Africa habuerunt, uix urbem ab illorum ui tuerentur: Romani per eam occaſionem contra conditiones pacis, Sardiniam ipſis ademerant, & ſedato tumultu Africano, conquerentes ipſos de erepta Sardinia, ſtipendio mille & ducenta talenta adiicere, ſuperbè, auarè, & iniuſtè iuſſerant, niſi bellum ſibi indici mallent. Poſt deletos igitur mercenarios milites, Carthaginienſes quando pace decem & nouem annorum uires & collegerant, & toto illo tempore in Hiſpania bellando exercuerant, conſtituerant illas iniurias Romanorum non inultas pati.

Fama

Fama etiam eſt, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hiſpaniam &c. Nunc finito exordiolo, ingreditur in narrationem,exprimitque ſecundam cauſam belli.Fuit autem ſecunda belli cauſa, indignatio Amilcaris incitantis Annibalem filium ad ſuſcipiendum, cum primùm per ætatem poſſet, cum Romanis bellum. Annibal gratioſum uirum:ſicut Amilcar(hebraicè Melchior) regem illuſtrem, Mago deletorem, Hanno gratioſum, Aſdrubal (Iudaicè Esdra & Bal) ſicut Græcè Alexander, iuuantem uirum ſignificat. Hi tres fratrer Annibalis fuerunt,quorum Aſdrubal ad Metaurum flumen ab Liuio Salinatore, & Claudio Nerone, Hanno in Africa à Scipione maiore cum exercitu cæſus eſt: Mago in Sardinia ex uulnere, quod in Liguria cum Romanis ſub finem huius belli dimicans acceperat,mortuus eſt.

Nam & Siciliam &c. Nam etſi primo bello Punico cum Pœnis,uicta à C.Luctatio conſule ad Aegates inſulas eorum claſſe, debellatum erat mari,tamen Amilcar adhuc egregium exercitum in Sicilia ad Erycem montem habebat incolumem: cum ea inſula Carthaginiēſes conſtituerent Romanis cedere,ac ipſe cum ſuo exercitu,ut inuictus à Romanis,ex Sicilia diſceſsit.

Et Sardiniam &c. Inter motum Africæ, id eſt flagrante illo bello, quod Carthaginienſes, continuò poſt primum bellum Punicum,cum ſuis militibus mercenariis (de quibus paulo antè diximus) geſſerunt.

Fraude Romanorum. Contra fœdus Sicilienſe,ſiue conditiones primi Punici belli compoſitt, quibus relinquebatur ipſis Sardinia. Nulla iuſta de cauſa, ſed tantum per occaſionem ſeditionis Africanæ, cùm Carthaginienſes tum contra Romanos nihil deliquiſſent,Sardiniam Romani interceperunt.

Stipendio etiam ſuperimpoſito. Adiectis ad ſtipendium de quo ſtipēdio in Sicilia inter eos conuenerat,mille ducentis talentis,quæ auertendi tantum belli Romani cauſa,iniquiſsimo ſuo tempore (quia propter tumultum mercenariorum militum, tunc ſe defendere contra Romanos non potuerunt) pendere ſunt coacti. Vulgò dici ſolet,Fortior in ſaccum detrudit debiliorem.

Quod fuit ſub recentem Ro. pacem. Quod exortum eſt ſtatim poſt ſedatum primum bellum Punicum.

Per quinque annos. Tot enim annos bellū conductitiorum militum,qui Galli,Hiſpani,Ligures, Afri, Baleares fuerunt,aduerſus Carthaginienſes durauit. Polybius tres annos id,& ferè qua-

tuor menſes duraſſe ſcribit. Illud bellum Liuius Aliàs motum Africæ, aliàs Africum bellum nominat.

Ita deinde nouem annis ſe in Hiſpania augendo Punico imperio geſsit. Tertia cauſa ſuſcipiendi huius belli, fuit fęlix ſucceſſus Carthaginienſium in Hiſpania. Cæterum Liuius præceptum hiſtoricum diligenter tenet, ut non ipſam modo rem, ſed etiam quid eam anteceſſerit, & conſequutum ſit, commemoret. Ideo breuiter perſtringit res Carthaginienſes in Hiſpania, proximè ante hoc bellum geſtas, eorumque in illa prouincia fortunam.

Mors Amilcaris. Cauſæ dilati, & ſerius moti belli.

Imperium obtinuit. Exercitus in Hiſpania.

Profectus animi. id eſt proficientis animi: hoc eſt eius animi, qui ſubinde meliora documenta ſui daret.

Factionis Barchinæ. Quæ nomen à patre Annibalis Amilcare, cui cognomen Barcha fuit, habet: & nitebatur ſtudio ac fauore plebis. Contrariæ factionis princeps Hanno fuit, cui ſtudebant optimates. Barcha idem eſt quod Benedictus.

Auſpiciis, id eſt, Autoritate regulorum.

Nouis gentibus. Hiſpanicis, quibus antea amicitia cum populo Carthaginienſi non fuiſſet.

Barbarus eum quidam. Exemplum fidelitatis ſerui erga dominum, & fortitudinis, & cruciatuum patientiæ.

Eo fuit habitu oris ut ſuperante lætitia dolores ridentis etiam ſpeciem præbuerit. Habitu oris, id eſt uultu. Similis conſtantia Hieronymi Olgiati ciuis Mediolanenſis in perferendis cruciatibus & ſupplicio, patrum noſtrorum memoria fuiſſe perhibetur. Is enim Galeatio Sfortia Mediolanenſium duce, ob ſtupratam ſororem interfecto, & cum torqueretur, & cum in quatuor partes diſſecaretur, quandiu loqui potuit, hilari uultu ſuũ factum prædicauit.

Quin prærogatiuam militarem. Prærogatiua eſt prima & præcipua ſuffragatio, quæ ad ſequentem ſuffragationẽ præiudicii uim habet. Prærogatiuarum duo genera à Liuio nominantur: prærogatiua iuniorum, & prærogatiua militaris. Hoc loco prærogatiua pro autoritate eius ponitur, qui prior cenſet, ut etiam ſuprà libro tertio ab Vrbe condita: Ne prærogatiuam militarem urbana comitia ſequerentur. Prærogatiua interdum adiectiuum eſt, ut infrà lib. uigeſimoſexto. Prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium & T. Octacilium Conſules. Cicero pro Plan-

cio: Vna centuria prærogatiua. Vocabatur autem ideo centuria prærogatiua, quia prima rogabatur, & plerunque ſorte ducebatur. Cice.Philip.ſecunda. Sortitio prærogatiuæ quieſcit.

Fauor etiam plebis. id eſt multitudinis urbanæ.

Actaq; res in ſenatu etiam fuerat. Vt Annibal mitteretur in Hiſpaniam ad Asdrubalem, cui nupta erat ſoror Annibalis.

Inquit, Aſdrubal. Oratiuncula diſſuaſoria Hannonis, ne Annibal adoleſcens in Hiſpaniam ad Aſdrubalem mittatur. Orditur ab ipſa propoſitione, quæ ancipitem ironiam habet.

Florem ætatis. Confirmatiuncula à turpi ſiue inhoneſto, & loquitur adhuc ironicè.

Pro militari rudimento. Pro prima exercitatione militiæ, pro prima inſtitutione in re militari.

An hoc timemus. Ab inutili & à periculo. & mouet inuidiam, ac indignationem, augendo rem catachreſi uerborum.

Regni paterni ſpeciem uideat. Inuidioſa augmentatione imperium Amilcaris regnum, & ipſum regem, exercitum uerò hæreditarium appellat: affingens uicina uirtutibus uitia, quod eſt genus abuſionis.

Ego iſtum iuuenem. Concluſio, continens repetitionem periculi.

Aequo iure cum cæteris. Ne quid appetat præter cæteros ciues tyrannicè, contra leges & libertatem.

Ne quandoque. Allegoria.

Miſſus Annibal in Hiſpaniam. Acta & geſta ab Annibale ſub Aſdrubale imperatore. Habet autem hic locus inſignem προσωπογραφίαν, id eſt deſcriptionem perſonæ, adiuncta ἠθοποιΐα, quæ figura mores cuiuſque & ingenium ſuis depingit coloribus, ut hic Annibalis. Hæc latinè Notatio appellatur.

Vt patri in ſe &c. Et iam fauebatur magis ſua cauſa, quàm patris. Sua uirtus, induſtria, dexteritas ei iam plus fauoris conciliabat, quàm memoria patris.

Præficere. Exercitui aut parti exercitus.

Neque ſilentio accerſita. Dormiebat, etiamſi circum eum (ut in exercitu fieri ſolet) ſtreperetur.

Militari ſagulo. Quæ erat ueſtis militis gregarii, non imperatoris.

Arma átque equi conſpiciebantur. id eſt ſpectabantur cum admiratione, erant inſignia. Cic. in Piſonem: Vehi per urbem,

 conſpici

conſpici uelle. De ueſtitu utiliter monet Cato,

Inuidiam nimio cultu uitare memento:

Quæ ſi non noceat, tamen hanc ſufferre moleſtum eſt.

Cum hac indole. id eſt, cum hiſce indiciis, ſignis, cum hoc ſpecimine, cum appareret eum ad has uirtutes, & ad hæc uitia natura propenſum eſſe. Hic concludit Liuius res geſtas Annibalis ſub Aſdrubale imperatore.

Cæterum ex quo die dux eſt declaratus. Res geſtæ Annibalis imperatoris in Hiſpania ante ſecundum bellum Punicum, eiuſdemque meditatio inferendi Romanis belli. Habent autem bella apud Latinos nomen à deuicto rege, duce, gente, aut prouincia: ut bellum Caſſii apud Cæſarem, qui ab Heluetiis cum exercitu cæſus erat: bellum Antiochi regis, infrà in Liuio: bellum Punicum, Macedonicum bellum.

Velut Italia ei prouincia decreta. Vt in ea bellũ administraret, eam bello ſubigeret. Fuit autem Hiſpania ei prouincia à Carthaginienſibus decreta, non Italia.

Vt patrem Amilcarem. Amilcar dignam rebus à ſe geſtis mortem obiit. Siquidem cum ferociſsimis hominibus, populiſque potentiſsimis in Hiſpania belligerans, & maximis periculis audacter ſe confidenterque offerens, fortiter occubuit: fuitque ſuæ ætatis imperatorum conſilio atq; animo præſtantiſsimus, & uir excellens, dignusq; qui filium haberet Annibalem.

Caſus. Infortunium.

Sanguinis inferre bellum ſtatuit. Occaſio ſecundi belli Punici. Quomodo differant cauſa & occaſio, docet Polybius. Oppugnatio Sagunti Carthaginienſibus occaſio, Romanis cauſa belli fuit. Saguntus hodie ab Hiſpanis Momuedro, aut Moruetrum dici putatur.

Vltra Iberum ea gens &c. Illam enim partem Hiſpaniæ quæ Carthaginienſibus cis, Romanis ultra Iberum flumen eſt, licebat Carthaginienſibus iure fœderis, quód Romani cum Aſdrubale fecerant, armis peragrare & ſubigere. Illud uetitum erat, ne alterutrorum exercitus Iberum tranſiret.

Quam in ditione. Olcadum gens nondum erat redacta in ditionem, & ſub imperium Pœnorum.

Iungendoq; tractus ad id bellum uideri poſſet. Iungendo, id eſt, continuandis prouinciis, præbitis ipſi ſubinde cauſis nouorum bellorum: abſolutè accipiendo hoc gerundium, ſicut interdum Græci τὸ ζευγνύναι.

Carthaginem nouam. Quam condidit Aſdrubal, gener Amilcaris.

Defenſa. Ellipſis uerbis ſubſtantiui, familiarior Liuio quàm Ciceroni.

Annibal prælio abſtinuit. Stratagema Annibalis aduerſus Carpetanos, ad Tagum fluuium.

Cùm prima quies. Cùm hoſtes primum poſuiſſent caſtra, aut conſediſſent.

Valloq; ita producto. Vallo ita remoto à flumine, ut caſtra ab illa parte fluminis, ubi uadum erat, tãtum diſtarent, ut hoſtes uado tranſire poſſent.

Armisq; liber. Liber, id eſt, extans ſupra aquam.

Vel per medios gurgites. Vel p profundiora loca fluminis.

Vorticoſo amni. Rapido amni.

Maximè Turdetanis. Strabo lib. 3. ſcribit, eam regionem quæ à Bæti flumine, Bætica nominatur, ab indigenis Turdetaniam uocari, ipſos uerò indigenas Turdetanos & Turdos appellari: eosq; à quibuſdam pro iiſdem, à quibuſdam pro diuerſis haberi, ut à Polybio, qui Turdetanis Turdulos finitimos ad ſeptentrionem eſſe dicat. Sua autem ætate nulla inter eos apparuiſſe confinia. Iſtos uerò agrum toto orbe terrarum excellentiſsimum habere, & inter Hiſpaniæ populos ſapientia excellere, & literarum ſtudiis uti. nominatq; Aſclepiadem Myrleanum, qui apud eos literarii ludi magiſter fuerit. Illa regio nunc regnum Granatæ, & Bætis fluuius Hiſpanicè Guadalquebir nuncupatur.

Cum finitimis. Saguntinorum. Annibal incitauit aduerſus Saguntinos uicinos eorum Turdetanos, qui iam ipſi parebant, ut defendendis illis nanciſceretur cauſam belli. Turdetanos autem Annibali iam tum paruiſſe, probant & hæc uerba Liuii: Iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthanienſium erant. Et illa: Poſtulabatur autem, ut redderent res Turdetanis. Inde patet, Annibalem Turdetanos cum Saguntinis commiſiſſe, ſeuiſſe inter illos lites, & certamina belli cauſa.

Nec certamen iuris. Vt Turdetani iure cum Saguntinis diſceptarent.

P. Cornelius Scipio. Pater Africani maioris.

De Republica retuliſſent. De Republica deliberationem in ſenatu propoſuiſſent, conſuluiſſent ſenatum.

Sociorum pop. Rom. Saguntinorum.

Hiſpaniam atque Africam decernentes. Vt bellum

non in Hiſpania ſolùm contra Annabilem, ſed etiam in Africa aduerſus ipſos Carthaginienſes gereretur.

Intendebant bellum. Intendebant, id eſt dirigebant, deſtinabant: accommodando hoc uerbum ſine tranſlatione, tantum ad uim præpoſitionis. ut apud Ciceronem pro Milone: Iſta omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt.

Expectandosq́ ex Hiſpania leg. Non eſſe mouendum bellum, antea quàm P. Valerius Flaccus, & Q. Bebius Pamphilus legati, qui nunc ad Annibalem, atque inde Carthaginem mittentur, ex Hiſpania domum rediiſſent.

Dum ea Romani. Oppugnatio Sagunti. Saguntus, autore Strabone, ſita fuit in latere orientali Hiſpaniæ, inter Sucronem & Iberum flumina.

A' Zacyntho. Inſula maris Ionii.

Angulus muri. Oppugnationis deſcriptio, inchoata à deſcriptione loci.

Turris ingens imminebat. Imminebat, id eſt, ueluti minabatur periculum ſupernè, loco edito ſita, & præterea per ſe alta.

Emunitus. Permunitus. Significat enim è perfectionem hoc loco, & abſolutionem. Ideo illa interpretatio quorundam grammaticorum, Emunio, id eſt extra munio, non ualet, quia autoritas Columellæ, quam ipſi allegant, repugnat. Dicit enim, Emunita ſola & latera horreorum prohibent curgulionem: id eſt, bene & diligenter munita. Nam ſola horreorum non muniuntur extra horrea.

Micare. Neutraliter pro uibrabantur: ut Vergilius, Linguis micat ore triſulcis.

Quibus tumultuariis certaminibus. Tumultuariis, id eſt, ſubitariis, quibus non concurrebatur iuſta acie, ſed qua cuique proximum fuit.

Vix accipientibus quibuſdam opera locis. Opera interdum munitiones, interdum etiam machinas, ut hic, interdum utrunque ſignificant. Machinas etiam ſignificant in Liuio, paulò infrà ubi dicit, Stationibus ad cuſtodiam uinearum aliorumq́ue operum diſpoſitis: Et hoc loco coniunctim opera & munitiones nominat tanquam diuerſa. In oppugnatione Maſsiliæ in Cæſare, etiam opera interdum pro machinis ponuntur, ut cum de muſculo loquens, Hoc opus omne, inquit, tectum uineis ad ipſam turrim perficiunt. Idem multo clarius eodem loco paulò infrà oſtendit

dit Cæſar his uerbis: Portis ſe foràs erumpunt, ſecundo magnoq́ue uento ignem operibus inferunt. Hunc ſic diſtulit uentus, uti uno tempore agger, plutei, teſtudo, terris, tormentaq́ue flammam conciperent, & prius hæc omnia conſumerentur, quàm quemadmodum accidiſſet, animaduerti poſſet. Tormenta autem, quæ ille inter opera numerat, balliſtas, catapultas, & ſimilia complectuntur.

Falarica. Deſcriptio teli.

Nec Annibali in tanto diſcrimine rerum operæ eſſe legationes audire. Operæ datiuo caſu, id eſt, non eſſe uſui: Græcè χρέα, non eſſe operam huius temporis.

Pars altera. Factio Hannonis.

Admiſſi auditiq́ non ſunt. Ab Annibale.

Fœderis rupti. Per Annibalem, oppugnandis contra fœdus Aſdrubalis, Saguntinis ſociis Romanorum.

Cum aſſenſu audientium. Qui non erant ex ſenatu: alioqui iſta cum illis pugnarent, Aduerſo ſenatu. & quod infrà dicit, Adeò propè omnis ſenatus Annibalis erat, infeſtiusq́ue locutum arguebant Hannonem, quàm Flaccum Valerium legatum Romanum.

Per deos fœderum arbitros ac teſtes. Oratio ſuaſoria Hannonis, principiò obliqua, poſtea directa, qua ſuadet bellum cum Saguntinis eſſe ſedandum, resq́ue reſtituendas, Annibalem in pœnam rupti fœderis Romanis dedendum. Loco exordii eſt repræhenſio Senatus, quam orditur ab obteſtatione.

Si ex bellis bella ferendo, ſuccinctus armis legionibusq́ uiuat. Helleniſmus. Græcè enim ſic efferri poſſet, εἰ ἐκ πολέμων πολέμους καταβαλλόμενος, τά τε ὅπλα περιβεβλημένος, καὶ τὰ στρατόπεδα διαγάγοι. hoc eſt, τοῖς στρατοπέδοις δορυφορούμενος τοῖς ἡμετέροις. uel, τοῖς ὅπλοις ἐξηρτημένος. τοῖς ἡμετέροις καὶ τοῖς τάγμασι διαζῴη. uel magis ad uerbum, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ὁπλοφορούμενος ταῖς ἡμετέραις. Cicer. in Verrem: Non enim Charybdim tam infeſtam, neque Scyllam nautis, quàm iſtum fuiſſe arbitror. Hoc etiam infeſtior iſte, quod pluribus ſe canibus ſuccinxerat. ὅσῳ πλείους κύνας περιεβέβλητο. uel, ὅσῳ πλείους ἐτύγχανεν ἐξαρτήσας.

Velut materiam &c. Breuis ſimilitudo.

Aluiſtis ergo &c. Allegoria.

Saguntum ueſtri &c. Narratiuncula de iure fœderum, & de uiolatorum fœderum pœnis.

Vtrum hoſtem. Diſtributio.

Legatus ab ſociis. Argumentatur à iure gentium & ſocietatis.

Ab ſociis. A' Romanis, cum quibus eſtis fœderati.

Pro ſociis. Romanorum Saguntinis.

Ius gentium ſuſtulit. Quod iubet legatos & tutò admittere, & audire.

Legati arcentur. A' caſtris Annibalis. Annibal admittit in caſtra legatos hoſtium: Romanorum uerò, qui ſocii & fœderati ſunt, legatos non admiſit.

Res ex fœdere &c. Sunt enim excepti Saguntini in fœdere cum Aſdrubale facto, ne illos, etſi nobis cis Iberum ſint ſiti, oppugnaremus, aut quouis pacto offenderemus.

Publica fraus abſit. Romani culpa moti belli, non publicè in populum Carthaginienſem uniuerſum; ſed in unum Annibalem conferunt. Illius unius deditione ſibi ſatisfieri patiuntur. Argumentatur igitur Hanno ab æquitate Romanorum.

Quo lenius agunt. Argumentatur à periculo impendente à Romanis, & à perſeuerantia eorundem. Romani bella perſeuerantia magis quàm impetu gerunt.

Aegates inſulas. Argumentatur ab exemplis. Aegates inſulæ à Sicilia in Africam uerſæ ſunt, non procul à Lilybæo, autoribus Plin. libro ſecundo, cap. octauo: & Polyb. libro primo, quorum ille Aethuſam, hic Aeguſam nominat.

Erycemq́. De Eryce exponemus infrà eodem libro.

Per quatuor & uiginti annos. Quos durauit primum Punicum bellum.

Mars alter. Metonymia, ſiue auxeſis ironica.

Carthagim nunc. Subiicit rem pro re, atque hoc ipſo auguratur de euentu huius belli.

Dedemus ergo Annibalem. Antipophora, qua præmollit ſuam ſententiam.

Furiam facemq́. Autorem, concitatorem. Auxeſes ſunt, id eſt, augmentationes.

Ad piaculum rupti fœderis. Ad expiandam uiolationem fœderis.

Ego autem ita cenſeo. Subiicit ſuam ſententiam loco epilogi.

Ex fœdere Rom. Quod ius fœderis, quod Annibal uiolauit, nos facere iubet.

Bellum

Bellum ortum ab Saguntinis. Cum inferrent arma Turdetanis finitimis ſuis, ſociis Carthaginienſium. Tranſlatio eſt culpæ. Ita Annibal haberet excuſationem iuſtæ defenſionis.

Vetuſtiſsimæ Carthaginienſium ſocietati. Nam à Romanis illico poſt Tarquinium Superbum regno pulſum, L.Iunio Bruto, M. Valerio Publicola conſulibus, factum eſt primum fœdus & ſocietas & amicitia cum Carthaginienſibus. Illud poſtea aliquoties, additis quibuſdam rebus, eſt renouatum.

Quia feſſum militem præliis operibusq́ habebat. Operibusque faciendis, ut fodiendis foſsis, extruendo aggere & uallo, faciendis caſtellis, turribus, uineis, pluteis, muſculis, teſtudinibus.

Prædam captæ urbis edixit militum fore. Edixit, id eſt, pronuntiauit, palam ſignificauit.

Inde. Pro deinde, poſtea, uſitatiſsimum Liuio.

Turris mobilis. Aliàs ambulatoria uocatur, quia impoſita rotis ad murum admouebatur. Vegetius libro quarto, cap.17. de Re militari.

Omnia munimenta urbis. Non ſolum muros, ſed etiam turres lapideas.

Catapultis. Catapulta, machina bellica, qua tela aut ſaxa excuti ſolent. Plaut.in Curc. Atque ita te neruo torquebo, ut catapultæ ſolent. De ſaxis proiiciendis ſic inquit Cæſar libro ſecundo, de Bello ciuili: Centones inſuper iniecerunt, ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent. Inde catapultarium pilum: hoc eſt ſagitta, ſiue iaculum, quod catapulta emittitur.

Baliſtisq́. Baliſta fuit duplex, maior & minor. De maiore ita dicit Cicer. libro ſecundo Tuſcul. quæſt. Baliſtæ lapidum, & reliqua tormenta telorum, eo grauiores habent ictus, quo ſunt contenta & adducta uehementius. Baliſta igitur maior non mittebat tela, ſed ſaxa, aut alias res maioris ponderis: & fuit interdum ea magnitudine, ut lapides c x x. pondo iacularetur. Huc alludit Sylius Italicus libro primo.

Phocaus effundit uaſtos balliſta molares.

Cæſar libro ſecundo de Bello ciuili: Aſſeres pedum duodecim cuſpidibus præfixi, atque hi maximis balliſtis miſsi, per quatuor ordines cratium in terram defigebantur. Minor balliſta tela & haſtas, ut phalaricas iaciebat. De hac ita loquitur Lucanus libro tertio.

Nec

Nec enim ſolis excuſſa lacertis
Lancea, ſed denſo balliſtæ turbine rapta.

Scorpio eſt, quod Germanicè ein armbruſt dicimus.

Vt caſtellum in ipſa urbe, &c. Caſtellum, id eſt, receptaculum, receptum, profugium, perfugium, præſidium, refugium. Cicero in Piſonem: Cui templum illud fuit arx ciuium perditorum, receptaculum ueterum Catilinæ militum, caſtellum forenſis latrocinii. Cæſar de oppugnatione Maſsiliæ: Eſt animaduerſum à legionariis, ex crebris hoſtium eruptionibus, magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro caſtello ac receptaculo turrim ex latere ſub muro feciſſent, quà primò ad repentinos incurſus humilem paruamq; fecerunt. Hinc ſi qua maior oppreſſerat uis, propugnabant: hinc ad repellendum & proſequendum hoſtem procurrebant. Hæc uerba Cæſaris ſatis oſtendunt, quid caſtellum hic in Liuio ſignificet.

Affectos animos. Debilitatos, inclinatos ad deſperationem, ægros.

Conſternati. Concitati ex perturbatione. **Conquiſitoribus.** Eorum qui militare ſub Annibale debebant.

Si ciuis ueſter. Oratio ſuaſoria Alorci. Orditur ab occaſione, & cauſa aduentus ſui.

Quo nec orator Annibalis. Ego neq; ab Annibale ad uos miſſus ſum, neque ueni animo apud uos manendi. Veni mea ſponte ad uos, uenia Annibalis, mea erga uos beneuolentia adductus, ut uobis conſulerem.

Cum uero ille. Dilemma. **Ego, ne ignoretis.** Docilitas & attentio. **Pro uetuſto hoſpitio.** Captatio beneuolentiæ.

Pacem affero. Propoſitio. **Vrbem uobis.** Narratiuncula de conditionibus pacis.

Equidem haud deſpero. Facit eis ſpem minuendæ acerbitatis.

Sed hæc patienda cenſeo. Concluſio à comparatione ſiue euitatione maiorum malorum.

Ante ora ueſtra. πάθος à loco. **Argentum aurumq;.** Exemplum fortis & miſerandi interitus.

Octauo menſe. Dubitatio de tempore captæ Sagunti, & initi itineris uerſus Italiam.

In Hyberna rediit. Placentiam.

Nam neq; hoſtem acriorem. Iſta quæ ſequuntur, uſq; ad illa uerba Liuii, Nominatæ iam antea, &c. habent uim & attentionis & docilitatis. Attentionis, quia magnitudinem & pericula futuri

turi belli breuiter demonſtrant. Docilitatis, quia paucis perſtringunt ſummam belli imminentis. Amplificat præterea collatione. Dicit autem deſidem atque imbellem rem Romanam fuiſſe huius belli initio, propterea quod non ſatis acrem hoſtem, illo ſpatio uiginti trium annorum, quod inter primum & ſecundum bellum Punicum interceſsit, habuerant.

Sardos Corſosq; &c. Cum his bellatum eſt poſt primum bellum Punicum, iſtaq; bella perſtringuntur à Floro Epitomes libro xx.

Tumultuatum magis quàm belligeratum. Verba deponentia quaſi ab actiuis deſcendentia uſurpat paſsiua uoce imperſonaliter, contra regulam Priſciani & aliorum Grammaticorum, qua Imperſonalia à uerbis paſsiuis, communibus, deponentibus deriuari uetantur. Significant autem imperſonalia paſsiuæ uocis, actionem in præterito, ut hic. Liuius contra Grammaticos defenditur Heteroſi generum uerbi, quam multis locis uſurpat. Ideo autem cum Gallis tumultuatum magis quàm belligeratum eſſe dicit, quod Galli medio tempore inter priora duo Punica bella, ſæpe acrem impreſsionem in fines Romanorum fecerunt, ſed tamen ad extremum non perſeuerarunt. Scripſit alibi, primum Gallorum impetum fortiorem eſſe quàm uirorum, poſtremum languidiorem quàm fœminarum.

Trium & uiginti annorum militia duriſsima. Tot enim anni inter finem primi Punici belli, & initium ſecundi fuerũt. Hi anni ita ſunt diſtribuendi, ut quatuor tumultui Africano, quem ſedauit Amilcar, qui tamen in quintum annum productus eſt, quia Liuius ſuprà illi tumultui quinque annos adſcribit, deinde nouem Amilcaris, octo Aſdrubalis, duo Annibalis imperio in Hiſpania tribuantur. Duos enim annos Annibal imperium exercitus tenuit in Hiſpania, antea quàm contra Romanos cum copiis Iberum tranſmitteret. Iſte nnmerus ſummam xxiij. annorum conficit. Dicendo igitur, hunc exercitum uiginti tres annos belligerando in Hiſpania exercitatum eſſe, ſignificat Pœnos exercitum in Hiſpania habuiſſe etiam tempore tumultus Africani.

Celoces uiginti deductæ. Deductæ, de terra in aquam. Contrarinm eſt ſubducere. Cæſar lib. v. de bello Gallico: Et longas duodetriginta inuenit, neque multum abeſſe ab eo quin paucis diebus deduci poſſent.

Latum inde ad populum. Lata eſt rogatio ad populum: Populus eſt rogatus, ſiue conſultus.

Cum

Cum ſuo iuſto equitatu. Cum trecentis equitibus.

Gallia prouincia. Ciſalpina,quæ decreta erat Lucio Manlio prætori.

Verſa in Punicum bellum. Inclinata ad iuuandos Pœnos.

Vana Romani. Diſceptatiuncula de iure fœderum,ſtatus iuridicialis.Vana,id eſt,inanis,ſtolida, futilis.

Nobiſcum fœdus icit. Cum componeretur primum bellum Punicum in Sicilia.

Aliud de integro fœdus icit. In fœdere Luctatii, quod is componendo primo Punico bello cum Amilcare in Sicilia icit, hoc inter cætera expreſſum erat, ut Carthaginienſes talenta argenti Euboica duo millia & ducenta, Romanis intra annos uiginti penderent, utq; Sicilia excederent. Has conditiones pacis Romam miſſas populus non adprobauit, uerùm in Siciliam decemuiros cum poteſtate publica, qui illis de rebus ſtatuerent, miſit. Hi in Siciliam delati hæc eatenus tantum mutarunt, ut tempus pendendi argenti coarctarent,totumq; intra decennium exolui,ac mille talenta ſummæ addi,utq; Carthaginienſes non ſolum Sicilia, ſed etiam aliis omnibus inſulis, quæ inter Siciliam & Italiam iacent, excedere iuberent.

Hæc directa percunctatio. Sententia Liuii de iure fœderum.

Comparandum non erat. Illa comparatio fœderum non ualebat. Romani, quod C. Luctatius conſul primò cum Amilcare fœdus icit, quia neque autoritate patrum, nec populi iuſſu ictum erat, negauerunt ſe eo teneri. Itaque aliud deintegro fœdus publico conſilio ictum eſt. Si Romanos non tenent ſua fœdera, niſi uel autoritate patrum, uel populi iuſſu icta: ne Carthaginienſes quidem Aſdrubalis fœdus, quod illis inſciis icit, obligare potuit. Ratio quare hæc allegatio comparationis fœderum nihil habeat firmitatis,ſubiungitur à Liuio ſtatim his uerbis:Cum in Luctatii fœdere diſertè additum eſſet,ita id ratum fore,ſi populus cenſuiſſet, in Aſdrubalis fœdere nec exceptum tale quidquam fuerit, & tot annorum ſilentio, ita uiuo eo comprobatum ſit fœdus, ut ne mortuo quidem autore,quidquam mutaretur,&c.

Priore fœdere. Luctatii.

Ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Nouæ fortunæ,id eſt moliendi res nouas.

In concilio. In cœtu deliberantium, in ſenatu. Concilium aliàs

aliàs idem eſt quod ἐκκλησία Græcis, ut apud Ciceronem de Inuentione: Hunc pater ſuus concilium plebis habentem de templo deduxit. Aliàs ſenatum alicuius gentis, ciuitatis aut prouinciæ ſignificat, ut infrà libro xxxvj. Diaphanem concilium Achæorum extemplò ſibi præbere iuſsit. Hoc enim tale eſt, ac ſi diceret, ſenatum ſibi dari: hoc eſt ſenatum ſui audiendi cauſa conuocari iuſsit.

Aut finiendam uobis militiam. Quod uobis ingratum eſſet, propterea quòd bellicoſi eſtis,& amantes belli. Figura eſt diuiſio,cuius cum hic duo ſint membra,alteri præfert alterum, argumento ab utili & glorioſo.

Ita enim hæ gentes. Si transferatur bellum in alias terras. Hæ gentes, Hiſpanæ.

Cum longinqua ab domo inſtet militia. Agitanda in Italiam.

Longius in futurum &c. Quanto longius & diutius à ſuis abfuturi,tanto magis deſideraturi eos erant.

Ad edictum. Sicut præceperat eis Annibal, cum commeatum inuiſendi ſuos daret.

Gadeis profectus. Cum exercitu.

Pro eo. Præſidio,quo Africam firmaturus erat.

Pedites cetratos. Cetra ſcutum loris contextum rombi figura fuit,quo præter Hiſpanos & Afros,etiam Perſæ & Galli plerunque ſunt uſi.

Ad ſollicitandos. Ad tentandos.

Qua parte belli uicerant. Romani primo bello Punico, ſicut ſuprà diximus, prælio maritimo ad Aegates inſulas cum Carthaginienſibus debellauerunt. Amilcar tamen copias terreſtres, quibus ipſe præfuit, facta pace ſaluas & inuictas ex Sicilia deduxit.

Ibi fama eſt. Viſum mirificum Annibalis ſomniantis, deſcriptum per hypotypoſin.

Sineretq; fata &c. Fata,id eſt uoluntatem deorum.Ne ſcrutaretur aut inquireret,quid ſibi dii illo prodigio uellent. Quemadmodum differant fatum Phyſicum,Stoicum,Aſtrologicum,docent phyſici philoſophi.

Longinquitate uiæ. Nam à Carthagine noua ad fines Italiæ nouem millium ſtadiorum iter eſt. Ea ſunt ferè 230. milliaria germanica.

Annib

Annibal quia reuocare. Aſtus Annibalis in diſsimulanda defectione,& diſceſſu Carpetanorum.

Metu ſeruitutis ad arma conſternati. ἀπορῶντες ὑπὸ τοῦ φόβου δουλείας τὰ ὅπλα ἔλαβον.

Hoſpitem enim ſe Galliæ,non hoſtem aduenifſe. Hoſpitem,non hoſtem,παρονομασία.

In Italiam interim. Tumultus à Gallis ciſalpinis aduentantis Annibalis fiducia factus.

Agrum metanteis. Agrum metiendo,ponendiſq; metis diſterminantes.

L. Manlius prætor. Quem ſuprà cum haud inualido præſidio in Galliam miſſum dixit.

Effuſum agmen. Temerè properans,progrediq; contendens non ordine,ſed ſparſim.

Acciſas res. Acciſas,id eſt afflictas. Conſtabat acceptum eſſe magnum detrimentum.

Per patentia loca. Patentia,id eſt aperta.

Romani Cannetum uicum &c. Liuius non addit hic præpoſitionem nomini uici. Huc pertinet diſputatiuncula Ciceronis libro vij. Epiſtolarum ad Atticum, Epiſto. 120. Vtrum Piræeo tanquam nomini loci præponenda ſit præpoſitio, an uerò ut nomini oppidi non ſit præponenda. Verba eius hæc ſunt: Venio ad Piræea, in quo magis reprehendendus ſum, quod homo Romanus Piræea ſcripſerim, non Piræeum (ſic enim omnes noſtri locuti ſunt) quàm quod In addiderim. Non enim hoc ut oppido præpoſui, ſed ut loco: & tamen Dionyſius noſter, qui eſt nobiſcum, & Nicias Cous non rebatur oppidi eſſe Piræea. ſed de eo uidero. Noſtrum quidem ſi eſt peccatum, in eo eſt, quod non ut de oppido locutus ſum, ſed ut de loco: ſecutuſq; ſum, non dico Cæcilium, Mane ut ex portu in Piræeum (malus enim autor latinitatis eſt) ſed Terentium, cuius fabellæ propter elegantiam ſermonis putabantur à C. Lælio ſcribi, Heri aliquot adoleſcentuli coimus in Piræeum. Et idem, Mercator hæc addebat, captam è Sunio. Quod ſi oppida uolumus eſſe, tam eſt oppidum Sunium, quàm Piræeus. Sed quoniam Grammaticus es, ſi hoc mihi ζήτημα perſolueris,magna me moleſtia liberâris.

Tumultus repens. Repens pro repentinus, Archaiſmus.

Præter oram. Legendo littus.

Salyum. Salyes ſiti ſunt inter Argentium & Rhodanum flumina, ſecundum littus maris Gallici in prouincia Narbonenſi. Eorũ urbs eſt Arelate.

Pluribus enim diuiſus. Tribus oſtiis.

Trecentos interim. Occaſio paulo infrà ſequentis prælii equeſtris. **Volcarum.** In his ſita eſt Auinio.

Et eos ipſos. Et eam partem Volcarum quæ citra flumen habitauerat.

Cæteros accolas fluminis. Deſcriptio apparatus Annibalis, & modi & artificii traiiciendi Rhodanum.

Iamq́ omnibus. Stratagema Annibalis, quali quoque uſus eſt Cæſar bello Gallico & ciuili.

Circumducere agmen. Verſus caſtra hoſtium ſecundo flumine. **Educunt inde.** Inde, id eſt à caſtris Annibalis.

Supra paruæ inſulæ circunfuſum amnem. Supra amnem, id eſt ad amnem: Helleniſmus, ὑπὲρ ποταμὸν, id eſt ſupra flumen, hoc eſt ſuper ripam fluminis. Vtitur multis Helleniſmis ideo, quia ex Polybio & aliis Græcis hiſtoriographis iſta pleraque tranſtulit.

Rateſq́ fabricatæ. Τὸ fabricatæ deriuat à fabrico, aut uſurpat in genere communi, paſsiua ſignificatione.

Sine ulla mole. Sine grauioris armaturæ pondere.

In utres ueſtimentis coniectis. In utres inflatos. Cæſar libro primo Belli ciuilis: Hiſpanis erat procliue tranare flumẽ, quod conſuetudo eorum omnium eſt, ut ſine utribus ad exercitum non eant.

Certis ſuperpoſitis. Superpoſitis, id eſt ſuper utres poſitis: ſiue incubantes utribus, ſuperpoſitis tergo ſuo cetris.

Vltrò pellebantur. Vltrò, id eſt priores.

Deſtituerat uadum. Poſtquam pedibus non poterant contingere fluminis fundum, ferebantur impetu fluminis in alteram ripam. **Parte ſuperiore ripæ.** Contra decurſum fluminis, aduerſo flumine uel aqua.

Ab actuariis &c. Hoc proprie eſt remulco trahere.

Continenti uelut ponte. Cum minor ratis adhuc iuncta eſſet maiori. **In altum.** Super profunditatem, ac ſi loqueretur de mari.

Dum elephanti traiiciuntur. Prælium equeſtre, prima pugna huius belli.

Huic alæ equitum. Hæc ala equites quingentos continet.

Germanicè, ein fan reuter dici poſſet. Alioqui alarii equites,& cohortes alariæ, ad differentiam equitum & cohortium legionariorum dicuntur.

Vt ſummæ rerum proſperum euentum. Romanos ad extremum uictores fore.

Ancipitisq́ue certaminis uictoriam. Hoc illud eſt quod ſuprà dixit, Adeò uaria belli fortuna, ancepsq́; Mars fuit, ut propius periculo fuerint qui uicêre.

Nec Scipionis. Dubitatio utriuſque ducis.

In Italiam tenderet iter. Intenderet iter, id eſt proficiſceretur, contenderet ire ſicut cœperat. Liuius intendere iter dicit, ut Curtius intendere fugam. Ipſe Liuius mihi hanc formulam ſermonis exponere uidetur paulo pòſt, cum inquit: Poſtquam ipſi ſententia ſtetit, pergere ire, atq; Italiam petere.

Auerterat à præſenti certamine. Occaſio maturandi iter in Italiam.

Libatis uiribus. Libatis, metaphora, pro imminutis.

Militum uerſat animos. Verſat, id eſt tractat, afficit. Impellit eos ad pudorem, ſpem, audaciam. Sequitur oratio cohortatoria obliqua ad milites, ne metuant Alpes.

Mirari ſe Propoſitio figurata inopinatò. Non putaram uos formidaturos eſſe Alpes.

Pectora ſemper impauida. Prædicatione perſonarum & rerum antea geſtarum, caſtigationem lenit.

Duo diuerſa maria. Mediterraneum & Oceanus.

Velut obnoxam ſibi dedi. Quaſi uos eſſetis ſerui, aut beſtiæ. Nam apud Romanos cum ſeruus aut animal brutum alicuius cuipiam nocuiſſet, liberum erat domino eius nomine damnato, uel litis æſtimationem ſufferre, uel hominem aut animal noxæ dedere, ut docent iuriſconſulti ſub titulo de noxalibus actionibus:& in titulo, Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. Mouet itaque his uerbis odium ab indignitate.

Intenderent iter. Intenderent iter, id eſt pergerent ire. Iberus fluuius uerſus ortum ſolis ab initio Italiæ, fermè mille millia paſſuum, hoc eſt, ad ducenta miliaria Germanica abeſt.

Nunc poſtquam. Facit illis animum & ſpem à magnitudine rerum prius geſtarum, & à facili.

Emenſam. Paſsiuè.

Quarum alterum latus Italia ſit. Italia, id eſt illa pars Italiæ, quæ tunc dicebatur Gallia Ciſalpina, hodie Longobardia nuncup

nuncupatur, cuius prima pars occaſum uerſus ad radices alpiũ, nunc eſt regio Pedemontana.

Quid aliud. Extenuatio periculi & difficultatis.

Eos ipſos. Argumentatur ab exemplis.

Romam orbis terrarum caput. A' glorioſo, & à ſpe præmiorum.

Cepiſſe quondam. Accendit animos militum æmulatione Gallorum.

Ea quæ adiri. Alpes,& ipſam urbem Romam.

Proinde. Concluſione dilemmatica accendit Gallorũ æmulatione Pœnos.

Campum interiacentem. Campum Martium.

Poſtero die. Iter Annibalis ex Volſcis uerſus alpes, & acta in itinere.

Romanum. Synecdoche.Intelligit enim ex uno plures.

Agri aliquantulum. In cuius agri extremo ad confluentem ſitum eſt Lugdunum à L. Planco Ciceronis diſcipulo. Huic campo eo nomen inſulæ inditũ ſcribit Polybius libro tertio, quod ibi Arar Rhodanuſq́ue diuerſis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluant in unum,faciantq́ue inſulam & figura & magnitudine ſimilem ei quæ in Aegypto Delta appellatur:niſi quod illic mare,cum quo duo amnes coniunguntur, hic uerò difficiles atque aſperi montes unum inſulæ latus efficiunt atque claudunt. Hoc nos cum per Lugdunum ex Gallia in Italiam proficiſceremur,ita eſſe uidimus.

Pellebatur. Nam utraque pars poſitis caſtris in armis erat, atque exercitum habebat.

In Tricaſtinos. Tricaſtini, Vocontii, Tricorii,populi ſunt Galliæ Narbonenſis.

Is & ipſe. Deſcriptio fluminis Druentiæ.

Saxa glareoſa. Glareoſa, id eſt habentia arenoſam ſiue calculoſam limoſamq́; terram adhærentem.

Eo qui circa Padum erat exercitu. Sub L. Manlio & C.Attilio prætoribus.

Tum,quanquam fama. Primus acceſſus ad Alpes. Sequitur igitur itineris per Alpes facti,& oblatorum in illis periculorum deſcriptio.

Percepta res. Sublimitas Alpium.

Niueſque cœlo &c. Hyperbole modeſta,côueniens grandiloquentiæ talis ſcriptoris,res tantas ſcribentis.Eſt enim una ex le-

gibus hiſtoriæ,hiſtoricum debere in narrandis rebus grandibus aliquid de Poëtica grandi loquentia aſſumere,modo caueat ne in poëticum furorem prolabatur.

Tecta informia &c. Harum domorum in eiſdem locis nos anno M. D. X L. uidimus quaſdam omnino carere feneſtris, ſed recipere lumen apertis foribus,ob hoc ipſum maioribus factis.

Torrida frigore. Torrida, id eſt macilenta, Germanice durr, quaſi aduſta,& excocta frigore,& propter hoc ipſum horrida. Tribuit enim etiam uim adurendi Vergilius frigori, in Georgicis:

Ne tenues pluuiæ,rapidi'ue potentia ſolis
Acrior,aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Item Tacitus lib. 13. Ambuſti multorum artus ui frigoris.

Erigentibus. Prima difficultas in alpibus.

Ex aperto. Ἐκ τοῦ φανεροῦ, id eſt manifeſtò, palàm,interdiu.

Simulando aliud. Quaſi non eſſet noctu tranſiturus illac, ubi conſederant montani.

Laxatásque ſenſit cuſtodias. Laxatas cuſtodias,id eſt rariores cuſtodias,remiſſas cuſtodias.

Pluribus ignibus. In caſtris.

Iam montani. Prima conflictatio cum Gallis Alpinis Montani,Qui erant ex gente Allobrogum.

Ex caſtellis. Vicus, caſtellum, oppidum, urbs, ita differunt. Vicus caret muro. Caſtellum habet murum,ſed minus oppido eſt, ſicut oppidum urbe. Hoc ergo loco caſtellum idem eſt quod oppidulum. Aliàs quaſi pro parua arce, quam Germanicè, eyn blockhauſz, oder eyn erdthauſz nominamus, accipitur,ut apud Cæſ. Belli ciuilis lib.tertio. Ex caſtello in caſtellum perducta munitione circumuallare Pompeium inſtituit.

Ad ſtationem. Ad habendas cuſtodias in tumulis.

Arce occupata. Tumulis quibus ipſi pro arce erant uſi.Arx pro monte aut tumulo,auxeſis eſt,uel catachreſis:ſed pro quouis munimento,aut præſidio,metonymia eſt.

Animis immobiles. Fecit eos quaſi attonitos.

Miſceri. Perturbari. **Conſternatis.** Perterritis.

Tendenti. Contendenti, enitenti, elaboranti. **Infeſtum agmen.** Perturbabant. **Diruptæq́ꝫ.** Perruptæq́ue.

Ne exutum impedimentis exercitum. Inter impedimenta numerabantur tormenta, commeatus, ueſtes, iumenta, uaſa culinaria, & hauriendo potui idonea, mancipia,lixæ,calones, præda,

da,& in ſumma uniuerſum inſtrumentum bellicum.

Peruentum inde. Secunda conflictatio.

Iugo inſuper imminenti. Inſuper,id eſt deſuper.

Firmata extrema agmina. Robore peditum.

In anguſtias. In Anguſtam uallem.

Erupto. Perrupto.

In iugum alpium. In ſummas alpes.

Statiua, Caſtra immota,uno in loco manentia.

Feſsis tædio. Difficultas ex niue.

Occidente iam ſydere uergiliarum. Occaſu coſmico, circiter Idus Octobris. Quid differant occaſus coſmicus, acronycus,heliacus,diſcendum eſt ab aſtronomis & poëtis.

Mœniaq; eos tum. Oratiuncula exhortatoria & conſolatoria. Arcem & caput Italiæ. Romam.

Procedere inde. Alia difficultas ex aſperitate & præcipitio,& anguſtia & lubricitate & obſtructione uiæ.

Quàm in aſcenſu fuerat. Alpium, hoc eſt priuſquam in iugum alpium perueniretur.

Afflicti. Proſtrati.Huius uerbi uis optimè ex illo loco Cæſaris lib.ſexto de bello Gallico intelligetur,ubi ſcribit,in Hercinia ſylua eſſe Alces,quæ crura ſine nodis articuliſque habeant, easque neque quietis cauſa procũbere:neq; ſi quo afflictæ caſu conciderũt, erigere ſeſe,aut ſubleuare poſſe.

Occiderent. Procumberent, conciderent, prolaberentur, corruerent.

Tentabundus. Explorans ubi pedes uel genua figere, aut adminiculum aliquod manu præhenſare poſſet.

In pedum mille. Præcipitium illud deorſum patebat ad mille pedes.

Admodum. Fermè, Græcè σχεδὸν, qua Polybius uoce in eadem ſententia exprimenda,eademq; re deſcribenda utitur: unde Liuius huius itineris deſcriptionem magna ex parte ſumpſiſſe uidetur.

Per nudam infrà glaciem. Infrà,id eſt ſub noua niue.

Labem. Humorem lutoſum & lubricum.

Ipſis adminiculis. Quæ erãt manus & pedes. Dicit enim, Seu manibus in aſſurgendo,ſeu genu ſe adiuuiſſent,ipſis adminiculis prolapſi,&c.

Tabidaq; niue. Tabidaque,id eſt,& liqueſcente.

Torridam, id eſt arefactam.

Molliuntq; anfractibus modicis cliuos. Demunt cliuis aſperitatem itineris, faciendo anfractus, ſiue ambitus circum cliuos. Mollis cliuus etiam apud Vergilium pro nō præru- pto, aut præcipite, ſed leniter accliuis aut decliui ſumitur.

Anfractibus. Flexibus uiæ.

Locis mollioribus. Minus aſperis & montoſis.

Quintodecimo die. Ex quo eas primùm erant ingreſsi.

Quantæ copiæ. Quantæ copiæ Annibali fuerint tranſgreſſo primum in Italiam.

Affluxiſſe. Gallos & Ligures ad Annibalem poſt ſuperatas alpes, non adductos per alpes.

In Taurinis. In quibus ſita eſt urbs Taurinum, etiam hodierno die florens, caput regionis Pedemontanæ, Allobrogum, hoc eſt Sabaudienſium Tetrarchæ ſedes, regia, ac domicilium. Eam urbem ſuperioribus annis pulſo Carolo Allobrogum duce, occupatam Franciſcus Gallorum rex ſumma ui cōmuniuit, ut eam uelut arcem Mediolano uicino imminentem haberet.

Eo magis miror. Annibal cum de alpibus ſtatim deſcenderit in Taurinos, non eſt dubium, quin per Graias alpes tranſcenderit. propterea quod ille tranſitus maximè uicinus eſt Taurinis. Graiæ alpes ideo ſic dictæ ſunt, quod Hercules, & ipſe Græcus, & cum comitibus Græcis, ex Hiſpania abactis Gerionis bobus illàc tranſierit. Per Graias alpes Annibalem iuiſſe, etiam argumento ſunt infrà P. Scipionis uerba hæc, Vtrum Annibal hic ſit æmulus itinerum Herculis, ut ipſe fert, &c.

Cremonis. Glareanus, in uetuſtioribus codicibus Centronis iugum legi ſcribit. Centronum hodie caput eſt Tarentaſia, inter Alpes Graias, lacum Lemanum & Geneuam ſita, in ditione Sabaudienſi.

Ad Libuos Gallos. In quibus ſitæ ſunt Vercellæ.

Cum quæ ad Penninum &c. Tacitus adiuuat ſententiam Liuii. Nam ille per Pennina iuga ex Italia in Germaniam iter eſſe narrat.

Veragri. Hinc patet ubi ſint alpes Penninæ. Nam Veragri ſiti ſunt inter montem diui Bernardi & Brigam. Per Veragros Rhodanus labitur. Eorum uicus fuit Octodorus, qui nunc diuus Mauricius nominatur, in diœceſi Sedunenſi. Per Veragros ad montes illos, quos Cæſar ſummas alpes uocat, ex Gallia in Italiam euntibus aditus eſt. Sunt igitur ſummæ alpes Cæſari, quæ Liuio Penninę. Hoc uериſsimilius facit illud, quod in ſummo uertice Ve-

tagros Penninũ Deum colere ſcribit, ſignificando illic ſummam eſſe alpium celſitudinem. Cæterum per Cētrones uia alpina prolixioris ambitus eſt, quà currus ire poſſunt, autore Strabone libro quarto, ex ſententia Polybii: compendioſior uerò per Penninum. Illud in ſumma ex hoc loco Liuii,& præterea Polybii & Strabonis autoritate conſtat, Annibalem illo itinere, quod fert in Taurinos, tranſmiſiſſe alpes. Hoc autem iter eſt per alpes Graias, Regimundo Marliano autore, qui alpes Graias hodie montem diui Dionyſii nuncupari exiſtimat. Per diui Dionyſii montem nunc uſitatiſsimum eſt Lugduno in Taurino, & deinceps Romam iri, uulgoq; homines ex Gallia, Britannia, Hiſpania, Romam terreſtri itinere proficiſcentes, illo itinere eunt, ideoq; nunc Italicè, la ſtrada Romana, dicitur. Iſta uia equites Itali, quibus nos cum aliis quibuſdam Germanis, illius itineris comites fuimus, nos quoq; ex Gallia in Italiam traduxerũt. Sub hoc monte in Gallico latere, in uico Lunæburgo, diui Dionyſii ſtatua in foro, ſicut Ceruesti in Saxonia uirginis effigies, columnæ impoſita cernitur, & à Gallis colitur, indeq; monti cognomen inditum putatur.

Peropportunè. Res geſtæ inter Annibalem & P. Scipionē in Gallia ciſalpina. Hunc locum orditur ab occaſione.

Contracta antè mala. Concepta uitia corporum, contractos morbos in alpibus.

Ocium etenim. Antitheton elegans. Aetiologia autem ſumpta eſt ex placitis medicorũ, qui docent, omnem mutationē repentinam periculoſam eſſe, quã rationem ipſa experientia cõprobat.

Ex labore. Poſt laborem.

Copia. Rerum neceſſariarum, commeatus.

Cultus. Cultus humanus & ciuilis, conſiſtit in eorum quæ ad tegendum, ornandumq; corpus pertinent, munditia, elegantia, copia. Cultus non cõplectitur uictum. Ea de cauſa Cicero plerunq; cultum, uictumq; ſimul nominat, cum etiam uictum intelligi uult.

Ex illuuie tabeq;. Poſt immunditiam & ſqualorem.

Efferata. Aſſuefacta uitæ, cultui, uictuiq; ferarum, & propterea horrida atque deformia, ac ueluti ferinam ſpeciem præ ſe ferentia.

A' Manlio Attilioq;. Prætoribus.

In nouis ignominiis. Quas à Boiis acceperãt ad Mutinam.

Ex ſtatiuis. In quibus poſt deſcenſum de alpibus refecerat aliquot dierum quiete exercitum.

Circumſpectantes. Operientes.

Sicut uterque. Mutua admiratio ducum inter ſe.

Iam imbutus uterque quadam admiratione. Diuturna admiratione adfectus.

Si eum exercitum. Oratio recta,cohortatoria,generis deliberatiui. Exorditur à cauſa,cur adhortandos duxerit milites,quia ſit nouus dux apud nouum exercitum.

Meis auſpiciis. Mea autoritate, meo imperio. Ego cum conſul illi exercitui præfectus ſim,ſunt mea auſpicia,meum in illo ſummum imperium: Cn.frater quia mihi ad illum exercitum datus eſt à ſenatu legatus, meo imperio, meiſque auſpiciis rem illo exercitu gerit.

Nouo imperatori. Attentio.

Ne genus belli. Narratiuncula. Cum iis eſt uobis milites pugnandum, quos,&c.

Capta belli præmia. Primi Punici.

Erit igitur. Propoſitio: Sitis forti animo.

Nec nunc illi. Argumentum à facili.

At enim pauci. Extenuatio per hypotypoſim egregiam, & illuſtrem.

Reliquias extremas. Hyperbole.

Committere. Inchoare bellum, initium & primum impetum belli ſuſtinere.

Profligare. Penè ad exitum adducere. Cicero in Epiſtolis: Profligato bello,ac penè ſublato,renouatū bellum gerere conari.

Non uereor. Argumentum à ſuo exemplo.

Nec regreſſus ad naues erat. Hic aut mendum eſt in contextu, aut Liuius oblitus eſt, ſe ſuprà ita dixiſſe de Scipione: Ad mare ad naues rediit, tutius, faciliusq; ita deſcendenti ab alpibus Annibali occurſurus, aut ita intelligendum eſt, eum quidem rediiſſe ad naues, ſed non nauigaſſe, claſſem fratri dediſſe, ipſum ſuam partem exercitus Maſsilia Genuam terreſtri itinere duxiſſe, inde Piſas nauibus uexiſſe.

Experiri iuuat. Argumentum à prioribus uictoriis.

Ab Eryce. Eryx mons eſt maritimus in latere Siciliæ propinquo Italiæ, inter Drepanum & Panormum, munitior tamen utroq;, & uicinior Drepano, magnitudine longè ſuperans Siciliæ montes,præter Aetnam. In huius iugo,ubi planicies eſt,ſitum fuit Veneris Erycinæ fanum, ſine controuerſia opibus & autoritate, eius inſulæ templorum maximè illuſtre. Infra iugum urbs Erycina poſita,longum & arduum undiq; adſcenſum habebat. Hunc mon-

tem, oppidum, & templum L. Iunius primo Punico bello, amiſſa naufragio claſſe, cupiens acceptum detrimentum aliquo honeſto facinore corrigere atq; emendare, proditione cepit: hiſq; locis duo præſidia, unum in uertice, alterum ad radices montis, qua aditus à Deprano erat, cùm collocaſſet, magna diligentia ambo loca ſeruauit, confiſus ita urbem ſe ſecurè, & uniuerſum montem in poteſtate habiturum. Amilcar tamen nõ multo pòſt, quamuis Romani Erycem ita & uertice, & ad radices cuſtodirẽt, urbẽ Erycinam eadem arte recepit, quæ erat ſita medio loco inter uerticem, & eos qui caſtra ad radices habebãt. Vnde accidit, ut Romani qui uerticem tenebãt, obſidionẽ durã periculoſamq; à Carthaginiẽſibus paterentur, cõtraq; illi utrinq; & supernè & infernè magna ui à Romanis circumſederentur: utq; cõmeatus ad illos, niſi difficulter per unum locum, adituq; uno à mari, ſupportari nõ poſſet. Sed utriq; nihilominus omni obſidendi arte & ui contra alteros uſi, omne genus inopiæ perpeſſi, nulla ratione oppugnandi aduerſarios, cumq; illis pugnandi non tentata, ad extremũ, non ut Fabius Pictor ſcriptum reliquit, fracti & debilitati inde diſceſſerunt, ſed ut omnis ignominiæ expertes, & uiri inuicti, ſacram coronam tanquam uictores in templo Veneris poſuerunt. Vtriq; enim ſe ſuperiores extitiſſe putabant. Duos annos cum iſto loco inter ſe decertaſſent, alio modo bellum ad exitum peruenit. Nam Carthaginienſes, cum commeatum & alias res neceſſarias ſuis ad Erycẽ ſubuehere, & Romanos, Amilcare in claſſem cũ robore militum tranſire, eiq; præeſſe iuſſo, uſu maris, ſicut antea quoq; fecerant, priuare decreuiſſent, maximam inſtruxerũt claſſem. Ea, propter onera impoſita minus idonea ad dimicãdum, duce Hannone prius quàm ad Erycem, Amilcaremq; perueniret, à C. Luctatio, ſicut ſuprà quoque dix.mus, ad Aegates inſulas eſt profligata, magnaq; ex parte capta aut depreſſa. Quinquaginta enim Carthaginiẽſium naues illo prælio depreſſæ ſunt, ſeptuaginta cũ ipſis uiris captæ. Hac igitur clade accepta Carthaginienſes, quia obtinentibus mare Romanis, Amilcaris exercitum ad Erycem nulla amplius re iuuare poterant, miſsis celeriter ad Amilcarem legatis, arbitrium ſummæ rerum ei permiſerunt. Ille uerò boni & ſapientis imperatoris officio functus, quandiu ſpes aliqua uincendi fuit, nullum periculum aut diſcrimen pro patria adire recuſauit, ac omnes uictoriæ uias bellando induſtriè fortiterque eſt perſecutus, multasque inſignes uictorias de hoſte illo bello reportauit. Inclinatis autem ad deteriora rebus, ubi nullam aliam rationem ſeruandi eos quibus præfuit, uidit, prudenter ad-

admodum & peritè præſenti fortunæ ceſsit, legatosq́ue de pace ad Luctatium miſit. Eiuſdem enim ducis munus eſſe arbitrabatur, uidere & uincendi & cedendi tempus. Luctatius quia etiam res Romanas iam acciſas bello & adflictas eſſe ſciebat, libenter ei eſt aſſenſus. His itaque conditionibus primum cum Pœnis geſtum bellum, eſt compoſitum, ut Carthaginienſibus & Romanis amicitia eſſet, Carthaginienſesq́ue uniuerſa Sicilia, inſulisq́ue omnibus inter Siciliam ac Italiam iacentibus excederent, & ne bellarent cum Hierone rege Syracuſano, Syracuſanorum'ue ſociis, utq́; Romanis redderent omnes captiuos ſine pretio, & penderent præterea intra annos decem tria millia talentorum Euboicorum & ducenta, quæ ſumma duodecies centena octoginta millia coronatorum efficit. Talentum enim Euboicum quatuor millibus drachmarum, ſiue denariorum, hoc eſt, quadringentis coronatis, atque ita coronatis ducentis minus quàm talentum Atticum ualuit.

Duodeuicenis denariis æſtimatos. Hoc Liuius ex opinione Fabii Pictoris, ueteris hiſtoriographi, narrare uidetur. Nam Polybius huius rei nullam mentionem facit, & reprehendit Fabium negantẽ eos illinc diſceſsiſſe expertes omnis ignominiæ, Et ut uiros inuictos. Iſte Fabius & Philinus Carthaginienſis, cum uterque ſuorum hominum res geſtas eodem ferè tempore ſciberet, contraria pleraque inter ſe de iiſdem rebus memoriæ prodiderunt.

Itaque uos ego. Concluſio ἀπὸ δικαίου.

Licuit. Prima ratio à iure, quia pro beneficiis ſunt ingrati & perfidi.

Impertitis. Beneficiis.

Atque utinam. A' neceſſario.

Vnuſquiſque ſe. πάθος à periculo patriæ, coniugum & paruorum liberorum.

Annibal rebus. Singularia certamina captiuorum aſtu Annibalis ad incitandos ipſius milites inſtituta.

Deiecta eſſet in id ſors. Deiecta eſſet in urnam propter id ſors.

Exciderat. Educta erat ex urna, ſignificans eum debere depugnare.

Tripudiis. Subſultatione lætitiam indicante.

Inter ſpectantes. Inter milites Annibalis.

Si quem animum. Exhortatio eſt ut magno robore animorum

morum & contentione & magna ſpe prælientur. Initium orationis eſt propoſitio. Si periculi magnitudinem cogitabitis, uicimus:id eſt periculi magnitudo,ſeu neceſsitas cogat uos,ut acrius dimicetis.

Neq; enim ſpectaculum. Deinde attexitur argumentum à neceſsitate ſumptum, quæ eſt illuſtrata propoſita imagine, ſeu exemplo in monomachiis captiuorum,quæ incurrentia in oculos admonuerunt milites de ſimilitudine periculi,& propter atrocitatem tale ſpectaculum uehementer mouet animos.

In alienis ſortis. Sortis,id eſt conditionis,fortunæ.

Habentibus. Nobis.

Et eadem fortuna. Argumentum à præmiis ſumitur,quod amplificatur collationibus,Siciliæ,Sardiniæ,Luſitaniæ,&c.

Hic dignam mercedem emeritis ſtipendiis dabit. Emeritis, id eſt confectis. Ordinarium tempus emeritorum ſtipendiorum apud Romanos fuerunt anni x x. quos qui militando expleuiſſet, iure deinceps cogi ad militandum non potuit, niſi magnum & repentinum periculum ac neceſsitas ingruiſſet. Illud tempus ordinarium interdum in x x i i. interdum in x x x. aut x l. annorum ſpatium eſt mutatum. Liuius infrà lib. xlii. ſub perſona Sp. Liguſtini: Viginti duo, inquit,ſtipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis ſum quinquaginta. Tacitus de ſeditione Germanicarum legionum aduerſus Germanicum Cæſarem, hiſtoriæ Auguſtæ libro primo ait, milites mota ſeditione conqueſtos eſſe, quòd tricena aut quadragena ſtipendia ſenes, & plerique truncato ex uulneribus corpore, ac edentuli tolerarent, quodq; ne dimiſsis quidem finis eſſet militiæ, ſed apud uexillum retenti, alio uocabulo eoſdem labores perferrent. Eoq; illos per Germanicum à Tiberio imperatore impetraſſe, ut miſſio daretur uicena ſtipendia meritis:exautorarentur, qui ſena dena feciſſent: retinerenturq; reliquum quadriennium ſub uexillo, cæterorum immunes, niſi propulſandi hoſtis. Imperator Diocletianus & Maximianus AA. & CC. libro X. codicis,ſub titulo, De his qui non impletis ſtipendiis ſacramento ſoluti ſunt: Veteranis, inquiunt, ita demum onerum & munerum perſonalium uacatio iure conceditur,ſi poſt uigeſimum annum militiæ,quam in legione uel uexillatione militauerunt,honeſtam uel cauſariam miſsionem conſequuti eſſe oſtendantur. Vnde cum te in cohorte militaſſe commemoras intelligis ſuperuacuò uacationem tibi uelle flagitare.

Aetas

Aetas militaris apud Romanos à decimoſeptimo ætatis anno, uſque ad quadrageſimum ſextum completum durauit, ut docet Gellius libro decimo, capite 28. Seruium Tullium regem pueros eſſe exiſtimaſſe, qui minores eſſent annis ſeptendecim: atque inde ab anno decimoſeptimo, quos idoneos iam eſſe reipublicæ arbitraretur, milites ſcripſiſſe: eosq; ad annum quadrageſimumſextum iuniores, ſupraq; eum annum ſeniores appellaſſe. Idem demonſtrat Liuius infrà libro XLIII. hoc modo. Cenſores (flagrante bello Perſei) ita in concione edixerunt, legem cenſui cenſendo dicturos eſſe, ut præter commune omnium ciuium iuſiurandum hæc adiurarent, Tu minor annis ſex & quadraginta es, tuq; ex dicto C. Claudii, Tib. Sempronii, cenſorum, ad delectum prodito, & quotieſcunque delectus erit, quem hic cenſores magiſtratum habebunt, ſi miles factus non eris, in delectu prodibis. Hinc Auguſtus eo tempore exacto, equitibus equum publicum, quo meruiſſent, reddendi poteſtatem fecit. Interdum ætas militaris non finiebatur ante exactum quinquageſimum ætatis annum. Liuius infrà libro quadrageſimoſecundo: Publius Licinius conſul ſenatuſconſultum recitari iuſsit, primum quòd bellum ſenatus Perſeo iuſsiſſet: deinde quòd ueteres centuriones quàm plurimum ad id bellum ſcribi cenſuiſſet, nec ulli qui non maior annis quinquaginta eſſet, uacationem militiæ eſſe.

Nec quàm magni nominis. Argumentum à facili ſumitur, & facilitas comparatione ducum & exercituum, multitudine & diſcrimine inferentium bella, & repellentium colligitur. Vos eſtis exercitus ueteranus, peritus, uſu confirmatus, domitor Hiſpaniæ. Romanus exercitus eſt agmen tyronum, quod uix ſemeſtre in caſtris fuit, cæſum à Gallis, ignotum ſuo duci, & eum ignorans. Ego ſum dux à prima pueritia educatus in caſtris, ſæpè pugnaui, ſæpè uici, poſtea res magnas geſsi, domui Hiſpaniam. Alpes quæ natura uidentur inſuperabiles, tranſii cum exercitu. Noui exercitum, & uiciſsim nota eſt mea uirtus, uox, magnitudo animi exercitui. Contrà Scipio eſt dux recens, ſemeſtris, ignotus ſuis, nec noſcens ſuos.

In prætorio. In tabernaculo imperatoris.

Deſertore exercitus ſui. Cui debebat præeſſe in Hiſpania. **Cui ſi quis demptis ſignis.** Extenuatio egregia eſt in hypotypoſi.

Quocunq; circumtuli. Amplificatio à gentium multitudine & generoſitate.

Vetera

Veteranum peditem. Conſentaneum eſt, uinci tyrones à ueteranis, recentem ducem à ueteri.

Inferimus bellum. Amplificatio ex audacia inferentium bellum. Audacior eſt qui infert. Hoc genus periodi hiſtoricum uocatur, carens particula circumductiua. ſicut etiam illud primo Commentario belli ciuilis in Cæſare: Dixerat aliquis leniorem ſententiam, ut primo M. Marcellus ingreſſus in eam orationem, non oportere antè de Repub. ad ſenatum referri, quàm delectus tota Italia habiti, & exercitus conſcripti eſſent, quo præſidio, tutò & liberè ſenatus quæ uellet decernere auderet: ut M. Calidius, qui cenſebat, ut Pompeius in ſuas prouincias proficiſceretur, nequa eſſet armorum cauſa, timere Cæſarem abreptis ab eo duabus legionibus, ne ad eius periculum reſeruare, & retinere eas ad urbem Pompeius uideretur, ut M. Rufus, qui ſententiam Calidii paucis ferè mutatis uerbis ſequebatur, ii omnes conuitio L. Lentuli conſulis correpti exagitabantur.

Accendit præterea. Argumentum ſumitur à iure, & indignitate. Prætextus iuris fingitur, quod Romani adfectent monarchiam, & uelint omnes gentes opprimere ſeruitute, & nimium ſibi ſumant, ferant leges, & metas imperiis conſtituant ſuo arbitrio. Iuſtum eſt autem talibus reſiſtere. Item ius habemus repetendæ Siciliæ & Sardiniæ. Et adfectus inſeruntur. Viros fortes decet iraſci ſuperbiæ, & contumelias corporum propulſare: Romani depopoſcerunt corpus Annibalis, & ſumunt ſibi imperia aduerſus alienos ſine modo.

Fluminumq́;. Vt Iberi.

Ne tranſieris Iberum. Mimeſis.

Tranſcendet autem. Epanodos.

Nihil uſquam nobis. Additur concluſio continens repetitionem argumenti ſumpti à neceſsitate. Neceſſe eſt fortiter præliari, ut uincamus. Nam receptus nulli erunt fugientibus in terra hoſtili.

Receptum. Perfugium.

Si hoc bene fixum. Clauſula, & repetitio propoſitionis.

Acrius. Quàm neceſsitas.

His adhortationibus. Antecedentia, prælium factum ad Ticinum.

Ne cuius ſuorum popularium. Ne quem ſuorum popularium ſe beatiorem exiſtimarent. Ne cum ullius popularium ſuorum, qui huic bello non interfuiſſet, fortuna, ſuam fortunam com

commutatum eſſe uellent.

Nam & lupus &c. De prodigiis luporum & apium, Alexander ab Alexandro libro v.cap.13.

Procuratis. Expiatis per certa ſacrificia.

Scipio iaculatores. Inſtructio utriuſq; aciei.

Iaculatores. Qui manu mittebant iacula breuiora pilis.

In ſubſidiis. Subſidia propriè ſunt ultima acies, ad extremum diſcrimen ſuccenturiata. Ea ex triariis & robore exercitus conſtabant.

Ad ſecundam aciem. Quæ modico interuallo à prima diſtabat. Interdum tres aut quatuor acies fiebant.

Perculit. Perturbauit, perterrefecit.

Fuga tamen. Conſequentia prælium ad Ticinum.

Vaſa ſilentio colligere. Mouit caſtra non conclamatis militari more uaſis. Hoc ideo fecit, ne hoſtis ſentiret caſtra moueri. Duabus uerò de cauſis uaſa conclamabantur: primum commonefaciendorum militum cauſa, ut itineri ſarcinas aptarent, ne quid ignari, imprudenteſq; præpropera feſtinatione in caſtris obliuiſcerentur: deinde ut illa conclamatione oſtenderent fiduciam hoſti, ſignificarentq; ſe non clàm ingredi iter motu hoſtiū. Vaſorum collectio, tentoriorumq; refixio, Græcè *ἀντασπαστοπαιδεία καὶ ἀναζυγὴ*, conclamatio uaſorum *τὸ τῶν ἀναζευγνύντων ἐπίφθεγμα* dicitur.

Pontem. Ratem, quæ erat pons, ſiue loco pontis.

In ſecundam aquam. Cum una extremitas ratis per Romanos ab ulteriori ripa reſoluta eſſet, defluebat illa deorſum uerſus cum decurſu fluminis: & quia altera extremitas ſuperiore parte fluminis adhuc citeriori ripæ alligata erat, tota ratis ſecundum citeriorem ripam perrecta, ad eam ſe adiunxit.

Grauius peditum agmen. Grauius impedimentis, quæ ferebant, & armatura.

Inſequenti nocte. Factum Gallorum, exemplum perfidiæ, quod factum Scipioni cauſam, Annibali occaſionem mouendi ad Trebiam caſtra præbet.

Tacito agmine. Non conclamatis uaſis.

Ad Trebiam. Trebiam Plinius ideo Placentinum cognominat, quod ut Strabo ſcribit, per Placētiam influat in Padum. Eſt enim Placentia in meridionali ripa Padi ſita, ad confluentem horum duorum fluminum.

Ad Ticinum fefellit. Fefellit, Hellenîſmus, id eſt *ἔσφηλε*,

hoc

hoc eſt errauit, deceptus aut fruſtratus eſt. Vtitur τῷ fallo Græco more neutraliter. Incipit autem dicere de rebus geſtis ad Trebiam.

Vulneris in uia iactantis. Iactantis neutraliter, pro eo quod iactabatur, per enallagen generum uerbi: ut Vergilius dicens, Candidior poſtquam tondenti barba cadebat, uſurpauit τὸ tondenti paſsiuè, pro mihi qui tondebar.

Ibi cum uim. Aliud exemplum perfidiæ.

Nummis aureis quadringentis. Aureus Romanus ab Auguſto & Nerone percuſſus tantum ferè ualet, quantum Nobilis Roſatus ex Britannia. Pendunt enim Romani illi aurei, quos dixi, binos aureos Vngaricos.

Sedentibus Habentibus ſtatiua.

Cum ad Trebiam. De rebus circa Siciliam inſulasq; Italiæ imminentes geſtis, ante aduentum conſulis Sempronii in Siciliam.

Imminentes. Vicinas.

Tenuerunt. Apprehenderunt.

Circa prætorem. οἱ περὶ τὸν ἄρχοντα.

Ad curam cuſtodiæ intenderent. Intenderent, id eſt acuerent, incitarent, cohortarentur, excitarent.

Socii nauales. Id eſt, nautæ & remiges. Socii nauales alii erant quàm milites, quod cum multa alia, tum paulo pòſt probant hæc uerba Liuii: Vt ſociis naualibus affatim inſtructam claſſem ita inopem milite habebat. Et illud infrà: Claſsicos milites, naualesq; ſocios, item milites, nautasq; diſertè ſimul nominatos diuerſos eſſe innuit. Socii nauales non pugnandi, ſed operis nautici faciendi gratia in nauibus erant. Horum numero erant nauium magiſtri. Liuius infrà libro XLIII. Sociorum naualium neminem, præter magiſtros in hoſpitia deduci æquum cenſere.

Simul itaq;. Prælium nauale ad Lilybæum.

Sublatis armamentis. Antemnis & uelis.

Secundum hanc pugnam. Res geſtæ Sempronii conſulis in Sicilia, & uicinis inſulis.

In prætoriam nauem. Prætoria nauis eſt illa qua nauigat Imperator, id eſt dux claſsis.

Oppidumq; cum inſula. Melita inſula oppidum habuit eiuſdem nominis, coloniam Carthaginienſium. Hanc inſulam iam tenẽt milites Rhodii, ordinis diui Ioãnis, eamq; Rhodo per Turcã eiecti, inuicem Turcæ ademerunt. Nunc Malta nũcupatur.

Sub

Sub corona uenierunt. Quemadmodum alia mancipia coronata, alia ſub pileo, alia notatis creta pedibus uenierint, item qui ſerui de lapide empti dicerentur. docet Alexander ab Alexandro lib iij. cap 16.

Vibonenſi agro. Strabo lib. vj. ſcribit, Vibonem ſitam in Brutiis à Locris conditam, ſed Brutiis ademptam per Romanos, tranſnominatam eſſe Vibonam Valētiam. Propterea autem quod ager finitimus portuoſus eſt & floridus, crediderunt olim Proſerpinam illuc ueniſſe, ac legiſſe ibi flores. Indeq; mos mulieribus fuit, ut flores legerent, ac ſerta texerent, quòd feſtis diebus turpe eſſet coronas emptitias geſtare.

Multis ſimul anxius. Sempronius conſul à ſenatu auxilium collegæ ferre iuſſus, exercitum Ariminum nauibus præmittit, Ipſe conſtitutis rebus prouinciæ ſubſequitur, & ad Trebiam ſecum collega coniungit.

Iam ambo conſules. Attentio à magnitudine apparatus atque periculi.

Iam ambo conſules, &c. Hæc locutio ferè ſimilis eſt illi infrà lib. xxix. Libris Sibyllinis propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inſpectis, Et magis illi ſuprà lib. vj. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem ſignum dare poſſet. Helleniſ. διὰ τὸ μὴ καλλιερηθῆναι

Tamen conſul alter. Diuerſa conſulum conſilia gerendi bellum.

Recentis animi. Nondum experti offenſionem belli.

Terræ. Gallorum. Laboranti. Vtenti aduerſa fortuna, in periculo & diſcrimine conſtitutæ.

Ob recentem Boiorum perfidiam. Qua legatos Romanos data fide ad colloquium Mutina euocatos, contra fidem & ius gentium comprehenderant.

Defenſos. Eſſe. Ii ſparſos. Occaſio, ſiue cauſa, qua impellitur Sempronius ad decertandum omnibus copiis.

Gaudio efferri. Oratiuncula obliqua Sempronii, ſuum conſilium probantis, improbantis conſilium collegæ.

Qua parte. Narratiuncula. Sed non eſſe. Propoſitio.

Cum ægro ſeneſcendum. Seneſcendum, id eſt habendum animum languidum, imbecillem, cunctabundum, ſegnem, quali ut plurimum præditi ſunt ſenes.

Quem tertium conſulem. A neceſſario

Non Siciliam. Amplificat neceſsitatem comparatione.

Quan

Quantum ingemiſcant. πάθος à uoluntate mortuorum maiorum, per fictionem & proſopopœiam, qua oratiunculā concludit. **Stimulabat.** Aliæ cauſæ impellentes Sempronium ad pugnandum.

Annibal. Conſilium Annibalis de pugnando.

Percitum. Vehemens, concitatum.

Erat in medio. Inſidiæ ab Annibale ad Trebiam ante prælium poſitæ. Earum deſcriptionem inchoat à topographia.

Centenos uiros. Centum pedites, & centum equites.

Corpora curare. Cibo & ſomno. **Ita præconium miſſum.** Vt corpora curarent: id eſt, præco circummiſſus eſt qui hoc pronuntiaret. Præconium, τὸ κήρυγμα.

Ex turmis. Equitum. **Manipulisq́.** Peditum.

Annibal prima luce. Stratagema Annibalis ad eliciendum hoſtem ad pugnam, pertrahendumq́ue ad locum inſidiarū.

Hæc mandata. Prudentia Annibalis in præmuniendo ſuos aduerſus famem & frigus: contraq́; imprudentia Sempronii.

Conſilio. Sempronii. **Baleares.** Pugna ad Trebiam. Erant autem Baleares funditores.

Exciperentur. Inciderent in ſubitò reſiſtentes.

Circumdedit peditibus. Caſu datiuo.

Socium nominis latini. Qui unà cum Romanis militabant, Latii quidem, ſed non ferendi ſuffragii comitiis, neque magiſtratus Romæ capiendi ius habentes. De iure ciuitatis Romanæ, Quiritium, municipii, Latii, Italiæ, immunitatis, Alexander ab Alexādro libro quarto, capite decimo. De iure Latii etiam Alciatus libro ſecundo, cap. 21. Diſpunctionum.

Cenomanorum. In cenomanorum agro ſitæ ſunt Cremona & Brixia: autore Plinio lib. 3. cap. 19. Ptolemæus in eorundem agro etiam Bergomum, Veronam, Mantuam, Butrium ponit. De iiſdem Sabellicus in Enneadib. ubi deſcribit Italiam.

Leues armaturæ. Baleares.

Equitatus Romanus. Qui etiam in cornibus circundatus erat pediti.

Seſe tulerant. Vi proceſſerant, ſeſe intruſerant.

Præterlata acies. Quando contendebat ad locum pugnæ.

Verutis. Germanicè dreyecker. **Conſternatos.** Metu compulſos.

Gallos auxiliares. Cenomanos.

In orbem utrinque. Cum urgerentur & à fronte & à ter-

go, iaculantibus inſuper in latera Balearibus, facto orbe aliquantiſper reſtiterunt.

Romam tantus. Terror ex hac clade Romam perlatus.

Ita territis. Nouorum conſulum deſignatio.

Cæterum ne. Hybernæ expeditiones Annibalis.

Impeditiora. Loca,uagantib.per illa Celtiberis,&c.

Emporium. Oppidum, in quo erat conſtitutum forum rerum uenalium,quò comportabantur res uenales.

Defenſum egregiè præſidium eſt. Præſidium hoc loco idem eſt quod Græcè φρȣ́ριον, id eſt propugnaculum, locus munitus: & ἔρυμα, hoc eſt caſtellum,munitio. Minus latinè loquentes,fortalicium appellant.Teutonicè, eyn feſte. Propugnaculum hac ſignificatione uſurpat Tacitus, de Cremona loquens, libro 19. Hiſtoriæ auguſtæ: Condita erat T. Sempronio & P. Cornelio conſulibus, ingruente in Italiam Annibale, propugnaculum aduerſus Gallos trans Padum agentes, & ſi qua alia uis per alpes rueret.

Et ad prima. Annibal conſcenſo Apennino, tẽpeſtate prohibetur in Hetruriam tranſire.

Tranſeuntem Apenninum. Deſcriptio tempeſtatis.

Contra enitentes. Enitentes contra uentum.

Vortice intorti afflig. Vortice, id eſt uento, qui Græcè Typhon ab accedendo nominatur. Vehementi enim impulſione interdum accenditur,more ardentis rotæ in gyrum agitatæ. Is arbores & nauigia aliquando comprehenſa frangit.Quare non eſt mirum,cum milites Annibalis intortos afflixiſſe. Vocatur uortex,ſiue quod ueluti flatus circulum, uertiginemq́ue faciat, & locũ ex loco mutet rapida uertigine:ſiue quia ſpecu profundiore nubis non diſsipatæ, exitu uerò anguſto & meatu tortuoſo exeat. Plinius eundem etiam uibratum ecnephiam propterea appellat, lib.2. cap.48. **Intorti.** Rotati,circumacti.

Affligebantur. Proſternebantur.

Reciprocare animam. Attrahere animam, & reddere. Anima pro ſpiritu ſiue anhelitu Latiniſsimè dicitur. Propterea Cic.immortalitatem animorum,non animarum dicit.

Fragores. Rupturas,colliſionesq́; nubium.

Effuſo imbre &c. Regula Phyſiologorum eſt, quæ extat apud Plinium lib.2.cap.27.Imbribus uentos ſopiri. Sed Liuii dictum facile apparebit uerum eſſe, ſi conſiderentur diuerſæ qualitates uentorum. Alii enim humidiores ſunt, ſicciores alii, alii frigidiores

gidiores. Liuius igitur de uento per ſe ſupra modum ſicco rectè loquitur. Nam ſiccitatem & caliditatem huius uenti illud arguit, quod Plinius aſſerit huius uenti uim compeſci remedio aceti in aduenientem effuſi,cui aceto frigidiſsima natura eſt. Imber autem hunc uentum quodammodo fouet atque alit, & turbidiorem reddit,atque ita eius uim auget,& ut Liuius dicit,accendit.

Aqua leuata uento. Leuata uortice, ſiue ſtridente Typhone. De huius uenti natura hoc addit Plinius: Idem illiſu ipſo repercuſſus,correpta ſecum in cœlum refert, ſorbetq; in excelſum.

Ad alienam opem. Ad ignem ab aliis factum.

Tendere. Contendere. **Poſtero die.** Prælium Annibalis & Sempronii ad Placentiam.

Dextera læua'q;. Dextera & ſiniſtra porta principali, quæ nominantur infrà libro 34. Præter has ſolebant caſtra Romana etiam portam prætoriam & decumanam habere, & præterea portam extraordinariam.Liuius infrà libro 40. Erumpere extraordinaria porta iuſsit.Item quæſtoriam. Liuius infrà libro 40. Legatus cum dextera ala ad quæſtoriam portam poſitus. Ad hæc etiam quintanam.Liuius infrà libro 41. Prætorio deiecto,direptisque quæ ibi fuerunt,ad quæſtorium,forum,quintanamque hoſtes peruenerunt.

Secundum eam pugnam. Acta in Liguribus ab Annibale. **Dum hæc.** Cn.Scipionis res geſtæ in Hiſpania cis Iberum aduerſus Hannonem.

Regionis eius. Hiſpaniæ cis Iberum.

Cum aliquot præſidiis. Quæ diſpoſita fuere locis iuxta aut circum caſtra ſitis. Dicit enim,præſidium caſtrorum expugnatis caſtris,& ipſum ducem cum aliquot præſidiis captum eſſe.Præſidiis,id eſt φυλακαῖς, hoc eſt cuſtodiis,præſidiis ſtatiuis. Liu. infrà libro 44. Flumen erat haud magnum propius hoſtium caſtris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præſidiis ex utraque ripa poſitis,ut id facere tutò poſſent.Duæ cohortes à parte Romanorum erant,Marrucina & Pelıgna : duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus : & aliud pro caſtris ſtatiuum erat præſidium,ſub C.Cluuio legato : tres cohortes,Firmana,Veſtina,Cremonenſis : duæ turmæ equitum, Placentina & Eſſernina. De talibus præſidiis Liuius hoc loco loquitur.

Priuſquam certa. Eiuſdem res in eadem prouincia aduerſus Aſdrubalem geſtæ.

Fama acciderct. Percrebuiſſet.

In paucos præfectos. Claſsis, quod ita negligenter atque ſecurè, milites ſociosque nauales uagari per agros, atque opprimi ab Aſdrubale ſiuiſſent.

Viginti argenti talentis pacti deduntur. Vnum talentum argenti ualebat ſexcentis aureis Italicis, hoc eſt ſcutatis uel coronatis. Hæc ergo ſumma facit duodecim millia aureorum Italicorum. Talentum auri ualebat decem talentis argenti, quod oſtendunt illa uerba Liuii infrà libro triceſimo octauo. Pro argento ſi aurum dare mallent (Aetoli) darent conuenit, dum pro argenteis decem aureus unus ualeret. Quantum ualuerit talentum, etiam illo eodem libro 38. exponit inquiens, Argenti probi duodecim millia Attica talenta dato (Antiochus) intra duodecim annos penſionibus æquis. Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat.

Romæ autem. Romæ & circa Romam prodigia facta, eorundemq́; procuratio.

Lanuuii. urbe Latii.

Haſtam ſe commouiſſe. Haſtam Iunonis Soſpitæ, quæ dea ibi colebatur. Cæterùm Priſci Romani ſingulis deorum ſimulacris haſtas dabant, fortaſſe propterea quod primis atq; antiquiſsimis temporibus ſuperſtitioſa antiquitas haſtas coluerat, aut ligna delibata corticibus pro diis uenerata fuerat. Quid enim alioqui Iunoni deæ non bellatrici, cum haſta negotii fuiſſet?

Puluinario. Puluinarium hoc loco ſignificat, apparatam lecticam cum puluinari Iunoni deæ, in qua iuxta aram ſublimis eminebat, locatis ad caput faſciculis, ex uerbena, qui ſtruppi uocabantur. Illud notum eſt uel mediocriter doctis, puluinaria, aut lecticas diuorum, aut tabulata cum puluino: in quibus ſtatuæ deorum ſtabant, ut eminentiores uiderentur: aut lectulos, qui in templis in honorem deorum ſterni ſolebant: aut puluinos, in quibus ſimulacra deorum collocata recumbebant, fuiſſe. Liuius infrà libro proximo: Curatum lectiſternium, & per triduum habitum, decemuiris ſacrorum curantibus, & puluinaria in conſpectu fuere, Ioui & Iunoni unum, alterum Neptuno & Mineruæ, tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Veſtæ, ſextum Mercurio & Cereri. Aliàs puluinaria etiam delubra ſignificant.

Amiternino. Aquilano. Amiternum in Veſtinis ſitum, hodie

dit Aquila uocatur, unde crocum præſtantiſsimum ab Aquila cognominatum ad nos deferri uidemus.

In Piceno. In marchia Anconitana,ut nunc appellatur.

Cære ſortes extenuatas. Sortes,id eſt ſchedulas,aut alias res in quibus ſcripta erant deæ Fortunæ oracula. Loquitur autem hic de ſortibus Cæretanis. Prænestinæ uerò ſortes ex robore fuerunt, inſculptis priſcarum literarum notis. Sortes Fortunæ monitu,pueri manu miſcebantur atq; educebantur.Cicero libro 2. de Diuinatione: Hoc quidem genus diuinationis,inquit, uita iam communis exploſit. Idemq́ue paulo infrà, ſortes ſua ætate planè refrixiſſe ſcribit.

Libros. Sibyllæ,de quibus Dionyſ. Halicarnaſſeus.

Decemuiri. Sibyllini.

Nouendiale ſacrum. Hoc ſacrum uel prætor urbanus, uel pontifex maximus ex ſenatuſconſulto edicebat, idq; uel cœleſti uoce in Albano miſſa,uel aruſpicum monitu.

Vrbs luſtrata eſt. Vrbs per Cenſores luſtrari ſue, oue, & tauro, aut uerre, tauro & ariete, quæ Suouetaurilia uocantur, ſolebat. Luſtranda urbe cenſor in magna ordinum frequentia deos imperii præſides ſolenni precatione inuocabat, ut rem Romanam uel augerent, uel in eodem ſtatu conſeruarent, circumq́ue urbis pomœrium ſereno cœlo pontifices,flamines,augures, quindecim uiri ſacrorum,Salii,ſequentibus patribus & omni plebe,Gabino ritu cum ſolenni precatione procedebāt. Luſtrum porrò dicitur ſpatium quinq; annorum.

Hoſtiæq; maiores. Maiores bidentibus,hoc eſt,bobus.De bidentibus Gellius lib.16.cap.6.

Iunoni in Auentino. Iunoni reginæ.

Lectiſternium Cære. Lectiſternium tale quiddam fuiſſe conitcere licet, quales erant ſtationes quæ in noſtris templis agi ſolebant Dei & diuorum honoris cauſa: niſi quod apud ueteres Romanos ille Deus, in cuius fano lectiſternium fuit, in ſponda ac lecto honorificè ſtrato proponi conſueuit. Liuius infrà libro quadrageſimo. In foris publicis, ubi lectiſternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt ſe, lanaq́ue cum integumentis, quæ Ioui oppoſita fuit, decidit. Idem ſuprà libro quinto. Duumuiri ſacris faciundis lectiſterniū tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo. Apollinem Latonamq́ue & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, tribus quàm ampliſsimè tum apparari poterat, ſtratis le-

ctis placauere.

In Algido. Algidum, autore Strabone, oppidulum fuit in uia Latina. Illa enim uia ubi traſiuit Tuſculanum montem, inter Tuſculum oppidum, & montem Albanum deſcendit ad Algidum oppidulum. Cæterùm mons huic oppidulo imminens, duodecim, millia longe ab urbe ſitus, & ager eidem oppidulo circumiectus, etiam Algidum: & ſylua uicina oppidulo ad lacum Regillum, Algida nominatur. ad quem lacum Latini ſuprà libro ſecũdo ab A. Poſthumio memorabili prælio uicti ſunt. Liuius hic de Algido monte & agro loquitur.

Iuuentæ. In colle Capitolino.

Ad ædem Herculis. Templa Herculis Romæ uaria fuerunt, ut Herculis cuſtodis, Herculis uictoris, Herculis Muſarum. Ad hoc poſtremum templum ſpectant illa uerba Ciceronis pro Archia poëta: Iam uerò ille, qui cum Aetolis Ennio comite bellauit Fuluius, non dubitauit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare in qua urbe imperatores propè armati poëtarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices à Muſarum honore, & à poëtarum ſalute abhorrere.

Conſulum deſignatorum. Acta à C. Flaminio, initio ſecundi conſulatus, inuito ſenatu.

Quæ poſtea conſul, &c. C. Flaminius priori conſulatu, anno quarto ante pugnam naualem Luctatii, pugnatam ad Aegates inſulam, de Gallis ciſalpinis triumphauit. Hic locus Liuii illuſtrari poteſt ex Plutarcho de uita Marcelli. Cum Flaminius & Furius conſules magnis copiis Inſubres eſſent aggreſsi, conſpectus eſt amnis qui per Picenum fluit, ſanguine fluere. Compertum etiam eſt, tres lunas apparuiſſe Arimini. Augures uerò qui conſularibus comitiis augurium agebant, affirmauerunt, uitio & contra auſpicia conſules illos creatos eſſe. Quamobrem ſenatus confeſtim miſsis in caſtra literis, accerſiuit ac reuocauit conſules, ut reuerſi quamprimum ſe magiſtratu abdicarent, præcepitq; ne quidquam ut conſules prius contra hoſtes gererent. Has acceptas literas, Flaminius non antè aperuit, quàm prælio commiſſo fudiſſet barbaros, agrumque eorum uaſtaſſet. Reuertenti igitur cum multis ſpoliis, non iuit obuiam populus, propterea quod uocatus non ſtatim obtemperauerat, neque obſecutus fuerat literis, illasque per contumeliam uilipenderat. parumq; abfuit, quin ei triumphus denegaretur. Cùm uerò triumphaſſet priuatum eum fecit, coactum abire conſulatu cum collega.

Amph

Amphorarum. Amphora Germanicè ein emer, menſura ad centum uiginti ſextarios capiens.

Alterumq; inde conſulatum. Septimo anno poſt priorem conſulatum, quem cum P. Furio Philo geſſerat.

Auſpiciis ementiendis. Obnunciandis falſis auguriis, atque omnibus, quibus iuberetur in Vrbe manere. Auſpicia non tantum ſumebantur ex garritu, geſtu, guſtatu auium, ſed etiam ex fulminibus & acuminibus, autore Cicerone de Diuinatione.

Latinarumq; feriarum mora. Feriæ Latinæ per conſules nouos, ubi inter ſe comparaſſent, aut ſortiti eſſent prouincias, indici atque celebrari conſueuerunt. Agebantur autem diuerſis temporibus diuerſo numero dierum, ſed nunquam pluribus diebus quàm decem. Illis feriis ſacrificium fiebat in monte Albano. Feriarum diuerſa genera fuerunt, ut feriæ publicæ, priuatæ, præcidaneæ, uindemiales, æſtiuæ, ſtatiuæ, conceptiuæ, imperatiuæ, nundinæ. De quibus Gellius & Macrobius.

Conſularibus aliis impedimentis. Vt intereſſet aut præeſſet comitiis prætorum, ut uota antequam exiret in prouinciam in Capitolio ſolenni more nuncuparet. Exprimit autem indignationem ſenatus ſermocinatione aut proſopopœia.

Solennem uotorum. Solenne erat omnibus conſulibus, priuſquam in prouincias irent, uota in Capitolio ſuſcipere, ſi Rempub. proſperè atque feliciter geſsiſſent, atque ita paludatos cum lictoribus in prouincias exire.

Nuncupationem. Sponſionem, promiſsionem. Vt Flaminius hæc omnia contemneret, in cauſa fuit illa fiducia quod bello Gallico etiam contra auſpicia pugnauerat conſul, & uicerat egregiè.

Iouiq; Latiali. Qui præſidebat Latio. Conuenerunt enim ad hoc ſacrum quotannis omnes populi Latii, qui 67 numero fuiſſe perhibentur. Hoc ſacrificium Iouis Latialis, Latiar nuncupabatur.

Solenne ſacrum. Solenne, id eſt anniuerſarium.

Lixæ modo. Hyperbolica comparatio.

Magis pro maieſtate. Ironia.

Id à pleriſque in omen magni terroris acceptum. Nam ſi hoſtia cùm ad aras ducebatur, uehementius eſſet reluctata, oſtendiſſetq; ſe inuitam altaribus admoueri: aut ſi ab ara fugiſſet, uel percuſſa mugitum dediſſet, aut in aliam corporis partem

quàm oportebat cecidiſſet, piaculare ſacrum & triſte auſpicium faciebat, quod quaſi inuitis diis offerretur. Solebat enim uictima libera ſiſti ad aram, ita ut ibi nec teneretur, nec uincta eſſet, ne quid coactum aut inuitum diis offerre uideretur.

FINIS LIBRI XXI.

IOAN. SAXONII

HATTESTEDII, AD T. LIVII XXII. LIBRVM COMMENTARIOLVS.

*

IAm uer appetebat. Orditur hunc librum à tempore. Nam uſitatiſsima ordiendi narrationes ratio à locis, temporibus, perſonis ſumitur.

Et nequicquam ante. Cauſæ cur Annibal maturius mouerit ex hybernis.

Per idem tempus. Renouatur in Flaminium inuidia.

Id à domo. Quod Flaminio iuſtum imperium, quod auſpicium eſſet magiſtratus, id eum ſolummodo à domo, publicis priuatiſq; penatibus, Latinis feriis actis, ſacrificio in monte perfecto, uotis ritè in Capitolio nuncupatis, ſecum ferre dictitabant. Ergo à contrario ſenſu, neglectis illis rebus, iuſtum imperium auſpiciumq; conſulatus non ferebat ſecum in prouinciam.

In externo ea ſolo. Debent enim auſpicia per conſulem initiò, antequam magiſtratum ineat, & ex urbe exeat, in patria obſeruari.

Concipere. Vota.

Augebant metum. Prodigia.

Arpis. Diuerſi ſunt Arpi Apuliæ, ab Arpino Latii, patria Ciceronis.

Capenæ. Capena, autore Solino, ſita fuit prope Albam.

Herculis. Cæretani.

Signum Martis Appia uia. Extra portam Capenam. Martis templa, autore Seruio grammatico, duo fuerunt: unum Quirini, intra Vrbem prope portam, quaſi cuſtodis & tranquil-

li:

li: alterum in Appia uia extra urbem, quaſi bellatoris, & Gradiui. Porta Appia ſiue Capena, nunc diui Sebaſtiani porta nuncupatur.

His, ſicut erant. Procuratio prodigiorum.

Partim maioribus hoſtiis, partim lactentibus. Vel hinc liquet, maiores hoſtias ad bidentium, & præterea quarumlibet lactentium differentiam dici.

Carminibus. Sibyllinis.

Feroniæ. Deæ, quæ ſub monte Soracte ad oppidum Feroniam lucum habebat, qui lucus Feroniæ dicebatur, in quo mirifico apparatu ſacri, & ſingulari religione à finitimis populis colebatur. Nudis enim pedibus per cumulum candentium carbonum & magnum aceruum cineris tranſibant illæſi, qui ab illa dea agitabantur, conueniebatq́; multitudo hominum, tum ſolennis cœtus, qui quotannis habebatur tum illius ſpectaculi gratia.

Saturnalia. Vt ſit nomen τεχνικὸν, τὸ Saturnalia.

Dum conſul. Iter difficile Annibalis ex Gallia ciſalpina in Hetruriam per Apenninum, & Arni fluminis paludes.

Cum aliud longius, cæterùm commodius oſtenderetur iter. Per Ariminum & Vmbriam, quo itinere humiliores ſunt montes.

Cogere. Claudere, compellere in unum.

Cohibentem. Compellentem in unum, propellentem.

Primi. Afri & Hiſpani.

Per præaltas fluuii ac profundas uoragines. Præaltas ac profundas, id eſt, πρoσάντεις καὶ κατάντεις.

Quærentibus. Hominibus.

Multis hominibus. Prima acta Annibalis, & conſilia digreſſi ex palude, contra Flaminium.

Quæ cognoſcenda in re erant. Quæ cognoſcere res poſtulabat, quæ cognoſcere uſui erat.

Feſulas. Illæ nunc ſunt uiculus prope Florentiam.

Conſul ferox. Ferocia Flaminii, eiuſdemq́; temeraria conſilia, & cauſæ eorundem.

Ciuilibus belliciſq; rebus. De illis dictum eſt circa finem libri ſuperioris.

Quoq; pronior. Aſtu Annibalis quæſita occaſio ſequentis pugnæ.

In concilio. Caſtrenſi.

Quinimo. Dialogiſmo exprimit ferociam Flaminii, indi-

gnationemq́; propter uiſam uaſtationem & incendia ágri Hetruſci.

Hæc ſimul. Duplex prodigium.

Increpans. Vultuoſe & cum indignatione, obiurgandoq́; aſperè ac ſonorè pronuntians.

Incedere inde. Acceſſus utriſque ad lacum Thraſymenum.

Et iam peruenerant. Topographia.

Via tantum. Inter montes Cortonenſes & lacum.

Ibi caſtra. Inſidiæ annibalis ad Thraſimenum lacum.

Ad ipſas fauces ſaltus. Ad anguſtum aditum,ſiue meatum, qui inter montes, aut potius inter montes & lacum erat.

Flaminius cum pridie. Imprudentia & temeritas Flaminii.

Anguſtiis. Faucibus.

Detectæ inſidiæ. Glareanus putat τὸ detectæ compoſitum, pro ſimplici uſurpatum. Id neſcio quomodo poſsit defendi,cum ſit contra naturam huius uerbi compoſiti.Sententia tamen omnino illa eſt, quam uult eſſe Glareanus. Ego ſuſpicor,in contextu eſſe mendum.

Pœnus ubi. Pugnæ ad lacum Thraſimenum deſcriptio.

Ad diſſonos clamores. Pœnorum, qui clamores ex diuerſis locis ac partibus diuerſi accidebant.

Competeret. Suppeteret, ſufficeret.

Noua de integro pugna exorta eſt &c. Hæc quò rectius intelligantur, legenda ſunt quæ Liuius ſuprà libro octauo,de ratione, modoque componendi Romani exercitus tradit, quæ illis non modo utile eſt, ſed planè neceſſarium ſcire, qui hiſtorias Romanas rectè percipere cupiunt. Illum integrum locum adoleſcentium commodi cauſa, ut cum ſibi notum eſſe debere ſcirent, huc adſcribendum eſſe putaui. Sic igitur inquit: Poſtremò in plureis ordines acies diſtribuebatur. Ordo enim ſexagenos, ſiue ut alii legunt, ſexcenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies haſtati erant, manipuli quindecim diſtantes inter ſe modicum ſpatium. Manipulus leues uicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. Leues autem, qui haſtam tantum,geſaq́; gererent,uocabantur. Hæc prima frons in acie,florem iuuenum pubeſcentium ad militiam habebat. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus eſt nomen. Hos ſequebātur ſcutati omnes,inſignibus maximè armis.

Hoc

Hoc triginta manipulorum agmen,antepilanos appellabant,quia ſub ſignis iam alii quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo unuſquiſq; tres partes habebat. Earũ unanquamq; primum pilum uocabant. Tribus ex uexillis conſtabat. Vexillum centũ octoginta tres,ut alii,ſex homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem ſpectatæ uirtutis.Secundum rorarios minoris roboris ætate,factisq;. Tertium accenſos,minimę fiduciæ manum. eo & in poſtremam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. Si haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes,in interualla ordinum principes recipiebant. Tum principum pugna erat,haſtati ſequebantur. Triarii ſub uexillis conſidebant,ſiniſtro crure porrecto,ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terram fixas, ut haud ſecus quàm uallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud ſatis proſperè eſſet pugnatum,à prima acie ad triarios ſenſim referebantur: inde rem ad triarios rediiſſe, cùm laboratur, prouerbio increbuit. Triarii conſurgentes, ubi in interualla ordinum ſuorum principes & haſtatos recepiſſent, extemplò compreſsis ordinibus, uelut claudebant uias, unoque continente agmine, iam nulla ſpe pòſt relicta, in hoſtem incidebant. Id erat formidoloſiſsimum hoſti, cum uelut uictos inſecuti, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. Alterum tãtum ex Latino delectu adiiciebatur. Hæc ille. Hinc animaduerti poteſt, qui manipuli leues, qui primi pili, qui milites haſtati, qui principes, qui triarii, qui rorarii, qui accenſi dicti, quis numerus auxiliorum & equitum addi ſingulis legionibus ſolitus fuerit. De haſtatis & principibus, ſic etiam infrà libro trigeſimo, inquit Liuius. Itaque qui primi erant haſtati, per cumulos corporum, armorumque, & labem ſanguinis, quà quiſque poterat,ſequentes hoſtem,& ſigna & ordines confuderunt. Principum quoque ſigna fluctuare cœperunt,uagam ante ſe cernentes aciem. Cæterùm ab haſtatis militibus etiam ordines haſtati ſunt denominati. Idẽ infrà libro uigeſimoſexto. Nauius ſecundi haſtati ſignum ademptũ ſignifero in hoſtes infert. Idem infrà lib. XLII. Tertio anno uirtutis cauſa mihi T. Quintius Flaminius decumum ordinẽ haſtatum aſsignauit. Idem ibidem paulo infrà: Hic me imperator dignum iudicauit,cui primũ haſtatum prioris centuriæ aſsignaret. Princeps interdum ordinẽ illorum militum,qui

princip

principes uocabantur, ſignificare uidetur. Liuius infrà libro quadrageſimoſecundo. A' M. Cœlio mihi primus princeps prioris centuriæ eſt aſsignatus. Item Liuius infrà libro xxvj. Et M. Attilius legatus, primi principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortem Hiſpanorum coëgit. Cicero ad Brutum: C. Naſennius Cretenſi bello, Metello imperatore, octauum principem duxit. Aliquando uerò pro eo qui ordinem principum ducit, uidetur uſurpari. Idem infrà libro xxv. T. Pedanius princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet, iam hoc ſignum, & hic centurio, inquit, intra uallum hoſtium erit. Cæſar lib. iij. Belli ciuilis: Omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem priorem. Aliâs primus centurio primo pilo præeſt. Idem ſuprà libro vij. Qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant. A' principib. principia dicuntur duplici ſenſu. Primum in acie, ut apud Terentium: Ego hic adero poſt principia. Secundò in caſtris: Liuius infrà lib. uigeſimooctauo. Tribunos & iura reddere in principiis ſinebant, & ſignum ab eis petebant, & in ſtationes ac uigilias ordine ibant. Idem ibidem paulo pòſt: Fugatis itaque ex principiis, ac paulo pòſt è caſtris tribunis, &c. Ab his principiis ſiue tabernaculis principum nominatæ ſunt portæ caſtrorum, dextera & ſiniſtra principalis.

Tantusq; fuit ardor. Probat ſigno, quanto ardore ſit pugnatum.

Donec Inſuber. Cædes conſulis.

Infeſto. Cum infeſta, ac in conſulem protenſa lancea.

Nihil hauſtum ex uano. Nihil affirmare præter autoritatem probatorum autorum de numero cæſorum, & captiuorum.

Quo nimis inclinat. Vt per uanitatem augeant clades, numerumq; cæſorum & captiuorum.

Fabium æqualem. Senatorem Romanum, quem Polybius amore patriæ ſæpe à ueritate in ſcribenda hiſtoria diſceſsiſſe adſeuerat. **Annibal captiuorum.** Annibalis calliditas in dimittendis captiuis Latini nominis; & humanitas in inquirendo ſepeliendi cauſa corpore Flaminii.

Romæ ad primum nuncium. Terror ac tumultus in urbe Roma ob hanc cladem.

Turba in comitium & curiam uerſa. Comitium foro Romano coniunctum, & uerſus orientem ab eo porrectum, uel potius ipſius fori pars erat. Id ita appellatum fuit, autore Plutarcho,

cho,quòd fœderis conditiones ibi inter Tatium & Romulum fir matæ, ſancitæq; eſſent, ut ab illorum coitione nomen acceperit. Ad comitium roſtra uetera fuerũt,autore Aſconio Pediano, propè iuncta curiæ. Variæ Romæ curiæ fuerunt, curia Hoſtilia, Calabra,Saliorum, Pompeii,Iulia,Vetus, Noua, Octauia. Cæterum cum duæ fuerint curiæ Hoſtiliæ, altera in monte Celio, altera ad comitium,loquitur hic Liuius de illa curia Hoſtilia, quæ ad confinium fori & comitii, ſeptentrionali latere ſita, roſtra uetera ante ſe habuit. In hanc curiam Hoſtiliam ſenatus de Rep. conſultaturus,ut plurimùm conueniebat.

Magiſtratus. Vt ſe docerent de fortuna belli & reipub.

Pugna,inquit. Hoc pronuntiauit pro roſtris.

Virorum. Qui ibi erant cuſtodiæ cauſa.

Inde uarios uultus. Hypotypoſis,ſiue notatio.

Fœminarũ. Mirandus effectus repẽtini ac immodici gaudii.

Priuſquam ſatis. Nuntiatio alterius, ſed minoris cladis, eiuſq; uarii effectus in animis Romanorum.

A' Seruilio conſule. Cui obuenerant legiones,quæ Cremonæ hybernauerant, quibus gerebat bellum in Gallia ciſalpina.

In affecto corpore. Affecto,id eſt ægro.

Non rerum magnitudine. Non eſſe cogitandum hanc cladem eſſe paruam,cum tantum ſint amiſſa quatuor millia equitum:ſed quia nũc amiſsis exercitib.ſint extenuatæ uires,id cladem hanc per ſe paruam,facere magnam.

Itaq; ad remedium. Dicitur à populo prodictator Q. Fabius Maximus,& M.Minutius Rufus magiſter equitum.

Literas mitti In Galliam ciſalpinam ad Seruilium cõſulem.

Annibal interim. Iter Annibalis in Apuliam,& acta in itinere. **Affectus.** Confectus,æger.

Prætutianum Adrianumq; agrum. Hic ager unà cum Marſorum, Marrucinorum, Pelignorum, Veſtinorum agro,hodie Apruzo uocatur.Adria duplex fuit:una in Venetia,unde ſinus Adriaticus nominatus eſt : altera, unde hic Adrianus ager nominatur,finitimus Aterno flumini. Ea fuit colonia Romanorum. Nunc pertinet ad regnum Neapolitanum, geritq; inde titulum dux Adriæ.

Intendit. Direxit. **Q. Fabius Maximus.** Acta Fabii dictatoris in urbe.

Plus negligentia cæremoniarum, auſpiciorumq; temeritate,quàm inſcitia peccatum. τὸ temeritate cum τῷ quàm

quàm inſcitia, non cum τῶ auſpiciorumq́;, coniungendum eſt: alioqui parum concinna oratio erit. In uerbis Plutarchi de uita Fabii eandem ſententiam exprimentis, nulla eſt ambiguitas. Sic enim dicit: Deinde ſumpto à diis pulcherrimo principio, docebat populum negligentia & contemptu ducis aduerſus deum, non ignauia eorum qui depugnaſſent, offenſionem belli accidiſſe.

Terra prodigia. Qualia nuntiata ſunt ſuprà initio huius libri, & paulò ante finem libri ſuperioris.

Ioui ludos magnos. Differunt ludi magni & Megalenſes, ſiue Megaleſia. Varro libro v. de Lingua latina: Megaleſia dicta à Græcis, quod ex libris Sibyllinis accerſita ab Attalo rege Pergami, propè murum Megaleſion, in templum eius deæ. Sextus Pomp. libro xij. Megaleſia ludos matris magnæ appellabant. Hæc illi. Hi ludi erant ſcenici. Nam illis exhibebantur comœdiæ & tragœdiæ, & fiebant in theatro. Magnos uerò ludos eodem Pompeio, eodem libro autore, Romanos ludos appellabant, quos in honorem Iouis, quem principem deorum putabant, faciebant. Cic. in Verr. lib. 7. Mihi ludos antiquiſs. qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæq́; eſſe faciendos. Iſti ludi erant non ſcenici, ſed Circenſes. Exhibebantur enim in circo uel Flaminio, uel maximo. Ludis Circenſibus edebantur uenationes uariarum ferarum, item equeſtria & currulia certamina. Nec obſtat, quod Plutarchus hos ludos appellat ſpectacula muſica & Thymelica, id eſt hiſtrionica. Nam illa appendicis tantum uice ad hos ludos accedebant.

Veneri Erycinæ. Veneris Erycinæ templa duo Romæ fuerunt, unum prope portam Collinam, quæ nunc diuæ Agnetis porta dicitur. Ouidius,

Templa frequentari, Collinæ proxima portæ,
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenent.

Ad eam ædem matronæ quotannis uirilis membri figuram cultu diuino, magna ſacrorum pompa perferebant, quod non multum diſcrepat ab illis, quæ propè ſimili de re commemorat Auguſtinus de ciuitate Dei libro 6. capit. 9. his uerbis: Sed quid hoc dicam, cum ibi ſit & Priapus, ſuper cuius immaniſsimum & turpiſsimum faſcinum ſedere noua nupta iubebatur, more honeſtiſſimo & religioſiſsimo matronarum, Alterum Veneris, itemq́; Mentis templum, cuius hic fit mentio, in monte Tarpeio fuit. Liuius infrà: Interea duumuiri creati ſunt Q. Fabius Maximus & Attilius Craſſus ædibus dedicandis, Menti Attilius, Fabius

Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio eſt, canali uno diſcretæ.

His ſenatuſconſultis. De uere ſacro.

Duit. Det.

Quæq; duella. Ἀνανταπόδοτον, quod excuſatur per Archaiſmum. Deſideratur enim τὸ iſtis duellis.

Ex ſuillo, ouillo caprino grege. Plutarchus in uita Fabii addit fœtus boum.

Prophana. Non dedicata antea diis.

Ioui fieri. Fieri, id eſt ſacrificari, immolari. Vergilius:

Cum faciam uitula pro frugibus. Item,

– Lætus operatus in herbis.

Prophanum eſto. Tanquam non deſtinatum Ioui, quanquam uere ſacro natum ſit.

Atro die. Atro, id eſt infauſto, ominoſo, religioſo, quo aliquid ſeriæ rei, uel publicè uel priuatim, aut auſpicari, aut agere, inauſpicatum habebatur. De diebus atris Gellius & Macrobius.

Si ante id. Quàm à quopiam, hoc eſt ab aliquibus hominibus priuatis immolatum fuerit.

Ludi magni uoti æris CCCXXXIII. millibus, triente. Hæc ſumma diſcrepat à Plutarchi ſumma, in uita Fabii. Ea de cauſa Budæus de Aſſe libro 3, ſic dicit: Niſi error eſt apud Liuium, Plutarchus alium autorem ſecutus eſt. Liuius enim pro trecentis millibus nummûm, id eſt totidem ſeſtertiis, millia æris dicit, & de denariis tacuit. Trientem autem tertiam partem aſsis intellexit, qui genus nummi fuit. Hæc ille. De iſta ſuperſtitioſa Romanorum diuiſione per numerum ternarium, hæc ibidem addit Plutarchus. λόγον δὲ τῆς εἰς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀκριβείας καὶ διανομῆς, χαλεπὸν ἐστιν εἰπεῖν. εἰ μή τις ἄρα βούλοιτο τῆς τριάδος ὑμνεῖν τὴν δύναμιν, ὅτι καὶ φύσει τέλειος, καὶ πρῶτος τῶν περιττῶν, ἀρχή τε πλήθους ἐν αὐτῷ, τάς τε πρώτας διαφορὰς, καὶ τὰ παντὸς ἀριθμοῦ στοιχεῖα μίξας καὶ συναρμόσας εἰς ταυτὸν ἀνέλαβε. Id eſt: Rationem autem quare ſummam ita accuratè hoc modo diuiſerint, difficile eſt dicere, niſi quis laudare uelit uim ternionis, quia & perfectus eſt natura, & primus imparium, & initium multitudinis, primasq; differentias, & omnium numerorum elementa mixta & coagmẽtata in idem aſſumit. Numerum ternarium apud priſcos & abſolutum & ſacrum eſſe habitum, docent noti illi uerſiculi

ſiculi Vergiliani in Pharmaceutria:

Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circumdo, terq́; hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet.

His per magiſtrum. Acta Fabii extra urbem, antequam exercitum contra Annibalem ducat.

Edixit. Præfiniuit.

Via Flaminia. Cicero in Philippicis: Tres uiæ ſunt ad Mutinam, à ſupero mari Flaminia, ab infero Aemilia, media Caſsia. Flaminia igitur Roma itur Ariminum per Otriculum, Narniam, Fulgineum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Piſaurum; eratq́; uia conſularis.

Literæ ab urbe. Mandatur Cn. Seruilio conſuli claſſis.

Circa portum Coſſanum. Qui eſt in Hetruria.

Præſiderent. Præſidio eſſent.

Dictator exercitu. Fabius ingreſſus iter, exercitum in hoſtem ducit.

Per agrum Sabinum. Ex uia Flaminia.

In uiam Latinam. Hæc uia exit à porta eiuſdem nominis, in Latinos populos ducens. Porrigitur autem per Labicanum oppidum, ſiue Valmontonum, uſque ad Caſinatem diui Germani ſaltum, coniungiturq́; cum uia Appia ad Caſinum oppidum, XIX. ſtadia à Capua diſtans. Hæc uia media eſt inter uiam Valeriam & Appiam.

Quo primùm die. Orditur res geſtas Fabii Maximi contra Annibalem, incipitq́; ab ipſo initio Cunctatorem deſcribere per ἠθοποιΐαν, ſeruietq́; in eo deinceps decoro perſonæ Fabii, ſicut etiam Annibalis in effingenda eius ſimulatione & calliditate.

Tacita cura animum incenſus. Helleniſmus. Grammatici Synecdochen appellant, ut Nuda genu. Hæc forma loquendi in lingua Latina eſt uſitata, non in oratione ſoluta, ſed tantum poëtis. Exprimit autem hiſtoriographus cogitationes Annibalis, tanquam per dialogiſmum.

Tentare animum. An poſſet eum à conſtantia, & non dimicandi propoſito deducere, ad pugnamq́; elicere.

Statio. Cuſtodia, præſidium, excubiæ.

Neq; uniuerſo periculo. Noluit ſemel periclitari de ſumma

de ſumma rerum,depugnando omnibus copiis.

Summa rerum. Vtri ad extremum uictores facti, alteris imperarent.

Parua momenta. Paruæ inclinationes, exiguæ uictoriæ, quæ eſſent parui momenti.

Finitimorum receptu. Equitum illa leuisque armaturæ ſtatio,milites qui pabulum & ligna petebant, quia non procul abibant à caſtris,facile recipiebat, & in recipiendis eis tuto loco, utpote ſub ſuis caſtris,leuib.prælijs cum Pœnis decertabat.

Sed non Annibalem, Notatione etiam depingit ferociã magiſtri equitum.

Præcipitandam. Perdendam,euertendam.

Rapidusq́. Inconſideratè feſtinans.

Pro cunctatore ſegnem. Catachreſis.

Annibal ex Arpis. Annibalis ex Apulia in Samnium tranſitus.

Beneuentanum. Beneuentum ſecundus Otho Imperator, natione Saxo, propterea quod prælio, quo cum Baſilio & Conſtantino fratribus,Imperatoribus Conſtantinopolitanis,de poſſeſſione Calabriæ,ad Baſentellum depugnauit, Beneuentani initium fugæ fecerãt,direptum excuſſit.Otho enim eo prælio uictus, cum fuga ad mare delatus eſſet,à piratis fuit captus. Sed beneficio linguæ Græcæ,quam didicerat, ex illorum poteſtate, cum eis ſe aliũ eſſe,perſuaſiſſet,euaſit.

Inter multitudinem. Cauſa, ſiue occaſio tranſeundi ex Samnio in Campaniam.

Capuæ. Capua nunc alio loco ſita eſt quàm olim. Cingitur hodie ferè dimidia ex parte Vulturno flumine. Olim poſita fuit eo loco,ubi nunc ſitus eſt diuus Petrus. Ea urbs hodie plateas habet mirificè pulchras & rectas.Quondam caput fuit regni Neapolitani,quod uerſiculus ſupra fores curiæ ſcriptus ſignificat:

Eſt regni Capua clauis,crux horrida prauis.

In agrum Caſinatem. Subiectum oppido Caſino, cuius ſuprà in deſcriptione uiæ Latinæ mentionem fecimus.

Eum ſaltum. Caſinatem, qui hodie à diuo Germano nomen habet. In monte Caſino eſt monaſterium, ſepulcro diui Benedicti, & diuitiis celebre.ad radices uerò eius ſitus eſt diuus Germanus.

Ad opem ferendam ſociis. Sociis,id eſt Campanis.

Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen. Cum

id nomen Pœnus malè pronuntiaſſet.

Per Aliſanum. Aliſæ ſunt in Samnitibus, nomen etiãnum retinentes.

Calatinumq́. Calatiam, Caſinum, Calenum, ex agro uel Latino, uel Hernico, uel Labicano denominata, ſcribit Plinius.

Calenum. In Campania. Calenum nunc Carinula nuncupatur. **Caſilini.** Id ſitum eſt ſuper Vulturno flumine.

In agrum Falernum. Qui Caleno uicinus eſt.

Vſque ad aquas Sinueſſanas. Aquas, id eſt balneas. Sinueſſa in littore Campaniæ ad ſinum à Miſeno ſeptentrionem uerſus uergentem, ſita eſt. Plinius libro 31. In eadem Campaniæ regione (in qua ſunt Baiæ) Sinueſſanæ aquæ ſterilitatem fœminarũ, & uirorum inſaniam abolere produntur.

Nec tamen is terror. Perſtringit locum communem de clementer imperando. Item iuſtis, moderatis, continentibus magiſtratibus, libentius obtemperari.

Exurebanturq́ amœniſsimus Italiæ ager. Occaſio nouæ inſolentiæ & ſeditionis Minutii aduerſus dictatorem. De amœnitate agri Campani Cicero contra Rullum, Strabo, Plinius. Campania noſtro ſeculo terra laboris uocatur. Eam appellationẽ toti regioni à parte eius inditam exiſtimauerim, id eſt à Laboris campis à Plinio celebratis.

Spectatum huc. Reprehenſio conſilii dictatoris de non dimicando. Eſt autem iſta incuſatio dictatoris, generis iudicialis, iuridicialis ſtatus. Propoſitio eſt; Male facit dictator quod non ſinit nos pugnare. Orditur autem Minutius orationem ab ipſa propoſitione figurata ironia, rapitq́; dictatorem in inuidiam, ſumendo πάθος à præſenti calamitate ſociorum, ob oculos uerſante.

Ad rem fruendam oculis. Ad capiendam uoluptatem ex iſto ſpectaculo.

Nec ſi nullius. Argumentatur ab inhoneſto, ſiue à dedecore, & ſimul indignationem mouet comparatione.

Ab extremis orbis terrarum terminis. Hyperbole apta ad exaggerandam indignitatem rei.

Præter quam oram. Campaniæ, quæ omnium orarum Italiæ eſt amœniſsima.

Saguntum. Procul ſitam, quæ non eſt colonia ciuium Romanorum.

Deos ciebamus. Teſtabamur.

Fumus ex incendiis. Enargia hyperbolica, augendæ inuidiæ

ſidiæ gratia adhibita.

Per æſtiuos ſaltus. In quibus pecus in æſtate oberrans paſcitur

Conditi nubibus. Quæ frequenter obſident cacumina montium,quæ quando ſublimiora ſunt, ſæpe ſupra illas extant. Fabius igitur iuga montium cum exercitu peragrans,tegebatur nubibus, ibatque interdum per nubes, ita ut humi per nebulam imus. Hoc ita eſſe ſciunt illi, qui Alpes aut alios mõtes ſublimes tranſcenderunt.

Si hoc modo. Ab exemplis contrariis ueterum ducum,& primum ab exemplo Camilli argumentatur.

Hic nouus Camillus. Inſignis dictator ac ſingularis, in extremo diſcrimine quæſitus.Antonomaſia.

Sed uir. Locupletatio exẽpli à uirtute & celeritate Camilli.

Ianiculum. Ianiculus è ſeptem collibus unus, qui etiam hodierno die ſunt intra mœnia urbis,trans Tyberim eſt.Is tamen nõ totus intra muros eſt,parte per illos excluſa. Nunc uocatur Montoreo,id eſt mons aureus.

Buſta Gallica. Ab his nunc Romæ nomen habet ædes diui Andreæ,cognomento ad buſta Gallica:Italicè,en portugallo.

Citra Gabios. A' Gabiis oppido ad uiam Prænestinam, uicino urbi nomen habet porta Gabiuſa,quod illuc recta mitteret. Nunc Gallicanum nuncupatur oppidum illud.

Quid poſt multos annos. Secundo ab exemplo L. Papyrii Curſoris.De furcis Caudinis,itemque de Papyrii rebus geſtis. ſcribit hiſtoricus ſuprà libro nono. Sunt autem furcæ & furculæ Caudinæ nihil aliud, quàm illud iugum ſub quod ignominiæ cauſa miſsi ſunt Romani à Samnitibus, ad Caudium oppidum in Hirpinis, loco undique montibus, ſaltibus & hoſtibus cincto depræhenſi. Iugum quemadmodum fieri ſolitum ſit,docet Liu.ſuprà libro 3. Vt exprimatur tandem confeſsio, ſubactam, domitamque eſſe gentem,ſub iugum abituros.Tribus haſtis iugum fit,humi fixis duabus,ſuperque eas tranſuerſa una deligata. Sub hoc iugo dictator Aequos miſit.

Luceriam. Hæc, & Venuſia, coloniæ ſunt Dauniorum in Apulia,autore Plinio. Diuerſa eſt Nuceria in Campania,& in uia Flaminia.

Modo conſuli Luctatio. Tertiò ab exemplo C.Luctatii.

Stultitia eſt. Concluſio epiphonematica, & gnomologica,id eſt ſententioſa.

Non his ſenſibus. Cogitationibus, cõſiliis, tali affectione animi. **Hæc uelut concionanti.** Effectus orationis.

Voluebantur. Audax metaphora.

Ferebant. Oſtendebant, dictitabant, præ ſe ferebant.

Vt Annibal. Effectus cunctationis Fabii.

Ab ſpe ſumma. Cum uideret ſe id quod præcipue ſperauerat, aſſequi non poſſe, ut Fab. prælio ſecum decertaret.

Ea regio. Ager Falernus, & reliqua Campania.

Arbuſta. Arbuſta ſunt diuerſarum arborum uel utilitatis, uel amœnitatis cauſa, in hortis, aut extra hortos conſitarum nemuſcula & ſyluulæ, ut cum uno in loco conſitæ ſunt Cornus, Populus, Tilia, Acer, Ornus, Carpinus, Quercus, Vlmus, Atinia. Ea conſitio plerunque fit uitium cauſa, de qua Columella.

Hac per exploratores. Occaſio, aut potius cauſa ſequentis paulo infrà uaframenti Annibalis.

Rediturum. In Samnium.

A' Campano agro. A' Capuano agro, quia Falernus ager eſt pars Campaniæ. **Iugis iiſdem.** Maſsici montis.

Miſſo exploratum. L. Hoſtilius Mancinus quadringentis equitibus præfectus, interitu ſuo docet, qui ſoleat eſſe exitus inobedientiæ & temeritatis.

Quàm tutò. Pro τοῦ quàm tutiſsimè.

Recipere ſeſe. Redire in tutum. **Ad caſtra.** Annibalis.

Omni parte uirium. Vt integritate uirium, numero equitum, &c.

Appiæ. Appiæ uiæ, quæ Roma initium à porta eiuſdẽ nominis capiens, per Albæ & Ariciæ ruinas ad Pontinam paludem perducit, & ad Tarracinam mari coniungitur: inde per Fundos, Molas, Sinueſſam, mediumque campum Stellatem, & poſtremò Brunduſium uſque protenditur.

Incluſus. Quia præſidia Fabii in monte Callicula & Caſilini eum prohibebant ex agro Falerno per anguſtias in Samnium redire.

Intra formiana ſaxa. Saxa, id eſt montes. Metalepſis, aut Catachreſis. Vult enim dicere, montes ſteriles.

Linterni. Illic poſtea in uoluntario exilio mortuus Scipio maior ſepulcrum habuit.

Nec Annibalem fefellit. Inſigne uaframentum Annibalis. Id illuſtri deſcriptione depingit hiſtoricus.

Caſilinum. Nunc Caſtellucium appellatur.

Præſidio

Præſidio exceſſere. Deſeruerunt locum, cuius tuendi cauſa illic collocati erant.

Per ſaltum. Calliculam montem.

Sub iugo montis. Calliculæ.

Leuem armaturam. Annibalis.

In Larinate agro. Larinum oppidum eſt Apuliæ.

Inde ſacrorum cauſa. Fabius Romam proficiſcens, magiſtro equitum interdicit, ne ſe abſente pugnet.

Principio æſtatis. De rebus geſtis in Hiſpania ſecunda æſtate huius belli, inter Aſdrubalem & Cn. Scipionem, & primum de prælio nauali ad oſtium Iberi fluminis.

Carthagine. Noua.

Nouorum auxiliorum. Gentium Hiſpanicarum, quæ ſe coniunxerant cum Aſdrubale.

Ad ſtationem. Nauium. **Exaudito.** A' claſsiariis Aſdrubalis. Deſcriptio tumultuoſæ feſtinationis.

Oras. Anchoralia.

Haud ſanè impenetrabiles. Cũ facilè poſſent perfringi.

Neque id. Effectus huius uictoriæ.

Sparti. Spartum herba ſponte naſcens, iunctus propriè eſt aridi ſoli, & ſeri non poteſt. Eius magna copia proueniebat circum Carthaginem nouam. Vſus eius cœptus eſt à Pœnis, cum primum Hiſpani arma intulerunt. Hinc Plinius ſcribit ſtrata ruſticis in Hiſpania, hinc ignes faceſque, hinc paſtorum ueſtem, hinc calceamenta fieri ſolita. Funes inde factos non lædi aut corrumpi aquis. In ſicco præferri funes è canabi. Spartum itaque eſſe in uſu omnibus terris, nauium armamentis, machinis ædificationum, aliiſque deſideriis uitæ. Ex hac herba puto fieri fiſcellas, in quibus nunc ficus ex Hiſpania ad nos perferuntur. Sunt tamen qui exiſtiment id fruticem Geniſtam eſſe, unde illæ fiunt. Plinius dubitat, an geniſta ſit illud, quod Græci Sparton appellant.

Qui Iberum incolunt. Qui incolunt cis Iberum, aut qui Iberum accolunt.

Quietum inde. Res geſtæ terra eadem æſtate in Hiſpania.

Legatos obſideſq;. Legatos, id eſt uicarios, quos uulgò locumtenentes appellamus.

Hoc ſtatu rerum. Aduentus P. Scipionis proconſulis in Hiſpaniam prouinciam ſuam.

Eo uinculo. Inſignis perfidiæ exemplum, Aceducis factum.

Nunc cis Iberum. Illud cis dicitur reſpectu Sagunti &

Carthaginienſium. Romanis illud cis erat trans Iberum.

Arcem tutam. Metonymia pro τοῦ perfugium, quod ipſe ſubiicit.

Obligat fidem. Vt uiciſsim habeatur & ſeruetur fides.

Non ad cætera Punica ingenia. Hoc per collationem dicitur Græca phraſi, ὃ κατὰ τὰς ἄλλας λιβυκὰς φύσεις id eſt, non cæterorum Punicorum ingeniorum more.

Hæc in Hiſpania. Concludit de rebus Hiſpaniẽſibus eius æſtatis, & redit ad Italicas.

Ita contempta. Fabius dictator apud ſuos male audit, tribus de cauſis.

Vtique poſtquam. Prima cauſa infamiæ & inuidiæ.

Læto. Quia Minutius ſuperior fuit.

Quàm proſpero euentu. Quia prope par clades utrinque accepta eſt. Annibal enim ſex, Minutius quinque millia amiſit.

Pugnatum fuerat. De ea pugna paulo pòſt cõmemorabit.

Vna fraude. Secunda cauſa inuidiæ.

Ager dictatoris. Quem habuit ad Caſilinum, quod comprobant hæc uerba Liuii infrà in oratione Marci Metelli tribuni plebis: Campanum, Calenumque, & Falernum agrum peruaſtatos eſſe, ſedente Caſilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum ſuum tutante.

Altera ipſius facto. Tertia cauſa inuidiæ.

Non expectata in eo ſenatus autoritas eſt. Vtrum eſſent cum Annibale permutandi captiui, nec ne. Permutauit enim eos Fabius inconſulto ſenatu.

Plus reciperet. Captiuorum.

Argenti pondo bina & ſelibras in militem. Binas libras ſiue minas, & dimidiam, hoc eſt in ſingulos milites uiginti quinque coronatos.

Tardius rogaretur. Rogaretur, id eſt decerneretur. Cicero: Illo die mihi pernicies, Gabinio & Piſoni prouincia rogata eſt.

Inuiolatum ab hoſte agrum. Situm ad Caſilinum.

Fidemque publicam. Quam Annibali dederat de ſoluendo argento pro captiuis, quos ipſe plures quàm Annibal recepiſſet.

Annibal pro Gerionis. De rebus geſtis magiſtri equitũ

aduerſus Annibalem abſente dictatore, quæ una cauſa inuidiæ ex tribus extitit in dictatorem, ſicut ſuprà dictum eſt.

In ſtatione erat. Erat in ſtatione cum expeditis militibus, pãratis omni momento ad dimicandum.

Callidiora. Temeraria, ferocia.

In caſtra relicta. Cùm Annibal emiſiſſet duas partes exercitus frumentatum.

Ipſe autem. Annibal.

Per auerſa caſtra. Per portam decumanam auerſam à caſtris hoſtium.

Iamq́ꝫ artibus Fabii. Fabii cunctatione ſecurior erat factus Annibal, ut quaſi nullo periculo imminente, partem exercitus frumentatum emitteret. Fabii cunctatio eum propè adduxerat in eam conſuetudinem, ut etiam ipſe fermè ſedendo & cunctando bellum gereret, nec prælium ab Romanis expectaret. Ratio enim quare non auſus fuerit acie certare, fuit, quod iam more Fabiano gerebat bellum, & quod pars exercitus ea de cauſa aberat. Cæterùm τὸ q;, in Iamq;, pro enim accipi uidetur.

Duo caſtella. Ambiguum eſt, utrum hic caſtella pro oppidulis, an pro eius generis caſtellis, qualibus Pompeium Cæſar ad Dyrrachium cinxit, quæ Liuius interdum præſidia appellat, accipias. Mihi uidentur accipienda pro præſidiis, ſiue munimentis, ſiue propugnaculis, ſiue locis munitioribus, quibus milites cuſtodiæ & præſidii cauſa circum caſtra diſpoſiti erant.

Admodum. Ferè, plus minus: ac ſi diceret, Ad quinque millia Romanorũ cæſa. Niſi malis accipere pro omnino, aut ad ſummum. Prior interpretatio mihi uerior uidetur.

Tum M. Metellus. M. Metellus criminandis dictatoris ad plebem, extollendis magiſtri equitum rebus geſtis, efficit ut ei imperium cum dictatore æquetur.

Id unum enimuero. Orditur ab occaſione.

Rei bene gerendæ. Per magiſtrum equitum.

Et in ducendo bello. Res geſtas & conſilia Fabii ordine enumerata calumniatur, ſubiectis inuidiæ concitandæ augendæq; cauſa, falſis cauſis finalibus, & breuibus ſimilitudinibus & auxeſibus, extollendisq; rebus geſtis magiſtri equitum. Ita hoc Metelli artificium calumniandi in quatuor rebus conſiſtere uidetur.

Conſulum alterum in acie cecidiſſe. C. Flaminium.

Alterum ſpecie claſsis. Cn. Seruilium.

Propè in cuſtodia habitum. Auxeſis.

Quo iam tanquam. Breuis ſimilitudo.

Clauſos propè. Alia auxeſis.

Tanquam hoſtibus captiuis. Alia breuis ſimilitudo inuidioſa.

Vt obſidione. Alia breuis ſimilitudo.

Quas ob res. Concluſio de æquando imperio.

Ne ita quidem. Vt maximè æquatum fuerit imperium.

Dictator concionibus. Excuſatio, ſiue ſponſum Fabii in ſenatu.

In actione. Habenda oratione.

Popularis. Gratus populo.

Cum plebis concilium eſſet. Cùm conueniſſet plebs in concionem.

Vnus inuentus eſt. Quibus artibus C. Terentius Varro emerſerit, quo conſule duce & autore poſtea pugnatum eſt ad Cannas.

Liberalioris. Minùs ſordidæ.

Togaq́;. Metonymia, ſignum pro ſignato. Toga, id eſt, negotia forenſia. Eſt enim toga, autore Cicerone in Piſonem, pacis inſigne, & ocii.

Proclamando. Agendo cauſidicum & rabulam. Cicero: Non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem aut rabulam conquirimus.

Plebeia. Quæ minor ædilitas uocatur.

Et curuli. Quæ appellatur maior ædilitas.

Auram fauorabilis populi. Gratiam fauentis populi. Aura pro gratia, metaphoricè. Ea tranſlatione etiam Germanicè utimur, dicendo: Er hatt guoten vvind bey dem gemeinen mann.

Vnus gratiam tulit. Vnus ex illis omnibus qui criminabantur dictatorem. Populus enim hunc ideo paulo pòſt conſulem faciet.

Omnes eam. Tolerantia & patientia Fabii.

In ſe ſæuientis. Aequantis ſecū imperio magiſtrū equitum.

Minutius uerò. Gloriatio Minutii ob æquatum imperium.

Itaq; quo die. Quomodo æquato imperio ſint uſi.

Quæcunq; temeritas collegæ. Illum enim plus fortunæ, quàm conſilio confiſurum eſſe.

Duplex inde. Occaſio ab Annibale quæſita, pugnandi cum

Minutio,& poſitæ inſidiæ.

Liberam. Quæ iam non poſſet amplius coherceri à Fabio.

Captaturum. Circumuenturum, illecturum in fraudem, in inſidias.

Tumulus. Topographia.

Veſtitum. Metaphoricè, pro obſitum.

Et erant in anfractibus concauæ rupes. Hoc explanant uerba Polybii,ſic de eadem re dicentis: Cum enim loca circum tumulum nuda, multos & uarios anfractus ac cauernas haberent,emiſit noctu in maximè idoneas latebras, ducenos & trecenos, equites quidem quingentos, peditum uerò leuis armaturæ ad ſummum quinque millia.

Egreſsi. E' cauis rupibus.

Tam aperta. Nuda ſyluis & uepribus.

Auertit oculos. A' cauis rupibus ad tumulum.

Primò ſtatim. Pugna improuida Minucii cum Annibale.

Vanis animis. Vana audacia.

Conferto agmine. Coniuncto equitum agmine cum peditibus leuis armaturæ,ita ut eos ponè ſequerentur equites.

Præoccupatum. A' Pœnis.

Inferiore loco. Ex inferiore loco.

In ſuccedentem. In ſequentem in adſcenſu tumuli.

Peditum acies. Grauis armaturæ in legionibus.

Inter perculſos. Inter pedites leuis armaturæ & equites.

Tunc Fabius. Fabius Minutium, eiuſq; exercitum eripit ex diſcrimine.

Deprehendit fortuna temeritatem. Deprehendit, id eſt coarguit, qua ſignificatione Græci uerbum ἐλέγχω uſurpant. Alludit autem Fabius ad illud quod paulo antè dixit,Omnia fortunam habituram,quæcunq; temeritas collegæ habuiſſet.

Velut cœlo. Præter omnem expectationem,præſente benignitate deorum.

Ad integram aciem. Fabii.

Voluenteſq; orbem. Pugnantes in orbem.

Minucius conuocatis. Magiſter equitum redit ſub imperium,auſpiciumq; dictatoris.

Sæpe ego. Gnome Heſiodia. Noti ſunt uerſiculi Heſiodi, quorum ſententia hic refertur.Ideo eos huc non adſcripſi.

Maieſtate. Dictatoria. **Profecti.** Ex caſtris Minucii,quæ mille quingentos paſſus à Fabii caſtris diſtabant.

Tribunal. Quod erat circa prætorium.

Oneratus magis, quàm honoratus. προσωπομαχία.

Hos ordinibus ſuis. Vt tribunos, centuriones, militumq; unumquenque ſuum locum in exercitu, quem hactenus tenuerunt, retinere ſinas. Ne quem exautores, aut inferiore ordine atq; loco militare iubeas, propter noſtram contumaciam.

Romæ, ut eſt perlata. Fama de hoc facto Fabii, & Romæ, & apud hoſtes.

Cum Romanis. Emphaſis, ſiue epitaſis: id eſt cum gente bellicoſa & acerrima.

Tandem eam nubem. Allegoria, id eſt Fabium qui hactenus exercitum per iuga montium duxit, tandem irritatum ab Annibale, uim ſuam aduerſus eum declaraſſe. Cæterum quomodo nubes, ſine tranſlatione loquendo, procella ſollicitatæ imbrem dent, diſcendum eſt à ſcriptoribus Meteororum.

Dum hæc. Seruilii conſulis res geſtæ claſſe, & aduerſa fortuna in Africa.

Ab incolentibus circa eã. Ab incolẽtibus uicinas inſulas.

Decem talentis argenti. Sex millibus coronatorum.

Literisq; Fabii. Fabius exacto iam propè tempore dictaturæ, exercitum Cn. Seruilio, & M. Attilio Regulo conſulibus tradit.

Augendæ titulum imaginis poſteris. Vt poſteri Fabii imaginem eius ut dictatoris, non ut prodictatoris oſtentarent. Minus multo erat fuiſſe prodictatorem, quàm dictatorem: ſicut multo minus eſt eſſe proconſulem, aut proprætorem, quàm conſulem aut prætorem. Prodictatura, proconſulatus, proprætura, non ordinarii, ſed uicarii magiſtratus erant. Præterea proconſulis & proprætoris imperium tantum extra urbem, & in prouinciis ualuit: erantq; ſæpe proconſules & proprætores, qui conſulatum & præturam nunquam geſſerant. Omnes currules magiſtratus ius tribuebant gerenti prodendæ imaginis poſteris, ut ſi gerens eſſet ignobilis, fieret & ipſe & eius poſteri nobiles. Sin nobilis, ut augeret & ſuam & poſterorum nobilitatem. Currules magiſtratus tribuiſſe gerenti ius prodendæ ad poſteros imaginis, probant uerba Ciceronis libro ſeptimo in Verrem, ubi aſſerit, ſibi, quod ſit factus ædilis currulis, eſſe datum ius, & imagines ad memoriam poſteritatemq; prodendam. Et in priori oratione contra Rullum ad populum, ipſe deſignatus conſul dicit in more eſſe, ut qui beneficio populi imagines familiæ ſuæ, hoc eſt currules

rules

rules magiſtratus conſecuti ſunt, ii prima concione populo gratias agant. Currules magiſtratus etiam auxiſſe nobilitatem eorum qui antea eſſent nobiles, indicio eſt, quod ſingulæ familiæ ita ſe cæteris nobiliores eſſe demonſtrabant, ſi plures eius generis magiſtratus geſsiſſent, aut triumphos adepti eſſent. Ita Suetonius probat gentem Claudiam nobiliſsimam eſſe, quod duodetriginta conſulatus, dictaturas quinque, cenſuras ſeptem, triũphos ſex, duas ouationes adepta fuerit. Eodem etiam modo claritatem Domitiorũ oſtendit, cõmemorando eos functos eſſe conſulatibus octo, triumpho cenſuraq; duplici. Fabii igitur poſteri, qui alioqui nobiles futuri erant, cum eſſent patritii, ſuam nobilitatem aucturi erant nominando hunc Fabium dictatorem, non prodictatorem, iſtumq; titulum adiiciendo eius imagini. Imaginibus enim clarorum uirorum, ſplendor & uetuſtas familiarum ſignificabatur, ſicut apud nos inſignibus iis quæ clypeum & galeam uocamus. Imagines Romani & expreſſas effigies maiorum ſuorum, adſcriptis titulis honorum quibus functi eſſent, domi in atriis, aut alia celebri ædium parte, ad decus & ornamentum familiæ collocatas habere ſolebant. Illæ plerunque cæreæ, interdum marmoreæ, uel æneæ eſſe ſolebant. Has feſtis diebus laureis ſertis, & floribus ornare, illorumq; quorum imagines eſſent diem natalem quotannis celebrare, contraq; in luctu, quaſi conſcias mœroris pulla ueſte induere, eiſdem in funus productis, & longa ſerie mortuum comitantibus, pompam exequialem, cum aliquis agnatus deceſſiſſet, propterea quod familiæ decora repræſentabant, exornare conſueuerunt. Propter harum imaginum copiam, & titulorum imaginibus additorum præſtantiam & ſplendorem, nobilitas tumebat. Iuuenalis Satyra 6.

Sit formoſa, decens, diues, fœcunda, uetuſtos
Porticibus diſponat auos, intactior omni
Crinibus effuſis bellum dirimente Sabina,
Rara auis in terris, nigroq; ſimillima cygno,
Quis ferret uxorem, cui conſtant omnia? malo,
Malo Venuſinam, quàm te Cornelia, mater
Gracchorum, ſi cum magnis uirtutibus affers
Grande ſupercilium, & numeras in dote triumphos.
Tolle tum precor Annibalem, uictumq; Syphacem
In caſtris, & cum tota Carthagine migra.

Idem Satyra 8.

Stemmata quid faciunt? quid prodeſt Pontifice longo

Sanguine

Sanguine cenſeri, pictosq́; oſtendere uultus
Maiorum? & ſtantes in curribus Aemilianos?
Et Curios iam dimidios? naſumq́; minorem
Coruini? & Galbam auriculis, naſoq́; carentem?
Quis fructus generis tabula iactare capaci
Fumoſos equitum cum dictatore magiſtros,
Si coram Lepidis malè uiuitur? effigies quò
Tot bellatorum, ſi luditur alea pernox? &c.

Idem ibidem.

Tota licet ueteres exornent undiq́; ceræ
Atria: nobilitas ſola eſt, atq; unica uirtus.

Idem eadem Satyra, de titulis qui adſcribebantur imaginibus.

Ergo ut miremur te, non tua, primum aliquid da
Quod poſsim titulis incidere, præter honores:
Quos illis damus, & dedimus, quibus omnia debes.

Conſules M. Attilius. Res geſtæ M. Attilii & Cn. Seruilii conſulum, contra Annibalem.

Carpentes agmen. Diminuentes agmen Annibalis, aliquos ſubinde ex illo excipiendo, aut interficiendo.

In caſum uniuerſæ dimicationis. Non depugnabant omnibus copiis.

Cum ad Gerionem. Munificentia Neapolitanorum in Romanos.

Vt dicerent. Oratiuncula eorundem in offerendo dono.

Agriſq́ʒ ſociorum. Neapolitani etiam erant ſocii Romanorum.

Legatis gratiæ. Continentia Romanorum in non accipiẽdo dono, & humanitas, comitasq́; in non ſpernendo toto dono: eorundemq́; prudentia & animi magnitudo in aliis quibuſdam rebus adminiſtrandis.

Aeris grauis uiginti millia. Liuius ſuprà libro 4. Quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue plauſtris quidam ad ærarium conuehentes, ſpecioſam etiam collationem faciebant. Aeris grauis, id eſt nummorum rudium & informium, autore Budæo. Illi nummi aſſes fuerunt, qui libra æris ualebant, ideoq́; as à Cicerone interdum libella nuncupatur. Aes graue dicitur, quia ſoluendo appendebatur ac ponderabatur, eratq́; as nummulus libralis. Hæ ergo maſſæ æneæ ualebant 200. coronatis. Aeris, id eſt aſsium. Centum aſſes uno coronato, decem aſſes denario, duo aſſes

aſſes & ſemiſsis ſeſtertio nummo, quatuor ſeſtertii denario, decem denarii coronato ualent.

Demetrium Pharium. Is fuit unus è ducibus Teucæ reginæ Illyriorum, cum qua ante bellum Punicum ſecundum, Ç. Fuluius Centimalus, A. Poſthumius, conſules ob interfectum legatum Romanum bellauerunt. Hic cum urbem Corcyram, quam cum præſidio reginæ nomine tenebat, Fuluio tradidiſſet, magnis beneficiis à conſulibus adfectus, ac pleriſque urbibus Illyriorum quas de Teuca cœperant, præfectus eſt, ita ut poſtea rex Illyriorum nominaretur. Sed paucis annis interiectis, ubi Romanis maxima & difficilima bella à Gallis ciſalpinis & Carthaginienſibus impendere ſenſit, beneficiorum pop. Rom. oblitus, eius fortunam deſpexit, ac omnem ſpem ſuam in regibus Macedoniæ repoſitam habere cœpit. Oppidis igitur ſociorum populi Rom. in Illyrico expugnatis per eum, ac direptis, nominatisq; in fœdere terminis tranſcenſis, miſſus eſt contra illum L. Aemilius Paulus conſul cum exercitu, proximo anno ante ſuſceptum ſecundum bellum Punicum, qui deinde iterum conſul ad Cannas occubuit. Iſte Demetrium cum reliquo Illyrico, tum etiam Pharo urbe, loci natura munitiſsima, quæ in inſula eiuſdem nominis ſita fuit, qua ille urbe præcipuè confidebat, eiecit, urbemq; euertit. Ab illa Demetrius cognominatur Pharius, quod illinc oriundus eſſet, non à Pharo Aegyptia. Pulſus regno ad Philippum regem Macedonum confugit, uitamq; apud eum deinceps exegit: cuius iuſſu poſtremò urbem Meſſeniorum oppugnans, perfidiæ & temeritatis pœnas morte dependit.

Ad Pineum. Hunc exiſtimo ſucceſsiſſe Teucæ reginæ. Nam illa bello, de quo diximus, quo à Romanis premebatur, componendo, regnum eis fecerat tributarium.

In religionem. Acta in urbe, & primùm de locanda æde concordiæ. Venit in religionem, uulgò dicimus, fecerunt ſibi inde conſcientiam.

Locatam. Commiſſam alicui ædificandam, pro certa pecuniæ ſumma. Cui aliquid faciendum, aut ſtatuendum, aut reficiendum, aut præbendum locabatur, is dicebatur Redemptor, id eſt conductor. Cicero in Verrem: Hoc tu D. millibus locauiſti, atque in illis columnis dico eſſe, quæ à tuo redemptore commotæ non ſint. Ita etiam dicuntur cenſores, locare anſerib. cibaria: id eſt paciſci cum aliquo certa mercede, ut anſerib. cibaria præbeat. Liuius infrà libro xxvij. Cætero (auro) uſi ſunt ad ueſtimenta

præſen

præſenti pecunia locanda exercitui. Hac ratione contra conſuetudinem naturamq́; locationis & conductionis, locator mercedem dat, conductor accipit.

In arce. Quæ fuit in colle Capitolino ad aquilonem, ubi nunc eſt Ara cœli.

Ab eodem. Secundo de habendis comitiis conſulum creandorum cauſa. **Comitia.** Creandis conſulibus.

Per interregem. De interregia poteſtate, Feneſtella & Alexander ab Alexandro. **Vitio.** Contra auſpicia.

Ad interregnum. Opus fuit creare interregem.

Conſulibus prorogatum in annum imperium. Ita tamen, ut eſſent ſequenti anno non conſules, ſed proconſules.

Interreges proditi. Vnus poſt alium. Quia interregia poteſtas tantum quinq; dies durabat, & ſexto quoq; die creabatur nouus interrex, donec conſules deſignaretur.

In eius interregno. Contentio de creando Varrone conſule.

Ab Q. Fabii opibus. Poſt uel propter Fabii opes cõcuſſas.

Aliena inuidia. Quam conflauerat Q. Fabio ad plebem.

Augures. Qui obnuntiando impediuiſſent comitia.

Ab hominibus nobilibus. Oratiuncula Bebii Herennii tribuni plebis, qua criminatur ordinem patritium, & ſuadet conſulem è plebe facere. Iſta criminatio conſtat enumeratione cauſarum finalium falſarum, & amplificationibus inuidioſis.

Cum quatuor militum legionibus. Quarum duas tunc habuit Minucius magiſter equitum, duas Fabius dictator.

Vniuerſis. Omnibus ſimul, coniunctis.

Proſperè pugnaſſet. Quatuor legionibus uniuerſis.

Obiectas. A Fabio, propterea quòd non ipſe unà cum Minutio ſuas legiones in aciem produxit.

Id fœdus. Vt trahant bellum.

Nec finem. Propoſitio primaria huius oratiunculæ.

Nam plebeios nobiles. Eos qui è plebe erant facti nobiles conſulatu, aut aliis curulibus magiſtratibus gerendis.

Eiſdem initiatos eſſe ſacris. Prouerbialiter, id eſt plebeios nobiles nouos iam eodem modo ineſcatos eſſe dulcedine potentiæ & opprimendæ plebis, ut patricios nobiles ueteres.

Vt in patrum poteſtate comitia eſſent. Quia interrex per ſolos patres, non adhibito concilio plebis prodebatur: eoq́; non deſignabat conſules, niſi ex ſententia patrum.

Inuitis iis. Patribus.

Expugnatum. Auxeſis etiam Ciceroni uſitata, pro magna contentione impetratum & effectum.

Expugnatum eſſe. Per patres.

Vt uitioſus dictator per augures fieret. Vt augures falſa obnuntiatione, ementiendis auſpiciis, dicerent eum dictatorem uitio creatum, qui rectè creatus eſſet.

Abhorrere igitur interregnum eos. Eos, id eſt plebem, quia interrex tantum patritios eſſet facturus conſules.

Conſulatum unum certè plebis Romanæ eſſe. Quanta contentione plebs obtinuerit, ut alter conſul ſemper è plebe creari poſſet, ſuprà commemoratur libro 7. Fuit primus de plebe conſul Lucius Sextius Lateranus, anno ab Vrbe condita 389. Hæc autem ab Herennio dicuntur 538. anno ab Vrbe condita. Liuius infrà libro 27. ſic ait: Quia duos patricios creari non liceret, &c. Illud priuilegium plebis ſæpe impediuit nobilitas, quod Cicero teſtatur, cum ſe poſt Catonem maiorem & C. Marium longo interuallo, nouum hominem, conſulem factum, iſta clauſtra nobilitatis, quibus circundederat conſulatum, perfregiſſe ſcribit.

Liberius habiturum. Helleniſmus, id eſt liberiorem fore, animo libero futurum, non metuente aut offenſionem patrum, aut gratiam ſpectante. Τὸ habiturum neutraliter extulit, ſicut Græci interdum τὸ ἔχειν.

Cum his. Creatio conſulum & prætorum.

Duobus nobilibus iam familiaribus plebi. Duobus nobilibus plebeis, id eſt qui nobiles erant, ſed non patritii. Ideo autem & nobiles uocantur, quia functi erant aut ipſi aut eorum maiores curruli magiſtratu: & plebei, quia nondum erant cooptati in ordinem patritium. Interdum ſenatores nec nobiles erant, nec patritii. Liuius ſuprà libro 5. Vt unus ex plebe uſurpandi iuris cauſa, P. Licinius Caluus tribunus militum conſulari poteſtate crearetur. Cæteri patritii creati. Ipſa plebes mirabatur ſe tantam rem obtinuiſſe, non is modo qui creatus erat, uir nullis antè honoribus uſus, uetus tantum ſenator, & ætate iam grauis. Cæterùm hos duos fuiſſe nobiles plebeios primùm hoc arguit, quòd hic patritii ſeorſim à nobilibus tanquam diuerſi nominantur: deinde illud, quod Bebius Herennius paulo antè diſſuaſit plebi, ne facerent plebeios nobiles conſules. Ex iſto dicto Herennii, & ex oratione P. Decii Muris ſuprà libro 10. (ubi dicit,

iam

iam nec nobilitatis quidem ſuæ plebeios pœnitere, tot geſtis magiſtratibus, dictatura, magiſterio equitum, conſulatu, cenſura, prætura, tot bellis feliciter confectis, tot partis triumphis) colligitur, nobiles alios fuiſſe patritios, alios ex ordine plebeio aut equeſtri. Patritii erant, quos aut reges aut populus in ordinem patritium legerant, aut ipſi patricii in ſuum numerum adſciuerant. Liu. ſuprà libro 4. Quid, hoc ſi polluit nobilitatem iſtam ueſtram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec ſanguine, ſed per cooptationem in patres habetis, aut ab regib: lecti, aut poſt reges exactos iuſſu populi, &c. Ita Sabinum aduenam, Appium Claudium Regillanum, principem Claudiæ familiæ, ſexto poſt exactos reges anno, illi antiqui patritii in ſuum numerum acceperunt. Ita à S. Tullio rege gens Octauia in patritias gentes tranſducta eſt: quæ cum ſe procedente tempore ad plebem contuliſſet, rurſus magna ui, ut Suetonius narrat, per Iulium Cæſarem, in patritiatum rediit. Tacitus annalium libro undecimo: Iiſdem diebus in numerum patritiorum adſciuit Cæſar (Claudius) uetuſtiſsimum quenque è ſenatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum & L. Brutus minorum gentium appellauerant, exhauſtis, etiam quas dictator Cæſar lege Caſsia, & princeps Auguſtus lege Senia ſublegere. Lætaq; hæc in R. P. munia, multo gaudio Cæſaris inibantur. Hæc ille. Nobiles fiebant unà cum ſuis poſteris, qui populi ſuffragio curulem magiſtratum adepti eſſent. Sed poſteri eorum non erant patritii, niſi ipſi in patritium ordinem lecti eſſent. Hinc Liuius alibi nominat conſulares plebeios. Hinc Cn. Pompeius, cui poſtea Magno cognomen fuit, quamuis habuit conſularem patrem, tamen ipſe non patritia, ſed equeſtri familia fuit. Liuius ſuprà libro proximo: Quinque equeſtris ordinis ſenatorum fermè liberis. His conſentaneum eſt, quod Auguſtus equitibus quos in ſenatum legebat, poteſtatem fecit, ut eſſent uel patritii, uel ſi mallent in ordine equeſtri manerent. Fuerunt igitur apud Romanos omnes patritii nobiles, ſed non contrà omnes nobiles patritii.

Cum M. Lælio. Glareanus annotauit pro Lælio legendum eſſe Liuio, & rectè. Cauſa huius damnationis expreſſa fuit ſuperiori decade, quæ non extat.

Ambuſtus. Metaphora etiam Ciceroni familiaris, pro propè perditus, ſemiuſtus.

Prox

pè perditus,ſemiuſtus.

Proximo comitiali die. Primo die quo comitia iterum haberi poſſent.

Parq; magis. Vt magis obſiſtendo eius temeritati, quàm reliquis rebus pari poteſtate fungeretur. Erat enim Varro omnia pro ſuo arbitrio,ac ſi unus conſul eſſet,acturus, ſicut Cæſar cum Bibulo conſulatum geſsit.

Peregrinos. Ita uocabantur omnes,non habentes ius ciuitatis Romanæ.

Nouis. Quorum non antea gerendo magiſtratu cognita uirtus & ſpectata eſſet, Aliter hic accipitur Τὸ nouis, quàm cum dicimus homo nouus.

Exercitus quoque. De auctis exercitibus. **Cæterum prius.** De procuratis prodigiis. **Cædis.** Futuræ.

Legati à Peſto. Liberalitas & fides ſociorum, & præcipuè Hieronis regis Syracuſani in Romanos.

Magnitudinem. Animi,ita ut nolint ſociorum opibus etiã in extremo diſcrimine uti.

Latiniq; nominis. Eorum qui haberent ius Latii, de quo attigimus ſuprà libro proximo.

In ea arce. In Capitolio, metaphoricè: id eſt, in illa ſede & domicilio imperii. **Quinqueremes.** De aucta claſſe.

Delectu perfecto. Acta nouorum conſulum,prius quàm ſigna ab urbe mouerentur.

Nihil præter ſacramentum. Sacramentum hoc loco Liuius accipit pro iuramento,aut promiſsione minus ſolenni & uoluntaria,quam milites cum decuriabantur,aut centuriabantur,inter ſe ſpontè faciebant,ut rectè hic à Liuio coniurare dicantur. Cæſar libro ſeptimo de bello Gallico:De ſenatuſque conſulto certior factus,ut omnes Italiæ iuniores coniurarent.Iuſiurandum ſumit Liuius pro iuramento ſolenni,& legitimo, quod ritè conceptis uerbis præſtabatur, iurabaturque per deos in uerba præeuntis tribuni militum,aut conſulis, aut alius magiſtratus qui exercitui præeſſet.

Vbi ad decuriatum,aut centuriatum conueniſſent. Vbi conueniſſent eo nomine, ut equites in decurias, pedites in centurias redigerentur. Decuria decem equites complectitur. Decuriatum & centuriatum,pro decuriatione & centuriatione, id eſt pro redactione in decurias & centurias uſurpat.

Ex uoluntario inter ipſos fœdere. A' ſacramento. Hic Liuius ſacramentum militare, quale ante illud tempus in uſu fuit,

definire & deſcribere uidetur.
Conciones. Iactantia & ferocia Varronis conſulis.
Collegæ. Modeſtia Pauli cōſulis. Locatus. Conſtitutus.
Præcepturum. Se nunc nō poſſe certò prædicere, quæ con ſilia ſibi hoc bello hoſtes, occaſiones, loca, tempora ſuppeditatura ſint. Geſta. Suſcepta.
Ad id locorum. Hactenus: Helleniſmus, εἰς τοῦτο τῶν καιρῶν, ἢ τοῦ καιροῦ. Ita etiam Terentius locum pro tempore ponit: Alia multa quæ nunc nō eſt narrandi locus. Locus, id eſt tēpus.
Si aut collegam. Oratio cohortatoria Fabii Cunctatoris ad L. Aemilium Paulum conſulem, ut fortiter temeritati collegæ obſiſtat, bellumq́; trahat. Orditur autem à perſonis per dilemma.
Et te talem uirum. Captatio beneuolentiæ.
Quem uideo nequicquam. Attentio & docilitas.
Si altera parte. Niſi coëgeris Varronem tuis conſiliis parêre, niſi eius ferociæ & temeritati ſumma ui reſtiteris.
Malis conſiliis, Varronis. Ac bonis, Tuis conſiliis.
Erras enim. Propoſitio. Varronis temeritati obſiſtas oportet. Neſcio an. Amplificatio, aut potius expolitio propoſitionis per comparationem.
Varro dux. Incitabit tuos milites contra te, ut etiam inuito te pugnent.
Ominis etiam. Ab exemplo etiam per comparationem aucto. Procellas, prælia, atque acies, Synonymia. Sed in τῷ procellas, auxeſis eſt.
Atqui ſi hic. A' periculo impendenti à Varronis audaci feſtinatione. Aduerſus unum. Apud te unum.
Sed ita res, Secunda propoſitio deſeruiens priori, trahendū eſſe bellum.
Nec euentus. Confirmatio ſecundæ propoſitionis, primum ab euentu ſuperiorum præliorum, deinde à circunſtantiis.
In Italia. Congeries rerum quibus ſuperiores ſint Romani.
Annibal contrà. Antitheſis etiam per congeriem.
Dubitas ergo. Concluſio ſpecialis ſecundæ propoſitionis.
Qui ſeneſcat, Cuius uires minuantur.
Quàm diu. Ab exemplis.
Sed ne aduerſus te. Ne de meo tantum facto glorier, qui illum ita ludificatus ſum ad Gerionem.
Hæc una Epilogus orationis.
Quam difficilem. Repetitio præcipuorum argumentorū.
Reſiſtes

Reſiſtes autem. Subiicit ſuum conſilium, quemadmodum illis difficultatibus obſiſti poſsit.

A' ueritate laborare. Locus communis. Veritas premi poteſt, opprimi non poteſt. Bona cauſa laborat à ueritate iudicantium, id eſt propterea quod iudicantes habent deprauata iudicia.

Sine timidum. Catachreſes calumniatoriæ.

Malo te. Gnome per antitheton.

Omnia audentem. Antimetabole.

Nec ego. Per Anthypophoram ſubiicit ſummā conſilii ſui.

Aduerſus ea. Reſponſum Pauli conſulis.

Ab hoc ſermone. Quemadmodum uterque conſul iter ingrediens, deductus ſit.

Vt in caſtra. Conſules caſtra faciunt bifariam. Annibal quanquam. Gaudium Annibalis ob aduentū nouorū conſulū.

Cæterum temeritati. Cauſa auctæ ferociæ Varronis, tumultuarium prælium proſperum cum prædatoribus Annibalis.

Præpropero. Percito.

Materiam. Cauſam.

Ex præparato. Helleniſmus, ἐκ παρασκευῆς, id eſt data opera, de induſtria, ex compoſito.

Itaque locum. Annibal ponit inſidias exercitui Romano, ſed fruſtra. Omnis fortunæ. Omnium facultatum, opum.

Imagine. Specie. Paulus etiam. Prudentia Pauli in odorandis, olfaciendis, animaduertendis inſidiis.

Præfectum. Turmæ. Quæ ad detinendos. Paulus impedimento eſt, ne Varro cum exercitu ruat in inſidias.

Pulli quoque auſpicio non addixiſſent. Addixiſſent, id eſt iuſsiſſent. Auſpicio ablatiui caſus eſt.

Obnuntiari. Ei nunciari triſtia eueniſſe auſpicia, eum contra auſpicia facturum ſi eat.

Nam forte. Deteguntur clarius inſidiæ.

Sidicini equitis. Equitis ex Theano Sidicino urbe Campaniæ, ad uiam Latinam. Dicitur autem Sidicinum ad differētiam Theani Apuli.

Imperii potentes fecit. Effecit ut eorum imperio parērent milites. Imperii potentes, Græcè ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχῆς.

Praua indulgentia maieſtatem ſoluiſſet. Hoc eſt Noēma memorabile, prauam indulgentiam imperantis, ſoluere eius maieſtatem. Hinc Quintilianus de præceptore præcepit, ne eius grauitas triſtis, ne diſſoluta ſit comitas.

Ibi plures dies. Occaſio mouendi caſtra ab Gerione ad Cannas.

Fremitus. Murmuratio.

Hic habitus animorum. Habitus, id eſt affectio. Cicero in Tuſcul. quæſt. Vitioſitas eſt habitus aut affectio in tota uita inconſtans.

Cum utriuſque. Cum Paulus diſſuaderet propius ad Annibalem dimicandi cauſa accedere.

Ad nobilitandas clade Romana Cannas. Cannæ, autore Procopio, diſtant à Canuſio tria millia paſſuum, ad Auſidum amnem ſitæ. Pontan. libro ſecundo de bello Neapolitano: Die quæ inſecuta eſt, caſtra trans amnem ueteres ad Cannas poſita, inſignem clade quondam Romana uicum, nunc habitatoribus omnino uacuum.

Prope eum uicum. Situs caſtrorum utriuſque partis ad Cannas.

A' Vulturno uento. Addit τὸ uento, ne quis imperitus de Vulturno flumine, aut oppido intelligat. Vulturnus ab oriente hyberno ſpirat. Eum plerique Græci mixto nomine, quod inter Notum & Eurum ſit, εὐρόνοτον appellant. Aduerſus hunc Africus uentus occiduus, qui Græcè λὺψ uocatur, flat. Vulturnus uentus, Germanicè Oſt nordtoſten uuind.

Satis exploratis itineribus. Ne præcipitarentur in inſidias.

Annibal ſpem nactus. Annibal conatus elicere ad prælium Romanos, quia hoc die ſumma imperii penes Paulum eſt, inuito Varrone uoto non potitur.

Proiectis ac proditis. A' ſe, ſi non impediuiſſet pugnam tam periculoſam.

Ab tumultuario auxilio. A' Numidis, qui non erant Carthaginienſes, ſed milites auxiliares. Notū eſt eruditis, auxilia in exercitibus nō conſtare è ciuibus, ſed ſociis unà militantibus. Iſtud auxilium Numidicum ideo nominat tumultuariū, quod ex colluuione Numidarum collectū eſſet. Apud Romanos tumultuarius miles, & tumultuarius exercitus dicitur, qui non ſecundum cenſum aut deſcriptionē centuriarum, claſsiumq́; ſicut ab Seruio Tullio rege inſtitutū fuit, ſcribebatur: ſed iſto diſcrimine, ac plerunq; etiā uacationibus ſublatis, ſubitò undecunq; colligebatur. Propterea ipſe Liuius alibi tumultuariū militē ſubitariū appellat, propterea quod tumultus repētinus aliciūde nūtiatus uſitatū & ordinariū delectum habere

habere non permiſit, ſed collectitium & primo quoque tempore oblatum militē ſcribere coēgit. Minoris ergo pretii tumultuarius miles fuit, quàm qui ordinaria ratione contrahebatur.

Itaque Varro. De pugna Cannenſi, & primùm quemadmodum utraq; acies inſtructa fuerit.

Signum propoſuit. Hoc ſignum prælii propoſuit, cum primùm illuceſceret dies. Erat autem illud ſignum, ſagulum coccineum, aut purpureum, uel ſupra prætorium expanſum, uel ante id propoſitum, autore Plutarcho primum in Fabii Max. deinde in Pompei uita.

Flumen. Aufidum, qui in montibus Hirpinorum ortus, in Adriaticum mare decurrit.

Læuum cornu extremi equites. Equites ſociorũ erant extremi in læuo cornu.

Ante cæteros armati. Galli & Hiſpani tenuerunt primam frontem ſiue cuneum, prominentem à prima acie.

Habitus. Germanicè, dieſe rüſtung.

Numerum omnium. Militum Annibalis.

Clamore ſublato. Initium & deſcriptio pugnæ Cannenſis.

Frontibus enim. Frons eſt principium primæ aciei.

Impulſis. Gallis Hiſpaniſq;. **In mediam primam aciem.** Quæ erat Gallorum & Hiſpanorum.

Reductis alis. Minus prominentibus quàm media acies prominebat.

Frontem. Primam aciem.

Quingenti fermè Numidæ. Exemplum inſigne Punicæ fraudis.

Adequitaſſent. Antea quàm prælium undiq; cōmitteretur.

Parmiſq; & iaculis. Hinc apparet Numidas equites iaculatores fuiſſe, cùm iaculatores aliàs pleruņq; fuerint pedites. Alii autem erant iaculatores quàm ſagittarii.

Auerſam adoriuntur Romanam aciem. Hanc uerſutiam Numidarum imitati ſunt Teutomarſi in pugna illa celeberrima, anno M.CCXXVI. In Holſatia, inter ſecundum Valdamarum Danorum regem, & Adolphum comitem à Schauenburgo, dynaſtam Holſatiorum, ad Bornouedum uicum facta. Flagrabant hoſtili odio inter ſe, Rex & Dynaſta Præterea Lubecenſes regio præſidio interfecto, arcem quàm rex Lubecæ habebat, euerterant. Rege igitur ad plectendum quidem etiam Dynaſtam, ſed præcipuè ad iſtam iniuriam Lubecenſium ulciſcendam, in Holſa-

tiam maximo cùm exercitu ueniente, iungunt cum Adolpho Lubecenſes ſocia arma, eiq́; etiam imperiũ ſuarum copiarum mandant. Ingentia & rex & hoſtes auxilia à tetrarchis uicinis, toparchisq́; contraxerunt. Dimicaturus erat Adolphus de poſſeſsione Holſatiæ, Lubecenſes de libertate. In cãpo Bornouedenſi inſtructa utrinq; acie, Teutomarſi in poſtrema acie à Danis, in quorũ ditione ac imperio tunc erant collocati, ſe coorta pugna terga eorum ferire poſſe uiderunt. Quod ut facerent, antea clam miſſo nuncio ab Adolpho ſubmoniti erãt. Sic enim profligatis Danis, eos deinceps ſui iuris, immunesq́; Danici imperii fore. Id illi uiolata fide cum alacriter ſtrenueq́; feciſſent, Danis magnæ cladis cauſa fuerũt. Exercitu enim fuſo, amiſſo oculo, rex cum filio, ſi abſq; uno equite Saxone fuiſſet, in hoſtium ueniſſet poteſtatem. Ita Punico uaframento & Lubecenſibus & Teutomarſis uno die libertas parta eſt.

Cum alibi. Euentus pugnæ.

Parte altera. Dextero cornu Romano.

Quam mallem uinctos. Hoc clarius effert Plutarchus in uita Fabii Maximi, *τοῦτ᾽ ἔφη μᾶλλον ἐβουλόμην, ἢ ἂν δεδεμένους παρέλαβον.* id eſt, Hoc malebam inquit; quàm ſi uinctos nanciſcerer.

Cn. Lentulus. Exemplum iuuenis pii & officioſi in ſuperiorem magiſtratum, in extremo diſcrimine.

Funeſtam. Lugubrem.

Ad ea conſul. Exemplũ animi piè in patriam affecti, & cum euadere poſsit fortiter occumbentis, & miſerandi interitus.

Cauſaq́ꝫ conſulatus. Et propter conſulatum, quem communiter cum illo gero.

Hæc exigentem. Exigentem, *τὸ ἐξηγούμενον*, id eſt commemorantem. Helleniſmus.

Nihil fugientium infeſtus agmini. Hic nulla ſubeſt ſententia. Ideo legendum eſt uel alio modo: uel ſic, Nulli fugientium inſertus agmini.

Quadraginta. Numerus occiſorũ ex parte Romanorum.

Et tanta propè. Propè, æquè magna pars ciuium atque ſociorum interiit. Summa utroq; cæſorum ſimul numeratorum fuit, quam hic ponit Liuius.

Vnde in ſenatum legi deberent. Illi magiſtratus fuerunt, quæſtura, ædilitas, prætura, &c. His enim magiſtratibus fungentes, durante poteſtate ius dicendæ in ſenatu ſententiæ habebant. Ita Cicer. libro ſeptimo in Verrem, ſibi ædili antiqui-

orem

orem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum datum eſſe narrat. Vlpianus in ff. de Officio quæſtoris, Quæſturam eſſe ingreſſum & quaſi primordium gerendorum honorum, ſententiæq; in ſenatu dicendæ, docet. Sed exacto tempore magiſtratus, non erant ſenatores, niſi in ſenatum lecti eſſent. Solebant tamen ii præcipuè in ſenatum legi, qui talibus magiſtratibus gerendis documentum ſui dediſſent. Sicut & ex hoc loco & infrà ex uerbis Liu. libro uigeſimotertio colligitur, ita dicentis: Recitato uetere ſenatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui poſt L. Aemilium & C. Flaminium cenſores curulem magiſtratum cepiſſent, necdum in ſenatum lecti eſſent, ut quiſque eorum ſenator primum creatus erat: tum legit, qui ædiles, tribuni, prætores, quæſtores'ue fuerant.

Hæc eſt pugna. Comparatio huius cladis ad Allienſem.

Alterius morientis. Vult dicere, ad Cannas alterius conſulis Varronis fugientis exercitus cæſus eſt, alterius conſulis Pauli cæſi exercitus fugit. Hæc quadrant ad id quod à Polybio dicitur, Romanus habuiſſe in ſumma octoginta millia peditum, ſex equitum. & ad id quod Liuius paulo antè dixit, ad quadragintatria millia cæſa eſſe, hoc eſt ferè dimidiam partem copiarum.

Binis in caſtris. De euadendo per eruptionem ex utriſq; caſtris Romanorum.

Canuſium. Canuſium urbem fuiſſe, ciuibus, aduenisq; maximè frequentem, ſecundumq; Aufidum flumen poſitam, emporiumq; regionis eius, ambitus ipſe ac ſitus argumento eſt. Fuit eius regionis caput uſque ad Roberti Guiſcardi Normanni Calabriæ Apuliæq; principis tempora. Hanc, ob defectionem, expugnatam incenſamq;, ac ſolo æquatam, proditum eſt à rerum ſcriptoribus, iiſdem ferè quibus à Roberto temporibus Roma quoque magna ex parte incenſa eſt, dum Gregorium ſeptimum pontificem maximum illic circumſeſſum, ab ira Henrici tertii Imperatoris ereptum liberat. Tempeſtate uerò hac noſtra, præter tumulum, in quo arx tunc erat, præterq; Sabini templum (in quo extra tumuli muros ſito, maximi principis Boemundi Normanni ſepulcrum eſt) ſolo iacent æquata, uixq; aliquot tantæ urbis ueſtigium extat.

Aeſtimariſq; capita ueſtra. Egregium argumentum ab indignitate.

Alteri honos. Annibali.

Non uos quidem. πάϑη ab interitu conſulis & exercitus.

Sed antequam. Ab occaſione.

Ferro atque audacia. A' facili.

Cuneo. Conferto agmine,cui ſit frons accuminata.

Laxum atq; ſolutum agmen. Quod obſtrepens portis nos obſidet.

Itaque ite mecum. Breuis concluſio.

Quod patebat. Quia ſcuta erant in ſiniſtra parte.

Annibali uictori. Annibal non ſeruat regulam ſapientis imperatoris,prætereritis hoſtibus non oportere colligendi ſui ſpatium dare,quam ubiq; egregiè ſeruauit Cæſar.

Capere animo. Iter hinc Romam maius eſt,quàm ut ilico rationem inire poſſim,quomodo illud conficiam.

Poſtero die. Lectio ſpoliorum,& deſcriptio ſtragis.

Præcipuè conuertit. Exemplum inſignis ferociæ.

Spoliis ad multum diei lectis. Deditio minorum caſtrorum.

Dum ibi. Fuga ex maioribus caſtris, eorundemq; deditio.

Eos qui Canuſium. Benignitas Buſæ mulieris Canuſinæ in profugos Romanos.

Cæterum cum ibi. P. Scipio adoleſcens tribunus militum, poſtea quam ad eum & ad Apium Claudium ab illis legionibus quæ Canuſii erant, ſumma imperii eſt delata, coniurationem nobilium iuuenum qui de deſerenda Italia conſilium ceperant, laudatiſſ. facinore comprimit.

Quo principem. Eſſe nuntiat.

Torpidos. Quaſi omni ſenſu amiſſo attonitos.

Fatalis dux huiuſce belli. Is fato deſtinatus erat, ut hoc bellum conficeret. Victo enim ad extremum Annibale, debellatiſq; Carthaginienſibus, Africanus cognominatus eſt.

Eo tempore. Munificentia Venuſinorum in Romanos profugos ex prælio.

Appiusq; & Scipio. Varro copias quæ ſecum erant,Venuſia Canuſium traducit.

Romam ne has quidem. Pauor & tumultus in Vrbe ex clade Cannenſi.

Itaq; ſuccumbam. Attentio per hæſitationem.

Conſule exercituq;. Amplificatio cladis per contentionē.

Non uulnus ſuper uulnus. Non una ſimplex clades poſt ſimplicē cladem unius conſularis exercitus cæſi ad Thraſimenum.

Nulla profecto. Oſtendit animi magnitudinem populi

Romani

Romani comparatione.

Pugnam aduerſam in Africa. Qua tantum xx. millia Pœnorum interfecta ſunt, de qua infrà lib. 30.

Quod unum. Capta urbe eſſet confectum bellum.

Tum Fabius Maximus. Conſilium Fabii Maximi de exploranda fortuna conſulum atq; exercituum, deq; ſedando tumultu ac trepidatione in urbe.

Tum demum literæ. Literis Varronis patres de fortuna conſulum atque exercituum certiores redditi, & priuatæ per domos clades uulgatæ.

Sacrum anniuerſarium Cereris. Id ſacrum è Græcia Romam tranſlatum fuit, & quotannis ad quintum Calendas Aprilis à ſolis matronis in ueſtitu candido lætis, nec funere pollutis celebrabatur. In iſto ſacro ante noctem epulabatur nemo, atq; à uino in primis & Venere abſtinebant. Liuius infrà lib. 36. Renuntiarunt ieiunium inſtituendum Cereri eſſe, & id quinto quoque anno ſeruandum.

Cæterum cum ſedato. De ſtatu Siciliæ.

Lilybæum. Vbi Octacilius tunc erat cum claſſe.

Literis conſulis. Reuocato in urbem Varrone mittitur ad exercitum M. Claudius Marcellus prætor.

Territi etiam. Duæ ueſtales ſtupri compertæ.

Vt mos eſt. De quo Alexander lib. 5. cap. 12.

Ad portam Collinam. Ea etiam Quirinalis & Agonalis & Salaria uocabatur, idq; poſtremum nomen etiamnum retinet.

Hoc nefas. De placatis diis, & præcipuè de ſacro barbaro, quo Romani humanis hoſtiis litarunt.

Hoſtiis humanis. In illo loco ſubterraneo etiam antea ſacrificia erant facta humanis hoſtiis barbaro more.

Placatis ſatis. M. Marcellus cum legione tertia ab Oſtia ad exercitum mittitur.

Præmiſſa. Canuſium. **Dictator.** Delectus noui per dictatorem & magiſtrum equitum habiti.

Iuniores ab annis xvij. Qui exceſsiſſent decimumſeptimum ætatis annum.

Prætextatos. Minores 17. annis. Nam decimoſeptimo ætatis anno Romani adoleſcentes plerunque prætexta poſita togam uirilem ſumebant, propterea quod tunc pubertas compleri, & ætas militaris incipiebat. De prætexta Macrobius libro 1. Saturnaliorum cap. 6. Plutarchus in Romulo & Sertorio, Lazarus Baifius in

libello de Re ueſtiaria, capite Saturnalibus.

Ex formula. Ex formula fœderis, ex catalogo. Singulis enim ciuitatib. antea præſcriptum erat quantum peditum equitumq́; cum iuſsiſſent Romani, mitterent.

Namq; Annibal. Annibal Romanis facit copiam redimẽdi captiuos, & ea de re Romam mittuntur legati.

Non interneciuum. Se non gerere bellum delendi Romani nominis, ſed imperii & gloriæ cauſa.

Patres. Carthaginienſium, qui primum Punicum bellum geſſerunt. **Aliquantum adiiciebatur.** Quia pacti erant in genere in capita Romana trecenis nummis quadrigatis.

Cum egreſsi. Verſutia unius è decem legatis.

Quorum princeps. Oratio ſuaſoria M. Iunii principis captiuorum, ut ſenatus redimat captiuos ab Annibale.

Nemo ueſtrum. Orditur ab Anthypophora per inſinuationem breuem, non improbando ueterem morem Romanum, qui tamen captiuis contrarius erat. Sed aſſentiendo conatur ſibi conciliare beneuolentiam ſenatus, & in eius animos ſubrepere.

Cæterum niſi. Propoſitio per comparationem.

Niſi nobis. Ista dubitatio etiam comparat beneuolentiam, & facit ut plus ſpei in miſericordia ſenatus, quàm in cauſa ſua repoſitum habuiſſe uideantur.

Non enim. Confirmatio, & primùm à neceſsitate.

Nec eſſe nefas. Secundò ab utili.

Maiores noſtros. Tertiò ab exemplis.

Tarentum miſiſſe. Ad Pyrrhum regem Epiri.

Ad Heracleam. Sitam ad ſinum Tarentinum.

Sunt etiam. Leuat culpam fugæ diſtinctione, dicendo non omnes captiuos fugiſſe ex acie.

Haud equidem. Excuſat captiuos, quod non cum cæteris Canuſium aut Venuſiam perfugerunt. Hunc locum orditur à præteritione & inſinuatiuncula; aut præmollitione.

In ſe plus. Collatio, utri ſint futuri gratiores ac utiliores reipublicæ.

Delectum. Ab indignitate, ſi ipſis prælati fuerint ſerui.

Et fortuna. Etiam ſeruili.

Illud etiam. Mouet miſericordiam ut in Epilogo, primum à crudelitate Annibalis.

Duri oris. Inuerecundi, immiſericordes.

Si uideatis. Enargia. **Intueri poteſtis.** Secundò, à ſollicitud

situdine & luctu attingentium captiuos conſanguinitate.

Si medius fidius. Tertiò, à iudicio ſenatus, quàm miſeri ſint futuri,ſi non fuerint digni iudicati à ſenatu qui tantillo pretio redimantur.

Vbi is. Conſecuta hanc orationem.

Si tantummodo. Oratio diſſuaſoria Manlii. Initiò conflat captiuis inuidiam,& alienat animos ſenatus ab eis,criminādo eos quod ſe illis prætulerint,qui Venuſiam Canuſiumq́; peruenerunt.

Quid enim aliud. Propoſitio.

Morem traditum. Non redimendi captiuos.

Atq; utinam. Expoſitio inuidioſa, quam à uoto itidem odioſo inchoat.

Sicut auorum. Ab exemplis contrariis.

P. Decius. Sub A. Cornelio Coſſo conſule,ſuprà lib. 7.

Calphurnius Flamma. Florus libro 2. rerum Romanarum,cap. 2. & Plinius cap. 39. de Viris illuſtribus.

Quinquaginta. Concitat inuidiam à magnitudine cladis.

Liberi. Argumentatur à diminutione capitis, & ciuitatis amiſsione. Maxima capitis diminutio eſt, amiſsio ciuitatis Romanæ, & libertatis. At Romanorum ciuium iure priuati erant, quàm diu erant ſerui hoſtium. Nihil igitur poterant poſtulare iure ciuium.

Pretio redituri. Argumentatur ab ignauia captiuorum.

Si cæteri ſimiles. Qui Canuſium & Venuſiam euaſerunt.

Ciuem haberet. Quia cęteri etiã Annibali ſeſe dedidiſſent.

Ex millibus ſeptem. Ab exemplo eorum qui erumpendo euaſerunt.

At enim. Quàm citò ſe dediderint. Vos redimam? Cōcluſio. Poſteaquam. Effectus orationis.

Vnus ex iis. Euentus uerſutiæ unius è decem legatis captiuorum.

Eſt & alia. Alia opinio de legatis captiuorum.

Religione. Iureiurando. Quanto autem maior. Defectio ſociorum poſt cladem Cannenſem.

Nec tamen hæc clades. Certiſsima indicia magnanimitatis populi Romani. Liu. infrà libro 42. Ita tum mos erat, in aduerſis uultum ſecundæ fortunæ gerere, moderari animos in ſecundis.

Si Carthaginienſium. Illi ſolebant duces re malè geſta in crucem agere.

TRANS

TRANSLATIONES
ALIQVOT LIVIANAE.

Libro 4. ab Vrbe condita, Præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet.

Certamine, quod ingens exudandum eſſet.

Vt quem ſenatorem concoquere ciuitas uix poſſet, regem ferret.

Libro 5. Deinde multa iam edita cæde, ſeneſcit pugna.

Differendo deinde elanguit res.

Libro 6. Sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat, uirebatq; integris ſenſibus.

Libro 8. Omnibus conſultationibus inter ſe principes occultè Romanum coquebant bellum.

Libro 21. Reciprocare animam.

Libro 22. Et ad aures quoque militum dicta ferocia uoluebantur.

Libro 26. Vt ad tertiam buccinam præſtò eſſent.

Libro 27. Cum in Italia ad Thraſymenum, & Cannas præcipitaſſet Romana reſpublica, proſpera bella in Hiſpania prolapſam eam erexiſſe. Secunda in Italia Siciliaq; geſta, quaſſatam rem publicam excepiſſe.

Libro 32. Fluctuatus animo eſt, utrum protinus in regnum ſe reciperet, an reuerti in Theſſaliam poſſet.

Libro 34. Cum ſupercilio haud procul diſtantis tumuli ab urbe inſtructam aciem oſtendiſſet.

Libro 36. Cui ſi ſemel in cauſam deſcenderit, nihil integri futurum ſit.

Mneſilochus princeps Acarnanum multis emptus donis: id eſt, corruptus.

Aetolorum praua conſilia, atque in ipſorum caput ſemper recidentia accuſauit.

Libro 37. Romanorum duæ naues fractæ ſunt, uulneratæ aliquot.

Gloriamque eius uictoriæ defloratam ad Thermopylas eſſe.

Libro 38. Per hæc uelut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum.

Graue præda omnis generis agmen trahens.

Cum ſenecta res quoque defloruere.

Lib

Libro 40. Illic ante omnia clandeſtina concocta ſunt conſilia.
Cum obſideri aures à fratre cerneret.
Profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus uiæ, & inflati amnes tenebant.
Amicitias immortales, inimicitias mortales debere eſſe.

Libro 42. Tum inſidiatores exorti, ſaxa duo ingentia deuoluunt, quorum altero caput ictum eſt regi, altero humerus ſopitus.
Solos Rhodios fluctuanteis & imbutos Perſei conſiliis inueniſſe.
Ventoſum ingenium.
Circumagetur hic orbis, erit mox qui arguat, &c. id eſt, mutabitur hic ſtatus rerum.
Sicubi P.R. ſua fortuna labet.
Non portas claudere regi ſatis habuerunt, ſed probris quoque in ipſum Macedonasq; procacibus iaculati ſunt.
Vt ſecunda fortuna in conditione honeſtæ pacis uteretur, potius quàm ſpe uana euectus in caſum irreuocabilem ſe daret.

Libro 44. Caſtra tumulo ſunt acclinata.
Clauſtra Macedoniæ tradita Romanis eſſe.
Saxis tormento emicantibus.
Dubii, ſuſpenſæq; ex fortuna fidei.

Libro 45. Præceptam tamen eius rei lætitiam inuenerunt.
Is ad occupatas iam aures, ſolicitatumq; iam animum cum ueniſſet, aggreſſus tempeſtiuis temporibus rem propè prolapſam reſtituit.

FINIS.

BIBLIOTECA VITTORIO EMANUELE IN ROMA